МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae

ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

ВИПУСК 27

Збірник наукових праць

❁❁❁

Opera
in linguistica ukrainiana

FASCICULLUM 27

Одеса
2020

УДК 81.161.2(051)
З-324

Головний редактор: Ж. В. Краснобаєва-Чорна.
Editor-in-chief: Zh. V. Krasnobaeva-Chorna.
Заступник головного редактора: Т. Ю. Ковалевська.
Vice-editors: T. Yu. Kovalevska.
Відповідальний секретар: С. С. Поліщук.
Secretary: S. S. Polishchuk.

Редакційна колегія: д-р ф. н. З. К. Адамія (Грузія), д-р ф. н. І. П. Бондаренко, (Україна), д-р ф. н. З. О. Валюх (Україна), к.ф.н. А.М.Варинська (Україна), д-р ф. н. О. А. Войцева (Україна), д-р ф. н. Н. Вульфф (ФРГ), д-р ф. н. М. Л. Дружинець (Україна), д-р ф. н. А. П. Загнітко (Україна), д-р ф. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д-р ф. н. О. Ю. Карпенко (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філософії Й. Коростенські (Чеська Республілка), д-р ф. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д-р ф. н. Т. А. Космеда (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кутуза (Україна), д-р філософії К. П. Любецька (Білорусь), д-р філософії А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), д-р ф. н. М. Рак (Польща), д-р ф. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д-р ф. н. А. П. Романченко (Україна), д-р ф. н. Є. М. Степанов (Україна), д-р ф. н. С. В. Форманова (Україна), д-р ф. н. Я. П. Целлер (ФРГ), д-р ф. н. Цзян Яньхун (КНР), д-р ф. н. Л. І. Шевченко (Україна), д-р ф. н. О. В. Яковлева (Україна).

The editorial board: Z. Adamia, I. Bondarenko, Z. Valyukh, A.Varynska, O. Voytseva, N. Wulff, M. Druzhynets, A. Zagnitko, A. Ishanova, O. Karpenko, N. Kondratenko, J. Korostensky, M. Kondubaeva, T. Kosmeda, N. Kutuza, K. Lyubetska, A. Ongarbayeva, M. Rak, Sh. Ramazanova, A. Romanchenko, Y. Stepanov, S. Formanova, J. Zeller, Jiang Yanhong, L. Shevchenko, O. Yakovleva.

Рецензенти:

Бацевич Ф. С., доктор філологічних наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка;

Мосенкіс Ю. Л., доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету.

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 5 від 22.01.2020 р.

У збірнику вміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, студентам.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України
КВ № 8931 від 05.07.2004 р.

Фаховий наукометричний збірник **«Записки з українського мовознавства» включено до категорії «Б»** Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць також акредитовано в базах Index Copernicus, Slavic Humanities Index, Ulrich's periodicals, Worldcat, Google Scholar, USJ [Ukrainian Scientific Journals] та внесено до до баз даних Наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського, Загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» й Українського реферативного журналу «Джерело».

Адреса редакції / Address: Одеса, Україна 65058, Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86.
Телефон / Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

ISSN 2414-0627 (Print); ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2020.

ФОНЕТИКА
ДІАЛЕКТОЛОГІЯ
ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 811.161.2’271.2’342.42
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206463

М. Л. Дружинець,
д-р філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова,
доцент кафедри української мови

ЕКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ: ВИМОВА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

Стаття присвячена українському усному мовленню на синхронному рівні, зокрема вимовним особливостям української мови. На основі соцопитування доведено нормативність, указано орфоепічні девіації, визначено відсотковий рівень володіння нормами вимови приголосних, зокрема вимовою дзвінких та глухих приголосних звуків: [в] як [ў], [з] у складі префіксів роз-, без-, префіксів з-, об-, над-, під-, від-, африкатів [д͡з], [д͡ж] залежно від сфери діяльності респондентів, регіону України (Північна, Південнна, Західна, Східна, Центральна). Обґрунтовано орфоепічні проблеми та вимовну органічність, що засвідчена історією.

Ключові слова: соціологічні опитування, нормативність, відхилення, історична органічність, стійкі норми, вимова молоді України, орфоепія приголосних.

Екологія українського усного літературного мовлення – надактуальна проблема сьогодення; як новий напрямок в лінгвістиці, вивчає взаємодію мови з факторами, що оточують її, з метою збереження самобутності кожної мови і підтримки мовного різноманіття; з боку вимови – вивчає діалектний вплив, вплив орфоепії однієї мови на іншу та її взаємодію із зовнішніми чинниками.

Мовленнєва ситуація в сучасному суспільстві визначає загальний стан національної мови та культури людей. Високого звання «культурної» людини досягають ті особистості, які своєю мовно-комунікативною поведінкою постійно підтверджують онтологічну нерозривність складників триєдності «мова – свідомість – культура», про що в умовах непростого сьогодення повинна дбати вся українська етноспільнота і передусім її еліта. Досконале володіння нормами літературної мови, глибоке їх усвідомлення, уміння користуватися всіма лінгвальними засобами залежно від умов, мети і змісту спілкування – це складники такого важливого поняття, як культура мови. «Культура мови, – зауважує О. Пономарів, – це проблема, що так чи інакше наявна в будь-якій національній спільноті і буває предметом публічного обговорення та пильної уваги не лише мовознавців, а й письменників, журналістів, усіх людей, не байдужих до виражальних можливостей слова, до престижу своєї мови» [21, с. 3].

Сьогодні недостатньо обмежуватися констатуванням відступів від сформованих літературних, зокрема орфоепічних норм, колекціонуванням помилок «проти норми», а принципово важливо зупиняти негативні мовні процеси, які різко порушують усталені літературні норми, утруднюють сприйняття інформації. На думку Ф. Бацевича, одним із результатів функційно-комунікативної зорієнтованості сучасної лінгвістики є підвищення інтересу дослідників до особливостей процесу спілкування, породження й сприйняття мовлення, зокрема до різномантіних помилок, відхилень від норм, тобто так званого «негативного мовного матеріалу» [1, с. 5].

Проблему мовних девіацій, помилок та їх прагматичну сутність сьогодні розробляють такі відомі науковці, як Ю. Апресян, Ф. Бацевич, Т. Булигіна, І. Кобозева, Т. Космеда, О. Кубрякова, О. Кукушкіна, Н. Лауфер. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими помилки досліджуються задля удосконалення мовлення (Н. Бабич, М. Волощак, Н. Непийвода), задля успішної комунікації (Ф. Бацевич, А. Бєлова, Г. Джунусалієва, Н. Ковальська, О. Морозова, В.Паращук, Г. Почепцов, Т. Радзієвська, О. Семенюк, Л. Славова, О. Фадєєва, І. Шевченко, О.Яшенкова; сучасні американські дослідники Г. Кларк і Т. Карлсон тощо).

Мета розвідки – на основі соцопитування довести орфоепічну нормативність та історичну органічність, указати вимовні проблеми та девіації, визначити відсотковий рівень володіння нормами вимови приголосних залежно від сфери діяльності респондентів, регіону України (Північна, Південнна, Західна, Східна, Центральна). *Об'єктом дослідження* є українське мовлення студентів-філологів України. *Предметом* – володіння орфоепічними нормами сучасної української мови, зокрема орфоепією приголосних (вимова дзвінких та глухих приголосних звуків, [в] як [ў], [з] у складі префіксів роз-, без-, префіксів з-, об-, над-, під-, від-, африкатів [д͡з], [д͡ж]). Попередниками у дослідженні окремих питань проблеми – передусім соціофонетичного опису українського мовлення – можна назвати Н. Тоцьку, Л. Прокопову, М. Фащенко.

Різноманітні мовленнєві відхилення від норми розкривають природу і закономірності функціонування мови, напрямок змін, які вона переживає, уможливлюють відбиття фактичного стану мови на даному етапі розвитку. Респондентами нашого опитування була обрана молодь різних регіонів України (350 осіб): Південної України (мешканці Одеської, Миколаївської, Херсонської областей) – 50 студентів філологічного факультету українського відділення Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; молодь Західної України (мешканці Львівскої, Рівненської, Волинської, Хмельницької областей) – 50 студентів філологічного факультету Львівського національного університету імені І.Я.Франка та Рівненського національного педагогічного університету; молодь Північної України (мешканці Київської, Житомирської областей) – 50 студентів філологічного факультету Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка; молодь Центральної України (мешканці Черкаської, Дніпропетровської областей) – 50 студентів філологічного факультету Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького та Дніпровського гуманітарного університету; молодь Східної України (мешканці Луганської, Донецької, Харківської областей) – 50 студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Донбаського державного педагогічного університету. Завданням респондентів було прочитати вголос слова, які було підготовлено для аналізу вимови приголосних (*стежка, Вижгород, вокзал, сніг, обпалений, відхилити, міжпланетний, могти, легкий, впав,*

вовк, навчання, розписати, безпека, зцідити, зсунути, з кавою, джерело, дзвінок), а нашим – записати їх вимову на диктофон.

У пропонованій праці інтегровано загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи. Із загальнонаукових методів використовуються аналіз і синтез, індукція, дедукція, спостереження, зокрема невключене (спостереження за вимовою звуків у словах); таксономія (для класифікації орфоепічних явищ, зокрема слів, що представляють орфоепію звуків); кількісний аналіз, описовий, порівняльно-історичний методи, метод лінгвістичної географії. З-поміж соціолінгвістичних та психолінгвістичних методів залучено методи польового дослідження: усне опитування та соціолінгвістичний аналіз. Серед спеціальних фонетичних методів використано слуховий та аудиториський аналіз, які дали змогу виявити суб'єктивно сприймані орфоепічні особливості та загальні характеристики українського усного мовлення (УУМ).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою спробою дослідження нормативності УУМ у його широкій локальній представленості та експериментального визначення рівня володіння кодифікованими нормами й укладання статистики типових помилок із метою їх виправлення. Вперше представлено регіональний соціофонетичний опис мовлення українців.

Теоретична цінність студіювання полягає в тому, що визначення особливостей мовленнєвих реалізацій у різних локальних сегментах прислужиться в розробці теорій соціолінгвістики, сучасної української мови, історії української літературної мови, лінгвокультурології. Результати дослідження можуть знайти практичне використання при викладанні базових теоретичних і практичних вишівських курсів, а також у низці відповідних спецкурсів і спецсемінарів із проблем орфоепії, культури мовлення, комунікативного впливу.

Часто в усному мовленні порушується норма **вимови дзвінких та глухих** приголосних звуків. Згідно з кодифікованими нормами, дзвінкі у кінці слова та перед глухими не оглушуються: *[дуб]* – дуб, *[w ̆ор ̆ог]* – ворог, *[рибка]* – рибка.

Проаналізувавши мовлення 250 респондентів – жителів кожної зони України, ми отримали такі результати: правильно вимовляють слово сніг *[сні́г]* – 36 % респондентів Північної України (ПнУ), 36 % Центральної України (ЦУ), тільки 14 % Південної України (ПдУ), 36 % Східної України (СхУ), 44 % Західної України (ЗхУ); правильно вимовляють лексему стежка *[сте́жка]* – 42 % інформантів ПнУ, 42 % – ЦУ, 38 % –ПдУ, 48 % – СхУ, 32 % – ЗхУ; інші виходять за рамки норми й оглушують дзвінкі приголосні та замість [г] вимовляють [х], а замість [ж] – [ш]: *[сні́х]; [сте́шка]*. Майже не виникло проблем в опитуваних зі словом «легкий» – 84 % інформантів ПнУ, 80% – ПдУ, 94 % – ЦУ, 100 % – ЗхУ, 90 % – СхУ показали правильну вимову цього слова: *[лехки́й]*, проте 76 % опитаних ПнУ, 88 % – ЦУ, 16 % – ЗхУ, 78 % – СхУ, 20 % – ПдУ вимовили *[м ̆охти́]*, що, звісно, є порушенням норми. За правилами орфоепії лише в словах *нігті, кігті, легко, дьогтю, вогко* та в похіних від них приголосний [г] втрачає дзвінкість і вимовляється як глухий [х].

Кодифікованою нормою є дзвінка вимова глухих приголосних перед дзвінкими, але перед сонорними вони не переходять у дзвінкі. Наприклад, слово «Вишгород», тобто *[vи́жг ̆ор ̆од]*, правильно вимовили 70% респондентів ПнУ, 68 % – ЦУ, 43 % – ПдУ, 76 % – ЗхУ, 80 % – СхУ, а решта інформантів дотримуються орфографічних норм. Однак кінцевий дзвінкий [д] зберігають всі опитані респонденти. У слові «вокзал» згідно з орфоепічними нормами маємо звук [ґ] замість [к] – *[w ̆ґза́л],* проте 60 % опитаних ПнУ, 40 % – Цу, 30 % – ПдУ, 70 % – СхУ

виходять за рамки норми і вимовляють згідно з правилами правопису *[w ˚окзáл],* але цієї норми стовідсотково дотримується молодь Західної України.

Староукраїнські писемні пам'ятки досить часто засвідчують наслідки асиміляції глухого перед дзвінким: *прозбу* (ВС., 1347), *прозбою* (Л.Вел., 1720, 21), а також відбивають і наслідки оглушення дзвінкого перед глухим у середині слова: *свєткы* (ВС., 1347) [11, с. 205-206]. За свідченням Л.Венєвцевої, у мові молдавських грамот перед дзвінкими приголосними глухі переходять у дзвінкі: *везде* (1,75), а перед глухими приголосними дзвінкі зрідка оглушуються: *Феткою* (1, 262) [3, с. 195]. За спостереженням П.Житецького, у XVII столітті дзвінкі приголосні в кінці слів і перед глухими приголосними зберігаються: *скарб, гребти* [9, с. 50]. Послідовно зберігаються дзвінкі приголосні перед глухими у літописі Граб'янки (XVIII): *прикажчики* [8, с. 12]. Отже, дзвінкі приголосні в кінці слова і перед глухими майже послідовно фіксуються у пам'ятках XVII- XVIII століть.

У кінці слова вживаються букви, що позначають дзвінкий звук: у друкованих джерелах Т. Шевченка: *ворогъ (103, К), Господь (14, Б),* у рукописах Т. Шевченка: *голодъ (11, I), судъ (32, II), але архистратихъ (176, II).* Послідовно дзвінкий приголосний у кінці слова передається відповідними буквами у П. Білецького-Носенка: *бибъ (54),* у творах П.Куліша: *дідь (29, №3, 1862).*

У творах Т. Шевченка дотримана традиція передачі на письмі дзвінких приголосних перед глухими: у «Кобзарі» - *тяжко (17, К), дружки (77, К);* у рукописах – на межі кореня й суфікса: *тяжко (23, I), голубки (151, II);* на межі префікса й кореня: *обступили (112, II), одпустили (174, I).* Послідовно простежуються букви на позначення дзвінкого перед глухими приголосними в альманасі «Русалка Дністрова» – *солодким (19),* у словнику П. Білецького-Носенка: *доріжка (122),* у П. Куліша: *предки (34, № 9, 1861).* Дзвінкі приголосні у кінці слова й перед глухими традиційно зберігаються. Цю норму фіксує і «Кобзаръ» П. Гулака-Артемовського *(ридъ* (8), *щобъ* (22); *рибка* (21)), і «Кобзаръ» Є.Гребінки (*Богъ* (18), *хлибъ* (20); *сторожка* (12)) послідовно. Традиція збереження дзвінкості в кінці слова і перед глухими послідовно фіксується в «Енеїді» І. Котляревського (*голубко, III: 66*), у граматиці О. Павловського (*гарбузъ 69, казка 37, крім типу слів віттыль, слова жертка*), в альманасі «Русалка Дністрова» (*мороз, 71; стежки 8*), у словнику П. Білецького-Носенка (*бибъ, 54; бабка, 48*), у творах П. Куліша (*хлібъ, 1861, 9: 86; предки 1861, 9: 34*). Приголосний [г] передається літерою х іноді в альманасі «Русалка Дністрова» (*лехкій, 73*), у словнику П. Білецького-Носенка (*лехкій, 73*) [7, с. 45]. Отже, збереження дзвінкої вимови приголосних на кінці слова, у середині слова перед глухим приголосним є закономірністю нової української літературної мови.

Звук [в] вимовляється як приголосний тільки перед голосними, на початку слова перед приголосним, у середині та в кінці слова після голосного [в] переходить у нескладовий [ў]. Лексему *вовк [woўk]* вимовили правильно тільки 30 % респондентів ПдУ, 64 % – ПнУ, 52 % – ЦУ, 38 % – СхУ; слово *впав [ўпаў]* – лише 18% опитаних ПдУ, 58 % – ПнУ, 22 % – ЦУ, 0 % – ЗхУ, 28 % – СхУ, усі інші вимовляють *[фпаф], [фпаў], [впаф]* та багато інших варіантів; лексему навчання *[наўчан':а]* – тільки 28% – ПдУ, 24 % – ПнУ, 20 % – ЦУ, 4 % – ЗхУ і жоден інформант Східної України не дотримується цієї норми. Знову ж таки аналогічна ситуація: простежуємо вплив правопису і не знання правил орфоепії.

Перехід [в] в [ў] давньоруські пам’ятки відбивають ще з II пол. XI ст.: *правда* (Ізб., 1073, 60), *пр*ѣѣ*хауъше* (Є. Гал., 1144, 657). Зміну **в** на **ў** фіксують пам’ятки XIII – XVIII ст.: *оунукумъ* (гр., 1359, 10), *усѣми* (гр. 1414, 85), *утєкъ* (АЖ, 1583, 58).

Західноукраїнські вчені – Я. Головацький і М. Осадца – [ў] передають через буквосполучення оу лише на початку слова перед приголосним: *оустає (14), оуложивъ (2),* але *ластовка (14), островъ (14).* Тільки у правописі «Русалки Дністрової» [в] передавався відповідно до вимови знаком у [14, с. 68]. Це дуже важливо відзначити, бо вся правописна практика XIX–XX ст. не розрізняє різну звукову реалізацію /в/, що зумовлює значні вимовні огріхи.

Варто також звернути увагу на вимову дзвінкого приголосного **[з] у складі префіксів роз-, без-** чи самостійної префіксальної морфеми без: перед наступними глухими, крім перед шиплячими, звук [з] допускає подвійну вимову – він може зберігати дзвінкість, а може втрачати голос і переходити у відповідний глухий [с], наприклад: *[р ̊озказáти]* або *[р ̊осказáти]*. Отже, у слові «розписати» зберігають [з] 16 % респондентів ПнУ, 54 % – ПдУ, 32 % – ЦУ, 52 % – СхУ – *[р ̊озпе^{и}сáти]* і відбивають асиміляцію за глухістю 84 % інформантів ПнУ, 46 % – ПдУ, 68 % – ЦУ, 48 % – СхУ та 100 % – ЗхУ, вимовляючи як [с] –*[ро ̊спе^{и}исáти]*. Слово «безпека» з відтворенням асиміляції за глухістю вимовили всі респонденти Західної України, в інших регіонах теж більшість опитаних вимовили з оглушенням *[бе^{и}спéка]* і лише 14% ПнУ, 24 % ПдУ, 26 % ЦУ, 14 % СхУ зберігають дзвінкий [з], вимовляючи *[бе^{и}зпéка]*. Інша ситуація зі словом «зцідити», адже 44 % респондентів ПнУ, 70 % – ПдУ, 52 % – ЦУ, 96 % – ЗхУ, 46 % – СхУ дотримуються норми і вимовляють *[с^{ь}ц^{ь}ідúти]*, а решта виходить за рамки норми – *[з^{ь}ц^{ь}ідúти], [сц^{ь}ідúти]*. Згідно з кодифікованою нормою **звук [з], що є прийменником або префіксом**, вимовляється як [с] перед глухими приголосними. Наприклад, слово «зсунути» більшість інформантів, крім молоді Південної України (34 %), вимовили правильно – *[с ̊:ýн ̯ути]* і лише 18% опитаних ПнУ, 36 % – ЦУ, 20 % – ЗхУ, 18 % – СхУ порушують норму. У цьому випадку [з] є префіксом, але така ж ситуація й з *прийменником з,* наприклад: «з кавою» правильно маємо озвучувати *[с‿кáw ̊ойу]* – цього варіанту дотримується 76 % опитаних ПнУ, 72 % – ПдУ, 82 % – ЦУ, 72 % – ЗхУ, 76 % – СхУ, інші 44 % – ПнУ, 28 % – ПдУ, 18 % – ЦУ, 28 % – ЗхУ, 24 % – СхУ зберігають дзвінкий [з]: *[з‿кáwойу]*.

М. Фащенко вважає, що варіативна вимова префіксів роз-, без- зумовлена особливостями складоподілу. Оскільки складоподіл на межі морфем пов’язаний не лише з просодичними, а й із морфологічними явищами, то в префіксах роз-, без- може оглушуватись дзвінкий [з], якщо він вимовляється в одному складі з глухим, або не оглушуватись, якщо він відходить до попереднього складу. Збереження дзвінкого [з] у префіксі без- пояснюється також наявністю прийменника без- [2, с. 120-121].

Оглушення дзвінкого у префіксах *без-, воз-, з* – явище, яке досить часто фіксується, як відзначає А. Москаленко, уже в перших пам’ятках давньоруської писемності *въскръсъ – възкръсъ, въсходжу – възходжу* (Остр. Єв.), *въстрепеташа – възтрепеташа, бесъчинъна – безъчинъна* (Ізб., toys), *бес памяти* (Поуч. В. М.) [18, с. 23]. Вимова [з] як [с] у префіксах *роз-, воз-, з-* перед глухими приголосними як фонетична риса наявна у літописі Самовидця: *спитка* [13, с. 186], у літописі Величка: *стверженную* (7), *воспламенило* (41), *росказати* (55) [4, с. 170]. Це явище простежується у різних пам’ятках, зокрема, у переважній більшості прикладів оглушення префікса [з] перед [к], [п], [х] фіксується у граматиці О. Павловського: *скажетъ, схаменуцъця*, в альманасі «Русалка Дністрова»: *сколотили, спіткало*. Оглушення префікса з- перед [к], [п], [х] передає буква с у творах П. Куліша: *спускаючисъ* (1861), *сходячисъ* (1861), літера з вживається перед кореневим [с]:

зсікти (1862) [15, с. 65-66]. А в рукописах Т. Шевченка перед [к], [п], [х], [т], [с], [ч] префікс з- передається літерою с: *спеклося, склыкае, ссунувся, счулась*; перед [т], [к] – варіативно – і літерою с, і літерою з: *зкликали і склыкае, зтиха і стырае* [5, с. 74].

Українській орфоепії властива варіантна вимова префікса роз-. Варіантна вимова префікса [роз-] представлена у творах Т. Шевченка перед глухими [к], [п]: у друкованих джерелах: *росказуй (37,К), і розказати (86,К), роспитаю (45,К), розплелы (16,Б);* у рукописних: *роскажи (3,І), росказать (105,І) і розкажи (194,ІІ), розказали (105,ІІ).* Фіксується варіативна вимова префікса [роз-], що передається як роз- і рос- і в «Марусі» Г.Квітки-Основ'яненка: *роспытоваты (48), але розцвитають (33),* і в «Кобзарі» П.Гулака-Артемовського: *росплатывся (15) і розплатывся (19),* і в «Кобзарі» Є. Гребінки: *роспытай (31) і розпытае (76).* Писемна практика видатних майстрів слова І половини XIX століття є надійним обгрунтуванням сучасної варіантної вимови префікса роз- як [роз-] і [рос-]. Попередня традиція до збереження на письмі букви з у префіксі без- дотримана у творах Т. Шевченка: *безталання (53,І), беззаконіе (210,ІІ).* Послідовно вживається літера з для передачі дзвінкого [з] у префіксі без у словнику П. Білецького-Носенка: *безпалець (53),* у творах П. Куліша: *безхлібья (29, №11-12, 1861)* [5, с. 78].

Відомо, що кінцевий дзвінкий приголосний **префіксів об-, над-, під-, від-** та ін. перед глухими приголосними не оглушується. Проте асиміляція дзвінкого до глухого приголосного не наявна у таких словах, як: *обпалений, відхилити, міжпланетний – [обпа́ле^{и}ний], [в'ідхи^{е}ли́ти], [м'іжплане́тний]*. За нашими спостереженнями, більшість порушує норму, зокрема ПнУ – 40%, ПдУ – 75 %, ЗхУ – 4 %, СхУ – 58 %, ЦУ – 28 % респондентів оглушує [б] перед [п] та вимовляє *[оп:а́л е^{и}ний]*; більшість замість [д] вимовляє [т], тобто *[v'ітхи^{е}ли́ти]* замість *[в'ідхи^{е}ли́ти]* – відсотковий рівень володіння нормою такий: ПнУ – 16%, ПдУ – 80 %, ЗхУ – 10 %, СхУ – 26 %, ЦУ – 24 %; слово «міжпланетний» правильно вимовили *[м'іжплане́тний]* лише 36 % північноукраїнських інформантів, 52 % південноукраїнських, 84% західноукраїнських, 46% східноукраїнських, 42 % центральноукраїнських, інші оглушують [ж]: *[м'ішплане́тний]*.

Префікс одь- із дзвінким [д], а іноді від- рідко фіксують писемні пам'ятки староукраїнської мови: *оддѣляюся* (Син., XVII, 136), *одкидала* (І.Некр., XVIII, 14) [11, с. 284]. Варіанти оть- і одь (від-(од-)) фіксуються у літописі С. Величка: *отваги* (2), але *одсѣкти* [4, с. 170-171]. У пам'ятках північноукраїнського ареалу XVI-XVII ст. непослідовно відбито асиміляцію за глухістю / дзвінкістю у префіксі од-: *одъ князя* (315), *одъ пульку* (392 ВК), але *отъ попелу* и *отъ комяг* (197 Брест 1583) [17, с. 324].

Буквосполучення дж, дз можуть позначати один звук і вимовляються як **африкати [д͡з], [д͡ж].** Наприклад *[д͡з w ˚они^{е}к]* – дзвоник; *[v'ідр'ад͡же ^{и}н': а]* – відрядження. Роздільна вимова цих звуків є порушенням орфоепічних норм. Як два окремі звуки вони вимовляються тоді, коли належать до різних частин слова, наприклад до префікса і кореня.

Звук [д͡ж] вимовляють як один злитий звук у слові джерело *[д͡же^{и}ре^{и}ло]* 40 % опитаних ПдУ, 72 % – ПнУ, 92 % – ЦУ, 36 % – СхУ, 100 % – ЗхУ.

За даними орфоепічного словника, слів із початковим [д͡ж] – 76, у їх складі і власне українські за походженням слова, і засвоєні з інших мов, де звук, близький до цього африката, став артикулюватися згідно з даними вимовної бази української мови як [д͡ж] [20, Т. І, с. 376-377].

Звук [д͡з] – теж злитий звук, який, може бути твердим і м'яким. Слово «дзвінок» правильно вимовляє 80% респондентів ПдУ, 84 % – ПнУ, 82 % – ЦУ, 72 %

– СхУ, 100 % – ЗхУ. Ті , хто порушують норму, вимовлять [з] замість [д͡з], вимовляють твердий [д͡з] чи вимовляють роздільно [дз]: *[д͡з v'і н ŏ к], [з v'і н ŏ к], [дзv'і н ŏ к].*

М. Фащенко у статті «До проблем орфоепії: африкати [д͡з] та [д͡ж] в українському літературному мовленні» зазначає, що африкат [д͡з] на звуковому, мовленнєвому рівні набув значного підкріплення, виробилася мовленнєва традиція вимовляти [д] як [д͡з] перед свистячим звуком, хоча це явище фіксоване у писемних пам'ятках старої й нової літературної мови лише зрідка. Орфоепічною нормою є реалізація у мовленні /д/ як [д͡з] через нейтралізацію способу творення перед сильними свистячими [з], [з'], [с], [с'], [ц], [ц'], [д͡з], [д͡з'] [22, с. 370].

Пам'ятки української мови африкат [д͡з] засвідчують порівняно пізно. На думку В.Німчука, [д͡з] на місці початкового [з] фіксується з XVII століття: *дзвонити, дзвонокь*. Африкат [д͡з] представлено в «Лексиконі» П. Беринди (1627): *дзвонокъ* [19, с. 9]. П.Житецький вважає, що [д͡ж] з'являється в українській писемності не раніше кінця XVI – початку XVII століття: *Гуджулъ (Акт. кн. Полт. гор. ур., 1, 24)* [10, с. 38]. З XVI століття дж зустрічається у пам'ятках української мови часто: *раджу* («Лексис» Зизанія, 1596, 76), *попуджую* («Лексикон» П. Беринди, 1627, 47), *єжджу* (Грам., 1643, 38) [12, с. 298].

Отже, усне опитування, проведене на теренах України, дозволяє назвати стійкими такі орфоепічні норми вимови приголосних, як вимова злитого [д͡ʒ] у слові *дзвінок* (дотримуються 84 % опитаних), вимова [д͡ж] у слові *джерело* (68 %), вимова [г] як [х] у слові *легкий* (60 %), вимова префіксів [роз-], [без-], [з-] (67 %), зокрема стовідсотково володіють українці нормою вимови префіксів роз-, без- у словах *розписати, безпека*, вимова префіксів [об-], [від-], [між-] (58 %), вимова глухих перед дзвінкими (53 %). Інші норми вимови приголосних розцінюються як слабкі (володіють менше 50 % респондентів), зокрема вимова дзвінких у кінці слова (33 %), вимова дзвінких перед глухими (41 %), вимова [в] як [ў] (31 %). Орфоепічні девіації виникають унаслідок українсько-російського білінгвізму, копіювання у вимові написання слів, відсутності теоретичних знань.

Як бачимо, кожна орфоепічна норма має свою історію становлення, на яку, безперечно, впливало живе народне мовлення, а також традиційна орфографія. Норми вимови виробилися досить виразно уже в II половині XIX ст. та фіксуються у рукописах і першодруках, написаних фонетичним правописом. Ті вимовні особливості приголосних, що не фіксувалися в пам'ятках або ж фіксувалися зрідка, хоч і стали нині орфоепічними, належать до нестійких, найчастіше порушуваних.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні орфоепічних девіацій регіонального мовлення сучасної молоді України, зокрема при вимові звукосполук.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної девіатології: [моногр.]. Львів: Видавничий центр Львівського націон. університету, 2000. 237 с.

2. *Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л.* Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 367 с.

3. *Венєвцева Л. В.* Фонетичні особливості молдавських грамот XV сторіччя. *Учені записки Харківського університету*. 1960. Т. 111: Тр. філол. фак- ту. Т. 9. С. 181 –196.

4. *Волох О. Т.* Фонетичні особливості української літературної мови початку XVIII століття. *Учені записки Харківського університету*. 1960. Т.111: Тр. філол. факту. Т.9. С.169 – 179.

5.. *Дружинець М. Л.* Вимова приголосних звуків українськими респондентами ПМР: норма та девіації. *Слов'янський збірник*: зб. наук. праць. Вип. 20. Чернівці : Букрек, 2016. С. 71–85.

6. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за першодруками – Кобзаръ П. П. Артемовьского-Гулака (1877) та Кобзаръ Пырятынська ластивка Е. П. Гребинкы (1878): голосні та приголосні. *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів.* Одеса: ПолиПринт, 2016. С.78 – 86.

7. *Дружинець М. Л.* Усне мовлення за рукописами та першодруками Т. Г. Шевченка. *Современная языковая ситуация в Приднестровье: сб. науч. трудов*. Тирасполь: Издательство Приднестровского университета, 2015. С. 45 – 55.

8. *Житецкий П.* «Энеида» Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка. Киевъ : Кіевская старина, 1900. 174 с.

9. *Житецький П.* Нарис літературної історії української літературної мови в XVII в. Львів: Укр. вид-во, 1941. 203 с.

10. *Житецкий П.* Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія. Киевъ : Тип. ун-та, 1876. 476 с.

11.. *Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г.* Історія української мови. Фонетика. Київ: Наук. думка, 1979. 367 с.

12. Історична граматика української мови / Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Київ : Наук. думка, 1980. 367 с.

13. Літопис Самовидця / За ред. Я. І. Дзири. Київ : Наук. думка, 1971. 207 с.

14. *Микитин-Дружинець М. Л.* Кодифікована вимова приголосних у граматиках XIX ст. *Записки з українського мовознавства.* Одеса : Астропринт, 2006. Вип. 16. С. 62–71.

15. *Микитин М. Л.* Відбиття процесу становлення норм вимови приголосних української літературної мови у першодруках та рукописах кінця XVIII – 60 р. XIX ст. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2004. Вип. 14. С. 61–73.

16. *Микитин М.Л.* Шевченко Т.Г. та становлення української орфоепії. *Записки з загальної лінгвістики.* Одеса, 2001. Вип. 2. С. 94-108.

17. *Мойсієнко В. М.* Фонетична система українських поліських говорів у XVI-XVII ст.: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 448 с

18. *Москаленко А. А.* Історична фонетика давньоруської і української мови: посібник для студ. Одеса : Одеськ. педагог. ін-т. 1960. 64 с.

19. *Німчук В. В.* Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові. *Мовознавство.* 1992. N 2. С. 7 – 14.

20. Орфоепічний словник української мови : В 2-т. / За ред. М. М. Пещак, В.М. Русанівського. Київ: Довіра, 2001. Т. 1; Київ: Довіра, 2003. Т.2.

21. *Пономарів Олександр.* Культура слова. Мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2008. 240 с.

22. *Фащенко М. М.* До проблем орфоепії: африкати [дж] та [дз] в українському літературному мовленні. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2009. Вип.18. С. 369 – 377.

References

1. Batsevych, F. S. (2000), *Fundamentals of communicative deviatology* [*Osnovy komunikatyvnoi deviatolohii*], Lviv, 237 p.

2. Bondar, O. I., Karpenko, Yu. O., Mykytyn-Druzhynets, M.L. (2006), *Modern Ukrainian language: Phonetics. Phonology. Orthoepy. Graphics. Orthography. Lexicology. Lexicography* [*Suchasna ukrainska mova: Fonetyka. Fonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafiia. Leksykolohiia. Leksykohrafiia*], Kyiv, 367 p.

3. Venievtseva, JI. B. (1960), *Phonetic features of Moldavian letters of the XV century* [*Fonetychni osoblyvosti moldavskykh hramot XV storichchia*], Ucheni zapysky Kharkivskoho universytetu, T. 111: Tr. filol. fak- tu, T. 9, pp. 181 - 196.

4. Volokh, O. T. (1960), *Phonetic features of the Ukrainian literary language of the beginning of the XVIII century* [*Fonetychni osoblyvosti ukrainskoi literaturnoi movy pochatku XVIII stolittia*], Ucheni zapysky Kharkivskoho universytetu, T.111: Tr. filol. fak-tu, T.9, pp.169 – 179.

5. Druzhynets, M. L. (2016), *Pronunciation of consonants by Ukrainian respondents in Transnistria: norm and deviations* [*Vymova pryholosnykh zvukiv ukrainskymy respondentamy PMR: norma ta deviatsii*], Slovianskyi zbirnyk, Vyp. 20, Chernivtsi, pp. 71–85.

6. Druzhynets, M.L. (2016), *Ukrainian oral speech according to the first editions - Kobzar by P. Artemovsky-Gulak (1877) and Kobzar Pyryatyn swallow by E. Grebinka (1878): vowels and consonants* [*Ukrainske usne movlennia za pershodrukamy – Kobzarъ P.P.Artemovskoho-Hulaka (1877) ta Kobzarъ Pыriatыnska lastyvka E.P.Hrebynkы (1878): holosni ta pryholosni*], Odeska linhvistychna shkola: intehratsiia pidkhodiv, Odesa, pp.78 – 86.

7. Druzhynets, M. L. (2015), *Oral speech based on Taras Shevchenko's manuscripts and first editions* [*Usne movlennia za rukopysamy ta pershodrukamy T. H.Shevchenka. Sovremennaia yazыkovaia sytuatsyia v Prydnestrove*], Tyraspol, pp. 45 – 55.

8. Zhytetskyi, P. (1900), *"Aeneid" by Kotlyarevsky and the oldest list of it in connection with the review of Malorussian literature of the XVIII century* [*«Эneyda» Kotliarevskaho y drevnrьishii spysokъ eia vъ sviazy sъ obzorotъ malorusskoi lyteraturы XVIII vrьka*], Kyevъ, 174 p.

9. Zhytetskyi, P. (1941), *Essay on the literary history of the Ukrainian literary language in the XVII century* [*Narys literaturnoi istorii ukrainskoi literaturnoi movy v XVII v.*], Lviv, 203 p.

10. Zhytetskyi, P. (1876), *Essay on the sound history of the Malorussian dialect [Ocherkъ zvukovoi ystoriy malorusskaho narrьchiia]*, Kyevъ, 476 p.

11. Zhovtobriukh, M. A., Rusanivskyi, V.M., Skliarenko, V.H. (1979), *History of the Ukrainian language. Phonetics* [*Istoriia ukrainskoi movy. Fonetyka*], Kyiv, 367 p.

12. *Historical grammar of the Ukrainian language* [*Istorychna hramatyka ukrainskoi mov*y] / Zhovtobriukh, M. A., Volokh, O. T., Samiilenko, S. P., Slynko, I. I. (1980), Kyiv, 367 p.

13. *Chronicle by Samovydets'* [*Litopys Samovydtsia*] / Za red. Ya. I. Dzyry (1971), Kyiv, 207 p.

14. Mykytyn-Druzhynets, M. L. (2006), *Codified pronunciation of consonants in grammars of the XIX century* [*Kodyfikovana vymova pryholosnykh u hramatykakh XIX st.*], Zapysky z ukrainskoho movoznavstva. Odesa, Vyp. 16, pp. 62–71.

15. Mykytyn, M. L. (2004), *Reflection of the process of formation of norms of pronunciation of consonants of the Ukrainian literary language in the first editions and manuscripts of the end of XVIII – 60s of the XIX century* [*Vidbyttia protsesu stanovlennia norm vymovy pryholosnykh ukrainskoi literaturnoi movy u pershodrukakh ta rukopysakh kintsia XVIII – 60 r. XIX st.*], Zapysky z ukrainskoho movoznavstva. Odesa, Vyp. 14, pp. 61–73.

16. Mykytyn, M.L. (2001), *T. Shevchenko and the formation of Ukrainian orthoepy* [*Shevchenko T.H. ta stanovlennia ukrainskoi orfoepii*], Zapysky z zahalnoi linhvistyky. Odesa, Vyp. 2, pp. 94-108.

17. Moisiienko, V. M. (2006), *Phonetic system of Ukrainian Polissya's dialects in the XVI-XVII centuries* [*Fonetychna systema ukrainskykh poliskykh hovoriv u XVI-XVII st.*], Zhytomyr, 448 p.

18. Moskalenko, A. A. (1960), *Historical phonetics of ancient Russian and Ukrainian languages: a textbook for students* [*Istorychna fonetyka davnoruskoi i ukrainskoi movy*], Odesa, 64 p.

19. Nimchuk, V. V.(1992), *History of voiced affricates and means of their designation in the Ukrainian language* [*Istoriia dzvinkykh afrykat i zasobiv yikh poznachennia v ukrainskii movi*], Movoznavstvo, N 2, pp. 7 – 14.

20. *Orthoepic dictionary of the Ukrainian language* [*Orfoepichnyi slovnyk ukrainskoi movy*] : V 2-t. / Za red.M. M. Peshchak, V. M. Rusanivskoho (2001) , (2003), Kyiv, T. 1; Kyiv, 2003. T.2.

21. Ponomariv, Oleksandr. (2008), *The culture of the word. Linguistic advice* [*Kultura slova. Movnostylistychni porady*], Kyiv, 240 p.

22. Fashchenko, M. M. (2009), *On the problems of orthoepy: affricates[дж] and [дз] in Ukrainian literary speech* [*Do problem orfoepii: afrykaty [dzh] ta [dz] v ukrainskomu literaturnomu movlenni*], Zapysky z ukrainskoho movoznavstva. Odesa, Vyp.18, pp. 369 – 377.

М. Л. Дружинец,
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ЭКОЛОГИЯ УКРАИНСКОЙ УСТНОЙ РЕЧИ: ПРОИЗНОШЕНИЕ СОГЛАСНЫХ ЗВУКОВ

Статья посвящена украинской устной речи на синхронном уровне, в частности орфоэпическим особенностям украинского языка. На основе соцопроса доказано нормативность, указано орфоэпические девиации, определен процентный уровень владения орфоэпией согласных, в частности произношением звонких и глухих согласных звуков: [в] как [ў], [з] в составе приставок роз-, без-, приставок з-, об-, над -, под-, от-, аффрикатов [д͡з], [д͡ж] в зависимости от сферы деятельности респондентов, региона Украины (Северная, Южная, Западная, Восточная, Центральная). Обоснованно проблемы произношения и орфоэпическую органичность, заверенную историей.

Ключевые слова: социологические опросы, нормативность, отклонения, историческая органичность, стабильные нормы, произношение молодежи Украины, орфоэпия согласных.

M. L. Druzhynets,
Odesa National I. I. Mechnikov University,
Department of Ukrainian Language

UKRAINIAN ORAL SPEECH ECOLOGY: PRONUNCIATION OF CONSONANTS

The article is devoted to Ukrainian oral speech at the synchronous level, in particular the pronunciation features. **The purpose** of the survey is to prove orthoepic normativity and historical organicity on the basis of opinion polls, to indicate pronunciation problems and deviations, to determine the percentage of pronunciation of consonant norms depending on the respondents' sphere of activity, region of Ukraine (North, South, West, East, Central).

The object of the research is Ukrainian speech of students of Philological Departments in Ukraine. **The subject** is knowledge of orthoepic rules of modern Ukrainian, in particular orthoepy of consonants (pronunciation of voiced and voiceless consonants, [в] as [ў], [з] as a part of prefixes роз-, без, prefixes з-, об-, над-, під -, від-, affricates [д͡з], [д͡ж]).

The proposed work integrates general scientific and special research **methods**: analysis and synthesis, induction, deduction, observation; taxonomy; quantitative analysis, descriptive, comparative and historical methods, method of linguistic geography; field research methods: oral examination and sociolinguistic analysis; auditory analysis. They allowed to identify orthoepic features and general characteristics of Ukrainian oral speech which were subjectively perceived.

Thus, the research conducted in Ukraine allows us to call stable such orthoepic norms of consonants pronunciation as the pronunciation of the merged [д͡зʲ] in the word *дзвінок* (followed by 100% of respondents), the pronunciation [г] as [х] in the word *легкий* (90%), pronunciation of prefixes роз- (100%), без- (100%) in words *розписати, безпека*.

Pronunciation norms were developed quite clearly in the second half of the XIX century and are recorded in manuscripts and first editions written in phonetic spelling. The formation of orthoepic norms was influenced by traditional spelling and folk speech.

We see the prospect of further research in the study of orthoepic deviations of the regional speech of young people, in particular in the pronunciation of sound combinations.

Key words: sociological survey, normativity, stable norms, deviations, historical organicity, pronunciation of the youth of Ukraine, consonants orthoepy.

УДК 811.161.2'373
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206465

А. П. Романченко,
д-р філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови

ЛЕКСИЧНІ ФРАЗЕОВАРІАНТИ ЯК СКЛАДНИКИ УЗУАЛЬНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті йдеться про один зі складників узуальної фразеології – лексичні фразеологічні варіанти, що схарактеризовано в семантичному й граматичному

аспектах. Визначено продуктивні семантичні різновиди та способи морфологічного вираження на матеріалі 156 узуальних стійких сполук, що мають два й більше варіантів.

Ключові слова: узуальний фразеологізм, лексичний фразеоваріант, субституційна пара, субститут, семантика, центральна зона, периферійна зона.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Проблема варіантності у сфері фразеології – доволі дискусійне питання з огляду на складність і різні погляди вчених стосовно розмежування фразеологічних варіантів та фразеологічних синонімів. Виокремлюють фразеоваріанти (ФВ), зокрема лексичні фразеоваріанти (ЛФВ), Л. Авксентьєв, З. Гілецька, А. Денисова, В. Жуков, М. Коломієць, В. Маркітантова, В. Мокієнко, А. Назарян, Л. Скрипник, В. Ужченко та ін. Уналежнюють їх до фразеологічних синонімів або вважають новими стійкими сполуками О. Бабкін, М. Копиленко, З. Попова, Л. Корнієнко, Г. Крайчинська.

Необхідність вивчення ЛФВ пов'язуємо з думкою, висловленою В. Мокієнком, про те, що саме лексичне варіювання є власне фразеологічним варіюванням нарізнооформленої, але семантично цілісної одиниці [8, с. 32], а також вбачаємо в парадигматичній і морфологічній характеристиці найпродуктивнішої частини української фразеологічної системи.

Аналіз досліджень із проблеми. Ми погоджуємося з тими науковцями, які в межах узуальної фразеології вирізняють ЛФВ, оскільки взаємодія тенденції до оновлення стійкої сполуки й тенденція до її семантичної стійкості уможливила виникнення різновидів, у яких оболонка зазнає зміни, а семантика залишається сталою [11, с. 85]. З. Гілецька, студіюючи словацькі та українські фразеологічні одиниці, стверджує, що існує майже 40 понять, котрі охоплюють типологічні зміни фразеологічних одиниць у тексті, уналежнюючи до основних форм реалізації стійкі сполуки і їхні варіанти [2, с. 129]. Е. Мініахметова визначила типи турецьких фразеологічних варіантів на матеріалі фразеосемантичного поля «мовленнєва діяльність» й зауважила, що лексичним замінником виступають абсолютні, ідеографічні та контекстуальні синоніми [7, с. 81], із чим ми цілком погоджуємося. Ю. Поздрань, досліджуючи лексикографічну працю 30-40-х років минулого століття, звернула увагу на частиномовну належність замінників. Вона дійшла висновку, що найчастіше взаємозамінювалися дієслова, бо вони полісемічні та полівалентні, втім, реалізація їхньої семантики обмежується фразеологічним контекстом [9].

З огляду на труднощі розмежування фразеологічних варіантів та фразеологічних синонімів спочатку В. Ужченко, а згодом і І. Глуховцева послуговуються терміном *варіантно-синонімічна група*, під якою розуміють смислову інтеграцію фразеологічних одиниць із подібними опорними семами у значенні, що ідентифікуються як синоніми, але здатні функціювати і як варіанти [11, с. 115; 3, с. 50].

Метою пропонованої розвідки є з'ясування продуктивних способів семантичного вираження субституційної пари та її морфологічної належності. Для реалізації мети вирішено такі **завдання**: потрактовано поняття *лексичний фразеоваріант*; упорядковано лексичні фразеоваріанти за двома критеріями (семантичним і морфологічним); схарактеризовано специфіку кожної групи.

Об'єктом дослідження є узуальні фразеологізми, а **предметом –** лексичні фразеоваріанти в парадигматичному та граматичному аспектах як складники узуальної фразеології.

У процесі вивчення лексичних фразеоваріантів прислужилися *описовий метод* (для кваліфікації способів вираження субститутів), *компонентний аналіз* (для встановлення семантики фразеоваріантів), *кількісні підрахунки* (для з'ясування продуктивності морфологічного вираження). *Джерельною базою* дослідження слугував перший том фразеологічного словника, укладачем якого є Г. Удовиченко [10], а *фактичною базою* стало 156 узуальних фразеологізмів, що мають два і більше лексичних варіантів.

Наукову новизну розвідки вбачаємо в систематизації лексичних фразеоваріантів відповідно до способу вираження партнерів-субститутів та їхньої частиномовної належності. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в обґрунтуванні поняття *лексичний фразеоваріант*, а п**рактичне значення** вбачаємо в можливості використання цих результатів у курсі сучасної української літературної мови (розділ Фразеологія) та в лексикографічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Вивчення варіантності у фразеології сягає збірок О. Павловського та М. Номиса, у яких спостерігається явище взаємозаміни в стійких сполуках. У сучасних лексикографічних працях розглядуване явище репрезентоване неоднаково: варіанти подаються в дужках, просто через кому, через скісну риску, за допомогою відсилання до інваріанта [4, с. 171-176]. У досліджуваному нами словнику варіантність представлена разом із синонімікою, що ускладнює роботу дослідника, бо доводиться ще й з-поміж зафіксованих стійких сполук вирізняти ФВ та фразеологічні синоніми.

Ми виходимо з того, що ***ЛФВ*** – узуальні стійкі сполуки, які характеризуються тотожністю загальної семантики та образу-прототипу на тлі парадигматичної заміни (синонімічної, гіперо-гіпонімічної, тематичної) одного чи кількох компонентів, що не порушує цілісності значення фразеологізму. Партнери-субститути не впливають на план вираження стійкої сполуки, відбиваючи парадигматичні відношення лексико-семантичної системи. Така їхня особливість забезпечує семантичну й образну тотожність. Для кваліфікації ФВ необхідно брати до уваги єдність внутрішньої форми: образу, мотивування, що інтегрують лексичні елементи стійкої сполуки і його граматичну структуру.

ЛФВ є простим типом варіантів, оскільки передбачає заміну на одному мовному рівні. В. Маркітантова у фразеологізмах з анімалістичним компонентом виокремила різновиди залежно від того, якими є заміни [6, с. 66]. На нашу думку, схематично це можна подати таким чином: АК замінюється іншим АК; АК замінюється неАК; неАК замінюється АК; неАК замінюється АК (АК – анімалістичний компонент, неАК – неанімалістичний компонент), що ілюструє логіко-семантичні можливості досліджуваних стійких сполук.

Синонімічна субституція одного з компонентів фразеологізму передбачає заміну елемента, що не призводить до зміни образної основи, внутрішньої форми, що й відрізняє лексичні фразеоваріанти від фразеологічних синонімів. На цьому акцентує В. Мокієнко, вказуючи на тотожність чи близькість образу для ФВ та розбіжності в образності для фразеологічних синонімів. Фразеологічна одиниця має план вираження й план змісту, де останній забезпечує його варіювання [8, с. 26]. Лексична варіантність фразеологічних одиниць ґрунтується на багатозначності слів-компонентів фразеологізму, на їхньому переносному значенні та вживанні, співвідносності чи ототожненні певних понять у свідомості мовця [1, с. 49]. Зважаючи на специфіку ФВ, можна казати про критерії вирізнення для ЛФВ: синонімічну субституцію, семантичну тотожність, закріплення в узусі,

кодифікованість (з уточненнями щодо відставання словників від мовної практики). Однак якщо наявна зміна семантики, стилістичних зрушень, сфери вживання, то йдеться про трансформацію. Таким чином, обґрунтовано лексичну варіацію та лексичну трансформацію [5, с. 388-389].

У межах зафіксованих нами ЛФВ розрізняємо такі групи:

А) ***субституційна пара – синоніми***: *авгієві стайні – авгієві стойла; бога за бороду впіймати – бога за бороду взяти (вхопити); брати верх – брати гору; в баранячий ріг зігнути – в баранячий ріг скрутити; аж земля дрижить – аж земля гуде; взяла злість – взяла лють; гаряча пора – гарячий час; гомеричний регіт – гомеричний сміх; дідька лисого – чорта лисого; втратити рівновагу – загубити рівновагу; до нових віників пам'ятати – до нових віників тямити; задирати ніс – задирати кирпу; і слід простиг – і слід прохолов; водити на мотузці – водити на налигачі* Взаємозамінність таких лексем у межах одного фразеологізму є логічно вмотивованою, оскільки ці іменники чи дієслова виступають синонімами не лише в усталеному вислові, а й поза фразеологічним контекстом. Частина субститутів належить до пасивної лексики й поза межами фразеологізму не використовується (*давати відсіч – давати відкоша),* є різними з погляду вживання (*кинуло в гарячку / в жар; кашу розхльобувати / розхлебтувати, кисла міна / фізіономія; кисло усміхатися / шуткувати; майстер / мастак на всі руки); мотузки / вірьовки сукати.* У синонімічні відношення в межах субституційної пари передусім вступають іменники та дієслова: стіна – мур (*китайська (ий) стіна / мур*); замилювати – замазувати (*замилювати / замазувати очі*); закричати – заверещати (*закричати / заверещати не своїм голосом*); заорати – запороти (*заорати / запороти носом*); здирати – лупити (*здирати / лупити по дві / три шкури*); впасти – звалитися (*з неба впасти / звалитися)*; гострити – точити (*зуби гострити / точити*);

Б) ***субституційна пара – тематично однорідні лексеми***: *аж до неба – аж до хмар; аж за живіт братися – аж за боки братися, бісів хлопець – бісів син; закопилити губу – закопилити ніс; за хвіст на вітер – за хвіст та на сонце*; *в три вирви – в три шиї; і вусом не вести – і вухом не вести; кишка тонка – жила тонка*. У складі фразеологічної одиниці тематично однорідні лексеми набувають своєрідного значення, а отже, розуміються ширше, ніж просто належність до конкретної тематичної групи лексики [8, с. 34], що притаманне не лише українській, а й польській, російській, литовській, латиській мовам. *Окроп* і *сироватка* є не близькими за семантикою іменниками, але у фразеологічному контексті вони слугують вказівкою на рідину, у яку потрапляє муха й звідки не може вибратись: *крутитися як муха в окропі / сироватці*. В. Мокієнко стверджує, що семантичний аналіз таких субститутів дає змогу віднайти «семантичну спільність, на якій ґрунтується лексична варіантність» [8, с. 35];

В) ***субституційна пара – гіперо-гіпоніми***: *ні пари з вуст – ні пари з рота; лягти костьми – лягти трупом; в поті чола – в поті лиця; в глибині душі – в глибині серця;за душу бере – за серце бере; закидати вудочку – закидати гака; іти на хрест – іти на голгофу; зелена неділя – зелені свята*, де останнє ширше поняття, оскільки містить і зелену неділю як один із днів Зелених свят.

Отже, схематично семантичні типи ЛФВ можна репрезентувати таким чином: СС (синонімічні субститути, тип А); ТОС (тематично однорідні субститути, тип Б); ГГС (гіперо-гіпонімічні субститути, тип В). Зв'язки між лексемами-субститутами можуть мати різний ступінь вмотивованості; від високого до низького, фразеологічного. У названих субституційних парах убачаємо логічність внутрішньої

форми у ФВ і ширший тематичний діапазон порівняно з одиницями лексико-семантичного рівня. З кута зору синхронії ФВ – одиниця широкої формальної мобільності, що забезпечує семантичну тотожність стійкій сполуці [8, с. 27].

За морфологічним принципом у межах ЛФВ виокремлюємо центр і периферію. До центру зараховуємо частотні способи вираження, а до периферійних – рідкісні випадки морфологічного вираження субститутів. Конституентами центральної зони є субститути, виражені іменниками та дієсловами. Отож у центральній зоні розрізняємо дві сфери: іменникову й дієслівну. Іменникова сфера охоплює ЛФВ, де субститутом виступає іменник, що заступає іменник в узуальному фразеологізмі. Серед зафіксованих ЛФВ у першому томі фразеологічного словника переважають саме субститути-іменники (48 %). Наприклад: *баляндраси точити – брехні (ляси, теревені) точити; втратити голову – втратити розум; мати нагоду – мати шанс; мати на увазі – мати на оці; мов баран на нові ворота – мов теля на нові ворота; мов крейда – мов стіна.* В іменниковій сфері реалізовано два підтипи морфологічних моделей: іменник → іменник та іменник → займенник, де іменник субституюється двома частинами мови.

Дієслівна сфера охоплює ЛФВ, де субституюються дієслова й дієприкметники або дієприслівники, що замінюють дієслова узуального фразеологізму. Зібраний матеріал засвідчив їх дещо нижчий відсоток (37 %). Наприклад: *баглаї бити – баглаї напали; аж дух перехоплює – аж дух забиває; з глузду з'їхати – з глузду зсунутися; знає кішка – пам'ятає кішка; занепадати духом – занепалий духом; зв'язати однією шворкою – зв'язані однією шворкою; зметати на живу нитку – зметаний на живу нитку; закусити губу – закусивши губу; втопити очі – втопивши очі.* Така ланцюжкова варіантність лексем у межах фразеологічної одиниці є логічною, оскільки близькість семантики дієслів уможливлює заміну одне одного в певному контексті. В дієслівній сфері реалізовано три морфологічні моделі: дієслово → дієслово, дієслово → дієприкметник, дієслово → дієприслівник.

Периферійну зона ЛФВ репрезентують субститути шести малопродуктивних і непродуктивних сфер: сполучникової: *або пан або пропав – хоч пан – хоч пропав*; *альфа і омега – альфа й омега; годити як болячці – годити неначе болячці* (5 %), прикметникової: *кишка тонка – кишка коротка; звичайна річ – звісна річ; молочні ріки і кисільні береги – молочні ріки і масляні береги* (4 %), займенникової: *знати собі ціну – знати йому ціну; і на нашій вулиці буде свято – і на моїй вулиці буде свято; матері його ковінька – матері їх ковінька; моя / його хата скраю* (2 %), числівникової: *ганятися за двома зайцями – ганятися за чотирма зайцями; до других півнів – до третіх півнів* (2 %), прислівникової: *летіти сторч головою – летіти сторчма головою, волосся дибом стає – волосся дротом стає* (1 %), часткової: *ані пари з вуст – ні пари з вуст* (1 %). Рідко трапляються варіантні частки, бо вони мають меншу здатність до утворення переносних значень, формування синонімічних рядів.

Висновки та перспективи. Фразеоваріант – одна з форм реалізації узуального фразеологізму, що являє собою стійку сполуку зі значенням, котра не виходить за межі усталеної та зберігає однакову образність. У сфері узуальної фразеології репрезентовано доволі широку лексичну варіаційну амплітуду, що охоплює три продуктивні семантичні типи ФВ української мови. Морфологічні різновиди становлять систему, у центральній зоні якої перебувають іменники-субститути та дієслова-субститути. Субститути інших частин мови уналежнено до периферії ЛФВ. Вивчення лексичних фразеоваріантів є важливим джерелом для тлумачення шляхів фразеологізації вільних словосполучень, уточнення внутрішньої форми узуального

фразеологізму, оскільки фразеологічні варіанти – феномен, що в реальному мовленнєвому процесі не репрезентовано: у конкретній комунікативній ситуації мовець використовує одну з можливих форм. *Перспективним* є дослідження інших фразеоваріантів, що функціонують у сучасній українській мові.

Література

1. *Алефіренко М. Ф.* Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища шк., 1987. 167 с.

2. *Гілецька З.* Словацькі фразеологічні одиниці та їх реалізація у тексті. *Проблеми слов'янознавства.* 2004. Вип. 54. С. 128-136.

3. *Глуховцева І. Я.* Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку : монографія. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2015. 179 с.

4. *Корнієнко Л. М.* Українська фразеографія другої половини ХХ – початку ХХІ століть: тлумачні та перекладні словники : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2017. 217 с.

5. *Кочукова Н. І., Молькова В. М.* Трансформація та варіантність стійких сполучень слів (на матеріалі української преси). *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 387-390.

6. *Маркітантова В. Ю.* Синонімія і варіантність фразеологізмів з анімалістиним компонентом в англійській мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Філологічні науки. 2013. Вип. 32 (1). С. 64-67.

7. *Мініахметова Е. Х.* Типи фразеологічних варіантів фразеосемантичного поля «мовленнєва діяльність» у сучасній турецькій мові. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2013. Вип. 1. С. 76-87.

8. *Мокиенко В. М.* Славянская фразеология. Москва : Высш. шк.1989. 287 с.

9. *Поздрань Ю. В.* Специфіка подання варіантів фразеологічних одиниць в «Російсько-українському словнику» за ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. *XLIX Науково-технічна конференція Інституту соціально-гуманітарних наук.* Вінниця, 2020. URL : https:conferences.vntu.edu.ua/index. php/all-hum-2020.

10. *Удовиченко Г. М.* Фразеологічний словник української мови. Київ : Вища шк., 1994. Т. 1. 304 с.

11. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

References

1. Alefirenko, M. F. (1987), *Theoretical questions of phraseology* [*Teoretychni pytannia frazeolohii*], Vyshcha shk., Kharkiv,167 p.

2. Hiletska, Z. (2004), *Slovaks phraseological units and their realization in the text* [*Slovatski frazeolohichni odynytsi ta yikh realizatsiia u teksti*], Problemy slov'ianoznavstva.Vol. 54, p. 128-136.

3. Hlukhovtseva, I. Ya. (2015), *Dynamics of Ukrainian phraseology of the end of the XX – in the beginning of the XXI centuries: tendencies to development: monograph* [*Dynamika ukrainskoi frazeolohii kintsia XX – pochatku XXI stolittia: tendentsii rozvytku : monohrafiia*], Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka, Starobilsk, 179 p.

4. Korniienko, L. M. (2017), *Ukrainian phraseography of the second half of the XX - beginning of the XXI centuries: explanatory and translation dictionaries: author's thesis* [*Ukrainska frazeohrafiia druhoi polovyny XX — pochatku XXI stolit: tlumachni ta perekladni slovnyky : dys. ... kand. filol. nauk*], Kyiv, 217 p.

5. Kochukova, N. I., Molkova, V. M. (2016), *Transformation and variability of stable word combinations (on the material of the Ukrainian press)* [*Transformatsiia ta variantnist stiikykh spoluchen sliv (na materiali ukrainskoi presy)*], Molodyi vchenyi. № 4 (31), pp. 387-390.

6. Markitantova, V. Yu. (2013), *Synonymy and variability of phraseologisms with an animalistic component in English* [*Synonimiia i variantnist frazeolohizmiv z animalistychnym komponentom v anhliiskii movi*], Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Filolohichni nauky. Vol. 32 (1), pp. 64-67.

7. Miniakhmetova, E. Kh. (2013), *Types of phraseological variants of the phraseosemantic field "speech activity" in modern Turkish language* [*Typy frazeolohichnykh variantiv frazeosemantychnoho polia «movlennieva diialnist» u suchasnii turetskii movi*], Odeskyi linhvistychnyi visnyk. Vol. 1, pp. 76-87.

8. Mokyenko, V. M. (1989), *Slavic phraseology* [*Slavyanskaya frazeologiya*], Vyssh. shk., Moskva, 287 p.

9. Pozdran, Yu. V. (2020), *The specifics of the presentation of variants of phraseological units in the "Russian-Ukrainian Dictionary", edited by A. Yu. Krymskii and S. O. Efremov* [*Spetsyfika podannia variantiv frazeolohichnykh odynyts v «Rosiisko-ukrainskomu slovnyku» za red. A. Yu. Krymskoho ta S. O. Yefremova*], XLIX Naukovo-tekhnichna konferentsiia Instytutu sotsialno-humantarnykh nauk. Vinnytsia. URL: https:conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum-2020.

10. Udovychenko, H. M. (1994), *Phraseological dictionary of the Ukrainian language* [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*], Vyshcha shk., Kyiv,т. 1, 304 p.

11. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2005), *Phraseology of the modern Ukrainian language: a study guide* [*Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib.*], Alma-mater, Luhansk, 400 p.

А. П. Романченко,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ФРАЗЕОВАРИАНТЫ КАК КОМПОНЕНТЫ УЗУАЛЬНОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

В статье речь идет об одном из компонентов узуальной фразеологии – лексических фразеологических вариантах, которые автор рассматривает в семантическом и грамматическом аспектах. Определены продуктивне семантические разновидности и способы морфологического выражения на материале 156 узуальных устойчивых словосочетаний.

Ключевые слова: узуальный фразеологизм, лексический фразеовариант, субституционная пара, субститут, семантика, центральная зона, периферическая зона.

A. P. Romanchenko,
Odesa National I. I. Mechnikov University,
Department of Ukrainian Language

LEXICAL PHRASEOLOGICAL VARIANTS AS COMPONENTS OF USUAL PHRASEOLOGY

The problem of variability in the field of phraseology is a debatable issue. **The purpose** of the research is to clarify the productive methods of semantic expression of substitutes and their morphological affiliation. For realization of the purpose, the following **tasks** were solved: the concept of lexical phraseological variant was interpreted; they are arranged according to two criteria (semantic and morphological); the specifics of each group are characterized.

The object of research is usual phraseologisms and the subject – lexical phraseological variants in paradigmatic and grammatical aspects as components of usual phraseology. **The source base** was 156 usual phraseologisms with two or more lexical variants.

Within the lexical phraseological variants the following groups are distinguished: substitution pair – synonyms; substitution pair – hypero-hyponyms; substitution pair – thematically homogeneous lexical items; substitution pair – assonant lexical items.

The center and periphery of lexical phraseological variants was singled out. The constituents of the central zone are substitutes expressed by nouns and verbs. In the central zone two spheres are singled out: noun sphere (48%) and verb sphere (37%). The peripheral zone is represented by the substitutes of six unproductive spheres: conjunction sphere (5%), adjective sphere (4%), pronoun sphere (2%), numeral adjective sphere (2%), adverbial sphere (1%), and particle sphere (1%).

There is a rather wide lexical amplitude is represented in the field of usual phraseology, it covers four productive semantic phraseological variants. Morphological varieties constitute a certain system. In the central zone there are nouns-substitutes and verbs-substitutes. Substitutes of other parts of speech belong to the periphery.

Key words: usual phraseologism, lexical phraseological variant, substitute pair, substitute, semantics, central zone, peripheral zone.

УДК 376.68
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206466

С. В. Форманова,
д-р філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І.І.Мечникова,
професор кафедри української мови

ІДЕОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ ЯК КРОК ДО СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «КАРТИНА СВІТУ»

В статті досліджено поняття «картина світу», яке концентрує в собі специфічну сукупність усіх якостей суспільства, а також витоки його виникнення й формування. Зазначено, що на шляху свого виникнення картина світу асоціювалася із структурою

ідеографічного словника. Доведено, що схеми класифікації понять в ідеографічних словниках повідомляють про те, що одна й та сама дійсність у матеріальній, духовній, фізичній та психічній основі різними укладачами сприймається по-різному.

Ключові слова: ідеографічний словник, схема класифікацій, предметно-поняттєва група, семантична класифікація, структурно-семантична класифікація, картина світу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема поняття «картина світу» і її особливість у семантичній структурі слова була поставлена О. Потебнею і розвивалася й поглиблювалася філософами, психологами й лінгвістами (Ю. Апресян, Р. Будагов, Л. Виготський, Ю. Караулов, О.О. Леонтьєв, О. Лурія, Ж. Соколовська та ін.). Адекватність відображення в мові й лексиці об'єктивної картини світу порушувалася ще давньогрецькими філософами, якщо брати до уваги суперечки між стоїками та скептиками. З виникненням загального мовознавства й ідей В. фон Гумбольдта, ця проблема стає й лінгвістичною.

Актуальність статті зумовлена необхідністю проаналізувати витоки виникнення поняття «картина світу», семантичні особливості схем класифікації понять, які складали основу ідеографічних словників.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є демонстрація способів розробки й становлення поняття «картина світу» через створення ідеографічних (поняттєвих) словників. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) систематизувати й узагальнити існуючі схеми класифікації понять, що передували виникненню поняття «картина світу»; 2) проаналізувати схеми класифікації понять, які відбито в ідеографічних словниках; 3) узагальнити, яке розуміння картини світу віднайшло своє відображення в ідеографічних словниках.

Об'єктом дослідження є становлення поняття «мовна картина світу» на основі ідеографічних словників. **Предметом** дослідження є ідеографічні словники, в яких відбито зв'язок між мисленнєвою й мовленнєвою діяльністю людської свідомості.

Наукова новизна дослідження полягає в доведенні того факту, що мовна картина світу в процесі розвитку базується на принципі єдності свідомості й діяльності, тобто в наукових дослідженнях слід зосереджувати увагу на динаміці її розвитку, оскільки мовні одиниці здатні передавати ставлення людини до об'єктів реальності, яка знаходить своє відображення в ідеографічних словниках.

Теоретична і практична цінність статті полягає в збагаченні підходів до вивчення картини світу, еволюцію становлення цього поняття, що доповнює й розширює знання про світ через поняттєві тематичні характеристики. Результати дослідження можуть бути використані в курсах «Актуальні напрями філологічної науки», «Методологія лінгвістичних досліджень», «Стилістика», у спецкурсах із когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології, в написанні наукових робіт студентами й магістрами філологічного фаху. Критерії виявлення й способи визначення картини світу можуть бути застосовані в лексикографічній практиці.

Методи дослідження: *методом суцільної вибірки* сформовано фактичну базу дослідження; *описовий метод* дав змогу створити узагальнену модель предмета дослідження з урахуванням специфіки його презентацій; метод *аналізу і синтезу* прислужився для здійснення теоретичних узагальнень і практичної систематизації фактичного матеріалу та його подальшої наукової кваліфікації з позиції лексики й семантики, а також за його допомогою здійснено систематизацію ідеографічних словників; метод *спостереження* уможливив ідентифікацію комплекту тезаурусів в

аналізованих джерелах; *контекстуально-інтерпретаційний* дав змогу визначити особливості тематичних поняттєвих словників та їхню семантичну специфіку; метод *культурної інтерпретації* було застосовано для вивчення закономірностей утілення в семантиці тематичних словників культурного змісту та способів його виокремлення з поняття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. У науковій літературі мовну картину світу інтерпретують як засіб пояснення знань про світ, представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення [12, с.85]. У процесі такої специфічно оформленої систематизації плану змісту мови відбувається фіксація й збереження всього комплексу знань і уявлень конкретного мовного суспільства про світ, що зафіксовано в лексичному й фразеологічному складі мови. Висунуте припущення дає змогу стверджувати, що першими спробами опису системної організації лексики через систему знань про світ можна вважати створення ідеографічних словників, або тезаурусів, структура яких відображала мовну картину світу певної мови в певну епоху (Словник Полукса, словник Амаракоша, Словник П.Роже, Словник Х.Касареса, Словник Халіга-Вартбурга).

Однією з найважливіших особливостей досліджуваного об’єкта є те, що картина світу знаходить відображення в ідеографічних словниках, оскільки кожне лексико-семантичне поле складається з пов’язаних між собою лексико-семантичних груп. А найближчим до відтворення природного стану лексики є ідеографічний словник, стаття якого є близькою до семантичного поля, а всередині статті виділено синонімічні ряди, антонімічні пари, групи похідних дієслів тощо.

Поняття мовної картини світу тісно пов’язане з проблемою представлення та тлумачення результатів практичної роботи із структурування семантичних полів мови, а також із проблемами укладання ідеографічних словників [9, с. 365]. Словники ідеографічного типу є найбільш наочним і безпосереднім відображенням запасу смислів, накопичених мовою та її носіями впродовж віків, саме тому вони справедливо вважаються моделлю закріпленої у мові картини світу. Структура ідеографічного словника містить, особливо у своїй інваріантній частині, один з компонентів картини світу, саме її статичний компонент, до якого включені принципи членування лексичного складу даної мови та відображає найбільш загальні, домінантні граматичні категорії, які визначають його структурний тип [4, с. 259].

В історії розвитку науки про мову, починаючи з II ст. н.е., поняття картини світу асоціювалось зі структурою словника. Але словника не алфавітного, а ідеографічного, тематичного, оскільки, як відомо, структура словника пов’язана з дійсністю, реальністю, яку відображено в лексиці. Ось чому структура словника відображає лексичний склад мови. Мислення кожного індивіда, носія мови, має індивідуальну свідомість, в якій уявляється форма складання словника: чи то слова розподіляються за гніздами, які відповідають «вузлам» у структурі словника; чи то вони відповідно до трировської метафори, «подібно мозаїки покривають сферу поняття», відтворюючи в цілому «картину світу», чи то спосіб утворення словника не схожий ні з яким [10, с. 8].

У II тисячолітті н.е. єгиптянин Юлій Полукс уклав Словник грецької мови – «Ономастикон», який складався з 10 книг. Кожна книга була окремим трактатом і містила найважливіші слова за тою чи тою тематикою. У першій книзі розповідається про богів та царів, у другій – про людей, їхнє життя, фізіологічну будову, у третій – про родичів та

громадське становище і т.д. Кожне важливе на той час слово супроводжувалось коротеньким тлумаченням.

Між II та III сторіччями н.е. був виданий прекрасний санскритський словник «Амаракоша». Його автор – давньоіндійський поет, граматист та лексикограф Амара Сіна (або Амара Дева), якого називали «однією з дев'яти перлин», яка прикрашала трон одного з царів держави Гупт у Давній Індії.

У перекладі «Амаракоша» означає «Скарб Амара». Словник містить 10 тисяч слів, тлумачення яких здійснювалося за допомогою віршів. Словник складався з трьох книг, кожна з яких містила декілька розділів, які, в свою чергу, розбивалися на секції. Перша книга присвячена Небу, Богам та всьому, що відноситься до цієї тематики. Друга книга містить відомості про Землю, Поселення, Рослини, Тварин, Людину. Третя книга містить відомості про лексичний та морфологічний склад мови. Словник «Амаракоша» укладений відповідно до розвитку та панівних ідей того часу.

В арабській енциклопедії X сторіччя «Раса'їл Іхван ас – саера» викладено вчення про «матерії», які за тогочасними уявленнями мали «прості» та «складові» «царства природи». До перших належать елементи, які не здатні рости. Це – «мінерали». «Складові» елементи містять «три царства»: «Рослини», «Тварини», «Людина». У кожному «царстві натури» виділено «види», які не сходяться з класифікацією видів в інших мовах чи в інших словниках. Автори давніх словників класифікували назви найвідоміших предметів за «родами» та «видами», які поділялися на «підвиди», важливі для тогочасного суспільства [13, с.105-106].

Ідеографічний словник має ономасіологічне спрямування від понять до слів. Реєстровими одиницями ідеографічних словників є поняття, кожному з яких підпорядковано словникову статтю – множину слів, які виражають це поняття в мові. Ідеографічна лексикографія має багату традицію у зарубіжному мовознавстві. Зразками ідеографічних словників у науковій літературі вбачають: «Тезаурус англійських слів та фраз» П. М. Роже (Thesaurus of English Words and Phrases) (London, 1852), «Поняттєвий словник французької мови» П. Робертсона (Dictionarie ideologique de la langue francaise) (Paris, 1859), Аналоговий словник К. Маке (Dictionnaire Analogique) (Paris, 1936), Поняттєвий словник іспанської мови Х. Касареса (Dictionario ideologico de la lengua espanola) (1941), Словниковий склад німецької мови Д. Сандерса (Der deutsche Sprachshatz) (1873-1877), Лексичний склад німецької мови за предметними групами Ф. Дорнзайфа (Der deutsche Wortschatz nach Sachgrupen) (1934). Оскільки зазначені словники упорядковані не в алфавітному порядку, а в поняттєвому, то вони яскравіше представляють цілісну картину світу, в якій «лексичний склад об'єднано в єдине ціле» [24, p. 37].

Російські філологи також розробили лексикографічні праці ідеографічного типу, до яких належать словники Ю. М. Караулова, В. В. Морковкіна, О. С. Баранова. В. Морковкін запропонував ланцюжок членування лексики російської мови, в основі якого лежать такі концептуальні сфери: • всесвіт: нежива природа, жива природа, абстрактні відношення і поняття; • жива природа: світ рослин і світ живих істот; • світ живих істот: істоти, не наділені розумом, і homo sapiens; • homo sapiens: людина як жива істота, людина як розумна істота, людина як суспільна істота; • людина як розумна істота: емоційне життя людини, інтелектуальне життя людини, прояви людської волі [6]. У словнику О. С. Баранова синоптична схема ближча до наукової картини світу, відображеної у філософській і фізичній терміносистемах [2]. Е. В. Кузнєцова в основу словника поклала метод ступеневого аналізу визначень [5]. Останнім часом спостерігаємо новаторські тлумачні словники російської мови за

редакцією Н. Ю. Шведової і Л. Г. Бабенко, в яких тлумачення слів поєднано з їхнім ідеографічним описом.

Доктор філологічних наук, професор Ж. Соколовська побудувала універсальну схему, придатну, на її думку, для будь-якої мови, відповідно до гносеологічних та онтологічних параметрів [11, с. 87]. Гносеологічні поняття – *існування, простір, час, рух, кількість, якість, відношення* – розташовано по вертикалі, а онтологічні поняття – *природа, людина та суспільство* – розташовано по горизонталі. На перетині ліній цього смислового каркасу розташовано всю лексику.

На особливу увагу заслуговує надбання українських мовознавців – ідеографічний словник неологізмів Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критської, Т. К. Пуздирєвої, Ю. В. Романюк [1], в якому представлено лексичний склад мови за систематизованими групами слів, що близькі за певними параметрами. Автори видання вказують, що ідеографічність в словнику проявляється як словотвірна похідність. Вони зазначають, що «словник має своїм завданням описати спектр дії активних ресурсів сучасної української номінації, показати нові найменування, створені за допомогою цих ресурсів, … встановити здатність таких ресурсів – нових або оновлених чи активізованих слів і словотворчих формантів (основ та афіксів) – формувати нові словосполуки, утворювати нові чи поповнювати вже наявні синонімічні ряди, антонімічні, гіперо-гіпонімічні об’єднання, словотвірні гнізда або ряди» [1, с.16]. Будова словникової статті досить повна, що дозволяє отримати всю інформацію про нове слово чи формант: від граматичної характеристики і значення до морфемної будови та словотвірного потенціалу. У словнику подано величезну кількість ілюстрацій із текстів різних стилів і жанрів. Це засвідчує, що йдеться про вже поширені в мові одиниці. У словнику представлено близько 4 тис. слів і словосполук, що увійшли в українську мову за 1990-2013 роки. Слова об’єднано у поняттєві поля.

Щодо питання, як проводилася систематизація за предметно-поняттєвими групами, то кожен з авторів розумів цей поділ на групи згідно зі своїм задумом укладання словника. Зазначені словники упорядковують, систематизують засоби вираження, тобто слова, а точніше, лексичний склад певної мови в якнайширшому обсязі. Як зазначає Ф. Дорнзайф, необхідно зробити спробу систематизувати й упорядкувати цілісне багатство німецьких засобів вираження, як слів, так і поширених мовних зворотів, від святково піднесеного стилю мови і аж до міміки та жестів, за поняттями [15, p. 47]. Франц Дорнзайф створив семантичну класифікацію німецького словникового запасу. Він поділив усю лексику німецької мови на 20 класів: I. Неорганічний світ. Речовини. II. Рослинний і тваринний світ. Людина (фізична суть). III. Простір. Положення в просторі. Форма. IV. Величина. Маса. Кількість. Ступінь. V. Існування. Відношення. Причинність. VI. Час. VII. Світло. Колір. Звук. Температура. Вага. Стан. Нюх. Смак. VIII. Рух. IX. Бажання і поступки. X. Відчуття. XI. Почуття. XII. Мислення. XIII. Знак. Повідомлення. Мова. XIV. Писемність. Знання (наука). XV. Мистецтво. XVI. Суспільство. XVII. Житло. XVIII. Господарство. XIX. Право. Етика. XX. Релігія. Паранормальне [16]. У результаті створення словника, автор основну увагу приділив добору автосемантичних сталих і несталих одиниць у межах поняттєвих категорій. Втім у словнику подано систему, що відноситься до структури слів, тобто розподіл слів за частинами мови. Це дає змогу відтворити «семантичну сітку» й здійснити обробку ієрархічної поняттєвої системи для німецької мови.

Словник Пітера Марка Роже «Тезаурус англійських слів та фраз» вийшов у 1852 році в Англії. Це перший ідеографічний словник, який має вагу й практичну цінність у наш час. Він

також упливає й на наступний розвиток упорядкування словників такого типу. Роже свою роботу над словником розпочав з розчленування поняттєвого поля англійської мови на чотири великі класи: *абстрактні відношення, простір, матерію та дух* (розум, воля, почуття). Дані класи розбиваються на ряд родів, які, в свою чергу, розпадаються на визначене число видів [21, p. 34].

У «Тезаурусі» П. М. Роже уся лексика англійської мови згрупована у вісім рівнозначних між собою груп: I. Абстрактні відношення. II. Простір. III. Фізика. IV. Матерія. V. Зовнішні відчуття. VI. Розум. VII. Воля. Воля взагалі. VIII. Почуття [21].

Кожний вид схеми містив пронумеровані групи (їх нараховувалося 1000), які відзначалися словами з досить широкою семантикою. Це дозволило об'єднати під ними цілу групу (серію) аналогічних за смислом слів. Принцип, за яким розташовано слова в групах, має назву структурно-семантичний. В кожній групі спочатку розташовано іменники, потім дієслова, потім прикметники та прислівники. Слова однієї частини мови розміщено за ступенем близькості їхніх значень [13, с. 107].

Згідно з цим, предметна організація є кращою, ніж організація, заснована на алфавітному упорядкуванні. Особливо добре такий підхід використовувати у поєднанні з академічним словником, оскільки синоніми, які перетинаються в одних гніздах, розходяться в інших і вони не завжди взаємозамінні в контексті. Влучно дібране слово матиме сенс із задуманим значенням та пов'язаними з ним відчуттями, які найменше суперечать понятійному середовищу думки, що передається. Звук та каденція також можуть бути важливими при виборі слова.

«Тезаурус» Роже, оригінально організований, але його класифікація базується на загальному значенні. Є впевненість в тому, що на той час підхід Роже був кращим. За допомогою пошуку, можна віднайти будь-яке слово. Проте в книзі відсутня таблиця класифікацій, немає абеткового індексу ані класифікацій, ані ключових слів, ані додатків, що набагато полегшило б роботу зі словником. Це говорить про його вузьку реалізацію.

Слід також зазначити, що в словнику Роже значне місце приділено «брудним» словам, тобто інвективі.

Вагомим досягненням в ідеографії став словник іспанського мовознавця Хуліо Касареса, виданий у 1941 році. Він складався із трьох частин: синоптичної, аналогійной та алфавітної. Синоптична частина містить поняттєву класифікацію змістового боку іспанської мови. Увесь смисловий континуум Касарес розподілив спочатку на 38 поняттєвих класи, які врешті розпалися на 2000 поняттєвих груп. В аналогійній частині кожна з 2000 поняттєвих груп заповнюється заголовками слів – понять – в алфавітному порядку. Алфавітна частина містить тлумачний словник слів іспанської мови. Кожне слово у відповідному значенні супроводжується вербальним значенням та вказівкою на місце, яке воно посідає в ідеографічній класифікації.

На перше місце у Касареса поставлене поняття Бог, що визначається його світоглядом. Але, винесене на самий верх, воно не розвивається, а створює тупикову гілку. Центральне місце за сутністю належить в схемі Касареса поняттю Людина, яка розподіляє світ на деякі гомогенні зони, виділяючи, з одного боку, живі істоти, позбавлені розуму, і з другого боку, – суспільство собі подібних, якому людина протистоїть як особа [4, с. 45-52].

У словнику Касареса, як і в тезаурусі Роже, використовується протиставлення антонімічних поняттєвих груп, у кожній з яких слова розташовано за частинами мови (іменник, дієслово, прикметник, прислівник і т.ін.), а всередині граматично однорідних понять – за смисловою близькістю.

Словник Касареса – це перший словник, у якому показано лексичне багатство живої мови в усьому її обсязі як єдине ціле [13, с. 107].

Як свідчать результати дослідження, науковцями неодноразово здійснювалися спроби створення нових принципів організації словників, які б відрізнялися від алфавітних. Час від часу мовознавці висували пропозиції до створення ідеографічних словників. Це стало нагальною проблемою настільки, що зазначене питання було включено до порядку денного Лондонського конгресу лінгвістів у 1952 р. Саме на цьому конгресі професором фон Вартбургом було представлено проект, над я ким він працював разом із Р. Халлігом протягом багатьох років. Це був словник із загальною класифікацією понять, схему якого можна накласти на будь-яку мову. Таким чином, науковій спільноті було представлено семантичну структуру словника під назвою – Словник французької мови, створений Рудольфом Халлігом і Вальтером фон Вартбургом (1952). У зазначеній праці поняття покласифіковано за трьома основними групами: «Всесвіт», «Людина», «Всесвіт і Людина», що утворює чітку структуру взаємозалежних елементів. Автори мали на меті практичну реалізацію свого задуму, а саме: під час опису словників різних мов і різних періодів автори повинні дотримуватися однієї моделі, то тоді було б легко порівнювати результати й відзначати розрізнення. Такий підхід до лексичних досліджень вартий того, щоб його прийняти, як модель із різними варіаціями.

Зупинимося на конкретних вимогах до схеми систематизації при створенні Р. Халлігом і В. фон Вартбургом власного варіанту словника:

1. Систематизованими можуть бути лише поняття, яким повинен підпорядковуватися лексичний склад окремої мови чи діалекту у випадку застосування даної схеми.

2. Поняття повинні походити від існуючих в умовах донаукових уявлень, отже, від закладеного в мові донаукового пізнання. Саме ці поняття утворюють основу схеми. Поняття, які є результатом наукового пізнання, можуть використовуватися лише як доповнення, якщо недостатньо понять першого типу.

3. У схеми впорядковується лише певний набір понять.

4. Обрані поняття повинні систематизуватися за єдиним принципом, за єдиною основною думкою. І таке упорядкування має проводитися таким чином, щоб усе об’єднувалося до єдиного системного цілого: одне повинно йти за іншим відповідно до внутрішньої логіки, а внутрішній взаємозв’язок системних одиниць, повинен бути по можливості забезпеченим настільки, щоб підготувати усвідомлення, розуміння структурного поділу системи, а, отже, й взаємообумовленості одного через інше. Оскільки систематизовані поняття походять від набутих в результаті розвитку мови донаукових знань, то, через створену у таких спосіб схему систематизації, можна одночасно створити й уявлення про картину світу [17, p. 127].

Оскільки похідним матеріалом схеми Халліга-Вартбурга є закріплені в мові донаукові знання, то в кожному випадку за основу слід брати слово. Загальновідомо, що слово складається з двох нерозривно пов’язаних частин – «з поняття та акустичної форми» (для яких уживаються також найменування «форма» / «назва», «зміст» / «означуване»). Ця формула, що яскраво відбиває погляди Ф. де Соссюра, є прийнятною для ономасіологічних досліджень, але є недостатньою для роботи над словником. Для словникової роботи необхідно скрупульозно розглянути змістову частину слова, яка, за цією формулою, є «поняттям», далі звернути увагу на частотність цього слова в ужитку й у такий спосіб «вирахувати» його «значення».

Герман Гюнтер, німецький лінгвіст й історик релігії, у своїй праці «*Фундаментальные вопросы языкознания»* точніше розподілив значення слова й виділив його наступні компоненти:

а) загальне логічне поняття, одночасно «універсальне» значення;

б) побічні уявлення, тобто суб'єктивні асоціації з іншими уявленнями, які, у випадку з усвідомленням кожного конкретного індивідуума, надають значенню особливого забарвлення, а також відтінки слова, що коливаються разом із цими уявленнями;

в) відчутний тон слова, що походить із його вживання;

г) випадкове, оказіональне значення, яке виділяється із загального значення у взаємозв'язку з реченням або ж у певній ситуації [18, p. 44].

Далі в своїй праці Халліг і Вартбург простежують, як поводить себе загальне логічне поняття відносно загального комплексного значення й інших його компонентів. Вони зазначають, що всі значення є змінними, нечітко визначеними, обмеженими, вони мають певну варіативну широту, забарвлення й відтінки й стають однозначно визначеними в результаті обмеження в конкретній мовній ситуації через процес мислення, оскільки в процесі мовлення набувають оказіонального значення. Але було б помилкою припустити, що це оказіональне значення виділяється з універсального, тобто з загального логічного значення. Тоді це означало б, що загальне логічне значення є первинним, а оказіональне – вторинним відносно нього. Стає очевидним той факт, що первинним є значення, як цілісність, у процесі мислення якого й у мовній ситуації виділяється оказіональне значення. Звідси виходить, що оказіональне значення є вторинним відносно значення взагалі [17, p. 139].

Незаперечним є той факт, що загальне логічне поняття також є вторинним відносно значення взагалі, але воно та оказіональне значення є різноспрямованими. Якщо останнє утворюється шляхом виділення та звуження значення в момент уживання в ситуації, то загальне логічне поняття утворюється на прямо протилежному звороті до Загального та Тривалого. Оскільки слова, а, отже, й значення спрямовані на Загальне, то, відповідно, вони можуть розвивати чітко обмежене «ядро», яке піднімається від основи значення, поєднується у свідомості з конкретним змістом і після цього може вести відокремлене від слова самостійне існування, яке залишається поєднаним зі словом, але більше не злитим з ним. Так утворюється щось статичне, «об'єктивне», а саме «загальне логічне поняття» (за Г. Гюнтером), «універсальне» значення, про яке вже йшлося. Отже, від значення слова виділяється об'єктивне поняття, що керується власними закономірностями. Його завданням є визначення цієї своєрідної можливості значення, яке може утримуватися ідентично самому поняттю лише в процесі мислення та розуміння.

«Загальне логічне поняття» позначається Халлігом та Вартбургом терміном «поняття», яке надалі стає не лише психічним корелятом акустичної форми, а найважливішим компонентом, що виділяється з цілісного значення. Протиставляючи «поняття» й «значення», Р. Халліг і В. фон Вартбург, услід за Л. Клагесом, розрізняють у слові три компоненти, які відрізняються суттєвими характеристиками: по-перше, у відношенні до постійного, константного, значення змінюється, поняття ж, вже раз закріплене у свідомості як об'єктивне, є незмінним і, де б воно не випливало, воно «постійно виражає те ж саме», воно може лише звільнити місце іншому поняттю; по-друге, у ставленні до них індивідуума, значення пізнаються, і їх можна лише описати; поняття ж вже є відомими, вони лише підлягають визначенню [17, p. 147].

Усе вищезазначене переконує, що поняття стає основою схеми систематизації в словнику Халліга та Вартбурга. При цьому маються на увазі зовсім не поняття, що віднайдені в результаті логічних операцій, а лише донаукові загальні поняття, що створені в результаті

розвитку мови та відображення нею світу об'єктивної реальності, які кожна людина може сприйняти, зрозуміти й використати.

Упорядкування понять за схемою Р. Халліга та В. фон Вартбурга відбувається в чітко визначеному логічному порядку з урахуванням тих точок зору, які обумовлюють смисловий континуум, і який містить, як вже зазначалося вище, три основні поняттєві класи: Всесвіт, Людина, Всесвіт і Людина. Кожний поняттєвий клас містить підрозділи: I – Небо та небесні тіла. Земля. Рослинний світ. Тваринний світ. II – Людина – жива істота. Душа та розум. Людина, як суспільна істота. III – A priori. Наука і техніка.

На думку Юрія Караулова, схема ідеографічного словника Р. Халліга й В. фон Вартбурга є «універсальною» [4, с. 35].

Отже, існуючі класифікації понять, про які йдеться в ідеографічних словниках, відображають загальні, абстрактні поняття «картини світу» й об'єднують в собі все те, що представляє собою природна картина світу.

Оскільки ідеографічні словники було побудовано за ономасіологічним принципом – від поняття до слова, то максимально наближеною до мовної картини світу є синоптична схема ідеографічного словника. Синоптична схема – це система концептів, мовних понять високого рівня абстрактності, яким підпорядковано лексичні одиниці у словникових статтях.

Як уже підкреслювалося вище, структура ідеографічного словника може бути одним з найточніших відбитків мовної картини світу. Є впевненість в тому, що в науковій літературі ідеографічний словник вважають інтеграцією лексичної системи, її моделлю, що збагачує існуючі й майбутні дослідження. Запропоновані схеми дають змогу спостерігати рівневу організацію лексики і виявляти тип відношень, які поза тезаурусною схемою залишилися б невиявленими. Результати дослідження підтверджують, що ідеографічні словники є вагомим кроком для створення картини світу.

Висновки. Поняттєва сфера давньої англійської, іспанської, німецької, французької лексики широка, тому окреслені авторами категорії показують життя й існування Людини в цей історичний період.

Картина світу відображається в ідеографічних словниках, які продукують «найбільш загальні, домінантні граматичні категорії, що визначають їхній структурний тип» (Ю. Караулов). Основу схеми систематизації ідеографічних словників складають схеми, що створені в результаті розвитку мови та відображення нею світу, об'єктивної реальності, які кожна людина сприймає, розуміє й використовує. Всі ідеографічні словники відображають сукупність уявлень Людини про оточуючий світ. Ці уявлення характерні для тої чи тої епохи лише частково, тобто у сукупності значень слів. Таке розуміння картини світу складає лише частину мовної картини світу, яка матеріалізується не лише у значеннях слів, але й за допомогою слова, тобто у взаємовідносинах між словами.

Наведені схеми ідеографічних словників свідчать про те, що однакова дійсність – матеріальна, духовна, фізична й психічна – різними укладачами у різних державах і в різні епохи сприймається по-різному. Це обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Загальним визначено той факт, що всі ідеографічні словники відображають сукупність уявлень Людини про оточуючий Світ, які характерні для тої чи тої епохи.

Тому створення ідеографічних словників цілком можна вважати передумовою створення поняття «картина світу», яке використовується нами на позначення сукупності уявлень Людини про реальну Дійсність. Схеми словників відображають цю сукупність лише частково, тобто в сукупності значень слів. Таке розуміння «картини світу» складає лише частину «мовної картини світу», яка матеріалізується не лише в значеннях слів, а й за допомогою слів, тобто у взаємовідносинах між словами.

Таким чином, «картина світу» є продуктом пізнавальної діяльності людини. Вона формується на основі цілісної лексико-семантичної системи мови й людських знань, заснованих на власному й суспільному досвіді. Нами простежено своєрідну еволюцію становлення поняття «картина світу». Ідеографічні словники, що передували створенню поняття «картина світу» є репрезентацією дійсності, соціально-культурним досвідом Людини, світоглядними константами в системі мови. Цілісним образом у мовній картині світу стає слово як відображення національно-культурних цінностей, усвідомлення народних традицій і власного досвіду автора.

У **перспективі** планується дослідження мовної картини світу у співвідношенні з концептуальною.

Література

1. *Активні ресурси сучасної української номінації*: Ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є.А. Карпіловська. К.: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. *Баранов О. С.* Идеографический словарь русского языка. М., Наука, 1998. 820 с.
3. *Караулов Ю. Н.* Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. М., Наука, 1981. 367 с.
4. *Караулов Ю. Н.* Общая и русская идеография. М.: Наука, 1976. 355 с.
5. *Кузнецова Э.В.* Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов. Вопросы металингвистики. Л.: Изд.-во Ленинградского ун-та, 1973. С. 84–95.
6. *Лексическая основа русского языка*: Комплексный учебный словарь / В. В. Морковкин, Н. О. Беме, И. А. Дорогонова, Т. Ф. Иванова, И. Д. Успенская; Под. ред В. В. Морковкина. М., 1984. 1168 с.
7. *Русский семантический словарь*: Опыт автоматического построения тезауруса: от понятия к слову. / Ю. Н. Караулов, В. И. Молчанов, В. А. Афанасьев, Н. В. Михалев. М., 1982. 566 с.
8. *Русский семантический словарь*: Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений. Т.2: Имена существительные с конкретным значением / Под. общ. ред. Н. Ю. Шведовой. В 6-ти т. М., 2000.
9. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
10. *Соколовская Ж. П.* Картина мира в значениях слов: «семантические фантазии» или «катехізис семантики»? Симферополь: Таврия, 1993. 235 с.
11. *Соколовська Ж. П.* Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.
12. *Струганець Л. В.* Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88с.
13. *Форманова С. В.* Ключові слова у мовній картині світу Михайла Коцюбинського : дис. … канд. філол. наук. Київ, 1999. 219 с.
14. *Casares J.* Diccionario ideologico de la lengua espanola. Madrid, 1940. 74 p.
15. *Dornzeiff F.* Der deutche Wortschatz nach Sachgrupen. Berlin, 1934. 98 p.
16. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1970. 117 p.

17. *Hallig R., Wartburg W. Von.* Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie // Versuch eines Ordnungsschemas, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Berlin, 1952. 354 p.

18. *Guntert H.* Grundfragen der Sprachwissenschaft. Leipzig, 1925. 64 p.

19. *Make K.* Dictionnaire analogique. Madrid, 1936. 78 p.

20. *Robertsone P.* Dictionnaire ideologique de la langue francaise. Paris, 1859. 86 p.

21. *Poge P. M.* Thesaurus of English Words and Phrases. London, 1852. 125 p.

22. *Roget P. M.* Roget's Thesaurus of English Words and Phrases / ed. G. Davidson, Penguin Books Ltd. London, (1852) 2012. 187 p.

23. *Sanders D.* Der deutsche Sprachschatz. Leipzig, 1873-1877. 365 p.

24. *Weisgerber I.* Vom Weltbild der deutschen Sprache. Dusseldorf, 1950. 127 p.

References

1. *Active Resources of the Contemporary Ukrainian Nomination: An Ideographic Dictionary of the New Vocabulary*, (2013), [*Aktyvni resursy suchasnoyi ukrayins'koyi nominatsiyi: Ideohrafichnyy slovnyk novoyi leksyky*] / E. A., Karpilovskaya, L. P., Kyslyuk, N. F., Klimenko, V. I., Kritskaya, T. K., Puzdyreva, Yu. V., Romanyuk; Ans. ed. E. A. Karpilovskaya, K .: KMM LLC. 416 p.

2. Baranov, O. S. (1998), *Ideographic dictionary of the Russian language* [*Ideograficheskiy slovar' russkogo yazyka*], M. : Nauka, 820 p.

3. Karaulov, Yu. N. (1981), *Linguistic construction and thesaurus of the literary language* [*Lingvisticheskoye konstruirovaniye i tezaurus literaturnogo yazyka*], M.: Nauka, 367 p.

4. Karaulov, Yu. N. (1976), *General and Russian ideography* [*Obshchaya i russkaya ideografiya*], M .: Nauka, 355 s.

5. Kuznetsova, E.V. (1973), *Stepwise identification as a means of describing the semantic relationships of words. Questions of metalinguistics* [*Stupenchataya identifikatsiya kak sredstvo opisaniya semanticheskikh svyazey slov. Voprosy metalingvistiki*], L .: Publishing house of Leningrad University. P. 84–95/

6. *The lexical basis of the Russian language: Comprehensive educational dictionary (1984)* [*Leksicheskaya osnova russkogo yazyka: Kompleksnyy uchebnyy slovar'*] / V. V. Morkovkin, N. O. Boehme, I. A. Dorogonova, T. F. Ivanova, I. D. Assumption; Under. red V. V. Morkovkina, M. .: Nauka, 1168 p.

7. *Russian semantic dictionary: Experience in automatically building a thesaurus: from concept to word (1982)* [*Russkiy semanticheskiy slovar': Opyt avtomaticheskogo postroyeniya tezaurusa: ot ponyatiya k slovu*] / Yu. N. Karaulov, V. I. Molchanov, V. A. Afanasyev, N. V. Mikhalev, M.

8. *Russian semantic dictionary: Explanatory dictionary, systematized by classes of words and meanings (2000)* [*Russkiy semanticheskiy slovar': Tolkovyy slovar', sistematizirovannyy po klassamslov i znacheniy*] T.2: Nouns with a specific meaning / Under. total ed. N. Yu. Swede. M.

9. Selivanova, O. (2006), *Modern linguistics: a terminological encyclopedia [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya]*, Poltava: Environment, K., 716 s.

10. Sokolovskaya, J. P. (1993), *The picture of the world in the meanings of the words: "semantic fantasies" or "catechism of semantics"?* [*Kartina mira v znacheniyakh slov: «semanticheskiye fantazii» ili «katekhízis semantiki»?*], Simferopol: Tavria. 235 s.

11. Sokolovskaya, J. P. (2002), *The picture of the world and the hierarchy of families* [*Karty`na svitu ta iyerarxiya sem*], Linguistics. № 6. S. 87–91.

12. Struganets, L.V. (2000), *Language culture. Glossary of Terms* [*Kul'tura movy. Slovnyk terminiv*], Ternopil: The Educational Book - Bogdan. 88s.

13. Formanova, S.V. (1999), *Keywords in the linguistic picture of Mikhail Kotsyubynsky's world: Author's thesis* [*Klyuchovi slova u movniy kartyni svitu Mykhayla Kotsyubyns'koho : dys. ... kand. filol. nauk*]. Kyiv, 219 p.

14. Casares, J. (1940), *Diccionario ideologico de la lengua espanola*. Madrid. 74 p.

15. Dornzeiff, F. (1934), *Der deutche Wortschatz nach Sachgrupen*. Berlin. 98 p.

16. Dornseiff, F. (1970), *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Walter de Gruyter & Co., Berlin. 117 p.

17. Hallig, R., Wartburg, W. Von. (1952), *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie.*/ Versuch eines Ordnungsschemas, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Berlin. 354 p. 354 p.

18. Guntert, H. (1925), *Grundfragen der Sprachwissenschaft.* Leipzig. 64 p.

19. Make, K. (1936), *Dictionnaire analogique*. Madrid.78 p.

20. Robertsone, P. (1859), *Dictionnaire ideologique de la langue francaise.* Paris. 86 p.

21. Poge, P. M. (1852), *Thesaurus of English Words and Phrases*. London. 125 p.

22. Roget, P. M. (2012), *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases* / ed. G. Davidson, Penguin Books Ltd. London. 187 p.

23. Sanders, D. (1873-1877), *Der deutsche Sprachschatz*. Leipzig. 365 p.

24. Weisgerber, I. (1950), *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. Dusseldorf. 127 p.

С. В. Форманова,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ИДЕОГРАФИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ КАК ШАГ К СТАНОВЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ «КАРТИНА МИРА»

В статье исследовано понятие «картина мира», которое концентрирует в себе специфическую совокупность всех качеств общества, а также истоки его возникновения и формирования. Отмечено, что на пути своего возникновения картина мира ассоциировалась со структурой идеографического словаря. Доказано, что схемы классификации понятий в идеографических словарях сообщают о том, что одна и та же действительность в материальной, духовной, физической и психической основе различными учредителями воспринимается по-разному.

Ключевые слова: идеографический словарь, схема классификаций, предметно-понятийная группа, семантическая классификация, структурно-семантическая классификация, картина мира, языковая картина мира, инвариант.

S. V. Formanova,
Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of Ukrainian Language

IDEOGRAPHIC DICTIONARIES AS A STEP TO DEVELOP THE WORLD PICTURE

The article explores the concept of "picture of the world", which concentrates in itself the specific set of all qualities of society, as well as the origins of its origin and formation. It is stated that on the way of its origin, the picture of the world was associated with the

structure of the ideographic dictionary. It is proved that the classification schemes of concepts in ideographic dictionaries indicate that the same reality in material, spiritual, physical and mental basis is perceived differently by different compilers.

It is justified that the term "picture of the world" is used to refer to the totality of human ideas about the environment. Vocabulary schemas reflect this set in part, only in the totality of word meanings. It is determined that such an understanding of the "picture of the world", which is reflected in ideographic dictionaries, is a small part of the "linguistic picture of the world", which materializes through words and their meanings, as well as through associative-semantic connections between them, relationships and interdependence.

It is explained that natural human language is one of the means of expressing the result of the process of cognition by a person of the objective world, which is why any of the variants of the category system of cognition existing in philosophy can be accepted as a general scheme of a model of a set of meanings of words of a certain language in a certain period. its development. Therefore, to understand the integrity of the lexical-semantic system, it is necessary to take into account not only the system of the category of cognition, but also to understand that the categories operate in all spheres of human activity, which is clearly traced in the meanings of words, when the definitions of the meanings which at first seemed identical differ. the sphere of being.

Thus, the "picture of the world" is a product of human cognitive activity. It is formed on the basis of a coherent lexical-semantic system of language and human knowledge, based on personal and social experience.

Key words: ideographic dictionary, classification scheme, subject-concept group, semantic classification, structural-semantic classification, world picture, language world picture, invariant,

УДК 811.161.2’282.2(477.44+477.65+477.73/.74):636.5
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206467

С. С. Поліщук,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови

ЛЕКСИКА ПТАХІВНИЦТВА В ГОВОРАХ СЕРЕДНЬОНАДБУЗЬКОГО АРЕАЛУ

У статті заналізовано лексику птахівництва, що дало змогу простежити взаємодію східноподільських говірок подільського говору південно-західного наріччя та західностепових говірок степового говору південно-східного наріччя української мови; проілюстровано просторове поширення зафіксованих найменувань і вирізнено ті з них, які є спільними для обох говорів.

Ключові слова: лексема, семема, говірка, говір, наріччя, середньонадбузький ареал, Середнє Надбужжя.

Сьогодні в Україні птахівництво є розвиненою підгалуззю сільського господарства. У межах середньонадбузького ареалу найбільше поголів’я птиці зосереджено на території Вінницької обл., помітно менше – на території Одещини, значно менше – у межах Кіровоградської та

Миколаївської обл. [ЧПП]. Таким чином, лексика, пов'язана з утримуванням птахів, носіям обстежених східноподільських і західностепових говірок добре відома. Вона є невід'ємною частиною словника кожного господаря й багатим матеріалом для студій з діалектології. Вивчення цього шару лексики в говірках указаного ареалу посідає чільне місце в колі **актуальних** питань сучасного мовознавства, оскільки передбачає збереження й поглиблений аналіз діалектного матеріалу, який збагачує емпіричну базу української діалектології.

Дослідженню говіркової лексики, пов'язаної із сільським господарством, присвячено праці Ю. В. Абрамян (Східна Слобожанщина) [1], П. Ю. Гриценка (межиріччя Дністра і Дунаю) [2], Г. О. Козачук (Волинь) [3], М. С. Кушмет (Донеччина) [4], Р. Л. Сердеги (Центральна Слобожанщина) [5], Л. С. Терешко (Південне Побужжя) [6], Т. М. Тищенко (подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя) [7], Н. П. Шеремети (південноволинсько-подільське порубіжжя) [8] та ін.

Мета статті – лексико-семантичний аналіз назв на позначення реалій птахівництва, відомих у говорах Середнього Надбужжя. Досягнення поставленої мети зумовлює **завдання** нашого дослідження: записати в східноподільських та західностепових говірках і ввести до наукового обігу найменування на позначення реалій птахівництва; здійснити лексико-семантичний аналіз збережених одиниць говіркового мовлення, на основі чого простежити взаємодію досліджуваних діалектів; проілюструвати просторове поширення зафіксованих найменувань і вирізнити ті з них, які є спільними для обох говорів.

Об'єкт вивчення – назви на позначення реалій птахівництва, записані в східноподільській групі говірок південно-західного та західностеповій групі говірок південно-східного наріч української мови. **Предмет дослідження** – лексико-семантичні особливості цих найменувань. **Джерелами фактичного матеріалу** послугували польові записи, здійснені в 74 населених пунктах середньонадбузького ареалу впродовж 2014–2016 рр.

У статті використано **загальнонаукові методи дослідження:** *аналіз, синтез* і *спостереження,* що уможливили виявлення й систематизацію говіркового матеріалу; *описовий метод* застосовано у процесі аналізу народного мовлення. **Спеціальні лінгвістичні методи дослідження:** *анкетування* й *інтерв'ювання* сприяли фіксації говіркового мовлення, *лінгвогеографічний метод* уможливив ілюстрацію ареології зафіксованих назв.

Семема 'самець курки' у говірках Середнього Надбужжя реалізується в лексемі *ˈп'івин'* (ВАГ, крім 4, 10, 32, 34, 41, 51, 53, 58, 59, 60), її фонетичному варіанті *ˈп'іви^{е}н'* (53, 60), зменш.-пестл. формі *ˈп'іўник* (3, 12, 53), іноді в зменш.-пестл. формі останнього – *ˈп'іўничок* (56). Діалектизм *коˈгут* (53, 58, 59, 71), його фонетичні варіанти *ко^{у}ˈгут* (49, 58), *ˈкогут* (45) фіксуємо спорадично в говірках Вінниччини та Одещини. Росіянізм *пиˈтух* (4, 6, 14, 19, 26, 45, 48, 53, 58), його фонетичний варіант *п'іˈтух* (10, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 41, 53, 56) та зменш.-пестл. форма останнього *п'ітуˈшок* (3, 37) наявні непослідовно, але в говірках кожного з говорів. Інформанти наводять приклад із повсякденного життя: «*п'іˈду на‿баˈзар ˈкупл'у п'ітуˈха* //» (31) тощо. Назва *ˈп'іви^{е}н'* етимологічно пов'язана зі словом *ˈп'іти*, що сягає псл. мови, де *pěti (← *poi-) – 'співати' [ЕСУМ IV, с. 384; ЕСУМ IV, с. 418]. Діалектизм *ˈкоˈгут* є результатом спільної для частини східних і західних слов'янських мов видозміни псл. *kokotъ – 'півень'; рідковживаний суфікс -ut- замінив функціонально тотожний із ним -ot- [ЕСУМ II, с. 489].

Порівняно вужчий план вираження має семема ‘самка півня’, реалізуючись в лексемі ˈ*курка* (ВАГ) та її зменш.-пестл. формі ˈ*курочка* (1, 2, 3, 4, 5, 12, 14, 26, 31, 39, 48, 49, 56, 57). Іноді натрапляємо на репрезентанти *ниˈсушка* (3, 10, 26, 71) і ˈ*курка-ниˈсушка* (56), де «*ниˈсушка* / ˈ*курка шо˘ниˈсец'а* //» (71). До речі, літературним відповідником цієї назви є слово *ни*^{e}ˈ*сучка* – ‘курка, яка несе яйця’ [СУМ V, с. 393]. Оригінальним вважаємо слово ˈ*т'ут'очка* (1) зі значенням ‘самка півня’, що очевидно є похідним від вигуку *т'у-т'у-*ˈ*т'у*, яким кличуть цих птахів. Традиційно ‘курка, що висиджує курчат’ відома як *кˈwочка* (ВАГ), *кˈwочичка* (14, 16, 17, 48, 73), *наˈс'едка* (14, 56), де остання лексема є росіянізмом. Найменування ˈ*курка* генетично сягає діалектного слова *кур* – ‘півень, Gallus domesticus’, успадкованого з псл. мови, де *kurъ, утворене за допомогою суфікса -r- від звуконаслідувального вигуку *ku або *kur [ЕСУМ III, с. 150]. Лексема *кˈwочка* ← *кwок*, де твірне слово є вигуком, успадкованим із псл. мови, що відтворює крик квочки [ЕСУМ II, с. 418]. Слово *ни*^{e}ˈ*сучка* теж успадковано з псл. мови [ЕСУМ IV, с. 78].

Семема ‘класти під квочку яйця для висиджування курчат’ є реалізацією дієслова *п’ідсиˈпати* (12, 13, 14, 15, 16, 17, 47, 48, 53), яке в говірках поширюється в різних фонетичних варіантах: *п’ід*^{m}*сиˈпати* (1, 5, 8, 9, 11, 50), *п’ітсиˈпати* (7, 10, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74), *п’ітсиˈпат'* (30). Нам пояснюють: «*це об’іˈзат'іл'но тˈреба скаˈзати п’ід*^{m}ˈ*сипати* // *биˈреш у˘ˈпелину ниˈсеш йаˈйічка* / *шоб˘луˈпилис'а* //» (9). У деяких випадках квочку на яйця ˈ*сад'ат* (31, 56, 58), *наˈсад'уйут* (6, 53, 70), *п’ідˈсад'уйут* (2, 3, 33), *клаˈдут* (2, 51), *п’ідклаˈдайут* (4, 14), [фонетичний варіант – *п’іткла*ˈ*дайут* (18, 48)], *заклаˈдайут* (48), *сˈтаўл'ат* (41). Є звичай, «*йак* ˈ*майут п’ідсаˈдити кˈwочку* / *клаˈдут т'і* ˈ*йайц'а у˘ˈшапку і˘ниˈсут' п’іт˘кˈwочку* //» (33).

Увесь ареал з погляду просторового поширення репрезентантів семеми ‘пташа курки’ охоплює лексема *курˈча* (ВАГ), подекуди в межах обстежуваного діалектного континууму представлені її зменш.-пестл. форма *курˈчатко* (2, 3, 4, 6, 12, 14, 25, 27, 30, 47, 48, 49, 51, 54, 66, 67, 71, 73) та російський відповідник *ципˈл'а* (18, 25, 30, 41, 48, 70).

У говірках середньонадбузького ареалу ‘курчата, пташата, виведені куркою без відома людей’ відомі як: *байструˈки* (2, 4, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 20, 26, 27, 30, 32, 38, 47, 48, 50, 55, 70), *байстручи*^{e}ˈ*н'ата* (55), *байстр’уˈки* (1, 8, 24, 29, 47, 52, 74), *байстр’учˈки* (72), *байстˈрата* (3); *бисприˈзорн'іки* (23, 25); ˈ*найди* (7, 11, 14, 17, 21, 23, 26, 34, 37, 39, 65, 66, 67, 69), *найдиˈн'ата* (46, 57), ˈ*найдиш’і* (56), *наˈд'ониш’і* (51); *самос'іўˈчата* (17, 45, 53), *самоˈс'іў* (53); ˈ*виwодок* (17, 19, 22, 59). У господарстві така ситуація не рідкість: «*ў˘ˈмени так буˈло* // *ну* / *да* / *йак п’ітси*^{e}ˈ*пайіш сˈwойіми руˈками* / *wоˈна виˈсид'уйе* / *це кˈwочка* ˈ*виси*^{e}*д'іла курˈчата* // *а* / *йак при*^{e}ˈ*вела wоˈна з˘бураˈн'іў* / *то˘ˈдес' наˈнесла* / *при*^{e}ˈ*вела* / *то* ˈ*кажут байструˈки* //» (55), або «*байстр’уˈк’іў кˈwочка* ˈ*виви*^{e}*ла* //» (47). Іноді з цим значенням фіксуємо оригінальні найменування: ˈ*хован'ц'і* (2, 14), *сˈхоwок* (58), *п’ітˈкидаш’і* (2), *п’ітˈкопн'іки* (33), *парт'іˈзани* (5), *бисˈхоз'н'і* (26), *кˈрад'ан'і* (30), *нив’іˈдом’і* (64), *приˈвежин'і* (40), *приˈведин'і* (71), *приˈход'ки* (67). У низці обстежених говірок спеціальної назви для таких птахів не збереглося (13, 18, 28, 31, 35, 36, 41, 43, 44, 49, 54, 60, 61, 62, 63, 68, 73). Слово *байструˈки* є найпоширенішим репрезентантом розглядуваної семеми в обстежених говорах і свідчить про їхню самобутність, оскільки в українській літературній мові *байстˈр’ук* вказує на ‘позашлюбного сина’ [СУМ I, с. 91]. З погляду етимології воно потрапило до укр. мови з нім. через пол. посередництво [ЕСУМ I, с. 118].

Семема ‘курчата, пташата, що виводяться в жнива’ реалізується в словах ˈ*п’із'н'і* (2, 7, 8, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 38, 40, 45, 47, 48, 51, 53, 60, 67, 69, 70, 71), *п’із'н'уˈр’і* (5, 6, 9, 46, 51, 56, 57, 63, 64, 65, 74), *п’із'н'урки* (4, 14, 43, 44, 59, 60, 62),

п'із'н'ур'ки (21, 39, 66, 72), *п'із'н'у'ки* (39, 21, 66, 53, 72), *п'із'н'ур'чата* (8, 18, 37), *п'із'н'ур'чатка* (18), *п'із'н'іў'чата* (2), *п'із'н'ури'н'ата* (68), *п'із'н'ури'н'атка* (12), *п'із'н'у'рата* (70). Інформанти міркують: «*ну˘'п'із'н'і 'кури / йе 'даже ў˘'верис'н'і / 'д'іти ў˘ш'колу їдут / а˘wo'на йіх / а˘wo'ни з˘го'р'ішча 'падайут / 'п'із'н'і кур'чата п'росто* //» (22). Дехто це значення реалізує в словах *спас'іў'чан'і* (9), *'л'іт'н'і* (63, 73), *о'с'ін':і* (53), *жни^е^ва'р'і* (41, 53), *жниў'н'і* (35), *пожниў'н'і* (58), теж співвідносячи їх із часом висиджування пташенят, напр.: «*ў˘нас 'кажут / шо˘гойір'ки йе пожниў'н'і і / і˘'ц'іїі / і˘кур'чата пожниў'н'і / це ў˘нас так го'wориц'а* //» (58). Уживання найменувань *п'іт'к'іпн'і* (26), *п'іт'к'іпники* (26), *п'ітк'іп'чата* (30, 34), *п'ід^т^коп'йата* (1), *п'іт'копчики* (3), *'п'ітк'іпки* (11, 55, 56), *п'ідполу'к'іпки* (10), *п'ітк'іпчу'ки* (52) умотивоване, оскільки «*к'wочка п'іт˘ко'пойу 'виси^е^д'іла йіх* //» (55), до речі, «*ц'і 'кури 'дуже ни'сушки* //» (3). У деяких говірках спеціальної назви для таких птахів не збереглося (28, 31, 36, 49, 50, 54).

На нашу думку, цікавими є лексеми, для позначення звуків, які видають птахи. Носії досліджуваних говорів знають, що півень *куку'р'ікайе* (ВАГ, крім 1, 28, 70, 71), а в низці східноподільських говірок ще й *сп'і'вайе* (1, 3, 9, 15, 16, 17, 22, 28, 26, 45, 47, 51, 53, 56, 68, 70, 71). Якщо ж звуки видає курка, кажуть, що вона *кудку'даче* (47, 53), [фонетичний варіант слова – *кутку'даче* (7, 15, 17, 26, 27, 39, 47, 52, 54, 52, 54, 68)], *кудку'дакайе* (3, 21, 30, 31, 32, 35, 36, 45, 48, 53, 55, 56, 58), [фонетичний варіант слова – *кутку'дакайе* (4, 6, 9, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 24, 29, 37, 40, 46, 50, 51, 53, 57, 60, 61, 65, 69, 72, 74)], *кудку'дахкайе* (30, 71), [фонетичний варіант слова – *кутку'дахкайе* (17, 22, 26, 43, 44, 46, 49, 62, 71)], *кутку'дахче* (42), *ку'дахтайе* (48, 53), а також *ко'кокайе* (2, 5, 6, 8, 9), *'кокайе* (13, 23, 25, 33, 48, 59, 63, 66, 67), *ко'wокайе* (1, 50, 57), *ко'коче* (70, 73), *цо'коче* (7, 19, 21, 38), *со'коче* (10, 34), *к'локче* (64). Інформанти пояснюють: «*'курка ни^е^'се йа'йічка та˘кудку'дакайе / да'йе з'вес'т'ійа / шо˘'це wo'на з'несла йа'йічок* //» (55). Квочка – *к'wокче* (2, 3, 8, 10, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 53, 55, 65, 70, 74), *к'локче* (64), *к'wокайе* (1, 4, 7, 11, 13, 14, 15, 17, 20, 22, 23, 27, 31, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 56, 59, 60, 62, 66, 67, 69, 71, 72), *к'wохкайе* (34, 48), *ко'коче* (39, 40, 63, 73), *кри'чит* (5, 9), *пиш'чит* (32), *'чиркайе* (47), *'киркайе* (58, 68) – «*це˘wo'на 'виси^е^д'іла ўже кур'чата / ўже 'wодит / к'личе йіх 'йісточки і˘'wодит // wo'ни ўс'і за˘'нейу 'б'ігайут 'поки ни^е^˘'виростут* //» (55). Таким чином, в обох діалектах самець курки *куку'р'ікайе*, курка *кудку'да(х)кайе* і *'кокайе*, квочка *к'wокче* та *к'wокайе*. Інші найменування фіксуємо непослідовно то в подільському, то в степовому говорах.

Звертаємо увагу на функціонування семеми 'приміщення для курей', говорячи про назви, пов'язані з птахівництвом середньонадбузького ареалу. Носії більшості аналізованих говірок диференціюють 'приміщення для курей' у колективному або великому фермерському господарствах і невеликому індивідуальному господарстві, що співвідноситься з розмірами будівлі та кількістю утримуваних у ній птахів. Мовці пояснюють, що «*ку'р'атник / це 'майиц':а ў˘ви'ду ви'лике* //» (15); «*ку'р'атник / це ўже / йак ў˘кол'хоз'і / ба'гато п'тиц'і / а˘ў'дома кур'ник* //» (35); «*у˘'нас птахо'ферма бу'ла ви'лика 'дуже ў˘кол'госп'і* //» (28). Семема 'приміщення для курей' у говірках Середнього Надбужжя реалізується в лексемі *ку'р'атник* та її фонетичних варіантах *ку'ратник*, *ку'р'ат'н'ік*, *ку'рат'н'ік*, у лексемах *птахо'ферма*, *птице'ферма*, *п'ташник*, *п'тичник* і його фонетичному варіанті *п'т'ічн'ік* та в слові *цип'л'атник*, що в основному вказують на приміщення для птиці у великому господарстві. Слова *са'раї*, *хл'іў* та *кур'ник*, *курни'чок* використовують для позначення будівлі відповідного призначення в невеликому приватному господарстві. Семема 'приміщення для курей' у низці досліджених говірок реалізується тільки в одному слові: *ку'р'атник* (4, 50, 59,

65, 66, 68, 70), подекуди – у його фонетичному варіанті *ку*ˈ*ратник* (5) або ж у лексичному варіанті *кур*ˈ*ник* (6, 17, 36, 37, 42, 43, 44, 47, 58, 60, 61, 62, 74), рідко – у його зменш.-пестл. формі *курни*ˈ*чок* (41). В інших говірках структура моделі лексичної реалізації семеми ‘приміщення для курей’ ускладнена кількістю репрезентантів і відтінками їхніх значень. Для спрощення сприйняття вміщуємо зафіксовані моделі у формули, де відділяємо скісною рискою (/) назви приміщень, характерні для колективного чи великого фермерського господарства і невеликого індивідуального господарства; знак рівності (=) указує на тотожність понять, той же перекреслений знак (≠) позначає різні поняття. Формули подаємо з урахуванням кількості елементів у порядку зростання, зважаючи також на їхнє функційне навантаження в говірках обстежуваного ареалу: *ку*ˈ*р’атник* / *кур*ˈ*ник* (1, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 25, 26, 27, 30, 31, 33, 35, 40, 46, 48, 54, 55, 57, 63, 67, 69, 71, 73); *ку*ˈ*ратник* / *кур*ˈ*ник* (2, 3, 12, 24, 29, 38, 50); *птахо*ˈ*ферма* / *кур*ˈ*ник* (28, 49, 72); *п*ˈ*т'ічн'ік* / *кур*ˈ*ник* (34, 52); *ку*ˈ*рат'н'ік* / *кур*ˈ*ник* (9); *п*ˈ*ташник* / *кур*ˈ*ник* (64); *птахо*ˈ*ферма* / *ку*ˈ*р’ат'н'ік* (13). В окремих говірках модель лексичної реалізації семеми ‘приміщення для курей’ вміщуємо у формули типу: (*ку*ˈ*р’атник* = *ку*ˈ*ратник*) / *кур*ˈ*ник* (20, 56); (*ку*ˈ*р’атник* = *ку*ˈ*р’ат'н'ік*) / *кур*ˈ*ник* (45); (*ку*ˈ*р’атник* = *ку*ˈ*р’ат'н'ік*) / *са*ˈ*раї* (7) або ж (*птахо*ˈ*ферма* / *ку*ˈ*р’атник*) / *кур*ˈ*ник* (8), де *птахо*ˈ*ферма* – ‘господарство, яке займається розведенням свійської птиці’; (*птице*ˈ*ферма* / *ку*ˈ*р’атник*) / *кур*ˈ*ник* (22), де *птице*ˈ*ферма* – ‘господарство, яке займається розведенням свійської птиці’; (*ку*ˈ*р’атник* = *п*ˈ*тичник*) / *кур*ˈ*ник* (15); (*ку*ˈ*р’атник* = *п*ˈ*ташник*) / *кур*ˈ*ник* (18); (*п*ˈ*тичник* ≠ *цип*ˈ*л'атник*) / *кур*ˈ*ник* (32), де *цип*ˈ*л'атник* – ‘приміщення для курчат’; *птахо*ˈ*ферма* / (*кур*ˈ*ник* = *хл'іў*) (51); *ку*ˈ*р’ат'н'ік* / (*кур*ˈ*ник* = *са*ˈ*раї*) (1) та (*ку*ˈ*р’атник* = *ку*ˈ*ратник* = *ку*ˈ*р’ат'н'ік*) / *кур*ˈ*ник* (53) чи (*ку*ˈ*ратник* = *ку*ˈ*рат'н'ік* = = *ку*ˈ*р’ат'н'ік*) / *кур*ˈ*ник* (10). Наведені формули вказують на синонімічні зв’язки зафіксованих лексем, відтінки їхніх значень (розміри будівлі, тип господарства, у якому вона використовується тощо), ілюструють ареальне поширення аналізованих лексем.

В українській літературній мові семема ‘приміщення для курей’ реалізується в словах *ку*ˈ*р’атник* [СУМ IV, с. 414] і *кур*ˈ*ник* [СУМ IV, с. 411]. Прямих розрізнень за розміром немає, проте в переносному значені лексема *кур*ˈ*ник* указує на ‘маленьке й незручне для людей приміщення’ [СУМ IV, с. 411]. Ці слова історично є похідними від слова ˈ*курка*. Лексему *птахо*ˈ*ферма* тлумачний словник української мови реєструє з головним і додатковим значеннями: ‘господарство, яке займається розведенням свійської птиці’ і ‘приміщення для птахів у такому господарстві’ [СУМ VIII, с. 379]. Очевидно, етимологія назви пов’язана зі словом *птах*, успадкованим із псл. мови [ЕСУМ IV, с. 623], та словом ˈ*ферма*, запозиченим із фр. мови [ЕСУМ VI, с. 89]. Назву *птице*ˈ*ферма*, утворену внаслідок основоскладання двох слів, у словниках укр. мови не подано, хоч окремо лексеми *п*ˈ*тиц'а* [СУМ VIII, с. 381] і ˈ*ферма* [СУМ X, с. 577] функціонують в українській літературній мові. Очевидно, це вплив рос. мови. Походження найменування пов’язуємо зі словом *п*ˈ*тиц'а*, успадкованим із псл. мови [ЕСУМ IV, с. 624], та словом ˈ*ферма*, етимологія якого уже відома. Лексема *п*ˈ*ташник* [СУМ VIII, с. 380], застарілий варіант *п*ˈ*тичник* [СУМ VIII, с. 382] реалізують семему ‘приміщення, будівля для утримання свійської птиці (курей, гусей, індиків, качок і т. ін.)’ [СУМ VIII, с. 380]. Указані лексеми теж успадковано з псл. мови [ЕСУМ IV, с. 623–624]. Слово *цип*ˈ*л'атник* є росіянізмом.

На досліджуваній території утримують гусей, качок, індиків, але, порівняно менше, ніж курей. План вираження семеми ‘самець гуски’ в говорах середньонадбузького ареалу містить два

репрезентанти: відоме в літературній мові слово *гу|сак* (ВАГ, крім 30) та росіянізм *гус'* (30, 42). Значення ‘самка гусака’ реалізується в лексемах |*гуска* (ВАГ, крім 33), |*гусочка* (1, 2, 3, 9, 10, 14, 26, 48), |*гусон'ка* (1, 47), *гу|син'а* (7, 22, 32, 33, 66). Усі, крім останньої назви, відомі в літературній мові.

На ‘пташа гуски’ указують найменування *гуси*^{el}*н'а* (2, 4, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 18, 22, 48, 51, 59, 62, 63, 64, 65), пестл. до нього лексема *гуси*^{el}*н'атко* (3, 11, 45, 47, 49, 51, 53, 55), їхні фонетичні варіанти – *гуси|н'а* (6, 7, 15, 16, 19, 20, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 54, 57, 58, 67, 68, 69, 70, 72, 74), *гуси|н'атко* (21, 23, 25, 26, 27, 36, 40, 41, 42, 50, 52, 56, 60, 66, 71, 73) та вжите в зменш.-пестл. формі слово *гу|с'атко* (9, 17, 47, 60). Усі репрезентанти відомі українській літературній мові. Слово *гус'* та споріднені з ним лексеми успадковано з псл. мови [ЕСУМ I, с. 628].

Фіксуючи слова на позначення звуків, властивих гусям, ми дізналися, що цей птах *ґел|ґоче* (1, 7, 16, 17, 19, 23, 31, 42, 48, 49, 70, 71), [фонетичні варіанти – *ґел|гоче* (27, 52), *гел|гоче* (34, 42, 43, 44, 46, 55, 60, 62, 63)], *ґер|гоче* (7, 47, 60, 68), [фонетичні варіанти – *ґир|ґоче* (2, 8, 14, 17, 30, 37, 51, 53), *гер|гоче* (36, 40)], |*ґеґайе* (4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 21, 41, 49, 53, 56, 57, 69, 72, 73), [фонетичний варіант – |*гегайе* (20)], *ґо|ґоче* (30), [фонетичний варіант – *го|гоче* (56)], *ґерґайе* (15, 26, 58), |*ґеўґайе* (54), *ґи|ґеґайе* (6), |*ґаґайе* (24, 28, 29, 33, 38, 53, 67), [фонетичний варіант – |*гагайе* (51, 55)], *ґе*^{u}*лго|тит* (22), *ґе*^{u}*рго|тит* (3), *гего|тит* (35), або ж |*ґирґайе*(65), *ге|гоче* (59), *со|поче* (8), |*какайе* (39, 50, 53), *к|р'акайе* (64), *кир|лиґайе* (74). Якщо мова йде про гусака, то він часом *ши|пит* (15, 20, 26, 30, 32, 47, 56, 66) або *си|чит* (2, 46, 47), а гусеня – |*с'åўкайе* (7, 19, 20, 21, 26, 28, 49, 66), |*с'авайе* (18), *с'у|с'укайе* (18). Розмаїття репрезентантів і їхніх фонетичних варіантів вражає, що не завадило нам визначити спільні для східноподільських та західностепових говірок найменування: *ґел|ґоче*, *(ґи/ге)р|ґоче*, |*ґаґайе*, *ши|пит*.

План вираження семеми ‘самець качки’ в обстежених говорах містить репрезентанти |*качур* (ВАГ) і |*селиˇзен'* (33, 56), відомі з цим самим значенням в українській літературній мові. Для позначення ‘самки качура’ в мовленні носіїв досліджуваних говорів збережені літературна назва |*качка* (ВАГ), її зменш.-пестл. форма |*качичка* (9, 10, 30, 32, 48) і росіянізм |*утка* (33, 45).

Значення ‘пташа качки’ є реалізацією слова *качи*^{el}*н'а* (17, 22, 45, 48, 51), його пестл. форми *качи*^{el}*н'атко* (48, 51, 53, 55), їхніх фонетичних варіантів *качи|н'а* (1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 20, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 74), *качи|н'атко* (2, 3, 4, 9, 14, 21, 23, 25, 27, 36, 40, 54, 56, 60, 66, 71) та вжитого в зменш.-пестл. формі слова *ка|чатко* (12, 14). Лексеми |*качка* і *качи|н'а* зафіксовано в мовленні місцевого населення в реальній ситуації: «*|чуйиш / шо за˘|качка ї˘с'ім качи|н'ат? / це |наша чи ни˘|наша?! / ма|н'ун'к'і // са|ме о|с'о у˘|нас п'ід˘|цейу / п'ід˘абри|косойу* //» (16). Найменування |*качка* вважаються звуконаслідувальним утворенням, пов'язаним з вигуком *ках*, що відтворює крик цієї пташки [ЕСУМ II, с. 408]. Лексеми |*качур* ← |*качка* → *качи*^{el}*н'а* → *качи*^{el}*н'атко* вважаються спорідненими, тому можемо говорити про їх спільну етимологію. Етимологію слова |*селиˇзен'* остаточно не з'ясовано; припускалося звуконаслідувальне походження [ЕСУМ V, с. 208].

У мовленні носіїв середньонадбузьких говірок фіксуємо, що вказаний птах видає такі звуки: *к|р'акайе* (2, 5, 8, 10, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 27, 30, 31, 32, 36, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 69, 71), [фонетичний варіант – *к|ракайе* (3, 7, 13, 20, 28, 34, 37, 46, 55, 56, 73)], *к|р'акче* (17, 47), |*какайе* (1, 4, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 21, 24, 26, 29, 31, 33, 39, 48, 50, 53, 54, 59, 62, 66, 67, 72, 74), |*кахкайе* (9, 10, 23, 53, 60, 61, 68), *к|вакайе* (3, 35, 53, 70), [фонетичний варіант – *к|в'акайе* (6)], іноді – |*такайе* (26),

кар'коче (39) та *гел'гоче* (40). Об'єднавчу функцію виконують слова *к'р'акайе*, *'какайе*, *к'вакайе*.

Значення 'самець індички' в говорах середньонадбузького ареалу, як і в українській літературній мові, реалізується в слові *ін'дик* (1, 2, 3, 7, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 72, 73). Подекуди в східноподільських говірках фіксуємо діалектизми *ин'дик* (5, 26, 27, 47, 53), *гин'дик* (2, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 14, 15, 17, 21, 24, 26, 27, 29, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 70, 72, 74). Це ж значення мовці реалізують за допомогою росіянізму *ін'д'ук* (23, 30, 43, 44, 51, 53), його фонетичних варіантів *ін'д'ук* (8, 12, 14, 48, 56, 58, 59, 67), *гин'д'ук* (31), іноді – слів *пу'л'ак* (53) і *коко'тун* (64). Аналогічну ситуацію спостерігаємо з реалізацією семеми 'самка індика', яка в обстежених говорах реалізується в лексемі *ін'дичка* (ВАГ, крім 4, 5, 6, 10, 14, 15, 9, 24, 26, 27, 29, 37, 46, 47, 70, 74), діалектизмах *ин'дичка* (5, 26, 27, 47, 53, 70, 73), *гин'дичка* (2, 3, 4, 6, 7, 10, 14, 15, 17, 21, 24, 26, 27, 29, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 70, 72, 74), фонетичному варіанті останнього – *г'ін'дичка* (12), а також в росіянізмах *ін'д'ушка* (51, 53), *ін'д'учка* (48, 54) і в звуконаслідувальній назві *'пул'очка* (1).

На 'пташа індички' прийнято казати *інди'ча* (1, 3, 7, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 48, 51, 54, 55, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69), *інди'чатко* (23, 36, 39, 51, 52), *індичи'н'атко* (56), *індичи^{е}н'а* (45, 48, 51, 53), використовуючи фонетичний варіант останнього слова – *індичи'н'а* (7, 22, 31, 49, 54, 57, 58, 59, 65, 71). Спорадично в говорах Середнього Надбужжя фіксуємо фонетично модифіковані найменування *инди'ча* (5, 8, 26, 27, 30, 32), *инд'у'ча* (47), *гинди'ча* (2, 3, 4, 6, 10, 14, 15, 17, 24, 29, 48, 49, 55, 70, 74), *гинд'у'ча* (47), *г'інди'ча* (56), *гинди'чатко* (10, 14, 49), *гиндичи'н'атко* (56), *индичи^{е}н'а* (47, 53), *гиндичи^{е}н'а* (51), *гиндичи'н'а* (26, 27, 46, 50, 56, 57, 70, 72, 73). Подекуди фіксуємо росіянізми *ін'д'уша* (31, 53, 59), *ін'д'у'ча* (48, 66), *ін'д'учи'н'а* (43, 44). Слово *ін'дик* та споріднені з ним найменування запозичено укр. мовою через посередництво пол. мови з новолатинської [ЕСУМ II, с. 302].

Також фіксуємо багато лексем на позначення звуків, які видають індики. Цей свійський птах: *к'локайе* (1, 7, 8, 26, 27, 30, 32, 34, 40, 65), *к'л'укайе*(17, 26, 39), *к'л'ăўкайе* (9), *кур'личе* (13, 41, 53), *'куркайе* (6, 26, 29, 38, 73), *кур'коче* (7, 52), *бел'коче* (17), *'бул'кайе* (30), *бул'ко'тит* (20), *бул'боче* (43, 44, 59, 60), *бул'бо'тит* (53), *ґи^{е}р'ґоче* (53), [фонетичний варіант останнього – *ґир'ґоче* (2, 8, 14, 30, 37, 73)], *'ґиркайе* (2), *ґелґо'тит'* (22, 51), *ґел'ґоче* (16, 17, 42, 48, 68, 69), [фонетичний варіант останнього – *ґил'ґоче* (14)], *ґул'ґоче* (7, 53), *'ґоґайе* (14), *'пул'кайе* (3, 5, 17, 19, 21, 25, 47, 50, 51, 53, 58, 72), *пул'поче* (49), *'пул'айе* (10), *'ґоґайе* (4), *'ґон'ґайе* (15), *'п'ікайе* (11, 48), *кри'чит'* (12, 18, 36), [фонетичний варіант останнього – *кри'чит* (24, 67)], *пиш'чит* (70), *'с'ăўкайе* (23, 28, 49, 66), *к'р'акайе* (31), *'ґаґайе* (33), *'кул'кайе* (35, 55), *кур'ликайе* (56, 57), *'wул'ґайе* (37), *'кăўкайе* (46), [фонетичний варіант останнього – *'коўкайе* (51)], *кур'коче* (54), *бур'боче* (58), *бул'боче* (61, 62), *гел'гоче* (63, 64), *бал'боче*(71), *кир'лиґайе* (74), *к'лакайе* (53). Мовці застерігають, «*'йак по'бачут у˘чи^{е}р'wоному ин'дики ко'го / то˘так к'лакайут* //» (53). Таку кількість репрезентантів пов'язуємо з тим, що утримування індиків в обстеженому ареалі є непоширеним явищем. Постійного репрезентанта немає, і мовцям доводиться номінувати вказане поняття по-своєму. Спільними для досліджуваних говорів є лексеми *к'локайе*, *ґир'ґоче*, *'кул'кайе*. Інші властиві кільком говіркам або ж одній говірці одного з говорів.

Для номінації 'загальної назви для свійських птахів' у мовленні носіїв досліджуваних говірок збережено слово *п'тиц'а* (ВАГ, крім 26, 33, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 52, 63,

66), словосполучення *доˈмашн'а пˈтиц'а* (13, 32, 37), *сˈв'їс'ка* ~ (33, 48), лексему *пˈтастwо* (1, 17, 26, 47, 49, 52, 63), її фонетичний варіант *пˈтахстwо* (26), назву *птаˈхи* (59, 66), словосполучення *сˈв'їс'к'і птаˈхи* (2, 48), *птаˈхи доˈмашн'і* (58), найменування *хаˈз'аїстwо* (4, 14), *сˈтайа* (47), *сˈтадо* (72) тощо. Інформанти пояснюють: «*пˈтиц'а / на‿ўˈс'о ˈкажут пˈтиц'а / качˈки / ˈгуси / ˈкури / гинˈдики / це пˈтиц'а* //» (15); «*ўс'і п'ірˈнат'і / це пˈтиц'а назиˈвайиц'а* //» (30). Отже, слово *пˈтиц'а* властиве як подільському, так і степовому говорам. Інші найменування фіксуємо спорадично в східноподільських говірках. Слово *птах* успадковано з псл. мови, де *ръta – 'птах', *ръtakъ, *ръtахъ – 'те ж саме' [ЕСУМ IV, с. 623]. Найменування *пˈтиц'а*, теж успадковано із псл. мови, де *ръtica – похідне утворення від *ръta – 'птах' [ЕСУМ IV, с. 624].

Отже, обстежені говірки зберігають низку цікавих і навіть оригінальних назв, пов'язаних із птахівництвом. Здійснено опис лексем, словосполучень, прийменниково-іменникових сполук, що ілюструють взаємодію досліджуваних говорів, свідчать про тісний зв'язок та відмінності говіркових найменувань із літературними відповідниками. Цінним є вказівка на просторове поширення зафіксованих лексем та вирізнення спільних для обох говорів найменувань. Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні аналізу сільськогосподарської лексики говірок середньонадбузького ареалу.

Література

1. *Абрамян Ю. В.* Динаміка номінацій традиційного сільського виробництва в українських східнослобожанських говірках : автореф. дис. … канд. філол. наук. Луганськ, 2011. 20 с.

2. *Гриценко П. Е.* Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западностепных говоров : автореф. дис. … канд. филол. наук. Киев, 1980. 29 с.

3. *Козачук А. А.* Сельскохозяйственная лексика говоров Волыни : автореф. дис. … канд. филол. наук. Киев, 1971. 19 с.

4. *Кушмет М. С.* Сільськогосподарська лексика українських східностепових говірок : автореф. дис. … канд. філол. наук. Донецьк, 2014. 20 с.

5. *Сердега Р. Л.* Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : монографія. Харків : Монограф, 2012. 218 с.

6. *Терешко Л. С.* Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривоозерського району Миколаївської області) : дис. … канд. філол. наук. Одеса, 1954. Ч. 1–2.

7. *Тищенко Т. М.* Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2003. 19 с.

8. *Шеремета Н. П.* Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. … канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.

Джерела

9. АУМ – *Атлас української мови: у 3 т.* К. : Наукова думка, 1984–2001. Т. 1–3.

10. ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови: в 7 т.* / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

11. СУМ – *Словник української мови: в 11 т.* / За ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

12. ЧПП – *Чисельність поголів'я птиці в Україні по областях станом на 1 січня 2015 р. : карта* // Poultry Market. Птахівництво України і світу. Менеджмент, аналітика, реформи, стандарти [Електронний ресурс]. Режим доступу до документа : http://market.avianua.com/?p=4015

References

1. Abramian, Yu. V. (2011), *Dynamics nominations traditional agricultural production in the Eastern Slobozhan Ukrainian dialects : Abstract* [*Dynamika nominatsii tradytsiinoho silskoho vyrobnytstva v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Luhansk, 20 p.

2. Gritsenko, P. E. (1980), *Genesis and semantic structure of the agricultural lexis of the Western Steppe Ukrainian dialects : Abstract* [*Genezis i semanticheskaya struktura sel'skokhozyaystvennoy leksiki ukrainskikh zapadnostepnykh govorov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Kiev, 29 p.

3. Kozachuk, A. A. (1971), *The agricultural lexis of the Volynian dialects : Abstract* [*Sel'skokhozyaystvennaya leksika govorov Volyni : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Kiev, 19 p.

4. Kushmet, M. S. (2014), *The agricultural lexis of the Eastern Steppe Ukrainian dialects : Abstract* [*Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Donetsk, 20 p.

5. Serdeha, R. L. (2012), *The agricultural lexis in the Central Slobozhanshchina dialects (Kharkiv region) : Monograph* [*Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slobozhanshchyny (Kharkivshchyny) : monohrafiia*], Monohraf, Kharkiv, 218 p.

6. Tereshko, L. S. (1954), *Ukrainian dialects of Southern Pobuzhye (within the Kryvyozorsky district of Mykolaiv region): Author's thesis* [*Ukrainski hovirky Pivdennoho Pobuzhzhia (v mezhakh Kryvoozerskoho raionu Mykolaivskoi oblasti) : dys. ... kand. filol. nauk*], Odesa, Ch. 1–2.

7. Tyshchenko, T. M. (2003), *Podillya and mid-Dnieper junction area in connection with isoglosses : Abstract* [*Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Kyiv,19 p.

8. Sheremeta, N. P. (2000), *South Volyn – Podillia Border Dialects (on the material of animal vocabulary) : Abstract* [*Pivdennovolynsko-podilske dialektne porubizhzhia (za materialamy tvarynnytskoi leksyky) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Kyiv, 19 p.

Sources

9. AUM – (1984–2001), *Atlas of the Ukrainian Language : 3 Vol. set* [*Atlas ukrainskoi movy : u 3 t.*], Nauk. dumka, K., T. 1 – 3.

10. ESUM – (1982–2012), *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language : 7 Vol. set* [*Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t.*], Za red. O. S. Melnychuka, Naukova dumka, K., T. 1–6.

11. SUM – (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian Language : 11 Vol. set* [*Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.*], Za red. I. K. Bilodida, Naukova dumka, K., T. 1–11.

12. ChPP – (2015), *The number of poultry in Ukraine by region as of January 1, 2015 :*
map [*Chyselnist poholivia ptytsi v Ukraini po oblastiakh stanom na 1 sichnia 2015 r. :*

karta], Poultry Market, Ptakhivnytstvo Ukrainy i svitu, Menedzhment, analityka, reformy, standarty [Elektronnyi resurs], Rezhym dostupu do dokumenta : http://market.avianua.com/?p=4015

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Гайворонського р-ну – м. Гайворон (1), с. Бандурове (2), с. Березівка (3), с. Берестяги (4), с. Долинівка (5), с. Жакчик (6), смт Завалля (7), с. Казавчин (8), с. Котовка (9), с. Мощене (10), с. Салькове (11), с. Солгутове (12), с. Соломія (13), с. Таужне (14), с. Ташлик (15), с. Хащувате (16), с. Чемерпіль (17), с. Червоне (18); *Благовіщенського р-ну* – м. Благовіщенське (19), с. Богданове (20), с. Великі Трояни (21), с. Вільхове (22), с. Йосипівка (23), с. Кошаро-Олександрівка (24), с. Мечиславка (25), с. Сабатинівка (26), с. Синиціївка (27), с. Синьки (28); *Голованівського р-ну* – с. Люшнювате (29); *Вільшанського р-ну* – с. Калмазове (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* – м. Первомайськ (31), с. Кінецьпіль (32), смт Підгородна (33), с. Чаусове Друге (34); *Арбузинського р-ну* – с. Благодатне (35), с. Зелена Поляна (36); *Кривоозерського р-ну* – смт Криве Озеро (37), с. Бурилове (38), с. Красненьке (39), с. Курячі Лози (40). *Одеської обл. Любашівського р-ну* – смт Любашівка (41), с. Гвоздавка Перша (42), с. Зеленогірське (43), с. Ясенове-2 (44); *Савранського р-ну* – смт Саврань (45), с. Байбузівка (46), с. Вільшанка (47), с. Дубинове (48), с. Йосипівка (49), с. Кам'яне (50), с. Концеба (51), с. Неділкове (52), с. Осички (53), с. Полянецьке (54), с. Слюсареве (55); *Балтського р-ну* – с. Піщана (56), с. Пужайкове (57), с. Ухожани (58), с. Чернече (59). *Вінницької обл. Чечельницького р-ну* – смт Чечельник (60), с. Білий Камінь (61), с. Ольгопіль (62); *Бершадського р-ну* – с. Баланівка (63), с. Бирлівка (64), с. Велика Киріївка (65), с. Джулинка (66), с. Кидрасівка (67), с. Лугова (68), с. Мала Киріївка (69), с. Осіївка (70), с. Поташня (71), с. Ставки (72), с. Устя (73), с. Флорине (74). *Всі аналізовані говірки* (ВАГ).

С. С. Полищук,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ЛЕКСИКА ПТИЦЕВОДСТВА В ГОВОРАХ СРЕДНЕНАДБУЖСКОГО АРЕАЛА

В статье проанализировано лексику птицеводства, которая иллюстрирует взаимодействие подольского говора юго-западного наречия и степного говора юго-восточного наречия украинского языка; указано на пространственное распространение зафиксированных наименований и выделено те из них, которые являются общими для обоих говоров.

Ключевые слова: лексема, семема, говор, наречие, средненадбужский ареал, Среднее Надбужье.

S. S. Polishchuk,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Ukrainian Language

POULTRY FARMING VOCABULARY

IN THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS

Preservation and study of dialect vocabulary, that is a source of national language, are the most important tasks of modern dialectology. Agricultural vocabulary as an integral part of every farmer's vocabulary is valuable material for dialectological researches. The fixation and analysis of the agricultural lexis in the dialects of the Middle Bug area continues to solve the actual problem of modern linguistics.

The purpose of the article is vocabulary-semantic analysis of the terms used in poultry farming in the Middle Bug area dialects that function at the border of the South-Western and South-Eastern dialects of the Ukrainian language.

During the research, general scientific methods of analysis, synthesis, observation and descriptive method were applied. Special linguistic methods included questionnaires, interviews and lingvo-geographic methods.

The author's records and notes done in 74 settlements situated in the west of Kirovohrad region, the northwest of Mykolaiv region, the northeast of Odesa region and the southeast of Vinnytsia region during 2014–2016 are the source of the practical material. The numbering of the villages, urban settlements and towns is used in the article. The full names are listed at the end of the work under the title "The list of the examined settlements and their numbering" to represent the areal distribution of the analyzed dialect units. The examined names and the dialect speech examples are represented by means of the common phonetic transcription for recording the Ukrainian literary and dialect speech (the transcription is presented in the first volume of the Atlas of the Ukrainian Language). The names widespread in Middle Bug area dialects are analyzed.

The article expands the empirical base of Ukrainian dialectology, complements the characterization of the Eastern Podilian dialects of the Podillya dialect of the South-western group and the Western Steppe dialects of the Steppe dialect of the South-eastern group of the Ukrainian language.

The conclusion is that the fixed names are connected with literary equivalents although they differ in phonetics, vocabulary and semantics. Lexemes, phrases, preposition + noun combinations that illustrate the dialects interaction were described. Indicating the geographic distribution of fixed names and distinguishing names common to both dialects are of great value. Prospects for further research are the continuation of the study of the Ukrainian dialects of the Middle Bug on the material of agricultural vocabulary.

Key words: lexeme, sememe, dialect, dialect group, Middle Bug area, Middle Bug.

УДК 811.111. (71)'27
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206469

О. О. Русавська,
канд. філол. наук, доц.,
Національний університет "Одеська морська академія",
викладач кафедри англійської мови № 2

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ КАНАДІЙЦІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Статтю присвячено вивченню фонетичних особливостей мовлення канадійців українського походження, представників трьох вікових груп, які мешкають в

провінціях Альберта і Манітоба. Проведене фонетичне дослідження довело, що в мовленні представників трьох вікових груп існують певні диференційні ознаки, які виявляють своєрідність їхньої мовленнєвої поведінки.

Ключові слова: канадійці, вікові групи, фонетичне дослідження, мовленнєва поведінка, українське походження.

Постановка наукової проблеми. Інтерес до вивчення канадського варіанта англійської мови диктується низкою причин, серед яких можна назвати, з одного боку, виникнення різних підходів до вивчення його статусу, а з іншого – необхідністю типологічного опису його подібностей і відмінностей. Вивчення канадського варіанта англійської мови зумовлено ще й тим, що дослідження особливостей його фонологічної системи має фрагментарний характер, а проблема просодичного варіювання в канадській англійській в цілому залишається маловивченою. Деяка увага алофонному варіюванню голосних приділяється в роботах В. С. Ейвіса, Р. Дж. Грера, Х. Б. Вудса [2; 3; 6]. Зазначені автори торкаються питань кількісного складу голосних канадської англійської, протиставлення або непротиставлення голосних за довготою, фонологічного трактування дифтонгів. Однак у роботах канадських лінгвістів мало уваги приділяється реалізації суперсегментних одиниць у спонтанному мовленні, практично відсутні типологічні пошуки з фонетики регіональних варіантів англійської мови Канади, зокрема фонетичні особливості мовлення канадійців українського походження і досі не дістали наукової кваліфікації в дослідницькій діяльності науковців.

Аналіз досліджень. Більшість наукових праць про українську діаспору в Канаді в основному присвячено опису історії діаспори та політиці Канади щодо міграції українців. Проте, знання мовленнєвих особливостей канадійців українського походження не тільки розширює лінгвістичний світогляд, але й уможливлює дослідження цього питання в актуальному на сьогодні соціофонетичному аспекті.

Дуже цікавим при вивченні мовлення канадійців українського походження є мовне варіювання на фонетичному рівні, який зазнає впливу соціальних факторів особливо вікового характеру.

Мета дослідження полягає у вивченні диференційних фонетичних ознак англійського мовлення канадійців українського походження з урахуванням вікового фактора.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: обґрунтувати теоретичні передумови роботи; визначити методику експериментального дослідження основних диференційних ознак мовленнєвої поведінки канадійців українського походження, виокремити основні сегментні і суперсегментні особливості мовлення досліджуваних вікових груп інформантів українського походження.

Об’єктом дослідження є квазіспонтанне мовлення канадійців українського походження, мешканців двох регіонів Канади – провінцій Альберта і Манітоба. Предметом є фонетична варіативність мовленнєвої поведінки канадійців різних за віком.

Матеріалом дослідження стали 12 уривків мовлення шести представників двох регіонів Канади – провінцій Альберта і Манітоба, які є українцями за походженням. Загальний час звучання склав 48 хвилин.

Основним *методом дослідження* є аудиторський аналіз, який дав змогу ідентифікувати та інтерпретувати зібрані фонетичні дані. В аудиторському аналізі брали участь аудитори-філологи, викладачі та аспіранти кафедри теоретичної і

прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Усі аудитори вивчали англійську мову як спеціальність і володіють нею як іноземною мовою.

Наукова новизна виконаного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняних наукових студіях предметом вивчення стала фонетична варіативність мовлення канадійців українського походження, встановлення диференційних вікових ознак мовлення досліджуваних мовців.

Теоретичне значення полягає в тому, що проведене дослідження може бути певним внеском в теорію діалектології зокрема, і в соціофонетику загалом.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих висновків в практиці викладання теоретичної фонетики англійської мови (розділ "Діалекти англійської мови").

Виклад основного матеріалу. За даними останнього перепису (2006 р.) 88,6% населення Канади (без Квебека) знає тільки англійську мову, англійською і французькою мовами володіють ще 9,1% канадійців, французькою 0,9%, жодною з них – 1,3%. У Квебеку тільки англійською мовою володіють 6,7% мешканців, англійською і французькою – 32,4%, тільки французькою – 60,1%, жодною з них – 0,8%.

Населення країни поділяється на три лінгвістичні групи: англофони – канадійці, рідною мовою яких є англійська; франкофони – канадійці, рідною мовою яких є французька; алофони – канадійці, рідною мовою яких є яка-небудь інша мова.

Згідно з канадськими джерелами, у країні мешкає 1251170 українців, що складає 3,8% загальної кількості населення. Канада є третьою після України і Росії, країною, де проживають українці. Вони мешкають в усіх провінціях по всій території країни. Більша їх частина (345410) мешкає в провінції Альберта. Онтаріо є другою провінцією за кількістю українців (342005). За нею йдуть провінції Манітоба (174995), Саскачеван (136415) та Квебек (32265). У решті провінцій їх кількість складає від 160, як у Нунавіті, до 8520 як у Новій Шотландії. До 1971 року іммігрували 17% канадських українців, в 1971-1980 рр. – 3%, у 1981-1990 рр. – 4%, у 1991-2000 рр. – 33% і в 2001-2011 рр. – 43%. У 2011 р. в Канаду іммігрували 65450 українців. У 1981 році 90;% канадійців українського походження народилися в Канаді, що було найвищою кількістю серед не французької і небританської іммігрантських груп.

Основною офіційною мовою у всіх провінціях Канади є англійська. Однак необхідно враховувати, що українці, які проживають в Канаді володіють двома мовами – рідною українською і англійською.

У нашому дослідженні ми зробили спробу дослідити, які зміни на фонетичному рівні сталися в мовленні канадійців українського походження.

Інформанти – це жінки і чоловіки, які працюють в різних професійних сферах, мають стабільний прибуток та здобули освіту в навчальних закладах Канади.

Інформанти були розподілені на три вікові групи: 1) 30-40 років; 2) 40-55 років; 3) понад 55 років.

Для проведення аудиторського аналізу з мовлення інформантів були відібрані слова, які містять голосні фонеми [ɑ:], [ɪ], [ɪ:] та [ʌ].

ɪ:	**ʌ**	**ɑ:**	**ɪ**
keen	stuff	car	kid
dean	such	far	chicken
each	duck	garden	it
seats	front	part	in

meet	gone	dance	sit
	love		

У вимові голосних фонем аудитори звернули увагу на таку тенденцію: для інформантів вікової групи "30-40 років" характерна більш закрита вимова фонем [ɪ:] та [ɪ], і більш переднє звучання фонем [ɑ:] та [ʌ]. Ці фонеми розглядались аудиторами як основні диференціатори мовлення канадійців українського походження.

У мовленні інформантів вікової групи "40-55 років" фонеми [ɪ:] та [ɪ] звучать майже однаково, звучання фонем [ɑ:] та [ʌ] відрізняється: звучання фонеми [ʌ] більш довге, а фонема [ɑ:] – коротша і більш просунута вперед, на відміну, наприклад, від британського варіанта.

У мовленні інформантів вікової групи "понад 55 років" у фонеми [ɪ:] спостерігається тенденція до деякої дифтонгізації і вимови [ɑɪ], фонема [ɪ] звучить дещо сильніше у мовленні досліджуваних інформантів, фонема [ɑ:] має сильно виражене переднє коротке звучання, що схоже на українське [А], а фонема [ʌ] більш схожа на звучання [о].

Отже, основні відмінності на рівні голосних фонем виявлені аудиторами в мовленні канадійців українського походження, представників трьох вікових груп такі: дифтонгізація фонеми [ɪ], більш просунуте вперед звучання фонеми [ɑ:] в групі "понад 55 років" та "30-40 років"; однакове звучання довгих і коротких фонем [ɪ:] та [ɪ] у мовленні вікової групи "30-40 років"; заміна довгої фонеми [ɑ:] на її короткий аналог [ʌ] у мовленні представників вікової групи "40-50 років".

Наступним етапом аудиторського аналізу було визначення диференційних мелодійних характеристик в експериментальному корпусі. Аудиторам-філологам було запропоновано встановити види шкал і напрям руху основного тону в передтермінальній частині інтонаційного контуру.

Наведені результати аналізу вказують на варіативний характер передтермінальної частини висловлення в кожній із досліджуваних вікових груп. Дослідження мовлення канадійців українського походження показує превалювання спадної та рівної шкал (таблиця 1).

Таблиця 1.

Частотність уживання основних видів шкал в мовленні представників трьох вікових груп

Вікові групи	Основні шкали (%)					
	Спадна ступінчаста	Рівна	Висхідна	З порушеною поступовістю	Хвилеподібна	Всього
30-40 років	39	30	19	3	9	100
40-55 років	32	35	21	5	7	100
Понад 55 років	28	8	22	15	27	100

Отримані результати свідчать про те, що в мовленні представників вікової групи "30-40 років" превалюють спадна та рівна шкали, що свідчить про емоційно нейтральний характер спілкування і є типовим як для британського, так і американського варіантів англійської мови.

У мовленні представників вікової групи "понад 55 років" характер мелодійного контуру має варіативний характер і проявляється у високому відсотку хвилеподібної шкали (27%) і дуже низькому відсотку рівної шкали (8%). Це свідчить про більш емоційне забарвлення мовленнєвої поведінки представників цієї вікової групи. Спадна ступінчаста шкала, яка представлена в мовленні цієї групи (28%) має таке графічне відображення:

My brother and I, we were young then, we liked to watch movie every day

Рис. 1. Інтонограма вищенаведеної фрази в мовленні жінки з вікової групи "понад 55 років".

У наведеному нейтральному висловлюванні представлена хвилеподібна шкала, яка не \ типовою для англійського мовлення.

Рис. 2. Інтонограма фрази: *Do you know what I mean?* У мовленні представника вікової групи "40-50 років"

Наведене висловлювання представлено рівною шкалою середнього рівня і відрізняється від загальноанглійської тенденції, яка проявляється в менш крутому висхідному завершенні. У цьому ж випадку фраза завершується високим висхідним тоном, що вказує на емоційний стан мовця.

Отже, у мовленні канадійців українського походження всіх досліджуваних вікових груп передтермінальна частина синтагми (шкала) має варіативний характер. Превалювання спадної ступінчастої шкали свідчить про тенденцію до використання стандартних форм вимови у всіх вікових групах.

Вживання хвилеподібної шкали в мовленні представників вікової групи "понад 55 років" вказує на емоційне забарвлення мовлення, на здатність передавати захопленість, зацікавленість, фокусувати увагу на найбільш важливих словах.

Аналіз номенклатури термінальних тонів у мовленні канадійців українського походження, які мешкають в провінціях Альберта і Манітоба, демонструє частотність уживання низького спадного (Low Fall), високого спадного (High Fall), низького висхідного (Low Rise) та високого висхідного (High Fall) (таблиця 2).

Таблиця 2.

Вікові групи	Основні термінальні тони (%)					
	Низький спадний Low Fall	Високий спадний High Fall	Низький висхідний Low Rise	Високий висхідний High Rise	Спадно-висхідний Fall Rise	Всього
30-40 років	42	24	28	6	-	100
40-55	36	32	27	3	2	100

років						
Понад 55 років	25	25	26	10	15	100

Наведемо приклад уживання низького спадного тону в мовленні представниці вікової групи "30-40 років".

Рис. 3. Інтонограма фрази *Well, I just 'fell in \love with him im\mediately*

У мовленні представників вікової групи "40-55 років" та "понад 55 років" аудитори зазначили не такий крутий рух тону, як у мовленні молодшого покоління. Спадне завершення має більш рівний тон, наприклад:

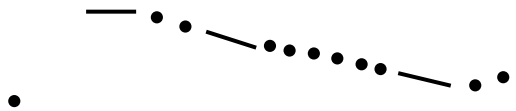

Рис. 4. Інтонограма фрази *I worked in many places before I settled here.*

Аналогічна тенденція до менш крутого завершення, а більш пологого була зафіксована на прикладі вживання високого спадного тону:

I'm soon 'getting \married

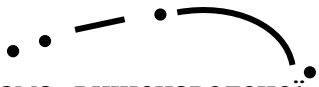

Рис. 5. Інтонограма вищенаведеної фрази в мовленні представниці вікової групи "40-55 років"

Високий висхідний тон є найбільш частотним у мовленні представників вікової групи "понад 55 років". Цей тон уживається в емфатичному мовленні для вираження щирого здивування, наприклад:

You 'do 'know what I /mean?

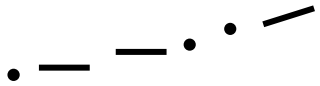

Рис. 6. Інтонограма вищенаведеної фрази

Як показано на інтонограмі, висхідний тон починається на ядровому складі, аудитори також відмічали повільний висхідний рух. Зауваження аудиторів збігаються з даними, отриманими раніше, про те що висхідний рух тону в перед термінальній частині фрази в українській мові дещо повільніший, а сам ядровий склад має більш пологий характер [1].

Висновки. Отже, результати проведеного методом аудиторського аналізу фонетичного дослідження свідчать про наявність у мовленні мешканців Канади як сегментних і суперсегментних рис, притаманних мовленню алофонів, так і специфічних ознак, які виявляють своєрідність мовленнєвої поведінки канадійців-алофонів українського походження.

Найчастішими виявами просодичної інтерференції в англійському мовленні канадійців українського походження є такі: пологий характер спадного і висхідного ядрового тону, згладжений мелодійний контур, превалювання хвилеподібної шкали.

Диференційними ознаками голосних в мовленні канадійців, різних за віком є: дифтонгізація коротких фонем, більш відкрите вимовляння фонем заднього ряду, відсутність опозиції короткий-довгий голосний. Такі фонетичні особливості мовленнєвої поведінки є результатом інтерференції англійської мови з рідною мовою (українською). Найбільш яскраво ці інтерферентні ознаки виражені в мовленні представників вікової групи "понад 55 років". Все вищевикладене свідчить про те, що мовленнєва поведінка людини формується з дитинства, і зберігається в мовленні упродовж всього періоду її життя.

Дослідження особливостей мовленнєвої поведінки канадійців українського походження вважаємо перспективним напрямом подальших наукових пошуків при вивченні професійних особливостей мовлення.

Література

1. *Бровченко Т. О., Корольова Т. М.* English phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation). Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 208 с.

2. *Avis, W. S.* (1983), Canadian English. W. S. Avis, P. D. Drysdale, R. J. Gregg, V. E. Neufeldt, & M. H. Scargill (Compilers), Gage Canadian dictionary, Toronto: Gage, 1983, P. 11 – 13.

3. *Gregg R. J.* The Linguistic Survey of British Columbia: the Kootenay Region. *Canadian Languages in their Social Context, ed. R. Darnell*. Edmonton, Alta, Linguistic Research, 1973. P. 105 – 115.

4. Migration in Ukraine: Facts and Figures. 2016. P.17. *International Organization for Migration. Ukraine. Publications.* URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/ff_eng_10_10_ press.pdf.

5. Ukrainian Populations. *24 News*. March 24, 2014.

6. *Woods H. B.* Social Differentiation in Canadian English. *English Around the World. Socialinguistic Perspectives.* Cambridge : CUP, 1991. P. 134-149.

References

1.Brovchenko, T. O, Korolyova, T.M. (2006), English phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation). Nikolaev: Publishing house of Moscow State University named after Petra Mogili 208 p.

2. *Avis, W. S.* (1983), Canadian English. W. S. Avis, P. D. Drysdale, R. J. Gregg, V. E. Neufeldt, & M. H. Scargill (Compilers), Gage Canadian dictionary, Toronto: Gage, 1983, P. 11 – 13.

3. Gregg R. J. The Linguistic Survey of British Columbia: the Kootenay Region. *Canadian Languages in their Social Context, ed. R. Darnell*. Edmonton, Alta, Linguistic Research, 1973. P. 105 – 115.

4. Migration in Ukraine: Facts and Figures. 2016. P.17. *I*nternational Organization for Migration. Ukraine. Publications. URL: HYPERLINK "http://www.iom.org.ua/sites/default/files/ff_eng_10_10_%20press.pdf" http://www.iom.org.ua/sites/default/files/ff_eng_10_10_ press.pdf.

5. Ukrainian Populations. *24 News*. March 24, 2014.

6. Woods, H. B. (1991), Social Differentiation in Canadian English. *English Around the World. Socialinguistic Perspectives.* Cambridge : CUP, P. 134-149.

О. О. Русавская,
Национальный университет "Одесская морская академия",
кафедра английского языка № 2

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ КАНАДЦЕВ УКРАИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Статья посвящена изучению фонетических особенностей речи канадцев украинского происхождения, представителей трех возрастных групп, которые проживают в провинциях Альберта и Манитоба. Проведенное фонетическое исследование доказало, что в речи представителей трех возрастных групп существуют определенные дифференциальные признаки, которые показывают своеобразие их речевого поведения.

Ключевые слова: канадцы, возрастные группы, фонетическое исследование, речевое поведение, украинское происхождение.

O. O. Rusavska,
National University "Odesa Marine Academy",
Department of English No. 2

PHONETIC PECULIARITIES OF CANADIAN UKRAINIANS' SPEECH BEHAVIOR

The article is dedicated to the study of phonetic characteristics of Canadian Ukrainians' speech of three age group representatives, who dwell in Alberta and Manitoba provincies, The study of Canadian variant of English has aroused great interest among linguists. Due attention has been paid to vowel system, its allophone variation, nevertheless prosodic system hasn't been studied thoroughly. None has been said about phonetic peculiarities of regional variants of English in Canada, in particular phonetic features of Canadian Ukrainians' speech behavior haven't got scientific qualification. The population of Canada is devided into three large groups: Anglophones – Canadian whose native language is English; French speaking Canadians and allophones, whose native language is not English.

According to Canadian media sources more than million Ukrainians live in Canada. Their speech peculiarities hasn't been investigated yet. This phonetic research makes an attempt to study phonetic variation on both segmental and prosodic levels and to reveal differentiating features, typical for Canadians' of Ukrainian origin speech.

The conducted research allowed to single out the most specific features which expose the originality of Ukrainian origin Canadian's speech.

The most frequent prosodic interferent features in the speech of the analysed informants are the following: sloping character of Falling and Rising nuclear tone, smooth melodic contur, prevalence of wavy Head.

Differentiating vowel features in the speech of various age group Canadians are: diphtongization of short vowel phonemes, front articulation of back vowels, absence of short-long vowel opposition.

Such phonetic peculiarities of Canadian's speech behavior are the result of native (Ukrainian) language interference. Most vividly these interfering features are expressed in the speech of "more than 55 years old" age group.

Thus, speech behavior of a person is formed in childhood and is preservel in the speech during the whole period of life.

Key words: Canadian, Ukrainian origin, age group, phonetic investigation, speech behavior.

УДК 811.161.2'37
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206475

Н. М. Філіппова,
канд. філол. наук, доц.,
Національний університет кораблебудування імені адмірала С.Й. Макарова,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

УКРАЇНСЬКОМОВНА ПРИКЛАДНА ТЕРМІНОГРАФІЯ

В статті увагу зосереджено на прикладному аспекті українськомовного термінознавства, а саме на особливостях призначення навчальних термінологічних словників. Проаналізовано деякі здобутки прикладної термінографії в Україні. Схарактеризовано основні комунікативно-орієнтовані підходи до їх укладання.

Ключові слова: українська мова, навчальний словник, термінологія, прикладна термінографія.

Постановка проблеми. Концептуальне осмислення українськомовної навчальної термінографії досить активно відбувається протягом останніх 20 років: ми стали свідками справжньої термінографічної революції в Україні. Різномаїття інтерпретацій методологічних засад укладання таких словників доцільно пояснити багатоаспектною природою наукових підходів.

Актуальність цієї проблеми обґрунтовано тим фактом, що навчальні словники можуть бути доволі ефективними засобами навчання як рідної, так і іноземної мов, що видається достатньо важливим фактором вияву уваги суспільства до мовленнєвої культури, оптимізації професійно-наукової комунікації, розширення інформаційного середовища. На жаль, навчальна українськомовна термінографія залишається своєрідною "попелюшкою", хоч потенціал навчального термінологічного словникарства майже невичерпний: такі лінгвістичні ресурси дають змогу показати структури терміносистем, концептуальні і семантичні відношення між компонентами їхніх структур, описати їхні граматичні, лексичні, жанрові особливості, привернути увагу до різних аспектів реального функціонування термінів як основних одиниць фахових словників.

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити розуміння ролі навчальної термінографії і привернути увагу до важливості ефективного професійного спілкування спеціалістів у різних сферах науки і техніки, що певною мірою забезпечується їхньою підготовкою в процесі навчання.

Завдання статті пов'язані з її метою: висвітлити деякі погляди на навчальні термінографії та навести приклади комунікативно-орієнтованого підходу до їх укладання.

Взагалі протягом останніх двадцяти років було видано багато термінологічних і термінографічних розвідок: а) монографій, у яких висвітлюються лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники лексичного значення, зовнішньої форми (структури) термінів, соціолінгвістичних тенденцій становлення національних терміносистем [8]; б) навчальних посібників, які навіть замінюють підручники [2]; в) навчально-методичних посібників, видань, які допомагають студентам опановували знання самостійно [4]; г) методичних рекомендацій або вказівок, які роз'яснюють окремі теми і демонструють методику виконання окремих завдань [7]; д) практикумів,

видань, які допомагають набути і сформувати потрібні навички [12]; ж) конспектів лекцій, які представляють весь теоретичних курс або окремі його розділи [10]. Мета всіх цих видань полягає в тому, щоб допомогти бакалаврам, магістрантам, аспірантам зрозуміти особливості теорії і практики використання інформації, яка пов'язана з термінологією і термінографією. Зрозуміло, що їх можна розділити на три великих групи: 1) видання, які зосереджують увагу на історії становлення національних українських термінологій, розвитку української термінографії і загальнонаукових українськомовних праць із теорії термінознавства і термінографії; 2) видання, що знайомлять з особливостями дефініцій, значення, походження, морфологічної і словотворчої структури термінів, проблемам "термін - слово", "термін - пізнавальний концепт"; опису різних терміносистем; 3) видання, які висвітлюють проблеми, пов'язані із стандартизацією, термінологічним плануванням і їх вирішенням.

Окремо автори зосереджують увагу на проблемах відставання термінологічної теорії від практики, необхідності дотримання єдиного підходу до співвідношення термінологічної і загальновживаної лексики, розуміння терміна "термінологічний словник", розробки методів формування реєстру словника, особливостях лексико-семантичних відношень (синонімія, омонімія, паронімія, полісемія тощо), надмірного впливу англійської мови на українськомовні галузеві термінології.

Одним із прикладів актуального, комплексного, міждисциплінарного підходу до вивчення, вживання і творення українських термінів може бути монографія М. О. Вакуленко "Українська термінологія і комплексний аналіз". Автор розкриває основні поняття термінології, аналізує загальні тенденції розвитку сучасних терміносистем, дає власну оцінку процесам еволюції терміносистем (полісемії, омонімії, синонімії), надає рекомендації щодо перекладу термінів, досліджує проблему іншомовних запозичень і сучасного правопису [3].

Достатньо ознайомитися з доробками науково-теоретичного часопису Інституту мовознавства ім. Потебні і Українського мовно-інформаційного фонду НАНУ "Мовознавство" за останні три роки: як відомо, він знайомить читачів із провідними спеціалістами широкого спектру актуальних мовознавчих проблем, до яких належать і такі галузі, як термінознавство і термінографія.

Л. О. Симоненко в декількох статтях зосереджує увагу на розумінні поняття "термін" як слова або словосполучення, що не тільки позначає поняття будь-якої сфери діяльності людини а й має особливості: виконання номінативної функції і забезпечення зв'язку слова - терміна і поняття, тобто пізнавально-номінативну функцію реєстрації, збереження й узагальнення наукових і технічних знань; системність; наявність дефініції, тенденцію до однозначності в термінології кожної конкретної галузі; високу інформативність, точність, експресивну нейтральність. Автор також велику увагу приділяє огляду українськомовної термінографії, починаючи з 20-х років минулого століття, тобто історії укладання українськомовних галузевих словників різних типів. До актуальних питань він уналежнює виділення типів термінологічних словників і створення віртуальних лексикографічних систем. Крім того, автор наголошує, що початок 21-го століття характеризується: 1) "термінологічних вибухом", який зумовлений зміною геополітичної орієнтації" [15, с. 39], зміною лінгвістичної моделі світу, появою не тільки нових термінів, а і цілих нових терміносистем (напр., *едукологія*); 2) міждисциплінарним і навіть трансдисциплінарним характером термінології, це означає, що мовні одиниці одночасно фіксують елементи знання, входять у синтез мислення і зумовлюють рух практики і теорії; 3) фактом, що українська мова стає реальною мовою державного

управління, ЗМІ, науки, техніки, економіки, освіти; 4) потужним глобалізаційним тиском, що виявляється в інтенсивному запозичені іншомовних слів і навіть загрозі для подальшого органічного розвитку української мови; 5) активними теоретичними дослідженнями різних терміносистем [16].

Цікавими результатами досліджень поділилася Л. П.Васильєва: вони стосуються ролі навчальних словників, комунікативні вимоги до укладання двомовних словників і формування деяких термінологій південнослов'янських мов (хорватської, сербської, болгарської, словенської, чорногорської), що дає змогу створити певне уявлення про лексикографічні традиції, які склалися в цьому регіоні. Звичайно, авторка підкреслює можливості використання новітніх комп'ютерних технологій для надання користувачам доступу до словників через Інтернет [5, 6].

Окреме місце посідають статті, присвячені правилам і вимогам до укладання словниковий статей, зокрема, дефініціям. Так, І. В. Олександрук узагалі вважає, що опис дефініцій - це одне з основних завдань лексикографії. Огляд репрезентативних робіт дає підстави розмежувати поняття "тлумачення" і "дефініція": перше пов'язане із загальновживаними лексемами, а друге - з термінами [14].

Надзвичайно корисним є дослідження А. П. Загнітка, що стосується лексикографічних технологій тлумачення граматичної семантики у слов'янській лексикографії [9].

Здобутки вітчизняної термінографії аналізує І. А. Казимирова: вона показує особливе місце словників у соціокультурній ситуації початку 21 століття: саме в цей період виникає нагальна потреба на орієнтацію всієї лінгвістики на поширення результатів досліджень у словниковій формі і ролі різних джерел інформації, оскільки словники дають змогу демонструвати динаміку мовних змін. Дуже корисним виявляється розкриття проблеми типології словників, систематизації лексикографічних джерел, класифікації статусу термінологічних словників. Проведений нею аналіз словників лінгвістичних термінів уможливив висновок про те, що цей жанр термінографіних праць розвивається в Україні активно, хоч і нерівномірно [11].

Не можна не згадати добрим словом традиційно плідну, послідовну і систематичну діяльність ентузіастів - термінологів Львівського Національного університету імені Івана Франка, яка спрямована на реалізацію міжкафедрального проєкту з укладання перекладних тематичних навчальних словників. Звичайно, окремої подяки заслуговують спеціалісти Національного університету "Львівська політехніка": вони, незважаючи на будь-які негаразди і проблеми, регулярно проводять конференції "Проблеми української термінології" і випускають серію "Проблеми української термінології" у Віснику НУ "Львівська політехніка", звідки можна дізнатися про цікаві новини стосовно теоретичних засад термінознавства, лексикографії, термінологій природничих і гуманітарних наук та практики їх використання.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на той факт, що не всі лінгвісти вважають лексикографію прикладної галуззю лінгвістики, ми дотримуємося думки, що прикладна лінгвістика з функційної точки зору - це наукова дисципліна, яка вивчає і розробляє засоби оптимізації функціювання мови. Це означає, що маються на увазі основні мовні функції: когнітивна, яка полягає в тому, що мова - це основний засіб пізнання, а когнітивна система людини - це процесор обробки знань (напр., комп'ютерна лінгвістика, психолінгвістика); епістемічна, яка означає, що мовна система - це основний засіб збереження і збагачення накопиченої інформації (напр., лексикографія); комунікативна, яка визначає мову основним засобом передачі й обміну інформацією (напр., переклад, комунікативна технології). Окрім того, прикладна лінгвістика сьогодні

розуміється досить широко, як діяльність, що використовує теоретичні знання про устрій і функціювання мови у різних нелінгвістичних сферах діяльності людини, а також теоретичні обґрунтування такої діяльності [1, с. 7].

Особливий прикладний характер набуває термінографія, до компетенції якої належить сфера укладання навчальних термінографічних словників, оскільки вони надають системний опис певної термінологічної сфери або її фрагмента і концентрують увагу на підвищенні ефективності навчального процесу: формування знань лексики, граматики, словотвору в царині цієї термінологічної сфери або рецептивних і продуктивних навичок і компетенцій в процесі вивчення рідної або іноземних мов. Таким чином, навчальні термінологічні словники можна вважати важливим навчальним ресурсом, обов'язковим компонентом методичного забезпечення.

Українська термінологічна лексикографія (термінографія), взагалі, і навчальна термінографія, зокрема, сьогодні відзначаються досить чіткими спеціальними чинниками, які організують весь лексикографічний процес: вибір комунікативної мети користувача, тобто зручне ресурсне забезпечення своєї ефективної діяльності і адекватно розуміння ефективности укладачем словника (відношення "адресант versus адресат"); вибір структури словника; формування фрейму терміносистеми, глибина якого залежить від потреб "замовника"; збір термінів; вибір структури словникової статті в залежності від типу словника; веріфікація отриманого результату контрольною групою користувачів.

Пріоритетними задачами укладача такого словника стають, принаймні, дві функції: навчальна функція, що зумовлює його структуру, і нормативна функція надання опису терміна (значення, походження, структури, особливостей уживання, синонімів, термінологічних словосполучень, словотвірного гнізда).

Мета користувача полягає в тому, що він потребує українськомовний надійний навчальний ресурс (термінологічний словник) для отримання необхідної фахової інформації для підвищення свого професійного рівня. Більше того, для укладання навчального термінологічного словника потрібний комплексний набір даних, які укладач отримує, використовуючи знання: а) широкого спектру лінгвістичних галузей (графіки, фонетика, морфології, етимології, словотвору, симпатики, стилістика, фразеології, синтаксис, лінгвістики тексту, дискурсології, когнітивної лінгвістики тощо); б) семіотики; в) математики (математичної статистики); г) засад когнітивного моделювання; д) знання спеціальної галузі для визначення ієрархії фрейму цієї терміносистеми; ж) потенційних можливостей інформаційних і комп'ютерних технологій для комп'ютерної обробки даних, отриманих на всіх етапах роботи над укладання словника, і виконання завдання замовника; з) методикою викладання рідної або іноземних мов.

Серед пріоритетних завдань користувача такимио словниками повинні бути комунікативні вимоги, в нашому випадку - вимоги користувача-студента, для якого першочерговою вимогою є створення зручних умов вивчення мови, забезпечення доступу до необхідної мовної інформації: користувач "сподівається на те, що словник не лише міститиме інформацію про конкретне слово як явище самодостатнє, а й охоплюватиме засоби, які сприятимуть реалізації потрібних йому комунікативних інтенцій" [6, с.21].

Кафедра прикладної лінгвістики Національного університету кораблебудування імені адмірала С. Й. Макарова поставила за одне із своїх першочергових завдань підготовку прикладних лінгвістів, готових для виконання різних прикладних лінгвістичних завдань, до яких належить і розбудова теперішнього і майбутнього українськомовного термінологічного словникарства на прикладі розробки навчальних

словників на конкретні замовлення технічних кафедр університету, напр., навчальний термінологічний словник "Суднові трубопровідні системи" і навчальний термінологічний словник "Енергетичний менеджмент" для відповідних спеціальностей.

Словник навчального термінологічного словника "Суднові трубопровідні системи" містить терміни загальносуднових систем та систем суднових енергетичних установок (дизельних, паро- і газотурбінних), що характеризуються широким спектром номенклатури як самих систем, так і обладнання. Словник розроблявся у вигляді тезауруса, в якому інформація впорядкована і систематизована за тематичним принципом відповідно цієї предметної галузі. Додатково додається алфавітний покажчик термінів (близько 500 лексичних одиниць) українською, російською, англійською мовами. Корпус Словника містить: 1) класифікаційну частину з логіко-семантичними структурами тем і підтем (понятійні поля); 2) контекстуальну частину, яка представлена дефініціями основних понять, тобто глосарієм; 3) ідеографічну частину, яка показує тезаурус; 4) енциклопедичну частину з текстами, які дають змогу навести приклади дискурсозалежного функціювання термінів; 5) українсько-російсько-англійський словник; 6) англо-російсько-український словник. Словник реалізовано у паперовому й електронному варіантах для встановлення комп'ютері та у вигляді повноцінної і мобільної версії веб-сайту для зручності у використанні. Планується розробка мобільного додатку, але поки нас стримує вартість такої розробки для різних мобільних операційних систем.

Підготовка спеціалістів з енергетичного менеджменту розпочалася не так давно, хоч ця сфера діяльності у світі не вважається новою . НУК ім. адмірала С. Й. Макарова протягом декількох років був активним партнером європейського проекту BSEEP (Black Sea Energy Efficiency Project), що, з одного боку, дало змогу накопичити значний досвід підготовці, організації, імплементації проєктів, пов'язаний з енергозбереженням на муніципальному рівні, а з іншого, - викликало необхідність систематизації термінологічної бази цієї галузі. Для об'єктивної підборки реєстрових слів - термінів був використаний метод фреймового моделювання, тобто побудови багатоярусної структури, яка характеризується доволі складними відношеннями між субфреймами, слотами, підслотами і системно об'єднує понад 300 термінологічних одиниць (слів і словосполучень). Електронний навчальний термінологічний словник передбачено використовувати в комплексі з електронним навчальним посібником.

Укладання цих словників передбачало вирішення низки лінгвістичних завдань, пов'язаних з омонімією, полісемією. синонімією. Щодо електронної версії, то обов'язковими вимогами користувачів були: швидкий, зручний доступ до словника, монтування інформації за декількома критеріями, фільтрація, авторизація, можливість створення власного контенту, можливість ставити питання укладачу, мультимедійність, інтерактивність, можливість включення гіпертексту для наглядності функціювання конкретного терміна в реальному текстовому оточенні, можливість редагування для гарантії оновлення.

Отже, плідний союз термінологічних і термінографічних теоретичних досліджень і практичної діяльності у сфері укладання термінологічних словників дає змогу достатньо оптимістично оцінювати українськомовне словникарство, хоч у цій лінгвотермінографічній царині існує багато проблем. Однією з них ми вважаємо створення оптимальних професійних методологій розробки одно- і багатомовних навчальних термінологічних словників, які дадіть змогу нормалізувати стандартизацію різних термінологічних систем, побачити процеси їхньої еволюції, раціонально використовувати їх як зручний та ефективний ресурс сучасного навчального процесу.

Література

1. *Баранов А. Н.* Введение в прикладную лингвистику. М. : УРСС, 2001. 360 с.
2. *Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С В.* Термінологія та переклад: Навч. посібник для студентів філологічного напряму підготовки. Вінниця: НОВА КНИГА. 2010. 232 с.
3. *Вакуленко М. О.* Українська термінологія: комплексний лінгвістичнй аналіз. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.
4. Васенко Л. А., Дубічинський В. А., Кримець О. М. [та ін.]. Прикладне термінознавство: Навч. посіб. Ч. 1. Х.: Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т". 2003. 144 с.
5. *Васильєва Л. П.* Роль сучасних українсько-південнослов'янських двомісних словників у створенні української національної лінгвістичної інфраструктури. *Мовознавство.* 2018. № 6. С. 20-30.
6. *Васильєва Л. П.* Термінологічні дослідження в південнослов'янських країнах: напрями, перспективи. *Мовознавство*. 2018. № 1. С. 24 - 36.
7. *Вознюк Г. Л. та ін*. Термінологічна лексика в системі професійного мовлення. Методичні вказівки. Львів: "Львівська політехніка", 2010. 92 с.
8. *Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.* Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Видавничий дім "КМ Academia", 2000. 217 с.
9. *Загнітко А. П.* Лексикографічні технології тлумачення граматичної семантики //Мовознавство. № 3. 2018. С. 3-14.
10. *Зубков М. Г.* Сучасна українська ділова мова : Конспект лекцій. Харків: 2011. 46 с.
11. *Казимирова І. А.* Прикладна лінгвотермінографія. *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 55-69.
12. *Лисенко О. А.* Мова і стиль судочинства: Практикум. Харків: 2003.
13. *Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф.* Українська наукова термінологія. Х.: Нац. техн. ун-т "Харк. політехн. ін-т", 2002. 119 с.
14. *Олександрук І. В.* Дефініція в логіко-лінгвістичнй системі тлумачного словника. *Мовознавство*. 2018. № 1. С. 59-66.
15. *Симоненко Л. О.* Термін як предмет лексикографії. *Мовознавство*. 2017. № 4. С. 35-49.
16. *Симоненко Л. О.* Українське термінознавство кінця XX - початку XXI ст.: стан і перспективи розвитку. *Мовознавство*. № 3. 2018. С.39- 8.
17. *Широков В. А., Білоноженко В. М. та ін*. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / Відп. ред. В.А.Широков. К., 2010. 295 с.

References

1. Baranov, A. M. (2001), *Introduction to applied linguistics* [*Vvedenie v prikladnuyu lingvistiku*], M. : URSS, 360 p.
2. Bilozers'ka, L. P., Voznenko, N. V., Radets'ka, S. V. (2010), *Terminology and translation.for philology students* [*Terminologia ta pereklad*], Vinnitsa: NOVA KNIHA, 232 p.
3. Vakulenko, M. O. (2015), *Ukrainian terminology: complex linguistic analysis Ivano-Frankivs'k: Foliant* [*Ukrainska terminologia: kompleksny linguistichny analiz*], Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 361 p.
4. Vasenko, L.A. (2003), *Applied term studies: Part 1* [*Prikladne terminoznavstvo*], /L. A. Vasenko, V. A. Dubichinsky, O. M. Krymets et al.: National Technical University "Kharkiv Politechnical Institute". Kharkiv, 144 p.

5. Vasylyeva, L. P. (2018), *The role of modern Ukrainian-Southern-Slavonic bilingual dictionaries in the formation of Ukrainian national linguistic infrastructure.* [*Rol suchasnykh ukrainsko-pivdennoslovianskykh dvomisnykh slovnykiv u stvorenni ukrainskoi natsionalnoi linhvistychnoi infrastruktury*], Movoznavstvo, Vyp. 6. pp. 20-30.

6. Vasylyeva, L. P. (2018), *Terminological studies in South Slavic countries: trends and prospects.* [*Terminolohichni doslidzhennia v pivdennoslovianskykh krainakh: napriamy, perspektyvy*], Movoznavstvo, Vyp. 1. pp. 24-36.

7. Voznyuk, G. L. et al. (2010), *Terminological wordstock in the system of professional language use* [*Terminolohichna leksyka v systemi profesiinoho movlennia*], Metodychni vkazivky. Lviv: "Lvivska politekhnika".

8. Dyakov, A. S., Kyak T. R., Kudel'ko Z. B. (2000), *The basics of term formation. Semantic and sociolinguistic aspects* [*Osnovy terminotvorennia. Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty*], Kyiv: Vydavnychyi dim "KM Academia", 217 p.

9. Zahnitko, A. P. (2018), *Lexicographic technologies of interpretation of grammatical semantics* [*Leksykohrafichni tekhnolohii tlumachennia hramatychnoi semantyky*], Movoznavstvo, Vyp. 3. pp. 3-14.

10. Zubov, M. G. (2011), *Contemporary Business Ukrainian* [*Suchasna ukrainska dilova mova : Konspekt lektsii*], Kharkiv. 46 p.

11. Kazymyrova, I. A. (2017), *Applied linguoterminography in topological aspect* [*Prykladna linhvoterminohrafiia*], Movoznavstvo, Vyp. 2. pp. 55-69.

12. Lysenko, O. A. (2003), *Language and style of law proceedings* [*Mova i styl sudochynstva: Praktykum*], Kharkiv.

13. Mykhailova, O. G. (2002), *Ukrainian academic terminology* [*Ukrainska naukova terminolohiia*], Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 119 p.

14. Oleksandruk, I. V. (2018), *Definition in the logic-linguistic system of explanatory dictionary* [*Definitsiia v lohiko-linhvistychni systemi tlumachnoho slovnyka*], Movoznavstvo, Vyp. 1. pp. 59–66.

15. Symonenko, L. O. (2017), *The term as the subject of lexicography* [*Termin yak predmet leksykohrafii*], Movoznavstvo, Vyp. 4. pp. 35-49.

16. Symonenko, L. O. (2018), *Ukrainian terminological studies at the late 20th and early 1st century: the state of the art and prospects* [*Ukrainske terminoznavstvo kintsia XX - pochatku XXI st.: stan i perspektyvy rozvytku*], Movoznavstvo, Vyp. 3. pp. 39–48.

17. Shyrokov, V. A., Bilonozhenko, V. M. et al. (2010), *Introduction to applied linguistics* [*Linhvistychni ta tekhnolohichni osnovy tlumachnoi leksykohrafii*], Vidp. red. V. A. Shyrokov. Kyiv, 295 p.

Н. М. Филиппова,

Национальный университет кораблестроения имени адмирала С.О. Макарова, кафедра прикладной лингвистики

УКРАИНСКОЯЗЫЧНАЯ ПРИКЛАДНАЯ ТЕРМИНОГРАФИЯ

В статье основное внимание обращается на прикладной аспект украиноязычного терминоведения, а именно, на особенности предназначения учебных терминологических словарей. Анализируются некоторые достижения прикладной терминографии в Украине. Предлагается характеристика основных коммуникативно-ориентированных подходов к их созданию.

Ключевые слова: украинский язык, учебный словарь, терминология, прикладная терминография.

N. M. Filippova,
Admiral S.O. Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Applied Linguistic

UKRAINIAN APPLIED TERMINOGRAPHY

The article reviews a number of recent researches dealing with the current state of term lexicography. The key concepts are identified, the relevant research ideas being highlighted as the result of the revision of "Movoznavstvo" ("Linguistics"), the theoretical Journal of O. Potebnya Institute of Linguistics and the Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences in Ukraine for the last three years. The review revealed the fact that recently there has been the evidence of the dynamics of Ukrainian lexicon development, its systematisation and the significant achievements in theoretical and practical lexicography which is integrated into the paradigm of research diversity of Ukrainian linguistics.

The aim of the article is to focus on one of the lexicographical challenges, namely, compiling training special dictionaries.

The attention is attracted to attract attention to applied lexicography as one of neglected spheres though it enables to use synergistic approach to the process of collecting objective and reliable vocabulary data and process them for special term dictionaries using a wide range of contemporary semantic, conceptual, communicative and pragmatic methods.

The author emphasizes the role of training term dictionaries for intensifying the teaching process and describes two projects of integrated activity of linguists, content-oriented specialists and students, the main product users. The projects are aimed at compiling training term dictionaries for the students majoring in energy management and ship pipe-laying systems at Admiral Makarov National University of Shipbuilding. The special status of training content-based dictionaries is shown which is based on integrating the register type (lexicons, thesauri), dictionary entry descriptiveness (indexes, term lists), frame modelling of a particular conceptual field of knowledge etc.

It is concluded with the statement that the potentialities of training term dictionaries have been used in rather a limited way which puts forward the necessity of intensive and integrated efforts of termilogists to further develop the methodological principles of compiling and organizing content-based vocabulary for enhancing the teaching efficiency of electronic term dictionaries.

Key words: Ukrainian language, training term dictionary, terminology, applied terminography.

УДК 811.161
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206478

Т. П. Вільчинська,
д-р філол. наук, проф.,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов

Стаття присвячена аналізу функційних особливостей теоніма *бог* у творчості талановитої української письменниці ХХ ст. Докії Гуменної – яскравої представниці культурно-еміграційного простору. Встановлено, що в досліджених текстах мовна об'єктивація назви *бог* зумовлена, як і в етнотрадиції, різними етапами в розвитку слов'янського язичництва.

Ключові слова: теонім, бог, язичницький сценарій, мовна об'єктивація, ментальний лексикон, Докія Гуменна.

ТЕОНІМ *БОГ* ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЯЗИЧНИЦЬКОГО СЦЕНАРІЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ХХ СТ. ЄВДОКІЇ ГУМЕННОЇ)

Здобутки останніх десятиріч у царині гуманітарних наук помітно розширюють межі вивчення мови, яка все більше розглядається у тісних взаємозв'язках із культурою, світоглядом. Це повною мірою підтверджують наукові студії, присвячені дослідженню сакральної лексики, передусім на матеріалі художніх текстів. Активізацію наукових зацікавлень сакральною термінологією цілком слушно пояснюємо тими позитивними змінами, що відбуваються у розвитку богословської науки в сучасному мовному просторі. В україністиці, спираючись на славістичні традиції (Ф. Буслаєв, Ф. Міклошич, А. Фрінт, Е. Кліх, Є. Шетко), релігійну лексику, особливості її функціювання активно досліджують Л. Гнатюк, С. Бібла, Н. Пуряєва, Н. Піддубна, Н. Бабич, М. Скаб, Л. Шевченко та ін. Проте частіше згадані науковці акцентують увагу на питаннях лексикографічного опрацювання сакральних назв та їхньому аналізі в біблійних та фольклорних текстах, на історії розвитку цього лексичного пласту, правописних нормах, шляхах запозичень, діалектних особливостях. Водночас чимало проблем потребують ґрунтовного вивчення. До таких, зокрема, належать дослідження теонімів в індивідуальному ментальному лексиконі, з'ясування їхніх функціональних особливостей у художній мові, встановлення спільного і відмінного в об'єктивації релігійних назв у двох світоглядах (сценаріях) – язичницькому і християнському. З огляду на це тему, присвячену функційному аналізу теоніма *бог* в індивідуально-авторській творчості, вважаємо **актуальною**.

Під теонімом, слідом за укладачами «Словника української ономастичної термінології» Д. Бучком і Н. Ткачовою, розуміємо «власну назву Бога, божества в

будь-якій релігії, міфології, пантеоні», поділяючи також думку цих науковців, що термін «теоніміка» як розділ ономастики «ще не усталився через порівняно невелику кількість самих назв об'єкта дослідження і через неодностайне визначення кількості "реальних" їх денотатів» [1, с. 170], тому допускаємо написання подібних назв із малої літери.

Водночас погоджуємося із міркуваннями Ю. Карпенка про недостатнє вивчення саме язичницьких сакральних термінів, яке він пояснює двома основними причинами: відсутністю в язичницькі часи писемності та нещадною боротьбою православної церкви з усіма виявами язичництва, в тому числі мовними [5, с. 262]. При цьому віддаємо перевагу терміносполуці «язичницький сценарій», спроєктованій у лінгвістичну площину Л. Пановою, яка вважає, що хоч у світоглядній парадигмі основним сценарієм для розуміння Бога є християнський, оскільки він підживлюється сучасною релігійною практикою, проте розпочинати аналіз потрібно з язичницького як історично первинного, що існує як пам'ять слова [7, с. 409]. Стосовно назви *бог*, то поділяємо думку Ю. Карпенка, що саме вона є центральною для слов'янського язичництва на всіх етапах його розвитку, тому й відбиває в собі і своїх похідних усю його історію [5, с. 263].

Метою запропонованої розвідки є простежити специфіку лінгвалізації теоніма *бог,* що, як виявилося, зумовлена різними етапами в розвитку слов'янського язичництва, у прозовій творчості Докії Гуменної – талановитої української письменниці відомої поза Україною, але маловідомої на батьківщині, талант якої на повну силу розкрився саме в культурно-еміграційному просторі.

Отже, **об'єктом** аналізу стала назва *бог* в українській художній мові. **Предметом** –особливості її мовної об'єктивації в індивідуальному ментальному лексиконі. Основними **методами** послужили описовий і метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Свідомо **матеріалом дослідження** була обрана творчість Докії Гуменної (1904-1996) – самобутньої особистості, ім'я якої понад пів віку було запечатане більшовицькою цензурою, замовчувалося, стиралося з пам'яті тих, хто свого часу його знав і шанував. Цькована й переслідувана за своє прагнення писати щиро, чесно про те, що відчувала, переживала, письменниця змушена була під час Другої світової війни емігрувати до Америки, де й померла в 1996 р. Авторка понад двадцяти змістовних, щирих і задушевних книг, вона вільно орієнтувалася на неосяжних обширах тисячоліть, легко знаходила сліди різних епох, періодів, залишивши нам низку видань із праісторії України. Як згадує дослідник її творчості В. Пепа, в одному з листів до нього Д. Гуменна писала, що вважає тему доісторичної України, відтворення її, починаючи з палеоліту, дуже потрібною, зауважуючи: …і я в тому напрямі «підлягаю» «настирливим ідеям» [8, с. 18]. Саме такою стала її книга новел «Прогулянка алеями мільйоноліть» (1987), яку вона назвала «прогулянкою в забуте, невідоме, занурене в глибинні царини, до яких свідомість уже не має доступу…, іншими словами – заглянути: звідки, з якого кореня ростемо, – це візерунок дум і мислі автора» [8, с. 5].

Відтак, спираючись на антропологічні, етнографічні, лінгвістичні та інші відомості, письменниця намагається пояснити національно-культурну природу поняття бога, репрезентованого відповідною назвою, що є основною не лише для язичницького сценарію, а й для християнського та української ментальності загалом. Сутність теоніма *бог* у лінгвістичному, а також етнологічному, культурно-

історичному аспектах розкривається нею в різних новелах, та найбільше в мікроновелі «Буг, Бог, Біг, Бож… Буз».

Зазначимо, що художня творчість письменниці стала предметом наукових зацікавлень у 90-х роках XX ст. у літературознавстві (О. Коломієць, В. Мацько, М. Мушинка, А. Погрібний, Р. Ткаченко), проте в лінгвістичному плані розглядається чи не вперше, що й визначає новизну цього дослідження. Студіювання онімів у лінгвокультурологічному, лінгвокогнітивному аспектах на матеріалі художніх текстів, де їхнє функційне навантаження, за словами О. Карпенко, помітно збільшується [4, с. 10], актуалізує, на думку цієї дослідниці, важливу проблему когнітивної ономастики –вивчення власних назв у ментальному лексиконі [4, с.18].

Цінність такого дослідження полягає, з одного боку, в розкритті актуальних та малодосліджених лінгвістичних проблем, пов'язаних з осмисленням сакральної термінології, а з іншого – в тому, що дасть змогу заповнити певні прогалини в історії українського письменства, зокрема щодо літературної спадщини Докії Гуменної.

Зауважимо, що переведення проблеми диференціації Бога в язичницькому і християнському сценаріях у лінгвальну площину виявляє низку розрізнювальних ознак, до яких свого часу привертали увагу Л. Панова, О. Федик. Передусім таке розмежування виражається за допомогою графічного показника – написання з малої літери (*бог*) і великої (*Бог*), у вживанні форм однини і множини (*бог – боги*) або ж тільки однини (*Бог*), наявності родових корелятів (*бог – богиня*) та їхній відсутності. Спостерігаються також і певні відмінності у сполучуваності (експлікується думка про відповідальність бога за якусь ділянку буття) та формуванні лексичних гнізд навколо цих теонімів. Так, у язичництві поширеними є словосполуки *бог сонця, скотарський бог* й ін. та словотвірні гнізда на зразок *бог –божок, божество* і под.

Схожі диференційні ознаки язичницького бога простежуються й у творах Д. Гуменної. Наприклад, у мікроновелі «Ярило» письменниця описує культ поклоніння *богові Ярилі*, якого називає *поганським богом, божком, божеством*, згадує *богів-олімпійців* та *богиню землі Гою*, а в мікроновелі «Волос і його рідня» описує *скотарського бога Волоса*, якого іменує *богом-бичком, дохристиянським простонароднім божком, богом з ріжком, сонячним божеством*. Пор.: *Ярило – це якесь божество весняного світла й тепла, юної, напористої, до нестями збудженої сили, любовної пристрасти, плодороддя. Ярилині ігрища, гульбища, ярилині гучні свята з кулачними боями, забавами, ярмарками… Це ще один аспект цього поганського бога…* [2, с. 77] або *З усього видно, що це був якийсь дохристиянський простонародній божок, дуже популярний між скотарями, до чого ж би то його божниця стояла в Києві на Подолі ще в історичні часи? Так і звалася: Велесове капище* [2, с. 79].

У новелі «Де Світьод, там і Святьоха» авторка намагається з'ясувати божественну природу Сварога – *найвищого божества слов'янського пантеону* [2, с. 99], а в мікроновелі «Перун і сокирка під лавкою» – Перуна – *цього прадавнього божества грози, неба, грому й блискавки* [2, с. 143]. Письменниця устами своїх героїв задається питаннями: *Про яку епоху йдеться? Світьовид-країна, боги з надприродними здібностями… тотемний лад мислення… Бог – вовк… Еге ж, у їхній уяві сталося й таке: Бог-вовк ізжер сонце й місяця, ніби то були млинці!* [2, с. 98].

Загалом язичницький сценарій базується на прототипному розумінні богів як «міфологічних персонажів, що репрезентують вищий рівень релігійно-міфологічної системи епохи язичництва, коли формуються уявлення про богів як всемогутніх, наділених надприродною силою істот, в яких людина може вималювати для себе

блага» [9, с. 204], як-от у Д. Гуменної із посиланням на «Переяславський літопис»: *Я той, що вдягає поля зеленню, а ліси листям, у моїй владі плоди нив і дерев, приплід стад і всього, що на користь людям. Все це я дарую тим, що шанують мене, і відбираю від тих, що відвертаються від мене…* [2, с. 77].

Проте наші зацікавлення у статті стосуються насамперед теоніма *бог*, успадкованого з індоєвропейської мови, слова, яке, за спостереженнями Ю. Карпенка, «жило у слов'ян (протослов'ян) на найдавніших етапах язичництва, пройшло й відбило своїми похідними всі ці етапи, щоб потім урочисто увійти вже в православну релігію, де з **бога** стало **Богом**, перетворившись із загальної назви у власну. Це унікальне слово відбило в собі та своїх похідних геть усю історію слов'янського язичництва» [5, с. 163].

Сам науковець у низці своїх праць («Питання про найдавніші форми слов'янського язичництва: ономастичний аспект» (1995), «Слов'янська міфологія і український фольклор» (1996), «Головна форма слов'янського язичництва» (1999), «Етюд про Долю» (1999) та ін.) намагався обґрунтувати концепцію розвитку слов'янського язичництва як послідовну зміну п'яти різних етапів (періодів, стадій), що із часом поступово, не стрибкоподібно, еволюційно заступали один одного. При цьому, як зауважує вчений, «лексика попереднього періоду не відкидалася, але певним чином змінювала своє значення, пристосовуючись до нового етапу, або ж відходила на задній план чи десакралізувалася. У складі цієї лексики незмінно фігурує слово ***бог*** та створені на різних етапах язичництва його численні похідні, семантична різноманітність яких дозволяє докладно розібратися у сутності та послідовності етапів розвитку слов'янського язичництва і водночас заплутує дослідників, якщо вони хочуть вишикувати всі ці похідні в один ряд, без урахунку їх хронологічної, а відтак і сакральної, й семантичної неоднорідності» [5, с. 163].

Зосереджуючи свою увагу на п'яти етапах у розвитку слов'янського язичництва, Ю. Карпенко через низку похідних до слова *бог* намагається умотивувати еволюцію цього теоніма. Так, водно-рослинний – найдавніший етап нашого язичництва він пов'язує з гідронімом *Буг* (докладно описаний В. Лучиком) та назвами рослин *богила, богорожник, багульник, бузина, баз* (діалектна форма), *бук* (колись мало форму *богъ* і означало «дуб» [3, с. 284]); другий, вогнепоклонницький, – зі *словами багаття, багатий, багатство*, ймовірно, з лексемами *бажати* (*бага, забаганка, вибаг, прибаг, забаг* [3, с. 111]); третій, скотарський, – із похідними утвореннями, що стосуються шлунка тварин, поширеними передусім у діалектній мові, як-от *бог* «шлунок, перше відділення шлунка жуйних тварин, рубець», із тим же значенням *богун, богиня, божок, богук, бігун, бажок* [3, с. 113]; четвертий, хліборобський, передусім відображений у дериваті *збіжжя*; і нарешті, п'ятий етап, що став перехідним до християнства, мовознавець визначає як період абстрагування, коли міфологічна система все більше узагальнюється, універсалізується, регламентуючи життя кожної людини, коли з'являється поняття Долі, що визначає такі лексичні антиномії, як: *багатий – убогий, багатій, багач, неборак, небога* і под. [5, с. 163-169]. Загалом Ю. Карпенко робить висновок, що семантичну динаміку слова *бог* можемо уподібнити до качана капусти, серед листків якої бог – «доля», бог – «збіжжя», бог – «худоба (богун)», бог – «багаття», бог – «вода», «рослина» [5, с. 169].

Якщо ж говорити про художній текст, то в ньому так чи інакше обов'язково «проступає загальнокультурна, наукова, світоглядна ерудиція автора» [6, с. 204]. Крім того, А. Мойсієнко наголошує на важливості досвіду, підготовленості реципієнта, зауважуючи, що передусім знання вертикального (історико-

філологічного) контексту проливає світло на проблему адекватної інтерпретації мовної картини світу автора художнього тексту [6, с. 205].

Відповідно саме так слід підходити до інтерпретації текстів Д. Гуменної, зважаючи на світоглядні погляди авторки, її ерудицію та спираючись на певні знання, які письменниця передбачає у своїх читачів.

Персонажі мікроновели «Буг, Бог, Біг, Бож... Буз», намагаючись з'ясувати етимологію імені Богдан, розмірковують над походженням слова *бог*, яке теж пов'язують із трьома етапами в розвитку слов'янського язичництва та підтверджують авторськими версіями.

Однією з перших розглядається гіпотеза, що *басейн річки Буг то й був осередок, зародок, де вперше народилося це слово* [2, с. 135]. І далі згадуються прізвища, що *ними рясніє український терен: Божок, Божко, Богун, Багалій, Багазій, Божедай, Боженко, Буцергра, Буцманюк... А як почнемо згадувати назви місцевостей... Там і Багва, і Буки, і Бузівка... Та й хоч би оця різноманітність самої назви ріки: Буг, – а місцеве населення вимовляє Біг і Бог...* [2, с. 136].

Зазначимо, що, пропонуючи таку версію, письменниця знайомить із двома легендами, пов'язаними з іншими назвами річки Буг – Гіпаніс, від Гіппо – дикі білі коні, що означає – *само божество, сонце,* й Екзампей – *священна місцевість*, *святі шляхи*, із чого герой твору робить висновок про те, що й *назва «Буг» походить із священности ріки. Тут сам Бог, тут – центр життя всього цього народу...* [2, с. 137].

Водночас Д. Гуменна представляє на розгляд й інші версії, пов'язані зі скотарським і хліборобським етапами слов'янського язичництва, зауважуючи: *Це ж тут, у басейні Бугу, понад тисячу років перед скитами-кочівниками... процвітали трипільські хліборобські племена, а вони також шанували дворогів, рогатизну... Може, вони й були автором такої назви? БГ... БОГ... І далі віялом пішло розвиватися в назви тварин, птахів, рослин, людських родів, предків – і так дійшло до назви найвищого божества* [2, с. 137]. Із цього письменниця робить висновок, що *у слов'ян іншої назви, як БОГ, нема* [2, с. 137].

Прикметно, що письменниця описує, крім культу великої рогатої худоби у слов'ян, культ змії, підтвердженням якого слугують відповідні зображення на посуді.

Авторка задається питанням: *Чи БОГ – тільки у слов'ян?* Представляємо декілька версій відповідей на нього. Згідно з однією, *далі на захід це слово не пішло. Там панує ДІО* [2, с. 138]. Згідно з іншими – *в англійській мові є «биг» («великий»), «біф» («воловина»), «бос» («головний»)... У персів-іранів – «бага», так само «бог». У індусів увійшло як частина складу, майже в кожному слові чути це БГ. От і в греків на півдні також цього звуку є подостатком у різних варіяціях: «Боспор», «базиліка», «базилевс»... Майже, як Бож...*» [2, с. 138].

Загалом Д. Гуменна добре обізнана з науковими, етнографічними, лінгвістичними та іншими джерелами, тому в різних новелах посилається на праці давньогрецьких філософів, літописи, словник Б. Грінченка тощо. У досліджуваній мікроновелі вона також переповідає переказ, надрукований у книжці «Общество истории и древностей России» (1851), про князя Божа з колись великого Буз-міста, а сьогодні села Бузівка, що в самому центрі України (*як їхати на Гумань*), звідки, може, й походить народ, *який також звався БОЖ. А оці наші Божки-прізвища – нащадки* [2, с. 139].

Зазначимо, що хоч у мікроновелах із книги «Прогулянка алеями мільйоноліть» об'єктивуються насамперед політеїстичні вірування українців, проте спостерігаємо також і монотеїстичні уявлення, пов'язані з вірою в єдиного бога, які зароджуються

наприкінці язичницького періоду, коли серед богів починають виділятися такі, що стають центрами, навколо яких групуються всі інші, як у випадку з Перуном у київському пантеоні («Перун і сокирка під лавкою»).

Водночас чимало контекстів Д. Гуменної засвідчують двоєвір'я українського народу, як-от у мікроновелі «Волос і його рідня», де письменниця, з одного боку, описує звичаї наших предків, *насичені присутністю культу Волоса*, – колядки, магічні закликання нового сонця, весільні, обжинкові пісні, приказки, а з іншого – пише про народження *СОНЦЯ ПРАВДИ, як співаємо в тропарі «Рождество твоє, Христе, Боже наш»* [2, с. 82].

Отже, письменниця, яка більшу частину свого життя прожила в еміграції, не американізувалась, а постійно думками линула в Україну, прагнула зберегти для нащадків те предковічне народне, що передалося їй від батьків, і про що вона дізналася, працюючи в бібліотеках та археологічних експедиціях із дослідження Трипілля. Намагаючися проникнути в глибини світогляду, вірувань, звичаїв українського етносу, Д. Гуменна великого значення надавала проблемі духовності, де важливе місце займало розуміння бога, розкриття мовної і культурної природи його основного вербалізатора, що зумовлювало й інші лінгвальні характеристики відповідного теоніма, давало змогу інтерпретувати номіноване ним поняття як центральне на різних етапах розвитку слов'янського язичництва.

Перспективи подібних досліджень вбачаємо в подальшому студіюванні сакральної термінології, насамперед в індивідуальних ментальних лексиконах непересічних особистостей, яких по праву можна вважати розбудовниками української мови.

Література

1. *Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.* Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок – НТ, 2012. 256 с.

2. *Гуменна Д.* Прогулянка алеями мільйоноліть. Мікроновелі. Балтимор – Нью-Йорк, 1987. 170 с.

3. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 631 с.

4. *Карпенко О. Ю.* Когнітивна ономастика : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2010. 158 с.

5. *Карпенко Ю.* Українська ментальність: палеолінгвістичне декодування / Бог / II /. Бог. Волинь – Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2003. № 10. С.162-170.

6. *Мойсієнко А. К.* Слово в аперцепційній системі художнього тексту. Декодування Шевченкового вірша. Київ : Сталь, 2006. 304 с.

7. *Панова Л. Г.* Слово *Бог* и его значение : От иерархии небесной – к иерархиям земным. Логический анализ языка : Космос и хаос : концептуальные поля порядка и беспорядка / сост. и отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва : Индрик, 2003. С. 405-414.

8. *Пепа В.* Воскресіння Докії Гуменної. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. Балтимор – Торонто, 1990. С. 3-26.

9. *Славянские древности : этнолингвистический словарь* : в 5 т. / отв. ред. Н. И. Толстой. Москва : Международные отношения, 1995. Т. 1. 584 с.

References

1. Buchko, D. H., Tkachova, N. V. (2012), *Dictionary of the Ukrainian Onomastic Terminology* [*Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii*], Ranok-NT, Kharkiv, 256 p.
2. Humenna, D. (1987), *A Walk Through the Alleys of Millions of Years. Micronovels* [*Prohulianka aleiamy milionolit. Mikronoveli*], Baltimore - New York, 170 p.
3. Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: vol. 1 (1982) [*Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*], Naukova Dumka, Kyiv, 631 p.
4. Karpenko, O. Yu. (2010), *Cognitive Onomastics* [*Kohnityvna onomastyka*], Feniks, Odesa, 158 p.
5. Karpenko, O. Yu. (2003), *Ukrainian Mentality: Paleolinguistic Decoding / God / II / God* [*Ukrainska mentalnist: paleolinhvistychne dekoduvannia / Boh / II / Boh*], Volyn – Zhytomyr Regions: Historical and Philological Collection of Regional Issues. Zhytomyr, № 10, pp.162-170.
6. Moisiienko, A. K. (2006), *The Word in the Apperception System of Poetic Text. Decoding of Shevchenko's poetry* [*Slovo v apertseptsiinii systemi khudozhnoho tekstu. Dekoduvannia Shevchenkovoho virsha*], Stal, Kyiv, 304 p.
7. Panova, L. H. (2003), *The Word God and Its Meaning: From the Hierarchy of Heaven to the Hierarchies of the Earth* [*Slovo Boh y eho znachenye : Ot yerarkhyy nebesnoi – k yerarkhyiam zemnym*], Logical Analysis of the Language: Cosmos and Chaos: Conceptual Fields of Order and Disorder, Indrik, Moscow, pp. 405-414.
8. Pepa, V. (1990). *Resurrection of Dokiia Humenna* [*Voskresinnia Dokii Humennoi*]. The Gift of Eudotheus. Memory Test, Baltimore - Toronto, pp. 3-26.
9. Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary: vol. 1. (1995) [*Slavianskye drevnosty : etnolynhvystycheskyi slovar*], International Relations, Moscow, 584 p.

Т. П. Вильчинская,

Тернопольский национальний педагогический университет
имени Владимира Гнатюка,
кафедра общего языкознания и славянских языков

ТЕОНИМ *БОГ* КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЯЗЫЧЕСКОГО СЦЕНАРИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОЗОВЫХ ТЕКСТОВ УКРАИНСКОЙ ПИСАТЕЛЬНИЦЫ XX В. ЕВДОКИИ ГУМЕННОЙ)

Статья посвящена анализу функциональных особенностей теонима *бог* в творчестве талантливой украинской писательницы XX в. Евдокии Гуменной – яркой представительницы культурно-эмигрантского пространства. Установлено, что в исследованных текстах языковая объективация названия *бог* обусловлена, как и в этнотрадиции, различными этапами в развитии славянского язычества.

Ключевые слова: теоним, бог, языческий сценарий, языковая объективация, ментальный лексикон, Евдокия Гуменная.

T.P. Vilchynska,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University,
Professor of Department of General Linguistics and Slavic Languages

THEONYM *GOD* AS A REPRESENTATIVE OF THE PAGAN SCRIPT (ON THE MATERIAL OF PROSE TEXTS OF THE UKRAINIAN WRITER OF THE XX CENTURY DOKIIA HUMENNA)

The article deals with the topical problem of linguistic objectification of the theonym *god* in the works of the Ukrainian writer of the twentieth century Dokiia Humenna who is a bright representative of the cultural and emigration space, whose name has been kept secret for more than half a century and is only now returning to the reader. The aim of the study was to find out the specifics of its linguization in the Ukrainian artistic language. For the first time, the theonym *god* became the object of linguistic analysis from the standpoint of modern onomastics, which allowed us to establish the peculiarities of its implementation in the individual mental lexicon. The method of contextual-interpretive and descriptive analysis was used as the main in the article. The material was micro-novels from D. Humenna's book "Walk through the alleys of millennia", in which the writer, based on anthropological, ethnographic, linguistic and other information, clarifies the national and cultural nature of the concept of *god*, represented by the appropriate name, primarily pagan script.

It is established that, trying to penetrate into the depths of the people's worldview, D. Humenna attached great importance to the problem of spirituality, in which an important place was occupied by understanding god, revealing the linguistic and cultural nature of his main verbalizer, which led to other linguistic characteristics of relevant theonym (use in the plural form, the presence of generic correlates, attachment to a certain area of life) and allowed to interpret the concept nominated by it as central at different stages of pagan development.

The value of the analysis lies in the disclosure of little-studied linguistic problems associated with the understanding of sacred terminology and the ability to fill certain gaps in the history of Ukrainian literature. As for perspectives, we see them in the further study of religious vocabulary, primarily in individual mental lexicons.

Key words: theonym, god, pagan script, language objectification, mental lexicon, Dokiia Humenna.

УДК 811.161.2’373
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206479

М. О. Кулібаба,
Одеська державна академія будівництва та архітектури,
старший викладач кафедри мовної підготовки ЦПС

ВЛАСНІ НАЗВИ ЦИКЛОНІВ Й АНТИЦИКЛОНІВ: СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ ТА ФУНКЦІЮВАННЯ

У статті йдеться про циклони та антициклони, що позначені власними назвами. На матеріалі прогнозів погоди синоптика Наталки Діденко розглянуто моделі

репрезентації власних назв, стилістичні засоби, використовувані в українському метеорологічному дискурсі.

Ключові слова: власна назва, анемонім, прогноз погоди, метеорологічний дискурс, персоніфікація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Поширеним складником прогнозів погоди є онімна лексика, з-поміж якої доволі продуктивними елементами є власні назви циклонів та антициклонів. Як апелятиви, так й оніми активно використовують для позначення кругових повітряних течій, що циркулюють в атмосфері. У метеорологічному дискурсі перевагу все ж таки надають апелятивній лексиці. Для опису циклону вдаються до використання узгоджених та неузгоджених означень, де перші дають якісну оцінку круговим рухам повітря, а другі – акцентують на походженні циклону. Власні назви циклонів та антициклонів дають змогу їх ідентифікувати, розрізнити за обставинами та наслідками.

Аналіз досліджень із проблеми. Дослідження анемонімів зародилося не так давно. Н. В. Подольська власну назву стихійного лиха (вітру, циклону, тайфуну) номінує анемонімом [5, с. 22]. В. Ю. Неклесова стверджує, що стихійне лихо – це певна подія для конкретного населеного пункту чи навіть планети, оскільки вона фіксується в памяті оюдей, лдокументах [4, с. 16]. Саме тому в її розумінні анемоніми – це елемент хрононімів, адже подія характеризується темпорально-локативними параметрами.

У концепції М. М. Точинського анемоніми є частиною катастрофонімів, зокрема натуралкатастрофонімів, тобто тих, що називають події природного походження [6], на думку ж В. Ю. Неклесової, вони входять до катаклізмонімів (власних назв сніжних лавин, селевих потоків) чи темпонімів. Загалом власні назви стихійних лих дослідниця уналежнює до підкласів залежно від тривалості: тривалість упродовж тижня або менше – підстава зарахувати їх до септонімів (*ураган Катрина*); тривалість один – кілька місяців чи сезон – необхідність зарахувати до менсонімів (*ураган Мітч*) чи темпонімів (*The 1991 Pacific typhoon season*) [4, с. 45]. Отже, класифікація анемонімів В. Ю. Неклесової ґрунтується на календарній системі. У дослідженнях в основному розглядають питання уналежнення власних назв циклонів до певних розрядів онімів. Проблема ж домінування антициклонів загалом не актуальна в них. Утім, у метеорологічному дискурсі власні назви циклонів та антициклонів доволі часто функціонують, вирізняючись певними рисами стосовно способів уведення в текст, створення відповідного колориту тощо.

Мета нашої розвідки – встановити синтаксичні моделі введення власних назв циклонів та антициклонів, використовувані в прогнозах погоди, та висвітлити специфіку їхнього функціонування. З огляду на це *потрібно* зафіксувати вказані власні назви в обраному матеріалі, визначити типові способи репрезентації їх у тексті, встановити засоби вираження персоніфікації.

Об'єктом дослідження є власні назви циклонів й антициклонів, а **предметом –** моделі їх уведення в текст та особливості функціонування. Описовий, функційно-інтерпретаційний, структурний **методи** уможливили всебічний аналіз предмета вивчення. **Джерельною базою** слугували прогнози погоди, репрезентовані в ефірі радіостанції «Країна ФМ».

Наукова новизна полягає в тому, що зібраний вперше й описаний матеріал поглиблює аналіз маловивченого й непродуктивного в інших дискурсах розряду онімів. **Теоретичну цінність** отриманих результатів вбачаємо в тому, що розширено

фактичний україномовний матеріал, розглянуто продуктивні синтаксичні моделі, перелік яких може надалі поповнюватись. **Практичне значення** полягає в можливому використанні даних дослідження з метою розроблення курсу ономастики для майбутніх синоптиків.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось, основу лексики метеодискурсу становлять апелятиви на позначення різних атмосферних явищ, опадів, температури, вітрів тощо. Проте для опису погодних умов використовують не тільки апелятивну, а й онімну лексику. Окрім залучуваних й активно вживаних власних назв для вказівки на територіальне поширення атмосферних явищ, нерідко функціонують власні назви на позначення циклонів та антициклонів. За тлумачним словником *циклон* – 1. Вихровий рух атмосфери зі зменшенням тиску повітря від периферії до центра вихору, який супроводжується великою хмарністю та опадами; прот. антициклон. 2. *розм.* Сильна буря, ураган [1, с. 1584].

Традиція давати імена циклонам й антициклонам сягає давніх часів. Імена різним стихійним лихам (циклонам, торнадо, ураганам, штормам, тайфунам) раніше присвоювали асистемно. Їх називали за іменем святого, у день уславлення якого воно сталося (ураган *Санта-Анна*, 26 липня 1829 р.), за назвою постраждалого корабля (*циклон* Антьє, 1842 р.), або міста (*Галвестонський ураган*, 1900 р.), за формою розвитку (*ураган Шпилька № 4*, 1935 р.) тощо. Відомі й оригінальні способи присвоєння імені стихійним лихам. К. Рагг, австралійський метеоролог кінця 19 ст., називав їх іменами членів парламенту, які не голосували за надання кредитів для метеоспостережень, а американські метеорологи за часів Другої світової війни давали тайфунам імена дружин, сестер, подруг, тещ задля уникнення плутанини.

У середині минулого століття з'явилась перша система імен для ураганів: спочатку це був фонетичний армійський алфавіт, згодом повернулися до жіночих імен, що й стало традицією в називанні різних стихійних лих. Систему надання імен було впорядковано таким чином: перший ураган року номінували жіночим іменем, що розпочиналося з першої літери латинської абетки, другий – наступної і т. ін. До 1979 р. система містила лише жіночі імена, а в цьому році метеослужба США долучила ще й чоловічі імена. За іменем можна визначити порядок стихійного лиха в році. Зауважимо, що деякі літери пропускають: Q, U, X. Y, Z, а імена циклонів, що завдали надруйнівних наслідків, вилучають зі списку назавжди. Уже вилучено понад 80 імен (*Катрина, Сенді, Ігор, Метью, Отто*) [3].

Зафіксовано кілька синтаксичних моделей номінації циклонів. Серед них такі: а) загальна назва + власна назва, напр.: *Усілякі дощові капості, які спричинить* ***циклон Quentino****, нас не зачіпатимуть; За холодним атмосферним фронтом циклону Otto балтійського походження пошириться холодніше значно повітря;*

б) загальна назва + на ім'я + власна назва, напр.: *22 липня атмосферний фронт прийде в Україну. Фронт виконуватиме побажання циклону на ім`я Theo, який примостився поблизу скандинавського хвостика, аж на півночі Норвегії;*

в) загальна назва + з (означення) ім'ям + власна назва, напр.: *7-го травня* ***циклон з дивнуватим ім"ям Xerxes*** *принесе в Україну чергову порцію дощів; Дощі в більшості областей України пройдуть разом із атмосферними фронтами північно-східного* ***циклону з дивним ім`ям Pirmin****;*

г) загальна назва + із (означення) назвою + власна назва, напр.: ***Циклон із смішною назвою Thilo*** *бушує над Атлантикою і зовсім не смішно втягуватиме у свою сферу Велику Британію та й усі прибережні країни північного заходу Європи. Там -– дощі та сильний штормовий вітер. І ще й прохолодна погода;*

ґ) власна назва, напр.: *А ось Україна явно сміється з того* ***Thilo*** *і думає: поназивали батьки і як ото дитині в школі; 21-го травня циклон Axel закидатиме нам атмосферні фронти. А ті, у свою чергу, закинуть нам чергові дощі, грози та навіть похолодання;*

д) власна назва + неузгоджене означення / обставина, напр.: *Щоправда, вологі* ***циклони Luis на Балканах та в Італії, Mario недалеко від Ірландії*** *та далекоатлантичний ex-Sebastien (видно чийсь `екс` капостить)), організовують дуже складну погоду в навколишніх країнах.*

О. Ю. Карпенко переконана, що хрононіми, власне, до яких ми і уналежнюємо анемоніми, – власні назви часових відрізків – подій, що відбуваються в певний період і, отже, локалізовані в часі. Однак, кожна подія відбувається у якомусь місці, що передбачає її просторову локалізацію [2, с. 106], що теж нерідко спостерігаємо в метеорологічному дискурсі і що дає підстави кваліфікувати власні назви циклонів та антициклонів як один із підтипів хрононімів, напр.: *Проте холодний атмосферний фронт* ***циклону Xaver з центром над Північним морем*** *дещо знизить градуси на Волині, Рівненщині та Львівщині.*

Антициклон – це ділянка високого атмосферного тиску, від центру якої розходяться спадні потоки повітря; прот. циклон [Великий, с. 34]. Антициклон визначає малохмарну, теплу погоду влітку й суху морозну – взимку. У більшості випадків для характеристики погоди використовують загальні назви на кшталт *антициклон, антициклональний характер, антициклонічність: У межах Європи італійський циклон урівноважуватиме український антициклон. Точніше, антициклон східного походження. Тому в нас знову триватиме сухий період, лише тумани подекуди збільшуватимуть вологість повітря.* Іноді антициклонам, як і циклонам, дають імена, однак спеціального терміна на позначення вони не мають.

Є кілька способів уведення власних назв антициклонів. Звичайне введення не передбачає пояснення щодо особливостей антициклону, напр.: *Опади малоймовірні, бо антициклон* ***Wiltrud*** *витіснить тимчасово вологу з нашої території.* Інший спосіб реалізується завдяки додатковим тлумаченням. Це може бути інформація щодо походження антициклону, локалізації, дії, напр.: *Антициклон* ***Urte з районів Чорного моря, Туреччини*** *повідганяє усі дощі та сніги з нашої території.*; *Значна ж частина території належатиме сухій малохмарній погоді, яку забезпечить* ***східний*** *антициклон* ***Andrea****; Антициклон* ***Friederike*** *над Атлантикою втягне у свою систему східний антициклон…*

Моделлю першого способу є така: *загальна назва + власна назва*, напр.: *Снігопади та мокрий сніг 4-го грудня підуть за межі України, а на місце атмосферних фронтів прийде* ***антициклон Sarena****; Теплу погоду поступово витіснятиме з нашої території* ***антициклон Oldenburgia***. Моделлю другого способу є така: а) *загальна назва + на ім'я + власна назва: 26 серпня в Україні* ***антициклон на ім'я Corina*** *зумовить суху сонячну погоду; б) загальна назва + з ім'ям + власна назва; Потужний східний* ***антициклон із*** *красивим кіношним* ***ім`ям Quincy*** *вихідними й надалі нас виморожуватиме…; в) загальна назва + із (означення) назвою + власна назва: Поки* ***антициклон із*** *дещо* ***депресивною назвою Xandra*** *(як не Касандра, так Хандра) вимітає дощі з більшості країн Європи, включно з південною частиною України, північно-східна циклонічна діяльність принесе нам завтра, 17 липня, короткочасні дощі і локальні грози.*

На позначення дій антициклонів, як і циклонів, використовують дієслова із семантикою перебування (*Антициклон* ***Oldenburgia*** *міцно* ***тримається*** *над*

Україною. Тому в нас і завтра знову – повсюди суха погода), опору й зумовленості *(А ось антициклон* ***Zella*** *з Чорного моря* ***опиратиметься*** *північному циклону і, по-перше, організує суху сонячну погоду в наших східних областях, на Півдні та в Центрі, а по-друге – їхнє протистояння, циклону та антициклону, стане причиною сильного вітру в Україні; Для понеділка у мене поки теплих синоптичних новин немає. Бо антициклон Quincy й надалі блокуватиме атлантичні й середземноморські, західні та південно-західні, теплі та вологі, повітряні потоки).* З огляду на зазначене звертаємо увагу, що розглядувані атмосферні явища постають як олюднені.

Завдяки персоніфікації циклон та антициклон сприймаються за допомогою візуального, акустичного, тактильного тощо аналізаторів. Продуктивними засобами вираження персоніфікації в прогнозах погоди виявилися такі:

а) предикація типових дій людини: *Антициклон Lisbeth з центром над Чорним морем* ***зробить*** *в усіх областях України малохмарну сонячну погоду і прикрутить південно-західний вітер до помірного і навіть слабкого;*

б) предикація типових дій людини або тварини: *Циклони, як люди. Циклон Otto, що* ***рухається*** *з Балтії,* ***тягне*** *за собою ще й купу родичів;*

в) предикація суспільних відносин людини: *Антициклон Corina та циклонічність десь аж поблизу Каспійського моря* ***протистоять*** *і це протистояння створює умови для сильного вітру; Сильний вітер завтра, 28-го грудня, задуватиме на Правобережній Україні внаслідок протистояння потужної антициклонічної області, яка сильно буде тиснути, із двома центрами – Wiltrud, над Скандинавією, та Vanessa, над Іспанією, та східним циклоном Ailton, який* ***опиратиметься*** *антициклонам; Завтра, в суботу,* ***протистояння*** *між Lizbeth та Quentino може спричинити посилення південно-західного вітру на Півночі та Заході України до штормових значень;*

г) предикація дії предмета: *Антициклон Ольденбургія, який вже певний час зумовлював в Україні суху погоду, поступово* ***руйнується****; Антициклон Friederike над Атлантикою* ***втягне*** *у свою систему східний антициклон і практично вся континентальна Європа лежатиме, як в шезлонзі коло моря, у великому капелюху, у цій чудовій сонячній погоді, буде сухо та тепло; Захід, Північ та північний схід Європи перебувають під впливом серії циклонів – Sebastien, Rocco, Quentino, які й* ***зумовлюють*** *навколо негоду.*

Цілісний персоніфікований образ циклону чи антициклону спостерігаємо в таких висловлюваннях: *Неймовірна тяга до об'єднання циклонів та антициклонів часом захоплює. … Зараз у нас така ситуація. Циклон Vlad поблизу Італії та циклон Wilhelm над північним заходом Європи* ***обнялися, закрутили*** *в прилеглих країнах негоду,* ***відсікли*** *та* ***ізолювали*** *антициклональну смугу. В результаті утворилися антициклон Maja над Португалією і антициклон Nicola над Україною, які визначатиму погоду суху та маловітряну. А вже завтра ці антициклони* ***відіпхнуть*** *циклони відповідно південніше та північніше,* ***вхопляться за руки*** *і знову над континентальною Європою запанує смуга підвищеного атмосферного тиску. Тобто, скрізь буде сухо та маловітряно. Включно з Україною; Антициклон Majla1 і антициклон Majla 2, видно, мама з доцьою,* ***визначають*** *широкою смугою суху погоду від Атлантики через вузьке горло між Великою Британією та Францією, через центр Європи і до України. Вже завтра циклон з півночі Африки та з районів Ірландії* ***вирушать*** *один одному назустріч,* ***перекриють*** *дощами та вітром тиху розмову антициклонів. Мама Majla1* ***залишиться ізольованою*** *над Атлантикою, а доця Majla 2* ***визначатиме*** *суху погоду в центрі та на сході Європи.*

Цей образ може сенсибілізуватися завдяки метафоричній назві *джентельмени* на позначення циклону й антициклону: *Проте, оскільки холодне повітря важке, буде тиснути, а Україна ще й опиниться між потужним антициклоном над Великою Британією та масштабною циклонічністю на північному сході. Між антициклоном Hanneke та циклоном Ignaz. І ось поки ці* ***два поважні атмосферні джентельмени*** *змагатимуться за зони впливу, усі, хто між ними, а це чималий шмат континентальної Європи, включно з Україною, відчуватимуть наслідки цієї боротьби – сильний, до штормового, вітер.* Формуванню персоніфікованого образу сприяє згадка про «супутників» циклону: *Над Атлантикою - Азорський антициклон, над Чорним морем - антициклон Sarena, на півночі Європи - потужний циклон Pedro* ***з друзяками****, над Середземномор`ям – циклон Olaf.*

З приводу тих чи тих власних назв синоптик може висловлювати власне ставлення до атмосферного явища, давати оцінку щодо доречності / недоречності власної назви, напр.: *А наша* ***чарівна*** *Lisbeth, наш антициклон, тримає над Україною сонце та тепло; А ось вплив навіть аж такого далекого атлантичного антициклону Winnie,* ***та й ім`я у нього якесь симпатичніше****, зумовить переважно суху погоду у нашій південній частині та на південному сході.* Зазвичай оцінну функцію виконують препозитивні означення до власної назви чи допоміжних компонентів моделі (ім’я, назва – *дивне, дивнувате, смішне*).

Висновки та перспективи. В українському метеодискурсі власні назви циклонів й антициклонів посідають особливе місце, що зумовлено потребою ідентифікувати вихрові рухи повітря, внести певну експресію та створити відповідний колорит у прогнозі погоди. У першу чергу це стосується циклонів. З-поміж інших розрядів онімів, уживаних у прогнозах погоди, а це передусім топоніми, оніми на позначення циклонів та антициклонів мають безпосередній, а не опосередкований зв'язок із синоптикою. Від способу введення власних назв, їхнього обігрування залежить емоційно-оцінне забарвлення висловлювання та в цілому жанру прогнозу погоди. Перспективу подальших досліджень убачаємо в з’ясуванні комунікативної і стилістичної ролі інших розрядів хрононімного фрейму.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.

2. *Карпенко О. Ю.* Когнітивна ономастика : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2010. 158 с.

3. *Красноплахтич А.* «Ірма», «Харві», «Картіна»: як урагани отримують свої імена. URL; https://ukrnews.com//ua/news/519784-irma-kharvi-katrina-yak-uragany-otrymuyut-svoi-imena (дата звернення: 12.05.2020).

4. *Неклесова В. Ю.* Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. канд. філол. наук. Одеса, 2010. 231 с.

5. *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. 192 с.

6. *Торчинський М. М.* Структура оснівного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

References

1. *Big defining dictionary of modern Ukrainian language* [*Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel*], (2005), Perun, Kyiv, 1728 p.

2. Karpenko, O. Yu. (2010), *Cognitive onomastics: study guide* [*Kohnityvna onomastyka : navch. posib*], Feniks, Odesa, 158 p.

3. Krasnoplakhtych, A. (2017), *"Irma", "Harvey", "Katrina": how hurricanes get their names* [*«Irma», «Kharvi», «Katrina»: yak urahany otrymuiut svoi imena*], URL:https://ukrnews.com//ua/news/519784-irma-kharvi-katrina-yak-uragany-otrymuyut-svoi-imena (12.05.2020).

4. Neklesova, V. Yu. (2010), *Cognitive nature of proper names to denote time: thesis of the candidate of philological sciences* [*Kohnityvna pryroda vlasnykh nazv na poznachennia chasu : dys. kand. filol. nauk*], Odesa, 231 p.

5. Podolskaia, N. V. (1988), *Dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar russkoi onomastycheskoi termynolohyy*], Nauka, Moskva, 192 p.

6. Torchynskyi, M. M. (2008), *The structure of the onym space of the Ukrainian language: a monograph* [*Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy : monohrafiia*], Avist, Khmelnytskyi, 548 p.

М. О. Кулибаба,

Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
кафедра языковой подготовки ЦПС

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА ЦИКЛОНОВ И АНТИЦИКЛОНОВ: СИНТАКСИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

В статье речь идет о циклонах и антициклонах, которые имеют имена собственные. На материале прогнозов погоды Наталки Диденко рассмотрены модели репрезентации имен собственных, а также стилистические средства, используемые в украинским метеорологическом дискурсе.

Ключевые слова: имя собственное, анемоним, прогноз погоды, метеорологический дискурс, персонификация.

M. O. Kulibaba,

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Department of Language Preparation of the Center for Training Specialists

PROPER NAMES OF CYCLONS AND ANTICYCLONS: SYNTAX MODELS AND FUNCTIONING

The component of weather forecasts is onym vocabulary. The productive element is proper names of cyclones and anticyclones. The purpose of our research is to establish syntactic models of inserting proper names of cyclones and anticyclones and to highlight the specifics of their functioning. Considering this, it is necessary to state the indicated proper names in the selected material, to determine the typical ways of their representation in text and to establish the means of expression of personification.

The object of research is the proper names of cyclones and anticyclones, and the subject is models of their insertion into the text and peculiarities of functioning.

Descriptive, functional-interpretative and structural methods made a comprehensive analysis of the subject of study possible. The source base was weather forecasts, represented on air of the radio station “Kraina FM”.

Six syntactic models of cyclone nomination are stated: common name + proper name; common name + name + proper name; common name + with (modifier) name + proper name; common name + with (modifier) name + proper name; proper name; proper name + inconsistent modifier / adverbial. The first four are productive models for the nomination of anticyclones.

Due to the personification, the cyclone and the anticyclone are perceived by means of visual, acoustic and tactile analyzers. Four productive means of expressing personification in weather forecasts are specified.

Emotional and evaluative coloring of a statement and weather forecast genre in general depends on the method of insertion of cyclones proper names and used stylistic devices. The prospect of further research we see in elucidating the communicative and stylistic role of other categories of the chrononym frame.

Key words: proper name, anemone, weather forecast, meteorological discourse, personification.

УДК 811.161.2’373.23’282.3(477.86)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206481

Г. В. Сеник,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
старший викладач кафедри української мови

ЗООФОРНІ НЕОФІЦІЙНІ ІМЕНУВАННЯ: МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті з'ясовується мотивація наддністрянських неофіційних іменувань, базою творення для яких стали зоосемізми. Такого типу оніми розподіляються між групами залежно від мотивів номінації. Звертається увага на поширені серед зоофорних прізвиськ явища омонімії та синонімії.

Ключові слова: неофіційне іменування, прізвисько, зоосемізм, мотивація, метафоризація, метонімізація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Кожен із розрядів власних назв представляє собою цінний матеріал як історична пам'ять, як народна творчість, як мовознавче джерело. Прізвиська, які були першими на шляху творення офіційної системи іменування, активно продовжують функціонувати і сьогодні, використовуючи традицію іменотворчості та фіксуючи нові шляхи у називанні. Тому в останні роки з’являється все більше наукових праць, присвячених дослідженню функціонування неофіційних антропонімів у тих чи інших регіонах України. Разом з тим залишається відкритим питання класифікації неофіційних іменувань, визначення терміна «прізвисько», його структури, способів творення, мотиваційної бази.

Актуальність нашої розвідки полягає у тому, що кожен район, область, регіон має свій набір засобів творення неофіційних іменувань, діалектної лексики, і головне – своє бачення навколишнього світу, що в сукупності призводить до появи специфічних асоціацій, образів та створення на їхній основі нових онімів. Тому

вивчення регіональної специфіки неофіційних іменувань як важливого сегменту створення загального атласу української антропонімної системи залишається нагальним.

Метою нашої статті є з'ясування особливостей використання зоосемізмів як бази для творення неофіційних іменувань. Мета передбачає вирішення таких *завдань*: з'ясувати дефініції терміна «прізвисько»; здійснити вибірку неофіційних іменувань, що утворені від назв тварин, птахів, комах; розподілити зоофорні прізвиська за рубриками їхніх мотивувальних основ; визначити найчастіше вживані зоосемізми в ролі неофіційних іменувань та порівняти їх з матеріалами інших областей України.

Об'єктом нашого дослідження стали прізвиська, основою творення яких є зоосемізми. Предметом дослідження є виокремлення основних груп зоофорних неофіційних онімів залежно від особливостей мотивації. *Матеріал* зібраний у населених пунктах Галицького району Івано-Франківської області.

Основними методами дослідження є описовий і його базові прийоми систематизації та інтерпретації мовних одиниць**,** а також зіставний.

Наукова новизна полягає в поповненні матеріалу загальноукраїнського іменника́ зоофорними прізвиськами Північної Івано-Франківщини, особливостями їх мотивації та зіставлення з матеріалом інших регіонів.

Матеріал нашого дослідження може бути використаний для порівняльного аналізу в працях із сучасної антропоніміки, етнолінгвістики, а також на заняттях з діалектології, лексикології та словотвору.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У кожного народу склалася своя система власних назв, яка формувалася під впливом як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних факторів. Аналізуючи прізвища, О. О. Кавун зазначає: «Генетично пов'язані з апелятивною лексикою, прізвища так або інакше віддзеркалюють різні сторони й умови життя народу – оточуючу природу, повсякденну працю, побут, суспільно-політичні й економічні особливості, взаємозв'язки з іншими народами, психічний склад, світогляд; отже, майже всі головні риси його етнічної індивідуальності» **[3].** Але якщо прізвища стали стабільним елементом офіційної сфери іменування, аналіз яких нічого не скаже нам про сьогоднішнього «володаря» такого оніма, то прізвиська, особливо ті, що утворені від назв істот чи конкретинх предметів, на нашу думку, є живим портретом носія, його живою історією. Саме незручність іменування офіційним прізвищем та потребу зафіксувати особливу рису денотата М. Лесюк вважає одними із причин виникнення прізвиськ [9, с. 228].

Вивичення неофіційних іменувань продовжує набирати оберти. В останнє десятиліття з'явилися нові дисертаційні дослідження (Антонюк О. – «Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура)» (2011), Вербовецька О. – «Неофіційна антропонімія Тернопільщини» (2016), Катернюк В. – «Структурно-семантичні характеристики неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах» (2010), Наливайко М. – «Неофіційна антропонімія Львівщини» (2011), Павлюк В. – «Становлення неофіційного антропонімікону Вінниччини» (2016), Фєдотова Н. – «Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма» (2008), Чучвара А. – «Соціокогнітивні чинники формування прізвиська школяра (на матеріалі неофіційного іменника́ учнів Львівської області)» (2013), Шульська Н. – «Неофіційна антропонімія Західного Полісся» (2011) та ряд різнопланових наукових розвідок. Кожен із дослідників намагається доповнити,

розширити класичне визначення терміна «*прізвисько»*, поданого у словниках чи енциклопедії «Українська мова», залежно від аспекту вивчення цього питання.

Н. Шульська до визначення прізвиська залучає інформацію про його структуру, мотивацію, функцію та конотацію: «Прізвиська – неофіційні одно- чи багатокомпонентні антропоніми, що виконують ідентифікаційну функцію, часто вказують на характерну рису, що вирізняє денотата серед інших, здебільшого мають негативну конотацію [18]. О. Вербовецька зазначає й функційний аспект: «Індивідуальні прізвиська – це мотивовані назви, які індивідуалізують і майже завжди характеризують особу, мають емоційне забарвлення, в основному негативне, чим зумовлене переважне вживання їх позаочі» [2, с. 114].

М. Лесюк та Г. Ліщинська вважають, що дефініція прізвиська могла б бути дещо лаконічнішою: *прізвисько* – це неофіційна розрізнювальна назва особи, що несе додаткову інформативність і відома певному колу осіб. Тут лексема *інформативність* охоплює широкий спектр даних про людину, у т. ч. й конотацію самої назви, якщо вона присутня у цій назві [8, с. 253]**.**

Найширшим та найдетальнішим є визначення прізвиська у дисертації Н. Фєдотової: «*Прізвиська* – антропоніми неофіційної сфери функціонування, які виражаються одним чи кількома словами та вживаються як стислі тексти, що відрізняються формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкриваються в мотиваційному тексті. Вони характеризуються підвищеною інформативністю й експресивно-емоційною забарвленістю, компресують у своєму змісті характеристики зовнішніх і внутрішніх особливостей носія імені, імпліцитно представлені через асоціативний зв'язок з предметами чи явищами навколишньої дійсності» [17, с. 5]. Тож залежно від глибини та матеріалу дослідження з’ясовується суть поняття та розширюються його мовознавчі кордони.

Об’єктом нашого дослідження стали зоофорні прізвиська. Назви тварин були і залишаються актуальним матеріалом для ономастичних розвідок. Пояснюючи історію становлення прізвищ, учені виділяють у першу чергу існування імені чи прізвиська, які відігравали роль відстрашувально-захисних імен, хоча як зазначає І. Фаріон, не виключений і міфолого-тотемічний вплив назв певних звірів [16, с. 158]. Зараз прізвиська в повсякденному житті таких функцій майже не виконують, бо, як правило, їх вигадують односельці, одногрупники, колеги, а не батьки, які шукають в імені захисту своїй дитині. Хоча є псевдоніми, а особливо позивні бійців, що частіше обирають собі самі ж носії, для яких такі імена є своєрідним тотемом (*Бізон, Змій, Лев, Сокіл і под.*).

„Закріплюючись передовсім через байку і казку в типово-образному вираженні, слова-символи, що відтворюють тваринний світ, входять у звичні словесні формули, стійкі звороти, стають ключовими елементами тексту. Найбільш поширені в національному, переважно селянському баченні образи хижих і свійських тварин стають фіксованими носіями певної людської риси (переважно негативної) і в цьому плані алегоріями: *вовк* – кровожерливості, *лисиця* –хитрощів, *заєць* – боягузтва, *ведмідь* – сили, неповороткості… тощо” [5, с. 148].

Особливості тваринного світу створюють наочну модель, елементи якої нагадують життя людського суспільства. Основою використання назв тварин у переносних значеннях є їхні різні властивості (часто вигадані): зовнішній вигляд, характерні звички [7].

М. Бірила залежно від способу характеристики особи виділяє дві групи прізвиськ: 1) прізвиська, в яких семантика апелятивів безпосередньо вказує на певну

ознаку особи; 2) прізвиська, які характеризують особу метафорично, опосередковано [1, с. 16-17].

О. В. Суперанська також стверджує, що прізвиська, твірні основи яких пов'язані з назвами фауни, могли надаватися метафорично, на основі якоїсь подібності людини з певними тваринами [14, с. 67]. У нашому випадку ми будемо мати справу не тільки з метафоризацією, а й з метонімізацією як «семантико-номінаційними процесами, у результаті яких форма мовної одиниці переноситься з одного референта на іншого на основі тієї чи іншої подібності або суміжності, що виникають у свідомості мовця» [15, с. 9].

Метафоризація – це семантико-номінаційний процес, який ґрунтується на щораз обновлюваній, відповідно до індивідуальних асоціацій за подібністю, смисловій структурі слова – етимона [6, с. 53]. *Метонімізація* – це семантико-номінаційний процес, під час якого форма словесної одиниці переноситься з одного референта на інший на основі тої чи іншої асоціативної суміжності [15, с. 9].

Крім цих двох процесів треба сказати й про *онімізацію та трансонімізацію* як різновиди лексико-семантичного способу словотвору. Як зазначає Ю. О. Карпенко, «лексико-семантичний спосіб словотвору... закономірний, повноцінний і досить поширений шлях поновлення лексичного складу мови» [4, с. 3] і в його основі лежить поява так званої мезонімії, – перехідного типу відношень між полісемією та омонімією. Тому лексико-семантичний спосіб словотвору вчений запропонував назвати "мезонімізацією". В ономастиці мезоніми виникають внаслідок перенесення імені з одного об'єкта на інший на основі певної схожості або суміжності референтів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Якщо основною проблемою при збиранні прізвиськ є з'ясування мотивації, то щодо пояснення походження прізвиськ із лексемами тваринного походження таких ситуацій було менше. У першу чергу, це пов'язано з тим, що майже всі слова-апелятиви є загальновживаними, а в прізвиська найчастіше переходять назви, які в мовній традиції виступають символами певних фізичних і моральних рис.

Дуже поширеними при з'ясуванні мотивації таких онімів виявилися явища омонімії та синонімії. Тому одне й те ж прізвисько може відноситися до різних груп. Наприклад, для одних прізвисько *Баран* асоціюється з впертою чи нерозумною людиною, а для інших така особа має прізвисько *Цап;* в одному селі *Йиндиком* (від *індик*) називають гордого, поважного чоловіка, а в іншому – людину із запальним характером, рвучкою до бійки. Отже, з точки зору семантичної мотивації зібрані нами експедиційним шляхом прізвиська можна розділити на такі групи (матеріал подаємо згідно з вимовою мешканців регіону):

1. Найчисельнішою є група прізвиськ, мотивацією яких стали особливості зовнішнього вигляду:

а) особливості статури носія: *Кабáн, Кáбан, Лось*, *Пацюк* (у значенні «кабан» [11, II, с.45]) – товсті, великі; *Підбульд* (підбуль + бульдог) – вираз обличчя як у бульдога; *Бýзьок* («лелека» [11, I, с.79]), *Дрозд, Ґава, Кобила* – високі; *Жук, Слíмак, Слимáк* – маленькі, але товсті; *Вушінка (*від воша – *камаха)*, *Мушка, Комарик, Качка, Качурец, Кугутик, Курочка, Зозулька* (сонечко – *комаха*), *Тюля* (від тюлька) – маленькі; *Глист, Слимак* – худі;

б) пігментація: *Ґава, Вовк* – чорняві; *Кугут (*півень*)* – червоне обличчя; *Метелик, Сойка* – біляві; *Таракан* – руді вуса;

в) особливості окремих частин тіла: *Вовк* – хижий погляд; *Тиграс* – «як злосний, то вишкірює зуби, як тигр»; *Суслик* – великі зуби; *Видра* – великі очі; *Качур,*

Баран – кучеряві; *Козлик, Цапок* – маленька борідка; *Хом'ячок* – великі щоки; *Шпак, Дрозд* – довгий ніс; *Гусак* – довга шия; ***Качка*** – ходить похитуючись; *Качка* – махає головою з боку на бік; *Качечка* – кульгає; *Павук* – довгі руки; *Кріт* – погано бачив;

г) особливості одягу: *Медвідь* – носив довгого кожуха; *Зозулька* (комаха) – довго носила хустину в горошок; *Перепілка* – дуже гарно вив'язувала хустину на голові; *Жаба* – завжди була тепло одягнена, казала, що змерзає.

2. Прізвиська, мотивовані особливостями поведінки чи характеру носія: *Качур, Кугут, Кугутик, Йиндик* – бешкетники, рвучкі до бійки, горді, крикливі; *Когут* – залицяльник; *Хрунь* (*лайл. свиня)* – поводиться як свиня (невихований)*; Свиня* – нахабний; *Лис, Лисичка, Слимак, Щур* – хитрі; *Киця* – улеслива; *Дик* (дикий кабан; вепр) – буйний; *Вовк* – брехливий; *Скакун, Заяць* – швидкі; *Баран, Цап* – упертий, капосний; *Коза* – швидка, уперта, «гуляща»; *Горобец, Лось, Заяць* (*Ну, пагаді*) – «бігають за дівками»; *Котик* і *Кітка* – так називали люблячу сімейну пару, іншу пару називали *Голубйита* (голуб'ята); *Дзьиворонок* (жайворонок) – «найпершою знає усі новини»; *Третий Півень* – дуже рано прокидається (за Т. Шевченком); *Сова* (друге прізвисько *Пугу*) – «спить на ходу»; *Ґава* – на усіх ображається; *Буся* (від бусел) – мовчазна; *Пава* – поважна; *Гусачка* – «бойова жінка»; *Хрущик* – створює багато шуму; *Мурашка* – роботяща; *Сорока* – пліткарка; *Шершень* – завжди шукає вигоду; *Гадюка* – «не говорить, а сичить»; *Ропуха* – весь час ходить «набундючена»; *Хробак* – працьовитий (риється в землі»).

3. Прізвиська, що мотивовані родом занять носія чи звичками: *Мілька Худоба* – жінка була дояркою; *Худоба Іван* – чоловік працював на бойні; *Коник* – батько чоловіка мав своїх коней; *Свинушка* – розводила свиней для продажу; *Пацюк* – утримував кнура для домашнього «бізнесу»; *Королиці* (кролиця) – розводила кроликів; *Рачок* – любив ловити раків; *Курочка* – працювала у курятнику; *Заїць* – «перший» мисливець у селі, *Хомньик* (хом'як) – «вів боротьбу з хом'яками на городі»; *Тхорик* – полював на тхорів; *Щука* – викрутиться з будь-якої ситуації; *Дятел* – весь час щось майструє (стукає молотком). Серед онімів цієї групи є словотвірні варіанти, що вказують на осіб чоловічої чи жіночої статі: *Шулик* (шуліка) – знищував гнізда птахів; *Куник* (куниця) – обробляв шкіри з куниць; *Рибко, Коропій* – люблять ловити рибу; *Кугутичка* – «тримала багато півнів «на холодець»; *Кецик* (котик) – слідкує за своєю зачіскою.

4. Прізвиська, мотивація яких пов'язана з певною ситуацією чи подією в житті носія: *Бобрики* – брати-близнюки; *Дрозд* – жінка усіх птахів називала дроздами; *Сойка* – хвалився, що спіймав сойку; *Птаха* – чоловік, коли бував напідпитку, звертався до своєї дружини: «Птахо моя»; *Рибка* – так мама ніжно називала свою доньку; *Качка* – прізвисько закріпилося за жінкою після того, як у неї втопилася дитина. Вона цілими днями ходила біля річки і примовляла: «Качітко моє…»; *Кугутик* – у дитинстві любив кукурікати; *Диркач* – в дитинстві ганявся за деркачами;

5. Прізвиська, мотивація яких пов'язана з матеріальним станом сім'ї: *Шпаки* – багаті; *Пуліта* («каченята»: пуль – вигук, яким кличуть курчат, гусенят, індичат [13, III, с. 499]) – багатодітна сім'я; *Вушівці* (від воші) – жили бідно, мали багато дітей.

6. Прізвиська, мотивація яких пов'язана з особливостями мовлення носія: *Сорока* – балакуча; *Кіт* – «говорить, ніби нявкає»; *Гусак* – шепелявить; *Либа* – не вимовляє літери р; *Бичок* – «реве, як бичок».

7. Прізвиська, мотивовані місцем проживання носія: *Раки* – жили біля водоймища, де було багато раків; *Качки* (сестри) – жили біля річки і дуже любили купатися.

Майже усі наведені вище прізвиська утворено безпосередньо від зоосемізмів шляхом онімізації. Наступна група включає трансонімізовані назви, що утворені від кличок тварин.

8. *Бобік* – невеликий; *Сірко* – сивий; *Буян* – чоловік пишався своїм конем Буяном; *Багіра* – чорнява; *Жучка* – кличка улюбленого собаки, *Рекс* – «швидкий до бійки»; *Маркіза* – кличка кішки.

І останню групу складають неофіційні іменування, які утворилися переважно від прізвищ носіїв шляхом редеривації (відновлення твірного слова прізвища) чи виникли як асоціації до прізвищ та імен носіїв:

9. *Сорока* – від прізвища Сороковський; *Зозульѝчка* – від прізвища Зозуляк; *Вовк* – від прізвища Вовкович; *Лісá* – від прізвища Ліщинська; *Пацюк* – від прізвища Мацюк; *Козел* – від Козловський; *Заяць* – від імені Яць (Яків); *Заяць* – від прізвища Побігун; *Муха-Цокотуха* – від прізвища Мушинський; *Жук* – від прізвища Паук; *Цап* – від прізвища Баран.

Звичайно, є ряд прізвиськ, походження яких в окремих населених пунктах не вдалося з'ясувати. По-перше, це стосується тих сіл, де залишилося мало людей старшого покоління, бо молодь часто не цікавиться минулим своїх родичів, а натомість вигадує нові, сучасніші прізвиська: *Кент, Смайл, Кіс, Ему.* По-друге, якщо неофіційне іменування давнє, то односельчани могли вже забути, як воно виникло (хоча бувають такі випадки, коли респондент – винахідлива бабуся – намагається «на ходу» вигадати історію творення оніма). Тож у деяких селах невмотивованими були оніми: *Ворон, Вудвуд, Голуб, Горобець, Заяць, Кабан, Кнур, Коза, Коник, Мишка, Окунь, Орлик, Оса, Ромко-Бомко, Слонь (слон) Гумóвий, Тля, Цапок.*

Якщо порівняти наш прізвиськовий матеріал з матеріалом Тернопільщини [2], Західного Полісся [18], Гуцульщини [8] та Одещини [12], то найчастотніші прізвиська майже повністю збігаються щодо визначення мотивації: *Баран* – кучерявий, впертий, *Сорока* – балакуча, *Кугут* – запальний, *Цап* – впертий, *Свиня, Кабан* – товсті, *Ґава* – чорний, *Качка* – своєрідна хода,

Н. Шульська у своїй статті «Українсько-польські прізвиськові стереотипи» зазначає, що польські дослідники неофіційні антропоніми, які свідчать про метафоричне перенесення апелятива на основі подібності, окреслюють як порівняльні **[18]**. І, зіставляючи українські прізвиська з польськими, наводить такі оніми, що мають однакову мотивацію: *Вівця* 'так жінку називає чоловік, бо у неї кучеряве волосся'; *Кіт* 'швидкий, як кіт'; *Бульдог* 'із великими обвислими щоками', 'повний', 'з великою головою'; *Качка* 'за особливостями ходьби, ходить, перекидаючись'; *Козел* 'мав бороду'; *Свиня* 'повний, як свиня' [18]. Отже, такі ж мотиви номінації використовують і поляки.

М. Лесюк та Г. Ліщинська пояснюють мотивацію таких гуцульських прізвиськ: невеликого зросту чоловічка, який носить закручений вус, набакир кашкет, бундючиться назвали *Когутиком*, а жінка, яка була вже надто надокучливою, одержала прізвисько *Муха*, кучерявого Івана – Іван-*Баран*, задиристого чоловіка – *Цапком*, хитренького і проворного – *Щуром* [8, с. 67] .

Найсприятливішою базою для творення відапелятивних іменувань на Львівщині, зауважує М. Наливайко, є назви тварин, птахів, комах та інших живих істот: а) назви домашніх і диких тварин: **Бегемот**, **Бик**, **Бичок**, **Бобер**, **Кіт**, **Коза;** б) назви комах, земноводних, змій, риб: **Вобла**, **Вужик**, **Жук**, **Хрущик;** в) назви домашніх і диких птахів: **Бройлер**, **Воробей**, **Ворон**, **Ворона**, **Голуб**, **Чапля** [10, с. 102].

О. Вербовецька пише, що в цілому на Тернопільщині використовуються такі ж лексеми для творення зоофорних прізвиськ, як і на інших територіях України [2, с. 118] (залучаючи до порівняння і матеріал Донеччини).

Південний регіон представлений майже тим самим набором прізвиськ: *Баран* – кучерявий; *Їжак* – не голиться; *Кабан, Бичок* – товсті; *Горила, Дракон, Жирафа, Страус, Уж* – високі**;** *Горобець, Жук* – маленькі, невисокі; *Качка* – ходить, перевалюючись з ноги на ногу [12, с. 22].

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, зоосемізми, що лягли в основу мотивації прізвиськ, представлені такими тематичними групами лексики, як *назви домашніх і диких тварин; назви домашніх і диких птахів; назви риб, земноводних і плазунів; назви комах.* Досліджуваний нами матеріал свідчить про перевагу лексики на позначення *домашніх тварин та птахів (Качур, Качка, Гусак, Кугут, Кабан, Коза)*, оскільки щоденні спостереження за поведінкою цих істот дають можливості порівнювати їх поведінку, зовнішність з такими ж особливостями найближчих сусідів, односельчан. І через те саме прізвиська цієї групи є частіше образливими та інформанти не завжди хочуть їх називати. Серед назв *диких тварин і птахів* переважають *Заяць* та *Ґава*. Слід зауважити, що серед прізвиськ дорослого населення в якості мотиваторів рідко зустрічаються лексеми на позначення тварин, птахів, які не водяться в досліджуваному регіоні (*верблюд, мавпа, крокодил, слон, папуга, кит* і под.).

Найширше представлені метафоризовані прізвиська, мотивовані особливостями зовнішнього вигляду та поведінкою чи характером носія. Метонімізація в основному використана при творенні онімів, мотивованих родом занять носія, матеріальним станом та місцем проживання.

Прізвисько *Качка (Качечка)* представляє найширшу омонімічну групу серед назв домашніх птахів: *маленька; махає головою з боку на бік; ходить похитуючись; кульгає; коли сердита, не розмовляє, а шипить; галаслива; у жінки втопилася дитина; жила біля річки і дуже любила купатися*; а прізвисько *Заяць* – серед диких тварин: *швидкий; «бігає за дівками»; «перший» мисливець у селі; боїться дружини*. Найбільший синонімічний ряд складають оніми *Вушінка*, *Мушка, Комарик, Качка, Качурец, Кугутик, Курочка, Зозулька*, *Тюля*, мотивовані маленьким зростом носіїв.

Перспективою нашої роботи є з’ясування мотивації дитячих індивідуальних зоофорних прізвиськ, які є семантично різнобарвнішими порівняно з більш стабільною традицією називання, що відбиває систему мислення дорослого населення.

Література

1. *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія : автореф. дис. … д-ра філол. наук. Мінск : Навука і тэхніка,1969. 47 с.

2. *Вербовецька О.* Індивідуальні прізвиська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2007. Випуск 354-355. Слов’янська філологія С.114-118.

3. *Кавун О. О.* Семантико-структурна типологія англійських та українських прізвищ. URL: http://eprints.zu.edu.ua/1075/1/17.pdf

4. *Карпенко Ю. О.* Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*. 1992. №4. С. 3-10.

5. *Кононенко В. І.* Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 269 с.

6. *Краковецька Г. О.* Про лексико-семантичну трансформацію в сфері термінології (на матеріалі медичних термінів). *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 137-149.

7. *Крижко О. А.* Образно-номінативна та оцінна характеристика фольклорних зоосемізмів української мови. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/018.pdf

8. Лесюк М. П., Ліщинська Г. Д. Неофіційні найменування осіб на Гуцульщині. *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ : Плай, 2003. № 4-5. С. 252-264.

9. *Лесюк М.* Прізвиська жителів гуцульських сіл. *Przezwiska i przydomki w językach słowiańskich.* Część I. / [pod red. St. Warchoła]. Lublin : Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. S. 227-240.

10. *Наливайко М. Я.* Когнітивний аспект дослідження прізвиськ. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 102-103.

11. *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок. К., 1984. Ч. 1-2.

12. *Сеник Г. В.* Прізвиська Одещини. *Записки з ономастики*. Одеса, 2009. Вип. 12. С.20-30.

13. Словарь української мови / за ред. Б. Д. Грінченка. К., 1996. Т. 1-4.

14. *Суперанская А. В., Суслова А. В.* «Нестандартные» русские фамилии. *Ономастика и норма*. М., 1996. С. 59-71.

15. *Тараненко А.А.* Языковая семантика в ее динамических аспектах. К., 1989. 256 с.

16. *Фаріон І. Д.* Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кінця XVIII – початку XIX ст. (З етимологічним словником). Львів, 2001. 371 с

17. *Фєдотова Н. М.* Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова”. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 20 с.

18. Шульська Н. Українсько-польські прізвиськові стереотипи. URL : https://core.ac.uk/ download/pdf/153585108.pdf

References

1. Biryla, M. V. (1969), *Belarusian anthroponyms : Author’s thesis* [*Belaruskaia antrapanimiia : avtoref. dys. ... doktora filol. nauk*], Navuka i tekhnika, Minsk, 47 p.

2. Verbovetska, O. (2007), *Individual nicknames of Ternopil region, motivated by the names of animals* [*Indyvidualni prizvyska Ternopilshchyny, motyvovani nazvamy tvaryn*], Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu, vypusk 354-355, Slov’ianska filolohiia, pp.114-118.

3. Kavun, O. O. *Semantic and structural typology of English and Ukrainian surnames* [*Semantyko-strukturna typolohiia anhliiskykh ta ukrainskykh prizvyshch*], URL : http://eprints.zu.edu.ua/ 1075/1/17.pdf.

4. Karpenko, Yu. O. (1992), *Synchronous essence of lexical-semantic method of word formation* [*Synkhronichna sutnist leksyko-semantychnoho sposobu slovotvoru*], Movoznavstvo, № 4, pp. 3-10.

5. Kononenko, V. I. (1996), *Symbols of Ukrainian language* [*Symvoly ukrainskoi movy*], Ivano- Frankivsk, Plai, 269 p.

6. Krakovetska, H. O. (1978), *On lexical and semantic transformation in the field of terminology (on the material of medical terms)* [*Pro leksyko-semantychnu transformatsiiu v sferi terminolohii (na materiali medychnykh terminiv)*], Movoznavstvo, № 6.

7. Kryzhko, O. A. (2008), *Image-nominative and evaluative characteristic of folklore zoosemisms of the Ukrainian language* [*Obrazno-nominatyvna ta otsinna kharakterystyka folklornykh zoosemizmiv ukrainskoi movy*], URL : https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2 / 2008-26-06/018.pdf.

8. Lesiuk, M. P., Lishchynska, H. D. (2003), *Unofficial names of people in the Hutsul region* [*Neofitsiini naimenuvannia osib na Hutsulshchyni. Ukrainoznavchi studii*], Ukrainoznavchi studii, Ivano-Frankivsk, Plai, № 4-5, pp. 252-264.

9. Lesiuk, M. (1998), *Nicknames of inhabitants of Hutsul villages* [*Prizvyska zhyteliv hutsulskykh sil*], Przezwiska i przydomki w językach słowiańskich. Część I. [podred. St. Warchoła], Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, pp. 227-240.

10. Nalyvaiko, M. Ya. (2013), *Cognitive aspect of nickname research* [*Kohnityvnyi aspekt doslidzhennia prizvysk*], Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]. Filolohichna, Ser., vyp. 38, pp. 102-103.

11. Onyshkevych, M. Y. (1984), *Dictionary of Boykos' dialects* [*Slovnyk boikivskykh hovirok*], Kyiv, ch. 1-2.

12. Senyk, H. V. (2009), *Nicknames of Odesa region* [*Prizvyska Odeshchyny*], Notes from Onomastics. Odesa, Vyp. 12. Pp. 20-30.

13. *Dictionary of Ukrainian language / edited by B. D. Hrinchenko* [*Slovar ukrainskoi movy / za red. B. D. Hrinchenka*], (1996), Kyiv. T. 1-4.

14. Superanskaia, A. V., Suslova, A. V. (1996), "*Non-standard" Russian surnames* [*«Nestandartnye» russkie familii*], Onomastyka y norma, Moskva, pp. 59-71.

15. Taranenko, A. A. (1989), *Language semantics in its dynamic aspects* [*Jazykovaja semantika v ee dinamicheskih aspektah*], Kyiv, 256 p.

16. Farion, I. D. (2001), *Ukrainian surnames of the Lviv region of Prykarpattia of the end of XVIII - beginning of XIX centuries. (With etymological dictionary)* [*Ukrainski prizvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny kintsia XVIII – pochatku XX st. (Z etymolohichnym slovnykom)*], Lviv, 371 p.

17. Fiedotova, N. M. (2008), *Modern nicknames of Lugansk region: cognitive pragmatics of the text of onym : author's thesis* [*Suchasni prizvyska Luhanshchyny : kohnityvna prahmatyka tvorennia tekstu onima : dys … kand. filol. nauk*], Kharkiv, 20 p.

18. Shulska, N. *Ukrainian-Polish nickname stereotypes* [*Ukrainsko-polski prizvyskovi stereotypy*], URL : https://core.ac.uk/download/pdf/153585108.pdf.

А. В. Сеник,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ЗООФОРНЫЕ НЕОФИЦИАЛЬНЫЕ ИМЕНОВАНИЯ: МОТИВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается мотивация надднестрянских неофициальных именований, базой образования для которых стали зоосемизмы. Такого типа онимы распределяются между группами в зависимости от мотивов номинации. Обращается внимание на распространенные среди зоофорних прозвищ явлений омонимии и синонимии.

Ключевые слова: неофициальное именование, прозвище, зоосемизм, мотивация, метафоризация, метонимизации.

H. V. Senyk,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Ukrainian Language

ZOOPHORE UNOFFICIAL NAMES: MOTIVATIONAL ASPECT

The purpose of this article is to find out the peculiarities of the use of zoosemisms as a basis for the creation of informal names. The subject of the study is to identify the main groups of zoophoric informal onyms of the adult population depending on the characteristics of motivation. The *material* was collected in the settlements of the Halych district of the Ivano-Frankivsk region. The main method of research is descriptive and its basic methods of systematization and interpretation of language units.

Animal names have been and remain the subject of onomastic research as a source of creation of proper names. Main feature of a member of a certain collective lays the foundation for the emergence of a nickname. Speakers' concept of animals, objects of the material or spiritual world, their importance in human life are the reason for the transfer of the phenomenon from a certain reality to the denotation. Nicknames themselves may contain positive or negative connotation. It is achieved by various ways of creating expression: expressive internal form of the nickname, its metaphorical, semantic and stylistic ability of suffixes involved in the creation of nicknames, the expressiveness of the sound shell of a nickname. The processes of metaphorization and metonymization proved to be very common in determining the motivation of such onyms.

Zoosemisms, which formed the basis of the motivation of nicknames, are represented by such thematic groups of vocabulary as the names of domestic and wild animals; names of domestic and wild birds; names of fish, amphibians and reptiles; names of insects. The researched material testifies the predominance of vocabulary to denote domestic animals and birds, as daily observations of the behavior of these creatures make it possible to compare their behavior and appearance with the same features of the nearest neighbors and fellow villagers. And because of this, the nicknames of this group are often considered offensive and informants do not always want to call them. The prospect of our work is to find out the motivation of children's individual zoophore nicknames.

Key words: unofficial names, nickname, zoosemism, motivation, metaphorization, metonymization.

УДК 81’373.232.1 (=161.2)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206482

О. В. Чорноус,
канд. філол. наук, доц.,
Кропивницький інститут державного та муніципального управління,
завідувач кафедри загальної підготовки та соціальної роботи

ЗАХИСНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ЯК АНТРОПОНІМНА УНІВЕРСАЛІЯ

У статті досліджено специфіку функціювання захисних особових імен в антропонімії різних народів, констатовано їхній універсальний характер. Порівняльний аналіз цих онімів виявив, що атропеїчні іменування з негативно

конотованими лексемами в антропоосновах і особові імена, утворені від назв представників флори та фауни, є антропонімною універсалією.

Ключові слова: захисні особові імена, антропонімна універсалія, вибір імені, загрози новонародженому, слов'янські та неслов'янські народи.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасна наука не завжди може дати відповідь на запитання про те, чому малюк народжується з вродженими вадами або різноманітними відхиленнями в стані здоров'я. Для батьків такої дитини особливої значущості набуває пошук механізмів захисту нащадка від можливих хвороб, ускладнень або негативного впливу інших людей (наприклад, зурочення). Одним із них здавна вважається особове ім'я. Дбаючи про майбутнє своєї дитини, номінатори подекуди звертаються до церковного календаря (святців), де чітко визначено, хто з праведників після наречення дитини його іменем буде для неї захисником та небесним покровителем. Водночас абсолютно призабутою є практика захисту новонароджених за допомогою давніх слов'янських автохтонних імен. Непоодинокими є випадки, коли мовці не лише оминають такі оніми увагою, а й загалом не мають уявлення про них. У зв'язку з цим, вважаємо, що вивчення атропеїчних особових імен є актуальним, оскільки може розширити іменний репертуар теперішніх номінаторів: наприклад, ці наймення можуть використовуватися із захисною мотивацією як друге ім'я разом із більш традиційним канонічним першим онімом або для різних релігійних цілей. Окрім цього, дослідження особливостей функціонування давніх захисних імен в антропонімному фонді різних народів уможливить найбільш вдалий вибір на користь того чи того варіанту (ім'я, утворене від негативно конотованої лексеми або, навпаки, співвідносне з назвою представників флори та фауни) з урахуванням смаків та потреб номінаторів.

Доречно також зауважити, що сьогодні чимало давніх захисних імен належать до категорії рідковживаних, а деякі з них було взагалі втрачено, що актуалізує вивчення особливостей їхнього розвитку та функціонування. До того ж студіювання атропеїчних наймень становить науковий інтерес у зв'язку з проблемою розмежування слов'янських автохтонних імен відапелятивного походження та вуличних прізвиськ: функціонування онімів такого типу в іменниках як слов'янських, так і неслов'янських народів, послугує одним із критеріїв уналежнення їх до відапелятивних особових імен.

Аналіз досліджень. Давні автохтонні слов'янські імена із захисною мотивацією вивчали такі авторитетні ономасти, як М. Бірила, Г. Бучко, Д. Бучко, М. Демчук, Р. Керста, Л. Осташ, С. Панцьо, С. Пахомова, М. Худаш, П. Чучка, Я. Свобода та ін. Водночас поза увагою науковців досі лишаються питання щодо особливостей функціонування захисних особових імен у слов'ян і неслов'янських народів, вивчення різних типів захисних імен, а також дослідження універсального характеру атропеїчних наймень.

Метою роботи є аналіз захисних імен як антропонімної універсалії. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити поняття захисних особових імен в сучасній антропоніміці; 2) скласифікувати імена-атропеї відповідно до семантики їхніх антропооснов; 3) простежити специфіку вживання давніх захисних імен у слов'ян; 4) порівняти особливості функціонування захисних наймень, зафіксованих в іменниках різних слов'янських та неслов'янських народів; 5) простежити універсальний характер захисних імен.

Об'єктом для дослідження були обрані захисні особові імена.

Предметом вивчення є специфіка функціонування захисних особових імен в антропонімії різних народів та їх універсальний характер.

Джерельною базою дослідження послугували праці лексикографічного характеру (словники особових імен удмуртів, болгар, росіян, українців та ін.), наукові публікації та дисертації з актуальних проблем антропоніміки, у яких подано відомості про захисні особові імена різних народів, зокрема білорусів, чехів, поляків, марійців, а також мешканців Комі, Карелії, Мордовії, Башкортостану, Сибіру, представників монгольських народів. Фактичний матеріал – імена-атропеї загальним обсягом 178 одиниць, які були дібрані методом контент-аналізу відповідно до психолінгвістичних механізмів номінації та семантики апелятивів, які послугували антропоосновами для творення захисних імен, а саме: 1) особові імена із захисною мотивацією, співвідносні з назвами представників флори та фауни; 2) превентивні особові імена, похідні від негативно конотованих лексем.

Для реалізації поставленої мети були використані такі **методи**: метод аналізу наукової літератури для уточнення поняття захисного імені; метод класифікації для систематизації особових імен-атропеїв у групи; спостереження, аналіз, а також описовий, порівняльно-історичний, ареальний методи для виявлення специфіки функціонування давніх захисних імен у слов'ян; порівняльний метод для виявлення спільного та відмінного у функціюванні захисних імен у слов'янських та неслов'янських мовах; методи узагальнення та абстрагування для встановлення загальних закономірностей функціонування імен-оберегів у слов'ян та неслов'янських народів, тобто їх універсального характеру.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше простежено універсальний характер захисних особових імен в українському мовознавстві та розширено порівняльний аналіз особливостей функціонування таких особових іменувань у слов'ян і різних неслов'янських народів. Теоретична цінність дослідження вбачається в поглибленні наукових знань про виникнення, розвиток і особливості функціонування захисних особових імен. Окремі положення і висновки мають теоретичне значення для подальшого вивчення специфіки захисних особових імен в психолінгвістичному аспекті (автосприйняття та сприйняття захисних імен іншими). Практичне значення одержаних результатів виявляється в тому, що вони можуть використовуватися в практиці іменування новонароджених, при укладанні та доповненні словників особових імен українців.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Віддавна народження дитини вважалося великим таїнством, яке вимагало від усіх учасників дотримання стереотипних ритуалів та звичаїв. Їх суворе виконання фактично гарантувало успішну появу немовляти на світ, а також захищало матір та дитину від усіляких загроз. Механізм регулювання поведінки та дій людини в таких випадках передавався від покоління до покоління та мав локальний характер. Однак емоції, які викликав сам факт появи на світ нового члена родини, були здебільшого схожі: радість від народження очікуваної дитини, тривога за майбутню долю малюка та страх за його життя і здоров'я.

З позицій сучасної психології, страх є такою емоцією, яка «виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки» [21, с. 509]. В аналізованій ситуації страх з'являвся на тлі загрози насамперед біологічному існуванню й міг породжуватися, з одного боку, як прямий наслідок травматичного фактора (наприклад, на батьків могла вплинути

така психотравмувальна ситуація, як смерть попередньої дитини), а з іншого, – як сигнал про виникнення загрози повторення цього фактора (наприклад, дитина народилася передчасно, виявляла ознаки слабосилля, мала вроджені вади або травмувалася під час пологів). Таке походження страху логічно пояснювалося високим рівнем дитячої смертності: за підрахунками американських учених за часів суспільства мисливців і збирачів помирали 26,8 % дітей до одного року та 48,8 % дітей до 15 років [24, с. 183]. Причому такі показники залишалися незмінними впродовж тисяч років у різних народів світу попри величезні культурі, географічні та часові відмінності: від доколумбійської Америки до Стародавнього Риму, середньовічної Японії та Європейського Відродження приблизно чверть немовлят гинули до першого дня народження, а половина не змогла дожити до повноліття.

Страх не лише слугував попередженням про майбутню небезпеку, а й давав можливість зосередити увагу на його джерелі, і що в аналізованій ситуації найважливіше – спонукав шукати шляхів уникнення такої небезпеки [21, с. 509]. Смерть немовлят у багатьох народів світу пояснювали втручанням різноманітних злих та шкідливих духів, для боротьби з якими розроблялися численні заходи як одномоментного, так і тривалого характеру. У науковій літературі описані яскраві ритуали, які супроводжували народження дитини та мали під час пологів відганяти демонів: створення сильного шуму дзвониками або мідними тарілками, виконання військового танку зі списами та мечами, загрозливе розмахування зброєю на даху біля будинку тощо [12, с. 107].

Тривалий захист від злої нечистої сили немовляті могло гарантувати спеціальне магічне ім’я. Словник ономастичної термінології Н. Подольської подає таке визначення цього явища: атропеїчне ім’я (апотропайа, захисне ім’я, охоронне ім’я) – захисне ім’я, яке присвоювалося особі, щоб уберегти її від смерті, хвороб, впливу злих духів і злих людей, обдурити їх [13, с. 70]. До першої групи імен-атропеїв уналежнюємо особові імена, похідні від негативно конотованих лексем. Ефективність цих онімів пояснювалася їхньою мовною формою (чіткі семантичні асоціації у свідомості мовців) та прагматикою (обставини ім’янаречення тощо) [18, с. 4]: наприклад, давнє захисне ім’я ***Біда*** мало допомогти дитині уникнути лиха в житті [20, с. 50], ім’я ***Грозав*** захищало від злих сил, зурочення [20, с. 139–140], ім’я ***Завид*** уберігало від заздрощів або заподіяної ворожими силами шкоди [20, с. 191]. У Болгарії убезпечити хлопчика від усілякого лиха до проведення обряду хрещення мало ім’я ***Гольо*** [20, с. 130], для захисту від злого ока використовувалися також «грозни» наймення типу ***Черньо, Грозьо, Гърдьо, Сиво, Сяро, Гарчо, Гриво*** [7, с. 14]. До прикладу також наведемо деякі чеські відстрашувальні імена: ***Hrozněj, Strašen, Zloba*** [23, с. 44]. Як бачимо, частіше трансформували в особові імена негативно конотовані лексеми, керуючись уявленнями про те, що нечиста сила оминатиме носія з «неприємним», зневажливим найменням на кшталт чеських ***Durko, Dura, Glúp, Glúpa, Hlúpata, Mršata, Potvor*** [25, с. 14]. Подібні оніми зафіксовані також у російському антропоніміконі: наприклад, ім’я ***Галан***, утворене від болг. гал «чорний, смаглявий», мало зробити дитину непривабливою для злих духів [17, с. 70]. У деяких випадках сподівалися на своєрідну зворотну дію: дитина на ім’я ***Біда***, на думку давніх номінаторів, мала прожити щасливе життя. Подібна практика спостерігається у всіх слов’янських народів, що свідчить про універсальність цієї групи особових імен в слов’янській антропоніміці. Деяку спільність спостерігаємо також щодо фіктивних імен, які створювалися номінаторами задля обману злих сил. Наприклад, у чеському антропоніміконі зафіксовані імена із загальною семантикою «дитина», які

вживалися у разі можливої загрози новонародженому: ***Dětoch, Děva, Mladota, Otrok***. У болгар побутували оніми ***Найден, Найда, Обретен, Обретко***, які присвоювалися кволій дитині в результаті обряду «підкидання» [7, с. 14]. Іменний фонд українців зберігає захисне ім'я ***Продан***, яке виникло завдяки подібному стародавньому обряду «продавання» хворої дитини з метою обману смерті [20, с. 290].

У неслов'янських народів імена-обереги вживалися так само часто, що може свідчити на користь універсального характеру цієї групи. Так, у матеріалах офіційно-ділових пам'яток писемності Карелії XV–XVII ст. зафіксовані пейоративні наймення ***Завьял*** від рос. завялый «повільна, млява людина» [3, с. 1588], ***Невзор*** від рос. невозора «миршава, негожа, негарна людина» [3, с. 3376], ***Рагоза*** від рос. рогоза «сварлива, нетовариська людина» [3, с. 5711], ***Плохой*** [8, с. 102]. Присутні вони також у мордовському антропомнімному фонді, який з дохристиянського часу формувався не лише за рахунок оригінальних особових імен, але й завдяки запозиченням дохристиянських слов'янських онімів тощо. Зокрема, починаючи з I тисячоліття н. е. мордовці використовують як превентивні імена ***Дурай, Дурнай*** [10, с. 60–64]. Чимало національних імен, мотивованих негативними характеристиками їх носіїв, трапляється в марійському антропоніміконі. У свідомості марійців такі імена мали обманути, залякати демонів, які прагнули викрасти маля: ***Алдар*** від тюрк. обманник від удмурт. алдар «брехун»; ***Саптырай, Саптырий*** від мар. соптыра «поганий, незавидний»; ***Иман, Иманай*** від мар. иман «той, що має голки, колючий, з шипами»; ***Казук*** від мар. казук «брехун», ***Кайдарша*** від мар. кайдарыше «той, що ганьбить»; ***Сутай*** від мар. сух «жадібний» тощо [19, с. 40]. Сучасна удмуртська антропонімна система так само включає низку автохтонних «відлякувальних» імен, які мали відганяти дух хвороб: ***Шакта*** від шакта «поганий, дурний, неприємний, бруд, сміття» [1, с. 6], ***Шушла*** від удм. шуш «негарний, неприємний, страшний» [1, с. 362]. Подібні особові імена трапляються в мордовському (***Дурнай*** [11, с. 14]), арабському (***Кабиха*** «потворна», ***Мурра*** «гірка»); монгольському (***Энэбиш*** «не той», ***Хунбиш*** «не людина», ***Нэргуй*** «безіменний» [16]), ***Муу*** «поганий» [9, с. 21]), башкирському (***Яман*** «поганий» та похідні ***Ямантай, Яманбай, Ямансура, Ямансар, Ямангужа*** [14, с. 15]) іменниках, системі особових імен деяких африканських племен (***Джеджитадо*** «забутий») [16]. Імена, покликані обдурити або налякати загрозливі малюку злі сили, наявні також в іменних системах казахів, росіян, якутів, азербайджанців, адигейців, євреїв, карачаївців, балкарців [5, с. 12–13].

Привертають увагу також оніми, які містять пряме заперечення. Заперечення позитивної ознаки мало відвести «недобре око» та захистити денотата від зурочення [20, с. 257]. Такі оніми так само мають не лише загальнослов'янське поширення, але й функціонують в іменниках неслов'янських народів.

В українців цю категорію репрезентують оніми на кшталт ***Неліп, Некрас, Некраш, Нелюб, Ненаш***, у поляків – ***Niemir***, ***Nierad***, ***Niemił*** [22, с. 126], у чехів – ***Nemil, Nemoj***, у болгар – ***Нелюб, Немил, Немир***, у білорусів – ***Некрас, Неваш*** [2]. У карельських документах засвідчені випадки вживання таких онімів, маркованих часткою не- (***Нечай, Неждан, Некрас, Нелюб, Немир*** [8, с. 102]) як спосіб охорони від смерті, хвороби, зурочення. У дозорній книзі 1620 р. згадуються такі імена давніх комі-мешканців Лузської Пермци, як ***Некраско, Нехорошко*** [6, с. 52]. Отже, давні вірування різних народів у надприродну здатність імені не допустити до дитини злих духів, попередити смерть, хворобу, зурочення, викрадення тощо, мотивували їх представників до створення охоронних імен з негативними відтінками. У свідомості предків здолати нечисту силу було важко, тож очевидними були спроби обманути її,

відвернути увагу від денотата «неприємними» найменнями. Своєю чергою їх наявність у народів з різними системами іменування свідчить про давність і дозволяє кваліфікувати їх як антропонімну універсалію.

Інша група імен сформувалася в антропонімній системі минулого у зв'язку з віруваннями в магічні властивості представників тваринного та рослинного світу. Таких онімів досить багато в слов'янському антропоніміконі, однак погляди ономастів щодо них часто різняться. П. Чучка кваліфікує більшість з цих онімів як іменування родинно-побутового типу (***Жаба, Коза, Кошка, Куниця, Бичко, Хміль, Горлиця, Крук, Кулик***), при цьому лише деякі уналежнює до магічних імен із захисною мотивацією: ***Вовк*** [20, с. 105], ***Павук*** [20, с. 272]. Спостереження Я. Свободи над староческою антропонімією розширюють коло захисних імен слов'ян особовими найменнями, співвідносними з назвами тварин, птахів, рослин: ***Бобер, Бик, Козел, Голуб, Сокіл, Калина*** [23, с. 43–45]. На думку дослідника, із захисною функцією могли бути пов'язані імена, похідні від назв небесних тіл, металів, а також предметів та явищ: ***Ognjan, Dehet, Sekyra*** тощо. Польська науковиця М. Малец також звертає увагу на атропеїчний характер імен, утворених від назв диких та домашніх тварин, птахів, комах, плазунів, риб, рослинного світу: ***Baran, Byczek, Kotek, Kozka, Lis, Drozd, Czapla, Sołoł, Stroka, Żuk, Ropuch, Łosoś, Cis*** [22, с. 127]. Появу більшості з них вона пов'язує зі своєрідною профілактикою хвороб. Перелік імен-оберегів, на її думку, слід доповнити онімами, мотивованими апелятивами лексико-семантичного поля вогню, назв зброї та гострих предметів, абстрактних понять гніву, шуму, страждань, які мали відлякувати демонів.

У неслов'янському ареалі так само інтенсивно вживаються особові імена, утворені від апелятивів на позначення флори та фауни. Один із можливих варіантів появи таких онімів описаний дослідником дохристиянських особових імен народів Північного сходу Сибіру С. Сафроновим. Уявляючи світ, наповнений духами, мовці прагнули захистити своїх новонароджених нащадків, трансформуючи в особові імена назви тих, хто, на їхню думку, міг протистояти злим силам [15, с. 17]. У багатьох народів такими можливостями наділяли деяких диких тварин, тож не випадково в системах особових імен різних народів з'являлися наймення, мотивовані лексемами «вовк», «ведмідь», наприклад: ***Бере*** «вовк», ***Лавуйи*** «голова ведмедя», ***Умкаа*** «білий ведмідь» у якутів [15, с. 17], ***Тыгъужь (Тугуз)*** «вовк» у адигейців, ***Зияб*** «вовк» у іракців, ***Шоно*** «вовк» у бурятів, ***Нанук*** «білий ведмідь» у ескімосів, ***Умкы*** «білий ведмідь» у чукчів, ***Чон*** «вовк» у калмиків, ***Маска*** «ведмідь» у марійців, ***Аршаемоег*** «ведмідь» у осетинів, ***Bjöorti*** «ведмідь» у ісландців, ***Loup*** «вовк» у французів [16] тощо. Наймення ***Вовк*** із захисною метою вживають майже всі індоєвропейці, зокрема слов'яни (українці, болгари, серби, македонці, хорвати, словенці тощо) [20, с. 105].

Також, на думку С. Сафронова, можна було обманути духів, увести їх в оману так, щоб вони не звернули увагу на немовля [15, с. 17]. З цією метою дітей іменували назвами різноманітних об'єктів живої природи. Проілюструємо низкою прикладів. Так, давні мокшани та ерзяни поповнили іменник онімами, похідними від назв тварин, птахів, рослин: ***Пиняй, Пиняс*** від пине «собака», ***Карагай, Каргаш*** від карго «журавель», ***Пичай*** від пиче «сосна»; ***Тумай*** від тумо «дуб» тощо [10, с. 60–64] так само, як адигейці (***Тхьаркъо*** «голуб»), алтайці (***Боронгот*** «смородина», ***Койон*** «заєць»), єгиптяни (***Гураб*** «ворон», ***Кутт*** «кіт», ***Фар*** «миша», ***Варда*** «троянда»), іракці (***Джахшун*** «віслючок», ***Сахлун*** «ягнятко», ***Асад*** «лев»), афганці (***Баер*** «леопард», ***Зірка*** «кам'яна куріпка», ***Кавтора*** «голубка»); буряти (***Булган*** «соболь», ***Хермен*** «білка», ***Буха*** «бик», ***Тугал*** «телятко», ***Бургед*** «орел», ***Гулуун*** «гусак», ***Сордон***

«щука», ***Алгана*** «окунь»), в'єтнамці (**Кук** «хризантема», ***Дао*** «персик», ***Ліеу*** «верба», ***Чай*** «перлинна устриця», ***Лоан*** «фенікс»), грузини (***Мгеліка*** «вовченя», ***Дзаглика*** «щеня»), калмики (***Еля*** «орел», ***Ноха*** «собака»), корейці (***Тведжи*** «свиня», ***Кеджи*** «щеня», ***Туккобі*** «жаба»), осетини (***Фирди*** «баран», ***Шкуир*** «щеня»), перси (***Ходход*** «удод», ***Туті*** «папуга»), чукчі (***Мемил*** «тюлень», ***Пичік*** «пташка»), ескімоси (***Айвихак*** «морженя», ***Кавихак*** «лисичка», ***Нагуя*** «чай»), якути (***Манчаари*** «осока», ***Куобах*** «заєць») тощо [16]. У карачаєво-балкарському фонді імен також функціонують захисні оніми, антропонімні основи яких вказують на домашніх та диких тварин, птахів, комах, рослин: ***Агьаз*** від агьаз «ласка», ***Хубол*** від хубол «ведмежатко», ***Баппуш*** від баппуш «качка», ***Чаука*** від чаука «галка», ***Бюрче*** від бюрче «блоха», ***Будай*** від будай «пшениця». Повторювали назви тварин та рослин імена мешканців Комі [6, с. 52]. У деяких народів Китаю використовувалося для конструювання імені основа **ху** «тигр» [16].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, захисними є такі особові імена, які присвоювалися дитині, щоб уберегти її від смерті, хвороб, впливу злих духів, обдурити їх. Такий репертуар в антропонімії різних народів репрезентовано двома основними групами: особовими іменами із захисною мотивацією, співвідносними з назвами представників флори та фауни, а також превентивними найменнями, похідними від негативно конотованих лексем. У слов'ян із захисною метою дітей іменували «неприємними», зневажливими найменнями, утворювали фіктивні номени задля обману злих сил, використовували імена з прямим запереченням позитивної ознаки; поширення набули також оніми, пов'язані з назвами представників флори та фауни для захисту й профілактики хвороб. Порівняльний аналіз атропеїчних імен слов'янських і неслов'янських народів виявив, що для них спільними є іменування з негативно конотованими лексемами в антропоосновах, покликані відлякати або обманути злі сили, а також імена, похідні від назв представників тваринного та рослинного світу, здатних протистояти злим силам. Аналіз захисних імен різних народів засвідчив, що їх доцільно кваліфікувати як антропонімну універсалію, однак не абсолютну, проте таку, що фіксується доволі часто (фреквенталія). Тому подальші дослідження можуть бути скеровані на аналіз антропонімних систем інших народів світу.

Література

1. *Артаманов М. Г.* Словарь личных имен удмуртов: около 6800 имен. Ижевск : Удмуртский институт истории, языка и литературы, 1990. 396 с.
2. *Бірыла М. В*. Усходнеславянскія антрапонімы з адмоўем не- тыпу Неждан, Недбай, Небаба, Некрас, Неваш, Нетреба. *Беларуская анамастыка*. Мінск. 1981. Вып. 2. С. 4–27.
3. *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка. Москва : Директ-Медиа, 2014. 7602 с.
4. *Демчук М. О.* Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVII ст. Київ : Наук. думка, 1988. 169 с.
5. *Джуртубаев Х. Ч.* Лексический состав и семантические типы карачаево-балкарских антропонимов : автореф. дис. … канд. филол. наук. Нальчик, 2004. 22 с.
6. *Жеребцов И. Л., Сметанин А. Ф.* Коми край: очерки о десяти веках истории. Сыктывкар : Коми книжное издательство, 2003. 368 с.
7. *Илчев С.* Речник на личните и фамилните имена у българите. София : Издателство «Изток-Запад», 2012. 829 с.

8. *Кюршунова И. А*. Историческая антропонимия Карелии в новых парадигмах лингвистического знания : дис. … доктора филол. наук. Вологда, 2017. 451 с.

9. *Ламожапова И. А.* Исконные личные имена у монгольских народов: структура, семантика. Изд. 2-е, исправл. и доп. Чита : Изд-во ЗабГГПУ, 2008. 139 с.

10. *Мокшин Н. Ф.* Мордовская дохристианская антропонимия. *Ономастика Поволжья*. Ульяновск. 1969. С. 59–64.

11. *Парадеев Е. И.* Эрзянские имена, их значения, и окончания. *Писцовая книга В. Киреева и Г. Молчанова 1977–1678 гг. и другие сведения об Арзамасском уезде 16–17 вв.* СПб : Парадеев Е. И., 2019. 18 с.

12. *Петрик В. В.* Дзвони і шумові інструменти в магічних та релігійних обрядах. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2012. № 4. С. 104–108.

13. *Подольская Н. В.* Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 198 с.

14. *Раемгужина З. М.* Башкирский антропонимикон в свете языковой картины мира (аспекты формирования и особенности функционирования) : автореф. дис. … доктора филол. наук. Уфа, 2009. 49 с.

15. *Сафронов Ф. Г.* Дохристианские личные имена народов Северо-Востока Сибири. Якутск : Кн. изд-во, 1985. 200 с.

16. *Системы* личных имен у народов мира / редкол.: Р. Ш. Джарылгасинова, М. В. Крюков (отв. ред.), В. А. Никонов, А. М. Решетов. Москва : Наука, 1986. 383 с.

17. *Суперанская А. В.* Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание. Москва : Айрис-пресс, 2005. 384 с.

18. *Толстая С.* Мифология и магия имени в славянской народной традиции. *Opera Slavica*. 2002. № 4, т. 12. С. 1–9.

19. *Черных С. Я.* Марийская антропонимия: истоки формирования и пути развития : науч. доклад дис. … доктора филол. наук. Йошкар-Ола, 1996. 63 с.

20. *Чучка П. П.* Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.

21. *Шапар В. Б.* Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

22. *Malec M.* Najdawniejsze polskie imiona apotropeiczne. *Acta onomastica*. 1999. R. 40. S. 124–130.

23. *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 319 s.

24. *Volk A. A., Atkinson J. A.* Infant and child death in the human environment of evolutionary adaptation. Evolution and Human Behavior. 2013. Vol. 34 (3). P. 182–192.

25. *Vopičková D.* Jména a pojmenovávání u rumunských Čechů (reemigrantů z Rumunska). Plzeň, 2018. 55 s.

Referenses

1. Artamanov, M. G. (1990), *Dictionary of personal names of the Udmurts: approximately 6,800 names* [*Slovar' lichnykh imen udmurtov: okolo 6800 imen*], Udmurtskiy institut istorii, yazyka i literatury, Izhevsk 1990. 396 p.

2. Biryla, M. V. (1981), *Eastern Slavic anthroponyms with negative particle ne- such as Nezhdan, Nedbai, Nebaba, Nekras, Nevash, Netreba* [*Ushodneslavjanskija antraponimy z admowem ne- typu Nezhdan, Nedbaj, Nebaba, Nekras, Nevash, Netreba*], Belaruskaja anamastyka, Minsk, Vyp. 2, pp. 4–27.

3. Dal', V. I. (2014), *Explanatory dictionary of the Living Great Russian language* [*Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka*], Direkt-Media, Moskva, 7602 p.

4. Demchuk, M. O. (1988), *Slavic autochthonous personal names in the life of Ukrainians of the XIV-XVII centuries* [*Slovianski avtokhtonni osobovi vlasni imena v pobuti ukraintsiv XIV-XVII st.*], Nauk. dumka, Kyiv, 169 p.

5. Dzhurtubaev, Kh. Ch. (2004), *Lexical composition and semantic types of Karachay-Balkar anthroponyms : Author's thesis* [*Leksicheskiy sostav i semanticheskie tipy karachaevo-balkarskikh antroponimov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Nal'chik, 22 p.

6. Zherebtsov, I. L., Smetanin, A. F. (2003), *Komi Area. Essays on the ten centuries of history* [*Komi kray: ocherki o desyati vekakh istorii*], Syktyvkar, 368 p.

7. Ilchev, S. (2012), *Dictionary of personal and family names of the Bulgarians* [*Rechnik na lichnite i familnite imena u bŭlgarite*], Izdatelstvo «Iztok-Zapad», Sofiya, 829 s.

8. Kyurshunova, I. A. (2017), *Historical anthroponomy of Karelia in the new paradigms of linguistic knowledge : Author's thesis* [*Istoricheskaya antroponimiya Karelii v novykh paradigmakh lingvisticheskogo znaniya : dis. ... doktora filol. nauk*], Vologda, 451 p.

9. Lamozhapova, I. A. (2008), *The Mongolian peoples' native names: structure, semantics* [*Iskonnye lichnye imena u mongol'skikh narodov: struktura, semantic*], Izd-vo ZabGGPU, Chita, 139 p.

10. Mokshin, N. F. (1969), *Pre-Christian anthroponomy of the Mordovans* [*Mordovskaya dokhristianskaya antroponimiya*], Onomastika Povolzh'ya, Ul'yanovsk, pp. 59–64.

11. Paradeev, E. I. (2019), The Erzyans' names, their meanings, and flexions. In: in Paradeev E. I., ed., *V. Kireev and G. Molchanov Census Book 1977-1678 and other information about Arzamas County in the 16th to 17th centuries* [*Erzyanskie imena, ikh znacheniya, i okonchaniya. Pistsovaya kniga V. Kireeva i G. Molchanova 1977–1678 gg. i drugie svedeniya ob Arzamasskom uezde 16–17 vv.*], SPb, 18 p.

12. Petryk, V. V. (2012), *Bells and noise instruments in magical and religious rites* [*Dzvony i shumovi instrumenty v mahichnykh ta relihiinykh obriadakh*], Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, Vyp. 4, pp. 104–108.

13. Podol'skaya, N. V. (1978), *Dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii*], Nauka, Moskva, 198 p.

14. Raemguzhina, Z. M. (2009), *Bashkir anthroponomicon in the light of the linguistic picture of the world (aspects of formation and peculiarities of functioning) : Author's thesis* [*Bashkirskiy antroponimikon v svete yazykovoy kartiny mira (aspekty formirovaniya i osobennosti funktsionirovaniya*) : avtoref. dis. … doktora filol. nauk], Ufa, 49 p.

15. Safronov, F. G. (1985), *Pre-Christian personal names of the peoples of North-East Siberia* [*Dokhristianskie lichnye imena narodov Severo-Vostoka Sibiri*], Yakutsk, 200 s.

16. Personal name systems of the peoples of the world (1986) [Sistemy lichnykh imen u narodov mira], Nauka, Moskva, 383 p.

17. Superanskaya, A. V. (2005), *Modern dictionary of personal names: Comparison. Origin. Spelling* [*Sovremennyy slovar' lichnykh imen: Sravnenie. Proiskhozhdenie. Napisanie*], Ayris-press, Moskva, 384 p.

18. Tolstaya, S. (2002), *Mythology and name magic in the Slavic folk tradition* [*Mifologiya i magiya imeni v slavyanskoy narodnoy traditsii*], Opera Slavica, Vyp. 4, T. 12, pp. 1–9.

19. Chernykh, S. Ya. (1996), *Anthroponomy of the Mari: origins and paths of development : Author's thesis* [*Mariyskaya antroponimiya: istoki formirovaniya i puti razvitiya : nauch. doklad dis. ... doktora filol. nauk*], Yoshkar-Ola, 63 p.

20. Chuchka, P. P. (2011), *Slavic personal names of Ukrainians: historical and etymological dictionary* [*Slovianski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk*], Lira, Uzhhorod, 432 p.

21. Shapar, V. B. (2007) *Modern explanatory dictionary of Psychology* [Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk], Prapor, Xarkiv, 640 p.

22. Malec, M. (1999), *Najdawniejsze polskie imiona apotropeiczne*. Acta onomastica. R. 40. P. 124–130.

23. Svoboda, J. (1964), *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd. 319 p.

24. Volk, A. A., Atkinson, J. A. (2013), *Infant and child death in the human environment of evolutionary adaptation*. Evolution and Human Behavior. Vol. 34 (3). P. 182–192.

25. Vopičková, D. (2018), *Jména a pojmenovávání u rumunských Čechů* (reemigrantů z Rumunska). Plzeň, 55 s.

О. В. Чорноус,
Кропивницкий институт государственного и муниципального управления,
кафедра общей подготовки и социальной работы

ЗАЩИТНЫЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА КАК АНТРОПОНИМНАЯ УНИВЕРСАЛИЯ

В статье исследована специфика функционирования защитных личных имен в антропонимии разных народов, констатировано их универсальный характер. Сравнительный анализ этих онимов показал, что атропеические личные имена с отрицательно коннотированными лексемами в антропоосновах и личные имена, образованные от названий представителей флоры и фауны, является антропонимной универсалией.

Ключевые слова: защитные личные имена, антропонимная универсалия, выбор имени, угрозы новорожденному, славянские и неславянские народы.

O. V. Chornous,
Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance,
Department of General Training and Social Work

PROTECTIVE FIRST NAMES AS AN ANTHROPONYMIC UNIVERSAL PHENOMENON

The purpose of the article is to analyze protective first names as anthroponymic universal phenomenon. The object of the study is protective first names. The subject of the study is the specificity of the protective first names' functioning in anthroponomy of different peoples and their universal character.

Methods of research are predetermined by the purpose and tasks put in the article. The main ones are observation method, analysis of the scientific literature, method of classification, descriptive, comparative, and historical methods as well as methods of generalization and abstraction.

Protective personal names were derived from different common names and assigned to newborns to protect them from death, disease, and the negative influence of evil spirits. They are usually represented in the anthroponomy of different peoples by two main groups: the protective names that ancient people have created on the basis of various animals, birds, fish, and insects' names and preventive first names derived from words with negative connotation. In order to protect children the Slavs used «unpleasant» first names, first names with direct denial positive signs, first names derived from the names of flora and fauna for disease prevention. The comparative analysis of the protective first names of Slavic and non-Slavic peoples revealed that they have in common names derived from words with a negative meaning, created to scare away or deceive evil spirits, as well as names derived from the names of animals and plants capable of resisting evil forces. The analysis of the protective names of different peoples has shown that it is appropriate to classify them as anthroponymic universal phenomenon, but not absolute, but as a phenomenon that occurs quite frequently. Further research could focus on analyzing the anthroponymic systems of other peoples in the world.

Key words: protective first names, anthroponymic universal phenomenon, choice of the first name, threats to newborn, Slavic and non-Slavic peoples.

УДК 81’272
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206483

О. В. Новосілець,
Національний університет «Львівська політехніка»,
викладач кафедри іноземних мов

СЕМАНТИКА ІМЕННИКОВИХ АТРИБУТІВ У ПРЕПОЗИЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто семантичні особливості використання атрибутивних конструкцій та їх види. З’ясовано, що субстантивні атрибутивні словосполучення є найбільш поширеним видом та привертають до себе увагу насамперед тим, що у випадку атрибутизації за допомогою іменника в ролі означення однієї субстанції виступає інша. Розроблено алгоритм дій при перекладі англомовних атрибутивних конструкцій з субстантивним атрибутом українською мовою.

Ключові слова: атрибут, атрибутивні конструкції, іменникові атрибути, конструкції-еквіваленти, семантичні зв’язки, морфолого-синтаксичні структури.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. В даний час практично в кожній сфері людської діяльності необхідний якісний мовний переклад. Ділові відносини в економічній, науковій та інших сферах прагнуть до виходу на міжнародну арену. Саме тому на етапі встановлення зовнішніх відносин і співробітництва з іноземними партнерами виникає необхідність в спілкуванні та обробці англомовних текстів. Крім того, ускладнюють інтерпретацію тексту різні конструкції, які не властиві мові на яку перекладається, до яких відносяться атрибутивні групи. Атрибутивні конструкції є одним з найпоширеніших типів вільних словосполучень в англомовних текстах. Згідно з англійською лінгвістичною традицією, атрибутом прийнято називати будь-яке граматично залежне слово, яке пояснює чи доповнює інше слово, при цьому не важливо, якою частиною мови виражене означуване слово. Тому атрибутивні конструкції з субстантивним атрибутом - це визначення, де роль атрибуту виконує іменник.

Так, у сучасній англійській мові іменники у формі загального відмінка (the Common case) регулярно використовуються в якості препозитивного визначення іншого іменника. Семантика таких іменникових фраз, зазвичай, виводиться з семантики складових їх компонентів, але тісний зв'язок іменників у складі словосполучень призводить до виникнення певної семантичної єдності, яка потребує подальшого вивчення та узагальнення. В результаті на сьогоднішній день особливий інтерес для перекладу представляють препозитивні атрибутивні групи, тобто такі словосполучення у сучасній англійській мові, де роль атрибуту виконує іменник та які володіють цілою низкою семантичних особливостей і ставлять перед перекладачем чимало складних завдань.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Різні аспекти перекладацьких трансформацій широко досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що цим питанням займалися О. В. Борисова [4], А. В. Боштан [5], Г. Грефен [12], Г. О. Зайцева, Т. А. Казакова [8], Р. Квірк [15], С. Кноблох [14], О. В. Корсун, Є. В. Коструб, В. Н. Крупнов, А. Хілл, С. Чартман.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, Р. І. Боднар, Ю. З. Васильєва, І. С. Дзівідзінська, М. М. Маляр [9], Л. С. Островська [10], О. А. Остроушко [11], І. В. Шарапова займаються розкриттям особливостей перекладу атрибутивних конструкцій. Подібного роду конструкції були і є предметом дослідження таких вчених, як І. В. Арнольд [1], Л. С. Бархударов [3], В. В. Виноградов, Я. І. Рецкер, В. Л. Сухотін, С. Г. Тер-Мінасова, У. Френсіс, Д. А. Штелінг [3] і ін. Науковці Н. М. Валуєва [6] В. М. Жмуринський, І. В. Корунець, А. В. Сітко, А. Д. Швейцер, О. В. Шевчук присвячують свої праці дослідженням семантичних особливостей іменникових атрибутів. Беручи до уваги те, що наукових напрацювань за даною темою достатньо, тим не менш багато теоретичних та практичних аспектів залишаються не розробленими, зокрема, це стосується вивчення семантики іменникових атрибутів у препозиції в англійській мові.

Метою статті є встановлення семантики іменникових атрибутів у препозиції в англійській мові. Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення в ході виконання дослідження таких завдань*:* розкрити особливості семантики іменникових атрибутів препозиції в англійській мові; визначити граматичні і семантичні чинники, що сприяють виникненню труднощів у перекладі англійських атрибутивних конструкцій з іменниковим атрибутом українською мовою; розробити алгоритм дій при перекладі англомовних атрибутивних конструкцій з субстантивним атрибутом українською мовою.

Об’єктом дослідження виступають іменникові атрибути в англійській мові.

Предметом дослідження є розкриття семантики іменникових атрибутів у препозиції в англійській мові.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. У ході проведення дослідження застосовувались наступні методи: індуктивний - слугував для систематизації матеріалу; порівняльний аналіз атрибутивних груп на прикладі наукової термінології, що визначає структуру, семантику і особливості їх виникнення в англійській мові та відображення в специфіці професійної мовної картини світу; синтез, завдяки якому вдалося з’єднати окремі частини об’єкта у єдине ціле. Серед лінгвістичних методів описовий метод та його прийоми внутрішньої і зовнішньої інтерпретації дозволили комплексно репрезентувати отримані результати, забезпечили опис та інтерпретацію досліджуваних одиниць, добір текстових фрагментів як доказової бази щодо функціонування іменникових атрибутів в англійській мові. Як допоміжні дослідницькі процедури залучено прийом систематизації та елементи кількісних підрахунків, які сприяли встановленню кількісних показників та підсумували фактичну репрезентативність іменникових атрибутів у препозиції в англійській мові, що передбачено метою дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що іменникові атрибути уперше постають об’єктом комплексного аналізу, у результаті якого встановлено їх семантику у препозиції в англійській мові; розроблено алгоритм дій при перекладі англомовних атрибутивних конструкцій з іменниковим атрибутом українською мовою.

Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що його результати сприятимуть подальшому розвитку студій щодо семантичних особливостей іменникових атрибутів у препозиції в різних мовах. Семантичний підхід сприяє створенню перспектив для комплексного дослідження іменникових атрибутів з метою встановлення їхнього семантичного потенціалу.

Практична значимість полягає у можливості використання результатів дослідження в практичній роботі перекладачів, у педагогічній діяльності вітчизняних освітніх установ в процесі підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю «Філологія».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. У мовознавстві атрибут – це означення, що розкриває істотні ознаки предмета, на відміну від інших предметів того самого класу. У зв'язку з цим функцію означуваних слів виконують субстантиви, тобто атрибути є приіменними [10, с. 110].

Незважаючи на те, що термін «атрибут» уже досить довго вживається у системі членів речення, він ще недостатньо досліджений. Вчений К. Кноблох навіть називає атрибут «пасинком сучасної граматики» [14, с. 101]. У граматиках англійських мовознавців атрибут вивчається з різних позицій, насамперед із формальної та смислової. За граматичними факторами атрибути традиційно класифікують так: 1) за частиною мови (іменниковий, прикметниковий тощо); 2) за синтаксичною формою (окреме слово, словосполучення, підрядне речення); 3) за структурною специфікою (прийменниковий, сполучниковий); 4) за морфологічним узгодженням (узгоджений/неузгоджений); 5) за позицією щодо означуваного слова (препозитивний/постпозитивний); 6) за ступенем залежності (атрибути першого, другого ступенів) [12, с. 119].

Семантичну домінанту категорії атрибутивності створює відношення атрибутивності, що виражає ознаку предмета. Під час аналізу атрибутивних конструкцій стає очевидним, що деяка їх кількість має неповний набір типових для атрибутивного компонента диференційних ознак, їм властиві часткова редукція атрибутивної синтаксичної семантики та наявність додаткових відтінків значення. Так атрибутивні конструкції можна зустріти в будь-якому тексті, починаючи від наукових дисертацій та закінчуючи глянцевими журналами. У більшості випадків атрибутивні конструкції представляють основну частину тексту, роблячи його більш багатим лексично. Це означає, що в професійній діяльності перекладач буде дуже часто зустрічатися з інтерпретацією такого роду конструкцій, незалежно від того, в якій сфері він робитиме переклади. Деякі закономірності, які можуть допомогти перекладачеві в пошуках відповідного еквівалента, нами було виявлено під час розгляду морфолого-синтаксичних моделей атрибутивних конструкцій в англійській мові.

Для вивчення проблеми перекладу атрибутивних конструкцій у препозиції з англійської на українську мову ми звертаємося до роману Е.Л. Джеймс «П'ятдесят відтінків сірого», який здобув світову популярність.

Залежно від того, яка частина мови виступає як атрибут в англійській мові виділяються чотири типи атрибутивних конструкцій [7; 13]:

1) атрибутивні конструкції з ад'єктивним атрибутом, де в ролі атрибуту найчастіше виступає прикметник, а також слова інших частин мови у функції означення *(bright green eyes - яскраво-зелені очі; white leather chair - крісло з білої шкіри; tequila based cocktails - коктейлі з текілою);*

2) атрибутивні конструкції з дієслівним атрибутом - як атрибут використовуються дієслова в різних своїх формах;

3) атрибутивні конструкції з субстантивним атрибутом - де роль атрибуту виконує іменник. Дана група поділяється на наступні види:

- відсубстантивний прикметник + іменник *(Seattle skyline - панорама Сіетла);*
- іменник + іменник *(Stone edifice - кам'яна будівля);*
- іменник в присвійному *(the Possessive case) відмінку + іменник в загальному відмінку (Catharine's Inquisition - Інквізиція Кетрін);*
- іменник + прийменник + іменник *(the track of handcuffs – слід від наручників).*

4) атрибутивні конструкції із внутрішньою предикацією - як атрибут виступають фрази або речення *(I've-worked-in-this-shop-for-years façade - здається, ніби я вже сто років працюю в цьому магазині; one-on-one interview - інтерв'ю віч-на-віч).*

Для виконання адекватного перекладу, близького до оригіналу, перекладачеві необхідно знати структурно-семантичні особливості атрибутивних словосполучень і норми їх вживання в мові перекладу. Розглянемо атрибутивні конструкції детальніше [2].

Атрибутивне поєднання в англійській мові - своєрідна передача змістовних зв'язків шляхом перекладу українською мовою (табл. 1).

Таблиця 1

Структурно-семантичні особливості атрибутивних словосполучень в англійській мові і норми їх вживання в українській мові

Атрибутивні поєднання в англійській мові	**Передача змістовних зв'язків шляхом перекладу українською мовою**
1. DC power supply	1. Джерело живлення постійного струму
2. DC transformer true component level	2.Дійсний рівень складової трансформатора постійного струму
3. AC transformer coil winding number	3. Число обмоток трансформатора змінного струму
4. The same power conser vation relationship	4.Рівняння, що співпадає з рівнянням збереження енергії для трансформатора змінного струму
5. The steady-state assump tion	5. Припущення стану рівноваги
6. The total mechanical power entering the two-disk system	6. Загальна механічна енергія, що входить в систему з двох дисків
7. A new, slower, steady- state, rotational speed	7. Нова повільніша швидкість обертання в стані рівноваги
8. The high frequency filter ing effect	8. Ефект високочастотної фільтрації
9. Radial magnetic fields	9. Радіальні магнітні поля
10. A small scale non optimized device	10.Неоптимізований пристрій малих розмірів
11. 4-in diameter aluminum disk	11.Чотирьохскладовий алюмінієвий диск

Джерело: складено автором на основі [4; 9]

Як видно з табл. 1, перекладачеві доводиться виконувати значну аналітичну роботу, щоб вірно передати в перекладі смислові зв'язки між елементами в англійських атрибутивних сполученнях.

Далі розглянемо атрибутивні конструкції з субстантивним (іменниковим) атрибутом й атрибутивні конструкції з внутрішньою предикацією, оскільки саме вони є найбільш складними, викликають зацікавленість у перекладача з англійської мови на українську та являються об’єктом нашого дослідження.

Субстантивні атрибутивні словосполучення - це поєднання, що складаються з двох іменників, один з яких виступає як визначення до іншого. Дана група є найбільш поширеною та привертає до себе увагу насамперед тим, що у випадку атрибутизації за допомогою іменника в ролі означення однієї субстанції виступає інша. Такі словосполучення виражають різні відтінки смислових відношень та є живим, продуктивним, здатним до розширення та збагачення способом синтаксичного сполучення слів для вираження атрибутивних відношень [5].

Крім того, на нашу думку, існують певні труднощі у встановленні синтаксичних зв'язків всередині групи. Спочатку необхідно визначити головне - визначальне - слово, яке стоїть останнім *(iron bed - залізне ліжко)*. Далі з опорою на головне слово встановлюються змістовні зв'язки всередині словосполучення *(bed Яке? iron).*

Однак зі зростанням кількості слів в словосполученні змістовні зв’язки ускладнюються. Труднощі перекладу виникають тому, що крім зв'язків з головним (визначальним) іменником в таких словосполученнях можливі і свої власні змістовні зв'язки між окремими визначеннями. У наведеному вище прикладі змістовний зв'язок простежується легко, оскільки кожне слово визначається попереднім.

Але змістовний зв'язок може бути й інший, наприклад *sixteenth century British composer (британський композитор шістнадцятого століття) (composer який? British, century якого? sixteenth).*

Оскільки спосіб і варіант перекладу безпосередньо обумовлені типом змістовних зв'язків, що реалізуються між іменниками, нам важливо здійснити їх детальний розгляд. Різноманітність зв’язків, що виникають між членами атрибутивних субстантивних словосполучень, може бути відображено у вигляді наступної класифікації (табл.2).

Таблиця 2

Класифікація зв’язків, що виникають між членами атрибутивних субстантивних словосполучень

Вид	**Ідентифікуючий предикат**	**Пиклад**
Посесивні зв’язки	«have»	*family album, police laboratory*
Зв'язок «частина – ціле»	«be part of»	*cage bars, apartment door*
Суб'єктні зв’язки	«act»	*dogfight, the Heathrow influence*
Локативні	«be situ ated in / on / at / near»	*park bench, hill orchard*
Об'єктні	«be acted upon»	*gold consignment*
Темпоральні	«take place during / for»	*late afternoon sunlight, a day trip*
Специфікуючі	«be type of»	*orange trees, high-school basketball game*
Тематичні	«be about, deal with»	*another love story, next cancer report*
Зв’язки призначення	«be for»	*waste - paper basket, passenger door*

Продовження таблиці 2

Композитивні	«be made of / with»	*lace handkerchief , lamb cutlets*
Компаративні	«be like, resemble»	*- his rabbit nose, iron stomach, his pearly little milk teeth*
Квантитативні	«indicate quantity of»	*mass meeting*
Результативні	«result in, lead to»	*rain pools, laugh wrinkles*
Ідентифікуючі	елементарний предикат – «identify as»	*spinster daughter, woman doctor*

Джерело: складено автором на основі [4; 8]

Таким чином, субстантивні атрибутивні словосполучення функціонують у мові в двох різновидах: базовому і поширеному. Із зростанням кількості іменників в субстантивних атрибутивних словосполученнях, зв'язки ускладнюються, хоча в цьому випадку іменник завжди ідентифікується як означення.

Оскільки атрибутивна група з субстантивним атрибутом є найбільш поширеною і до того ж поділяється на кілька видів, її переклад на українську мову вимагає ретельного дослідження. Безумовно, перекладач залишає за собою права вибору трансформації при перекладі, так як переклад - процес творчий. Але незважаючи на це, існують певні закономірності при перекладі атрибутивних груп з субстантивним атрибутом.

Основними прийомами перекладу атрибутивних словосполучень іменник + іменник на українську мову є переклад словосполученням прикметник + іменник, наприклад, *night flight - нічний політ;* словосполученням іменник + прийменник + іменник, наприклад, *car keys - ключі від автомобіля*; словосполученням іменник в називному відмінку + іменник в родовому відмінку, наприклад, *flight plan - план польоту;* переклад одного з членів атрибутивного словосполучення за допомогою групи слів або застосування описового перекладу, наприклад, *hardware store - магазин, що торгує інструментами та будівельними матеріалами;* переклад одним іменником, найчастіше загальноприйнятим еквівалентом, що закріпився, наприклад, *crop rotation - сівооборот, soil science – ґрунтознавство* [3].

Особливий інтерес з точки зору перекладу представляють атрибутивні конструкції, в яких атрибутами виступають словосполучення в реченнях. У художній літературі подібні атрибутивні групи нерідко використовуються для оказіонально-емоційного насичення характеристики: опису виразу обличчя, зовнішності, манери поведінки і т.д. Досить часто вони вказують на жартівливо-іронічне ставлення авторів до описуваних явищ, наприклад: *There is a sort of «Oh-what-a-wicked-world-this-is-and-how-I-wish-I-could-do-something-to-make-it-better-and-nobler» expression about Montmorency.* У наведеному прикладі конструкція складається з двадцяти одного слова. Природно, що при перекладі, відбувається певна втрата слів, в силу того, що в українській мові такого роду конструкції практично не вживаються: *«Монморенсі дивиться на вас з таким виразом, ніби хоче сказати: «О, як зіпсований цей світ і як би я бажав зробити його кращим і шляхетнішим»* [15].

Відмітимо, що препозитивно-атрибутивні словосполучення можуть перекладатися як [6]:

а) прикметник з іменником *(power station - електрична станція; emergency meeting - екстрене засідання; split hair acci racy - найвища точність; close - unit fraternity - тісне братство);*

б) іменник в родовому відмінку *(crime prevention - запобігання злочинності; wage rise - підвищення заробітної плати; budget increase - збільшення бюджету; space programme - програма космічних досліджень; asset acquisition - придбання активів);*

в) іменником з прийменником *(open - air museum - музей під відкритим небом; mountain war - війна в горах);*

г) з перестановкою членів атрибутивної групи *(language violence - ненормативна лексика, administrative efficiency – адміністративна ефективність).*

Даний прийом використовується в тих випадках, коли дослівний переклад неможливий через відсутність в українській мові відповідного іменника або прикметника або неможливості їх поєднання один з одним.

д) перекладом одного з членів атрибутивного словосполучення за допомогою групи слів. При цьому, можуть вводитися додаткові компоненти, а структура словосполучення може змінюватися, наприклад, *nuclear dumping site - майданчик для поховання ядерних відходів, solar power station - електростанція, яка використовує енергію сонця.*

У тих випадках, коли в українській мові немає безпосередньої відповідності одиницям англійської мови, застосовується калькування, тобто повністю відтворюються всі складові частини словосполучень: *information technologies - інформаційні технології; shadow cabinet - тіньовий кабінет* [16, с. 8].

Переклад груп з внутрішньою предикацією часто викликає необхідність виділяти визначення в окреме речення, наприклад: *A few months later she issued a marry - me - or - else ultimatum - Кілька місяців по тому вона пред'явила ультиматум: «Або ти одружуєшся, або я ...»* [4].

Якщо такі словосполучення не несуть особливого стилістичного навантаження, вони можуть перекладатися тими ж способами, які використовуються і при перекладі звичайних атрибутивних груп: *a life - and - death necessity - питання життя і смерті; an all - night coffee shop - нічне кафе* [1].

Як бачимо, труднощі перекладу англійських атрибутивних конструкцій з іменниковим атрибутом українською мовою зумовлені низкою граматичних і семантичних чинників: по-перше, розбіжностями граматичних норм творення атрибутивних словосполучень в обох мовах, що, зі свого боку, залежить від граматичних характеристик англійських та українських частин мови; по-друге, особливостями сполучуваності й функціонування слів у словосполученнях; по-третє, відмінностями вживання еквівалентних конструкцій, наявних у мові перекладу й оригіналу. Нарешті, труднощі спричиняються й розбіжностями в лексикосемантичних системах обох мов [11, с. 155].

Враховуючи вищезазначене, атрибутивні конструкції з іменниковим атрибутом представляють серйозні труднощі, проте нами розроблений наступний алгоритм дій при перекладі подібних конструкцій:

1) визначити межі атрибутивної конструкції (група може починатися з артикля, вказівного або присвійного займенника, числівника; закінчується визначальним іменником; ознакою закінчення атрибутивної групи може бути дієслово, частка, прийменник, прикметник, займенник);

2) перекласти визначальний іменник (останнє слово словосполучення);

3) проаналізувати змістовні зв'язки між членами словосполучень і розбити їх на змістовні групи (аналіз проводиться зліва направо);

4) перекласти словосполучення, починаючи з визначального слова, і потім перекладати кожну змістовну групу справа наліво. Іноді для здійснення перекладу і прийняття перекладацьких рішень, необхідним є застосування широкого контексту, що виходить за межі тексту.

У зв'язку з тим, що вивчення адекватного розуміння тексту входить у число основних проблем філології, оволодіння навичками перекладу атрибутивних конструкцій з субстантивним атрибутом вкрай важливе для перекладача науково-технічної літератури, оскільки допомагає швидше орієнтуватися в тексті, правильно виділяти змістовні зв'язки і ефективно вирішувати перекладацькі завдання [1, с. 4].

З нашої точки зору, можливості використання іменника в загальному відмінку, як препозитивного визначення, досить широкі в англійській мові, що призводить до серйозних ускладнень при перекладі конструкцій подібного типу з англійської мови на українську. Крім того, при підготовці фахівців у вищих навчальних закладах (ВНЗ) за спеціальністю «Філологія» часто виникає проблема відсутності практичних навичок використання студентами премодифікаційних словосполучень у мові. У зв'язку з цим, вкрай необхідним є ретельний аналіз механізму премодифікації англійських іменникових атрибутів, а також розробка системи вправ, які дозволили б студентам вітчизняних ВНЗ засвоїти потенціал цього цікавого мовного явища в практичному вимірі.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, іменниковий атрибут у сучасній англійській мові – комунікативно важливий і структурно необхідний компонент речення, з широким та різноманітним семантичним діапазоном. В англійській мові іменники у формі загального відмінка регулярно використовуються у препозитивному визначенні іншого іменника. Семантика іменникових фраз, зазвичай, виводиться з семантики складових їх компонентів, але тісний зв'язок іменників у складі премодифікаційних словосполучень призводить до виникнення певної семантичної єдності, яка потребує подальшого вивчення та узагальнення. Граматичними і семантичними чинниками, що сприяють виникненню труднощів у перекладі англійських атрибутивних конструкцій з іменниковим атрибутом українською мовою є: розбіжності граматичних норм творення атрибутивних словосполучень в обох мовах, що, зі свого боку, залежить від граматичних характеристик англійських та українських частин мови; особливості сполучуваності й функціонування слів у словосполученнях; відмінності вживання еквівалентних конструкцій, наявних у мові перекладу й оригіналу. З метою уникнення подібних труднощів розроблено алгоритм дій при перекладі українською мовою.

Перспективним напрямком вважаємо дослідження іменникових атрибутів з урахуванням сучасних положень лінгвістики, що дозволить охарактеризувати їхню роль у процесах концептуалізації та категоризації світу, у пізнавальних процесах, в узагальнені досвіду.

Література:

1. *Арнольд И. В.* Лексикология современного английского языка: учебн.пособие. Москва, Флинта: Наука, 2012. 370 с.

2. Атрибутивные словосочетания в английском языке. URL: http://www.studsupport.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1448%3A2012-07-03-07-10-29&catid=36%3Akurs&Itemid= 56&limitstart=8 (дата обращения: 25.05.2020).

3. *Бархударов Л. С., Штелинг Д. А.* Грамматика английского языка. М.: Либроком, 2013. 42 с.

4. *Борисова О. В.* Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі: автореф. дис…. канд. філ. наук. К. 2005. 20 с.

5. *Боштан А. В.* Особливості розподілу частот атрибутів у текстах художнього, публіцистичного та наукового стилів. URL: file:///C:/Users/WishMasterOk/Downloads/Npkpnu_fil_2013_32(1)__6.pdf (дата звернення: 27.05.2020).

6. *Валуєва Н. М.* Порівняльна лексикологія англійської та української мов: конспект лекцій для здобувачів вищої освіти першого рівня (бакалаврського) зі спеціальності 035 «Філологія». Кам'янське: ДДТУ, 2018. 72 с.

7. *Джеймс Е. Л.* П'ятдесят відтінків. Книга перша / перекл. з англ. «КМ-БУКС».2012. 544 с.

8. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода. СПб: Союз, 2001. 320 с.

9. *Маляр М. М.* Особливості синтаксичних структур модифікації (на матеріалі словосполучень типу N+N у сучасній англійській мові). *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Проблеми лінгвістики науково-технічного та художнього тексту та питання лінгво методики*. 2002. Вип. 465. С. 88–92.

10. *Островська Л. С.* Статус атрибутивних компонентів у структурі простого речення. *Лінгвістика.* 2016. № 1 (34). С. 110-123.

11. *Остроушко О. А.* Ообливості перекладу англійських атрибутивних словосполучень українською мовою (на матеріалі інформаційних текстів). *Філологічні студії.* 2010. Вип. 4. С.150-155.

12. *Graefen G., Liedke M.* Germanistische Sprachwissenschaft. Deutsch als Erst-, Zweit- oder Fremdsprache. Tübingen Basel : Verlag A. Francke, 2008. 314 s.

13. *James E. L.* Fifty Shades of Grey. Australia: The Writers Coffee Shop, 2011. 450 p.

14. *Knobloch C.* Zur Behandlung der Attribute in den «Grundzügen einer deutschen Grammatik». Muttersprache. 1984. Nr. 27. S. 101–118.

15. *Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J.A.* University Grammar of English. Longman. Moscow, 1982. 391 p.

16. *Stekauer P.* English Word-Formation: A History of Research (1960-1995). Tübingen, 2000. 493 p.

References

1. Arnol`d, I. V. (2012), *Lexicology of Modern English* [*Leksikologija sovremennogo anglijskogo jazyka*]. Moskva, Flinta: Nauka, 370 p.

2. *Attributive phrases in English* [*Atributivnye slovosochetanija v anglijskom jazyke*]. Retrieved from http://www.studsupport.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1448%3A2012-07-03-07-10-29&catid=36%3Akurs&Itemid= 56&limitstart=8.

3. Barhudarov, L. S., Shteling, D. A. (2013), *Grammar of the English language* [*Grammatika anglijskogo jazika*]. M., Librokom, 42 p.

4. Bory`sova, O.V. (2005), *Transformation of verbalization in English-Ukrainian translation: Candidate's thesis* [T*ransformaciya verbalizaciyi v anglo-ukrayins`komu perekladi: avtoref. dy`s… kand. filol. nauk*], Kyiv, 20 p.

5. Boshtan, A.V. Special features of the attribute frequencies in texts of artistic, publicistic and scientific styles [Osobly`vosti rozpodilu chastot atry`butiv u tekstax

xudozhn`ogo, publicy`sty`chnogo ta naukovogo sty`liv], Retrieved from file:///C:/Users/WishMasterOk/Downloads/Npkpnu_fil_2013_32(1)__6.pdf.

6. Valuyeva, N. M. (2018), *English language lexicology and Ukrainian language* [*Porivnyal`na leksy`kologiya anglijs`koyi ta ukrayins`koyi mov*]. Kam'yanske: DDTU, 72 p.

7. Dzhejms, E. L. (2012), *Fifty shades. Book one* [*P'yatdesyat vidtinkiv. Kny`ga persha*] / perekl. z angl. «KM-BUKS», 544 p.

8. Kazakova, T. A. (2001), *The practical basics of translation* [*Prakticheskie osnovy perevoda*]. SPb: Sojuz, 320 p.

9. Malyar, M. M (2002), *Features of syntactic structures of modification (on the material of phrases of type N + N in modern English pronunciation)* [*Osobly`vosti sy`ntaksy`chny`x struktur mody`fikaciyi (na materiali slovospoluchen` ty`pu N+N u suchasnij anglijs`kij movi)*], Visny`k nacz. un-tu «L`vivs`ka politexnika». Problemy` lingvisty`ky` naukovo-texnichnogo ta xudozhn`ogo tekstu ta py`tannya lingvometody`ky`, Vyp. 465, pp. 88-92.

10. Ostrovs`ka, L. S. (2016), *Status of attributive components in the structure of a simple sentence* [*Ctatus atry`buty`vny`x komponentiv u strukturi prostogo rechennya*]. Linguistics, 1 (34). pp. 110-123.

11. Ostroushko, O. A. (2010), *Features of translation of English attributive phrases into Ukrainian (based on information texts)* [*Oobly`vosti perekladu anglijs`ky`x atry`buty`vny`x slovospoluchen` ukrayins`koyu movoyu (na materiali informacijny`x tekstiv)*]. Philology Studiosi, Vyp. 4, pp. 150-155.

12. Graefen, G., Liedke, M. (2008), *Germanistische Sprachwissenschaft. Deutsch als Erst, Zweit- oder Fremdsprache*. Tübingen Basel : Verlag A. Francke, 314 p.

13. James, E.L. (2011), *Fifty Shades of Grey.* Australia: The Writers Coffee Shop, 450 p.

14. Knobloch, C. (1984), *Zur Behandlung der Attribute in den «Grundzügen einer deutschen Grammatik».* Muttersprache, 27, pp. 101-118.

15. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J.A. (1982), *University Grammar of English*. Longman. Moscow, 391 p.

16. Stekauer, P. (2000), *English Word-Formation: A History of Research (1960-1995).* Tübingen, 493 p.

Е. В. Новосилец,
Национальный университет «Львовская политехника»,
кафедра иностранных языков

СЕМАНТИКА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ АТРИБУТОВ В ПРЕПОЗИЦИИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассмотрены семантические особенности использования атрибутивных конструкций и их виды. Выяснено, что субстантивные атрибутивные словосочетания являются наиболее распространенным видом и привлекают к себе внимание прежде всего тем, что в случае атрибутизации с помощью существительного в роли определения одной субстанции выступает другая. Разработан алгоритм действий при переводе англоязычных атрибутивных конструкций с субстантивным атрибутом на украинский язык.

Ключевые слова: атрибут, атрибутивные конструкции, существительные атрибуты, конструкции-эквиваленты, семантические связи, морфолого-синтаксические структуры.

O. V. Novosilets,
Lviv Polytechnic National University,
Foreign Languages Department

SEMANTICS OF NOUN ATTRIBUTES IN THE SENTENCE IN ENGLISH

The aim of the article is to establish the semantics of noun attributes in the preposition in English. *The object* of the study are noun attributes in English. *The subject* of the research is the disclosure of the semantics of noun attributes in the preposition in English. *Methods.* During the study, the following methods were used: inductive; comparative analysis; synthesis. Among the linguistic methods - descriptive and its methods of internal and external interpretation. As auxiliary research procedures involved the method of systematization and elements of quantitative calculations which contributed to the establishment of quantitative indicators and summarized the actual representativeness of noun attributes in the preposition in English. *Results of the research.* The semantic features of the use of attributive constructions and their types are considered. It has been found that substantive attributive phrases are the most common type and attract attention primarily because in the case of attribution with a noun in the role of the definition of one substance is another. An algorithm for actions in the translation of English-language attributive constructions with a noun attribute into Ukrainian has been developed. *Conclusions and prospects.* Thus, the noun attribute in modern English is a communicatively important and structurally necessary component of a sentence, with a wide and diverse semantic range. In English, nouns in the general case are regularly used in the prepositional definition of another noun. The semantics of noun phrases are usually derived from the semantics of their constituent components, but the close connection of nouns in the composition of premodification phrases leads to a certain semantic unity, which requires further study and generalization. We consider the study of noun attributes taking into account the modern provisions of linguistics as a promising direction, which will allow to characterize their role in the processes of conceptualization and categorization of the world, in cognitive processes, in generalized experience.

Key words: attribute, attributive constructions, noun attributes, equivalent constructions, semantic connections, morphological-syntactic structures.

УДК 811.161.2’367.332’37
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206485

Г. І. Тесліцька,
канд. філол.наук,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
асистент кафедри сучасної української мови

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ НАПІВПРЕДИКАТИВНИХ АД’ЄКТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

У статті досліджено явище синтаксичного ускладнення структури простого речення напівпредикативними ад’єктивними компонентами (НАК); проаналізовано чинники, що впливають на виникнення різних семантико-синтаксичних відношень між структурами основної та вторинної предикації; визначено специфіку вживання

конструктивно-зумовлених та комунікативно-зумовлених НАК; схарактеризовано їхню семантико-стилістичну функцію у структурі речення.

Ключові слова: напівпредикативний ад'єктивний компонент, семантико-синтаксичні відношення, функційний потенціал, вторинна предикація, ситуація, пропозиція.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. З-поміж найактуальніших завдань сучасної лінгвістики домінантним є антропоцентричний підхід до вивчення мови, завдяки якому звернено увагу на роль людського чинника, на зв'язок мови й мислення (когнітивний, психолого-граматичний напрями), мови та комунікації (комунікативний, функційний, прагматичний).

О. Федик виокремлює функцію самоідентифікації людини через мову (формування власного „Я") і водночас пізнання інших людей за умови ототожнення чи диференціації себе поряд із ними. До того ж, мова не лише передає інформацію, а й слугує „засобом адаптації відомостей, повідомлень до конкретних людей, моменту, теми, акту спілкування тощо. Те саме повідомлення можна подати за допомогою різних словесних контекстів, емоційного навантаження, волюнтативного впливу тощо" [8, с. 56].

Потреба в актуалізації компонентів семантико-синтаксичної структури речення зумовила функціювання синтаксичних конструкцій, основна мета яких – увиразнення інформативної значущості повідомлюваних явищ дійсності [4, с. 187–188]. До їхнього кола належать різноманітні ускладнювачі, що порушують лінійну цілісність реченнєвої структури, – вставлення, відокремлення, однорідність тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформацію в процесі комунікації виражає предикативна одиниця, проте „інколи термінологічно поліпредикативності складного речення протиставляється поліпропозитивність простого ускладненого. Оскільки пропозицію тлумачать як одиницю, що за змістом відповідає повідомленню, вона не може не бути предикативною. Очевидно, відмінність у найменуванні можна пояснити тим, що в предикатах простих речень, які організовують складне речення, категорії модальності, часу й особи виражені зазвичай граматично, наочно, а в „пропозиціях" такої наочності немає" [4, с. 218].

Ад'єктивні компоненти, відкриваючи додатковий предикативний план, семантично ускладнюють предикативну одиницю. Процес „стиснення" конструкцій, що стосується здебільшого їх лінійної протяжності, утворення т. зв. конденсерів реченнєвого змісту [7, с. 66], є одним з активних процесів у синтаксисі, який відображає певні процеси когнітивної діяльності мовця. Напр.: *Над нашими головами ходять <u>вітри історії</u>. <u>Вітри історії</u> є то* ***холодно-кам'яні****, то* ***притишено-лагідні*** *// Над нашими головами ходять <u>вітри</u> <u>історії</u>,* ***<u>які</u> є*** *то* ***холодно-кам'яні****, то* ***притишено-лагідні*** *// Над нашими головами ходять <u>вітри історії</u>, то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять <u>вітри історії</u>.* ***То холодно-кам'яні****, то* ***притишено-лагідні*** (В. Яворівський).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасній українській мові прості речення з напівпредикативними ад'єктивними компонентами (НАК) мають спеціальне призначення – виражати різного роду семантико-синтаксичні відношення між двома ситуаціями дійсності.

Мовець свідомо використовує такі речення для маркування вторинних предикатно-атрибутивних відношень, а феномен відокремлення як різновид вербальних засобів мовленнєвих актів – для розв'язання комплексу завдань, основні з

яких: 1) експліцитно виокремити певні кванти інформації, на яких варто сфокусувати увагу адресата; 2) зреалізувати комунікативно-прагматичну ціленастанову суб'єкта; 3) стимулювати очікувану реакцію адресата тощо [5, с. 194].

У семантико-синтаксичному аспекті відокремлені конструкції витлумачують з погляду семантичної поліпропозитивності ускладненого речення [2, с. 36]. Мова йде про один чинник – здатність відокремлених конструкцій „нарощувати глибину речення, створюючи перспективу його розгортання" [9, с. 462], а також збагачувати речення додатковим логіко-синтаксичним значенням причини, мети, умови, допусту, часу дії, наповнювати просте ускладнене речення певним стилістичним (функційним) забарвленням. Наприклад: *Нащо стежки*, ***заплутані й нерівні***? (В. Васкан) // *Нащо стежки*, ***якщо вони заплутані й нерівні***?; *Сюди зібралися і крамарі*, ***сподіваючись корисно розпродати свої товари*** (З. Тулуб) // *Сюди зібралися і крамарі*, ***бо сподівалися корисно розпродати свої товари*** // *Сюди зібралися і крамарі*, ***щоб корисно розпродати свої товари***; *Магда*, ***тоді ще зовсім юна***, *хотіла переметнутися в село на Подністров'ї* (В. Китайгородська) // ***Коли Магда була ще зовсім юною***, *хотіла переметнутися в село на Подністров'ї* тощо.

У плані змісту відокремлення – спосіб трансформації розгорнутої пропозиції в напівзгорнуту, що виражає додаткове повідомлення, доповнює предикацію у фразі, репрезентує вторинну предикацію. У плані вираження відокремленню притаманне порушення „зв'язного" синтаксису, яке передусім виявляє інтонація.

У функційно-стилістичному аспекті напівпредикативні ад'єктивні компоненти розглядають як виразне стилістичне явище вербальної комунікації, що є засобом актуалізації комунікативно значущої інформації, мовної економії, посилення експресивності та виразності висловлення [1, с. 134].

Метою нашої статті є аналіз функційного потенціалу напівпредикативних ад'єктивних компонентів у структурі простого речення. Специфікою теми зумовлений комплексний підхід до вибору **методів дослідження**: метод лінгвістичного опису мовних фактів із прийомами структурно-семантичного і функційного аналізів простих ускладнених речень з ад'єктивними компонентами.

Об'єктом наукової розвідки є просте речення, ускладнене напівпредикативними ад'єктивними компонентами, а предметом – структурно-семантичні і функційні параметри ад'єктивів як засобів вторинної предикації в неелементарній (ускладненій) реченнєвій структурі, тип семантико-синтаксичних відношень між цими вторинними синтаксемами й базовими суб'єктом і предикатом. Матеріалом дослідження слугують прості речення з НАК, дібрані методом наскрізного виписування з художніх текстів української літератури другої пол. XIX – поч. XXI ст.

Наукова новизна**,** теоретична і практична цінність отриманих результатів дослідження полягають в тому, що в ньому запропоновано визначення НАК з опертям на формально-граматичні, семантико-синтаксичні та функційні особливості; виявлено основні типи реалізацій семантико-синтаксичних відношень між пропозиціями, що переміщують просту монопредикативну синтаксичну одиницю до класу семантично неелементарних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації першої функції мовець використовує *конструктивно-зумовлені НАК*, що виразно членують просте ускладнене речення на дві частини: перша передає основне повідомлення, друга– додаткову інформацію, пор.: ***Вихована повагою до людей***, *Віра гасила в собі неприязнь до*

Михася (Я. Вишиваний) // *Віра гасила в собі неприязнь до Михася* + (БО) *Віра була вихована в повазі до людей.*

Основним і об'єднувальним засобом такого членування думки є взаємодія напівпредикативних компонентів із сематико-синтаксичною структурою речення. Відокремлений компонент речення нашаровується на основний зміст повідомлення, нарощує глибину речення, створюючи перспективу його розгортання. Усе це порушує „зв'язний" синтаксис, збагачує речення новими предикативними лініями, сприяє його ускладненню та конденсації нової інформації [6, с. 493].

За спостереженнями М. Вінтоніва, конструктивно-зумовлені ад'єктивні НК у препозиції до присудка виконують ту саму функцію, що й означуване слово, а рему виражають імпліцитно, тільки на другому рівні членування [3, с. 144], пор.: ***Зроблена з липи*** $Р_2$, *ложка* (Т), // *не ятрила гарячим жалом язик* ($Р_1$) (Я. Вишиваний) // *Ложка не ятрила гарячим жалом язик, бо* ***була зроблена*** *з липи.*

Появу *комунікативно-зумовлених НАК* спричинює прагнення адресата виділити в окремий рематичний компонент найважливіші фрагменти висловлювання: в усному мовленні для оприявнення прагматичної ціленастанови суб'єкта за допомогою інтонації, паузи, завершення ритмічної групи або мелодії, а в писемному мовленні – через розділові знаки, зокрема коми (нормативний нейтральний знак) й тире (знак із більшою силою актуалізації). Такі НАК посідають зазвичай постпозицію, пор.: *І вся природа схожа на циганку –* ***вродливу, темнооку, напівголу*** (Л. Костенко) та *І вся природа схожа на циганку,* ***вродливу, темнооку, напівголу****.*

У висловлюванні прикметник функціює в двох виявах – денотативної та кваліфікативної оцінки в широкому розумінні. Подвійна функція визначає специфіку прикметника, тобто він може вказувати на якість, ознаку предмета чи події, а може виражати й оцінку, пов'язану з прагматичним аспектом висловлення, напр.: *У рукотворній підземній фортеці покинув хтось якісь листівки,* ***списані дрібними знаками, схожими на перевернуте шумерське письмо*** (В. Китайгородська). Ця властивість притаманна й дієприкметнику, адже він поєднує в собі, з одного боку, динамічність дієслова, а з іншого, – статику прикметника, що визначає особливість функціювання відокремленої конструкції в тексті як актуалізації оцінного компонента прагматичної структури речення, напр.: *Страх*! ***Прищеплений дитині, виплеканий аномальними умовами суспільними****, він стає чіпкою пошестю* (М. Коцюбинський). Впливаючи на почуття адресата, мовець намагається допомогти йому увійти в духовний, психоемоційний або інтелектуальний світ своїх персонажів, зрозуміти причини їхніх дій, інколи віддалених від життя сучасної людини.

Особливо яскраво характеризують предмет відокремлені НАК в ролі епітетів, як-от: *Музика,* ***бадьора, чарівна****, вирвалась із зеленої скриньки, полинула через шкільне подвір'я, туди ген у лісові нетрі* (Ю. Збанацький); *У ніздрі Магдалині вдарив дух кінської м'яти****, прохолодний і несказанно рідний*** (В. Китайгородська).

Зазначимо, що сурядні ряди напівпредикативних конструкцій зазначеного типу мовці часто використовують для більшого увиразнення ознаки (градації), утворення своєрідних міні-текстів, напр.: ***Єдина****,* / ***Молитовна****,* ***як Божий Дух святий,*** / ***Обкрадена, згорьована, полинна,*** / ***Уставши на калинові мости****,* / *Прощається з Вкраїною Вкраїна,* / *Розводячи нам руки на хрести* (В. Колодій).

Отже, напівпредикативні відношення за характером їх вияву в реченні створюють стилістичний надтекст, що корелює з поняттям „фігурація синтаксису" [5, с. 192].

Семантико-стилістична функція відокремлення полягає також у тому, що напівпредикативні ад'єктивні компоненти:

а) надають мовленню більшого динамізму, експресії, порівняно з однорідністю та поясненням, що виявляють динамічну рівновагу, пор.: *Й знову світлозорна музика розлилась / **Понад Дерелуєм, понад вечоровим*** (Г. Дущак);

б) якісно й кількісно збільшують сукупний зміст думки, напр.: *Вони пірнули в зарості лісової кропиви, **повитої капшуками павутини*** (О. Даниленко);

в) є засобом стилістичного акцентування, милозвучності (емфаза, епіфора), напр.: *Осіннє небо вже зайнялося світанком, і **світанок** поволі йшов у купе – **блідий, анемічний, непевний*** (М. Хвильовий);

г) дають змогу уникнути смислової надлишковості, оприявнюють тенденцію до економії мовних засобів, пор.: *Над землею високо горить / Зіронька, **народженая Вами*** (Г. Дущак);

ґ) творять іронічний ефект в разі алогійних відношень між основною та згорнутою пропозиціями, напр.: *Безтурботний мав природне відчуття дівочої психології, в його великій голові, **не переобтяженій знаннями**, знайшлося досить місця для цілої купи віршів* (Ю. Збанацький);

д) мають здатність поєднувати кілька значень, напр.: *Літо* (яке? незважаючи на що?), ***повне квітів**, раптом почорніло* (В. Васкан);

е) слугують засобом інтелектуалізації мови, паралельно демонструючи посилення впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення, напр.:...*Прогримів, наче постріл У долю, І майнув рушником На хресті День моєї печалі І болю, **Найчорніший у нашім житті*** (В. Васкан).

Аналіз НАК у структурі простих речень дає підстави узагальнити, що вони виконують певні стилістичні та семантико-прагматичні функції, а саме: уточнюють інформацію про предмет мовлення, конкретизують її, додають реченню експресивного забарвлення відповідно до комунікативних інтенцій мовця.

Окрім того, відокремлені ад'єктиви в умовах конкретних мовленнєвих реалізацій є морфолого-синтаксичними засобами вираження адвербіальної семантики: часу, причини, наслідку, мети, допусту, характеризації. Семантико-синтаксичні відношення вторинного предиката й базових синтаксем (суб'єкта / об'єкта, предиката) мають імпліцитний характер, їх виявлення вможливлюють різноманітні трансформації НАК.

Висновки дослідження і перспективи. Отже, в семантико-синтаксичній організації ускладненого простого речення ад'єктиви зазвичай виражають атрибутивно-предикатні ознаки субстантивного компонента, виконуючи репрезентативну функцію, маркують додаткову ситуацію та згорнуту пропозицію. НАК в текстах художнього стилю урізноманітнюють виражальні засоби мови, допомагають суб'єкту мовлення стисло висловити свою думку і при цьому якнайширше описати предмет мовлення.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 224 с.

2. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.

3. *Вінтонів М. О.* Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви. Донецьк : ДонНУ, 2013. 327 с.

4. *Кульбабська О. В.* Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці: ЧНУ, 2011. 672 с.

5. *Кульбабська О. В.* Напівпредикативні конструкції як засіб компресії („згущення думки”). *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 7. Київ, 2011. С. 191–195.

6. *Кульбабська О. В., Тесліцька Г. І.* Семантико-синтаксична структура простих речень із напівпредикативними ад’єктивними компонентами. *Молодий вчений*. 2019. №10. С. 492–496. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/104.pdf

7. *Лутак Т. І.* Вторинна предикація як засіб конденсації інформативного обсягу речення. *Мовознавство*. 1986. № 4. С. 65–67.

8. *Федик О.* Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів : Місіонер, 2000. 300 с.

9. *Шведова Н. Ю.* О соотношении грамматической и семантической структуры предложения. Славянское языкознание: *VII Международный съезд славистов (Варшава, 21-22 августа 1973).* Москва. 1973. С. 457–483.

References

1. Vykhovanets, I. R. (1992), *Essays on the functional syntax of the Ukrainian language* [*Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy*], Kyiv: Nauk. dumka, 224 p.

2. Vykhovanets, I., Horodenska, K. (2004), *Theoretical morphology of the Ukrainian language* [*Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*], Kyiv, Pulsary, 400 p.

3. Vintoniv, M. O. (2013), *Topical articulation of sentence and text: formal and functional manifestations* [*Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu: formalni ta funktsiini vyiavy*], Donetsk : DonNU, 327 p.

4. Kulbabska, O. V. (2011), *Secondary predication in a simple sentence* [*Vtorynna predykatsiia u prostomu rechenni*], Chernivtsi : ChNU, 672 p.

5. Kulbabska, O. V., (2011), *Semi-predictive constructs as a means of compression ("condensing of thought")* [*Napivpredykatyvni konstruktsii yak zasib kompresii („zghushchennia dumky”)*], Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova, Vyp. 7, Kyiv, P. 191–195.

6. Kulbabska, O. V., Teslitska, H. I., *Semantic and syntactic structure of simple sentences with semi-predicative adjective components* [*Semantyko-syntaksychna struktura prostykh rechen iz napivpredykatyvnymy adiektyvnymy komponentamy*], Molodyi vchenyi, 2019, №10, P. 492–496. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/104.pdf

7. Lutak, T. I., (1986), *Secondary predication as a means of condensing the informative volume of a sentence* [*Vtorynna predykatsiia yak zasib kondensatsii informatyvnoho obsiahu rechennia*], Movoznavstvo, № 4, P. 65–67.

8. Fedyk, O. (2000), *Language as the spiritual adept of the world (reality)* [*Mova yak dukhovnyi adekvat svitu (diisnosti)*], Lviv : Misioner, 300 p.

9. Shvedova, N. Yu., (1973), *On the correlation of the grammatical and semantic structure of a sentence* [*O sootnoshenii grammaticheskoj i semanticheskoj struktury` predlozheniya*]. Slavyanskoe yazy`koznanie: VII Mezhdunarodny`j s`ezd slavistov (Varshava, 21-22 avgusta 1973), Moskva : Nauka, P. 457-483.

Г. И. Теслицкая,
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
кафедра современного украинского языка

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПОЛУПРЕДИКАТИВНЫХ АДЪЕКТИВНЫХ КОМПОНЕНТОВ В СТРУКТУРЕ ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В статье исследовано явление синтаксического осложнения структуры простого предложения полупредикативными адъективными компонентами (НАК); проанализированы факторы, влияющие на возникновение различных семантико-синтаксических отношений между структурами основной и вторичной предикации; определена специфика употребления конструктивно обусловленных и коммуникативно-обусловленных НАК; охарактеризована их семантико-стилистическая функция в структуре предложения.

Ключевые слова: полупредикативный адъективный компонент, семантико-синтаксические отношения, функциональный потенциал, вторичная предикация, ситуация, предложение.

H.Teslitska,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of modern Ukrainian Language

FEATURES OF FUNCTIONING OF SEMIPREDICATIVE ADJECTIVAL COMPONENTS IN A SIMPLE SENTENCE STRUCTURE

The research focuses on the study of the phenomenon of syntactic complication of a simple sentence structure by semipredicative adjectival components (traditionally known as detached participle and verbal adverb phrases) with the inherent potential predicativeness. The article explores the analysis of simple sentences complicated by semipredicative adjectival components is predefined foremost by their ability to distinguish priorities of a personality in his/her act of communication during which a speaker differentiates his/her propostions as dynamic or static, full-sentenced or shortened.

The scientific relevance of the investigation is predetermined by a general tendency of modern linguistic studies towards the problems of semantic syntax, and by the attempt to elaborate a semantic theory of a sentence with regard to the central place of syntax in grammar, asymmetry of a language sign, deep categories of sentence. Detachment and semipredicativeness have been characterized as formally-syntactic categories of a simple sentence complicated by semipredicative adjectival components; secondary predication has been analysed as a marker of semantic complication of simple sentences with semipredicative adjectival components.

Functional potential of semipredicative adjectival components in the structure of a simple sentence has been described. On the basis of six criteria a structural-semantical typology of semipredicative adjectival components has been elaborated. Basic types of realization of semantic-syntactical relations between the proposition represented by a sentence and the shortened proposition have been characterized.

The following methods are used in the article: structural, semantic, distributive, transformational and functional analyses of simple sentences with adjectival components as units that are monopredicative (a formally-syntactic feature), poly-situational, poly-

propositional, poly-predicative, mono- / poly-subjective (semantic-syntactical features), poly-informative and are formed according to the law of language economy (a functional feature).

Key words: semipredicative adjectival components, semantic-syntactic relations, functional potential, secondary predication, situation, proposal.

УДК 811.161.2:81'373.611
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206486

Н. М. Хрустик,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ: ДЕРИВАЦІЯ ВІДАБРЕВІАТУРНИХ ПОХІДНИХ

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові. Розглядається питання деривації відабревіатурних похідних лексем. Визначаються й характеризуються способи їх творення. З'ясовуються та аналізуються причини, якими зумовлена активізація процесу творення відабревіатурних дериватів.

Ключові слова: розвиток української мови, активні процеси словотворення, абревіатури, відабревіатурні деривати, способи словотворення.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається актуальним. Його дослідження дозволяє фахівцям прогнозувати, що чекає на мову в майбутньому, яким буде її подальше функціонування. Особливо чутлива мова до тих змін, які відбуваються в системі словотворення. Серед ознак розвитку сучасного українського словотворення – активне продукування відабревіатурних утворень. В українській морфеміці та дериватології абревіатури в різні часи були предметом дослідження у працях багатьох мовознавців (Н. Клименко, Є. Карпіловська, А. Нелюба, К. Савич, З. Сікорська, О. Стишов та ін.). Вивченню слів похідних від абревіатур у мовознавчій науці особливої уваги не надавалося, оскільки творення зазначених лексем відзначалося низькою продуктивністю і одноманітністю. Спостереження показують, що нині ситуація з цього приводу кардинально змінилася. Як уже зазначалося в одному з наших попередніх досліджень, на основі нових та більш давніх українських абревіатур, а також абревіатур, запозичених з англійської мови, активно продукуються похідні утворення [4, с. 130]. На цю особливість сучасного українського словотворення звертає свою увагу Л. Кислюк [1; 2]. Значна частина дериватів, утворених від абревіатур і зафіксованих у лексикографічній праці А. Нелюби та Є. Редька «Словотворчість незалежної України. 2012 – 2016. Словник» [3], також засвідчує вищесказане.

Мета нашої статті – дослідження активізації процесу творення відабревіатурних дериватів як однієї із сучасних тенденцій розвитку українського словотворення. **Об'єкт** вивчення – сучасний процес словотворення в українській мові. Предмет нашого аналізу – зростання продуктивності творення

відабревіатурних похідних як важлива ознака дериваційного процесу. Перед собою ставимо такі завдання: довести, що творення лексем від абревіатур є однією з важливих ознак сучасного дериваційного процесу в українській мові; схарактеризувати особливості творення досліджуваних похідних слів; з'ясувати, якими причинами зумовлена активізація продукування відабревіатурних дериватів. Джерельною базою для написання статті послугувала лексикографічна праця «Словотворчість незалежної України. 2012 – 2016. Словник» [3], а також матеріал, зібраний на основі наших власних спостережень за особливостями мовлення на «Першому каналі українського радіо». У дослідженні використано методи морфемного та словотвірного аналізу, описовий і функційний методи.

Активний процес продукування слів, утворених від абревіатур, пов'язаний із соціально-політичними змінами в нашій країні, які відбуваються з початку XXI ст., російсько-українською війною, що триває з 2014 р. Демократизація суспільства в поєднанні зі зростанням розвитку та поширенням сучасних інформаційних технологій спричинили процес демократизації мовлення. Відсутність цензури, відчуття свободи, зокрема відчуття внутрішньої свободи, яке з'явилося в громадян, зокрема в журналістів, матеріалізувалися у процесі словотворчості [4, с. 126].

Основним середовищем активного продукування лексичних одиниць виступає публіцистичний та розмовний стиль. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. З'являються потенційні та оказіональні утворення, серед яких і ефемеризми – слова-одноденки. Важливе місце в зазначеному процесі належить гаджетизації суспільства. Спілкування в Інтернеті практично не має ніяких обмежень, які б стосувалися мовних норм. Як наслідок – активне продукування нових слів, серед яких і ті, що творяться від абревіатур, адже це допомагає мовцеві висловитися коротше й точніше. Написання слів відзначається довільною їх графічно-орфографічною передачею. Фіксується велика кількість варіативних написань лексем, що й відбито у словнику, матеріалом якого ми послуговуємося в нашій статті. Наразі питання графічно-орфографічного унормування означених слів також належить до **актуальних** і важливих, потребує належної уваги з боку мовознавців.

Серед зафіксованих нами відабревіатурних утворень – іменники, прикметники та дієслова. Деривація цих слів здійснюється такими дев'ятьма способами словотворення, як: суфіксальний, префіксальний, словоскладання, конфіксальний, абревіація, складносуфіксальний, основоскладання, усічення за зразком абревіації, лексико-семантичний (способи словотворення називаємо в порядку, який визначається ступенем їх продуктивності). Найпродуктивніший спосіб продукування відабревіатурних дериватів – суфіксальний спосіб словотворення. Цим шляхом утворюються іменники, прикметники та дієслова. Найбільшу групу відабревіатурних похідних становлять іменники. У межах цієї категорії номенів виокремлюється 10 підгруп дериватів. Майже в кожній із підгруп фіксуються похідні лексеми, які утворюються за зразком кількох різних словотвірних типів:

1. Назви осіб за родом діяльності: *айтішник* (← ІТ), *атовець* (← АТО), *атошник* (← АТО), *бібісішник* (← Бі-Бі-Сі), *гуртівець* (← ГУРТ), *даунбасер* (← Даунбас), *деенерець* (← ДНР), *деенерівець* (← ДНР), *держбезпеківець* (← держбезпека), *добробатівець* (← добробат), *донбабвієць* (← Донбабве), *есендівець* (← СНД), *есендовець* (← СНД), *есерович* (← есер), *есесерянин* (← есесер), *іділівець* (← ІДІЛ), *каемдеашник* (← КМДА), *ЛНРівець* (← ЛНР), *лугандонер* (← Лугандон),

мінстецівець (← мінстець), *набушник* (← НАБУ), *обеесєшник* (← ОБСЄ), *оесбебешник* (← ОСББ), *опоблокер* (← опоблок), *опоблоківець* (← опоблок), *опоблочник* (← опоблок), *пеерівець*(← ПР), *праст* (← ПР), *укропець* (← Укроп), *укропівець* (← Укроп), *шевкомівець* (← шевком). Напр.: *Черкаські медсестри «утеплили» АТОвців* [3, с. 36]; *Добробатівець перевозив зброю у власній автівці* [3, с. 111].

2. Фемінітиви: *айтішниця* (← ІТ), *атошниця* (← АТО), *бібісішниця* (← Бі-Бі-Сі), *даунбасівка* (← Даунбас), *держдумівка* (← держдума), *ДНРівка* (← ДНР), *донбабвійка* (← Донбабве), *лугандонівка* (← Лугандон), *лугандонка* (← Лугандон), *опоблочниця* (← опоблок), *парешниця* (← ПАРЄ), *ПДВешниця* (← ПДВ), *укропівка* (← Укроп), *ФБРівка* (← ФБР), Напр.: ***ФБРівка** заціділа мені в обличчя* [3, с. 421]; *Головна житомирська «**укропівка**» Тетяна Пашкевич: «Матеріальна, психологічна підтримка воїнам повинна бути вчасною»* [3, с. 416].

3. Назви осіб зі значенням суб'єктивної оцінки: *гебняк* (← ГБ), *гебяра* (← ГБ), Напр.: *Гебняк Шустер відверто підігрує Луці, особливо, коли той бреше про танки на кордоні* [3, с. 84].

4. Назви недорослих істот: *нушенята* (← НУШ). Напр.: *Ми любимо своїх нушенят* (Перший канал укр. радіо).

5. Назви неістот зі значеням суб'єктивої оцінки: *БЮТик* (← БЮТ), *есемесочка* (← SMS'ка ← SMS), *наркомчик* (← нарком), *фопчик* (← ФОП). Напр.: *Чесні люди покидають **БЮТик*** [3, с. 59].

6. Назви територій: *Гебістан* (← ГБ), *Деенерівщина* (← ДНР), *Деенерія* (← ДНР), *Ерефія* (← РФ), *Еленерія* (← ЛНР), *Лугандонія* (← Лугандон), *Укропія* (← укроп), *ФСБерія* (← ФСБ). Напр.: *А головне – хлопець має неабиякий досвід роботи менеджера вищого рівня у складних умовах Деенерії і Лугандонії* [3, с. 103].

7. Назви явищ, діяльності: *Іqцид* (← Іq), *нардепство* (← нардеп), *штрафбатіада* (← штрафбат). Напр.: ***Нардепство** не мало того згубного впливу на Романа Іваничука, який воно мало на багатьох письменників, що рекрутувалися в депутати* [3, с. 263].

8. Назви технічних пристроїв, механізмів: *атомобіль* (← АТО), *сушка* (← СУ-29). Напр.: *Є така пісня: «**АТОмобілі**, **АТОмобілі**, усі Піски заполонили…»* [3, с. 36].

9. Назви опредметненої дії (тут і далі черезкрокову ланку словотворення подаємо в лапках): *донбасизація* (← "донбасизувати" ← Донбас), *ЄДАПСизація* (← ЄДАПС), *кегебізація* (← КГБ), *оесбебізація* ("оесбебізувати" ← ОСББ). Напр.: *Таким чином, «ЄДАПС» прибрав на своєму шляху всі перешкоди і від «**ЄДАПСизації**» всієї країни нас відділила якась дрібниця* [3, с. 145]; *Абсолютно прогнозовано повальної чи, бодай, масової «**оесбебізації**» – не відбулося* [3, с. 286].

10. Назви опредметненої ознаки: *емпешність* (← "емпешний" ← МП), *упецешність* (← "упецешний" ← УПЦ). Напр.: *Свою **упецешність** і не **емпешність** треба доводити не писульками на папірцях, а конкретними справами* [3, с. 417].

До відабревіатурних прикметникових дериватів, утворених суфіксальним способом, належать, напр., такі слова: *атошний* (← АТО), *бепешний* (← БП), *бібісішний* (← БіБіСі), *ДНРівський* (← ДНР), *добробатівський* (← добробат), *донбабвійський* (← Донбабве), *дондурасівський* (← Дондурас), *ДУСівський* (← ДУС), *емвеефівський* (← МВФ), *емпеешний* (← МП), *есесерений* (← "есесерити" ← есесер), *зекуватий* (← зек), *ЗМІний* (← ЗМІ), *ЛНРівський* (← ЛНР),

лугандонівський (← Лугандон), *лугандонський* (← Лугандон), *мафівський* (← МАФ), *ОБСЄшний* (← ОБСЄ), *оесбебешний* (← ОСББ), *опоблоківський* (← опоблок), *ОРТшний* (← ОРТ), *соцмережерний* (← соцмережі), *укропівський* (← Укроп), *укропний* (← УКРОП), *фіфівський* (← ФІФА). Напр.: *Нам усім буде в кайф прочитати про бібісішну радіоведучу* (Перший канал укр. радіо); *Колона тітушок строєм йшла під конвоєм зекуватих мордоворотів і під свист та фукання киян* [3, с. 160]; *З інформації прес-службовців політика випливає, що Ренат попросився до ОБСЄшного столу не від нахабства, а просто іншого виходу у чоловіка не було* [3, с. 283].

Лише зрідка суфіксальним способом від абревіатур утворюються дієслова: *деенерити* (← ДНР), *лугандонити* (← Лугандон), *нокати* (← НОК). Напр.: *Донбас починається далі на Південь – там підуть шахти і терикони, і та публіка, яка нині* ***деенерить*** *і* ***лугандонить****…* [3, с. 218]; *Але, якщо упав-таки у яму глибоку, то тоді, мабуть, вже не має права* ***НОКати*** [3, с. 280].

Високим ступенем продуктивності при творенні відабревіатурних похідних відзначається префіксальний спосіб словотворення. Дериваційними засобами виступають запозичені префікси та префіксоїди. Цим способом продукуються, головним чином, іменники, значно рідше – прикметникові деривати:

1. А*втоєвроінтеграція* (← євроінтеграція), *антивійськкомат* (← військкомат), *антидонбас* (← Донбас), *антиєвромайдан* (← євромайдан), *антинатовець* (← натовець ← НАТО), *дедонбасизація* (← донбасизація ← донбасизувати ← Донбас), *екс-бомж* (← бомж), *екс-гепеушник* (← гепеущник ← ГПУ), екс-*даїшник* (← даїшник ← ДАІ), *екс-єврокомісар* (← єврокомісар), *екс-комбат* (← комбат), *екс-МММщик* (← МММщик ← МММ), *екс-нардеп* (← нардеп), *екс-опоблоківець* (← опоблоківець ← опоблок), *екс-сільголова* (← сільголова), *екс-спецпризначенець* (← спецпризначенець), *екс-фсбівець* (← фсбівець ← ФСБ), *зооконцтабір* (← концтабір), *мегаДТП* (← ДТП), *міні-НАТО* (← НАТО), *міні-ПМЗ* (← *ПМЗ*), *неоСССР* (← СССР), *неоУПА* (← УПА), *проБПП* (← БПП), *проНФ* (← НФ), *супереспегешник* (← еспегешник ← спг). Напр.: *Для участі у президентських виборах сьогодні подав свої документи до ЦВК екс-нардеп Коновалюк* [3, с. 134]; ***МегаДТП*** *(титри до сюжту)* [3, с. 228].

2. *Антигазпромівський* (← газпромівський ← Газпром), *антиєесівський* (← єесівський ← ЄС), *антиіділівський* (← іділівський ← ІДІЛ), *постФРений* (← феерений ← ФР), *проемвеефівський* (← емвеефівський ← МВФ) Напр.: *Союзники з міжнародної* ***атиіділівської*** *коаліції, очолюваної Сполученими Штатами, впритул наблизилися до проведення наземної операції в Сирії* [3, с. 24].

Висока продуктивність творення похідних слів, мотивувальною базою для яких виступають абревіатури, характерна також для словоскладання: *айтітушка* (← айті + тітушка), *депутати-АТОшники* (← депутат + АТОшник), *ЄС-свідомість*(← ЄС + свідомість), *ЛГПТ-люди* (← ЛГПТ + людина), *нардеп-прогульник* (← нардеп + прогульник), *сарай-Донбас* (← сарай + Донбас), *студент-айтішник* (← студент + айтішник), *фізособи-єдинники* (← фізособи + єдинники), *хлопці-укропці* (← хлопець + укропець), *ID-картка* (← ID + картка), *ІТ-галузь* (← ІТ + галузь), *ІТ-ікубатор* (← ІТ + інкубатр), *ІТ-індустрія* (← ІТ + індустрія), *ІТ-компанія* (← ІТ + компанія), *ІТ-міністерство* (← ІТ + міністерство), *ІТ-продукт* (← ІТ + продукт), *ІТ-проект* (← ІТ + проект), *ІТ-ринок* (← ІТ + ринок), *ІТ-рішення*(← ІТ + рішення), *ІТ-розробник* (← ІТ + розробник), *ІТ-сектор* (← ІТ + сектор), *ІТ-спеціальність*(← ІТ + спеціальність), *ІТ-сфера* (← ІТ + сфера), *ІТ-фоп*

(← ІТ + фоп), *ІТ-центр* (← ІТ + центр). Напр.: *Зараз майбутні* ***депутати-АТОшники*** *розколоті* [3, с. 36]; У нас має бути ЄС-**свідомість** (Перший канал укр. радіо); ***Хлопці-укропці*** *(підпис на фото)* [3, с. 416].

Значно рідше слова утворюються від абревіатур конфіксальним способом. Це, як правило, прикметники і прислівники, зрідка – дієслова: *безЄСсовий* (← ЄС), *безПДВшний* (← ПДВ), *біляатошний* (← АТО), *доАТОвий* (← АТО), *доефемний* (← ФМ), *доєвромайданний* (← євромайдан), *заДНРівський* (← ДНР), *здонбасити* (← Донбас), *ошоубізити* (← шоубіз), *післяАТОшний* (← після АТО), *поДНРівськи* (← ЛНР), *по-ЛНРівськи* (← ЛНР), *по-лугандонськи* (← Лугандон). Напр.: ***БезЄСове*** *життя: підзаголовок до статті «Чий сценарій повторює українська революція?»* [3, с. 44]; *Як на мене, стан українського словникарства і філології десь дуже аналогічний стану українських шоломів і бронежелетів* ***доАТОвого*** *періоду* [3, с. 110]; *Чи потрібен нам «Політичний камеді-клаб» як намагання* ***ошоубізити*** *літературу в Україні?* [3, с. 294]; *Правосуддя* ***по-ДНРівськи*** *(назва статті)* [3, с. 313].

Невисоким ступенем продуктивності при творенні аналізованих похідних лексем характеризується абревіація, однак, сам процес деривації відзначається різноманітністю форм механізму його дії: *Донбабве* (← Дон-бас + Зім-бабве), *Дондурас* (← Дон-бас + Гон-дурас), *Елденеерія* (← Ел-енерія + Де-неерія), *політМММ* (← МММ), *політзек* (← зек), *політзечка* (← зечка), *політпартеліта* (← партеліта), *тервиборчком* (← виборчком), *укрспецхабарник* (← укрспецекспорт + хабарник), *цукроп* (← цук-ор + Укроп). Напр.: *Владімір Путін ... це добре розуміє, відтак і чинить, на відміну від київської* ***партеліти*** [3, с. 316]; *Зомбовані міддю* ***політемемемів*** [3, с. 316].

На матеріалі нашого дослідження фіксуються поодинокі відабревіатурні деривати, утворені такими непродуктивними способами словотворення, як:

1. Складносуфіксальний: *внутрішньоМВФівський* (← внутрі МВФ), *внутрішньопеерівський* (← внутрі ПР), *донбасомовний* (← мова Донбасу). Напр.: *На поновлення якого, як і на освоєння* ***внутрішньоМВФівських*** *процедур, знадобиться ніяк не менше півроку-року* [3, с. 76].

2. Основоскладання: *іділозрада* (← ІДІЛ + зрада). Напр.: *На думку facebook-експертів з геополітичних питань, аби перетворити Іділозраду у повний розгром ісламських терористів на Близькому Сході командуванню поліції потрібно завершити основну фазу військової операції до 20 січня 2017 року…* [3, с. 167].

3. Усічення за зразком абревіації: *оп* (← опоблок). Напр.: *Два Добкіни: екс-губернатор Допа у списку з «****опами****» (вони ж – «Опозиційний блок») пройшов, його молодший брат Дмитро – по мажоритарці на Харківщині* [3, с. 289].

4. Лексико-семантичний: *«Укропинка»* (← укропинка ← укроп), *«Укропчик»* (← “укропчик” ← укроп). Напр.: *Ми присвятили цю ялинку укропу і назвали її «****Укропинка****»* [3, с. 416]; *«****Укропчик****» – дитячий патріотичний театр* [3, с. 416].

Творення лексем похідних від абревіатур відзначається високою системною продуктивністю. Це пояснюється наявністю великої твірної бази, що постійно розширюється (нові абревіатури, які активно утворюються, абревіатурні запозичення з англійської мови, більш давні абревіатури), безпроблемним сполученням словотворчих засобів з твірними основами завдяки морфонологічним явищам. Нерідко відабревіатурні похідні утворюються синонімічними засобами словотворення. Відповідно фіксуються словотвірні типи аналізованих дериватів, які конкурують між собою або ж функціонують у різних мовних стилях. У поєднанні із

запитом суспільства на ці слова системна продуктивність словотвірних типів, за зразком яких творяться відабревіатурні похідні лексеми, становить основу активної деривації означеного масиву слів.

Отже, можна **висновувати**, що значна кількість похідних слів (іменників, прикметників, дієслів, прислівників), які продукуються від абревіатур дев'ятьма способами словотворення, утворюючись за зразком різних словотвірних типів, наявність синонімічних утворень, формування відабревіатурних словотвірних ланцюжків та парадигм, словотвірних гнізд, вершиною в яких є абролексема, свідчить про наявність яскравої тенденції розвитку сучасного українського словотворення. Перспективу дослідження становить вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення

Література

1. *Кислюк Л.* Вплив авторитетних українских видань на формування сучасного обличчя української літературної мови. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* : колект. моногр. / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. 2. С. 26 – 37.

2. *Кислюк Л. П.* Особливості творення і функціонування абревіатур та їхніх дериватів у мові преси. *Українське мовознавство*. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 27 – 28. С. 32 – 35.

3. Словотворчість незалежної України. 2012 – 2016. Словник / уклад. А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків : Харківськ. історико-філол. товариство, 2017. 460 с.

4. *Хрустик Н. М.* Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова. *Слов'янський збірник :* зб. наук. пр. Чернівці : Букрек, 2016. Вип. 20. С. 123 – 125.

Referenses

1. Kyslyuk, L. (2015), *The influence of authoritative mass media on the formation of the modern image of Ukrainian literary language* [*Vplyv avtorytetnykh ukrayins´kykh vydan´ na formuvannya suchasnoho oblychchya ukrayins´koyi literaturnoyi movy*]. Kolekt. monohr.: Tendentsiyi rozvytku ukrayins´koyi leksyky ta hramatyky za red. I. Kononenko, I. Mytnik, S. Roman'uk], Varshava; Ivano-Frankivs´k, Ch. 2, pp. 26 – 37.

2. Kyslyuk, L. P. (2004), *The derivation and functioning peculiarities of the abbreviations and their derivative words in the press language* [*Osoblyvosti tvorennya i funktsionuvannya abreviatur ta yikhnikh deryvativ u movi presy. Zbirnyk naukovykh prats': Ukrayins´ke movoznavstvo*], Vydavn. Dim Dmytra Buraho, Kyiv, No 27 – 28, pp. 32 – 35.

3. Word-formation of independent Ukraine. 2012 – 2016 : Dictionary / ed. by A. Neluba, Ye. Red'ko (2017) [Slovotvorchist' nezalezhnoyi Ukrayiny. 2016 – 2012. Slovnyk / uklad. A. Neluba, Ye. Red'ko; zahal. red. A. Neluby], Kharkivs'ke istoryko-filoloh. tovarystvo, Kharkiv, 460 p.

4. Khrustyk, N. M. (2016), *Active processes of word-formation in modern Ukrainian language : complex words* [*Aktyvni protsesy slovotvorennya v suchasniy ukrains'kiy movi : skladni slova*]. Zbirnyk naukovykh prats': Slov'yans'kyy zbirnyk], Bukrek, Chernivtsi, No 20, pp. 123 – 135.

Н. М. Хрустык,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: ДЕРИВАЦИЯ ОТАББРЕВИАТУРНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке. Рассматривается вопрос деривации отаббревиатурных производных лексем. Определяются и характеризуются способы их образования. Анализируются причины активизации процесса образования дириватов от аббревиатур.

Ключевые слова: развитие украинского языка, активные процессы словообразования, аббревиатуры, отаббревиатурные производные, способы словообразования.

N. M. Khrustyk,
Odesa National I. I. Mechnikov University,
Department of Ukrainian Language

THE DERIVATION OF DERIVATIVES FROM THE ABBREVIATIONS AS AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION

The article is devoted of the question of studying the derivation of derivatives from the abbreviations as an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. The author proves of this problem being adequate, actual and perspective. The abbreviations in derivation of different years outlined and defineed in works by N. Klymenko, Ye. Karpilovs´ka, A. Neluba, K. Savych, Z. Sikors'ka, O. Styshov and other. L. Kyslyuk studied the derivatives from the abbreviations.

The **purpose** of our research is to study the derivation of derivatives from the abbreviations as an active modern trend of the Ukrainian language in derivation. The **object** of the research is proper functioning derivation of the Ukrainian language. The **subject** of our research is the derivation of derivatives from the abbreviations as an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. To teach the aim we should solve such **problems**: outline the derivatives from the abbreviations in the dictionary «Word-formation of independent Ukraine. 2012 – 2016 : Dictionary» ed. by A. Neluba, Ye. Red'ko (2017) and mass media; to define ways of word-building of derivatives from the abbreviations; to study characteristic of this trend development and what causes its formation.

Metodology. The descriptive method, the method of morphemic and derivational analysis are used. **Findling**. The research results show, that the 3 ways of word-building (methods of suffixal, prefixal derivation and complex words) of the derivatives from the abbreviations in modern Ukrainian language are the most active. The important cause of its activity is the necessity of the briefly express an opinion. **Practical value**. The metodology, elaborated classifications of the ways of word-building of derivatives from the abbreviations in this article can be used in the process of writting textbooks in morphemics and word-formation of the Ukrainian language at a high school.

Results. The derivation of derivatives from the abbreviations is a main modern trend development of the Ukrainian language in derivation.

Key words: functioning of the Ukrainian language, an active trends development in derivation, abbreviations, derivatives from the abbreviations**,** ways of word-building.

УДК 821.161.2’06.08/’06-1.09Костенко
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206489

Л. М. Деркач,
канд. філол. наук, доц.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри української мови

ПРЕЦЕДЕНТНІ БІБЛІЙНІ ОДИНИЦІ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО: ПРАГМАТИЧНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню біблеїзмів як прецедентних одиниць на матеріалі поезії Ліни Костенко. Схарактеризовано основні функції, що їх виконують біблеїзми в текстах авторки: стилістичну, композиційну, прагматичну. Окреслено типи використовуваних біблійних одиниць, специфіку й комунікативну мету їхньої трансформації в ліричних творах.

Ключові слова: біблеїзм, прецедентний текст, стилістична, композиційна, прагматична функції.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній лінгвістиці вже усталеним є дослідження художнього тексту як механізму співіснування різних семіотичних просторів, у континуумі якого вихідне повідомлення взаємодіє з більшою чи меншою мірою пізнаваними формами інших текстів: як попередньої, так сучасної культури (М. Бахтін, Р. Барт, Ж. Жанетт, Н. Кузьміна, Ю. Лотман, ін.). Явище такої діалогічної взаємодії в процесі функціонування тексту Ю. Крістева означила терміном інтертекстуальність.

У мовознавстві інтертекстуальність вивчають в аспекті аналізу наявних у конкретному творі інтекстових фрагментів, так званих прецедентних текстів – змістових блоків, які актуалізують значиму для автора фонову інформацію й апелюють до культурної пам'яті читача. Такі одиниці є результатом значеннєвої компресії вихідного тексту, його метонімічною заміною та позначені автосемантичністю, дейктичністю та реінтерпретаційністю [15, с. 107].

В. Красних виокремлює соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні текстові структури [8]. Одним із найбільш вагомих джерел універсальних прецедентних одиниць, безумовно, є Біблія, що підтверджено, зокрема, низкою лінгвістичних досліджень функцій (комунікативних, стилістичних, композиційних, прагматичних), що їх виконують біблеїзми як репрезентанти цього тексту в конкретних художніх текстах чи у творчості окремих письменників.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Протягом останніх десятиліть з’явилася значна кількість досліджень, присвячених вивченню різних аспектів функціонування біблеїзмів у художніх творах (Є. Верещагін, Н. Єщенко, Н. Климович, Н. Майборода, В. Мокієнко, І. Харазінська, ін.), у літописах та

агіографічних текстах (А. Ранчин, В. Тупіков). У низці наукових розвідок розкрито специфіку викристання біблійних феноменів як складника авторського ідіостилю (Н. Буц, Н. Майборода, Н. Іванов, Т. Ілляшенко, Г. Романов, О. Черевченко та ін.), їхню інтерпретацію в публіцистичних текстах (Т. Гончаров, О. Набока, О. Прибитько). Досліджено функціонування біблеїзмів у російській мові (В. Гак, Я. Зайцева, А. Мелікян, В. Телія, М. Шанський), англійській (З. Дубравська, А. Корнєєва), німецькій (І. Дубровська, О. Лисенко), а також зіставному вивченню цих одиниць на матеріалі різних мов (Г. Бєліков, О. Прокоф'єва, К. Яцевич). Лексикографічний опис біблеїзмів здійснили Л. Грановська, К. Дубровіна, В. Коптілов, С. Шулежкова). Низка праць присвячена аналізу біблійних крилатих висловів (А. Коваль, С. Шулєжкова), вивченню біблеїзмів як прецедентного феномена мовної картини світу (С. Білецька, І. Клівіцька, К. Попова, О. Решетняк), ін.

В українському мовознавстві питання функціонування біблеїзмів, зокрема фразеологічних, розкрито в працях Н. Бабич, Л. Бурдей, А. Коваль, В. Коптілова, А. Кузи, Ф. Медведєва, Л. Панасенко, О. Пономаренко, М. Скаб, О. Черевченко.

Текст Біблії, відомий більшості представників різних національних культур, справедливо вважають не тільки прототекстом релігійної літератури [16], а й найбільшим джерелом інтертекстуальних прецедентних елементів – біблеїзмів [4]. У дослідженні ми послуговуємося таким визначенням біблеїзму: уживане в художньому творі слово чи вислів із Біблії [11, с. 68]. Такі одиниці використовують під час перекладів та переспівів релігійних текстів, у творах на біблійні сюжети, а також поза біблійною тематикою, зокрема в художніх творах: як ремінісценції, алюзії, крилаті вирази або цитати.

На основі етимологічного та лексикографічного критеріїв у мовознавстві сформульовано їхню типологію: 1) біблеїзми-слова (власні імена, топоніми, назви релігійних реалій, теоніми); 2) біблеїзми – фразеологічні одиниці, запозичені зі Святого Письма й такі, що виникли на основі біблійних сказань та сюжетів; 3) біблеїзми-вигуки; 4) біблеїзми-цитати: прямі й модифіковані (цілеспрямовано змінені автором) [5, с. 141].

Різні типи зазначених одиниць автори свідомо використовують у поетичних творах як образні аналогії, для досягнення виражально-зображального ефекту, з метою співвіднесення реальної ситуації із прецедентною. Наділяючи текст подвійною референтною співвіднесеністю (з дійсністю та з іншим текстом), біблеїзми задають нову змістову перспективу, актуалізують діалогічну реакцію читача на прототекст. Ліна Костенко біблійні одиниці вживає з метою актуалізації їхньої семантики в тканині поетичного тексту і створення його поліфонічності. Таким чином, інтертекстуальні референції, залежно від авторської настанови, або імпліцитно виражають підтекстові смисли, розширюючи інтерпретаційний простір для адресата, або ж є прямими покликаннями на біблійний текст. Самі ж інтекстові змісти щоразу зазнають трансформацій відповідно до задуму автора: доповнення, актуалізація певної семи, переосмислення, заперечення. У комунікативно-прагматичному аспекті функціонування художнього тексту як семіотичного простору взаємодії між автором і адресатом біблеїзми постають конститутивними одиницями творення змісту.

Є низка розвідок, присвячених окремим аспектам вивчення біблійної лексики у творах Л. Костенко: семантична специфіка ментального лексикону (Н. Буц), фразеологізми (у тому числі й біблійні) як елемент поетичного простору авторки (Г. Віват), трансформація жанру псалма у творчості Л. Костенко (Л. Мостова), інтертекстуальність її поезії (І. Пономаренко). Однак поза увагою мовознавців

залишається дослідження комунікативно-прагматичних функцій біблеїзмів у творах поетеси в аспекті авторської стратегії залучення читача до співпраці в процесі творення тексту, що й зумовило мету дослідження – визначення функції біблеїзмів як прецедентних одиниць у комунікативному просторі поезії Л. Костенко, окресленому розкодовуванням певних сенсів, взаємодією між індивідуальним мовленням і його контекстним значенням. Досягнення мети передбачає виконання низки завдань: а) з'ясування специфіки функціонування біблеїзмів як інтертекстуальних елементів у художніх творах; б) окреслення різних типів біблеїзмів; в) визначення функцій біблеїзмів як інтекстових одиниць у структурі поезій Ліни Костенко.

Матеріалом статті є поетичні твори Л. Костенко, що увійшли до збірок "Вибране" та "Мадонна перехресть".

Об'єкт дослідження – біблеїзми як прецедентні одиниці в структурі художнього тексту. Предмет дослідження – комунікативно-прагматичні та композиційні функції біблеїзмів у поезії Л. Костенко.

Специфіка об'єкта дослідження й окреслена мета зумовили використання таких методів дослідження: метод вибірки, описовий (для генетичного й типологічного аналізу, дослідження трансформацій біблійних одиниць), стилістичний (з'ясування функційного навантаження біблійних одиниць), контекстного аналізу (визначення прагматичних функцій використання біблеїзмів як структурно-смислових складників поетичного тексту), метод лінгвокультурної інтерпретації (з'ясування культурно значущих компонентів у значенні наявних біблійних одиниць), лінгвопрагматичний метод (з'ясування мети вживання біблеїзмів у поетичному тексті).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що перше здійснено комплексний аналіз функцій прецедентних біблійних одиниць у поезії Ліни Костенко в комунікативно-прагматичному аспекті.

Результати дослідження можуть бути використані в науково-дослідній сфері як база для подальших досліджень функцій біблеїзмів у художніх текстах, а також у навчальному процесі – під вивчення курсів лексикології, стилістики, лінгвістики тексту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Художній текст є повідомленням із множинністю значень, закладених на його глибинному рівні. Відомий представник структуралізму Р. Барт вважає текст простором, у якому поєднано різні види письма, різні коди типи вже баченого, уже читаного, робленого [1]. Коди є надтекстовою організацією значень, своєрідними асоціативними полями. За такої умови лінгвістичне дослідження тексту все частіше вимагає антропоцентричної парадигми опису мовних явищ, урахування того факту, що художній твір – це своєрідна пропозиція читачеві, який, враховуючи стилістичне, риторичне й ідеологічне надкодування, а також інтертекстуальні знання, інтерпретує зміст повідомлюваного. Тому під час аналізу тексту слід враховувати його прагматичний аспект: свідомий вибір автором засобів для реалізації стратегії впливу на адресата. Одним із таких засобів є біблеїзми, що виконують функцію інтертекстуальних маркерів.

У поезії Л. Костенко можна простежити вживання біблеїзмів різних типів: 1) біблеїзми-слова; 2) біблійні сталі вирази; 3) біблеїзми-вигуки; 4) біблійні ситуації як одиниці організації сюжетів окремих творів. Для досягнення певного комунікативного ефекту такі одиниці здебільшого зазнають трансформацій: морфолого-семантичних (наприклад, зміна форми числа іменника) або власне

семантичних (нашарування нових змістів). Тематично вони стосуються оцінки різних аспектів дійсності та людини.

Біблеїзми-слова почасти виконують стилістичну функцію вираження експресії та емоцій. Наприклад: *О ради **Господа святого**! Усі ж бувають молоді* [7, с. 7]; Чи будем вік себе *картати? Але за віщо, **Боже** мій?*! [6, с. 274]; ***Господь**, спаси мене від доброти!* [6, с. 209]; *... і так по криті, крихіті Україна – іде з тобою, **Боже мій**, куди?!* [6, с. 185]; *І хто нам допоможе? **Єдиний у трьох лицях**?* [6, с. 79] (тут і далі вирізнення в тексті мої. – Л. Д.). Такі лексичні одиниці є елементами емоційно-риторичної структури текстів.

Іноді в поезії біблійні власні імена вжиті у формі множини: *"Христос, не знаю, може, десь і є, зате в очах рябіє від **Пілатів**"* [6, с. 267]; *"І Гриць, і грець, і Швець, і жнець. І хто кому **Іскаріоти**?"* [7, с. 33]; *"І дощ, і сніг, і віхола, і вітер. Високовольтна лінія **Голгоф**"* [6, с. 21]. Номінуючи своє оточення Пілатами або Іскаріотами, поетеса актуалізує певні семи (зрадництво, жорстокість, жертовність) з метою акцентувати увагу на конкретних рисах характеру, увиразнити зміст висловлення. Такі прецедентні власні назви, на нашу думку, є мовним вираженням концептів, актуальних для художньої картини світу поетеси.

Низка біблеїзмів – топоніми, назви біблійних реалій, власні імена – актуалізують у тексті важливу для авторки інформацію, апелюючи до "культурної пам'яті" адресата, оскільки є результатом змістової компресії. У процесі сприйняття поезії читач упізнає в біблеїзмах заміну вихідних текстів (сюжетів), які "згорнуті" до назви одного поняття чи імені. Наприклад, у реченні *"А ти мене уже не бачиш звідтам, стоїш між **Фарисеєм** і **Левитом**"* [6, с. 485] у роздумах ліричного героя вжито слова – біблійні вкраплення "фарисей" та "левит", що актуалізують у свідомості читача відразу дві притчі з Євангелія від Луки (18:9-14; 10:29-37): про митаря та фарисея, а також про милосердного самарянина (тут і далі цитуємо Біблію в перекладі Івана Огієнка [2]). Повчальний зміст обох притч коротко можна сформулювати так: вияв милосердя до ближнього є важливішим за дотримання релігійних приписів і норм. У поезії Л. Костенко зазначені біблеїзми, визначаючи змістову перспективу тексту, виконують прагматичну функцію розширення поінформованості адресата, впливу на його погляди. Як прецедентні феномени вони апелюють до загальнолюдських цінностей.

В іншій поезії ("Балада про дим"), написаній на згадку про смерть австрійської письменниці Інгеборг Бахман, використано впізнавані лексичні одиниці: А *дим казав: – Та це ж не при **потопі**! Де ж подівались людські голоси?"; "Мікро-**Содом**, зашторена **Гоморра**, прокніться, люди, чуєте, біда!"* [6, с. 246]. Топоніми Содом і Гоморра та назва біблійної події (потоп) є ремінісценціями на сюжети з Книги Буття (19:1-30; 7:1-24). Вони виконують функцію емоційно-оцінних елементів тексту як приховане порівняння кімнати, у якій горіла письменниця, із тими містами, які було знищено вогнем. Асоціативно пов'язані з біблійним текстом, такі одиниці мають на меті спонукати адресата до роздумів про те, як могло статися, що ніхто не прийшов на допомогу письменниці під час пожежі в її квартирі в одному з людних будинків Риму. Біблійні ситуацій в таких випадках повністю переосмислені та є лише вихідними моментами ліричної оповіді. Такі номінації передбачають моделювання адресата як носія спільної з автором пам'яті.

Іноді Л. Костенко використовує біблеїзми як емоційно-оцінний компонент образотворення. Наприклад, у поезії "Храми", характеризуючи героя, авторка вживає різні біблеїзми. Зіставляючи одиниці з протилежним оцінним маркуванням, вказує на

цілісність та принциповість характеру діда Михайла: *“Між **Богом** – **чортом** душу не двоїв”* [6, с. 386]. Власне ім’я *Міріам* (Діва Марія), ужите в одному контексті з біблійним фразеологізмом “тридцять срібних”, увиразнює ілокутивну силу висловлення, у якому йдеться про цінності, сповідувані героєм: дід будує храми й ніколи не бере грошей за роботу, бо *“Ті **тридцять срібних** теж були грошима. Це гріх. Це сльози діви **Міріам**”* [6, с. 386]. Завершує текст алюзія на біблійну історію про вигнання торговців із храму (Євангеліє від Іоанна, 2:12-25): *“І так, у мислях збудувавши храми, **торгующих із храму виганяв**”* [6, с. 386]. Семантичні трансформації біблійних одиниць актуалізують їхні конотативні значення, зокрема оцінні й емоційні компоненти. За такої умови біблеїзми стають важливими елементами створення образу героя, оскільки означають ті принципи, яких він дотримується в житті.

Пов’язуючи власні поетичні твори з прецедентними передтекстами, авторка інтерпретує євангельські сюжети, виявляючи емоційно-оцінну характеристику згадуваних осіб чи ситуацій. Такого типу біблеїзми можна вважати експресемами.

Крім зазначених вище особливостей уживання біблійних одиниць, у творах Л. Костенко знаходимо приклади організації поетичних текстів на основі актуалізації певної євангельської ситуації. У цьому випадку комунікативна мета використання біблеїзмів – відтворення переживання ліричним героєм вічно актуального сюжету. Виконуючи композиційну функцію, біблеїзми як елементи прецедентного тексту стають вузлами зчеплення семантико-композиційної структури твору. Наприклад, у поезії “Ісус Христос розп’ятий був не раз” прецедентний теонім *Ісус Христос*, топоніми *Голгофа*, *земля обітована*, *Гефсиманський сад* є вербальними центрами, які слугують втіленню філософських інтенцій авторки, оскільки йдеться про переосмислення центральної події християнства – розп’яття Христа – з погляду сучасного сприйняття: *“**Ісус Христос** розп'ятий був не раз. Там, на **Голгофі**, це було уперше ... А потім розп'яли на полотні, у мармурі, у гіпсі і в граніті”* [6, с. 366]. У кінці твору використано біблеїзми *земля обітована* та *Гефсиманський сад* (*“Куди піду? Куди тепер піду? Де на землі **земля обітована**? Казарми в **Гефсиманському саду**, і всі народи – як розкрита рана”* [6, с. 366], які створюють ефект поступового наростання експресивності й акцентують на тих потенційних компонентах значень, які допомагають авторці увиразнити вияв власних почуттів. У тексті топоніми втрачають біблійне номінативне локативне значення, а інформують про події, із ними пов’язані. Зміст таких поезій ґрунтується на переосмисленні євангельської ситуації, що є лише вихідним моментом ліричного сюжету, у якому за посередництвом біблеїзмів “надбудовано” нові змісти, актуальні для сучасного читача.

Л. Костенко вживає прецедентні біблійні одиниці з метою комунікативно-прагматичної відкритсті тексту адресатові, що передбачає інтертекстуальну компетенцію останнього. Сприйняття їх адресатом як сконденсованих повідомлень, що виражають авторські інтенції, актуалізує прагматичну функцію, пов’язану зі стратегіями впливу на адресата. У низці текстів Л. Костенко, які є поетичними переказами євангельських сюжетів, біблеїзми є лише маркерами прототексту, на основі якого постає нове змістове наповнення твору. Наприклад, у поезії “Перш, ніж півень запіє” авторка пригадує історію про те, як апостол Петро тричі відрікся від Христа (власне назва є алюзією на відомий сюжет із Євангелія від Луки, 22:54-62). Антропоніми *Петро, Юда, Учитель, Ісус, Месія, Пілат* є одиницями логіко-семантичної композиції прецедентного тексту, на яких ґрунтуються роздуми ліричного героя. Л. Костенко інтерпретує євангельську оповідь, спонукаючи читача

критично осмислити описану історію. З цією метою вже на початку тексту протиставляє два образи апостолів: *“**Петро** – не **Юда**. Він любив Учителя. І вуст він зроду був би не отверз. ...Коли вели Ісуса до мучителя, була сльота. Петро апостол змерз”* [6, с. 367]. Далі, іронізуючи, авторка ніби виправдовує вчинок Петра: *“Була сльота. Сказав апостол: – Ні”; “Бо ж розіпнуть. І хто ж тоді нестиме святе учення у майбутні дні?”* [6, с. 367]. Враховуючи фонові знання читача про цей сюжет, авторка спонукає до його переосмислення. Специфіка використання біблеїзмів посилює перлокутивний ефект, спрямований на зміну поглядів та оцінок адресата тексту.

Таку ж прагматичну функцію виконують біблеїзми в поезії “Був Ірод, і була Іродіада...” [6, с. 363], у якій ідеться про відомий сюжет – смерть Івана Хрестителя (Євангеліє від Марка, 6:14-30). Семантичними вузлами тексту є імена *Ірод, Іродіада, Саломея, Предтеча*, які демонструють переказ євангельської оповіді. Проте зіставлення ліричного сюжету з біблійним вказує на те, що Л. Костенко акцентує увагу адресата лише на одному фрагменті. Ним є танець Саломеї, змальовуючи який авторка доповнює прецедентну ситуацію власною оцінкою (*“Створіннячко! В такому забутті. Як ставиш ти грайливо й граціозно на білий мармур ніжки золоті!”*) та висновком: *“А що була то голова Предтечі, – то що у цьому тямила вона?”* [6, с. 363]. Текст реалізує концепцію авторки, втілену за посередництвом відібраних відповідно до задуму мовних засобів, адресованих читачеві.

Назва іншого твору – «Брейгель. “Шлях на Гологофу”» апелює до пригадування відомого сюжету, відтвореного на полотні нідерландським живописцем. Як картина, так і вірш є більш інформативними, ніж євангельська оповідь про шлях Христа на страту (Євангеліє від Луки, 23:26-33). Крім імен *Ісус* та *Симон*, згадуваних у цьому євангельському сюжеті, Л. Костенко використовує біблеїзми, відомі з інших оповідей: *Марія Магдалина, Божа Мати, Месія, Варава, Пилат, Божий Син*, а також топоніми *Голгофа*, *Череповище*. Це відповідає авторській стратегії, адже читачеві запропоновано критично оцінити ситуацію та її учасників, здебільшого байдужих спостерігачів цієї великої трагедії, жоден із яких не прийшов на допомогу Месії: *“І хоч би хто! Кому було до того? Всі поспішали місце захопить. Воно ж видніше з пагорба крутого, як він конає, як він хоче пить”*; *“...от парадокс: заплакав лиш **Варава**, розбійник, не розп’ятий на хресті”* [6, с. 364]. Євангельська оповідь у цьому випадку є вихідним моментом ліричного сюжету, адже за посередництвом біблеїзмів актуалізуються нові змісти, важливі для концептосфери авторки, осмислюються причини прецедентної події, оцінюється поведінка юрби і поведінка близьких Ісусові людей.

Поетичний твір може задавати нову змістову перспективу прецедентним біблійним одиницям: доповнювати їх, акцентувати певні сенси, трансформувати відповідно до задуму автора, навіть руйнувати первинний зміст. Одна з поезій Л. Костенко починається такими словами: *“На другий день **Великого Потопу** ще півні кукурікали. Ще десь урвала баба у городі кропу, бо світ ще був затоплений не весь. Не всіх же **Бог**, як **Ноя**, попередив. Ніхто не мав **ковчега** про запас”* [7, с. 98]. Таке жартівливе обігрування біблеїзмів у контексті співвідношення з двома сюжетами – біблійним та сучасним – створює ефект зміни їхнього номінативного значення на образне.

У “Баладі про здоровий цинізм” Л. Костенко згадує історію Якова й Рахілі (Книга Буття, 29:1-30), однак, незважаючи на використання біблійних номінацій, експлікує в тексті поезії ті почуття й міркування, яких немає в біблійній оповіді: *“На*

другий день до тестя прийде ***Яків****: – Я ж так любив, за що мені цей біль? – А тесть йому: – Чого б ото я якав? Яка різниця –* ***Лія*** *чи* ***Рахіль****?"* [6, с. 191]. Прагматична функція біблеїзмів у цьому випадку полягає в зіставленні ліричного сюжету з біблійним, що супроводжується інтерпретацією останнього.

Іноді поетеса використовує алюзії на певні біблійні вирази або ситуації. Наприклад, у творі "Стоїть у ружах золота колиска" [6, с. 28] рядок *"Початок є. А слова ще нема"* нагадує слова з Євангелія від Іоанна (1:1): "Споконвіку було Слово...". У контексті іншої поезії використано слово Едем (*"Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений* ***Едем*** *і за волошку в житі золотому"* [6, с. 9] як аналогію до назви місця проживання первісних людей, про яку йдеться в Книзі Буття (2:7-11).

У творчому доробку Л. Костенко є й переспіви біблійних текстів, зокрема цикл "Даводові псалми". Авторка надала віршової форми першому, шістнадцятому й двадцять другому псалмам, продемонструвавши, як у процесі змістового діалогу між прототекстом із Книги Псалмів і новим твором осмислюються вічно актуальні для людини сюжети.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, біблеїзми як прецедентні одиниці є важливим інтекстовим компонентом ідіостилю Ліни Костенко. Виконуючи низку функцій, вони актуалізують інтенції авторки, пов'язані з трактуванням морально-філософських проблем сьогодення. Уживання біблеїзмів зумовлене авторською комунікативною стратегією залучення читача до співпраці в конституюванні змісту твору, демонструє комунікативно-прагматичну, змістову, ідейну відкритість двох текстів – біблійного та сучасного. У першому йдеться про прадавні події, а слова з Біблії виконують номінативну функцію. У художньому тексті актуалізуються конотативні значення й нові сенси.

Експресивне наповнення біблійних номінацій, чисельність маркованих ними сюжетів свідчить про те, що згадувані прецедентні феномени є невід'ємною частиною авторського світосприйняття. Якщо узагальнити специфіку вживання біблеїзмів у поезії Л. Костенко, можна виокремити низку функцій, виконуваних цими одиницями:

- стилістична функція вживання біблійних одиниць як експресивізмів, алюзій;
- композиційна функція використання біблеїзмів як вузлів зчеплення семантико-композиційної структури твору;
- композиційна функція вживання біблійних номінацій з метою увиразнення переживань ліричного героя, пов'язаних із "вічним" сюжетом;
- прагматична функція зіставлення ліричного й біблійного сюжетів, що супроводжується інтерпретацією останнього відповідно до авторської настанови спонукати адресата до критичного осмислення євангельського сюжету.

Інтенсивність інформаційного наповнення поезій Л. Костенко, у яких використано біблеїзми як інтекстові елементи, реалізує певну стратегію впливу на адресата, активізуючи різні сторони механізму сприйняття тексту читачем: спонукання до роздумів, полеміки, формування певних переконань або оцінок.

Дослідження функцій біблеїзмів як прецедентних одиниць є лише одним із аспектів вивчення інтертекстуальності позії Л. Костенко, який може бути доповнений матеріалами інших студій, присвячених цій темі.

Література

1. *Барт Р.* Избранные работы. Семиотика. Поэтика: пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.

2. Біблія або Книги Святого Письма Старого та Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. проф. Івана Огієнка. Київ: Українське Біблійне товариство, 2013. 1152 с.

3. *Дубравська З.* Етимологія, трансформація й класифікація біблеїзмів у сучасному англійському мовленні. Молодий вчений. 2019. № 4.2 (68.2). С. 68-71.

4. *Климович Н. В.* Библеизмы в художественном тексте: типологический, функциональный и переводческий аспекты: автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.19 - теория языка. Иркутск, 2011. 16 с.

5. *Климович Н. В.* Особенности перевода интертекстуальных элементов библейского происхождения в художественном тексте. *Вестник ТГПУ* (TSPU Bulletin). 2013. 10 (138). С. 141-147.

6. *Костенко Л. В.* Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.

7. *Костенко Л. В.* Мадонна перехресть. Київ: Либідь, 2011. 112 с.

8. *Криловець Н. В.* Філософська поезія Ліни Костенко: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2012. 16 с.

9. *Красных В. В.* Виртуальная реальность или реальная виртуальность? Москва: Диалог-МГУ, 1998. 352 с.

10. *Кузьмина Н. А.* Интертекст и интертекстуальность: к определению понятий. *Текст как объект многоаспектного исследования*. Санкт-Петербург, 1998. Вып. 3. Ч. 1. С. 27-35.

11. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / Гол. ред. А. Волков; Буковинський центр гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 643 с.

12. *Мостова Л. Б.* Жанрова трансформація псалма в творчості Ліни Костенко. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2015. Вип. 21. С. 104-111.

13. *Пономаренко І. В.* Художня своєрідність поезії Ліни Костенко (інтертекстуальність і феномен агону): автореф. дис... канд. філол. наук, НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2005. 20 с.

14. *Скаб М., Скаб М.* Біблійні фразеологізми як об’єкт мовної гри в сучасній українській літературі. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2012. Вип. 64. Том 25. С. 232-237.

15. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. Н. М. Кожиной. Москва: Флинта, 2011. 696 с.

16. *Тупиков* В. А. Особенности цитирования Священного Писания в оригинальных произведениях русской агиографии: дисс. … канд. филол. наук. Волгоград, 2011. 196 с.

Referenses

1. Bart, R. (1989), *Selected works. Semiotics. Poetics: lane. with fr.; comp., common ed. and introduction. Art. G. Kosikov* [*Izbrannyje raboty. Semiotyka. Poetyka: per. s fr.; sost., obshch. red. i vstup. st. H. K. Kosikova*], Prohress, Moskva, 1989, 616 p.

2. *The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments from the Hebrew and Greek languages have been literally re-translated into Ukrainian / trans. prof. Ivan Ogienko* (2013), [*Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho ta Novoho Zapovitu iz movy davnoievreiskoi y hretskoi na ukrainsku doslivno nanovo perekladena / per. prof. Ivana Ohiienka*], Ukrainske Bibliine tovarystvo, Kyiv, 1152 p.

3. Dubravska, Z. (2019), *Etymology, transformation and classification of biblicalisms in modern English speech* [*Etymolohiia, transformatsiia y klasyfikatsiia bibleizmiv u suchasnomu anhliiskomu movlenni*], Molodyi vchenyi, № 4.2 (68.2). P. 68-71.

4. Klimovich, N. V. (2011), *Biblicalisms in the artistic text: typological, functional and translation aspects* [*Bybleizmy v khudozhestvennom tekste: typolohycheskii, funktsyonalnyi i perevodcheskii aspekty: avtoref. dyss... kand. filol. nauk*], Irkutsk, 16 p.

5. Klimovich, N. V. (2013), Features of translation of intertextual elements of biblical origin in an artistic text [*Osobennosti perevoda intertekstualnykh elementow bibleiskoho proiskhozhdenia v khudozhestvennom tekste*], Vestnyk THPU (TSPU Bulletin), 10 (138), P. 141-147.

6. Kostenko, L. V. (1989), *Selected* [*Vybrane*], Dnipro, Kyiv, 559 p.

7. Kostenko, L. V. (2011), *Madonna crossroads* [*Madonna perekhrest*], Lybid, Kyiv, 112 p.

8. Krasnykh, V. V. (1998), *Virtual reality or real virtuality?* [*Virtualnaya realnost ili realnaya virtualnost?*], Dialog-MGU, Moskva, 352 p.

9. Krylovets, N. V. (2012), *Philosophical poetry of Lina Kostenko* [*Filosofska poeziia Liny Kostenko: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Odesa, 16 p.

10. Kuzmina N. A. (1998), *Intertext and intertextuality: to the definition of concepts* [*Intertekst i intertekstualnost: k opredeleniyu ponyatij*], Tekst kak obiekt mnogoaspektnogo issledovaniya, Sankt-Peterburg, Vyp. 3, Ch. 1, P. 27-35.

11. *Lexicon of general and comparative literature, ch. ed. A. Volkov* (2001) [*Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva, Hol. red. A. Volkov; Bukovynskyi tsentr humanitarnykh doslidzhen*], Zoloti lytavry, Chernivtsi, 643 p.

12. Mostova, L. B. (2015), *Genre transformation of the psalm in the works of Lina Kostenko* [*Zhanrova transformatsiia psalma v tvorchosti Liny Kostenko*], Problemy suchasnoho literaturoznavstva, Vyp. 21, P. 104-111.

13. Ponomarenko, I. V. (2005), *Artistic originality of Lina Kostenko's poetry (intertextuality and the phenomenon of agony)* [*Khudozhnia svoieridnist poezii Liny Kostenko (intertekstualnist i fenomen ahonu): avtoref. dys... kand. filol. nauk*], Kyiv, 20 p.

14. Skab, M., Skab, M. (2012), *Biblical phraseology as an object of language play in modern Ukrainian literature* [*Bibliini frazeolohizmy yak obiekt movnoi hry v suchasnii ukrainskii literaturi*], Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii, Vyp. 64, Tom 25, P. 232-237.

15. *Stylistic encyclopedic dictionary of the Russian language / ed. N. M. Kozhina* (2011) [*Stilisticheskij enciklopedicheskij slovar russkogo yazyka / pod red. N. M. Kozhinoj*], Flinta, Moskva, 696 p.

16. Tupikov, V. A. (2011), *Features of citation of the Holy Scripture in original works of Russian hagiography* [*Osobennosti czitirovaniya Svyashhennogo Pisaniya v originalnykh proizvedeniyakh russkoj agiografii*: *diss. … kand. filol. nauk*], Volgograd, 196 p.

Л. М. Деркач,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра украинского языка

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ БИБЛЕЙСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ПОЭЗИИ ЛИНЫ КОСТЕНКО: ПРАГМАТИЧЕСКИ-КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию библеизмов как прецедентных единиц на материале поэзии Лины Костенко. Охарактеризовано основные функции библеизмов в текстах в текстах автора: стилистическую, композиционную, прагматическую. Очерчены типы использованных поэтом библейских единиц, специфику и коммуникативную цель их трансформации в лирических произведениях.

Ключевые слова: библеизм, прецедентный текст, стилистическая, композиционная, прагматическая функции.

L. M. Derkach,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Ukrainian Language

PRECEDENT BIBLICAL UNITS IN LINA KOSTENKO'S POETRY: PRAGMATIC-COMMUNICATIVE ASPECT

The article is devoted to the study of biblical words and phrases viewed as precedent units. The research is based on poetry by Lina Kostenko. Different types of biblical words and phrases which are used in literary works are described. It was found out that such units can reflect expression and emotions, express information which is important for the author in a poetic text, appeal to the "cultural memory" of the addressee, become bonds of semantic-compositional structure of the literary work.

Biblical units as elements of poetic works are connected with the overlapping of senses of two texts – the precedent text and the author's one. The former refers to ancient events, and words from the Bible perform a nominative function. The latter reveals connotative meanings and some new senses. Precedent biblical units become a way of organizing a lyrical narrative.

Partially, in the result of semantic compression biblical words and phrases become the initial units of a lyrical work, on which the rethinking of Gospel situation is based. Through them, the author "builds" new senses relevant to a modern reader. The use of biblical words and phrases enhances the perlocutionary effect aimed at changing the addressee’s views and values. In such a way, new meanings which are important for the author's conceptosphere are actualized, and the causes of precedent events are understood.

Having generalized the specificity of the use of precedent biblical units in the communicative space of Lina Kostenko's works, we can single out a number of functions performed by them in the author's poetry, namely:

- stylistic function of using biblical units as expressive means, allusions;
- compositional function of using biblical words and phrases as bonds of semantic-compositional structure of the work;
- compositional function of using biblical nominations in order to express the lyrical hero’s feelings related to the "eternal" plot;

- pragmatic function of contrasting lyrical and biblical plots, accompanied by the interpretation of the latter in accordance with the author's intention to encourage the addressee to think critically about the gospel plot.

The intensity of informational influence connected with the use of biblical words and phrases in the poetic works by L. Kostenko forms a pragmatic effect of encouraging the reader to think, debate and form certain beliefs or assessments.

Key words: biblical words and phrases, a precedent text, stylistic, compositional and pragmatic functions.

УДК : 821.161.2-32'37/.38.09Кобилян.
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206491

Ю. М. Руснак,
канд. філол. наук, доц.,
Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний медичний університет»,
доцент кафедри суспільних наук та українознавства

ПОРІВНЯННЯ ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ У МАЛІЙ ПРОЗІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ: КОГНІТИВНИЙ ТА СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Статтю присвячено аналізу логічної операції порівняння та її вербалізації в художньому дискурсі О. Кобилянської. Порівняння-нереченнєві структури (слова, сполучення слів – порівняльні звороти) та порівняння-реченнєві структури розглянуто в когнітивному та стилістичному аспектах.

Ключові слова: порівняння-нереченнєві структури, порівняння-реченнєві структури, художній дискурс, порівняльний зворот, металогія, конвергенція, акротеза.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Порівняння – когнітивна операція, на основі якої здійснюється акт осмислення дійсності. Онтологічною передумовою порівняння є реальна подібність і відмінність об'єктів пізнання. Проте порівняння має виражальні можливості, створюючи палітру образності в художньому тексті. Неповторність кожної мови пояснюється певним типом пізнання світу, його креативним освоєнням. Тож, порівняння як логічна операція характеризується співвідношенням, зіставленням двох ситуацій, реалій, об’єктів, між якими проводяться аналогії, зв’язки.

Актуальність наукової розвідки вмотивована необхідністю дослідження порівнянь у мовостилі Ольги Кобилянської для формування когнітивно-прагматичної концепції художнього дискурсу письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовотворчість Ольги Кобилянської досліджувало багато мовознавців, передовсім буковинських: Н. В. Гуйванюк, Н. Д. Бабич, Л. О. Ткач , О. В. Кульбабська, М. В. Скаб, Н. О. Руснак , С. Т. Шабат-Савка, О. В. Кардащук, Т. Є. Гуцуляк, С. Є. Панцьо, Т. П. Вільчинська, В. А. Чолкан, О. В. Максим’юк, О. Л. Даскалюк та ін.

Мета статті – проаналізувати мовні засоби порівняння у малій прозі Ольги Кобилянської в когнітивному та стилістичному аспектах.

Об'єкт дослідження – мова творів Ольги Кобилянської, написаних переважно у 80-90 рр. XIX ст. – на початку XX ст., що увійшли до першого тому зібрання творів письменниці в десяти томах. Це мала проза, представлена такими жанрами, як новела, нарис, фантазія, гумореска, поезія в прозі.

Предмет дослідження – когнітивні та стилістичні особливості порівняння у малій прозі Ольги Кобилянської.

Методи дослідження. Як основні використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу та лінгвістичні – описовий, структурний методи.

Новизна наукової розвідки зумовлена тим, що порівняння та засоби його вираження у малій прозі Ольги Кобилянської, написаній на зламі XIX – XX ст., ще не були предметом аналізу в когнітивному й стилістичному аспектах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Логічну операцію порівняння вербалізують порівняння-нереченнєві структури (слова, сполучення слів – порівняльні звороти (далі ПЗ)) та порівняння-реченнєві структури. Обидва типи мовних одиниць виражають ознаку, проте порівняння-реченнєві структури виражають ознаку пропозиції, частини дійсності, порівняння-нереченнєві структури – ознаку явища, предмета. Порівняння-реченнєві структури можна редукувати до порівнянь-нереченнєвих структур, пор.: *Тільки безхмарне чисте небо яскраво червоніло на заході; здавалося,* ***наче червоні полум'яні язики пнулися із землі до спокійного небозводу, щоб його поглинути*** [3, с. 105] *// Тільки безхмарне чисте небо яскраво червоніло на заході,* ***наче червоні полум'яні язики***.

Специфічна риса художнього дискурсу О. Кобилянської – функціювання в одному контексті кількох операцій порівняння різної або тотожної лінгвальної природи, напр.: *Обвіяна ароматом олеандра, нахилила вона свій дзьобик до чашечки цвіту і випила звідти одну крапельку, що справила їй приємність…після цього – так* ***здавалось їй***, – ***начебто пальми завели музику****, вона сама кружляла у вихорі танцю, а довкола неї,* ***наче в казці****, все пахло і сіяло* [3, с.110]. *Легкий, непевний усміх заграв на її лиці, що біле,* ***мов сніг****, хиталося все нижче і нижче, і, піддаючись власті незвісної сили, вона зсунулася поволі,* ***мов зломлена пальма****, і майже безтямки на землю!..* [3, с. 128].

У малій прозі О. Кобилянської спостерігаємо такий прийом, як *порівняння в порівнянні*, де в порівнянні-реченнєвій структурі міститься ПЗ, напр.:

Коли він до неї притулився, ***здавалося їй, мовби щось нерозгадане, мов електричний тік,*** *перейшов від нього до неї, і тисячу полуменів бухнуло на неї* [3, с. 127].

Одним із засобів порівнянь-нереченнєвих структур є порівняльний фразеологізм, який складається з двох компонентів – головного і порівняльного: «структуру порівняльного фразеологізму можна зобразити у вигляді дистрибутивної формули R b A, де R – референт (тема), b – формальний виразник порівняльних відношень (порівняльний сполучник), R – порівняльний зворот, або агент порівняння» [1, с. 79]. Н.О. Руснак зазначає, що «функціонально важливішим є порівняльний компонент, покликанням на нього, через нього пояснюється головний…порівняльний реалізує ознаку» [5, с. 65]. ПЗ імпліцитно репрезентує непроцесуальну ознаку або непроцесуальну ознаку ознаки.

Непроцесуальну ознаку ПЗ виражає, коли відноситься до іменника з прикметником або до іменника. ПЗ щодо прикметника з іменником може бути в

різних позиціях: іменник+прикметник у функції відокремленого означення + ПЗ ***жеребець, чорний, як уголь*** або ж ПЗ у інтерпозиції ***білі, як сніг, лиця***.

Коли ПЗ відноситься до іменника з прикметником, він дублює непроцесуальну ознаку іменника ***грубі, мов рамена***, *ланцюги; лице біле,* ***як перлова матиця;*** *краплі* ***великі, немов сльози,*** з погляду когнітивної лінгвістики формуючи плеонастичну конструкцію, проте ПЗ виконує виражальну функцію, створюючи образність. Коли ПЗ відноситься до іменника, він виражає імпліцитну ознаку, яку в свідомості читача експлікує його ментальна база**:** ***гриби, мов великі ластів'ячі гнізда*** (форма).

У малій прозі О. Кобилянської фіксуємо такі типи непроцесуальних ознак, виражених ПЗ:

– фізична ознака:

На кождий віз ладовано чотири до шість пнів і сковувано ***грубими, мов рамена, ланцюгами*** [3, с. 202]. *Ліворуч гірської дороги, котрою він ішов, зяяла поросла лісом пропасть, праворуч тяглася скалиста лісова* ***дорога, стрімка та висока, мов стіна*** [3, с. 118]. *Їди, що йому давали, він не рухав…най собі її держать для себе,– думав, – то від неї* ***вони*** *такі* ***тонкі, як веретена****, та бліді, та погані* [3, с. 118]. *Дощові* ***краплі великі, немов сльози,*** *а й такі прозорі, бились чутно о шиби, розпливались і котились звільна вниз, густо, багато, невпинно* [3, с. 174]. *Її товариші, прегарні* ***мужчини, стрункі, мов смереки*** *й еластичні, сиділи в хаті тут і там, в найвигідніших позах на світі* [3, с. 203].

– сенсорна ознака (звукова):

У неї милий ***голос, м'який*** *і гласкав,* ***мов оксамит****, мою душу; я відчував його фізичне враження* [3, с. 156];

– візуальна (зорова) ознака:

Червоні холоші й ***біла, як сніг, сорочка****, з вишиваним коміром і рукавами, з-під котрих видко було кріпкі, жилуваті рамена* [3, с. 116]. *Хвильку боролася з ним, німо й майже автоматично, його очі горіли, а* ***блідий був, як труп*** [3, с. 127]. *Був то пишний стрункий* ***жеребець, чорний, як уголь****, з каблукуватою шиєю, великими ніздрями й вистаючими іскристими очима; буйний хвіст досягав майже землі* [3, с. 114];

– естетична ознака:

Немов соняшник*, стояла її душа отворена для для незвісно якогось щось* [3, с. 113]. *Освічене магічним місячним світлом, мільйонами звізд, воно було* ***гарне, мов у казці*** [3, с. 132]. *Тоді все було* ***таке гарне, мов сонце в саме полудне****. Він хоче, щоб воно було знов так гарно* [3, с. 128];

– емоційна ознака:

Сміх самого здорового життя, змішаний з тяжкими сльозами жалю, пробивався силоміць крізь усе, а якась ***туга, лагідна, мов оксамитовий плащ****, лежала на всім…*[3, с. 200]. *Коли він до неї притулився, здавалося їй, мовби* ***щось нерозгадане, мов електричний тік,*** *перейшов від нього до неї. і тисячу полуменів бухнуло на неї* [3, с. 127].

ПЗ може увиразнювати непроцесуальну ознаку ознаки, виражену прислівником:

На колінах обняв її стан руками і держав її ***сильно, мов у кліщах*** [3, с. 127]. *Він, заперши дух, надслухував на всі боки, стояв* ***нерухомо, мов тигр на чатах****…* [3, с. 128].

Якщо ПЗ відноситься до дієслова, він виражає непроцесуальну ознаку ознаки:

Трохи згодом ***зникла, наче привид*** (раптом)*, з моїх очей…*[3, с.185]. *Я хотів їх* ***доглядати, як дорогоцінне каміння на деяких з моїх улюблених перстенів*** (пильно)*, що – коли наблистілися вже доволі і я налюбувався досить їх правдивою красою (Що я любив,* [3, с. 213]. *Лінива, як її народ, була не дуже охоча до праці і* ***жила, мов ті сторонські рослини в теплиннях*** (безтурботно)*, що їм у сні привиджуються бурі, які лютують знадвору* [3, с.112].

Проте ПЗ має амбівалентний характер. Він виступає не лише плеонастичною структурою (з погляду когнітології), але й може бути засобом ущільнення інформації, напр.: *Була гарна,* ***струнка, як усі верховинки*** [3, с. 184], т.б. читач може створити в своїй уяві узагальнений образ верховинки, ознака *струнка* властива усім верховинкам. Пор.:

Високий, гибкий і кріпко збудований, ***як усі його одноплемінники,*** *мав він лице чудно гарне. Воно було мрачно задумане, навколо уст ніжне і в верхній частині слов'янське, то є трохи ширше, та* ***се*** *красі не вадило* [3, с. 116]. *Лінива,* ***як її народ****, була не дуже охоча до праці і жила, мов ті сторонські рослини в теплиннях, що їм у сні привиджуються бурі, які лютують знадвору* [3, с. 112]. *Він хворий із туги, йому хочеться плакати,* ***як хлопцеві****, вбив би її з гніву, що її не має!* [3, с. 117].

До порівнянь-нереченнєвих структур належать конструкції, що відповідають схемі R *нагадує (пригадує)* A, R *приміряю* до A або R *похожий (не похожий)* A, напр.:

Великі, випалені місця *на землі* ***нагадували рани пожежі*** *і свідчили о побіді полуміней, що блистіли тут так часто вночі і пожирали жадібно все, що в їх сусідстві находилося* [3, с. 209]. *А іншою – бувала знов пристрасною, глибоко зворушеною істотою, що* ***пригадує молодих арабських коней****; приміром, коли другі діти її запрягали і гнали, мов коня, уперед себе*. [3, с. 168]. *Може, голос потоку, що паде по скалі і камінні,* ***не похожий на полутихий сміх?*** [3, с. 113]. *Так! Але між тим спостерегла я, що я* ***приміряю своє "майно" також до тих крапельок дощових…*** [3, с. 174].

У малій прозі О. Кобилянської функціонують такі типи порівнянь-реченнєвих структур:

– СПР з підрядними порівняльними:

Ті їх верхи гнулися тепер лукувато до землі, ***мовби в їх густій зелені була завішена сотнарова вага й тягнула додолу*** [3, с. 209]. *Летить просто туди, де стоять рожі, доторкається всіх сміло,* ***немов цілує їх****, так що груба полумінь лампи з переполоху палахкотить і тремтить…* [3, с. 212].

Типовою конструкцією є СПР з підрядним порівняльним, у якому функціонує модальне дієслово *хотіти* «мати бажання, відчувати потребу в чомусь» [6, с. 1247] здебільшого у формі минулого часу або умовного способу:

Ще раз зробив він різкий потужний рух, ***наче хотів надвоє розірвати ганебні кайдани****, але вони ще глибше в'їлися в його тіло* [3, с. 106]. *З таким лоскотом і гуком потрясав ними,* ***неначе б хотів їх присилувати,*** *виступити зовсім, виступити зовсім із свого непохитного супокою* [3, с.195].

Ідею порівняння реалізує СПР з корелятивним типом зв'язку:

Боротьбу любила ***так, як любиться пишні, багаті красками картини і та оп'яняючу музику,*** *і так само вона собі її уявляла* [3, с.112].

Порівняння відбувається через суб'єктивне ментально-чуттєве сприйняття з опорою на певний тип ознаки у СПР з підрядним з'ясувальним, яке відповідає схемі *здаватися* «мати в уяві той чи інший вигляд, набирати певних рис, властивостей» [6, с. 363] (зазвичай у формі минулого часу с.р.) + *наче (начебто, мовби)…*:

Обвіяна ароматом олеандра, нахилила вона свій дзьобик до чашечки цвіту і випила звідти одну крапельку, що справила їй приємність…після цього – так ***здавалось їй****, –* ***начебто пальми завели музику****, вона сама кружляла у вихорі танцю, а довкола неї,* ***наче в казці****, все пахло і сіяло* [3, с. 110]. ***Здавалось, що горами котились велетенські кулі****, викликувані від часу до часу золотисто миготячими блискавицями…*[3, с. 195].

Специфічним засобом порівняння-реченнєвої структури є СПР з підрядним порівняльним зі сполучником *якби:*

Тоді вона відійшла з поглядами, ***якби світ для неї став раптом інший, якби вона стала іншою людиною!*** [3, с. 129].

Вона ще перед кількома хвилями була пуп'янком, а тепер, немов від одного сильного віддиху раннього повітря, розцвіталася і виглядала так, ***якби сама з себе стала такою пишною****, коли тим часом вона все ще була пуп'янком* [3, с. 211].

Між тим, що порівнюється, і тим, з чим порівнюється – образом, у художньому тексті виникають асоціації як наслідок ментально-чуттєвої операції читача. Образність ПЗ увиразнює художній світ письменника, збагачує естетичні потреби читача. Для малої прози О. Кобилянської характерні типи образності, пов'язані з:

– тваринним світом: *мов тигр на чатах* [3, с. 128], *як собака, як черв'як…* [3, с. 134], *наче орел* [3, с. 181], *неначеб пташка або щось подібне* [3, с. 161], *немовби заполохана пташина* [3, с. 172], *наче голубка* [3, с. 182], *мов яструб* [3, с. 183], *мовби птахи на світі* [3, с. 213], *неначе мала кітка* [3, с. 170];

– рослинним світом: *неначе прегарні понсові цвіти* [3, с. 204]*, немов соняшник* [3, с.113], *як мімоза* [3, с. 168], *мов ті сторонські рослини в теплиннях* [3, с. 112], *мов зломлена пальма* [3, с. 128];

– побутом: *мов оксамитовий плащ* [3, с. 200], *немов жалібний креповий флер* [3, с. 173], *мов оксамит* [3, с. 156], *неначе зеркало* [3, с. 194], *немов дзеркало* [3, с. 169], *мов клевцями* [3, с. 116], *мов у кліщах* [3, с. 127], *мов стіна* [3, с. 118], *як веретена* [3, с. 118];

– коштовностями: *наче перлини* [3, с. 105], *як перлова матиця* [3, с. 119], *як дорогоцінне каміння на деяких з моїх улюблених перстенів* [3, с. 213];

– науковими поняттями: *мов електричний тік* [3, с. 127], *немов чорна точка* [3, с. 113], *немов чорна точка на синьому небі* [3, с. 185];

– людиною: *як усі його одноплемінники* [3, с. 116], *як (мов) хлопець* [3, с. 117, 161], *мов жебрачка* [3, с. 144], *як каліка* [3, с. 130], *немов те дитя* [3, с. 161];

– ірреальним світом: *як ті завзяті парки* [3, с. 156], *наче в казці* [3, с. 110], *мов у казці* [3, с. 132], *немов грішний пекла* [3, с. 147], *немов у країні мряк* [3, с. 179], *немов зачарований, замкнений в собі, окремий світ* [3, с. 181];

– неживою природою: *як труп* [3, с. 127], *неначе кістяки з пожовклої трави* [3, с. 209]*, немов мертва* [3, с. 171];

– явищами природи: *мов блискавка* [3, с. 134], *немов блискавиця* [3, с. 194]; *немов краплі світла* [3, с. 200], *наче червоні полум'яні язики* [3, с.105];

– абстрактними поняттями: *мов якась зловіща сил*а [3, с. 169], *немов якась могутня закована пристрасть або якийсь невимовний біль* [3, с. 105], *неначеб германський ідеал жіночості* [3, с. 156], *мов ридання-зітхання* [3, с. 105], *як «кімнатна краса» та супокійне розпещене життя* [3, с. 112], *немов (наче) упоєне побідою* [3, с. 128, 180];

– пейзажем: *як гори* [3, с. 113], *мов придушені морські хвилі* [3, с. 116], *як (мов) море* [3, с. 123,142], *немов ті хвилі при березі* [3, с. 175], *наче зорі* [3, с. 107], *мов*

золоті тіні [3, с. 116], *мов (немов) сонце* [3, с. 128, 156], *мов сонце в саме полудне* [3, с. 128];

– речовинами: *як уголь* [3, с. 114], *як сніг* [3, с. 116,123, 129, 128], *мов лід* [3, с. 126].

У художньому дискурсі О. Кобилянської сталим образом порівняння виступають поняття *блискавки, снігу, казки, сонця, моря, гори*.

Так, образ блискавки відтворений ПЗ та словосполученням *О.в.+дієслово*

А коли мали вже схопити за вуздечку, що за ним волоклася, ***блискавкою обертався*** *від них, вибиваючи ногами, що підкови аж зблискотіли…* [3, с.169 – 170]. *І ось він,* ***мов блискавка****, розв'язує загадку за загадкою…*[3, с. 134]. *Коли свист локомотива розтяв пораз перший воздух схованої між гірськими стінами долини, прошибло* ***щось*** *столітні дерева на горах,* ***немов блискавиця*** [3, с. 194].

Сталим у зображення людини є образ снігу (слово *сніг* визначає соматизм *лице* та вестему *сорочка*):

Їх довгі темні вії чудово відбивалися від ***білих, як сніг, лиць*** [3, с. 123].

Червоні холоші й ***біла, як сніг сорочка****, з вишиваним коміром і рукавами, з-під котрих видко було кріпкі, жилуваті рамена* [3, с. 116].

У описі природи письменниця використовує образ дзеркала, яке в одному реченні реалізують два ПЗ, причому другий ПЗ підсилює ефект першого за рахунок епітетів та метафори; пор.:

Неначе зеркало*, бережене прибиваючим багатством зелені,* ***лежало*** *воно тут нерухомо, сонливо, з погідною гладкою поверхнею,* ***бездонне, ніби вічне дзеркало склепіння і шпилів дерев,*** *– кусень нетиканої краси* [3, с. 197].

Для художнього дискурсу О. Кобилянської характерний мотив благання, який зазвичай зреалізований у підрядному порівняльному СПР:

Старі, дуже давні смереки простягали свої зелені руки до неба, ***ніби благали допомоги, просили Бога, щоб він зняв прокляття болю,*** *яким обдарував, мабуть, землю ще в перших її дрімотах могутній злий демон…* [3, с.105].

Так, у СПР з підрядним порівняльним ***ніби о що благали,*** підрядні об'єктні відношення виражає застарілий наразі зворот ***благали о що*** з інверсованим порядком компонентів**:**

Деякі попростягали свої стрійні рамена широко до небес, ***ніби о що благали*** [3, с. 199].

Художній дискурс передбачає металогію. Для творів О. Кобилянської характерна конвергенція – скупчення виражальних засобів. Так, фразеологізований присудок функціонує у простому реченні з модальною часткою *наче* та у підрядному порівняльному:

Вона курила люльку і дивилась байдужно вперед себе, не дбаючи про те, що ціла громада чужих людей ***неначе пожирала її очима*** [3, с. 203]. *Його лице побіліло,* ***мов із нього сплила остання крапля крові****, і на ньому значно було сліди найглибшого зворушення* [3, с. 124].

Підсилює виражальний ефект порівняння парцеляція, пор.:

А він з'являвся щоночі над тим муром. ***Блідий і тихий, і нерухомий, мов би був цілком утомлений зі смутку, і мовби йому легшало****, коли розпускав свої промені в синяво-прозорих мряках ночі або купав їх тут і там в темній глибині води…* [3, с. 208]. ***Ніжну, вразливу, як мімоза****, з сумовитими очами…*[3, с.168]. *В його поведінні зі мною є стільки лагідності й щирості! (Усміхається, як перше).* ***Неначеб***

я була яка пташка або щось подібне. *І я йому вдячна. Перед ним я й покорилась би.* [3, с. 163].

У наступному контексті, насиченому порівняннями, у першому поширеному ПЗ авторка використала акротезу, натомість, другий ПЗ, який з першим ПЗ вступає в синонімічні відношення, непоширений, бере участь в парцеляції, пор.:

Я відчуваю, як життя лежить переді мною, ***не як щось сумне, безвідрадне, важке до перенесення, але якби один пишний, святочний день гаряче пульсуючий, приваблюючий, широкий, пориваючий образ або немов яка соната.***

Так, ***немов музика*** [3, с.173].

О. Кобилянська використовує поширені ПЗ, що ґрунтуються на протиставлені:

Тони звучали, ***мов здавлений, пристрасний сміх, так, немов сміх жіночий, одначе не сміх щасливий…*** [3, с. 171].

Виражальні можливості ПЗ підсилені, коли він відноситься до оксюморону:

Зате частіше ***голосний у тишині***, ***немов церковній****, виразно чутний шелест і тріск,* ***немов ламання зсохлого гілля*** *і майже завсіди сумовитий, далеко сягаючий шум…* [3, с. 194].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, логічну операцію порівняння вербалізують порівняння-нереченнєві структури та порівняння-реченнєві структури. ПЗ імпліцитно репрезентує непроцесуальну ознаку або непроцесуальну ознаку ознаки. Коли ПЗ відноситься до іменника з прикметником, він дублює непроцесуальну ознаку іменника, з погляду когнітивної лінгвістики формуючи плеонастичну конструкцію, проте ПЗ виконує виражальну функцію, створюючи образність. ПЗ виражає фізичну, сенсорну (звукову, кольорову),естетичну, емоційну ознаки.

ПЗ може увиразнювати непроцесуальну ознаку ознаки, виражену прислівником. Проте ПЗ має амбівалентний характер. Він виступає не лише плеонастичною структурою (з погляду когнітології), але й може бути засобом ущільнення інформації.

У малій прозі О. Кобилянської функціонують такі типи порівнянь-реченнєвих структур: СПР з підрядними порівняльними, СПР з підрядними порівняльними, до якого входить модальне дієслово *хотіти,* СПР з корелятивним типом зв’язку. Специфічним засобом порівняння-реченнєвої структури є СПР з підрядним порівняльним зі сполучником *якби.*

Для художнього дискурсу О. Кобилянської характерні типи образності, пов’язані з тваринним світом, рослинним світом, побутом, людиною, ірреальним світом, неживою природою, явищами природи, абстрактними поняттями, пейзажем. У малій прозі О. Кобилянської сталим образом порівняння виступають поняття *блискавки, снігу, казки, сонця, моря, гори*.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі порівнянь у прагматичній та антропоцентричній парадигмах досліджень.

Література

1. *Амфіренко М. Ф.* Питання лінгвістичного аналізу внутрішньої структури компаративних фразеологізмів. *Мовознавство*. 1977. № 5. С. 75 – 82.

2. *Ващенко В. С.* Фразеологізація компаративних зворотів. *Мовознавство.* 1975. № 4. С. 34 – 41.

3. *Кобилянська О. Ю.* Зібрання творів: у 10 т.: Т. 1: Новели. Оповідання. Поезії в прозі / редкол.: В. І. Антофійчук, С. Д. Кирилюк та ін. Чернівці: Букрек. 2013. 476 с.

4. *Кононенко І. В.* Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов). *Мовознавство*. 1996. № 6. С. 39 – 45.

5. *Руснак Н.* Лінгво-когнітивний статус порівняльних фразеологізмів в українській мові. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці. 2001. Вип. 107. С. 64 – 69.

6. Словник української мови / Відп. ред. В.В. Жайворонок. К.: ВЦ: Просвіта. 2012. 1320с.

Referenses

1. Amfirenko, M.F. (1977), *Questions of linguistic analysis of the comparative phraseology internal structure* [*Pytannia lingvistychnogo analizu vnutrishnoi struktury komparatyvnyh frazeologizmiv*], Movoznavstvo, Vyp. 5, P.75–82.

2. Vashchenko, V.S. (1975), *Phraseologization of comparative inversions* [*Frazeologizaciya komparatyvnyh zvorotiv*], Movoznavstvo, Vyp. 4, P. 34–41.

3. Kobyljanska, O. Yu. (2013*), Collection of works: in 10 volumes: Vol. 1. Novels. Stories. Poetry in prose* [*Zibrannia tvoriv: u 10 t.: T. 1: Novely. Opovidannia. Poeziyi v prozi*], Bukrek, Chernivtsi, 476 p.

4. Kononenko, I. V. (1996), *National-linguistic picture of the world: comparative aspect (based on the Ukrainian and Russian languages)* [*Nacionalno-movna kartyna svitu: zistavnyi aspekt (na materiali ukrainskoi ta rosiyskoi mov)*], Movoznavstvo, Vyp. 6, P. 39–45.

5. Rusnak, N. (2001), *Linguo-cognitive status of comparative phraseologies in the Ukrainian language* [*Lingvo-kognityvnyi status porivnialnykh frazeologizmiv v ukrainskiy movi*], Naukovyi visnyk Chernivetskogo universytetu, Chernivtsi, Vyp. 107, P. 64–69.

6. *Dictionary of the Ukrainian language* (2012) [*Slovnyk ukrainskoi movy*], za red. V.V. Zhaivoronok, VC: Prosvita, Kyiv, 1320 p.

Ю. М. Руснак,
Высшее государственное учебное заведение Украины
«Буковинский государственный медицинский университет»,
кафедра общественных наук и украиноведения

СРАВНЕНИЕ И СРЕДСТВА ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ОЛЬГИ КОБЫЛЯНСКОЙ: КОГНИТИВНЫЙ И СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Статья посвящена анализу логической операции сравнения и ее вербализации в художественном дискурсе О. Кобылянской. Сравнения-непредложенческие структуры (слова, словосочетания – сравнительные обороты) и сравнения-предложенческие структуры рассмотрены в когнитивном и стилистическом аспектах.

Ключевые слова: сравнение-непредложенческая структура, сравнение-предложенческая структура, художественный дискурс, сравнительный оборот, металогия, конвергенция, акротеза.

Yu. M. Rusnak,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University”,
Department of Social Sciences and Ukrainian Studies

COMPARISONS AND MEANS OF ITS EXPRESSION IN OLGA KOBYLYANSKA'S SMALL PROSE: COGNITIVE AND STYLISTIC ASPECTS

The article is devoted to the analysis of the logical operation of comparison and its verbalization in the Olga Kobylyanska’s artistic discourse. Comparison is a cognitive operation on the basis of which the act of reality comprehending is carried out. The ontological prerequisite of comparison is the real similarity and difference of objects of cognition.

The topicality of the article is determined by the need of studing camparison and its expression in Olga Kobylyanskaya idiostyle in order to form a cognitive-pragmatic conception of the writer's artistic discourse.

The purpose of the article is to analyze the cognitive and stylistic aspects of comparison in Olga Kobylyanska's short prose.

The object of research is the language of Olga Kobylyanska’s works written mainly in the 80-90s of the XIX century – at the beginning of the XX century, which were included to the first volume of the ten volumes collection of Bukovinian writer’s works.

The subject of research is cognitive and stylistic features of comparison in Olga Kobylyanska's short prose.

The novelty of scientific work is conditioned by the fact that the comparisons and means of its expression in the Olga Kobylyanska’s short prose written at the turn of the XIX - XX centuries have not yet been the subject of analysis in cognitive and stylistic aspects.

In the article as the main general scientific methods of analysis and synthesis are used, as well as linguistic – method of linguistic observation, descriptive and structural methods.

Comparison-non-sentence structures (words, word combinations – comparative inversions) and comparison-sentence structures are considered in cognitive and stylistic aspects. Olga Kobylyanska’s short prose is characterized by types of imagery connected with the animal’s world, flora’s world, way of life, human being, unreal world, inanimate nature, natural phenomena, abstract concepts, landscape. In Olga Kobylyanska's artistic discourse the concepts of lightning, snow, fairy tales, sun, sea and mountains are acted as a constant way of comparison.

Key words: comparison-non-sentence structures, comparison-sentence structures, artistic discourse, comparative inversion, convergence, acrotesis.

УДК 811.161.1’373.7
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206492

Г. Ю. Садова,
канд. філол. наук, доц.,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри англійської мови і літератури

СПОРІДНЕНІСТЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МИКОЛАЇВСЬКИХ АВТОРІВ)

Статтю присвячено вивченню спорідненості як формально та функційно відкритої лексико-семантичної системи в поетичному дискурсі на матеріалі творів авторів Миколаївщини, зокрема А. Сурова. Виявлено структуру та образну семантику термінів спорідненості шляхом аналізу синтагматичних та парадигматичних зв’язків слів, а також культурно-історичних традицій їх уживання.

Ключові слова: поетичний дискурс, свояцтво, спорідненість, термін спорідненості, форма.

Однією з центральних проблем сучасної науки про мову є визначення специфіки функціювання художнього слова. Поетичний дискурс – це складна та нелінійно організована система поетичних текстів, образно-мовленнєві елементи якої представляють інтегративну та системно пов’язану єдність лінгвістичних, прагматичних, соціокультурних, психічних і паралінгвістичних властивостей [10, с. 25–26]. Терміни спорідненості є частиною словникового складу мови, проте принципи їх угруповання в системи визначаються особливостями соціальної організації конкретного суспільства. Оскільки поетичний дискурс є мовленням емоційного типу, в якому максимально виражено суб’єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень і образів, ми можемо, аналізуючи експлікації спорідненості, встановити певну систему цінностей, що є **актуальним** на кожному етапі розвитку людства.

Назви спорідненості є однією з найархаїчніших груп лексики та закономірно були й залишаються центром уваги не лише лінгвістів, але й етнографів, соціологів. Назви спорідненості були об’єктом різноаспектного зацікавлення в працях А. Бурячка, Л. Венєвцевої, Е. Вєтрової, Т. Вільчинської, П. Гриценка, О. Миронюк, Л. Ніколаєвої, М. Скаба, В. Яковлєвої тощо. Етимологічний аналіз слов’янських термінів спорідненості здійснив О. Трубачов [9]. На сучасному етапі робляться поодинокі спроби дослідження термінів спорідненості в лексикографічному аспекті в поезії конкретного автора [1]. Проте на сьогодні недостатньо вивченими залишаються лінгвістичні особливості спорідненості як системи в межах поетичного дискурсу.

Метою статті є визначення системи родинних відносин у поетичному дискурсі на матеріалі творів сучасного Миколаївського автора А. Сурова. Досягнення цієї мети зумовлює необхідність розв’язання низки **завдань**: 1) об’єктивувати лексичні засоби вираження спорідненості в поетичному дискурсі; 2) здійснити семантичну інтерпретацію термінів спорідненості в поетичному мовленні А. Сурова; 3) виявити синтагматичні та парадигматичні зв’язки слів, що експлікують спорідненість у

текстах; 4) проаналізувати шляхи формування поетичних образів за допомогою термінів спорідненості.

Об'єктом дослідження є фрагменти поетичного дискурсу, що містять експлікатори спорідненості, **предметом** – семантичні особливості термінів спорідненості у поетичному мовленні А. Сурова. Нами проаналізовано всі опубліковані твори автора, що мають близько трьохсот вживань різних слів, які містять сему «спорідненість» [4–8].

Подані завдання зумовлюють **методи дослідження**. Вивчення слів із семантикою спорідненості здійснюється за методикою комплексного семантичного опису. Цей підхід опису образного значення слів однієї тематичної групи передбачає використання системного контекстуального аналізу, що враховує синтагматичні та парадигматичні зв'язки слів у тексті. Залучення методів компонентного аналізу лексичної семантики дає змогу виявити актуалізацію естетично значущих компонентів значення термінів спорідненості в конкретному мовному вживанні. Під час збору та обробки матеріалу використовувалися також описовий і кількісний методи. Комплексний підхід до опису образної семантики термінів спорідненості дає змогу визначити поетичну систему родинних відносин у творчості поета.

Наукову новизну дослідження визначає те, що в роботі вперше здійснюється функційно-семантичний аналіз групи термінів спорідненості в поетичному дискурсі. У статті подається широкий підхід до розуміння термінів спорідненості як формально та функційно відкритої лексико-семантичної системи. Розглядаються сфери функційно-семантичного розширення термінів спорідненості в поетичному мовленні та вперше описується поетична структура родинних відносин у творчості А. Сурова. У роботі дістала відображення наукова методика семантичного опису образної семантики термінів спорідненості, що заснована на виявленні текстових зв'язків слів, а також культурно-історичних традицій їх уживання.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона є внеском у вивчення поетичного дискурсу, а також становить інтерес для подальшої розробки методики семантичного опису спорідненості у поетичному мовленні. **Практична цінність** отриманих результатів визначається можливістю використання результатів дослідження у вивченні поетичних систем спорідненості у творчості інших авторів та їх зіставленні. Основні положення та матеріали роботи можуть знайти застосування для розробки навчальних курсів, спецкурсів і спецсемінарів з проблем лінгвістичної стилістики та поетики.

Як відомо, терміни спорідненості – це назви кровних родичів і свояків (родичів у шлюбі). Ці слова є частиною словникового складу мови, проте принципи угрупування їх у системи термінів спорідненості визначаються особливостями соціальної організації конкретного суспільства. Незалежно від мови це завжди релятивні (відносні) слова, що вказують на ставлення одного індивіда до іншого, проте не на характеристики цього індивіда.

Традиційно в мові розрізняють три групи термінів спорідненості: терміни спорідненості (кровні відносини), терміни свояцтва (відносини, що складаються в результаті укладення шлюбів), терміни близьких (духовних) неоднорідних зв'язків. Терміни кровної спорідненості становлять найчисленнішу групу.

Характеризуючи сучасне семантичне поле спорідненості, М. Кронгауз виділяє такі диференційні ознаки для визначення ядрових і периферійних компонентів: стать (чоловіча чи жіноча), шлюб, спорідненість. Ядровими є лексичні одиниці, до складу семантики яких входить сема «власне спорідненість», виключаючи сему «шлюб». До

таких належать: *мати, батько, дочка, син, сестра, брат, бабуся, дід, внучка, онук, тітка, дядько, племінниця, племінник*. Периферійними одиницями є лексеми, в значення яких входить сема «шлюб»: *невістка, зять, теща, тесть, свекруха, свекор, свати, сват, зовиця, дівер, своячка, шурин, свояк*. До далекої периферії семантичного поля спорідненості відносяться терміни, що пов'язані з вторинним шлюбом, смертю одного з подружжя, хрещенням: *мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, вдова, вдівець, кум, кума* [2, с. 115].

Аналіз дискурсу показав, що терміни кровної спорідненості використовуються в поетичному мовленні А. Сурова набагато частіше, ніж терміни свояцтва. Найчисленнішу та різноманітну групу становлять лексеми, що характеризують кровну спорідненість прямої лінії (213 вживань). Автор використовує переважно терміни кровної спорідненості в сусідніх поколіннях (*отец – мать, сын – дочь*), в одному поколінні (*брат – сестра*) та через покоління (*бабушка – дедушка, внуки*).

Найпоширенішим в поезії А. Сурова є термін спорідненості *мати* (*мать)*, що зустрічається 55 разів у різних формах. Як відомо, мати є визначенням жінки по відношенню до своїх дітей [3, с. 338], яка народила дитину, віддала їй частину своїх генів, годувала, є дружиною її батька: *Вот мать моя, как Парка, Свивает нить и штопает судьбу; Каждая козочка в первую очередь – мать; Нам матери собрали торбы.*

Найчастіше поет використовує лексему *мама: Там, наварив компот, / Мама тебя ждёт; Мама родила меня на Пасху.* Аналіз синтагматичних зв'язків дозволив встановити, що характерним є вживання у функції звертання: *Разве я виновен, мама, / что я выше неба ростом?!; Мама Кали, тебя ли мы ждали, тебя ли искали…* та в порівняльних конструкціях: *Все равно люблю его, как мать сына.*

Часто цей термін спорідненості набуває конотативних сем за рахунок поєднання із словами, що виражають оцінку *дорогая, родная, бесценная, милая: Накрывай-ка на стол, дорогая, родная, бесценная мама; И маму милую отправлюсь навещать.*

Зафіксовано використання розмовних форм *мам, мамка (Ну вот и все, шолом алейхем, здравствуй, Мам; Больно уж стала на мамку похожа / Дочка маятника Лехи Седого)* та фразеологізмів *(А морковки было сколько, матерь божья!),* що є способами формування образного значення.

Термін кровної спорідненості батько (*отец)* у поетичному мовленні А. Сурова, так само, як і в мові, має значення чоловіка, який є батьком по відношенню до своїх дітей [3, с. 461]. Цей термін ми зустрічаємо досить часто (33 вживання).

Варто зазначити, що автор використовує тільки форму *отец*, практично не вживаючи похідні (на тлі численних форм лексеми *мать*). Лише одноразово зустрічаємо розмовні варіанти *батька, папа*: *Все твои изумрудные залежи, батька Урал! Я с мамой уезжал, прощался с папой.* Проте синтагматичні зв'язки утворюють позитивну маркованість цього терміна спорідненості (*смеялся, учил* та ін.): *А отец смеялся и ел пирог; А отец учил: «Под корень руби, / Тех, кто против тебя пошли»; Отец ее был таймырским геологом.*

Часто лексема *отец* використовується у порівняннях*: Я их песни пою и глотаю дым, / Тот, который отец глотал; Оно и негоже – / Так, как отца, целовать Молодого.* Іноді автор вживає обидві форми – *мать / мама* й *отец / папа* – в одному реченні: *Я о многом с ним говорил: об отце и маме; Мать с отцом сложили меня таким.*

Термін кровної спорідненості *син (сын)* є визначенням особи чоловічої статі по відношенню до своїх батьків [3, с. 773–774]. Цей термін є також частотним в плані використання його автором в однині (24 вживання) *сын (Я увижу – из леса выходит седой человек / И в руках его посох, и я прихожусь ему сыном; Да еще, как на грех, всякий хам воплощается в сыне)* та множині (7 вживань), у паралельних формах *сыновья, сыны (…и смотришь, а подрастают / У всех у бродяг у флотских кудрявые сыновья; Корабли ее – сыны).* Термін спорідненості *син* є також у порівняннях: *А то в лицо, то в лоб ему, как сыну.* Часто автор вказує на ієрархію за віком: *И старший сын побежал за ним; Мой младший сын отравился в лес.*

Ця лексема набуває конотативних сем за рахунок зменшувально-пестливих форм *сыночек* (*И сыночек у нас родился в середине июля*). Образне значення підсилюється у стійкому виразі *заблудший сын*, тобто легковажний і безпутний, недолугий (*Я – северных снегов заблудший сын)* та біблейськими мотивами *(Я – Йошуа, Сын Мирьям, / Сын Давидов, / Сын Адамов, / Божий).*

Часто *сын* сполучається з відповідними термінами кровної спорідненості *мать*: *Все равно люблю его, как мать сына; Говорила мне мать: «Работай, сынок».* Ця лексема також перехрещується з термінами кровної спорідненості *дочь* в однині та множині: *Думать, что ты ей сын – смешно и нелепо, / И то, что она тебе дочь. Ни хрена не дочь!; И троих сыновей народили, и дочек без счета; Корабли ее – ее сыны, / или может дочери, не знаю.*

А. Суров поряд із терміном *дочка* (*дочь)* – особа жіночої статі по відношенню до своїх батьків [3, с. 174] – часто використовує форми зі зменшено-пестливими суфіксами *дочка (Он сгинул, я вернулась к мужу / И дочку родила), доченька (Чего ж ты, доченька, плачешь, милая?) и дочурка (Дочка-дочурка! Не сыщешь красившее!).* Як бачимо з представлених прикладів, цей термін використовується як звернення.

Поряд із термінами споріднення *син – дочь* зустрічаємо узагальнюючу лексему *діти (дети)* – 1. Хлопчики й (або) дівчатка в ранньому віці, до отроцтва 2. Сини, дочки [3, с. 159]: *Нам дети пока еще ставят простые вопросы; Нам аист до сих пор не принес детей; Наши дети пропахли пивом; Здесь все дети – мои.*

Автор часто використовує терміни кровної спорідненості в одному поколінні *брат – сестра*. *Брат* (*брат*) у загальномовному значенні – це син тих самих батьків або одного з них по відношенню до інших їхніх дітей [3, с. 55]. Ця лексема та її форми представлені варіативно, як попередні терміни спорідненості, що характеризують чоловічу стать (36 вживань). Виявлено вживання форм однини (*Я хороший брат им – кормлю, папиросы курим; Слушай, брат мой, это ты?; Наступят, брат, и наши времена; Что-то ты со мной темнишь, брат*) та множини (*И братья, заточив ножи, / уселись на совет; Я все еще помню, Господь, как я шел в караване, / Как братья меня продавали – родимую плоть*). У поетичних творах А. Сурова спостерігається також ієрархія відношень між братами за віком: *старший брат, младший брат: Старший брат мой, твой голос навеки со мной; Я старших братьев радовал; Младший брат мой далекий, / Отпрыск желтого юга; Мой младший брат, все, что дано о Бо-а – … – / Это все твое, мой милый.*

Лексема *брат* вживається також у значенні «людина, близька іншій за духом, за діяльністю, взагалі будь-хто близький» [3, с. 55]: *Одноклассники, братья мои, пацаны с переулков; Этих покорителей волны / Я своими братьями считаю; С тех пор мы вместе с ней, с тех пор мы братья.* Як бачимо з прикладів, *брат* вживається переважно як звертання. Зафіксовано також порівняльні конструкції: *И город наш*

осеннею тоскою / Меня благословляет, словно брата; И временем измученных скитальцев / Я чаем у костра поил, как брат.

Просторічні форми *братан, братуха* теж наявні у поетичному дискурсі, набуваючи конотативних сем: *Здесь на вопрос: «Вы чьи?» / Скажут: «Свои, братан!»; Что же ты молчал, братуха?*

Термін спорідненості *сестра (сестра)* – дочка тих самих батьків або одного з них по відношенню до інших їхніх дітей [3, с. 703] – спостерігається рідко: *Но со мною злоба и ненависть – суки, сёстры.* Перевагу автор віддає вживанню у множині пари *братья – сестры: Мне снятся братья и сестры; Нас, в общем, не много, друг другу мы братья и сестры.*

Нами було встановлено, що А. Суров використовує також терміни кровної спорідненості через покоління *бабушка – дед, внуки.* Найчастіше зустрічаємо лексему *дед: Мы все удались в деда; Ну а дед мой был великан, почти двухметровый; Мы построили с дедом дом из тепла и света;* рідше – *дедушка, дедушки: Так лежат они рядом – Рябуша и дедушка с бабой; Пивная на вокзале, за столом / Два дедушки – пьяны, как сто китайцев.* Дід – батько батька або матері [3, с. 152].

Зафіксовано також форми *бабушка, бабка, бабуля: Нету вишен, что бабушка посадила; Только рыбы в реке не стало, да и бабушка умерла; Моя бабка ловила рыбу; Моя бабка была рыбачкой; Ушла война, а вслед за ней – бабуля.* Баба – мати батька або матері [3, с. 30].

Лексеми цієї групи часто об'єднуються в одному реченні: *Дед смеется, а бабушка все дает мне советы; И нас, по-прежнему, десять, Лишь деда с бабушкой нет.*

А. Суровим подається термін кровної спорідненості через покоління *внуки* лише у множині: *Баюкай внуков / И наблюдай, как сорная трава… ; И веселые внуки, набрав по карманам игрушек, / Соберутся глядеть, как из нас прорастает трава.* Онук – син сина або дочки [3, с. 84].

Часто можна спостерігати об'єднання в якості конверсивної пари термінів спорідненості, що не є зустрічно співвіднесеними в мовній системі (*бабушка – дети, мама – дедушка* тощо): *И бабушка моя в варшавском гетто / Под черной юбкой прятала детей; Беременных детей сменяют внуки;*

Як відомо, якщо родоначальник один, спорідненість вважається кровною або однорідною. Коли один рід стикається з іншим через шлюб, спорідненість є свояцтвом або різнорідною спорідненістю. Свояцтво – відношення між людьми, що виникає із шлюбного союзу одного з родичів (відносини між людиною та кровними родичами іншого подружжя, а також між родичами подружжя) [3, с. 694].

З лексем, що позначають свояцтво, автор надає перевагу термінам *муж – жена, жених – невеста* (78 вживань). *Чоловік (муж)* – чоловік по відношенню до жінки, з якою він перебуває в офіційному шлюбі (до своєї дружини) [3, с. 361]: *Была весна и я сбежала / К чертям от мужа и долгов; Стара уж, а ведь были танцы-ярмарки, / Четыре мужа, ревность и любовь. Дружина (жена)* – жінка по відношенню до чоловіка, з яким вона перебуває в офіційному шлюбі (до свого чоловіка) [3, с. 361]: *Наш сад взвихрил свои лепестки, / В них закружилась моя жена; Я взял из хорошей семьи жену; Наши жены все так же боятся вечерних звонков, телеграмм и разлуки; Немилость жен, зарплаты и заводы / Нам не дают расплакаться навзрыд.*

Наречений (жених) – чоловік, який вступає у шлюб або має намір одружитися [3, с. 187]: *Вон, погляди, жениха как целует. Наречена (невеста)* – дівчина або жінка, яка вступає у шлюб [3, с. 393]: *И ветер пах, как юбка у невесты; Я шепчу тебе, моей невесте: / «Ты – праздник, ты отметка по письму!»; все березки – невесты.*

Зафіксовано одиничне вживання лексеми *сват (сват)* – 1. Людина, яка сватає кого-небудь кому-небудь. 2. Батько одного з подружжя по відношенню до батьків іншого (розм.) [3, с. 689]: *Наварили вина и сватов ожидают соседи.*

Отже, терміни кровної спорідненості зустрічаються в поетичному дискурсі А. Сурова набагато частіше, ніж терміни свояцтва. Автор використовує переважно терміни кровної спорідненості в сусідніх поколіннях (*отец – мать, сын – дочь*), в одному поколінні (*брат – сестра*), через покоління (*бабушка – дедушка, внуки*) та терміни свояцтва (*муж – жена, жених – невеста).* Закономірною для поетичного мовлення А. Сурова є збігання в одному поетичному тексті конверсивних пар. Найбільш вживані терміни спорідненості виділяють з безлічі родинних відносин лише ті, що є важливими для життя та функціонування особисто автора та людської спільноти.

Терміни спорідненості набувають конотативних сем за рахунок поєднання із словами, що виражають оцінку, використання зменшено-пестливих та просторічних форм. Провідними способами формування образного значення є наявність термінів спорідненості в порівняннях, стійких поєднаннях і звертаннях. Особливістю є використання в якості відповідних пар термінів споріднення, що не є зустрічно співвіднесеними в мовній системі.

Система родинних відносин – значимий фрагмент поетичної картини світу А. Сурова. Автор за допомогою відповідних лексем вибудовує єдину та цілісну картину світу, в центрі якої – людина, яка пов’язана з навколишньою дійсністю насамперед кровною спорідненістю. Аналіз різних груп термінів спорідненості в поезії А. Сурова переконав у продуктивності даного підходу та відкриває перспективи в дослідженні спорідненості у поетичному дискурсі.

Література

1. *Головкина С. Х.* Термины родства в поэзии Н. Клюева (в лексикографическом аспекте) : автореф. дисс. …канд. филол. наук. Вологда, 1999. 21 с.
2. *Кронгауз М. А.* Семантика: Учебник для студентов лингвистических факультетов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2005. 352с.
3. *Ожегов С. И., Шведова Н. Ю*. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН.; Российский фонд культуры. Москва : АЗЪ, 1996. 928 с.
4. *Суров А*. Ближнее плавание : стихи. Николаев : ЧП Шамрай, 1998. 48 с.
5. *Суров А*. Внутреннее пространство. Николаев : Издательство Ирины Гудым, 2008. 208 с.
6. *Суров А*. Голоса над морем. Николаев : Квит, 2000. 39 с.
7. *Суров А*. Производитель впечатлений : стихи. Николаев, 1996. 62 с.
8. *Суров А*. Стихи. Николаев : Возможности Киммерии, 2003. 80 с.
9. *Трубачев О. Н.* История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. Москва : Наука, 1959. 209 с.
10. *Чумак-Жунь И И.* Поэтический текст в русском лирическом дискурсе конца XVIII – начала XXI веков: монография. Москва : Директ-Медиа, 2014. 302 с.

References

1. Golovkina, S. Kh. (1999), *Kinship poetry terms in N. Kliuiev's poetry (in lexicographic aspect): Author's thesis* [*Terminy rodstva v poezii N. Klyuyeva (v leksikograficheskom aspekte): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Vologda, 21p.

2. Krongauz, M. A. (2005), *Semantics: Textbook for students of linguistic faculties of higher educational institutions* [*Semantika: Uchebnik dlya studentov lingvisticheskikh fakultetov vysshikh uchebnykh zavedeniy*], Akademiya, Moskva, 352 p.

3. Ozhegov, S. I. Shvedova, N. Yu. (1996), *Explanatory Dictionary of the Russian Language: 80,000 words and phraseological expressions* [*Tolkovyi slovar russkogo yazyka: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenii*], AZ, Moskva, 928 p.

4. Surov, A. (1998), *Diving: poems* [*Blizhnee plavanie: stikhi*], ChP Shamraj, Nikolaev, 48 p.

5. Surov, A. (2008), *Inner space* [*Vnutrennee prostranstvo*], Izdatel'stvo Iriny Gudym, Nikolaev, 208 p.

6. Surov, A. (2000), *Voices over the sea* [*Golosa nad morem*], Kvit, Nikolaev, 39 p.

7. Surov, A. (1996), *Impression maker: poems* [*Proizvoditel vpechatlenii: stikhi*], Nikolaev, 62 p.

8. Surov, A. (2003), *Poems* [*Stikhi*], Vozmozhnosti Kimmerii, Nikolaev, 80 p.

9. Trubachev, O. N., (1959). *The history of the Slavic terms of kinship and some of the oldest terms of the social system* [*Istoriya slavyanskikh terminov rodstva i nekotorykh drevneishikh terminov obshhestvennogo stroya*], Nauka, Moskva, 209 p.

10. Chumak-Zhun, I. I. (2014), *Poetic text in the Russian lyric discourse of the late 18th – early 21st centuries: monograph* [*Poeticheskiytekst v russkom liricheskom diskurse kontsa XVIII – nachala XXI vekov: monografiya*], Direkt-Media, Moskva, 302 p.

А. Ю. Садовая,
Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского,
кафедра английского языка и литературы

РОДСТВО В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НИКОЛАЕВСКИХ АВТОРОВ)

Статья посвящена изучению родства как формально и функционально открытой лексико-семантической системы в поэтическом дискурсе на материале произведений авторов Николаевщины, в частности А. Сурова. Выявлена структура и образная семантика терминов родства путем анализа синтагматических и парадигматических связей слов, а также культурно-исторических традиций их употребления.

Ключевые слова: поэтический дискурс, свойство, родство, термин родства, форма.

G. Yu. Sadova,
Mykolayiv V. O. Sukhomlynskyi National University,
English Language and Literature Department

KINSHIP IN POETIC DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF MYKOLAIV AUTHORS' WORKS)

The article is devoted to the functional-semantic analysis of the group of terms of kinship in poetic discourse. A broad approach to understanding the terms of kinship as an open, formally and functionally open lexical-semantic system has been presented.

The purpose of the article is to determine the system of family relations in the poetic discourse on the material of the modern Mykolaiv author A. Surov's works. Achieving this goal necessitates the solution of a number of tasks: 1) to objectify lexical means of expressing kinship in poetic discourse; 2) to make a semantic interpretation of the terms of kinship in A. Surov's poetic speech; 3) to identify syntagmatic and paradigmatic connections of words that explain the kinship in the texts; 4) to analyse the ways of poetic images formation with the help of terms of kinship.

The object of the research is fragments of poetic discourse that contain explicators of kinship; the subject of the research is the semantic features of the terms of kinship in A. Surov's poetic speech. All published works of the author, having about three hundred uses of words containing "kinship" seme, have been analysed.

The study of words with the semantics of kinship is carried out according to the method of complex semantic description, which involves the use of systematic contextual analysis, which takes into account the syntagmatic and paradigmatic relationships of words in the text. Descriptive and statistical methods have also been used during the material collection and processing.

The discourse analysis showed that the terms of blood kinship are used in A. Surov's poetic speech much more often than the terms of kinship formed as a result of marriage. The author uses mainly the terms of blood relationship in neighbouring generations (father – mother, son – daughter), in one generation (brother – sister) and across generations (grandmother – grandfather, grandchildren) and the terms of kinship formed as a result of marriage (husband – wife, groom – bride). The coincidence of convertible pairs in one poetic text is natural for A. Surov's poetic language.

Terms of kinship acquire connotative semes due to the combination with words expressing evaluation, when using forms with reduced-loving suffixes synochek (sonny), dochka, dochenka (daughter), dedushka (grandfather), babulia (granny) and spatial forms of mam (mom), mamka (mummy), batka (dad), bratan (brother), bratukha (brother).

The leading ways of figurative meaning formation are the use of terms of kinship in comparisons (And the wind smelled like a bride's skirt), set expressions (I am a northern snow lost son) and in addresses (All your emerald deposits, father of the Urals!). Peculiar is the use of terms of kinship as a conversion pair, which do not have a correlation in the language system (grandmother – children, mother – grandfather, etc.): And my grandmother in the Warsaw ghetto / Under a black skirt hid children.

The system of family relations is the most significant fragment of A. Surov's poetic picture of the world. With these terms, the poet builds a single and holistic picture of the world, in the centre of which there is a person connected with the surrounding reality primarily by blood. The analysis of this group of terms of kinship in A. Surov's poetry has shown the productivity of this approach and opens up prospects for the poetic discourse study.

Key words: poetic discourse, kinship formed as a result of marriage, kinship, term of kinship, form.

УДК 811.161.2’373.612.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206495

О. М. Строкаль,
канд. філол. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
асистент кафедри української мови та прикладної лінгвістики

ЛІНГВАЛЬНИЙ ОБРАЗ СОНЦЯ ЯК СИМВОЛ ПОЧАТКУ ЖИТТЯ В МОВІ ПОЕЗІЇ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

У дослідженні проаналізовано особливості мовного вираження образу сонця як символу початку життя на матеріалі поетичних текстів Олексія Довгого. Автором статті здійснено аналіз ключових проблем, які порушено сучасною лінгвістикою в межах антропоцентричної парадигми, та наголошено на важливості мовного вираження того чи іншого погляду певного індивіда на дійсність.

Ключові слова: сонце, символ, початок життя, мовна картина світу, поезія Олексія Довгого.

У межах сучасної наукової парадигми одними з найбільш актуальних нині є питання, пов’язані із проблематикою вивчення особливостей сприйняття індивідом довколишнього світу, його естимації ним, переосмислення на основі індивідуального досвіду та експлікації у вигляді сформованих сталих уявлень та суджень, які, по-суті, виступають складниками його (індивіда) картини світу. Як активний елемент соціуму кожен індивід не лише виступає у функції чергового інтерпретатора чи навіть реінтерпретатора колективних уявлень про дійсність – своїми вчинками, поведінкою, висловленими судженнями він опосередковано, взаємодіючи з іншими учасниками соціального колективу, впливає і навіть формує вже колективне бачення реальності. Це бачення як глобальна і цілісна система інформації, яка безперервно конструюється [3, с. 4] і являє собою систему понять про реалії довколишнього світу, трактується сучасними науковцями як *концептуальна картина світу*.

Вивчаючи особливості ментальності українського народу, його світогляду, оцінки ним тих чи інших подій і явищ довколишньої реальності та складаючи на основі індивідуальних концептуальних картин світу духовний і культурний портрет цілого народу, жоден дослідник так чи інакше не зможе оминути питання експлікації, вираження найрізноманітнішими засобами цих уявлень. Адже саме на практичному матеріалі видається можливим зробити максимально об’єктивний, науково виважений висновок, результати якого можна імплементувати у будь-яку сферу дотичної наукової проблематики. Для лінгвіста таким практичним матеріалом виступають численні мовні реалізації уявлень індивіда чи колективу про окремі явища, події чи стани довкілля, які, у свою чергу, формують так звану *мовну картину світу*. Особливого значення згадана категорія набуває в контексті аналізу особливостей художнього, а надто поетичного мовлення. Так, автор, прагнучи максимально точно і влучно, художньо наснажено і експресивно передати бачення світу його героями, добирає найяскравіших мовних конструкцій та засобів, виявляючи непересічне мовне чуття, художню досконалість і вишуканість смаку, письменницького таланту та вправності. Поезія в цьому випадку виступає формою найбільш особливою. **Актуальним**, на нашу думку, видається розгляд означеної

проблематики – а саме вербалізації індивідуально-авторськими мовними засобами уявлень про світ, його будову, закони і духовно-ментальні константи, у поетичних текстах. Саме вони, обмежені канонами жанру, форми, рими та ритміко-інтонаційними особливостями віршового коду, тяжіють до пошуку максимально смислово навантажених одиниць і конструкцій, що сприяє не лише концентрації в них букету смислів, алюзій та асоціацій, усвідомлених або ж майже усвідомлюваних автором, а й вираженню низки підсвідомих конотацій, прихованих і неусвідомлених, однак міцно занурених в етнокультурні реалії підсвідомості авторського «я» – глибинних культурних пластів-маркерів «коду нації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення мовного відображення психо-ментальних реалій присвячено численні наукові студії таких учених, як Н. Арутюнова. А. Вежбицька, Г. Гадамер, С. Воркачов, О. Колесник, В. Кононенко О. Кубрякова, О. Лосєв, З. Попова, А. Приходько, О. Селіванова, Ю. Степанов, Й. Стернін та ін.

Вивчення особливостей мовної експлікації картини світу окремого індивіда чи цілого мовного колективу безумовно порушує питання розуміння і тлумачення такого поняття, як «*мовна картина світу*». Останню часто розуміють як спосіб відображення реальності у свідомості людини, який полягає в рецепції цієї реальності крізь призму мовних і культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретацій навколишнього світу за національними концептуальними канонами [11, с. 156]. Зауважимо, що самий процес вербалізації сприяє збагаченню мовними формами й змістом концептуальної системи, якою користуються як знанням про світ носії певної мови [7, с. 350].

Досліджуючи особливості мовного втілення реалій дійсності у поетичних текстах Олексія Довгого, ми помітили, що одним із найяскравіших художніх образів-експлікантів реалій довкілля в його творчості виступає *образ сонця*, який існує у вигляді численних авторських еманацій. Однією з них є усвідомлення цього образу ліричним героєм поета як носія життя і його праоснови. Таким чином, **об'єктом** нашого аналізу стала поетична мова Олексія Довгого, репрезентована в чотиритомному виданні його вибраних творів. **Предметом** – аналіз характеру мовного вираження О. Довгим образу сонця як праоснови буття.

Метою статті стало дослідження особливостей вербалізації художньо-поетичного образу сонця – носія таких його характеристик, як першопочаток всесвіту, основа життя і рушій розвитку в поетичних текстах Олексія Довгого. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: розкрити особливості індивідуально-авторської лінгвальної експлікації уявлень ліричного героя про сонце як складник його (героя) космологічних уявлень; вивчити характер мовного вираження усвідомлення ліричним героєм сонця як носія початку життя на матеріалі поетичних текстів автора.

Методи: загальнонаукові (описовий із прийомами аналізу й синтезу, індукції і дедукції, класифікації і систематизації); спеціальні лінгвістичні (концептуальний аналіз, лінвостилістичний та лінгвопоетичний аналіз).

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи характер індивідуально-авторського поетичного вираження концептуальних уявлень ліричного героя, слід наголосити на тому, що в поетичному тексті такі уявлення виражаються системою певних образів, які знаходяться в певній сюжетно-композиційній взаємодії, доповнені та посилені низкою експресивних та конотативно-естимаційних ефектів. Образ, за словами О. Москвичової, виступає основним засобом художнього узагальнення дійсності,

знаком об'єктивного корелята людських переживань та особливою формою суспільної свідомості, а також відображенням зовнішнього світу у свідомості людини [6, с. 221]. У наукових студіях часто можна простежити доволі нечітку відмінність між образом і символом – у деяких випадках ці поняття настільки органічно вплітаються в текст дослідження, що видаються ледь чи не синонімічними. Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що символ, на відміну від образу як конкретної часто художньої експлікації першого, розуміється лінгвістами як архаїчний синкретичний тип знака (зокрема і мовного), що, апелюючи до універсальних та етнонаціональних архетипів, репрезентує неоднозначний, нечіткий, «натяковий» зв'язок між означуваним (планом значення) і означальним (планом вираження), кореляцію водночас декількох форм і значень, синтез різних чуттів, образів та форм їх вираження [10, с. 6]. Одним із таких символів у поетичній мові Олексія Довгого є символ початку життя, яскраво виражений поетично-художніми образами сонця та реалій, пов'язаних із ним, як, до прикладу, у поезії «**Ранок**»: «*Тіні і* ***промені*** *– раптом по ниві! //* ***Ранок****! І маєвом хлюпнула синь… // Чуєш,* ***говорять дерева*** *красиві? // А, може, то люди? То їх голоси?..*» [2, с. 18], – звернімо увагу на майстерність розкриття поетом символічної природи *образу променів* як еманації сонця, контекстуально пов'язуючи його з часом доби, який традиційно асоціюється як початок дня із початком життя, та з образом дерев, які *говорять*, де дієслівний компонент покликаний передати як особливості акустичних характеристик, так і метафорично зобразити певні явища, асоційовані з перебігом життя, його виявами. Завершує означений вище поетичний контекст цілковита сакралізація образу сонця як божественного начала всього сущого, порівняймо: «*Ти що їм несеш, новоявлений* ***боже****? // Чия в тебе совість? // І мудрість чия?*» [2, с. 18].

Зауважимо, що сонце як символ божественного, часто життєдайного начала було об'єктом дослідження багатьох науковців і розглядалося в межах різних дисциплін. Так, на теренах художнього слова до нього зверталися Овідій, Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Тичина, В. Винниченко, О. Олесь, В. Симоненко, О. Довгий та інші. Наукові студії, присвячені вивченню сонячної символіки, зустрічаємо у працях О. Потебні, Г. Булашева, І. Нечуя-Левицького, М. Костомарова, П. Чубинського та ін. У сучасній лінгвістиці дослідження згаданого образу маємо у працях В. Жайворонка, О. Таланчук, Т. Федотової, Д. Чистяка тощо.

Як головний персонаж солярних міфів сонце має досить давню традицію. Так, у шумерському епосі Уту (сонце) є культурним героєм, який зрубує міфологічне дерево і перемагає чудовиськ; в аккадській міфології бог сонця Шамаш виступає як суддя та людський пастир. У XVI та XV ст. до н.е. у міфології Єгипту та Передньої Азії зустрічаємо уявлення про сонце як єдиного царя всесвіту, творця всіх істот. У цей самий час у різних індоєвропейських та передньоазійських традиціях сонце уявляється вершником на запряженій кіньми колісниці, якою воно об'їздить всі чотири сторони світу, що згодом віднайшло своє відображення в міфопоетичних зображеннях сонця-колеса [5, с. 461–462], порівняймо схожий мотив у поезії Олексія Довгого: «*По черені землі –* ***червонь-колесо****! // І навпіл розкололася Земля. // Половина шумить буйноколосом, // Половину ще темінь встеля…*» [2, с. 63]. Бачимо одну з еманацій образу сонця у вигляді образу *червонь-колеса* з актуалізацією в ньому супровідних сонцю атрибутів кольору (*червоний*) та форми (*колесо*), який тут породжує протистояння світла і темряви – алегоричних образів різних соціальних типів – «***Не раби*** *то, що продані й куплені, – // То* ***раби****, що самі продались!*» [2, с. 63].

У слов'янській міфології сонце – то найвеличніше творіння богині Лади і бога Сварога, головний рушій і джерело життя на землі, яке дає тепло і світло, без нього приходять на землю ніч і зима, а за ними й смерть. Як джерело життя сонце обожувалося, уосібнювалося, до нього зверталися, його закликали [4, с. 564–565]. Звернімо увагу, наскільки поетично вишукано представлено ці атрибути сонця в поезії О. Довгого «**Собі**»: «*Бракує слів. Мені бракує слів. // На добрий засів – вистиглий посів. // А нива просить жадібно зерна, // А* ***сонце*** *руки простягає – на!..*» [2, с. 38]. В аналізованому контексті бачимо, що для ліричного героя сонце виступає не лише як джерело життя фізичного, хоча, безумовно, це бачення тут експліковано. Для ліричного героя сонце є джерелом життя духовного, поетичного, джерелом натхнення, передусім, через уведення поетом у контекст образу слова, яке мислиться, як слово поетичне (*Бракує слів. Мені бракує слів*, – пише автор). Звертає на себе увагу в розглядуваному тексті також кореляція образів *сонця* та *ниви*. Так, *нива*, безумовно, виступає тут як певна художня алегорія – своєрідна еманація внутрішнього світу ліричного героя, певний локус, що має земну природу, у якому, однак, здатні зароджуватися божественні сутності, завдячуючи встановленню творчої гармонії світу горішнього, експлікованого сонцем, та середнього, земного світу: «*А* ***нива*** *просить жадібно зерна, // А* ***сонце*** *руки простягає – на!..*» [2, с. 38]. Подальший макроконтекст розкриває космологічні уявлення ліричного героя Олексія Довгого, для якого сонце, виступаючи носієм життя, натхнення і поезії та поєднуючи в собі такі асоціативно-образні характеристики, як тепло і світло, перебуває в опозиції до деструктивного начала, репрезентованого в тексті образом зими, що автоматично увиразнює поняттєво-логічні зв'язки реалій «сонце – тепло*» (тут – символи життя) та «зима – холод*» (символи смерті), де компоненти «тепло» і «холод» представлені через супровідні асоціативні характеристики та похідні лексеми на кшталт «*холодій*», порівняймо: «*Іду і сію, а ростків нема. // Лиш вкину зерно – насіда* ***зима****. // Стина росточки лютий* ***холодій****, // Навіки палить пелюстки надій*» [2, с. 38]. Мотив сонця як джерела поетичного натхнення розвивається автором у поезії «**Думок лади і слів солодка знада**…», де спостерігаємо означений образ у більш динамічному його аспекті – так, він уже не протиставляється деструктивним началам, смерті чи загибелі, однак бере повноцінну участь, експлікуючись у поетичному слові, в організації процесів усесвіту, забезпечуючи його постійні взаємозмінювані метаморфози та плин часу. Читаємо в поета: «*Думок лади і слів солодка знада // Зійшлись в разючу пристрасть і печаль. // А* ***сонце*** *ллється. А* ***проміння*** *пада. // І відпливає* ***хвилями*** *удаль*» [2, с. 71]. У наведених рядках бачимо, що образ сонця репрезентовано двома його традиційними еманаціями – власне сонцем та промінням як результатом сонячної діяльності – волоссям бога сонця, виявом божественної сутності [9, с. 207]. Активне сонячне начало представлено уведеними в поетичний текст вербативами «*ллється*» та «*пада*», які поруч із контекстуально вживаною лексемою-номінантом водної стихії «*хвилі*» допомагають митцю відобразити колообіг природних процесів.

Сонце як джерело життя людського – енергія, яка постійно підтримує життя в людському тілі, також має місце у світогляді ліричного героя автора. Прикладом цього може бути меланхолійна поезія «**Не знаю й сам, чому іще свічу…**», у якій ліричний герой, порушуючи питання сенсу людського існування, протиставляє два образи – *сонця* і *землі*, які в поезії О. Довгого перебувають у традиційній взаємодії. У нашому випадку таке протиставлення стає можливим завдяки актуалізації в лексемі «*земля*» семи 'ґрунт', яка у космологічній свідомості людства має тісний зв'язок із

потойбічним локусом, а відповідно і зі смертю, порівняймо: «*Не знаю й сам, чому іще свічу. // Вже так давно мене зродило* ***сонце****. // І я, терпкий, немов сльозини гронце, // Ніяк у* ***землю*** *не перетечу…*» [2, с. 60]. Невипадкове уживання митцем у цьому художньому контексті лексеми «*світити*», яка має тісний асоціативний зв'язок із образом свічки як, по-перше, однієї з еманацій сонця-вогню, так, по-друге, символом самотньої тремтливої людської душі [9, с. 324]. Як зазначає В. Жайворонок, свічка єднає в собі символіку світла й вогню, відображаючи таким чином людське життя та молодість [4, с. 529–530]. Як бачимо, у нашому випадку таке потрактування цього образу є цілком виправданим. Досить специфічною є асоціативно-смислова контекстуальна кореляція семи 'плавитися / розтавати' лексеми «*свічка*» (пригадаймо популярний фразеологізм «танути, як свічка») із лексемою «*перетікати*», яка, по суті, може виступати певним актуалізатором зазначеної семи. Так, оскільки згадане дієслово має асоціативно-образний зв'язок із образом *води*, який в уявленнях людства часто символізує плинність життя, то, його (дієслова) уведення в контекст сприяє тому, що образ свічки, зумовлений появою лексеми «*світити*» і метафорично номінуючи процес земного життя через зв'язок із життєдайним началом – сонцем, виступає однією з еманацій сонця в середньому / земному світі, оскільки набуває відтінку тимчасовості, тоді як останнє розуміється як вічне джерело життя. Підкреслює земну тимчасовість вогню свічки і подальший контекст, у якому зустрічаємо лексеми-номінації традиційних для середнього світу образів трави і тіла, порівняймо: «*Уже давно переросла* ***трава*** *// Мою уяву і мою надію. // А я живу і зовсім не радію, // Що* ***плоть*** *моя і досі ще жива*» [2, с. 60], – як бачимо «вертикальний» контекст лексем «*свічу*» та «*плоть*» першого і останнього рядків додатково підкреслює таку ознаку *образу сонця,* як «носій життєвої снаги».

Лексеми на позначення сонця як джерела людського життя в текстах автора інколи контекстуально поєднуються з одиницями-номінантами численних жіночих образів та їхніх образів-символів. Так, у поезії «**Дівчата воду п'ють з криниці…**» можемо побачити надзвичайно велику кількість одиниць, які допомагають авторові увести в текст мотиви родючості, жіночого начала та продовження роду. Передусім упадає в око образ криниці як джерела життя, вода з якої символізує жіночу плодючість [9, с. 156], увиразнену контекстуальним уживанням лексеми «*дівчата*», порівняймо: «***Дівчата*** *воду п'ють з* ***криниці****. //* ***Берізок*** *гурт. І* ***сонця бризки****. // – А котра ж дасть мені напиться? – // Мовчать дівчата і берізки*» [1, с. 115]. Образ жіночого начала також посилюється уведенням у вірш лексеми «*берізки*». Зауважимо, що в поетичних текстах Олексія Довгого численні спільнокореневі лексеми на кшталт «*береза*», «*берізка*», «*берізонька*», «*березовий* (*березова*)» у художньо-поетичних контекстах змальовують образи чистої незайманої дівчини, матері, берегині або привабливої жінки, яка вбирає погляди захоплених чоловіків, представлених також лексемами із флористичною семантикою [8, с. 73]. Образ *сонячних бризок,* репрезентований відповідними лексемами, можна порівняти із образом сонячного проміння, яке у своєму контексті виступає носієм божественного натхнення. У нашому випадку бачимо, що сонячні бризки в розглядуваній поезії виступають символом божественного начала, яке запліднює земний світ.

Зауважимо, що в поезії О. Довгого вербалізатори образу сонця використовуються автором не лише для акцентуації на його функціях джерела натхнення та життя – у низці контекстів згаданий образ може виступати символом власне самого життя, алегорією світу живих, світу, що під сонцем, світу людського, як, приміром, у рядках: «*Живу, немов заклятий. Не живу. // Хоча роблю, сміюсь і*

навіть мрію. // Жену болючих віршів веремію // На ясне ***сонце*** *і* ***живу траву***» [2, с. 115], – бачимо посилення вияву образу середнього світу введенням у текст лексеми «*трава*» та її атрибута «*жива*». Особливим у згаданій поезії є потрактування ліричним героєм характеру взаємодії світу земного і небесного – так, «земна» еманація сонця, виражена образом осоння (*осонь*) як місця під сонцем, хоч і має відносно позитивну конотацію та мислиться ліричним героєм як імовірна слава, у згаданому контексті виконує деструктивну функцію по відношенню до почуття натхнення (*в'ялить вірші*). Звертає на себе увагу вживана поетом лексема «*вогонь*», яка має смислово-асоціативний зв'язок з *образом сонця* і виражає в нашому випадку власне саму божественність, позбавлену реалій земного світу, на відміну від осоння як земного локусу, порівняймо: «*І* ***в'ялить вірші*** *на траві* ***осонь****, // І гаснуть мрії, як повіє вітер, // Та з* ***мертвих звуків*** *і* ***зів'ялих літер*** *// Я знов і знов викрешую* ***вогонь***» [2, с. 115], – бачимо, як протиставляючи образи смерті та життя, експліковані прикметниково-іменниковими конструкціями відповідно (*мертві звуки*, *зів'ялі літери* та *вогонь*), митець підкреслює життєдайну силу вогняної стихії, а власне сонця.

Висновки та перспективи дослідження. Як показує проведений аналіз, у поетичній мові Олексія Довгого наявні численні лінгвальні репрезентанти *образу сонця*, які уживаються митцем із метою підкреслення його (сонця) символічно-функціональної ролі носія життєворчих енергій та поетичної снаги. Мовне втілення образу сонця репрезентує уявлення ліричного героя поета про світило як носія певного божественного начала всього сущого, вічності і непохитності вселенських законів.

Подальші дослідження, на нашу думку, доцільно було б присвятити вивченню особливостей вербалізації образу вогню у мові поета як одного з концептуальних корелятів розглядуваного образу сонця.

Література

1. *Довгий О. П.* Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 1: Доторки блискавки. 414 с.
2. *Довгий О. П.* Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 2: Дихання вічності. Восьмивірші. 388 с.
3. *Жаботинская С. А.* Когнитивная лингвистика: к вопросу об уровнях концептуальных моделей. *Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки*. Черкаси : ЧДУ, 1997. Вип. 3. С. 3–11.
4. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
5. Мифы народов мира / за ред. С. Токарева. Т.2. Москва, 1988. 719 с.
6. *Москвичова О. А.* Поетичний текст як специфічний засіб відтворення дійсності. *Studia linguistica*. 2018. Вип. 13. С. 215–227.
7. *Рогальська-Якубова І.* Особливості структури концепту БЕРЕЗА в українській та російській МКС. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (1). С. 350–354.
8. *Строкаль О. М.* Особливості вербалізації концепту БЕРЕЗА в поезії Олексія Довгого. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Одеса. 2019. № 42. Т. 1. С. 70–73.
9. *Трессидер Дж.* Словарь символов. Москва, 1999. 652 с.

10. *Чистяк Д. О.* Вербалізація концептосистеми міфопоетичної космології в українській та бельгійській символістській поезії. Автореф. дис… д-ра філол. наук. Київ, 2019. 40 с.

11. *Штерн І. Б.* Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. Київ. 1998. 336 с.

Referenses

1. Dovgyj, O. P. (2009), *Lightning touches* [*Dotorky blyskavky*], Selected works in four volumes, Kyiv, Ukr. pys'mennyk, Vol. 1, 414 p.

2. Dovhyi, O. P. (2009), *The breath of eternity. Octopus* [*Dykhannia vichnosti: Vosmyvirshi*]. Selected works in four volumes, Kyiv, Ukr. pys'mennyk, Vol. 2, 388 p.

3. Zhabotinskaja, S. A. (1997), *Cognitive linguistics: on the issue of levels of conceptual models* [*Kognitivnaja lingvistika: k voprosu ob urovnjah konceptual'nyh modelej*], Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Serija filologichni nauky, Cherkasy: ChDU, Vyp 3. pp. 3–11.

4. Zhajvoronok, V. V. (2006), *Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary Directory* [*Znaky ukrai'ns'koi' etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk*], Kyiv: Dovira, 703 p.

5. *Myths of the world* [*Mify narodov mira*]. (1988), Moskva: Sovetskaja Jenciklopedija, T. 2, 719 p.

6. Moskvychova, O. A. (2018), *Poetical text as the specific way of the reflection of reality* [*Poetychnyj tekst jak specyfichnyj zasib vidtvorennja dijsnosti*], Studia linguistic, Vyp. 13, pp. 215–227.

7. Rogal's'ka-Jakubova, I. (2010), *Features of the structure to the BEREZA concept in the Ukrainian and Russian LWV* [*Osoblyvosti struktury konceptu BEREZA v ukrai'ns'kij ta rosijs'kij MKS*], Naukovi zapysky Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serija: filologichni nauky, Vyp. 89(1), pp. 350–354.

8. Strokal, O. M. (2019), *Features of verbalization of the BIRCH concept in Oleksii Dovhiy's poetry* [*Osoblyvosti verbalizacii' konceptu BEREZA v poezii' Oleksija Dovgogo*], Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu. Ser.: Filologija. Odesa, № 42, Vol. 1, pp. 70–73.

9. Tressider, Dzh. (1999), *Character Dictionary* [*Slovar' simvolov*], Moskva, 652 p.

10. Chystiak, D. O. (2019), *Mythopoetic cosmology in Ukrainian and Belgian symbolist poetry: verbalization of conceptual system*. Extended abstract of doctor's thesis. [*Verbalizacija konceptosystemy mifopoetychnoi' kosmologii' v ukrai'ns'kij ta bil'gijs'kij symvolists'kij poezii': avtoref. dys… d-ra filol. nauk*], Kyiv, 40 p.

11. Shtern, I. B. (1998), *Selected topics and lexicon of modern linguistics. Encyclopedic Dictionary* [*Vybrani topiky ta leksykon suchasnoi' lingvistyky. Encyklopedychnyj slovnyk*], Kyiv: ArtEk, 336 p.

А. Н. Строкаль,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра украинского языка и прикладной лингвистики

ЛИНГВАЛЬНЫЙ ОБРАЗ СОЛНЦА КАК СИМВОЛ НАЧАЛА ЖИЗНИ В ЯЗЫКЕ ПОЭЗИИ АЛЕКСЕЯ ДОВГОГО

В исследовании проанализированы особенности языкового выражения образа солнца как символа начала жизни на материале поэтических текстов Алексея

Довгого. Автором статьи осуществлен анализ ключевых проблем, актуальных для современной лингвистики в рамках антропоцентрической парадигмы, и отмечена важность языкового выражения того или иного взгляда определенного индивида на действительность.

Ключевые слова: солнце, символ, начало жизни, языковая картина мира, поэзия Алексея Довгого.

O.M. Strokal,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Ukrainian Language and Applied Linguistics

THE LINGUISTIC IMAGE OF THE SUN AS A SYMBOL OF THE BEGINNING OF LIFE IN OLEKSII DOVHIY'S LANGUAGE OF POETRY

Abstract. Purpose: to study the features of verbalization of the artistic and poetic image of the sun - the carrier of such characteristics as the beginning of the universe, the basis of life and the driving force in Oleksii Dovhiy's poetic texts. The **object** of the study is the artistic language of Oleksii Dovhiy. The **subject** is the analysis of the character of linguistic expression of the image of the sun as the basis of being in Oleksii Dovhiy's poetic texts.

Methodology: general scientific (descriptive with methods of analysis and synthesis, induction and deduction, classification and systematization); special linguistic (conceptual analysis, linguistic and linguopoietic analysis).

Finding:

The peculiarities of the linguistic expression of the sun as a symbol of the beginning of life on the material of Oleksii Dovhiy's poetic texts are analyzed in the study. The author of the article analyzes the key problems that are raised by modern linguistics within the anthropocentric paradigm, and emphasized the importance of expressing linguistically a particular individual's view of reality.

During the research, the author made a number of theoretical generalizations concerning the problem of perception of the individual reality surrounding, forming on the basis of this perception of the conceptual worldview, and expressing it with a number of linguistic means. The study of the peculiarities of the linguistic reflection of the cosmological representations of Oleksii Dovhiy's lyrical hero showed that one of the most striking is lyrical hero's awareness of the sun as a carrier of vital energy and poetic inspiration, which has been embodied in the corresponding linguistic constructions. The material studied suggests that the sun is perceived by the lyrical hero as a certain beginning of the universe, its objects and phenomena. In addition, it is noted that the sun in the mind of the lyrical hero acts as a celestial luminary, a deity, a symbol of fertility, inspiration.

During the study it was stated that the sun as above cosmogonic origin has a long history in the mythology of Egypt and South Asia, and it is proved that most of these mythological representations have verbal expression in the poetic language of Oleksii Dovhiy.

Results. Research has shown that the sun, as a carrier of life, inspiration and poetry for the lyrical hero, is in opposition to the destructive beginning, which is often expressed in the winter with appropriate temperature characteristics. It is noticed that the sun in the mind of the lyric hero as a carrier of inspiration often participates in the organization of world processes and provides a constant flow of time. A study of verbalizers of the image of the sun and its manifestations showed that, along with the main explicators, there are linguistic expressions of images of rays and candles, representing the manifestation of the divine

blessing of creative pursuits and the image of the sun splashes, which verbalize the lyrical hero's idea of the sun as a source of fertility.

Further research, in our opinion, it would be advisable to devote to the study of features of verbalization of the image of fire in the language of the poet as one of the conceptual correlates of the considered image of the sun.

Key words: sun, symbol, the beginning of life, linguistic worldview, Oleksii Dovhiy's poetry.

УДК 81'27:001.53]:821.161.2'06-3.09(092)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206497

О. П. Штонь,
канд. філол. наук, доц.,
Тернопільський національний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка,
доцент кафедри української мови та методики її навчання

ПОРІВНЯННЯ У МОВНИХ ПОРТРЕТАХ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

Статтю присвячено з’ясуванню лінгвостилістичної специфіки порівнянь у портретному письмі Володимира Даниленка. зокрема в його романах та оповіданнях. Виявлено порівняння в жіночих і чоловічих фізичних та психологічних портретах, визначено специфіку суб’єктів досліджуваних компаративем.

Ключові слова: мовний портрет, мовні засоби портретування, соматизм, вестизм, порівняння, суб’єкт порівняння, об’єкт порівняння.

Постановка проблеми. Індивідуальна естетика слова, яка у процесі творення художнього тексту набуває різних мовно-виражальних форм в ідіостилі, є предметом наукових пошуків сучасних мовознавців стосовно особливостей художньо-образного мовомислення, виявлення закономірностей функціонування індивідуально-авторських виражальних засобів і формування мовної картини світу у царині лінгвостилістики та когнітології. Привертають увагу вчених також індивідуально-авторські засоби вербального змалювання образу людини, зокрема її портретного зображення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення мовного портрета торкалися такі мовознавці: І. Білодід, С. Бибик, С. Єрмоленко, Ф. Жилко, Г. Сюта, З. Шевчук та ін. Портрет у художньому тексті досліджували І. Бикова, Т. Іжевська, К. Кусько, Т. Насалевич, К. Писаренко, А. Скачков та ін. Метою дисертації А. Скачкова, зокрема, було з’ясування лінгвостилістичної специфіки портретних описів у творах М. Коцюбинського, К. Писаренко – виявлення лексико-семантичної та структурно-естетичної специфіки портретного письма в історичній прозі Р. Іваничука (на матеріалах романного триптиха «Хресна проща»). Особливості ж індивідуально-авторської манери вербальної портретизації людини в сучасній українській прозі, для якої притаманне використання нових стилістичних прийомів, різноманітність та синкретизмом жанрів, своєрідна епатажність, предметом окремого дослідження ще не були. Загальний стиль такої прози позначають терміном «полістилістика», коли кожен окремий авторський художній текст становить собою

поєднання різностильових елементів. Саме такими є твори українського письменника-прозаїка Володимира Даниленка, мовні особливості яких вивчено недостатньо повно. Це й зумовлює **актуальність** теми наукової розвідки.

Мета статті: з'ясувати лінгвостилістичну специфіку порівнянь у портретному письмі Володимира Даниленка. Це зумовлює вирішення таких **завдань**: визначити й описати об'єкти порівнянь у гендерних мовних портретах**;** з'ясувати особливості об'єктів компаративем у творах митця під час портретування жінок та чоловіків; виявити вербалізатори суб'єктів порівнянь. **Об'єкт дослідження –** прозові твори митця, **предмет** – лінгвостилістичні особливості порівнянь у гендерних мовних портретах. **Джерелом** слугували романи прозаїка «Газелі бідного Ремзі», «Кохання в стилі бароко» та збірка оповідань «Сон із дзьоба стрижа». Матеріал для аналізу скартковано шляхом суцільної вибірки. Картотека складає близько 900 одиниць. Для реалізації поставленої мети використано такі **методи та прийоми досліджень**: описовий (який передбачає відбір і систематизацію відповідного матеріалу, спостереження за мовними фактами, їх інтерпретацію й узагальнення); семантико-стилістичний (для аналізу мовних одиниць із погляду їх змістового навантаження); контекстуально-інтерпретаційний (передбачає аналіз семантичного наповнення компонентів порівнянь у контексті); зіставний метод (з метою порівняння компаративних конструкцій у гендерних мовних портретах) та прийом кількісних підрахунків (для встановлення частотності різних груп серед об'єктів порівнянь).

Наукова новизна роботи визначається матеріалом, що не був предметом окремого дослідження, полягає у з'ясуванні лінгвостилістичних особливостей порівнянь у портретному письмі Володимира Даниленка, виявленні гендерної специфіки структурних елементів компаративних конструкцій у мовних портретах прозаїка. **Теоретичне значення** наукової розвідки полягає в тому, що отримані результати щодо специфіки порівнянь у мовних портретах Володимира Даниленка поглиблюють та систематизують учення про лінгвістичне портретування в художньому дискурсі, а також створюють основу для вивчення засобів образності в портретному письмі інших митців. **Практична цінність.** Одержані результати дослідження можуть прислужитися в подальших наукових пошуках стосовно мовного портретування людини у художніх творах, а також бути використані під час розробки та викладання курсів стилістики української мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту та дисциплін вибіркового циклу.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу фактичного матеріалу скористаємося комплексною класифікацією мовних портретів К. Писаренко, яка нам видається більш доцільною для виявлення особливостей ідіостилю певного митця: «За тематичним (змістовим) підходом основними типами мовних портретів у художніх текстах є гендерний, фізичний, психологічний (характероцентричний), соціальний та мовленнєвий» [4, с. 152]. Зауважимо, що в гендерному дослідниця виділяє чоловічі і жіночі портрети, а в межах кожної групи – підгрупи за віком; у фізичному – соматичні (лексика, що стосується обличчя, статури тощо), вестиальні (назви одягу, аксесуарів, артефактів), рухові, мовленнєві [4, с. 152-154]. Зрозуміло, що в художньому тексті усі типи мовного портрета комбінуються, адже описуючи жінку чи чоловіка (гендерний портрет), автор може акцентувати або на зовнішньості (фізичний), або на їх внутрішньому світі (психологічний), або на соціальному статусі (соціальний портрет). Тому опишемо лінгвостилістичну специфіку порівнянь відповідно до гендерних особливостей портретування у прозі В. Даниленка –

порівняння у жіночих і чоловічих портретах, а у їх межах виділятимемо інші супровідні типи портретів.

Вербалізація чоловічих і жіночих образів у порівняннях митця репрезентує не лише авторський індивідуальний стиль, а також мовну картину світу письменника й зображеного народу: «*О Гульнаро, твоє обличчя –* ***ніжний цвіт граната****, а очі –* ***шайтан – ягода****…* [2, с. 69]; «*Біла киз почервоніла і стала* ***схожа на репнутого кавуна****…»* [2, с. 99]; *«Він припав до її молодого тіла, яке виявилось доступним і гарячим,* ***як люлю-кебаб****»* [3, с. 240]; ***«Схожа на алтанську царицю Сатанік****, вона стала володаркою моїх снів»* [1, с. 45]; *«Вона йшла далі й здивовано помічала, що чоловіки повертають головами за нею,* ***мов соняшники за сонцем****…»* [1, с. 106]; *«Її очі були* ***схожі на припорошений курявою терен*** [1, с. 26]; «*Я розкажу тобі, моя дівчинко з жорстким,* ***наче осока,*** *волоссям, що за переполох вчинився недавно в Курилівцях...»* [2, с. 235], «*... Я киплю, я горю, я червона,* ***як мак****...»* [2, с. 199]. Як бачимо, у порівняннях засобом для створення образу східних жінок автор обирає ті реалії, які стосуються їх мовної картини світу (екзотизми – *гранат, кавун, люля-кебаб, алтанська цариця),* натомість для змалювання українців – лексеми *терен, осока, мак, соняшник.*

У жіночих портретах як суб'єкти порівнянь виступають лексеми на позначення осіб жіночої статі, об'єктами порівнянь найчастіше є: а) фітоніми; б) зооніми; в) страви і продукти харчування; г) антропоніми.

Жінок та домінантні ознаки їхньої зовнішності (очі, губи, волосся, груди, стегна, талію) В. Даниленко порівнює з **рослинами**: *троянда, мак, інжир, кропива, кульбаба, фіалка, нарцис, жебрей, терен, тюльпан, барбарис, кропива, осока* тощо. Традиційним є порівняння слабкої статі з квітами. Головний герой сатиричного роману «Газелі бідного Ремзі» вміло і прискіпливо обирає вишукані квіти, з якими асоціює чарівність коханих: «*Твоя молочна шкіра і гарячі уста, царице безсонних ночей, Ханіє, вплітається в хор моїх спогадів, в якому я бачу… смугляву* ***гіацинтокосу*** *перлину Гульзіфе і* ***ніжний цвіт граната*** *Гульнару, і* ***схожу на жовту троянду*** *Гульчере…»* [2, с. 468]; «*…її муслінове* ***плаття й фереджи*** *(жіноча суконна накидка з широкими рукавами) ... палало проти сонця,* ***мов кущ троянд****»; «… спливали роки і марніла від спраги кохання молода Лінда, яка втратила колишню свіжість і вже* ***нагадувала прив'ялу троянду****»* [1, с. 240]. Із червоним маком порівнює автор Юлію Маринчук – героїню роману «Кохання в стилі бароко»: «*А зараз – маленький сюрприз, - притулила пальця до губ, дістала з коробки червоного капелюха і постала перед ним,* ***наче розквітла маківка****…»* [3, с. 282]; *«Великий чорний капелюх із бантом і прозоре чорне плаття робили її* ***схожою на квітку маку»*** [3, с. 78].

Лише зрідка натрапляємо на порівняння з рослинами, які мають негативно-оцінну конотацію: *«Ханум позіхнула, від чого* ***стала схожа на дуплисту грушу…****»* [2, с. 240].

Під час опису зовнішності жінки суб'єктами порівнянь є соматизми: *тіло, обличчя, шкіра, волосся, кучері, шия, зуби, руки, ноги, пальці, живіт, родимки.* Вони творять фізичний портрет. Найбільш чисельний соматизм – *губи,* які автор порівнює із *трояндою, маком, тюльпаном, гранатом, фісташкою, динею*: *«…на губах цвіла посмішка,* ***наче пелюстки нічної фіалки****»* [2, с. 126], *...на її повних губах,* ***ніби розпуклих маках****, зацвіла вдоволена посмішка»* [1, с. 172].]; *«…її червоні губи були яскравіші* ***за найяскравішу троянду*** *з мого саду»*[2, с. 124]; «*…твої губи –* ***тремтливі пелюстки троянд****…*» [2, с. 124]; (*«А я мрію про тебе, Султаніє, чиї губи*

– ***пелюстки тюльпана з бахчисарайського квітника»*** [2, с. 376]. До соматизма *очі* об'єктами порівнянь виступають: «*О Гульнаро, твоє обличчя – ніжний цвіт граната, а* ***очі – шайтан – ягода****…* [2, с. 69]; *«… тому цей чоловік хотів висловити своє щире захоплення Хавою, чиї* ***очі*** *–* ***нарциси****...»* [2, с. 383].

Другою за частотністю групою серед об'єктів зіставлення у жіночих мовних портретах є **зооніми** (*ворона, курка, метелик, мушка, жук-паличник, водяна бабка, риба, жаба, слон, ослиця, лошиця (кобила), кіт (кицька)* та ін.). Особливістю зображення жінки є піднесена поетичність, що позначається на ніжному, трепетному ставленні до неї.: *«І коли він біг, Ханіє, я думав про* ***твої очі, наче полохливі риби****»* [2, с. 471]; «*На тридцять шостому році життя Люба Джус стала спокійною і самодостатньою,* ***наче дрімлива кицька*** *...»* [1, с. 127]; *«Дихання жінки ставало глибоким і повільним, і вся вона, відсторонена від світу****, нагадувала екзотичного метелика з гербарію,*** *тіло якого залишалось у колекціонера, а душа помандрувала в інші світи»* [1, с. 51]*; «І якщо в твоєму кучерявому волоссі заплутається грайливий вітерець і почне бавитися ним,* ***як кошеня клубком ниток,*** *прислухайся ...»* [2, с. 333]. Хоча іноді представниці жіночої статі у творах митця – привід для незлорадних чи навіть іронічних насмішок: *«Біля нього крутилася Дзиґа, худа,* ***схожа на жука-паличника****»* [1, с. 95]; *«Вона забрала його назавжди, ця ненатла потвора, ця жадібна чорноока хижачка,* ***схожа на гніду лошицю з чутливими губами****…»; «І тоді з ворогуючого натовпу чоловіків у шкірянках вискочила* ***схожа на слона*** *ханум в одному чоботі...»* [2, с. 118]; *«…з важких дверей злякано вискочила,* ***наче курка з кущів,*** *дебела алапче з тацею…»* [2, с. 79]; *«Крізь вікна кибитки видно, як вулицями міста ходять жінки,* ***наче довгі верблюдиці,*** *цокають високими обцасами»* [2, с. 372].

В. Даниленко традиційно *губи* порівнює із *п'явкамии*: «*...твої губи, жадібні,* ***наче п'явки****»* [2, с. 343] – *«...я бачу Саніє з губами* ***жадібними, наче п'явки*** [2, с. 468].

Порівняння, крім портретування зовнішності, образно відтворюють характер, звички, вподобання персонажів у психологічних мовних портретах: *«…я неуважно слухав його розповідь про відпочинок в Альпах і уявляв, Едіє, тебе, мудру****, як стару ворону****»* [2, с. 129]; «*Твоя молочна шкіра і гарячі уста, царице безсонних ночей, Ханіє, вплітається в хор моїх спогадів, в якому я бачу… затяту Назли, що на зло мені віддається безмовно,* ***як риба****… і покірну Селіме, яка заходить у спальню нечутно,* ***мов тінь****… і тебе, Ханіє, переконливу в коханні,* ***наче армія Чингісхана****»* [2, с. 468].

Третьою за уживаністю групою об'єктів порівнянь є **страви і продукти харчування,** серед яких у творах митця: *цукор, халва, пахлава, чай, кумис, булочка, плов, кебаб, кийки* (мучні кулінарні вироби мусульманської кухні). Наведемо приклади: «*Шкіра твого обличчя біла****, наче кумис****…»* [2, с. 347]; *«Він припав до її молодого тіла, яке виявилось доступним і гарячим,* ***як люлю-кебаб****»* [3, с. 240]). « **—** *Що за манія підозрілості? – фиркнула гурія і зашипіла,* ***як плов на вогні****»* [2, с. 6]; *«– По обіді, – відповіла йому солодкоголоса й прилизана,* ***ніби обсмоктана барбариска****»* [1, с. 29]; «*Твої вуста* ***– солодкий мед****, а тіло – розігрітий на сонці віск, від якого закипає кров…»* [2, с. 54]; «*Я повім її (історію) тобі, Гульзіфе, що всякі розповіді ти любиш,* ***як пряну приправу до любовних утіх****»* [2, с. 62].

Автор майстерно відтворює у мовних портретах образ жінки-мусульманки – чарівної, чуттєвої, відчутної на смак і запах, за допомогою вживання ад'єктивної лексеми *солодкий* у складі багатьох компаративних конструкціях: *« — О моя чарівна байбіке* (пані),*смак твоїх губ,* ***солодших за інжир****, назавжди полонив моє серце!»*

[2, с. 124]; *«Що може* ***бути солодшим за тебе****?...Ти* ***солодша за хорезмську диню*** *і самаркандський* ***інжир****!»* [2, с. 253]; «*...а я, Кадріє, всю дорогу думав про твоє густе волосся і губи,* ***солодші за пахлаву*** [2, с. 3].

Серед об'єктів порівнянь у мовних портретах жінок Даниленко послуговується лексемами на позначення **предметів та речовин.** Деякі з них є традиційними, як-от: *«О шахине, твої зуби,* ***наче разок намиста****!»* [2, с. 2]; *« – Твої уста* ***– корали,*** *а слова* ***– бальзам, який зцілює мої душевні рани»*** [2, с. 128]; «*Твої вуста* ***– солодкий мед****, а* ***тіло – розігрітий на сонці віск****...»* [2, с. 54]; *«... і коли я йшов до підземної кишки Курилівців і думав про твої кучері, Нуріє, легкі,* ***мов пір'я,*** *собака Боб бігав у саду...»* [2, с. 314]. Проте натрапляємо також на індивідуально-авторські образні засоби: *«Її налаковане волосся запльоване, і* ***вона схожа на новорічну ялинку з ватними гірляндами****...»* [1, с. 66]; «*... її добре укладене* ***сиве волосся було схоже на фамільярне срібло Ржевуських****...*» [1, с. 278].

Портретування жінок у порівняннях вербалізують також **антропоніми.** Найчастіше у психологічних портретах: *«Я зростав у розкошах і любові у ханському палаці під наглядом гулямів* (слуг) *і своєї матусі Хан-заде Ханум, мудрої,* ***як вдова Хаджіджи»*** [2, с.6]; *«Люся думала, що жінка була божевільна, але її очі були чіпкі й цинічні,* ***наче в гендлярки****»* [1, с. 112]; *«Мій вроджений гонор робив мене* ***схожою на львів'янку****»* [1, с. 68]; *«І від його погляду на моїх сірих кам'яних щоках зацвіло дві ружі,* ***як у здорової незайманої дівчини»*** [3, с. 7]; *«Вона боялась себе у гніві, бо легше в жаби знайти шерсть,* ***ніж в обізленої жінки співчуття****»* [3, с. 147]; «*Вона взяла його під руку так,* ***як це роблять жінки легкої поведінки,*** *і він злякано озирнувся ...»* [1, с. 282].

Порівняння в чоловічих портретах. Вербалізація чоловічих образів у порівняннях Володимира Даниленка виявляється в уживанні в якості суб'єктів порівнянь лексем на позначення осіб чоловічої статі та домінантних ознак їх зовнішності (*статура, зріст, обличчя, вуха, зуби, очі, волосся*) і об'єктів, що найчастіше представляють такі групи: а) зооніми; б) фітоніми; в) антропоніми. Як бачимо, гендерний чоловічий портрет відрізняється від жіночого не лише складом соматизмів, а також тим, що об'єктами компаративем виступають найчастіше зооніми, а не фітоніми (як у портретуванні жінок), об'єкти ж, що представляють «страви і продукти харчування» та «предмети і речовини» представлені поодиноко.

Найчисельнішими є компаративеми, у яких фізичний і психологічний портрет автор творить за допомогою об'єктів - зоонімів**,** серед яких: **комахи** (*муха, тарган, міль, хрущ, клоп, гусінь, метелик, павук*), **птахи** (*папуга, павич, гусак, півень, індик*) **риби і земноводні (***рак, краб, жаба (ропуха), восьминіг*), **дикі (***слон, кабан, верблюд, тигр*) та **свійські тварини (***осел, кіт, собака, кінь (жеребець), мул, баран, кролик*). Наприклад: «*Зайшов сірий чоловічок,* ***схожий на міль****... на його обличчі зблиснула єхидна на півусмішка...»* [2, с. 77]; «*Все помешкання Бабака було книгосховищем, в якому сам господар* ***нагадував велику книжкову міль»*** [3, с. 3]; «*Озирнулася – стоїть біля річки, невиразний,* ***схожий на міль,*** *із залисинами, років під сорок»* [1, с. 107]; «*Його зігнуті в колінах ноги і розкинуті руки роблять його схожим* ***на павука»*** [1, с. 67]; *«Він метався****, як вжалений шершнями осел****, падав на підлогу, дригав ногами ...»* [2, с. 107].

Гострий сарказм прихований у таких порівняннях: «*Оджа ворушить язиком і стає* ***схожим на барана****»* [2,с. 136]; *«Сарихан став* ***схожий на павича*** *і морщив лоба»* [2, с. 370]; «*Комар віддав мене в руки молодому гуяру з обличчям,* ***схожим на куряче гузенце****...»* [2, с. 276]; *«Проковтнув арак (Сарихан), голосно заплямкав,*

пережовуючи балик, і його руді вуха заворушились, ***як у кролика на паші»*** [2, с. 9]; *«…його вуха ворушаться,* ***як у мула*** *…»* [2, с. 368]; «*…сплюнув витрішкуватий чолов'яга із здоровими,* ***як у коня, зубами***» [2, с. 435]. Із метою відображення у психологічному портреті таких людських вад, як байдужість та зверхність автор обирає об'єктами порівнянь зооніми *риба, клоп, гусінь*: *«Ну, да… – знову позіхає Сарихан і дивиться на дебіра,* ***як на гусінь чи клопа****…»* [2, с. 371]. Кінетичні лексеми, позначаючи міміку й жести в психологічних портретах, входять до складу порівнянь: «*…Чого* ***надувся, як миша на крупу****?*» [2, с. 10]; «*…* ***зморщив лоба*** *Сарихан,* ***наче на нього сіла муха***» [2, с. 419]; «*…потім він* ***залупав очима, вхопився за серце, заплямкав, наче викинута на берег риба бюргер …»*** [2, с. 237].

Душевна убогість негативних героїв позначається і на їхній зовнішності, для опису якої автор обирає об'єкти – **назви рослин,** непривабливих на вигляд: «*…на його зморщеному,* ***наче сушена фіга****, обличчі, з'явилася сардонічна посмішка»* [2, с. 288]; «*…нас уже чекав всохлий****, мов домуз-тамир*** (кабанячий корінь), *дженаплари* (пан) *Юзьо»* [2, с. 26]; *«Там нас зустрів лисий ефенді з каправими очима і безформенним носом,* ***схожим на болгарський перець»*** [2, с. 39].

Зрідка у творах Володимира Даниленка в якості об'єктів порівнянь виступають **антропоніми:** *«Дівчинка з жахом дивилася, як вимащений глеєм Бодня****, схожий на опецькуватого чоловічка****, кинувся до Софійки …»* [1, с. 116]; **«***Його очі оскліли, обличчя стало блідим, а руки ніби були не його,* ***а мерця, піднятого з могили*** *…»* [2, с. 264].

Вербалізатори мовного психологічного портрета, що представляють групи «**страви і продукти харчування**» та «**предмети і речовини**», Володимир Даниленко у своїх творах уживає поодиноко: *«Він впав у відчай і булькав,* ***як киплячий борщ»*** [1, с. 85]; «*…він заскрипів зубами і вибухнув****, наче розірвана від внутрішньої напруги пляшка шампанського»*** [1, с. 94].

Висновки. Порівняння в ґендерних мовних портретах Володимира Даниленка не лише увиразнюють зовнішність персонажів, особливості їхнього фізичного та психологічного стану, вони також репрезентують авторський індивідуальний стиль, мовну картину світу митця й зображеного ним народу. Вербалізують чоловічі і жіночі образи такі суб'єкти порівнянь: лексеми на позначення осіб чоловічої чи жіночої статі; соматизми, що називають домінантні ознаки їхньої зовнішності (чоловіки - *статура, зріст, обличчя, вуха, зуби, очі, волосся;* жінки - *очі, губи, волосся, тіло, груди, стегна, талія*). Об'єктами порівнянь у жіночих портретах найчастіше виступають фітоніми, зооніми, назви страв і продуктів харчування та антропоніми. У чоловічих – серед об'єктів компаративем найбільш частотними є зооніми; одиниці, що представляють групи «страви і продукти харчування» та «предмети і речовини» представлені поодиноко. **Перспективи подальших розвідок** полягають у дослідженні специфіки інших образних засобів у портретному письмі В. Даниленка.

Література

1. *Даниленко В. Г.* Сон із дзьоба стрижа. Львів: Піраміда, 2007. 384 с.
2. *Даниленко В. Г.* Газелі бідного Ремзі. (Любовні послання мудрого й правовірного кримського хана Хаджи Селіма Герая І своїм сорока жінкам із країни гуярів). Львів: Піраміда, 2008. 488 с.
3. *Даниленко В. Г.* Кохання в стилі бароко. Львів: Піраміда, 2009. 300 с.
4. *Писаренко К. В.* Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна проща» Р. Іваничука: змістовий аспект. *Лінгвістичні дослідження*:

збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 42. С. 150-155.

Referenses

1. Danilenko, V. G. (2007), *A Dream of a Swift Beak* [*Son iz dz`oba stry`zha*], Piramida, L`viv, 384 p.

2. Danilenko, V. G. (2008), *Poor Ramsey's Gazelle (Love messages of the wise and orthodox Crimean Khan Hadji Selima Heraia I to his forty women from the Gujar country)* [*Gazeli bidnogo Remzi. (Lyubovni poslannya mudrogo j pravovirnogo kry`ms`kogo xana Xadzhy` Selima Geraya I svoyim soroka zhinkam iz krayiny` guyariv)*], Piramida, L`viv, 488 p.

3. Danilenko, V. G. (2009), *Love in the Baroque style* [*Koxannya v sty`li baroko*], *Piramida, L`viv, 300 p.*

4. Pisarenko, K. V. (2016), *Typology of verbal portraits of characters in the fictional texts of the triptych "Christian pilgrimage " by R. Ivanychuk: semantic aspect* [*Ty`pologiya movny`x portretiv personazhiv u xudozhnix tekstax try`pty`xu «Xresna proshha» R. Ivany`chuka: zmistovy`j aspek*t], Linhvistychni doslidzhennia, KhNPU, Kharkiv, Vyp. 42, pp. 150–155.

Е. П. Штонь,
Тернопольский национальный педагогический университет
им. Владимира Гнатюка,
кафедра украинского языка и методики его обучения

СРАВНЕНИЕ В ЯЗЫКОВЫХ ПОРТРЕТАХ ВЛАДИМИРА ДАНИЛЕНКА

Статья посвящена выяснению лингвостилистической специфики сравнений в портретном письме Владимира Даниленко, в частности в его романах и рассказах. Выявлены сравнения в женских и мужских физических и психологических портретах, определены особенности субъектов таких компаративем.

Ключевые слова: языковой портрет, языковые средства портретирования, соматизм, вестизм, сравнение, субъект сравнения, объект сравнения.

O. P. Shton,
Ternopil Volodymyr Hnatiyk National Pedagogical University,
Department of Ukrainian language and methods of its teaching

COMPARISON IN VERBAL PORTRAIT OF VOLODYMYR DANYLENKO'S

The individual aesthetics of the word, which in the process of creating a fictional text takes on different linguistic expressive forms in idiostyle, is the subject of modern linguists' scientific researches. Scholars draw their attention to the means of person's image verbal depiction and his portrait image in particular.

Scientific relevance of our investigation deals with the peculiarities of the individual-authorial manner of verbal description in modern Ukrainian prose which have not been sufficiently studied yet. The purpose of the article is to find out the linguo-stylistic specificity of comparisons in Volodymyr Danylenko's descriptive writing. The object of the study is the writer's prose works, the subject - linguostylistic features of comparisons in gender verbal description. Our study is based on Volodymyr Danylenko's novels such as

“Poor Ramsey's Gazelle”, "Love in the Baroque style" and his Short story collection “A Dream of a Swift Beak”. The analysis of the actual material was carried out according to the complex classification of verbal description of K. Pysarenko.

We found out that comparisons of Volodymyr Danylenko’s gender verbal portraits highlight not only the appearance of the characters, their physical and psychological characteristics, they also represent the author's individual style, linguistic picture of the world of the writer and depicted people of his fictional works. The following subjects of comparison are verbalized by male and female images: somatisms that call the dominant features of their appearances (men – physique, height, face, ears, teeth, eyes, hair; women - eyes, lips, hair, body, breast, hips, and waist). The most common objects of comparison of female portraits are phytonyms, zoonyms, dishes titles and food names, and anthroponyms. We determined that zoonyms are the most frequently used lexemes among the comparative units of male verbal description. However, the comparisons of “dish and food groups” and “goods and substances” are represented rarely. Prospects for our further study include the investigation of the specific features of other imagery means in Volodymyr Danylenko’s descriptive writing.

Key words: verbal portrait, verbal means of portraying, somatism, clothing, comparison, subject of comparison, object of comparison.

СОЦІОЛІНГВІСТИКА
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811. 161. 2:81
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206498

О. П. Матузкова,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри теорії і практики перекладу

ЛІНГВОКУЛЬТУРА ЯК СИНЕРГІЯ МОВИ, КУЛЬТУРИ ТА СВІДОМОСТІ

Пропонована стаття присвячена дослідженню лінгвокультури як синергійного сполучення мови, культури та свідомості етносу. Зацікавленість сучасних лінгвістів вивченням проблем взаємодії зазначеної тріади в життєдіяльності суспільства зумовлює вибір теми статті та її актуальність, що визначається еволюцією лінгвокультурології як самостійної інтегративної дисципліни соціогуманітарного знання.

Ключові слова: культура, лінгвокультура, лінгвокультурологія, мова,свідомість, синергія.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Тема «Мова – культура – свідомість» беззаперечно належить до найважливіших гуманітарних проблем сучасності. Культура сьогодні розглядається як надскладна, інтегративна, хитка, цілісна система, що певним чином постає у вигляді інформаційної структури (Н. Аліференко, М. Бахтін, В. Біблер, В. Зінченко, Д. Мацумото, В. Оствальд, Дж. Хофстеде, Л. Вайт та ін.).

З безлічі наявних наукових трактувань культури особливо важливі й актуальні ті, у яких культура представляється як *система духовних цінностей* (М. Вебер, Г. Францев, М. Гайдеґґер, Н. Чавчавадзе), *сукупність настанов і норм* (Т. Карвер, Ю. Лотман, В. Сагатовський, У. Томас, К. Віслер, Б. Успенський), *«діалог культур»* (С. Аверінцев, В. Біблер, Б. Успенський та ін.), *система знаків, у якій зашифровано соціальну інформацію* (Ю. Лотман, Т. Стефаненко), *знання/інформація, закріплені у свідомості людей* (В. Гуденаф, В. Степін). Отже, виділяються основні властивості культури: її системність, кумулятивність (культура є «пам'ять» – Ю. Лотман; «архів» – М. Фуко; «бібліотека» – У. Еко), знаковосимволічний характер, комунікативність, діалогічність і антиномічність (детальніше див.[15; 28]).

Усі численні визначення культури можна класифікувати за групами: описові, історичні, нормативні, психологічні, структурні, генетичні [1, с. 47-50], або підходами: описовий, ціннісний, діяльний, функціоністський, герменевтичний, нормативний, духовний, діалогічний, інформаційний, символічний, типологічний [11, с. 13-15]. Дозволимо собі тезово виокремити із цих визначень квінтесенцію культури, релевантну для розуміння та опису механізму взаємодії мови, культури і свідомості.

Культура не природна, але суттєво духовна. Головним і основним її об'єктом і суб'єктом виступає людина. Культура становить собою духовний досвід людини, окремих людських спільнот і всього людства в цілому. Зміст такого досвіду, передаваного з покоління в покоління, складають **ціннісні змісти** речей, процесів, явищ, норм та ідеалів, відносин і дій, ідей і думок, виражені в специфічних **знаках і знакових** системах (мовах культури). Культури «взагалі» не буває, оскільки кожна культура як **інформація**, що спільно використовується, носієм якої є індивід і/або соціальна група», як «набір способів соціальної практики, збережених у соціальній пам'яті колективу» [11, с. 17], конкретна, специфічна та неповторна. **Культура**, таким чином, виступає як складна, динамічна, гомеостатична (квазіжива) система небіологічної природи, яка містить сукупний досвід видового існування людини та забезпечує накопичення, відтворення і використання цього досвіду (паралельно з відтворенням видових ознак самої людини) (детальніше див. [13; 14; 15]).

Останніми десятиліттями в мовознавстві по-новому осмислюється і сутність мови, що розуміється як соціокультурний інтерсуб'єктний феномен, основні функції якого полягають у досягненні розуміння на соціальному рівні й у здійсненні соціальної комунікації як міжособистісної, так і міжкультурної. Виникають нові галузі лінгвістичного знання, безпосередньо сфокусовані на проблемі «Мова і Культура» – міжкультурна комунікація (70-і роки), лінгвокраїнознавство (80-і роки) та лінгвокультурологія (90-і роки). В таких дисциплінарних дослідженнях на рівні суттєвого аналізу мови доводиться, що не тільки мова визначається культурою, а й культура в багатьох своїх аспектах визначається мовою, радше, «конституюється» під безпосереднім її впливом. У широкому науковому дискурсі з'являється й обґрунтовується поняття лінгвокультури як невід'ємної частини будь-якої етнокультури, точніше, своєрідного продукту репрезентації фактів цієї культури в мові (М. Алефіренко, О. Матузкова, О. Селиванова та ін.).

Актуальність подібних лінгвокультурологічних досліджень безсумнівна. Динамічні обставини розвитку сучасних соціокультурних процесів та висвітлення в гуманітарних науках проблем, які виникають у зв'язку з цим, зумовлюють нагальну необхідність уналежнення теми «мова – культура – свідомість» до найважливіших загальномовознавчих проблем і задають нові вектори досліджень у цьому напрямі. Теоретичне осмислення принципів взаємодії ланок зазначеного ланцюга набуває важливого значення. Цим, зокрема, пояснюється і стрімкий розвиток антропологічно орієнтованих лінгвістичних наук і галузей знання, серед яких провідні позиції посідає лінгвокультурологія (М. Алефіренко, С. Воркачов, В. Воробйов, В. Красних, В. Маслова, О.Матузкова, А.Приходько, О. Селіванова, В. Телія тощо). Актуальність статті також увиразнюється посиленням інтегративних тенденцій у науковому пізнанні, еволюцією мовознавства, появою в його парадигмі нових *міждисциплінарних* напрямів, спрямованих на комплексне вивчення взаємодії мови, культури та свідомості, методологійні принципи яких в українській лінгвістиці починають активно розроблятись, обґрунтовуватись та затверджуватись.

Об'єктом дослідження є лінгвокультура як ключове поняття лінгвокультурології XXI століття. **Предметом** дослідження є динамічна, синергійна взаємодія складників лінгвокультури як феномену, відображена у відповідному науковому понятті і досліджена в теоретико-методологійному та прикладному аспектах. **Метою** роботи є опис механізму взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму сучасної лінгвокультурології . Поставлена мета зумовила виконання низки **завдань,** у межах яких було уточнено категорійний апарат сучасної

лінгвокультурології, визначено терміни «лінгвокультурологія», «лінгвокультура», «лінгвокультурема», «лінгвокультурний код», порівняно національно-культурну специфіку базових лінгвокультурних кодів англійської й української та інших фразеологічних систем, які відбивають лінгвокультурний світогляд певних етносів і яскраво ілюструють безперервний динамічний процес поєднання мови, культури та ментальності.

Мета, завдання і методологічна база дослідження зумовили необхідність застосування комплексу **загальнонаукових методів і операцій**, а саме: *спостереження, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, таксономії та моделювання* для теоретичного осмислення, впорядкування, узагальнення, класифікації та опису як емпіричного матеріалу, так і структури і змісту досліджуваного феномену. Серед комплексу **спеціальних методів і операцій** у роботі використано *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* (для виявлення семантичного потенціалу номінативних одиниць), метод *зіставного аналізу* (для порівняння особливостей вербалізації лінгвокультурем), елементи *кількісного аналізу* (для об'єктивізації отриманих результатів та верифікації тенденцій функціонування досліджуваних лінгвальних засобів в мові). *Лінгвокультурологічні методи*, задіяні в роботі, містили *метод культурної інтерпретації* (для вивчення закономірностей утілення в семантиці мовних одиниць культурної інформації) та *інтроспективний метод* (для аналізу мовного матеріалу з метою виявлення його національно-культурної специфіки).

Матеріалом дослідження слугували дані тлумачних, лінгвокраїнознавчих та перекладних словників англійської мови, фразеологічних словників англійської та української мов, у яких найбільш яскраво вербалізується результат синергійної взаємодії складників лінгвокультури.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній уперше виокремлено квінтесенцію понять «культура» та «мова», релевантну для розуміння механізму взаємодії мови, культури і свідомості та актуальну для *сучасної* лінгвокультурології; розглянуто і проаналізовано механізм взаємодії зазначених фундаментальних категорій крізь призму лінгвокультурології; висвітлено статус лінгвокультурології на сучасному етапі еволюції гуманітарного знання, а також уніфіковано й описано базові складники понятійно-категорійного апарату цієї лінгвістичної дисципліни. **Новим** є визначення сучасної лінгвокультурології як царини мовознавства інтеграційного характеру, що перебуває в завершальній стадії становлення в якості самостійної лінгвістичної дисципліни і вивчає мову як феномен культури і культуру як феномен, створюваний мовою, у їхньому тісному взаємозв'язку з індивідуальною та колективною свідомістю. **Вперше** також обґрунтовано визначення лінгвокультури – ключового терміну сучасної лінгвокультурології – як комплексу мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смисловий простір мови певного етнокультурного співтовариства в результаті синергійного сполучення мови і культури, зафіксованого й освоєного певною етномовною свідомістю.

Теоретичне значення полягає перш за все **у** визначенні статусу лінгвокультурології в мовознавстві XXI століття та окресленні її об'єкту та предмету. У відповідності до вимог сучасного знання скореговано категорійний апарат цієї відносно молодої лінгвістичної дисципліни. Отримані нові дані поглиблюють знання про синергетичне спряжіння мови, культури та свідомості, мають вагоме значення для теоретичних узагальнень у царині лінгвокультурології та слугують фундаментом для подальших наукових розвідок. **Практична цінність** полягає у можливості

використання отриманих висновків і результатів у лекційних курсах, спецкурсах та на практичних заняттях із лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, етнолінгвістики, загального мовознавства, етнопсихолінгвістики та соціолінгвістики. Практичні надбання дослідження можуть слугувати основою для укладання підручників і навчальних посібників, а також використовуватися при написанні наукових праць.

Виклад основного матеріалу. Важливим для сучасного мовознавства, як ми вже відзначали вище, є положення про те, що мова не тільки створюється культурою, а й сама відіграє визначальну роль у конструюванні її простору і часу. Такий комплексний, двобічний ракурс дослідження проблеми «Мова і Культура» лежить в основі лінгвокультурології як науки і стає визначальним методом пізнання в будь-якому лінгвокультурологічному дослідженні: «Мова не просто відбиває культуру, але інтерпретує її світ, створюючи ще одну реальність, у якій живе людина» [12, с. 237]. Культура, як стверджує автор наукового бестселера «Людина, культура, психологія» Д. Мацумото, впливає на структуру і функційне використання мови, а сама мова – як вияв культури – підкріплює наші культурні цінності і погляди на світ, здійснюючи, таким чином, зворотний зв'язок [16].

Концептуальне осмислення культури може відбуватися лише за допомогою мови, а «поліфункційне» осягнення мови – тільки через культуру. Культура – «корелят» мови й особистості [3;20;22], вона формує й організує «думку мовної особистості», мовні категорії та концепти [12, с. 249]. І оскільки культура – це продукт історичної колективної співтворчості минулих і сучасних поколінь (С. Трубецькой), для її розвитку необхідний загальний для них «архів» (М. Фуко) культурних цінностей, накопичений у рідній мові, завдяки якому ці цінності передаються від покоління до покоління. Такий «ціннісно-смисловий простір мови» і є предметом лінгвокультурології XXI століття, об'єктом же виступає «мовна/дискурсивна діяльність, розглянута із ціннісно-смислового погляду» [1, с. 16-17].

Саме тому в сучасній лінгвокультурології йдеться не стільки про подібність або відмінність обговорюваних тут феноменів, скільки про «синергійний континуум», синергійне сполучення мови, свідомості і культури, в якому провідним механізмом є мовна модель світу. Синергетика вбачає у мові активне середовище породження культурних універсалій і культурних цінностей. Культура як семіотизований культурний простір передбачає іменування всього, що входить в етнокультурний простір. Невід'ємною частиною будь-якої етнокультури стає лінгвокультура – синергійне сполучення мови і культури, зафіксоване та засвоєне певною етномовною свідомістю.

Оскільки культура в сучасних гуманітарних студіях представляється як інформація**,** а інформація, у свою чергу, також може бути описана як безліч дискретних одиниць, у тому числі й у вигляді мовних, то **лінгвокультуру** слід розглядати як систему мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смисловий простір мови в процесі пізнання дійсності певною лінгвокультурною спільнотою. Мовні знаки як засіб соціалізації створюють загальне для всіх членів такої лінгвокультурної спільноти значення, стаючи засобом комунікації. З виникненням таких знакових лінгвосистем формуються і започаткування культури, що утворюють згодом «ціннісно-смислову домінанту будь-якої дискурсивної діяльності людини» [1, с. 274].

Говорячи про лінгвокультуру як культуру омовлену, озовнішнену в знаках мови, вчені розглядають знаки мови (у лінгвістичному розумінні цього терміна) як

тіла знаків мови культури (Д. Гудков, В. Красних, Ю. Лотман, В. Маслова, О. Селіванова, В. Телія та ін.). Знаковість, семіотичність є загальною категорійною властивістю мови і культури як систем. Знак як «двобічне ідеально-матеріальне утворення» виступає як замісник явищ ментальної та предметної сфер у процесі комунікації [5]. Тому поєднання мови, культури і свідомості неможливе без комунікації. Більше того, якщо мова впливає на наше мислення та погляди на світ і є основним інструментом, хранителем, передавачем культури, а культура впливає на мову і реально втілюється в ній, то саме комунікативна діяльність, на переконання багатьох учених, виявляється тією ланкою, в якій перетинаються та взаємодіють мова і культура. Для цих дослідників очевидним є той факт, що учасники комунікації виступають як інтерпретатори культурних і мовних знаків, що використовуються в різних соціальних контекстах – суб'єкт комунікації завжди є суб'єктом мови і суб'єктом культури (М. Бахтін, В. Зінченко, В. Красних, В. Маслова, Ч. Морріс, Ю. Степанов, В. Телія, А. Уфімцева та багато інших).

Цей постулат вважаємо одним із фундаментальних для лінгвокультурології в її сучасній когнітивно-дискурсивній парадигмі. *Homo Loquens* (людина мовець) уявляється як єдність *Homo Sapiens* (людина розумна, представник роду людського) і *Homo Litteratus* (людина культурна) [10]. І тому загальним предметом усіх напрямів лінгвокультурології (фразеологічного, лінгвоконцептологічного/логіко-лінгвістичного, лексикографічного, лінгводидактичного, етнопсихологічного) й аспектів (діахронічного, порівняльного, ситуаційного, когнітивного, семантичного, дискурсивного) вважаємо вивчення культурної семантики мовних знаків, що формується при взаємодії мови, культури та свідомості.

Отже, культура нерозривно зв'язана зі свідомістю етносу. В кожної культури своя ментальність, і вона вчить нас того, хто ми є [18, с. 33]. Цей конгломерат відбивається в мові і нею ж створюється. Звідси й унікальність, неповторність лінгвокультури кожного народу. Так, на відміну від англійської, російська та українська мови сповнені неозначено-особовими і безособовими конструкціями. Граматичні структури цих мов відбивають культурні відмінності наших народів. У британській та американській індивідуалістських культурах, де інтереси індивіда переважають над інтересами групи, головний акцент ставиться на особистості, її ініціативності та контролі над власною долею, незалежності й особистій відповідальності*: God helps those who help themselves; Where there is a will, there is a way; Stand on your own two feet* [29;32]. Тому для англійської мови характерні персоніфіковані конструкції з підметом – живим і неживим агентом дії *(The report says…, The aircrash killed…, I am cold).* У російській же колективістській культурі інтереси індивіда підпорядковані інтересам групи, і людині не властиво представляти себе як активно діючого індивіда, що, до речі, знімає відповідальність за те, що відбувається: *Чему быть, того не миновать; Человек предполагает, а Бог располагает; От судьбы не уйдешь; На роду написано.* Звідси прагнення російської мови до безособовості й неозначеності, коли не суб'єкт робить щось стосовно об'єкта (що-небудь або кому-небудь), а, навпаки, що-небудь робиться стосовно суб'єкта (*В докладе сообщается…, В результате авивкатастрофы погибли…, Мне холодно*). В цій особливості граматики російської мови, як зауважує С. Тер-Мінасова, вбачають фаталізм, ірраціональність, алогічність і страх перед непізнаним, агностицизм російського народу. Дійсно, якщо європейські казки починаються зі слів «Одного разу король виростив дерево у своєму саду», російський оповідач почне казку словами: « Одного разу в королівському саду виросло дерево». Російська мова в

такий спосіб відбиває тенденцію розглядати світ як сукупність подій, що не піддаються людському розумінню, підкреслює дії вищих потойбічних сил і приховує людину як активного діяча за пасивними та безособовими конструкціями» [23, с. 214]. Відзначимо, що те ж саме спостерігається й у частково колективістській українській культурі та відбивається в мові.

Мовні знаки як засіб не тільки соціалізації, а й інкультурації та ідентифікації конструюють загальне значення для всіх членів певної лінгвокультурної спільноти, що є унікальним у межах лінгвокультури цього етносу: *бюро* ***знахідок*** *–* ***lost property*** *office,* ***стрілка*** *годинника – clock* ***hand***? Вислів *лити воду* в тій або іншій формі наявний в усіх мовах. Вода – найдешевша з рідин, несумлінні торговці розбавляють нею вино або молоко, а несумлінні оратори розбавляють свої промови пустопорожньою балаканиною. Однак таке порівняння марнослів'я з водою навряд чи буде зрозумілим мешканцям пустелі, для яких вода дорогоцінна, а дзюрчання води – символ високої поезії. При тотожності понять образи свідомості, тобто сукупність знань про предмет або ситуацію, виявляються хибноідентичними.

У лінгвокультурології мовні одиниці з яскравим культурним забарвленням отримали назву **лінгвокультурем** (порівн. *реалії* в лінгвокраїнознавстві та перекладі). Лінгвокультурема може бути виражена словом, словосполученням, цілим текстом. На відміну від просто слова, яке акумулює власне мовне уявлення (мова плюс свідомість), лінгвокультурема, поряд із таким мовним уявленням, має і тісно пов'язаний із ним культурний зміст. Взаємозв'язок свідомості, мови, культури та етносу здійснюється за допомогою значення – точкою перетину цих чотирьох феноменів.

Вокабула лінгвокультурем містить **соціокультурну конотацію –** додаткові відтінки значень слова, які зумовлені особливостями культури (культурні конотації) і суспільного чи соціального життя (ідеологічні, політичні конотації). Саме за допомогою таких конотацій і здійснюється діалог між мовою та культурою. Так, наприклад, англійцям зовсім не зрозумілі конотації, закріплені у нас за словом *свиня.* У них ця тварина асоціюється не стільки з брудом і поганими манерами, скільки з непомірним споживанням їжі. І коли герой роману Дж. Арчера «*First Among Equals»,* молодий аристократ, звертається до своєї не менш аристократичної дружини і говорить, що заздрить їй, бо вона їсть *like a pig*, він зовсім не намагається її образити. Він просто має на увазі, що вона багато їсть, не обмежуючи себе (цитується за [21, с. 361]). Українською фраза «ти їси як свиня» відноситься до людини, яка споживає їжу неакуратно, з відразливою жадобою [27;30].

Словникова пара *generalize, generalization* і її українські перекладні відповідності *узагальнювати, узагальнення* також є хибноідентичними еквівалентами внаслідок різних соціокультурних конотацій. В українській і російській мовах ці слова мають позитивний відтінок (у висловлюванні *Не узагальнюй!* – злегка іронічний). В англійській лінгвокультурі з властивими їй домінантними цінностями, що виражені лінгвокультуремами *common sense, rationality, practicality, antiintellectualism* [15], відповідні варіанти нерідко мають негативне значення – *поспішати з висновками* (*to generalise – to say that a particular fact is true of all men even though you have only seen a few examples of this fact: The research was carried out on a very small number of patients and one shouldn't generalize too much* [31, с. 1238]).

У сучасних дослідженнях лінгвокультурологічного напряму вчені все більше звертаються і до поняття **«лінгвокультурний код»** – системи лингвокультурем, об'єднаних тематичною спільністю. Зазвичай лінгвокультурні коди **(ЛКК)**

виокремлюються відповідно до кодів культури: антропний, соматичний, фітонімічний, просторовий, темпоральний (часовий), природний, ситуативний або поведінковий, предметний, духовний, харчовий, колірний та зоосемічний (зооморфний) (О. Гаврилович, І. Привалова, М. Ковшова та ін.)

Особливу роль при трансляції культурно-національної свідомості народу і його ідентифікації відіграє фразеологічний склад мови, оскільки в образному змісті його одиниць відбито культурно-національний світогляд. У семантику фразеологізму входить і культурна семантика, або культурна конотація [4; 24; 26], що створюється відношенням фразеологізму до предметної області культури. Тобто «фразеологізм виконує як мовну, так і культурну функції, не лише передаючи інформацію, а й транслюючи стереотипні уявлення певної культури» [8, с. 69]. Тому сучасна лінгвокультурологія в одному зі своїх напрямів зорієнтована на розкриття особливостей відображення взаємозв'язку культури, мови та свідомості у фразеологізмах, виявлення способів кодування соціокультурної інформації в семантиці фразеологізмів. Особливої актуальності набуває власне розкодування цієї інформації через співвіднесення з кодами культури (див., напр. [25, с. 5]). У лінгвокультурній фразеології **лінгвокультурний код** розглядається перш за все як система символів, об'єднаних тематичною спільністю, що мають єдину образну основу, виконують знакову функцію і закріплені за мовними десигнаторами, об'єднаними в лексико-фразеологічне поле [7, с. 3].

Найбільш упорядкованою та валідною у сучасної лінгвокультурології вважаємо класифікацію ЛКК Л. Савченко, яка параметризує ЛКК (етнокоди) на субстанційні (антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний), концептуальні (спатіальний, темпоральний, геометричний, колоративний, квантитативний, мороріальний, каузативний, аксіологічний, кваліфікативний) і вербальний [19, с. 92-93, с. 125]. Субстанційні коди культури виокремлюються на основі спільності плану вираження – матеріальної природи знаків, які складають код, концептуальні – на основі смислової спільності елементів (концептів, ідей, мотивів), які можуть співвідноситися з різними матеріальними втіленнями смислу (рослинний, тваринний, харчовий тощо). Будь-який концептуальний код одночасно може втілюватися в кількох субстанційних кодах.

ЛКК – це унікальний етнічний «колірний», «рослинний», «анімалістичний» тощо погляд на світ, він є своєрідною системою координат, якою не свідомо користуються представники тієї або іншої культури. У стислих рамках статті розглянемо в порівняльному аспекті лише кілька яскравих прикладів унікальності базових лінгвокультурних кодів.

Фітоморфний/рослинний ЛКК – це сукупність назв рослин і їхніх частин, що позначають об'єкти світу флори, їхні особливості та передають функційно вагомі культурні смисли. Наприклад, в українській лінгвокультурі *лоза* – гнучка (*Хилку лозинку і снігур зігне*), *верба* – дуплиста, здатна до регенерації (*Верба – що лугова трава: її викосиш, а вона знову виросте*), *бук* – твердий і міцний (*Коло бука велика мука*) [6, с. 420]. Про гарну та вродливу дівчину українці скажуть *як маків цвіт*, англійці – *as fair as a lily/rose*. У фразеологізмах із семантикою фізичного нездоров'я самобутність виявляють флороніми *лимон* в українській і російській та *апельсин* – в англійській фразеологіях: *Sucked orange – выжатый лимон (відсутність духовних сил), вичавлений лимон (фізично нездоровий)* [27]. Щоб розповісти про свої почуття, китайці дарують своїм коханим півонії, індуси вважають символом любові жасмин, французи – королівську лілію, росіяни – ромашку. В японській лінгвокультурі

кохання символізує червона слива, пелюстки якої цвітуть рожевим квітом: *Якщо ти не повернешся,/ Мій милий,/ Я дім за ніч на храм перетворю/ І вирву з коренем у саду/ Деревце сливи* (Йосано Акіко) [цит. за: 2, с. 412].

У **зооморфному/зоосемічному ЛКК** відображено самобутні уявлення лінгвокультурної спільноти про світ тварин та інших живих істот**:** *чорна корова та молоко біле – black hen lays a white egg*; *біла ворона – black sheep, odd fish, black swan*; *знайся кінь з конем, а віл з волом – geese with geese and women with women ; джмелі гудуть у голові - to drink till pink elephants* [27; 29; 30]. Популярний символ кохання в Китаї – *метелики*, шлюбу – *качки-мандаринки.* Британський символ любові та міцного шлюбу – *горлиця* (герої Шекспіра клянуться у вічній любові, порівнюючи себе з горлицями). У Японії, як і в Україні, шанують *лелек.* Також за давнім японським повір'ям *зозуля* – єдиний птах, здатний літати до країни мерців і повертатися на цей світ. Саме її голосом душі померлих спілкуються з живими: *Чому я так люблю/ Зозулі співи?/ Адже лише печалі/ Її невтішний голос/ Сиротливий* (Отомо-Але Саканоє) [цит. за: 2, с. 73].

Вагоме місце в кодуванні історично-культурного досвіду етносу посідає **колоративний ЛКК** як відображення національно-культурної своєрідності семантики колоронімів у результаті лінгвокультурної інтерпретації колірного простору: *чорні заздрощі – green envy, заздрість з жовтими очима – green-eyed monster (jealousy); до білого волосу – till one grows grey; жовтороте пташеня – a green horn; to drink till all is blue – допитися до зеленого змія або білої гарячки* [27;29;30]. Японці споконвіку вдягали на себе під час трауру верхнє кімоно темно-лілового(фіолетового) кольору: *Хто із закоханих/ Вбрання темно-лілове/ Наважиться на людях одягти,/ Якщо один/ Загине від любові?* (невідома поетеса) [цит. за: 2, с. 268].

Говорячи про етнічний «колірний погляд» на світ, дослідники відзначають, що для американців найбільш частотними є *синій, червоний, зелений* кольори. У російській мові безумовним лідером є *червоний*, за ним ідуть *зелений, чорний, жовтий*. В англійській мові червоний колір рідко пов'язаний із позитивними асоціаціями, тому слово *red*, як правило, використовується з негативною оцінкою [17, с. 183-185]. Українська дослідниця лінгвофраземної аксіології Ж. Краснобаєва-Чорна стверджує, що в українській, російській, англійській та німецькій мовах найбільш продуктивними є такі кольори, як *чорний, синій, зелений, білий* [9, с. 217-218]. Дані нашого дослідження на матеріалі лінгвокраїнознавчих словників США та Великої Британії [33] довели, що у США найбільш частотними є кольоропозначення *white* (19%), *blue* (17%), *black* (13%), *red* (13%), у Великій Британії – *black* (24%), *blue* (17%), *white* (15%), *red* (15%). Дослідження 641 лінгвокультуреми у перекладних та тлумачних словниках виявило такі характерні для всієї англо-американської лінгвокультури лінгвоколореми як *black* (25%), *red* (19%), *white* (13%), *blue* (11%), *green* (11%), *yellow* (6%), *brown* (6%) [29;32].

Висновки та перспективи дослідження. Кожна конкретна культура існує в нерозривній синергійной взаємодії мови, культури і свідомості, що забезпечує її самозбереження та самобутність при всіх змінах у нормативно-ціннісній і смисловій сферах. Це і є той «імунітет», який виробляє кожна з культур у процесі діалогу з іншими культурами та з «метакультурою» в цілому. Синергійне сполучення мови і культури, зафіксоване й освоєне певною етномовною свідомістю складає сутність лінгвокультури як феномену і як наукового поняття. Лінгвокультура як комплекс мовних одиниць, що заповнюють ціннісно-смисловий простір мови певного

етнокультурного співтовариства є ключовим терміном лінгвокультурології. Сучасну лінгвокультурологію визначаємо як царину мовознавства інтеграційного характеру, що перебуває в завершальній стадії становлення в якості самостійної лінгвістичної дисципліни і вивчає мову як феномен культури і культуру як феномен, створюваний мовою, у їхньому тісному взаємозв'язку з індивідуальною та колективною свідомістю. Інтегративний характер лінгвокультурології, яка базується на досягненнях психології, культурології, психолінгвістики, етнопсихолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства, лінгвосинергетики та інших наук, дає змогу найбільш повно описати багатогранне поєднання мови, культури та свідомості.

Література

1. *Алефиренко Н.* Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. 2-е изд. М.: Флинта: Наука, 2012. 288 с.
2. *Бондаренко І.* Жага кохання. Антологія японської жіночої поезії (IV-XXст.). К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2016. 512 с.
3. *Воробьев В*. Лингвокультурология: Монография. М.: РУДН, 2008. 336 с.
4. *Гаврилович О.* Зооморфный код культуры во фразеологии белорусского, русского и английского языков: сравнительно-сопоставительный анализ. *Філологічні трактати*. Т. 4. № 1. 2012. С. 23-28.
5. *Зинченко В., Зусман В., Кирнозе З.* Межкультурная коммуникация. От системного похода к синергетической парадигме. М.: Флинта: Наука, 2007. 224 с.
6. *Калько В.* Українські паремії:семантика, синтактика, прагматика: Монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 562 с.
7. *Киреева И.* Структурно-семантические и прагматические характеристики английского лингвокультурного кода «флора»: автореф. дисс.… канд. филол. наук. Самара, 2008. 22 с.
8. *Ковшова М.* Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 456 с.
9. *Краснобаєва-Чорна Ж.* Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір: монографія. 2-е вид., випр. і доп. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 416 с.
10. *Красных В.* Система координат лингвокультуры сквозь призму HOMO LOQUENS. *Язык. Культура. Сознание*. 2005. С. 61-69.
11. *Маслова В.* Лингвокультурология: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2004. 208 с.
12. *Маслова В.* Homo lingualis в культуре. Монография. М.: Гнозис, 2007. 320 с.
13. *Матузкова Е.* Культура как ключевое понятие лингвокультурологии XXI века. *Наукові записки. Серія "Філологічна"*. Острог: Видавництво національного університету "Острозька академія". Вип. 21. 2013.
14. *Матузкова Е.* Идентичность как продукт взаимосвязи языка, культуры и коммуникации. *Новые парадигмы и новые решения в современной лингвистике*. Кемерово, 2013. Вып. 2. С. 39-41.
15. *Матузкова Е. П.* Идентичность и лингвокультура: методология изучения: монографія. Одесса: Издательство КП ОГТ, 2014. 333 с.
16. *Мацумото Д.* Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 668 с.

17. *Привалова И.* Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации): Монография. М.: Гнозис, 2005. 472 с.

18. *Рапай К.* Культурный код: Как мы живем, что покупаем и почему. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. 167 с.

19. *Савченко Л. В.* Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти : Монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.

20. *Селіванова О. О.* Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

21. *Сдобников В.* Теория перевода: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков. М.: ФСТ: Восток-Запад, 2007. 448 с.

22. *Телия В.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

23. *Тер-Минасова С.* Язык и межкультурная коммуникация (Учеб. пособие). М.: Слово/Slovo, 2000. 624 с.

24. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.

25. *Чибор І. С.* Репрезентація міфологічного етнокоду культури в українській фразеології : автореф. дис…. канд. філол. наук. Чернівці, 2016. 20 с.

26. Szerszunowicz J. The Linguo-cultural Analyses of European Phraseological Units in a Contrastive Perspective. *Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography*. Japan: Kwansei Gakuin University Press, 2009. P. 115-132.

Словники

27. Англо-український фразеологічний словник. Уклад. К.Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. К.: Т-во “Знання”, КОО, 2005. 1056 с.

28. Культурология. Энциклопедия. У 2-х т. Том 1 / Главный редактор и автор проекта С. Я. Левит. М.: Российская политическая энциклопедия, 2007. 1392 с.

29. Новый Большой Англо-Русский Словарь: В 3 т. Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна. 6-е изд., стереотип. М.: Рус. яз., 2001. 832 с. (Т. 3), 823 с. (Т. 2), 828 с. (Т. 1).

30. Фразеологічний словник української мови. Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук, думка, 1993. 984 с.

31. Longman Language Activator Dictionary. Longman House,1996. 1587 p.

32. The Oxford English Reference Dictionary. Edited by J. Pearsall and B. Trumble. Oxford, New York: Oxford University Press, 1995. 1764 p.

33. Room A.R.W. Dictionary of Great Britain. Moscow: Russky Yazyk Publishers, 1999. 559 p.

References

1. Alefirenko, N. (2012), *Lingouculturology: Value and Sense of Language Space* [*Lingvokul'turologija: cennostno-smyslovoe prostranstvo jazyka*] : ucheb. posobie. 2-e izd. M.: Flinta: Nauka1 288 p.

2. Bondarenko, I. (2016), *Strive for Love: The Anthology of Japanese Female Poetry* [*Zhaga kohannja. Antologija japons'koï zhinochoï poezii*] (IV-XX st.) K.: Vidavnichij dim D.Burago, 512 p.

3. Vorob'ev, V. (2008), *Linguoculturology* [*Lingvokul'turologija*]: Monografija. M. : RUDN, 336 p.

4. Gavrilovich, O. (2012), *Zoomorphic Culture Code in Belarus, Russian and English Phraseology: Comparative Analysis* [*Zoomorfnyj kod kul'tury vo frazeologii belorusskogo, russkogo i anglijskogo jazykov: sravnitel'no-sopostavitel'nyj analiz*], Filologichni traktati, T. 4, № 1, pp. 23-28.

5. Zinchenko, V., Zusman, V., Kirnose, O. (2007), *Cross-Cultural Communication: From Systemic Approach to Synergetic Paradigm* [*Mezhkul'turnaja kommunikacija:Ot systemnogo podhoda do synergeticheskoy paradigmy*], M.: Flinta: Nauka, 224 p.

6. Kalko, V. (2019), *Ukrainian Paremia:Semantics, Syntactics, Pragmatics* [*Ukraïns'ki paremiï:semantika, sintaktika, pragmatika*] : Monografija. Cherkasi: Vidavec' Chabanenko Ju.A, 562 p.

7. Kireeva, I. (2008), *Structural-semantic and Pragmatic Features of English Linguocultural Code "Flora"* [Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie harakteristiki *anglijskogo lingvokul'turnogo koda «flora»* : Avtoref. diss.… kand. filol. nauk]. Samara, 2008, 22 p.

8. Kovshova, M. (2012), *Linguocultural Method in Phraseology: Culture Codes* [*Lingvokul'turologicheskij metod vo frazeologii: Kody kul'tury*]. M. : Knizhnyj dom «LIBROKOM», 456 p.

9. Krasnobaeva-Chorna, ZH. (2016), *Linguophrasemic Axiology: Paradigm-Categoric Aspect* [*Lingvofrazemna aksiologija: paradigmal'no-kategorijnij vimir*] : monografija. 2-e vid., vipr. i dop. Vinnicja: TOV «Nilan-LTD», 416 p.

10. Krasnyh, V. (2005), *Linguoculture Coordinate System in the Prism of HOMO LOQUENS* [*Sistema koordinat lingvokul'tury skvoz' prizmu HOMO LOQUENS*]. Jazyk. Kul'tura. Soznanie,P. 61-69.

11. Maslova, V. (2004), *Linguoculturology* [*Lingvokul'turologija*] : Uchebnoe posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. M.: Izd. centr «Akademija», 208 p.

12. Maslova, V. (2007), *Homo lingualis in Culture* [*Homo lingualis v kul'ture*] : Monografija . M.: Gnozis, 320 p.

13. Matuzkova, E. (2013), *Culture as a Key Notion of XXI century Linguoculturology* [*Kul'tura kak kljuchevoe ponjatie lingvokul'turologii XXI veka*]. Naukovi zapiski. Serija „Filologichna". Ostrog: Vidavnictvo nacional'nogo universitetu „Ostroz'ka akademija". Vip. 21.

14. Matuzkova, E. (2013), *Identity as Interaction of Language, Culture and Communication* [*Identichnost' kak produkt vzaimosvjazi jazyka, kul'tury i kommunikacii*]. Novye paradigmy i novye reshenija v sovremennoj lingvistike; gl. red. M.V. Pimenova. Kemerovo, Vyp, 2. pp. 39-41.

15. Matuzkova, E. P. (2014), *Identity and Linguoculture; Methodology of Study* [*Identichnost' i lingvokul'tura: metodologija izuchenija*] : monografija. Odessa: Izdatel'stvo KP OGT, 333 p.

16. Matsumoto, D. (2008), *Culture and Psychology. People Around the World* [*Chelovek, kul'tura, psihologija. Udivitel'nye zagadki, issledovanija i otkrytija*]. SPb.: Prajm-EVROZNAK, 668 p.

17. Privalova, I. (2005), *Interculture and Verbal Sign (Linguocognitive Basics of Intercultural Communication)* [*Interkul'tura i verbal'nyj znak (lingvokognitivnye osnovy mezhkul'turnoj kommunikacii)*] : Monografija. M.: Gnozis, 472 p.

18. Rapaj, K. (2008), *The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why people Around the World Live and Buy as They Do* [*Kul'turnyj kod: Kak my zhivem, chto pokupaem i pochemu*]. M.: Al'pina Biznes Buks, 167 p.

19. Savchenko, L. V. (2013), *Phenomenon of Spiritual Culture Ethnic Codes of in Ukrainian Phraseology: Etymological and Ethnolinguistic Aspect* [*Fenomen etnokodiv duhovnoï kul'turi u frazeologiï ukraïns'koï movi: etimologichnij ta etnolingvistichnij aspekti*] : Monografija. Simferopol': Dolja, 600 p.

20. Selivanova, O. O. (2012), *The World of Mind in Language* [*Svit svidomosti v movi. Mir soznanija v jazyke*] : Monografichne vidannja. Cherkasi: Ju. Chabanenko. 488 p.

21. Sdobnikov, V. (2007), *Theory of Translation* [*Teorija perevoda*] : uchebnik dlja studentov lingvisticheskih vuzov i fakul'tetov inostrannyh jazykov. M.: FST :Vostok-Zapad, 448 p.

22. Teliia, V. (1996), *Russian Phraseology: Semantic, Pragmatic and Linguocultural Aspects* [*Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty*]. M.: Shkola «Jazyki russkoj kul'tury», 288 p.

23. Ter-Minasova, S. (2000), *Language and Cross-Cultural Communication* [*Jazyk i mezhkul'turnaja kommunikacija*] : Ucheb. Posobie. M.: Slovo, 624 p.

24. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2005), *Phraseology of Modern Ukrainian Language* [*Frazeologija suchasnoï ukraïns'koï movi*] : Posibnik dlja studentiv filologichnih fakul'tetiv vishhih navchal'nih zakladiv. Lugans'k: Al'ma-mater, 400 p.

25. Chibor, I. S. (2016), *Mythological Ethnic Culture Code in Ukrainian Phraseology* [*Reprezentacija mifologichnogo etnokodu kul'turi v ukraïns'kij frazeologiï* : Avtoref. dis…. kand. filol. nauk]. Chernivci, 20 p.

26. Szerszunowicz, J. (2009), *The Linguo-cultural Analyses of European Phraseological Units in a Contrastive Perspective. Phraseology, Corpus Linguistics and Lexicography*. Japan: Kwansei Gakuin University Press. P. 115-132.

Slovniki

27. *English-Ukrainian Phraseology Dictionary* [*Anglo-ukraïns'kij frazeologichnij slovnik*]. (2005), Uklad. K. T. Barancev. 2-ge vid., vipr. K.: T-vo “Znannja”, KOO, 1056 p.

28. *Culturology* [*Kul'turologija*], (2007),. Jenciklopedija. V 2-h t. Tom 1. Glavnyj redaktor i avtor proekta S.Ja. Levit. M.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), 1392 p.

29. *New Big Englis-Russian Dictionary* [*Novyj Bol'shoj Anglo-Russkij Slovar*], (2001),. V 3 t. Pod obshh. ruk. Ju. D. Apresjana. 6-e izd., stereotip. M.: Rus. jaz., 832 p. (T. 3), 823 p. (T. 2), 828 p. (T. 1).

30. *Phraseological Dictionary Of Ukrainian language* [*Frazeologichnij slovnik ukraïns'koï movi*], (1993),. Uklad. V. M. Bilonozhenko ta in. K.: Nauk. dumka, 984 p.

31. *Longman Language Activator Dictionary,* (1996), Longman House, 1587 p.

32. *The Oxford English Reference Dictionary,* (1995),. Edited by J. Pearsall and B. Trumble. Oxford, New York: Oxford University Press, 1764 p.

33. Room, A.R.W., (1999), *Dictionary of Great Britain*. Moscow: Russky Yazyk Publishers, 559 p.

Е. П. Матузкова,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
заведующая кафедрой теории и практики перевода

ЛИНГВОКУЛЬТУРА КАК СОПРЯЖЕНИЕ ЯЗЫКА, КУЛЬТУРЫ И СОЗНАНИЯ

Статья посвящена исследованию механизма сопряжения языка, культуры и сознания этноса. Интерес современной лингвистики к изучению проблем взаимодействия указанной триады в жизнедеятельности общества объясняет актуальность представленной статьи. Актуальность темы исследования также определяется эволюцией лингвокультурологии как самостоятельной интегративной дисциплины современного социогуманитарного знания.

Ключевые слова: культура, лингвокультура, лингвокультурология, синергия, сознание,язык.

O. P. Matuzkova,
Odesa I. Mechnikov National University,
Head of Translation Department

LINGUOCULTURE AS SYNERGY OF LANGUAGE, CULTURE AND MIND

The article focuses on dynamic language-culture-mind correlation in the context of linguoculturology. This linguocultural research is a version of cultural studies which places language at its heart. At an everyday, human and scientific level linguocultural interests, pursuits and problems have never been more important.The subject matter of this article is therefore crucially topical and reflects the current demand of modern linguistics for new and profound research in this sphere. The topicality is also determined by the linguoculturology evolution into integrative interdisciplinary field of modern humanitarian knowledge in which perspectives from different disciplines can be selectively drawn on to examine the relations of culture, mind and language. The research object is the linguoculture as a key concept of XXI century linguoculturology .The subject – dynamic, synergetic mutual interaction of language, culture and mentality reflected in the academic concept and viewed in theoretical and practical aspects. Our study relies substantially on the application of linguistic descriptive methodology and devices. The main aim of the work is to describe the complex mechanism of three fundamental categories interaction. The objective determined the tasks of the research: to clarify and define the much disputed key terms –“linguoculturology”,’linguoculture” “linguocultural code”, ‘linguocultereme’ and to compare some fragments of basic English and Ukrainian linguocultural codes in phraseological systems. The research also highlights how these codes reflect the unique ethnolinguistic world image and continuous dynamic complex process of language, culture and mentality correlation.

Key words: culture, linguoculture, linguoculturology, mind, language, synergy.

УДК 81'272:811.111'373.45
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206501

І. Д. Фаріон,
д-р філол. наук, доц.,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор катедри української мови

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ АНГЛОВАРВАРИЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ ТА НАУЦІ

У статті розкрито соціальний контекст явища *англоварваризації* в освітньо-науковій сфері як комплексу позамовних чинників, що створюють умови для нав'язування англійської мови та англізмів під прикриттям начебто необхідних і корисних явищ глобалізації освіти. Проаналізовано законодавче поле України, що сприяє процесам заміни державної української мови англійською мовою в освітній царині.

Ключові слова: глобалізм, націоналізм, англіїзація, англоварваризація, освітні закони і накази.

Проблема функціювання чужої мови та чужомовної лексики – це фокус суспільно-політичної та етнопсихологічної проблематики. Кульмінаційні історичні процеси, зокрема в 10–20-і роки XXI ст., неминуче виявляють себе через чужі мови та мовні засоби, що показово сигналізують про ідеологічний напрям розвитку суспільства. На жаль, сьогоднішня англіїзація набула тенденції до *англоварваризації* не лише лексичної системи української мови, але й заміни української мови англійською мовою в освітньо-науковій сфері.

З огляду на загрозу такого соціолінгвального явища українській ідентичності, маємо *на меті* з'ясувати і розкрити соціальний контекст *англоварваризації* в освітньо-науковій сфері.

Зазначена мета передбачає такі *завдання*: а) розкрити антагонізм межи суспільно-політичним явищем глобалізму і націоналізму як світоглядово-мовного протистояння в умовах недоформованости української нації; б) пояснити значення терміна *англоварваризація* як найвідповіднішого до сучасних соціолінгвальних процесів; в) виявити та проаналізувати законодавче поле України, що сприяє заміні в освітньо-науковій сфері державної української мови англійською.

Об'єктом нашого дослідження є позамовні чинники космополітичного явища *англоварваризації* в освітньо-науковій царині. *Предмет* дослідження – *англоварваризація* як новітня тенденція чужомовного пріоритету в умовах незахищености державного статусу української мови та сколонізованої національної свідомости українців.

Основною *методологічною засадою* нашого дослідження є пріоритетність *національного принципу та інтересу* в оцінці соціолінгвальних явищ та використання описово-аналітичного методу, що вможливлює розкрити основні механізми соціолінгвальної *англоварваризації.*

1. Термін і дійсність: до лінгвістичної проблеми використання термінів *глобалізм / націоналізм; англізм, англіїзація, англоварваризація.*

Лексема ***глобалізм*** запозичена з англійської мови, проте сягає своїм походженням латинського джерела, зокрема слова *globus* ‘куля’, ‘земна куля’, англ. *global* ‘той, що стосується земної кулі’: *світовий, планетарний*. Унаслідок подальшого словотвірного ланцюга виникає дієслово *globalize* ‘перетворювати певне явище на глобальне’, *глобалізувати*, а також іменник *globalization* ‘перетворення певного явища на світове’. Спершу ці слова вживали в суспільних науках, але від 1961 року лексему *globalization* зафіксовано в англомовному словникові. Від 1983 року, коли професор Гарвардської школи бізнесу Т. Левітт опублікував статтю «Глобалізація ринків», ця лексема набула особливої популярности [4]. Отже, її шлях пролягає від мови-джерела латинської з первісним субстантивно-номінативним значенням до термінологізації лексеми в суспільних науках та найвищої продуктивности вжитку в підприємництві, а відтак до розширення цього значення (детермінологізації) в показовій антонімній парадигмі з лексемою *націоналізм*.

Її модифікатором логічно стає етноатрибутив *англійська мова* як глобальна мова. Сучасний глобальний статус англійської мови – це передусім зріст британського впливу в колоніях і поява на світовій арені США як економічно провідної держави, де проживає близько 70% англомовного населення світу [9, с. 92].

В парадигматичних антонімних відношеннях до *глобалізму* перебуває термін *націоналізм*, який ми трактуємо крізь призму *національного принципу* дослідження матеріалу. З огляду на це, логічно запроваджувати в науковий дискурс визначення *націоналізму* від першого ідеолога цієї природної системи цінностей Ю. Вассияна, що трактував *націоналізм* як постійну актуалізацію власних можливостей, а не звернення до готових чужих моделей: «*націоналізм не є лише відповіддю на зовнішній тиск / завоювання якогось поневоленого народу, а передусім внутрішня, органічна вітальна сила народного генію, вічна здібність соціуму до динамічного самооновлення і зростання (звідси поняття революційний націоналізм), це радісна відповідь етнічної унікальности на подих Бога до збагачення й урізноманітнення світу*» [3, с. 458]. У мовному контексті – це творення чи віднайдення питомого лексичного потенціалу як невичерпних можливостей власного мислення, синтагматично-парадигматичних відношень, а відтак пріоритет своєї мови як основної операційної системи існування нації і держави.

Початок третього тисячоліття впродовж його двох десятків у нашій мовно-політичній реальності – це одночасне протистояння навального «старого» інтернаціоналізму московського розливу й нового, американсько-англійського глобалізму з порівняно слабким сьогодні українським націоналізмом, що постійно підлягав системному знищенню. Логічно, що колишні прихильники московської інтернаціоналізації сьогодні стали прибічниками англомовної глобалізації, вбачаючи в її супротивниках давно відоме ще від початків XIX ст. «*хуторянство*» з «*етнографічними та ідеалістичними мотивами*», що «*не мають виразної перспективи на успіх*» [1, с. 54]. Проте нам не йдеться про аксіоматичну потребу вивчати іноземні мови, а про їхню рівновагу й засадничу першорядність питомого на противагу до позиченого.

Англізми – це запозичена лексика англійського походження в системі української мови як типове явище суспільної потреби, початки якого сягають переважно кін. XIX – поч. XX ст. і набувають нового піку від 70-х років XX ст. (*трисель, бриджек, хедлайнер, тренінг, ноутбук* та ін.) [19, с. 153]. Не доречно вживати термін *англіцизми* через відсутність твірної основи для похідника з формантом *–цизм*: *Англія* < *англізм*.

Англіїзація – це процес напливу англізмів в мову як наслідок суспільно-політичних чинників глобалістського спрямування, а також циркулювання англійської мови в діловому, освітньо-науковому та публічному просторі України. Вважаємо, що окремі *англізми* і помірна *англіїзація* є неминучим явищем мовно-суспільного розвитку на противагу до явища *англоварваризації* (від гр. *barbarismos<barbarous* ‘чужинець, не грек’). Зазвичай *варваризм* трактують як іншомовне слово або вираз, ще не засвоєні мовою, яка запозичує, та зберігають національно-культурні конотації донорської мови [14, с. 58].

Вважаємо за потребу розширити значення цього терміна, розуміючи під *англоварваризацією* порушення *закону рівноваги чужих і питомих слів, своєї та чужої мови,* внаслідок чого виникає явище *варваризації* (*очуження*) як антикультурного процесу, що стає загрозливим для нації та держави. Такий процес свідчить про хворобу залежности постколоніального чи гібридного суспільства від чужого пріоритету та недооцінку й приниження національного чинника. У такому випадкові «*корисність запозичання перетворюється в свою протилежність…*» [2, с. 270]: *булінг – цькування, кейси – випадки, контент – вміст, роуд-шоу – виїзний показ (презентація), тренінг – вишкіл, форсайт – передбачення, прес-кіт – інфонабір, стейхолдери – користачі, трендсетери – новатори, стартап – почин, коворкінг – спіробітня, хайп – галас, інтерес* та ін.

2. Законодавче поле української мови в контексті *англоварваризації*.

Події Майдану 2014 року мимоволі запустили процеси некерованої, а відтак системно запроваджуваної *англоварваризації*, хоч завдання Майдану, принаймні його ядра, полягали в утвердженні самостійної національної Української Держави всупереч глобалістським тенденціям. Тодішній міністр освіти і науки С. Квіт спершу скасував обов’язковість української мови та історії України у вишах (наказ N1392 від 25 листопада 2014 р.), а потім видав Наказ «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» (від 14.01.2016) з особливими перевагами для англійської мови [12]. Натомість окружний адміністративний суд міста Києва (рішення N826/11279/16 від 7 вересня 2016 року) постановив вилучити з цього «реформаторського» Порядку присвоєння вчених звань пункти, що стосуються: а) обов’язкового 10-річного стажу для здобувачів звань, б) наявності трьох обов’язкових публікацій у виданнях, включених до міжнародних глобалістських наукометричних баз Scopus або Web of Science, в) отримання сертифікату, що підтверджує рівень знання англійської мови на рівні B2.

Проте після рішення суду ми отримали майже ті самі приписи від наступного міністра Л. Гриневич відповідно до наказу МОН від 6 лютого 2017 року N174: а) не менше, як одна публікація в наукометричних базах Scopus або Web of Science для звання доцента і не менше, як дві публікації для звання професора; б) той самий сертифікат рівня не нижче B2 з мов країн ЄС або не менше 10 англомовних праць у тій самій базі Scopus або Web of Science.

Наголосимо, що нещодавно створена і слабо апробована монополістична наукометрія баз Scopus (власник американсько-голландське видавництво *Elsevier* зі штаб-квартирою в Амстердамі та Філядельфії) або Web of Science (власник промовисто завуальований [21]) виросли **з американських грантів задля контролю** за науковими дослідженнями (на зразок системи керування наукою в СРСР) і тісно прив’язані до групи транснаціональних бізнес-корпорацій. Як свідчить низка нещодавніх публікацій, світову наукову спільноту турбують спроби панівних верств названих держав підпорядкувати своїм потребам наукові досягнення вчених різних

країн. Саме відсутність свободи, зокрема академічної і мовної, і зосередження важелів впливу в англомовних бізнес-групах породжує основне гальмо в розвиткові національної науки.

Видавництво *Elsevier* має горезвісну історію виступів проти свободи і відкритости наукових публікацій з єдиною метою: зберегти монополію на ринку видавничих послуг наукової літератури як свій надійний бізнес. Зокрема, «*у США Elsevier підтримували низку законопроєктів, що обмежували вільний доступ до наукових публікацій, включаючи Закон про дослідницькі роботи (Research Works Act), зробивши численні фінансові пожертвування членам Палати представників Конгресу США. Завдяки цим крокам вдалося ускладнити доступ громадськості до знань та уповільнити просування ініціативи Відкрита наука, що не принесло вигоди нікому, окрім Elsevier*» [16]. Проте найцікавіше, що Єврокомісія, узявшись за очікуваний так званий *Відкритий доступ* до всіх наукових публікацій до 2020 року, уклала субконтракт саме з *Elsevier*, що й надалі узалежнюватиме науковців і в кар'єрному рості, й у пропагуванні своїх наукових знань. Тобто мегакорпорація абсолютно монополізувала й український ринок науки, показово заблокувавши публічний вихід так званих наукометричних українознавчих студій, і зокрема українською мовою. На тлі цього глобалістського тиску цілком знехтувано українське законодавство, себто ст. 46 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», де гарантовано науковцеві свободу поширення своєї наукової творчости, про що йдеться також у 34 і 54 статтях Конституції України.

Проте не всі науковці змирилися з таким глобалістським примусом до публікування в базі Scopus або Web of Science та застосуванням так званих наукометричних показників. Зокрема на 19-й Міжнародній конференції з наукових та технологічних індикаторів ухвалено *Лейденський маніфест* (м. Лейден, Нідерланди, 3–5 вересня 2014 р.), де наголошено на хибності числових індикаторів в оцінці наукових знань, що аж ніяк не можуть бути застосовані до всіх контекстів, передусім гуманітарних наук, а також публікування статей англійською мовою як передумови якісного дослідження: п. 3. «***у багатьох країнах світу висока якість наукового дослідження прирівняна до публікації англійською мовою***. *<...> Такого роду упередженість створює особливі проблеми в суспільних та гуманітарних науках, де дослідження в більшій мірі регіонально та національно обумовлені*» [10].

Не йдеться навіть про те**,** що без україномовної наукової літератури неможливий розвиток української наукової термінології, отже, і розвиток української мови, про що так багато говоримо, а робимо цілком супротивне [11]. Натомість наші місцеві «глобалізатори» готові й чоло розбити на догоду англомонополістові. Зокрема, викладачеві вишу за статтю англійською мовою в його персональному рейтингові в базі Scopus або Web of Sciece нарахують 250 балів, а своєю, рідною – 150. Публікацію в фахових виданнях України державною мовою оцінять лише в 80 балів.

Ще більше цієї наукометричної «сили» та інтеграції в світ маємо, коли за монографію державною мовою науковець у своєму рейтингові отримає всього лиш 40 балів, а за навчальний посібник чи підручник для студента – аж 30, тоді як за англомовне видання наплюсують 80 балів. Викладання курсу англійською мовою теж має преміальне заохочення в розмірі однієї мінімальної заробітної плати.

Серед абсурдно глобалістських приписів щодо наукової статті є вимога подавати список використаної літератури в латинській транслітерації (зокрема в цій публікації), назви джерел перекладати англійською мовою, долучати анотацію та

реферат англійською мовою. Серед виняткового угодовства в університетських *Вісниках* виникли запросини друкувати статті англійською мовою безкоштовно, а своєю, державною – на платній основі… Чи є ще показовіша форма приниження свого?

Натомість жодної підтримки чи переваг у науково-освітній царині для державної української мови не маємо. Таким способом питомий науковий потенціал нації перервано в час її найбільших потреб і можливостей. Крім того, відповідно до указу С. Квіта, почалося масове скорочення годин викладання предмета *українська мова професійного спрямування* у вишах разом із закриттям відповідних катедр. Виходить, що ціна інтегрування в науково-освітній глобальний дискурс – це втрата власного національного обличчя.

Понад то, саме за таких непевних і загрозливих обставин навальної *англоварваризації* в Україні ухвалюють протекціоністські базові й профільні закони: «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (25.04.2019) і закон «Про освіту» (09.08.2019) [5,6]. У статті 21 («Державна мова у сфері освіти») мовного закону і статті 7 («Мова освіти») освітнього закону виписано тотожні формулювання: «*держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти*» (ст. 21, п. 4; ст. 7, п. 3), а також «*у закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу*» (ст. 21, п. 5; ст. 7, п.4). Ще далі в просуванні англійської мови йдеться у статті 22 мовного закону («Державна мова у сфері науки»), де наукові видання можна публікувати державною мовою, англійською мовою та / або мовами ЄС (п. 2), захищати дисертації державною мовою або англійською (п. 3, 4) – себто в науці український закон пропонує українсько-англійську двомовність, що не працюватиме на зміцнення українськомовного наукового дискурсу. Від 2016 року в Законі України «Про державну службу» (ст. 20, п. 2.1.) поряд із державною мовою для посад категорії А державних службовців обов'язковим є «*володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи*» [7].

Зауважу, що в альтернативному мовному законі, ініційованому політичною партією ВО «Свобода», «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» (19.01.2017 р.), йдеться про мову науки винятково державною мовою, а «*інформація про результати фундаментальних та прикладних наукових досліджень може бути перекладена та опублікована іноземною мовою*» (ст. 28, п. 4) [9].

Такий стан із суцільною англіїзацією як модною тенденцією неабияк підсилений мовною політикою найвищих державних посадовців: 2016 рік президент України П. Порошенко, діти якого не володіють або дуже погано володіють державною мовою [15], проголосив Роком англійської мови [18]. Звісно, що в цьому немає нічого поганого, якщо б поряд були вжиті належні заходи для посилення статусу державної української мови [20]. Заходи з вивчення англійської мови мали б винятково позитивну оцінку, якщо б наше суспільство не перебувало в стані війни з Російською Федерацією, мова якої щоразу ширше покриває Україну, збільшуючи таким способом територію окупації. Саме дисбаланс між державною українською мовою та засиллям як не російської, то англійської викликає обґрунтовану тривогу про самостійність нашої української перспективи й місце України на світовій політичній шахівниці.

Зауважимо, що Великобританія за рівнем вивчення іноземних мов посідає останнє місце в Європі (0,9 іноземної мови на учня), компенсуючи це глобальним експортом своєї мови, що приносить їй щорічно 6 мільярдів чистого доходу [13, с. 97]. Натомість за нашими шкільними програмами, починаючи з 5–9 класу української мови на тиждень 2 години, іноземної – 3, в 10–11 класах по 2 години і української, і англійської, а коли йдеться про профільні предмети, то української мови – 4 години, іноземної мови – 5 годин та ще й мови корінного народу і нацменшини – 5 годин [17].

Позамовні чинники в процесах запозичення лексики відіграють вирішальну роль. Зазвичай мова-донор – це мова економічно й політично провідної держави світу з агресивною мовною політикою глобалізаційного штибу. Проте це не означає, що інші держави мають цій політиці підлягати. Навпаки, слід базуватися на національному принципі з власним мовним пріоритетом, чого, на жаль, з огляду на ухвалені закони та різні освітні обіжники в Українській Державі не маємо. І законодавче поле мови, і загальне зденаціоналізоване мислення в науково-освітній сфері не працюють на актуалізацію власних мовних можливостей, а спрямовані радше на заміну української мови англійською чи російською.

Проаналізовані терміни, що перебувають в опозиційних парадигматичних відношеннях на зразок *глобалізм / націоналізм,* а також *англізм, англіїзація, англоварваризація* стають визначниками соціолінгвальних процесів у царині запозичень.

Література

1. *Ажнюк Б.* Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.

2. *Булаховський Л. А.* Загальне мовознавство. Том перший. *Вибрані праці в п'яти томах*. Київ: Наук. думка, 1975. 495 с.

3. *Баган Олег.* Перший ідеолог ОУН. *Український націоналізм. Історія та ідеї*. Науковий збірник. Випуск І. Дрогобич: Посвіт, 2009. С. 454–462.

4. Глобалізм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 26.03. 2020).

5. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19 (дата звернення 8.01.2020).

6. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення 8.01.2020).

7. Закон України «Про державну службу». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 (дата звернення 3.03.2020).

8. Закон України «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4DH00A.html (дата звернення 8.01. 2020).

9. *Кристал Д.* Английский язык как глобальный. М.: Весь мир, 2001. 238 с.

10. Лейденский манифест для наукометрии. URL: http://sociologos.net/node/484 (дата звернення 1.03.2020).

11. *Попович О. С.* Наукометричне невігластво (щодо манії бюрократій запровадити цифрове оцінювання науки). URL: https://un-sci.com/ru/2020/02/06/naukometrichne-neviglastvo-shhodo-mani%D1%97-byurokratij-zaprovaditi-czifrove-oczinyuvannya-nauki/?fbclid=IwAR3VOxy7krP4mnobERRFQjtQUEHNDbvzrN4RgVRolYOVUd069skve88NRw (дата звернення 1.03.2020).

12. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16/paran69 (дата звернення 11.01. 2020).

13. *Радевич-Винницький Ярослав, Іванишин Василь.* Мова і нація. Дрогобич, 2012. 210 с.

14. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 843 с.

15. Син патріота не знає української мови? URL: https://vgolos.com.ua/news/syn-patriota-ne-znaye-ukrayinskoyi-movy-merezhu-oburylo-video-z-molodshym-synom-poroshenka_1040253.html (дата звернення 4.03 2020).

16. *Теннан Дж.* Elsevier руйнує відкриту науку в Європі. URL: http://www.golos.com.ua/article/304880?_utl_t=fb (дата звернення 8.01.2020).

17. Типові освітні програми для 2–11 класів. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv> (дата звернення 11.01.2020).

18. Указ Президента України №641/2015 «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні». URL: https://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560 (дата звернення 3.03.2020).

19. *Фаріон І.* Англомовний наступ в українській дійсності. *Сучасність*. 2000. № 3.С. 150–156.

20. Что было сделано в истечении Года английского языка: итоги 2016. URL: https://nv.ua/ukraine/goglobal/chto-bylo-sdelano-v-techenie-goda-anglijskogo-jazyka-itogi-2016-330314.html (дата звернення 3.03.2020).

21. Web_of_Science.URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 6.03. 2020).

References

1. Azhniuk, B. (2001), *Language changes are on a background decolonization and globalization* [*Movni zminy na tli dekolonizatsii ta hlobalizatsii*], Movoznavstvo, № 3, p. 48–54.

2. Bulakhovskyi, L. A. (1975), Common linguistics. Tom is first. The chosen labours are in five volumes [*Zahalne movoznavstvo. Tom pershyi. Vybrani pratsi v piaty tomakh*], Nauk. dumka, Kyiv, 495 p.

3. Bahan Oleh. (2009), *First ideologist of OUN. Ukrainian nationalism. History and ideas* [*Pershyi ideoloh OUN. Ukrainskyi natsionalizm. Istoriia ta idei*]. Naukovyi zbirnyk. Vyp. I, Posvit, Drohobych, pp. 454–462.

4. Hlobalizm. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (data zvernennia 26.03.2020).

5. Zakon Ukrainy «*About providing of functioning of Ukrainian as state»* [*«Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi*»], URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19 (data zvernennia 8.01.2020).

6. Zakon Ukrainy *«About education»* [*«Pro osvitu»*], URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (data zvernennia 8.01.2020).

7. Zakon Ukrainy *«About government service»* [*«Pro derzhavnu sluzhbu»*], URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 (data zvernennia 3.03.2020).

8. Zakon Ukrainy *«About functioning of Ukrainian as state and order of application of other languags in Ukraine»* [*«Pro funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi ta poriadok zastosuvannia inshykh mov v Ukraini»*], URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4DH00A.html] (data zvernennia 8.01.2020).

9. Krystal, Devyd (2001), *Russian language as global* [*Anhlyiskyi yazyk kak hlobalnyi*], Ves myr, M., 238 p.

10. *Leidenskyi manyfest dlia naukometryy* [*The Leyden manifest for scientometrics]*, URL: http://sociologos.net/node/484 (data zvernennia 1.03.2020).

11. Popovych, O. S, *Scientometrics ignorance (in relation to the craze of bureaucracy to enter the digital evaluation of science)* [*Naukometrychne nevihlastvo (shchodo manii biurokratii zaprovadyty tsyfrove otsiniuvannia nauky*], URL: https://un-sci.com/ru/2020/02/06/naukometrichne-neviglastvo-shhodo-mani%D1%97-byurokratij-zaprovaditi-czifrove-oczinyuvannya-nauki/?fbclid=IwAR3VO-xy7krP4mnobERRFQjtQUEHNDbvzrN4RgVRolYOVUd069skve88NRw (data zvernennia 1.03.2020 r.).

12. *About claim of Order of appropriation of scientists of ranks to the research and scientifically-pedagogical workers* [*Pro zatverdzhennia Poriadku prysvoiennia vchenykh zvan naukovym i naukovo-pedahohichnym pratsivnykam*], URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16/paran69 (data zvernennia 11.01.2020).

13. Radevych-Vynnytskyi, Yaroslav, Ivanyshyn, Vasyl (2012), *Language and nation* [*Mova i natsiia*], Drohobych, 210 p.

14. Selivanova, O. O. (2011), *Linguistic encyclopaedia* [*Linhvistychna entsyklopediia*], Dovkillia-K, Poltava, 843 p.

15. *Does not the son of patriot know Ukrainian?* [*Syn patriota ne znaie ukrainskoi movy?*], URL: https://vgolos.com.ua/news/syn-patriota-ne-znaye-ukrayinskoyi-movy-merezhu-oburylo-video-z-molodshym-synom-poroshenka_1040253.html (data zvernennia 4.03. 2020).

16. Tennan, Dzhon, *Elsevier destroys open science in Europe* [*Elsevier ruinuie vidkrytu nauku v Evropi*], URL: http://www.golos.com.ua/article/304880?_utl_t=fb (data zvernennia 8.01.2020).

17. *The typical educational programs are for 2-11 classes* [*Typovi osvitni prohramy dlia 2–11 klasiv*], URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv> (data zvernennia 11.01.2020).

18. *About announcement of 2016 by Year of English in Ukraine* [*Ukaz Prezydenta Ukrainy №641/2015 «Pro oholoshennia 2016 roku Rokom anhliiskoi movy v Ukraini»*], URL: https://www.president.gov.ua/documents/6412015-19560 (data zvernennia 3.03.2020).

19. Farion, Iryna (2000), *The English-language offensive is in Ukrainian reality* [*Anhlomovnyi nastup v ukrainskii diisnosti*], Suchasnist, № 3, pp. 150–156.

20. *What was done at the end of the Year of the English language: 2016 results* [*Chto bylo sdelano v istechenii Goda angliyskogo yazyka: itogi 2016*], URL: https://nv.ua/ukraine/goglobal/chto-bylo-sdelano-v-techenie-goda-anglijskogo-jazyka-itogi-2016-330314.html (data zvernennia 3.03.2020).

И. Д. Фарион,
Национальный университет «Львовская политехника»,
кафедра украинского языка

СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ АНГЛОВАРВАРИЗАЦИИ В УКРАИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ И НАУКЕ

В статье исследовано социальный контекст явления англоварваризации в образовательно-научной сфере как комплексе внеязыковых факторов, создающих условия для навязывания английского языка и англицизмов под прикрытием якобы необходимых и полезных явлений глобализации образования. Проанализировано законодательное поле Украины, что способствует процессам замены государственного украинского языка на английский язык в образовательный области.

Ключевые слова: глобализм, национализм, англиизация, англоварваризация, образовательные законы.

I. D. Farion,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Ukrainian Language

THE SOCIAL CONTEXT OF ANGLO-BARBARISM IN THE UKRAINIAN EDUCATION AND SCIENCE

Goal. Our goal is to investigate and explore the social context of anglo-barbarismin the educational sphere, i.e. to determine the complex of extralingual factors creating conditions for imposition of the English language and Anglicisms under the guise of allegedly necessary and useful phenomena of globalization and internationalization of the education.

Methods. The main *methodological basis* of our research is the priority of the *national principle and interest* in assessment of socio-lingual phenomena in the area of foreign-language influence and use of *descriptive-analytical method* enabling to explore the main mechanisms of *anglo-barbarism* in the Ukrainian educational domain.

Results: a) antagonism between the social and political phenomenon of globalism and nationalism as a worldview and linguistic confrontation under condition of insufficient formation of the Ukrainian nation is explored; b) the meaning of the term *anglo-barbarism* is explained as the most applicable to contemporary expansionary processes in educational environments; c) the Ukrainian legislative environment facilitating educational processes of the state Ukrainian language being replaced by the English language is defined and analyzed; d) a model of balanced language policy with the language-national priority is proposed.

Conclusions. Extralingual factors play a decisive role in the processes of vocabulary borrowings. As a rule, a donor language is a language of the world's to economic and political state with aggressive language policy of globalization-liberal character. Though, it does not mean that other states must adhere to this policy. On the contrary, one should reston the national principle with one's own language priority, which, alas, taking into account the adopted laws and various educational regulations, we do not have in the Ukrainian State. Neither the language legislative environment, nor the general denationalized thought in the educational sphere work for actualization of our own language opportunities, but rather are targeted at replacement of the Ukrainian language by English

or Russian. Integration into the so called globalized world with a positive outcome for our own country is only possible under condition of education on specificnational-languagebasis.

Key words: *globalism, nationalism, anglicization, education laws and orders, balanced language policy.*

УДК 811.161.2’27’246.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206540

І. І. Брага
канд. філол. наук, доц.,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
доцент кафедри української мови та літератури

МЕТАКОМУНІКАТИВНА РЕФЛЕКСІЯ В «НАЇВНОМУ» ЕПІСТОЛЯРІЇ

У статті аналізуються результати метакомунікативної рефлексії «наївних» авторів повсякденних родинно-побутових листів, яка передає інформацію про епістолярну комунікацію, процес листування. Виявлено й описано метакомунікативні рефлексиви, а також встановлено їх функціональне навантаження в епістолярних текстах.

Ключові слова: метакомунікативна рефлексія, метакомунікативи, епістолярна комунікація, «наївний» епістолярій, некодифіковане розмовне мовлення.

Упродовж тривалого часу актуальною проблемою в українському мовознавстві залишається вивчення мови приватного листування, проте лінгвістів передусім цікавить епістолярна практика елітарних мовних особистостей – українських письменників, культурних і громадських діячів, а отже, аналізується українська кодифікована розмовна мова (див., наприклад, огляд: [10; 4; 2, с. 119–121].

Своїми дослідженнями (див., напр., [6]) пропонуємо змінити вектор наукових пошуків, спрямувавши його на листовну комунікацію «наївних» авторів (за аналогією з «наївним» малярством [8, с. 10]) і відповідно на українське некодифіковане розмовне мовлення в його писемній формі. Актуальність такого підходу зумовлена кількома причинами: по-перше, необхідністю описати той фрагмент мовного буття, який поступово зникає з повсякденного життя пересічних мовців, не витримуючи конкуренції з електронними засобами спілкування; по-друге, потребою встановлення основних рис українського писемного некодифікованого розмовного мовлення, що допоможе вточнити, які з них були запозичені в «електронну» мову; по-третє, прагненням задовольнити наукову цікавість, обравши за об’єкт дослідження некодифіковане епістолярне мовлення «наївних» адресантів, який здебільшого прихований від мовознавчого ока і на вивчення якого донедавна було накладено мовчазне табу як на негідний об’єкт наукового вивчення. Із зрозумілих причин однієї статті замало для вирішення всіх зазначених проблем, які опинилися в колі наших наукових інтересів, проте поступова робота над зібраним емпіричним матеріалом уможливить відповіді на всі поставленні питання.

Метою нашого дослідження стає аналіз результатів метакомунікативної рефлексії «наївних» авторів повсякденних родинно-побутових листів про епістолярну

комунікацію в цілому та її окремі елементи. Іншими словами, аналізуються ті мовні одиниці (метакомунікативи), що передають інформацію про листи, процес листування в листах. **Завдання** роботи полягають у виявленні та описі метакомунікативних рефлексивів як предмета дослідження, а також у встановленні їхнього функційного навантаження в «тілі» епістолярного тексту.

Для досягнення поставленої мети і виконання завдань використано описовий метод, методи лексико-семантичного, лінгвостилістичного та дискурсивного аналізу.

Як відомо, однією із семіотичних універсалій, що вирізняє мову людей від «мови» тварин, є рефлективність мови – думати і говорити про мову за допомогою самої ж мови [11, с. 21; 17, с. 133; 16, с. 27], у чому й виявляється метамовна функція мови [18, с. 201–203]. Якщо наукова метамовна рефлексія становить сутність лінгвістики як науки і тривалий час перебуває в полі зору дослідників, то металінгвістична діяльність пересічних мовців зацікавила мовознавців порівняно недавно. Зокрема, об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології стає наївна лінгвістика як «спонтанні уявлення про мову і мовну діяльність, що склалися в побутовій свідомості людини» [1, с. 7].

З розвитком мовознавчої думки з'являється низка нових похідних термінів з префіксоїдом ***мета-***: метатекст (напр., [7]), метакомунікація (напр., [12]), а також див. [16, с. 30]. Зокрема, Г. Г. Почепцов розглядає метакомунікацію як «комунікацію, що супроводжує комунікацію» [12, с. 52], вона регулює мовленнєве спілкування за допомогою мовних засобів, тобто йдеться про реалізацію фатичної функції мови ([18, с. 201–203].

У статті «Метатекст в тексті» А. Вежбицька зазначає, що під час розуміння тексту не тільки слухач, а й сам автор тексту коментують його, утворюючи таким чином метатекст: «Очевидно, місцем, де виникає такий двотекст, не обов'язково повинна бути голова слухача. Іншими словами, коментатором тексту може бути і сам автор» [7, с. 404]. Отже, метатекст у потрактуванні А. Вежбицької – це авторські коментарі до власного повідомлення, це «комунікація про комунікацію» [12, с. 52]. У своїй роботі будемо дотримуватися цього погляду на метакомунікацію.

Оскільки в науковому обігу поряд з терміном «мовна рефлексія» використовується «метамовна рефлексія», до термінологічного апарату нашої роботи залучаємо термін «метакомунікативна рефлексія». Для термінологічного позначення мовних одиниць (слів, словосполучень, сполучень слів, етикетних формул тощо), які ословлюють метакомунікативну рефлексію, послуговуємося терміном «метакомунікативні рефлексиви» та його синонімами «метакомунікативи», «метакомунікативні одиниці», «метакомунікативні феномени».

Нашу наукову розвідку виконано на **матеріалі** повсякденних сімейно-побутових листів, авторами яких є українці з рідною українською, рідше – російською мовою, що мешкають в населених пунктах Сумської області. Незалежно від віку, статі, місця проживання (село, селище, містечко, місто) та рівня освіти автори листів володіють суржиком.

Склад метакомунікативних рефлексивів

Слово *лист* в українській мові багатозначне, має три лексико-семантичних варіанти, один з яких: «Писаний текст, призначений для повідомлення про що-небудь, для спілкування з кимось на відстані, а також відповідна поштова кореспонденція» [15, т. 4, с. 491]. На офіційному сайті Укрпошти www.ukrposhta.ua подається термінологічне визначення: «Лист – це поштове відправлення з вкладенням письмового повідомлення чи документів. Листи пересилаються у конвертах. Для

оплати доставки листів використовуються поштові марки (знаки поштової оплати), які наклеюють на конверт».

Метакомунікативна рефлексія в текстовому просторі повсякденних родинно-побутових листів «наївних» авторів передусім репрезентується різноманітними номінаціями цього різновиду дистанційного писемного спілкування. За нашими даними, мовці здебільшого використовують нейтральне слово *лист*, що становить 42,1 %. Наприклад: *Як там справи у Юлі, у Вови і Віталика. Бо від них* ***листа*** *чекати марна справа*; *Пишу вам* ***листа****, а Тіхон* <кіт – І. Б.> *мішає* (У роботі ілюстративний матеріал подається без змін, із збереженням авторської орфографії, пунктуації та стилістики).

Достатньо частотним виявилося і слово *письмо* (19,7 %), що перебуває із словом *лист* в синонімічних відношеннях і має розмовне забарвлення [14, с. 154; 15, т. 6, с. 366]. Наприклад: *Сигодня получили* ***письмо*** *вид Миколи Душила. вже можно Сказать як год вид них небуло* ***письом****.*

Кількісна характеристика вживання діалектної лексеми *пісьмо*, що запозичена з російської мови, складає 21,1 %. Наприклад: *Ну може уже тепер це* ***пісьмо*** *ти получиш Я тепер тобі гроший у* ***пісьмі*** *не буду посилать.*

Як і для усного розмовного мовлення, для листів характерне використання зменшених форм. У своєму словнику Б. Грінченко наводить два демінутиви, похідні від лексеми *письмо – писемце* і *письмечко* [14, с. 154]. Мовознавець В. М. Русанівський, аналізуючи розмовне розмаїття народної мови у творах Григора Тютюнника, називає одне з її джерел – словник за редакцією Б. Грінченка, який письменник уважно прочитав, що вплинуло на його творчість. Зокрема, дослідник згадує зменшену форму *письомце*, вжиту в оповіданні «Три зозулі з поклоном» [13, с. 366].

«Грінченкових» демінутивів у зібраному матеріалі не зафіксовано, натомість спостережено використання слова *пісьомце* (1,3 %) як демінутивного утворення від *пісьмо*. Наприклад: ***Пісьомце*** *ми ваше получили за яке велике вам спасибі з якого ми узнали як ви проживаєте як здоровья і всі ваші новості.*

Із записів народних пісень, зібраних на сайті «Polyphony. Unknown Ukraine» [19], пересвідчуємося, що слово *пісьомце* поширене на території Сумської області. Зокрема, у тексті української народної пісні «За горами гори чорніють» у виконанні фольклорного колективу із с. Вільшана Недригайл. р-ну Сумської обл. це слово вживається тричі, а слово *лист* – тільки один раз: *Я вчора гуляла до півночі, / В саду соловейко співав. / Заходила в хату тихенько, / А свекір* ***пісьомце*** *читав. <…> Ой люлі, ой люлі, дитино, / Ой люлі, пора тобі спать, / Бо треба сідати до столу, / І батьку* ***пісьомце*** *писать. / Писала, / писала* ***пісьомце****, / Та й стала словами кінчать: / – Приїзжай, мій милий, в неділю, / Мене молодую ховать. / Вже трейтя неділя минає, / Як свекор невісточку сховав, / А милий* ***листа*** *присилає: / Я в неї ума вивіряв.* У жодному з варіантів цієї пісні лексеми *пісьомце* не виявлено. У варіанті «За горами гори високі» (с. Гетьманівка Шевченківського р-ну Харківської обл.) на позначення листа двічі використовується демінутив *листочок*: *Заходю я в хату тихеньку, / Як свекор* ***листочка*** *читав. / А милий же пише в* ***листочку****, / Що то я ума вивіряв.* У варіанті «За горами гори повиті, за горами сонце горить» (с. Осокорівка Нововоронцовського р-ну Херсонської обл.) лексема *листочок* вживається один раз: *Захожу тихесенько в хату, / А свекор* ***листочка*** *читав.*

З-поміж синонімічних зменшено-пестливих утворень подибуємо такі: *вісточка* – 1,3 % (пестливе до *вість* ‘звістка, повідомлення’ [15, т. 1, с. 685]), *клаптик* – 1,3 %

(демінутив до *клапоть* ‘відрізана або відірвана частина тканини, шкіри, паперу тощо; обривок, шматок’ [15, т. 4, с. 173]). Розмовне забарвлення має слово *писулька* – 1,3 % (‘записка, письмецо’ [14, т. 3, с. 154]; ‘коротенький лист або записка; цидулка’ [15, т. 6, с. 364]). Наприклад: *Одержала від вас листа. Дуже зраділа. Велике спасибі. Приємно одержувати* ***вісточку*** *від рідних людей*; *Ну, хоча б малесенький* ***клаптик*** *і кілька слів!*; *Чекала, чекала тебе цілий тиждень так і не дочекалась. Вирішила написати маленьку* ***писульку****.*

Діалогічність епістолярної комунікації оприявлюють, окрім наведених вище, номінації *відповідь*, включаючи і суржиковий варіант *одтвет* (10,5 %), а також *звістка* – (1,3 %) ‘повідомлення, вість про кого-що-небудь’ [15, т. 3, с. 488], які вказують на епістолярного «співрозмовника». Наприклад: *Ну, так хочеться одержати* ***звістку*** *від тебе!*; *Сьогодні у четвер 15.02.90 получив від вас аж два пісьма. ось пишу* ***відповідь***; *Ждемо* ***одтвету****.*

Найчастотніше функцію означення, що характеризує лексеми на позначення епістоли, виконують займенники другої особи однини чи множини, наприклад: *Получила я* ***твоє*** *письмо; Вчора отримали* ***твого*** *листа*; *одержала* ***твого*** *листа*; *Письмо* ***твоє*** *Надя, получила; отвічаєм на* ***ваше*** *письмо; Будем ждать* ***вашого*** *письма; Отримала* ***вашого*** *листа; Письмо* ***ваше*** *получила.* Семантично близькими є конструкції з **додатком** (прийменник + займенник 2 особи однини чи множини у родовому відмінку): *все чекаю* ***від тебе*** *листа; Лист* ***від Вас*** *одержали*; *Лист і поздоровлення* ***від Вас*** *получили*; *получив* ***від вас*** *аж два пісьма*; *не получав* ***од нас*** *письма.* Значно рідше використовується вказівний займенник (*це пісьмо*), а також означення, виражені прикметником чи дієприкметником (*Тьотя Валя теж не дуже* ***веселого*** *листа прислала*; *в* ***следующом*** *письме*) та числівником (*зразу отримала* ***два*** *листи*; *напеши хоть* ***одне*** *пісьмо бабушкі*). Подекуди трапляються приклади неузгодженого означення: *вісточку* ***від*** *рідних* ***людей****.* Названі метакомунікативи слугують засобом інтимізації спілкування.

До одиниць метакомунікативної рефлексії уналежнюємо також: 1) назви матеріального носія листа: *Стільки багацько хотіла тобі сказати, та хіба* ***на бумазі*** *все скажеш*; *Вот і сьогодні* ***стрічечки*** *із-за сліз не бачу*; *Я його пробігла очима, а читать і перечитувать* ***рядки і між рядками*** *буду дома*; 2) назви знарядь для написання листа: *Щось* ***ручка*** *не пише толком. Треба заканчуват*; *Подумки уже 10 листів у відповідь написала, а взятись* ***за ручку*** *все ніяк не спроможусь. На роботі це не можливо, а прийду додому то «лінь матушка» робить не дає*; *От взяла* ***ручку****, а про що писати не знаю*; 3) характеристику індивідуальної манери письма: *Я тоже не годний алімент,* ***по почерку*** *можно заключить, дибаю з 2 палками в хаті; оце і все розбірай бовже* ***погано пешу***

Листи «наївних» комунікантів містять інформацію про інші різновиди дистанційного спілкування, з-поміж яких: 1) листівка: *Пісьмо, Мам із* ***откриткою*** *куди ти клала 5 крб я не получав*; 2) телеграма: ***Телеграму*** *твою получила*; *І прошу, пиши «до востребования» а то* ***телеграма*** *аж на третій день мене найшла*; 3) посилка: *учора я получив від вас* ***посилку****, і пісьмо і гроші 15 крб, я був дуже радий*; *Я послала* ***посилку*** *до І.Я і написала що тобі. Напиши чи ти дістала хустку шерстяну, косинку блискучу*; 4) грошовий переказ: *Я тепер тобі* ***гроший*** *у пісьмі не буду* ***посилать****.*

Утім найбільшим «конкурентом» листа, як можемо бачити з досліджуваних текстів, став телефон. Дозволимо собі невеличкий екскурс в історію культури повсякдення, що безпосередньо чи опосередковано знайшла свій відбиток у

листовній комунікації. Зауважмо, що в Україні десь до середини 2000-х років масово функціювали стаціонарні дротові телефони (спочатку дискові, а згодом кнопкові) та переносні радіотелефони. Для особистого спілкування використовували службовий телефон, утім із зрозумілих причин у такому разі розмови здебільшого були короткотривалими. Наприклад, читаємо: *Залишив мені свій робочий телефон. До нього можна подзвонити 22.XI, 26.XI, 30.XI з 8^{30} до 10^{30}* (лист від 19.11.2004). Але, очевидно, були й винятки: *Минулий місяць, дзвонила Леночці в завод, всі новини мені розповіла. Так погано, що у Вас немає телефону* (лист від 15.09.2004).

Спілкування по домашньому телефону було різним за тривалістю, проте прослуховування боялися всі, адже давався взнаки досвід життя в тоталітарному суспільстві: *З Валею не бачилась з того дня, як приїхали від тебе. По телефону іноді перемовляємось, але то загальні фрази, всього в трубку не скажеш* (лист від 30.01.1992). Сьогодні викликає посмішку той факт, що раніше номер телефона просили повідомити у звичайному паперовому листі: *Якщо є напишіть номер Юліного телефона* (лист від 18.02.2003).

Завдяки зібраному епістолярію «наївних» авторів можемо простежити, як мобільний телефон уходив у життя людини похилого віку: *Зараз усі купують мобільні телефони і дітям купують і пінсіонерам діти купують. Мені донька обіцяла купить, вона знає і марки і види і характерістики. А я боюсь, чи осилю цю науку пользоваться ним. Івановні – сусідці вже купили. Ходить важна така, звонить всім, хоть воно іноді не буже і траба. Фасон держить. Мабудь у мене тоже скоро буде. Тоді буду вам звонить на городський номер. Но кажуть що це дорого. Треба щоб і у вас був* (лист від 2004 р.).

І до сьогодні комунікативний простір людей похилого віку характеризується співіснуванням паперових листів і мобільного телефону: *З Лепетихою тримаємо тісний зв'язок, крім листів уже кілька разів спілкувались з Катьою по мобілці* (лист від 2006 р.). З-поміж причин того, що старше покоління продовжує листуватися, назовімо, з одного боку, консерватизм, силу звички, можливість попереднього обдумування, тобто спостерігається вплив вікового чинника на комунікацію, а з іншого – спрацьовують етикетні настанови, адже рукописним листом засвідчується шанобливе ставлення до адресатів – членів однієї сім'ї, прагнення родинної інтимно-емоційної близькості.

Процесуальність епістолярної комунікації передається дієсловами, ядро яких становлять лексеми *(не)писати / писать, (не)написати / написать* у різних часових і особових формах дійсного способу (*пишу, пишеш, напишу, писав; написала* та ін.) та в різних особових формах наказового способу (*пиши, напиши* та ін.) з варіативною орфографією (*пешу, напесат, напеши, напесав*). Наприклад: *Тоня чогось до нас* ***не пише*** *листів, не знаю чого вона на нас сердиться Пока у нас все більш нема про що* ***писати***; *Приїхала і думала зразу ж на другий день* ***написати*** *тобі листа, а вже середа. Де дні діваються?; Виглядаємо поштарку, як сонечко, але крім тебе щось ніхто більше не пише; Цілий анекдот.* ***Написала*** *листа, понесла на пошту, підписала конверт, заклеїла, віддаю завідуючій поштою, а вона мені подає листа від … тебе.*

На периферії епістолярної процесуальності перебувають дієслова: *одержати (одержали, одержала) / отримати (отримала, отримали) / (не)получить (получив, получила, получили); повідомляти (повидомляю, повідомляємо, повидомив) / сообщить; дописати (дописую); (не)сказати (скажиш); побалакати (побалакаємо, побалакали); послати / посилати (послала, посилать); вкинути; прислати (прислала); отвечать (отвечаю, отвічаєм); описати (описуй, опешу); підписати (підписала);*

прописати (пропеши); ждать; чекати; кінчати / кінчать (кончать, кінчаю), заканчувать / закінчувати. Наприклад: *Юрочка ти пишеш шо ти не получав од нас письма я тобі пишу каждий день а чого ти не получаеш я незнаю*; *Тьотя Валя теж не дуже веселого листа прислала*; *Із самими сердечними вітаннями отвічаєм на ваше письмо яке ми получили і якому були несказанно раді!*; *Вчора отримали твого листа, який з нетерпінням чекали.*

Функції метаодиниць як епістолярного конструкта

1. Композиційна організація тексту листа. Лист, як будь-який інший текст, має традиційну структуру і складається з трьох частин – вступної (зачина), основної та завершальної (кінцівки). Порівняння цих основних компонентів структури листа (зачину, основної частини і кінцівки) щодо кількісного використання в них метафеноменів, дало змогу встановити, що найбільша частка (44,5 %) від усіх метаодиниць міститься в основній частині, а на початку і наприкінці вони кількісно збалансовані (27 % і 28,5 % відповідно) з незначною перевагою в завершальному блоці.

Якщо взяти до уваги кількість листів, у яких спостерігаються метакомунікативні явища, то кількісна частка листів, де останні локалізуються в зачині, становить 31,1 %, а в основній і завершальній частинах – 28,9 % і 34 % відповідно. Як бачимо, в зачині і в кінцівці листів досліджувані одиниці зберігають кількісний баланс із незначною перевагою наприкінці.

Зіставлення за двома вимірювальними параметрами кількісних показників використання метакомунікативних рефлексивів демонструє їхню співвідносність у зачині та кінцівці. Різні кількісні показники за двома параметрами пояснюємо тим, що в окремих композиційних блоках листа підвищується частотність використання метаодиниць. Найбільша кількість повторюваних метаодиниць сконцентрована в основній частині, а найменша – у зачині.

2. Реалізація текстових категорій. Як зазначає А. Вежбицька: «Висловлення про предмет може бути переплетене нитками висловлень про саме висловлення. У певному розумінні ці нитки можуть зшивати текст про предмет в тісно спаяне ціле, високого ступеня зв’язності. Іноді вони слугують саме для цього» [7, с. 404]. Тож утілення передусім категорій цілісності та зв’язності здійснюється за рахунок опису повсякденного життя (*Коротенько за – життя*), а найчастіше – завдяки окресленню тематичного поля «Новини»:

1) Наявність новин: *І одна* ***новинка*** *в мене є*; *У мене для тебе гарна* ***новость*** *– купила порося.*

2) Відсутність новин: *Ну все,* ***новин*** *більше нема*; *Ну шо тобі ще написать* ***новин*** *таких унас нема*; *Ну шо тобі ще написать даже я і незнаю* ***новостий*** *таких нима ніяких*; *Ну, а так у мене* ***новинок*** *немає ніяких.*

3) Прохання написати про новини: *Стем досвіданія. Пиши як ви поживаете шо* ***нового*** *у вас*; *Пишіть усе як здоров’я* ***всі*** *новості ми ждемо на цьому буду кінчать*; *пишить. свой* ***новости****.*

4) Дізнатися про новини: *Минулий місяць, дзвонила Леночці в завод, всі* ***новини*** *мені розповіла*; *Пісьомце ми ваше получили за яке велике вам спасибі з якого ми узнали як ви проживаєте як здоровья і всі ваші* ***новості***; *Надя письмо ваше ми одержали заяке вам вилике Спасибо зякого койщо взнали оваших плохих и других* ***новостях****. но жити нада. переносить. вси невзгоди.*

Опосередковано «задає» тематичну спрямованість листів тактика висловлення прохання: *Пишіть мої любі про все*; *Пиши мені про себе все. Напиши чи любиш нас*;

Ма, пиши як там у вас діла, як здоров'я, які новості, як діла у Папка, картошку вибрали вже чі ні, як храм пройшов; *Галиночко, пиши більше за Стасіка, що він там уже нового вміє? Як там справи у Юлі, у Вови і Віталика. Бо від них листа чекати марна справа*; *Нюся напиши що сталось із Тонею. від неї немає до нас давно листів*; *Пишіть нам не забувайте про нас*; *Пишіть усе як здоров'я всі новості ми ждемо на цьому буду кінчать*; *Пишіть як ви чим занимаетись яка у вас зараз погода Вобщем пишіть про все*; *Будем ждать вашого письма, розкажіть там як Валерчик поживає із своїми*; *Пишу Вам родичі, що в нас все добре, якби не війна на Сході, тобто на Донбасі, а так у нас можно жити*; *Пишу вам, щоб ви приїхали до мене по вишні*.

Використання метакомунікативних рефлексивів активізується під час завершення листа: *Ну оце і все шо я хотіла написать*; *Ну от і все шо я хотіла тобі написать*; *Ну і усе шо я хотіла написать*; *Ну мабуть буду закінчувать, бо пишу вже що попало*; *Ну оце і все. Писать більше нема чого. Задавайте вопроси мені в пісьмі, щоб мені було легше писать пісьмо. Ну от і все що я хотів написать*; *Повторяюсь уже. Досв-дання.*

3. Побудова епістолярного хронотопу. Часову площину епістолярного хронотопу утворюють такі компоненти: 1) час написання листа: *Пишу вам пісьмо* ***04.02.90 у неділлю***; *Починала писати листа* ***в суботу****, а дописую вже* ***у вівторок вранці*** *лежачи в ліжку. Спішу дописати, щоб* ***сьогодні*** *лист пішов*; *Приїхала і думала зразу ж* ***на другий день*** *написати тобі листа, а вже* ***середа****. Де дні діваються?*; 2) час надсилання листа: *Нерозумію, чому Ви не дістали відповідь, я відіслала* ***в один день*** *2 листи: вам і мамі*; 3) повідомлення про час отримання листа: ***Сьогодні*** *я одержала твого листа*; ***Сигодня*** *получили письмо в ид Миколи Душила*; ***Сьогодні*** *у четвер 15.02.90 получив від вас аж два пісьма. ось пишу відповідь*; *Отримала вашого листа* ***у вівторок***; 4) часовий період без листування: *вже можно Сказать як* ***год*** *вид них небуло письом ото я був ввас Сиргий внас щото вин нипомерився Сокружаючими. пойхав. додому в ненастроєний*; *Щось ви мені* ***давно*** *не писали то я напишу перша*; 5) обіцянка написати листа в певний час, планування: ***Завтра*** *напишу мамі*; *Напишу ще* ***завтра****, або в* ***середу***; 6) періодичність листування: *Юрочка ти пишеш шо ти не получав од нас письма я тобі пишу* ***каждий день*** *а чого ти не получаеш я незнаю*; *Синочок пиши* ***почаще*** *Будем ждать*; *Пишить* ***повозможності***; *я вже пешу* ***друге пісмо*** *і прошу преїд.*

Просторова площина окреслюється шляхом називання місця, де пишеться чи відправляється лист: *Написала листа, понесла на пошту, підписала конверт, заклеїла, віддаю завідуючій поштою, а вона мені подає листа від … тебе*; *Просто лежав би від суботи у поштовій скринці*; *Галиночко, дописую на роботі*; *пишу вам пісьмо у наряді я заступив дневальним по парку.*

Часопросторовий вимір уможливлюється за рахунок наявності обох складників хронотопу: *Пишу вам пісьмо 27.09.90, у четверг із Жидковичиві* <Житковичі – назва міста в Білорусі – І. Б.>

4. Вираження емоцій, почуттів. Метакомунікативні одиниці здатні передавати психологічний та емоційний стан адресанта, слугують для вираження емоційно-почуттєвої сфери мовців. Зокрема, за їх допомогою висловлюється:

1) радість: *Повідомляємо, що листа від вас ми одержали, якому були* ***дуже раді****. Хрещений, все нормально,* ***ніяких обід немає і бути не могло***; *Юрочка напеши хоть одне пісьмо бабушкі вона буде дуже рада*; *Ваш лист нам приніс дуже велику* ***радість***; *Яка це була* ***радість****, та ще і подвійна бо зразу отримала два листи. Ще і від т. Валі. І все в один день. Я якраз трохи пригрипувала і залишилась вдома. А*

листи мене зразу вилікували; *з самими сердечними вітаннями отвічаєм на ваше письмо яке ми получили і якому були несказанно* ***раді****!*;

2) вдячність: *Отримали ми Ваше пісьмо і дуже* ***благодарні*** *Вам за нього*; *Велике* ***спасибі*** *за лист*; *Письмо твоє Надя, получила, велике спасібо*; *Письмо ваше получила, велике спасібо*; *Лист і поздоровлення від Вас получили, за що дуже дякуємо!*; *Лист від Вас одержали, за дякуємо що незабули нас*;

3) радість і вдячність: *Одержала від вас листа. Дуже* ***зраділа****. Велике* ***спасибі****. Приємно одержувати вісточку від рідних людей*; *учора я получив від вас посилку, і пісьмо і гроші 15 крб, я був дуже* ***радий****, получив також провода і свечі.* ***спасіба*** *тобі Папко*;

4) сум: *Я ж уже дуже* ***скучила*** *за тобою.*

5) злість: *ваня решила напесат пісмо може ти й* ***нерадий*** *що я пешу кортит побачется*; *Тоня чогось до нас не пише листів, не знаю чого вона на нас* ***сердиться.***

Нерідко адресанти зазначають труднощі, пов'язані з написанням листа (до речі, на цей аспект мета комунікативної діяльності звертали увагу дослідники епістолярію Лесі Українки [3, с. 2014; 9, с. 46]), що пов'язані з:

1) незнанням: *Ну а так я більш і не знаю шо тобі ще написать*; *Ну шо тобі ще написать даже я і незнаю*; *Ну про що, ще написати*; *Ну про що вам написать я навіть не знаю*.

2) відсутністю предмета викладу: *Пока у нас все більш нема про що писати*; *Пока у нас все, більш немає чого такого писати*; *Женічка, буду кінчати. вже й нема чого писати.*

3) браком часу, неорганізованістю: *Я давно хотіла написати, та через ту господарку нема коли сісти нормально*; *В суботу не дали дописати, бо визвали на визов. <…>. А вже як відірвуть від якоїсь справи то не зразу візьмешся доробляти, та і все одно лист би раніше ніж сьогодні не пішов. Просто лежав би від суботи у поштовій скринці. От бачите пишу вам що попало, а ви читайте.*

4) ліннню: *Подумки уже 10 листів у відповідь написала, а взятись за ручку все ніяк не спроможусь. На роботі це не можливо, а прийду додому то «лінь матушка» робить не дає.*

Адресанти, свідомлюючи всі ці причини, виправдовуються за невчасно надісланого листа і просять вибачення: ***Пробачте*** *що погано написала*; ***Пробачте*** *якщо лист трошки спізниться…*; *Ненаписали Вам того багато,* ***вибачте****, дуже любимо, скучаємо, до зустрічи*; *І* ***вибач****, що пишу по-українські. Так було смутно на душі, і так захотіла з тобою побалакати, що й не зогледілась, як і написала.*

Отже, у роботі встановлено склад метакомунікативних рефлексивів, до яких уналежнюємо нейтральні та конотативно марковані найменування листа та інших різновидів дистанційного спілкування (листівка, телеграма, посилка, грошовий переказ, телефон), найчастотніші означення та позначення процесуальності епістолярної комунікації. Окрім цього, до кола метакомунікативів уведено назви матеріального носія листа, назви знарядь для написання листа, словесну характеристику індивідуальної манери письма тощо.

З-поміж функцій, які виконують метакомунікативні рефлексиви, виявлено такі, як організація композиції листа, реалізація текстових категорій (передусім цілісності та зв'язності), побудова епістолярного хронотопу, вираження емоцій і почуттів.

Реалізація метакомунікації відбувається завдяки різним засобам, вибір яких залежить від «фактора адресата» (за Н. Д. Арутюновою), а також комунікативної компетенції адресанта.

Література

1. *Арутюнова Н. Д.* Введение. Наивные размышления о наивной картине языка. *Язык о языке* : сб. статей. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 7–19.

2. *Бибик С. П.* Усна літературна мова в українській культурі повсякдення : монографія / НАН України. Ін-т української мови. Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.

3. *Богдан С.* Епістолярна комунікація Лесі Українки крізь призму її автокоментарів. *Лінгвістичні студії*. 2014. Вип. 1. С. 23–40.

4. *Богдан С.* Українська епістолярія другої половини XX ст.: традиційне й індивідуальне у функціонуванні мовного етикету. *Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнародного конгресу україністів* / відп. ред. В. Німчук. Київ : Пульсари, 2002. С. 261–267.

5. *Брага І. І.* Відображення мовної свідомості в Інтернет-дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки* : зб. наук. пр. № 13. Одеса : Астропринт, 2011. С. 62–71.

6. *Брага І. І.* Писемне сімейне мовлення носіїв суржику. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. праць. Вип. 33 / Херс. держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2018. С. 99–103.

7. *Вежбицка А.* Метатекст в тексте. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. VIII. Лингвистика текста. Москва : Прогресс, 1978. С. 402–421.

8. *Козлова Н. Н., Сандомирская И. И.* «Я так хочу назвать кино». «Наивное письмо» : Опыт лингво-социологического чтения. Москва : Гнозис, Русское феноменологическое общество, 1996. 256 с.

9. *Коротич К. В.* Особливості репрезентації вибачення в листах Лесі Українки. *Дивослово*. 2018. № 4. С. 43–47.

10. *Ленець К. В.* Епістолярний стиль. *Стиль і час : хрестоматія* / відп. ред. М. М. Пилинський; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1983. С. 203–211.

11. *Мечковская Н. Б.* Социальная лингвистика : учеб. пособие. 2-е изд., испр. Москва : Аспект Пресс, 2000. 205 с.

12. *Почепцов Г. Г.* Фатическая метакоммуникация. *Семантика и прагматика синтаксических единств* : межвуз. тематич. сб. / отв. ред. И. П. Сусов. Калинин : Калининский гос. ун-т, 1981. С. 52–59.

13. *Русанівський В. М.* Історія української літературної мови : підручник. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.

14. Словарь української мови : в 4-х т. / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958–1959.

15. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

16. *Трифонов Р. А.* Метамова: теоретичні аспекти дослідження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Філологія. 2014. № 1107. Вип. 70. С. 27–36.

17. *Яворська Г. М.* Прескриптивна лінгвістика як дискурс : Мова, культура, влада. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. 288 с.

18. *Якобсон Р.* Лингвистика и поэтика. *Структурализм: «за» и «против»* : сб. статей. Москва : Прогресс, 1985. С. 193–230.

19. Polyphony. Unknown Ukraine : онлайн-архів українського пісенного фольклору. URL: https://www.polyphonyproject.com/uk/song/BMI_UK18090364.

References

1. Arutyunova, N. D. (2000), *Introduction. Naive reflections on a naive picture of a language* [*Vvedenie. Naivnye razmyshleniya o naivnoy kartine yazyka*]. Yazyk o yazyke : sb. statey, Yazyki russkoy kul'tury, Moskva, pp. 7–19.

2. Bybyk, S. P. (2013), *Oral literary language in Ukrainian culture of everyday life: monograph* [*Usna literaturna mova v ukrainskii kulturi povsiakdennia : monohrafiia*], NAN Ukrainy, In-t ukrainskoi movy, Vyd-vo «Aspekt-Polihraf», Nizhyn, 589 p.

3. Bohdan, S. (2014*), Lesia Ukrainka Epistolary Communication Through the Prism of Narrations* [*Epistoliarna komunikatsiia Lesi Ukrainky kriz pryzmu yii avtokomentariv*], Linhvistychni studii, Vyp. 1, pp. 23–40.

4. Bohdan, S. (2002*), Ukrainian epistolary of the second half of the xx century: traditional and individual in the functioning of language etiquette* [*Ukrainska epistoliariia druhoi polovyny XX st.: tradytsiine y indyvidualne u funktsionuvanni movnoho etyketu*], Movoznavstvo : dop. ta povidoml. IV Mizhnarodnoho konhresu ukrainistiv, vidp. red. V. Nimchuk. Pulsary, Kyiv, pp. 261–267.

5. Braha, I. I. (2011), *Reflection of language consciousness in the Internet discourse* [*Vidobrazhennia movnoi svidomosti v Internet-dyskursi*]. Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho, Linhvistychni nauky : zb. nauk, pr. № 13, Astroprynt, Odesa, pp. 62–71.

6. Braha, I. I. (2018), *The written family speech of surzhyk speakers* [*Pysemne simeine movlennia nosiiv surzhyku*], Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Seriia «Linhvistyka» : zb. nauk. prats, Vyp. 33, Khers. derzh. un-t, KhDU, Kherson, pp. 99–103.

7. Vezhbitska, A. (1978), *Metatext in the text* [*Metatekst v tekste*]. Novoe v zarubezhnoy lingvistike, Vyp. VIII, Lingvistika teksta, Progress, Moskva, pp. 402–421.

8. Kozlova, N. N., Sandomirskaya, I. I. (1996), *«I want to call the movie like that». «Naiv writing» : An experience of linguistic-sociological reading* [*«Ja tak hochu nazvat' kino». «Naivnoe pis'mo» : Opyt lingvo-sociologicheskogo chtenija*], Gnozis, Russkoe fenomenologicheskoe obshhestvo, Moskva, 256 c.

9. Korotych, K. V. (2018), *The peculiarities of representing apologies in Lesya Ukrainka's letters* [*Osoblyvosti reprezentatsii vybachennia v lystakh Lesi Ukrainky*], Dyvoslovo, № 4, pp. 43–47.

10. Lenets, K. V. (1983), *Epistolary style* [*Epistoliarnyi styl*], Styl i chas : khrestomatiia, vidp. red. M. M. Pylynskyi; AN URSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Nauk. dumka, Kyiv, pp. 203–211.

11. Мечковская, Н. Б. (2000), *Social linguistics : a handbook* [*Social'naja lingvistika : ucheb. posobie*]. 2-e izd., ispr. Aspekt Press, Moskva, 205 p.

12. Почепцов, Г. Г. (1981), *Phatic metacommunication* [*Faticheskaja metakommunikacija. Semantika i pragmatika sintaksicheskih edinstv : mezhvuz. tematich. sb.*], otv. red. I. P. Susov, Kalininskij gos. un-t, Kalinin, pp. 52–59.

13. Rusanivskyi, V. M. (2001), *History of the Ukrainian literary language : a handbook [Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy : pidruchnyk], ArtEk, Kyiv, 392 p.*

14. *Dictionary of the Ukrainian language : in 4 volumes (1958–1959) [Slovar ukrainskoi movy : v 4 kh t.],* upor. z dod. vlas. materialu B. Hrinchenko, Vyd-vo Akademii nauk Ukrainskoi RSR, Kyiv.

15. *Dictionary of the Ukrainian language : in 11 volumes (1970–1980) [Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.],* AN URSR, In-t movoznavstva; za red. I. K. Bilodida, Nauk. dumka, Kyiv.

16. Tryfonov, R. A. (2014), Metalanguage: theoretical aspects of study [Metamova: *teoretychni aspekty doslidzhennia*], Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Seriia: Filolohiia, № 1107, Vyp. 70, pp. 27–36.

17. Yavorska, H. M. (2000), *Prescriptive linguistics as a discourse : Language, culture, power [Preskryptyvna linhvistyka yak dyskurs : Mova, kultura, vlada], NAN Ukrainy.* In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni, Kyiv, 288 p.

18. Yakobson, R. (1985), *Linguistics and poetics* [*Lingvistika i pojetika. Strukturalizm: «za» i «protiv» : sb. statej*], Progress, Moskva, pp. 193–230.

19. Polyphony. Unknown Ukraine : onlain-arkhiv ukrainskoho pisennoho folkloru. URL: https://www.polyphonyproject.com/uk/song/BMI_UK18090364.

И. И. Брага,
Сумской государственный педагогический университет имени А. С. Макаренко,
кафедра украинского языка и литературы

МЕТАКОММУНИКАТИВНАЯ РЕФЛЕКСИЯ В «НАИВНОМ» ЭПІСТОЛЯРИИ

В статье анализируются результаты метакоммуникативной рефлексии «наивных» авторов повседневных семейно-бытовых писем, которая передает информацию об эпистолярной коммуникации, процессе переписки. Выявлены и описаны метакоммуникативные рефлексивы, а также установлены функции, выполняемые ими в эпистолярном тексте.

Ключевые слова: метакоммуникативная рефлексия, метакоммуникативы, эпистолярная коммуникация, «наивный» эпистолярий, некодифицированная разговорная речь.

I. I. Braha,
A. S. Makarenko State Pedagogical University of Sumy,
Department of Ukrainian Language and Literature

METACOMMUNICATIVE REFLECTION IN THE "NAIVE" EPISTOLARY

The study of private correspondence language has been a relevant problem in Ukrainian philology for a long time, however linguists are primarily interested in the epistolary works of elitist language personalities, including Ukrainian writers, cultural and public figures, and therefore analyze the codified Ukrainian speaking. The paper suggests changes to the scientific vector, directing it to the written communication of "naive" authors and accordingly to the Ukrainian non-codified spoken language in its written form.

Our research **aim** is to analyze the reflexives of "naive" authors of daily family and household letters of epistolary communication as a whole and its individual elements. In

other words, this work examines those linguistic units (metacommunicatives) that transmit information about the letters, the correspondence process in the letters. **The tasks** of the work are to identify and describe the metacommunicative reflexives as the subject of research, as well as to establish their functional load in the "body" of the epistolary text. **The research material** was a collected corpus of daily family and household letters, whose authors are Ukrainians as native speakers, rarely – Russian, living in the Sumy Oblast, and used surzhyk in their daily communication.

We used the descriptive, lexical-semantic and discursive analysis methods to establish the composition of the metacommunicative reflexives, which include neutral and connotative marked names of letters and other forms of distance communication (postcard, telegram, parcel, money transfer, phone call), the most common definitions and marking the procedurality of epistolary communication. In addition, the names of material carrier of the letters, tool names for writing the letter, the verbal feature of the individual manner of writing, etc. were introduced into the circle of metacommunities.

The letter composition, implementation of text categories (integrities and coherences in priority), construction of epistolary chronotype, expression of emotions, and feelings are among the functions performed by the metacommunicative reflexives.

Key words: metacommunicative reflection, metacommunicatives, epistolary communication, "naive" epistolary, non-codified spoken language.

УДК 021.1:004.65:001.101
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206503

Гайдук Н. А.,
канд. філол. наук,
Маріупольський державний університет,
доцент кафедри слов'янської філології та перекладу;

Кудлай В.О.,
канд. наук із соціальних комунікацій,
Маріупольський державний університет,
доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

БІБЛІОМЕТРІЯ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У статті за допомогою бібліометричного аналізу для демонстрації можливостей даного методу як способу інформаційного забезпечення управління науковою діяльністю досліджено кількісну та якісну структуру документного потоку наукової періодики з документознавства на матеріалі публікацій у фаховому науковому журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за період 2017 – 2019 рр. Автори дослідили загальну кількісну складову публікацій з документознавства за означений період; мовну структуру документного потоку; документний потік наукової періодики з документознавства за авторською ознакою.

Ключові слова: бібліометричний аналіз, бібліометрія, документний потік, документознавство, кількісний аналіз.

Постановка проблеми. Процеси глобальної інформатизації, інформаційно-комунікаційні технології, що характеризуються наразі періодом бурхливого розвитку, інтеграція національних системних наук та освіти у світовий науковий простір потребують модернізації інформаційно-бібліотечних служб наукових досліджень, роботи наукових організацій та вищих навчальних закладів. У сучасних умовах відбувається суттєве переосмислення традиційних представлень про ролі та функції бібліотек та функціонування інформаційно-бібліотечної діяльності в публічній та систематичній науковій комунікації.

Формування прогностичних моделей інформаційно-бібліотечної галузі, на думку О. В. Никонорової, зумовлене постнекласичним етапом розвитку наукових досліджень, передумовами якого можна назвати інтенсивне застосування наукових знань практично у всіх сферах соціального життя, зміну характеристик наукової діяльності, пов'язаної з революцією в засобах зберігання та отримання інформації, пріоритетність міждисциплінарних та проблемно-орієнтованих форм дослідницької діяльності на основі комплексних наукових програм, в яких беруть участь фахівці з різних галузей знань [7, с. 17].

Зважаючи на великий обсяг інформації, що нині передається та споживається, для її систематизації виявляється необхідним дослідження певних шарів документних потоків у динаміці. Вважається, що для такого дослідження найбільш придатним є метод бібліометричного аналізу, який дозволяє на основі статистичного аналізу кількісних показників документних потоків певної галузі визначити притаманні йому закономірності та здійснити його моделювання. «Актуальною проблемою в умовах швидкого збільшення обсягу й ускладнення структури інформаційних масивів є забезпечення достовірних значень бібліометричних індикаторів за допомогою методологічно коректних і ретельно документованих процедур» [6, с. 271].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як самостійна дисципліна бібліометрія була сформована в 1960 – 1970-х роках і розглянута у цьому аспекті у працях І. Вормелла [2] та А. Варшавського [6]. «Сучасні бібліотечні та інформаційні фахівці, завдяки використанню бібліометричних методів в дослідженні баз даних (БД) і аналітичній роботі, мають більше можливостей створити нові ніші і спеціальності для застосування своїх послуг», підкреслює І. Вормелл [2, с. 24]. Швидке зростання кількості і різноманітності інформації, науково-технічні досягнення дозволяють, на думку А. І. Чорного, перейти від традиційних, бібліотечних форм інформаційного обслуговування до нових форм, в яких зростає частка аналітико-синтетичної переробки інформації, заснованої на все більшому використанні бібліо- і наукометричних методів, а також досягнень в галузі математичної логіки та комп'ютерної лінгвістики [8, с. 18]. Основні аспекти використання баз даних у сучасних бібліометричних дослідженнях вивчає у своїх працях П. Інгерсен [6]. Питання стосовно обмежень застосування баз даних і їхніх недоліків у бібліометричних дослідженнях детально аналізовані у працях Ю. Гарфилда [6]. Наше дослідження спирається на праці щодо бібліометричного аналізу як інструменту моніторингу та підтримки досліджень О. Бережняк [1], А. Медведєвої [6], О. Жабіна [3, 5], Л. Костенко [5].

Постановка завдання. За визначенням А. Медведєвої, «комплексність охоплення й інтерпретації характеристик літератури, що первісно притаманні бібліометрії як якісно новій формі її аналітико-синтетичної обробки документальних інформаційних потоків, роблять її комунікаційним посередником» [6]. Крім того,

організація і проведення бібліометричних досліджень логічно розширюють професійну діяльність університетських бібліотек; підвищують їх статус в науковому співтоваристві; збільшують ступінь залученості в процеси наукового дослідження і університетського управління; зміцнюють вплив і престиж бібліотеки в межах університету. Як наслідок, переосмислюються професійні ролі і завдання інформаційно-бібліотечних фахівців, розвиваються і формуються нові компетенції та, відповідно, з'являються нові послуги, які будуть забезпечені, і в результаті змінюється інформаційно-бібліотечної професії. Отже, з'являється необхідність бібліометричного аналізу певних документних потоків у їхній динаміці, що зумовлює **актуальність** запропонованого дослідження.

Основним **об'єктом** вивчення в бібліометричних дослідженнях є різні публікації певних документних потоків, які найчастіше згруповані за різними ознаками, наприклад, за авторами, журналами, тематичними рубриками, країнами тощо.

Е. Карікова, В. Тютюнник [4], М. Костенко, А. Жабін [5, 3] та О. Бережняк [1], наприклад, застосовували метод бібліометрії для дослідження документних потоків художньої літератури. Проте в цих працях не в достатній мірі враховуються всі особливості документних потоків художньої літератури, зокрема у жанровій структурі відсутні «змішані жанри», а також не приділено належної уваги аналізу видань за авторами [1].

Метою статті є дослідження кількісної та якісної структури документного потоку наукової періодики з документознавства за певний визначений період та виявлення особливостей його прогресу чи регресу для демонстрації можливостей даного методу як способу вивчення динамічного розвитку певних документних потоків.

Джерелом проведеного бібліометричного аналізу документного потоку наукової періодики з документознавства є фаховий науковий журнал «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за 2017 – 2019 роки. Журнал засновано у 2004 році, висвітлюються актуальні питання бібліотекознавства, документознавства, соціальних комунікацій. Затверджено наказом МОН України від 13.07.2015 р. №747 як фахове видання із соціальних комунікацій. Збірник зареєстровано в міжнародних науково-метричних системах. Періодичність: 4 рази на рік. Мова видання: українська, російська, англійська. Засновник: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Для відстеження динамічних змін кількісної та якісної структури певного документого потоку краще розширити хронологічні межі бібліометричного аналізу, проте аналіз за три роки здатний показати можливості обраного методу для аналізу більш масивних документних потоків за більш широкий проміжок часу.

Виклад основного матеріалу. Першим і найважливішим параметром будь-якого бібліометричного аналізу документного потоку наукової періодики з повинен бути **кількісний аналіз** публікацій за означеними роками задля того, щоб відзначити тенденцію про збільшення, зменшення чи приблизно сталу **кількість** певних публікацій з документознавства. На офіційному сайті журналу у вільному доступі містяться наступні архівні випуски журналу: 2017 рік, випуски 1 – 4; 2018 рік, випуски 1 – 4, 2019 рік, випуски 1 – 4. Отже, було проаналізовано дванадцять випусків журналу. Даний журнал не містить окремих розділів, присвячених документознавству, отже кількісний та якісний склад статей з документознавства у кожному з випусків здійснювався на основі власних розумінь та міркувань, виходячи з назви статті та ключових слів (та їх форм) на кшталт «документознавство», «документ», «діловодство», «документне забезпечення», «документний»,

«документотворення», «документування», «документація», «лист», «службовий лист». Найкраще аналітичні дані, отримані за допомогою бібліометричного аналізу оформлювати у вигляді діаграм або таблиць.

2017 рік, № 1 містить 4 статті з документознавства, а саме: 1. Д. В. Вєдєнєєв. Документи органів державної безпеки як джерело дослідження соціокультурних особливостей «катакомбної» течії у православ'ї в українській РСР у 1920-ті –1950-ті рр. 2. Л. Ф. Грінберг. Реінжиніринг документообігу установи як інформаційна підтримка управління. 3. О. М. Тур. Уніфікація документознавчої термінології: принципи та функції. 4. О. В. Шевченко. Торговельне документознавство в структурі галузевого документознавства: особливості функціонування.

2017 рік, № 2 містить 4 статті з документознавства, а саме: 1. В. В. Добровольська. Сучасні зміни культурної політики в Україні і розвиток інформаційно-комунікаційного простору культури та управління документацією. 2. Г. А. Єрмолаєва. Веб-квест як інтерактивна форма самостійної роботи студентів у процесі підготовки майбутніх документознавців. 3. О. М. Рибачок. Документальна спадщина як складова культурних цінностей і культурної спадщини. 3. М. Свердлик. Службове листування як форма ділової комунікації Київської міської думи й управи (кін. XIX – поч. XX ст.).

2017 рік, № 3 містить 1 статтю з документознавства, а саме: 1. В. В. Добровольська. Документаційне забезпечення національної політики в галузі розвитку культурного простору України.

2017 рік, № 4 містить 3 статті з документознавства, а саме: 1. В. В. Бездрабко. Історичне документознавство в Україні: сучасний стан і перспективи. 2. О. В. Шевченко. Теоретико-методологічні основи дослідження системи документаційного забезпечення торгівельної галузі України. 3. С. С. Яценко. Сучасна концепція ділової комунікації.

Кількісний аналіз публікацій за 2017 рік відображено у Діаграмі 1.

2018 рік, № 1 містить 2 статті з документознавства, а саме: 1. М. В. Комова. Документальна реконструкція як різновид наукового ретроспективного моделювання. 2. Н. П. Філіппова. Система медичної документації України в структурі галузевого документознавства М. С. Слободяника.

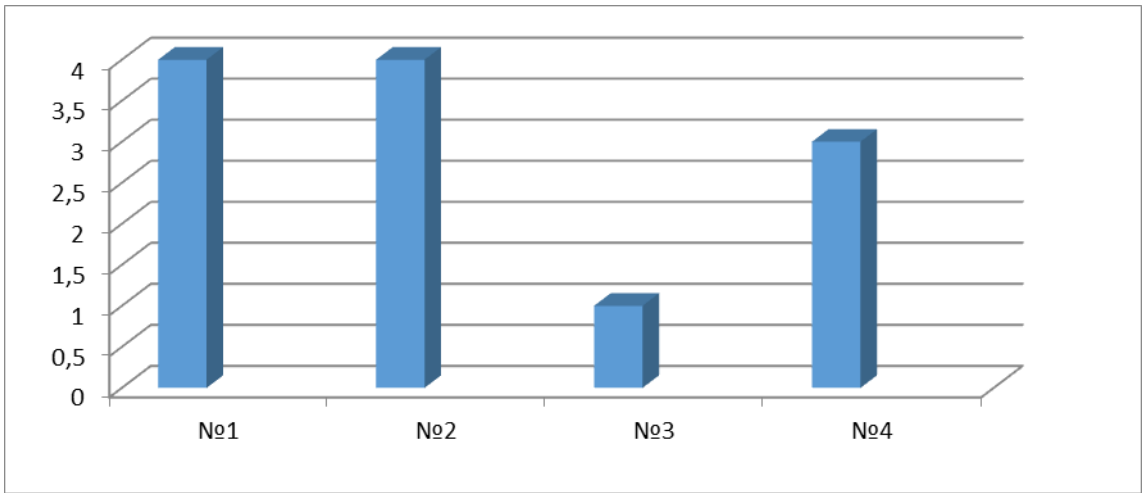

Діаграма 1. Публікації за 2017 рік

2018 рік, № 2 містить 4 статті з документознавства, а саме: 1. З. М. Свердлик. Архівні документи як джерело дослідження документаційного забезпечення органів місцевого самоврядування. 2. К. С. Корнійчук. Система електронного документообігу E-Freight та її використання в транспортній галузі. 3. В. В. Добровольська. Міжнародні стандарти у створенні цифрового фонду документації культурної спадщини. 4. Л. Ф. Грінберг. Основні тенденції розвитку реінжинірингу документообігу в установах України.

2018 рік, № 3 містить 5 статей з документознавства, а саме: 1. Komova Maria. Social and informational status of mass communication document. 2. В. В. Добровольська. Інформаційно-документаційне забезпечення установ галузі культури в Україні. 3. Н. Е. Кунанець. Документна евристика: сучасні наукові погляди. 4. О. В. Михайлюк Олександр Володимирович. Міждисциплінарне дослідження документознавчої термінології: унормувальний аспект. 5. Komova Maria. Classification scheme as a reflection of the social and communicative nature of document phenomenon.

2018 рік, № 4 містить 4 статті з документознавства, а саме: 1. Komova Maria. Factors of the mass communication document functioning in social and cultural space. 2. О. М. Збанацька. Розкриття змісту архівних документів: тезаурусний підхід. 3. Т. Яворська. Інформаційна складова в структурі професійних компетентностей майбутніх документознавців. 4. І. Л. Бородкіна. Машинний переклад як складова підготовки майбутніх документознавців.

Кількісний аналіз публікацій за 2018 рік відображено у Діаграмі 2.

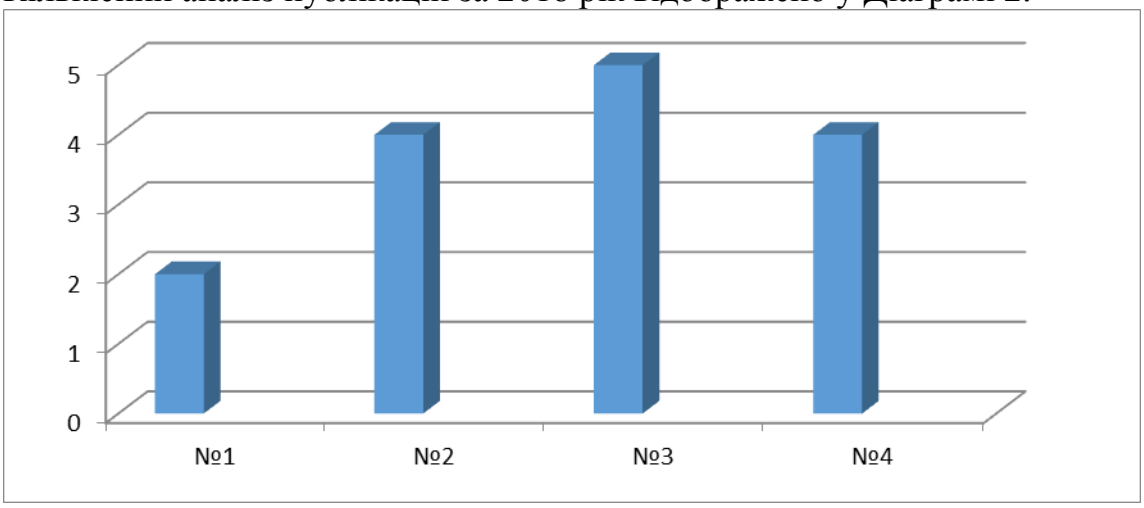

Діаграма 2. Публікації за 2018 рік

2019 рік, № 1 містить 3 статті з документознавства, а саме: 1. О. Матвієнко, М. Цивін. Підготовка документознавців в Україні: надання освітніх послуг розширюється у нових спеціальностях. 2. А. І. Сидоренко, І. А. Москаленко. Організація роботи з документами в діяльності органів місцевого самоврядування: сучасний вимір. 3. З. М. Свердлик, Л. В. Пізнюк Організація діяльності банківських установ: документно-інформаційний аспект.

2019 рік, № 2 містить 5 статей з документознавства, а саме: 1. М. В. Комова. Дисфункційність документа як феномен позиціювання у комунікаційній взаємодії. 2. Н. В. Ковальчук. Концептуальна модель документаційного забезпечення управління бібліотекою в сучасних умовах. 3. Л. А. Ковальська. Управлінська документація як головне інформаційне джерело другої світової війни. 4. В. В. Добровольська. Документаційне забезпечення управління галузі культури в аспекті теорії документальних комунікацій. 5. Н. В. Бойко. Нормативно-правове

забезпечення документування управлінської інформації в органах місцевого самоврядування України.

2019 рік, № 3 містить 2 статті з документознавства, а саме: 1. Komova Maria. Classification scheme as a reflection of the social and communicative nature of document phenomenon. 2. Л. А. Ковальська. Організаційно-розпорядча документація як документальне джерело Другої Світової війни.

2019 рік, № 4 містить 2 статті з документознавства, а саме: 1. Г. П. Лукаш. Категоріальні парадигми тексту документа. 2. О. М. Тур, В. В. Шабуніна. Стандарти ISO, присвячені процесам оцифрування, конверсії та міграції документів.

Кількісний аналіз публікацій за 2019 рік відображено у Діаграмі 3.

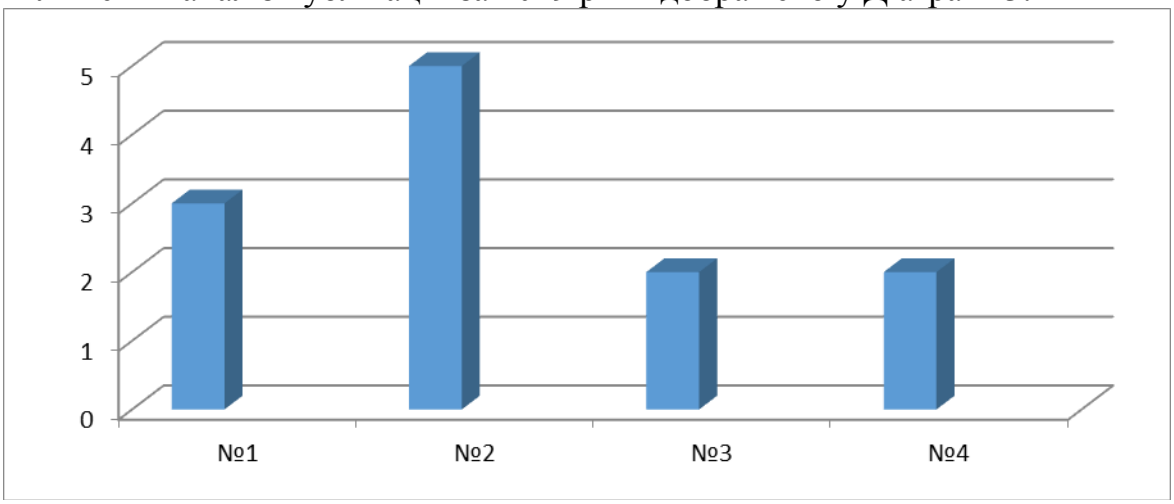

Діаграма 3. Публікації за 2019 рік

За результатами аналізу можемо зробити такі висновки: найбільша кількість публікацій з документознавства – у 2018 році – 15, 2017 та 2019 року було опубліковано по 12 робіт. За номерами: найбільша кількість – по 5 – у №3 за 2018 рік, та у №2 за 2019 рік. Усього – 39 робіт. Це означає, що маємо за три роки приблизно сталу кількість статей з документознавства у даному журналі, що відображено у Діаграмі 4.

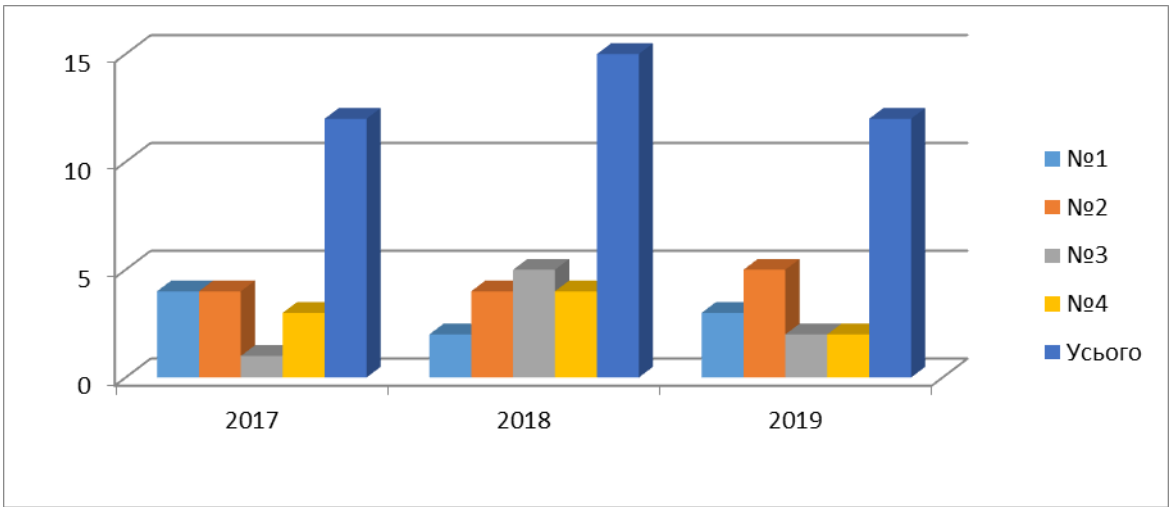

Діаграма 4. Кількісний аналіз статей з документознавства за 2017 – 2019 рр.

Іншим критерієм аналізу публікацій наукової періодики з документознавства може стати, наприклад, **мовна структура** документного потоку. Кількість публікацій, виданих державною мовою, та кількість публікацій іноземними мовами і мовами національних меншин визначають мовну політику держави. Мовна структура документного потоку наукової періодики з документознавства за 2017 – 2019 рр. у

журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» представлена у табл. 1.

Таблиця 1.

Мовна структура документного потоку з документознавства

Роки	2017		2018		2019	
Кількість публікацій	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Українською мовою	12	100	12	80	11	92
Англійською мовою	-	-	3	20	1	8
Іншими мовами	-	-	-	-	-	-
Усього	12	100	15	100	12	100

Як видно з даних Таблиці 1, за репрезентований період у документному потоці наукової періодики з документознавства з великою перевагою превалюють україномовні публікації. Дана тенденція є зрозумілою, адже наукові видання повинні друкуватися державною мовою.

Одним з параметрів нашого бібліометричного аналізу документного потоку наукової періодики з документознавства є аналіз за **авторською ознакою.** Він дозволяє визначити найактивніших та найвідоміших сучасних науковців. Результати бібліометричного аналізу документного потоку наукової періодики з документознавства за показником кількості видань авторів, публікацій яких за означений період 2017 – 2019 рр. у журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» більше однієї, наведені у табл. 2.

Таблиця 2.

Кількість публікацій з документознавства по авторах

Прізвище	Кількість	Прізвище	Кількість	Прізвище	Кількість
М. Комова	6	З. Свердлик	3	Л. Грінберг	2
В. Добровольська	5	Л. Ковальська	2	О. Тур	2

У результаті проведеного аналізу було виявлено, що найбільше публікацій з документознавства за 2017 – 2019 роки у журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» мали такі автори, як М. Комова – 6 публікацій, В. Добровольська – 5 публікацій, З. Свердлик – 3 публікації, Л. Ковальська, Л. Грінберг, О. Тур – по 2 публікації. Інші автори мали по 1 публікації; усього за три роки у журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за тематикою документознавства опублікувалося близько 30 різних авторів.

Висновки і пропозиції. Як підсумок проведеного бібліометричного аналізу можна констатувати: кількість статей з документознавства у 2017 – 2019 рр., представлених у фаховому журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» є приблизно сталою, що свідчить про постійний інтерес науковців до даної галузі знань. У документному потоці наукової періодики з документознавства з великою перевагою превалюють україномовні публікації; щодо аналізу документного потоку наукової періодики з документознавства за авторською ознакою, то за три аналізованих роки виявляємо близько 30 авторів, що публікувалися у журналі, шестеро з яких мають більше, ніж одну публікацію. Отже, за допомогою бібліометричного аналізу ми дослідили кількісну та якісну структуру документного

потоку наукової періодики з документознавства у фаховому науковому журналі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за період 2017 – 2019 рр., та виявили особливості кількісної динаміки публікацій за означений період, мовну та авторську складові, таким чином продемонструвавши можливості даного методу як способу вивчення динамічного розвитку певних документних потоків як одного з дієвих засобів інформаційного забезпечення управління науковою діяльністю.

Література

1. *Бережняк О. В.* Бібліометричний аналіз документного потоку художньої літератури. URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/413

2. *Вормелл И.* Придание новых качеств найденной информации. Междунар. форум по информ. 2000. Т. 25, № 4. С. 23 – 29.

3. *Жабін О.* Бібліометрія та альтернативні метрики. *Наук. пр. нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. НАН України, нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, асоц. б-к України. Київ, 2016. № 43. С. 296 – 311.

4. *Карикова Е. В., Тютюнник В. М.* Методология количественного анализа документно-информационных потоков (Библиометрия произведений лауреатов Нобелевской премии по литературе). *Науковедение* 2000. № 2. С. 4 – 6.

5. *Костенко Л., Жабін А.* Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система. *Бібліотечний вісник* 2014. № 4. С. 8 – 12.

6. *Медведєва А.* Бібліометричні системи як інструмент моніторингу та підтримки досліджень. *Наук. пр. нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. НАН України, нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, асоц. б-к України. Київ, 2017. Вип. 48. С. 271 – 279.

7. *Никонорова Е. В.* Читатель и библиотека в современном обществе (некоторые аспекты постнеклассического библиотековедения). *Библиотековедение.* 2009. № 5. С. 15 – 39.

8. *Черный А. И.* ISI Web of Knowledge – современная система информационной поддержки научных исследований. *Науч.-техн. информ.* Сер. 1. 2009. № 12. С. 15 – 22.

References

1. Berezhniak, O. V. (2020), *Bibliometric analysis of the documentary flow of fiction* [*Bibliometrychnyi analiz dokumentnoho potoku khudozhnoi literatury*], Elektronnyi resurs: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/413

2. Vormell, I. (2000), *Giving new qualities to the information found* [*Pridanie novykh kachestv naydennoy informatsii*], Mezhdunar. forum po inform. T. 25, № 4, pp. 23 – 29.

3. Zhabin, O. (2016), *Bibliometrics and alternative metrics* [*Bibliometriia ta alternatyvni metryky*], Nauk. pr. nats. b-ky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. NAN Ukrainy, nats. b-ka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho, asots. b-k Ukrainy. Kyiv, № 43, pp. 296 – 311.

4. Karikova, E. V., Tyutyunnik, V. M. (2000), *Methodology of quantitative analysis of document and information flows (Bibliometrics of works of Nobel Prize winners in literature)* [*Metodologiya kolichestvennogo analiza dokumentno-informatsionnykh potokov (Bibliometriya proizvedeniy laureatov Nobelevskoy premii po literature)*], Naukovedenie. № 2, pp. 4 – 6.

5. Kostenko, L., Zhabin, A. (2014), *Bibliometrics of Ukrainian science: information-analytical system* [*Bibliometryka ukrainskoi nauky: informatsiino-analitychna systema*], Bibliotechnyi visnyk. № 4, pp. 8 – 12.

6. Medvedieva, A. (2017), *Bibliometric systems as a tool for monitoring and supporting research* [*Bibliometrychni systemy yak instrument monitorynhu ta pidtrymky doslidzhen*], Nauk. pr. nats. b-ky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. NAN Ukrainy, nats. b-ka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho, asots. b-k Ukrainy. Kyiv, Vyp. 48, pp. 271 – 279.

7. Nikonorova, E. V. (2009), *The reader and the library in modern society (some aspects of post-classical library science)* [*Chitatel' i biblioteka v sovremennom obshchestve (nekotorye aspekty postneklassicheskogo bibliotekovedeniya)*], Bibliotekovedenie. № 5, pp. 15 – 39.

8. Chernyy, A. I. (2009), *ISI Web of Knowledge is a modern system of information support of scientific research* [*ISI Web of Knowledge – sovremennaya sistema informatsionnoy podderzhki nauchnykh issledovaniy*], Nauch.-tekhn. inform. Ser. 1, № 12, pp. 15–22.

Н. А. Гайдук,
Мариупольский государственный университет,
кафедра славянской филологии и перевода;

В. О. Кудлай,
Мариупольский государственный университет,
кафедра культурологии и информационной деятельности

БИБИЛИОМЕТРИЯ КАК СРЕДСТВО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

В статье с помощью библиометрического анализа для демонстрации возможностей данного метода как способа информационного обеспечения управления научной деятельностью, исследованы количественная и качественная структуры документационного потока научной периодики документоведения на материале публикаций в научном журнале «Библиотековедение. Документоведение. Информология» за период 2017 – 2019 гг. Автор исследует общую количественную составляющую публикаций по документоведению за указанный период; языковую структуру документационного потока; анализирует документный поток научной периодики документоведения по авторскому признаку.

Ключевые слова: библиометрический анализ, библиометрия, документный поток, документоведение, количественный анализ.

N. A. Gaiduk,
Mariupol State University,
Department of Slavic Philology and Translation;

V. O. Kudlay,
Mariupol State University,
Department of Cultural Studies and Information Activities

BIBLIOMETRY AS A MEANS OF INFORMATION SUPPORT FOR SCIENTIFIC MANAGEMENT

The article observes the quantitative and qualitative structure of the document flow of scientific periodicals in Documentary Science on materials of publications in the

professional scientific journal «Library Science. Documentary Science. Information Science» for the period of 2017 – 2019, using the bibliometric analysis to demonstrate the possibilities of this method as a way of studying the dynamic development of certain documentary flows. Considering the large amount of information, that is transmitted and consumed, to organize it, it is necessary to study certain document flows in dynamics. It is believed that the most appropriate method for such research is the method of bibliometric analysis, which allows, based on the analysis of quantitative indicators of document flows of a particular industry, to determine the inherent patterns and to modulate it. The main subject of study in bibliometric research is usually various publications of certain documentary flows, which are often grouped according to different characteristics, for example, to authors, journals, thematic columns, countries, etc. The author studies the total quantitative component of publications in Documentary Science and a part of each segment in the total number of publications; language structure of the document flow; one of the criteria for analyzing the document flow of scientific periodicals in Documentary Science is a part of individual publications by years and coauthored. In addition, the parameter of the bibliometric analysis is the analysis of the documentary flow of scientific periodicals in Documentary Science according to the author's feature.

Key words: Archival Science, bibliometric analysis, bibliometric, Library & Information Science, document flow, Documentary Science, quantitative analysis.

УДК 81`22
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206506

О. В. Шевчук-Клюжева,
канд. філол. наук,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
старший викладач кафедри української мови

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються чинники формування мовної особистості у ранньому дитячому віці у контексті масової українсько-російської двомовності. Подається характеристика дитячого мовлення на рівні первинного соціуму, що уможливлює репрезентацію загальнонаціональної мовної ситуації; дозволяє виявити основні тенденції та проблеми. Проаналізовано кореляцію між рідною мовою батьків, мовою родинного спілкування та українськомовною компетенцією дітей.

Ключові слова: мовна ситуація, білінгвізм, дитяче мовлення, діти-білінгв, рідна мова, домінантна мова, мовна компетентність.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Мовна ситуація в Україні на сьогодні лишається досить специфічною – впроваджені в життя законодавчі ініціативи щодо закріплення пріоритетного становища української мови, розширення сфер і функцій її застосування існують паралельно із реальною комунікативною активністю двох споріднених мов у межах різних соціальних та вікових груп населення. Масова українсько-російська двомовність вимагає ґрунтовного та різноаспектного аналізу, але, насамперед, мають бути здійснені дослідження,

спрямовані на вивчення дитячого українського мовлення, яке формується в умовах масового білінгвізму між близькоспорідненими мовами і репрезентує складні та дискусійні питання. Особливості побутування дитячого мовлення в Україні, та чинники його формування майже не досліджувалися у вітчизняному мовознавстві. Сьогодні вкрай важливо здійснити як теоретичний, так і практичний аналіз дитячого мовлення, яке відображає реальну мовну ситацію і безпосередньо демонструє основні прорахунки мовної політики незалежної України, недостатньо ефективне мовне планування.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Попри те, що дитячий білінгвізм із малодослідженої тематики ще до середини XX століття (Leopold, 1954) поступово перейшов у категорію одного з найбільш актуальних напрямків сучасної європейської та американської лінгвістики, і зараз уже написана велика кількість досліджень із детальним описом особливостей одночасного чи послідовного засвоєння декількох мов у ранньому дитячому віці. Провокує інтерес до здійснення подібних досліджень мобільність населення, глобальні міграційні процеси, а також внутрішньо політичні кризи в межах різних держав із різною гуманітарною політикою. До найпопулярніших тем подібних досліджень належать: лінгвістичні особливості дитяча дво- та багатомовність, адаптація різномовних дітей в одному колективі тощо. Наукове обґрунтування цих проблемних питань покликано трансформувати загальнодержавні стратегії у гуманітарній сфері відповідно до сучасних викликів, удосконалювати механізми мовної політики. Парадоксально, що складна мовна ситуація нашої країни, де перманентний стан масової українсько-російської двомовності практично не зазнає кількісних змін упродовж не одного десятиліття, не спровокувала появи великої кількості досліджень дитячого мовлення, хоча є певні напрацювання у О. Данилевської, Л. Калмикової, Л. Засєкіної.

Основою нашого дослідження варто вважати фундаментальні праці Л. Виготського, Ч. Осгуда, В. Ламберта, де детально та різноаспектно розглянуто неодномовні ситуації, зокрема і їхній вплив на розвиток мовної компетенції дітей-білінгвів.

Метою статті є розгляд соціолінгвістичних особливостей формування дитячого мовлення у раннього віці на матеріалі масового опитування представників первинного щодо дитини соціуму. Мета роботи передбачає розв’язання конкретних **завдань**, а саме – висвітлити теоретичний аспект проблеми на матеріалі зарубіжних досліджень; репрезентувати результати опитування дорослого населення у контексті формування мовної особистості дитини; простежити кореляцію між рідною мовою батьків, мовою родинного спілкування та українськомовною компетенцією дітей.

Об’єктом дослідження є дитяче мовлення, яке формується в умовах масового білінгвізму. **Предмет** дослідження – чинники формування дитячого білінгвізму в Україні.

Опис фактичного матеріалу та методи. Зважаючи на особливості здійсненого дослідження, а саме – збір, аналіз та репрезентація масового матеріалу; основним методом нашої розвідки є анкетування дорослого населення (представників первинного для дитини соціуму), яке було здійснено з метою визначення базових соціолінгвістичних аспектів формування дитячого мовлення в Україні.

Матеріал дослідження репрезентований даними масового опитування дорослого населення, яке ми здійснювали у травні-липні 2019 р. Це дослідження мало широку географію, адже здійснювалася через мережу Інтернет, і охопило понад 100 населених пунктів – від сіл та селищ до обласних центрів. Найбільша кількість

респондентів була з м. Києва та Київської області, Одеси, Херсона, Миколаєва, Вінниці, Краматорська, Маріуполя, Львова, Івано-Франківська, Ужгорода, Житомира, Черкас, Харкова, Запоріжжя, Дніпра. Таке територіальне охоплення, що репрезентує, по суті, всі макрорегіони із різними історичними та соціокультурними особливостями, дає можливість говорити про загальнонаціональні тенденції, які формуються у дитячих мовних колективах при зміні пріоритетності первинного та вторинного соціумів. Загалом в опитуванні взяло участь майже 800 респондентів, що беруть участь у мовному вихованні дітей віком від 0 до 17-18 років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Очевидно, що мовна ситуація у кожній родині та мовна поведінка батьків є визначальною для формування / неформування білінгвізму, тому важливим є визначення кількісних показників щодо одномовності / двомовності дорослих. Так, визначаючи рідну для респондентів мову, ми зафіксували, що для переважної більшості рідною є українська (53,5%), для 18,3% – рідна мова російська, а 21,1% вважають рідною як українську, так і російську мову. Близько 5% респондентів визначили своєю рідною мовою «суржик».

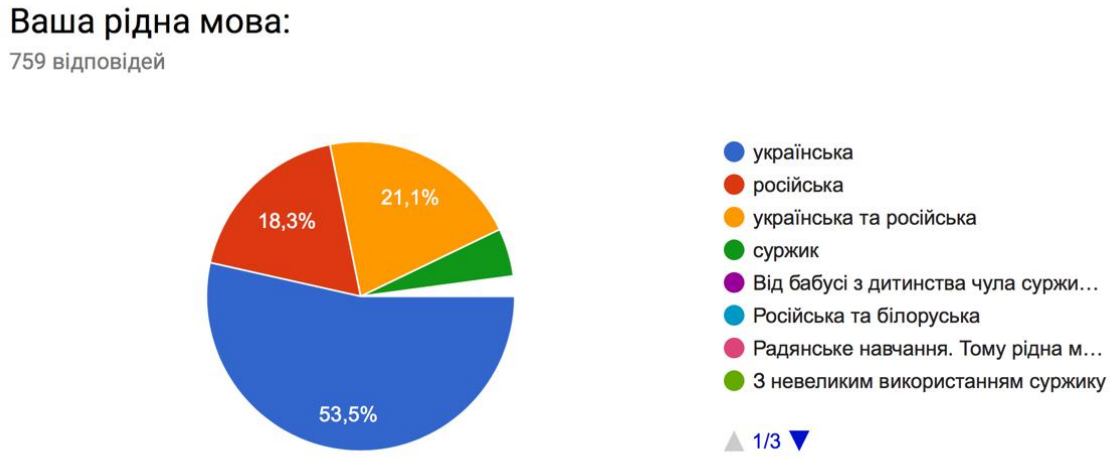

Ці дані підтверджують факт, що в Україні мовна ситуація може бути охарактеризована як білінгвальна із поширенням мішаних форм українсько-російського мовлення. Безпосередній зв’язок із поширеністю мішаних форм мовлення варто вбачати у відповідях респондентів щодо перемикання мовних кодів під час щоденної комунікації (у побуті): 32,7% дали ствердну відповідь на це питання; 27,8% зазначили, що інколи переходять з однієї мови на іншу; а для 35,2% респондентів варіант перемикання мовних кодів є неприйнятним, адже вони зберігають свою мовну стійкість незалежно від комунікативних умов. Тут також варто зазначити, що група респондентів, які не перемикають мовні коди, скоріш за все, не є винятково україномовною, адже з інших питань, що були поставлені респондентам при анкетуванні, варто виокремити частину респондентів, що принципово не використовує російську мову – кількісний показник цієї групи 9,7% від загальної кількості опитаних.

Чи переходите Ви з однієї мови на іншу під час щоденної комунікації (у побуті):

759 відповідей

Зважаючи на дані, що репрезентують мовну поведінку дорослих, маємо констатувати той факт, що у кількісному відношенні статистичні дані, які характерні для дитячого мовлення є відмінними, і можуть бути охарактеризовані більш позитивно. Так, при аналізі дитячого мовлення, варто розпочати з того, що переважна більшість батьків приймала рішення щодо впровадження певної стратегії мовного виховання – 67,9%, а для 22,8% респондентів це питання не є актуальним. Говорячи про стратегію мовного виховання, варто чітко розмежовувати загальнонаціональну стратегію мовного виховання українських дітей та індивідуальну (родинну) стратегію. Якщо загальнонаціональну стратегію мовного виховання українських дітей визначає держава (вона ж, тобто держава, і несе відповідальність за ефективність такої стратегії), то індивідуальна стратегія впроваджуєте на рівні первинного соціуму, тобто батьками. Індивідуальна стратегія мовного виховання – це система практичних засобів і підходів, що використовується для засвоєння мови / мов та формує навички продуктивної мовленнєвої діяльності (практика говоріння). Позитивним моментом у складній мовній ситуації України є те, що майже половина респондентів визначило як основну мову дитячого спілкування українську (49,4%), цей показник практично збігається із визначенням домінантної мови для родини в цілому – для 49,7% такою мовою є українська. Таким чином, можемо говорити про те, що впровадження індивідуальної стратегії мовного виховання для значної частини населення – це стратегія українськомовного виховання. Переважна більшість батьків моделюють ситуацію на рівні первинного соціуму у такий спосіб, щоб їхні діти були одномовними, а саме – українськомовними, адже лише 17,9% обрали дві мови – українську мову і російську, очевидно, намагаючись при цьому формувати координативну двомовність та навички перемикання мовних кодів. Варто також зазначити, що для 19,9% опитаних основною мовою спілкування в родині є російська.

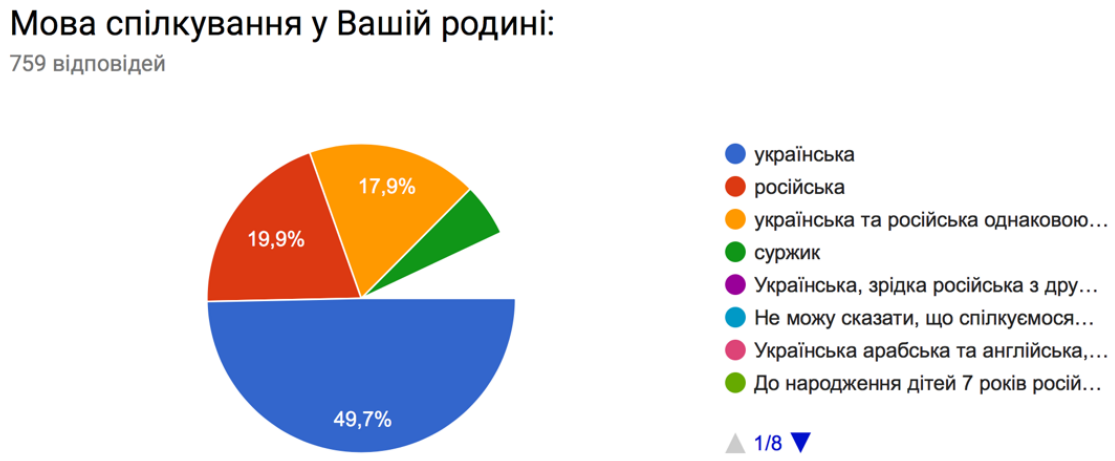

При описі соціолінгвістичних особливостей формування дитячого мовлення в Україні варто звернути також увагу на той факт, що серед дорослого і дитячого населення є відносно стійка група людей, для яких рідною і домінантною мовою виступають мішані форми українсько-російського мовлення, тобто суржик. Кількісні показники використання респондентами та їхніми дітьми мішаного мовлення практично збігається у декількох позиціях, цей показник знаходиться у межах 4,5-5,5% від загальної кількості опитаних. На нашу думку, це свідчить про нейтральність сприймання мішаної форми двомовності, усвідомлення особливостей її формування та небажання змінювати форму двомовності, докладаючи певних зусиль.

Таким чином, бачимо, що мова родинного спілкування є безпосереднім віддзеркаленням того, як говорять діти в Україні, принаймні на певному етапі розвитку чи при певних обставинах; і її показники корелюють із кількісними показниками рідної для батьків мови. Варто зазначити, що зміна пріоритетності первинного та вторинного соціумів впливатиме на подальший розвиток комунікативних навичок і практик, адже із входження в мовне життя дітей осіб із відмінною рідною/домінантною мовою відбуватиметься стихійне опанування мови у безпосередньому контакті з її носіями. Це, насамперед, стосується дітей із базовою українською мовою, які стають білінгвальними через вторинний соціум – інші діти/дорослі, розважальний контент. Ситуація із дітьми, чия домінантна мова може бути визначена як російська, є відмінною, адже такі діти в Україні апріорі є білінгвальними, оскільки здобувають освіту державною мовою.

Переважна більшість респондентів на питання про перемикання мовних кодів дало ствердну відповідь: 34,7% респондентів визначили, що їхні діти у повсякденному спілкуванні використовують як українську, так і російську мову; 23,5% опитаних вважають, що діти може змінити мовний код залежно від зміни обставин. Разом ці показники становлять 58,7% від загальної кількості, натомість лише 33,6% респондентів зазначили, що їхні діти не переходять на мову співрозмовника.

Такі дані, по-перше, свідчить про відсутність мовної стійкості серед дитячого населення і готовність дітей пристосовуватися під умов комунікативних актів, а, по-друге, про те, що більшість дітей в тій чи іншій мірі знає та використовує у повсякденній комунікації російську мову, і це наштовхує на думку, що мовна стратегія, зокрема українськомовна, що обиралася батьками, буде змушена зазнавати коректив, залежно від бажання/небажання формувати дитячий координативний українсько-російський білінгвізм.

Неформальна комунікація у дитячих мовних колективах, що часто супроводжується перемиканням мовних кодів у різних комунікативних ситуаціях призводить до того, що переважна більшість респондентів фіксує в українському дитячому мовленні помилки інтерференційного характеру під впливом російської мови (російські слова, невластиві українській мові граматичні конструкції) – 78,3%, і лише для 12,1% такі прояви мовної взаємодії не є характерними.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, кількісні показники взаємодії української та російської мов, як серед дорослого, так і дитячого населення свідчать про масовий характер контактного білінгвізму в Україні, зокрема його різних форм; і є однією з найголовніших особливостей, що безпосередньо впливають на формування українського дитячого мовлення. Попри те, що багато респондентів свідомо обирають стратегію неформування українсько-російської двомовності у своїх дітей, принаймні на рівні первинного соціуму (домінантність української мови в родинах), цей факт не впливає на подальше стихійне опанування російської мови на досить високому комунікативному рівні у безпосередньому контакті з її носіям, на що вказують дані щодо перемикання мовних кодів. Така, по суті, неконтрольована мовна ситуація серед дитячого населення України вимагає більш активного втручання з боку держави, а саме – закладів освіти, що мають враховувати факт комунікативної активності близькоспоріднених мов, їхнього навперемінного чи одночасного використання, стимулювати не розповсюдження мішаних форм українсько-російського мовлення серед дітей-білінгвів. Переважна більшість батьків, які взяли участь в опитуванні, підтверджують тезу про негативний вплив масової українсько-російської двомовності на українськомовну компетенцію дітей, адже часте перемикання мовних кодів призводить до появи помилок інтерференційного характеру, поширення мішаних форм мовлення серед дітей-білінгвів.

Літератури

1. *Выготский Л.* К вопросу о многоязычии в детском возрасте. Проблемы развития психики. Москва, 1983. Т. 3.

2. *Данилевська О.* Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. №2. С. 56-67.

3. *Evrin M., Osgood C.* Second language learning and bilingualism, Journal of Abnormal and Social Psychology, Supplement to XLIX, 1954.

4. *Lambert W. E.* Language, psychology, andculture. PaloAlto, CA, US: Stanford U. Press, 1972. 362 p.

5. *Leopold W. F.* Speech development of a bilingual child: A linguist's record: In 4 vols. – Vol. 1: Vocabulary growth in the first two years. – Evanston, III., 1939. – XIV, 188 p.; 2nd ed. 1954.

6. *Tchirsheva G. N.* Childhood bilingualism: the simultaneous acquisition of two languages. – St. Petersburg: Zlatoust, 2012. 488 p.

Reference

1. Vygotsky, L. (1983). *The question of multilingualism in childhood. Problems of development of the psyche* [*K voprosu o mnogoyazыchy`y` v detskom vozraste. Problemы razvy`ty`ya psy`xy`ky`*]. Vol. 3. Moscow (in Rus.).

2. Danylevska, O. (2013). *Types of Linguistic Behavior of Kyiv Students* [*Ty`py` movnoï povedinky` ky`ïvs`ky`x shkolyariv*]. *Ukrainian Language*, 2, pp.56 — 67.

3. *Evrin, M., Osgood, C.*, (1954), Second language learning and bilingualism, Journal of Abnormal and Social Psychology, Supplement to XLIX..

4. *Lambert, W. E.* (1972), Language, psychology, andculture. PaloAlto, CA, US: Stanford U. Press, 362 p.

5. *Leopold, W. F.* (1954), Speech development of a bilingual child: A linguist's record: In 4 vols. Vol. 1: Vocabulary growth in the first two years.Evanston, III., 1939. XIV, 188 p.; 2nd ed.

6. *Tchirsheva, G. N.* (2012), Childhood bilingualism: the simultaneous acquisition of two languages. St. Petersburg: Zlatoust, 488 p.

О. В. Шевчук-Клюжева,

Национальный университет «Киево-Могилянская академия»,
кафедра украинского языка

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕТСКОЙ РЕЧИ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются факторы формирования языковой личности в раннем детском возрасте в контексте массового украинско-русского двуязычия. Подается характеристика детской речи на уровне первичного социума, что дает возможность репрезентации общенациональной языковой ситуации; позволяет определить основные тенденции и проблемы. Проанализирована корреляция родным языком родителей, языком семейного общения и украиноязычной компетенцией детей.

Ключевые слова: языковая ситуация, билингвизм, детская речь, дети-билингвы, родной язык, доминантный язык, языковая компетентность.

O. V. Shevchuk-Kliuzheva,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»,
Department of Ukrainian Language

SOCIOLINGUISTIC PECULIARITIES FOR CHILD SPEECH DEVELOPMENT IN UKRAINE

The essay explores into factors for shaping a linguistic identity at an early childhood age in the context of massive Ukrainian-Russian bilingualism. Child speech is characterized on the level of primary social environment, which enables representation of the nation-wide linguistic situation; and helps identify trends and challenges. The correlation is studied between the parents' mother tongue, a language spoken at home, and the Ukrainian language competence of children.

The objective of the research is to consider sociolinguistic peculiarities for shaping child speech at an early age, on the basis of a large-scale survey of representatives of the child's primary social medium. The aim is to address specific tasks, such as to describe a theoretical aspect of the problem on the basis of foreign research; to represent the findings of survey among adult population in the context of shaping a child's linguistic identity; to trace a correlation between the parents' mother tongue, a language spoken at home, and the Ukrainian language competence of children.

The object of the research is child speech shaped in the settings of massive bilingualism. The subject matter of the research covers factors for shaping child bilingualism in Ukraine.

The materials for research are represented by the data of large-scale survey of adult population conducted in May-July, 2019. The survey covered a broad geography as it was administered via Internet and reached over 100 places in Ukraine.

Quantitative indicators of interaction between Ukrainian and Russian languages, both among adult population, and among children, indicate to a mass nature of the contact-based bilingualism in Ukraine, and its various forms in particular. It is the most important feature, among others, with a direct impact on the development of Ukrainian child speech. Despite the fact that many respondents consciously choose a strategy of non-developing Ukrainian-Russian bilingualism with their children, at least on the level of primary social environment (dominant Ukrainian language in families), the fact does not affect further spontaneous learning of the Russian language on a rather high communicative level in direct contact with native speakers, which is evidenced by the data on switching linguistic codes. The survey findings prove the negative effect of mass Ukrainian-Russian bilingualism on Ukrainian language competence of children. The latter fact is related to frequent switching of linguistic codes and leads to interference-caused mistakes, widespread mixed speech forms among bilingual children.

Key words: linguistic situation, bilingualism, child speech, a bilingual child, mother tongue, dominant language, linguistic competence.

UDC 81'33
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206507

S. O. Kaleniuk,
PhD (Philology), Associate Professor,
Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University,
Associate Professor of Generel and Applied linguistics Department;

L. O. Savchuk,
the fifth-year student of the specialization "Applied linguistics",
Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University

THE CONCEPT OF «TIME» IN UKRAINIAN AND GERMAN LINGISTIC WORLDVIEWS

The article deals with the concept of «Zeit» in Ukrainian and German culture of language. A comparative analysis of the concepts «time» and «Zeit» in Ukrainian and German national view of the world through proverbs is accomplished. The study shows the features of the culture of language complemented by the category of time. Analysis of the synonyms of the names of the concept «time / Zeit» and analysis of the figurative component of the concept «time / Zeit» is accomplished.

The purpose of the article is to investigate the category of time on the material of the proverbs of Ukrainian and German linguoculture and to perform a comparative analysis of concepts. The goal could be explained by the growing interest in linguistics in the ontological categories of being and consciousness, which has grown in recent years. The other question is the lack of fundamental works in linguistics in which the category of time in Ukrainian was studied and compared. The subject of the study is the category of time in Ukrainian and German linguistic cultures. The subject of the study are proverbs about time in Ukrainian and German.

Methods of this study are the inductive method, analysis, definitional and comparative methods.

People in German and Ukrainian linguistic cultures compare time with vegetables. The main feature of them is ripening. Two nations also connect time with the bird. It is a symbol of hard work and early uprising. Germans use such lexemes as «oats» and «barley» in the conceptualization of the category of time. Ukrainians use such words as «apple», «hay», «mushrooms», «bast». These are the distinctive features of Ukrainian linguistic culture. Ukrainians contrast time and the following concepts: «horse», «pitchfork» and «cart». It is noticed that the name of the concept «time» in the Ukrainian language has two meanings, which have neither lexical nor semantic variants of the name of the concept «Zeit».

The conceptualization of time among Ukrainians and Germans has both common and distinct features. German culture belongs to monochronous, Ukrainian culture belongs to the contrary one – polychromous, which makes a lot of difference between these two cultures. In Germany human relationships are sacrificed for work efficiency. In Ukraine culture human communication is more important than a fixed term or interests.

Key words: concept, category, linguistic worldview, the culture of language, proverb.

One of the most important mental formations of all human existence is the concept of time as a fundamental notion of philosophy and cultural studies. Time is an inalienable attribute of the existence of the entire material world. In this regard, the category «time» is the object of study of many humanities including linguistics, where relevant observations are frequently made with the involvement of linguocultural tools.

The linguocultural aspect allows us to create a new, synthetical idea about time as one of the components of the linguistic worldview since it requires the involvement of a broad cultural context, scientific knowledge and ethnic features.

The issue of researching the linguistic worldview of a certain linguistic culture is one of the current and relevant problems of linguistics. Determining the structure and attributes of the linguistic worldview makes it possible to understand the patterns of intellectual and aesthetic growth of a nation at a certain stage of development.

The theory of the concept as a linguocultural unit is represented by modern schools and directions: V. Demiankov and O. Kubriakova (the direction of cognitive linguistics), S. Vorkachov and V. Karasik (linguoconceptual direction), J. Sternin and Z. Popova (cognitive and semantic direction), O. Zalevska, Y. Sorokin and E. Tarasov (psycholinguistical direction). The ethnic side of the question of the concept of «time» was explored by L. Humylov, S. Tolsta, T. Tsyvian, S. Nikitina, V. Mokienko.

Linguistics repositories have many works devoted to the issue of verbalization of time. It is worth mentioning some scientific investigations made by O. Zadorozhnaya, O. Maslo, T. Pavliuk and L. Prokopovych that were performed on the materials of Ukrainian-language sources. The works of Y. Cherepova, Z. Dudarova, I. Riabenka highlights the specificity of the concept of «time» in foreign cultures, especially English and Russian. The contrastive researches that compare linguocultural potential in Ukrainian and English (I. Kondratiuk), as well as Ukrainian and German (M. Blazhko) linguistic worldviews are equally important for science. However, such researches have so far been performed on the basis of the authors' texts. In this regard, our attempt to establish the linguocultural potential of the concept of «time» in Ukrainian and German linguistic worldviews is based on the factual background of proverbs. That has not been explored properly yet, which makes our scientific research relevant.

The purpose of the article is to perform a comparative analysis of the concepts of «time» and «Zeit» in Ukrainian and German linguistic worldviews are based on paremiological units. The object of the study is the concept of «time» in Ukrainian and German linguocultures. The subject of the study is the proverbs for denoting the concept of «time» in Ukrainian and German.

According to the purpose of the study, we distinguish tasks:

– to describe the concept of «time» in Ukrainian and German languages;

– to perform a definitive and comparative analysis of the names of the concept of «time» based on proverbs;

– to identify axiological content in the perception and awareness of time by native speakers of Ukrainian and German languages;

– to analyze the figurative component of the concept of «time / Zeit».

I. A. Sternin noted «the concept of the worldview should be understood as an orderly set of knowledge about reality that has formed in the public consciousness». It is the perception of reality that helps to feel psychological resilience, as each member of the language community tries to create his or her own simple and clear worldview. The relation between the real world and language is expressed in the following scheme:

Real world (subject) – thinking (imagination) – language or speech.

It should be noted that linguistic worldview is closely related to the national worldview. In the thinking of each ethnic group, there is a process of conceptualization of the national worldview. This conceptualization comes together with the formation of the general worldview. O. P. Kanalash points out that the national worldview is a part of the national outlook that is a holistic, systematic view on the world of representatives of a particular national community.

According to V. I. Karasik, the concept is mental formations, which are significant conscious typed fragments of experience and are stored in human memory. V. I. Karasik believes that the cultural concept in the language consciousness is presented as a multidimensional network of meanings expressed by lexical, phraseological, paremiological units, precedent texts, etiquette formulas, speech and behavioral tactics that reflect social life [3, p. 34].

Linguocultural concept is a simple and complex notion at the same time. Different linguists give it a different definition. However, we follow the opinion of V. I. Karasik that cultural concept is a multidimensional network of meanings expressed by lexical, phraseological, paremiological units, precedent texts, etiquette formulas, speech and behavioral tactics that reflect social life [3, p. 35].

During the communication between representatives of different cultures, there is a discord in their perception of certain values. Culture as a system of values exists in four spheres: everyday life, ideology, religion and art. Everyday life is expressed in the social experience of society, rules of conduct, customs. This sphere is not only the first where cultural values appeared but also is foundational in the formation of a personality that begins in childhood when a person is not able to embrace ideological, religious and artistic values in full. The everyday interaction between people is reflected in the historical memory of the ethnos since the domestic culture mainly contains «eternal» values and is the basis for the existence of ideology, religion and art. One of the primary and most common domestic values is the category of «time» which is used by people to evaluate the surrounding reality [5, p. 103].

The category of «time» is one of the primary and most common domestic values, which is used by people of a particular culture to evaluate the surrounding reality. E. Hall defined cultures with predominant monochronic or polychronic use of time. In monochronic cultures (England, USA, Scandinavian countries, Germany) time is structured. A person lives on a clear schedule. Human relationships suffer for the sake of the benefit of labor efficiency. In polychronic cultures (Arab countries, Latin American) people often do several things at once. Human communication is appreciated more than labor efficiency. Elements of one culture or another may be present in different cultures with one or the other being dominant. Ukrainian culture is characterized by a polychronic perception of time while German culture is monochronic [7, p. 341].

The monochrome system is widespread among Western peoples. It implies almost material perception of time, its values and means a focus on one kind of activity. Western people are afraid to be late, to fall out of a rhythm that equates to an existential catastrophe (one form of it is unemployment). In opposition, Ukrainian monochronic culture is characterized by «temporal pluralism», a quiet life and disrespect for their own and others' time [4, p. 27].

The polychronic perception of «time» by Ukrainians can be explained by the representation of space as a deepening into «the wavy softness of the forest-steppe» or «endless distance of the steppe». This leads to the striving of perfection and infinity. Representatives of monochronic German culture associate space with the image of «closed

doors», isolation and limitedness. Qualifying category of the concept of «time» is a universal parametric concept.

There may be misunderstanding between people who belong to different temporal systems while they have contact. It happens, as they need to adjust to another temporary system. In addition, it is important to remember that it is wrong to react to the actions of people from another type of temporal culture in the same way as to the actions of people who belong to our temporal system.

In the scientific literature, the term «temporality» has been frequently used lately and quite often, it is used unreasonably. Temporality is often equated to the concept of time, which is considered erroneous. The tradition of using the concept of temporality came from the existential philosophy of E. Husserl and was developed in the works of M. Heidegger. To understand the temporality better we can refer to an etymological analysis of German terms. Thus, in German, «time» is Zeit, «temporal» is zeitlich, and «temporality» is Zeitlichkeit where Keit is «quality». So, temporality is a qualitative awareness of being in general. Therefore, it is considered that the equation of categories of time and temporality is wrong and erroneous [5, p. 104].

The future for Ukrainian is synonymous with obscurity and uncertainty. No one ever knows what will happen and does not try to find it out. Ukrainians are more likely to entrust their fate into the hands of «destiny»: what was that we saw, what will be that we will see. Let it be what will be - we will bare everything [2, p. 51].

This attitude to life is not accidental, it is based on the Christian idea that the future depends on the will of God and man cannot influence it in any way. The proverbs «Дав Бог рану, дасть і ліки» (*God gave wounds, then He will give cure*) «Дасть Бог день, дасть і прожиток» (*God will give day, then will give and sustenance*) reflect the detachment of the future from the present. Ukrainian culture has formed a superstitious attitude to the future, so people are afraid to plan something because it may not happen (their plans have interfered with God's plan): «Не кажи «гоп», поки не перестрибнеш» (*Don't say «hop» until you jump over*) or «Хочеш розсмішити Бога – розкажи йому про свої плани!» (*If you want to make God laugh, then tell him about your plans!*) [2, p. 53].

Ukrainians are agile and sociable. They accustomed to doing many things at once and to planing the sequence of cases not on a schedule, but the degree of relative attractiveness, the significance of a particular event at a particular moment. Ukrainians usually plan only in general terms, like doing several things at once, can work at any time, are not punctual, often have an unpredictable schedule and change plans if it is necessary. Unlike Germans, they are primarily people-oriented. They often use contacts and entrust them to relatives in dealing with cases. Ukrainians can talk for hours on the phone. Representatives of Ukrainian linguoculture rarely make records, which is why they often lose the necessary information from their memory. Moreover, one of the most striking features is that they mix personal and professional [5, p. 105].

Germans usually plan their lives, make a schedule and arrange activities in a certain sequence. Germans systematically plan their future, do only one thing at a time. They only have a strictly fixed time to work. They are very punctual, which became a prominent and well-known feature of mentality and a subject for jokes. It is no coincidence that British Prime Minister W. Churchill in his time emphasized: «No people carries out as much preparation and planning as Germans, but equally no other people finds themselves so confused when their plans fail». Representatives of German linguoculture obey schedules and clearly defined timetable. They lay it out into stages and strictly follow the plan during working on projects,. Unlike Ukrainians, they are primarily job-oriented. They entrust their

affairs to competent colleagues and follow the established procedure. Telephone conversations are marked by short duration. Germans often make notes and distinguish personal and professional [5, p. 107].

The attitude of Germans to time is traced in proverbs and sayings, which are different from Ukrainian. Even the proverbs, which are quite similar, reflect differences in the mentality of Ukrainians and Germans. When a Ukrainian has to «сім разів відміряти і один раз відрізати» (measure seven times and cut once), a German only measures twice «Besser zweimal messen, als einmal vergessen» (*Better to measure twice than forget about it*) [2, p. 78].

German punctuality, striving for orderliness is often associated with the expectation of getting benefits from the rational use of time. *Who does not come in time receives what remains* («Wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen/essen/sehen, was übrig bleibt»). The value of time is postulated by the adverbs «Die Zeit ist zu kostbar, um sie falsxhen Dingen zu verschwerden» (*Time is too precious to spend it on fake affairs*).

The prudence and scrupulousness of Germans are also reflected in such adverb as «Vorrede mact keine Nachrede» (Preliminary agreement eliminates the reproach in the future). The relevance of this idea is proved by the following adverbs «Vorsorge verhütet Nachsorge» (predictability prevents hassle), «Vorrede spart Nachrede» (foreword reduces conclusion) [8, p. 16].

Ukrainians and Germans are very different in their use and perception of time. The first are more people-oriented, while the second are job-oriented. It turns out that the consciousness of speakers of different languages perceives the same life phenomena similarly, but some have differences. The clear difference between the ethnic groups lies in the «fear» of planning and in the preference of the spiritual over the material for Ukrainians.

The analysis of the semantics of concept names by definition has defined that there are many similarities and differences in the sign structure of concept names. The actual layer of concepts «Zeit» and «time» expresses the definitive structure of the components. So, definitive features can be set: movement (Ablauf, vergänglich); space itself (Zeitraum); localization (Zeitpunkt, Diesseits); container sign (innerhalb); a dimensional sign of size (groß); duration (Dauer); integrity (Gesamtheit); divisibility into parts (Teil); an indication of certainty (bestimmt); the 'history' sign (geschichtliche Entwicklung). Time has the meaning of «world» (Welt), «life» (Leben) [8, p. 15].

The analysis of generalized definitions of concept names has shown that there is a difference in the conceptual component of concept names. The name of the concept «time» in the Ukrainian language has two meanings that are not present in the lexical-semantic variants of the name of the concept «Zeit»: «auspicious, right moment» and «a period in a consecutive change of hours, days, not occupied with a job, affairs, left for rest, leisure etc» [8, p. 274]. But in German, the name of the concept «Zeit» has the meaning that is not present in the lexical-semantic variants of the name of the concept of «time» in the Ukrainian language «das vergängliche Diesseits (a transient/temporal terrestrial world)» [1, p. 1115]. The analysis of synonyms has not shown any significant differences, but the synonym for the name of the concept «Zeit» Alter (age) stands out among others, in the Ukrainian language there is no such synonym for the concept of «time».

We compared phraseological units and divided them into groups. The first group has German phraseological units with the meaning of time. The second group has a word- for-word translation of these phraseological units into Ukrainian. The third group consists of Ukrainian equivalents of German phraseological units that were selected by us. Proverbs were selected from these sources: Duden: das Bedeutungsworterbuch, Dictionary of the

Ukrainian Language: in 11 volumes, Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language: in 2 volumes. 27 phraseological units of German linguoculture are equivalents to 50 phraseological units of Ukrainian linguoculture (several Ukrainian phraseological units can be equivalents to one German). The phraseological units are divided into three groups according to the meaning: identical, identical (have common lexical units) and different in meaning. The largest group is «partially identical» for example Germ. *Der frühe Vogel fängt den Wurm* (The early bird catches the worm) [1, p. 1045] and Ukr. *Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють* (Early birds drink dew and late cry) [2, p. 335], Germ. *Spare in der Zeit, so hast du in der Not* (Save time then there will be something to survive when you are in need.) [1, p. 1116] and Ukr. *Бережи час, час за гроші не купиш* (Save time, you won't buy time for money) [7]. The smallest is the group of identical phraseological units: German. *Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen* (Do not put off until tomorrow what you can get today) [1, p. 209], Ukr. *Не відкладай на завтра того, що можна зробити сьогодні* (Do not delay for tomorrow what can be done today) [2, p. 338]. There is one more group «different in meaning», which is placed between these two: Germ. *Man muss sich nach der Zeit richten, sie richtet sich nicht nach uns* (You have to adjust to the time, it does not have to adjust to us) [1, p. 1115] and Ukr. *Час – не кінь: не підженеш, та й не зупиниш* (Time is not a horse. You will not hurry it, and you will not stop) [2, p. 338], *Час – не віл: його не налигаєш* (Time is not an ox. You will not keep him) [2, p. 338]. As «partially identical» is the largest group (have common lexical units), we concluded that German and Ukrainian linguocultures have common features in perception of time, but some features characterize their specificity.

Comparison of German phraseological unit «*Die Zeit rinnt einem durch die Finger*» (time flows through fingers) and Ukrainian «*Час не жде (не чекає)*», «*Час тіснить*» («Time does not wait», «Time presses») shows that Germans equate *time* to *sand*. Indeed, sand cannot be held in a hand, it will certainly pour out of it. German phraseological unit equates *time* to *water* because it «pours out, flows» through fingers like water (the word *rinnen* means «to flow, to pour» [1, p. 507]. Ukrainians have a different idea about the flow of time: time does not wait; it floats with its current. Besides, time also presses (to make tight, narrow, to take up space, something that lies somewhere; figurative meaning: to deprive feeling of lightness, ease, to be a hindrance, an obstacle for someone while being close to someone). That means that time deprives man of something, the flow of time is an obstacle that cannot be overcome.

German phraseological unit emphasizes «*Andere Jahre, andere Haare*» (other years - other hair). Hair changes over time. Ukrainian equivalents are the phraseological units «*Настане час – не стане й нас*» (The time will come when we will no longer exist) and «*Що вік, то інший світ*» (Every age is another world). That means that the world changes over time. New inventions appear, people are learning more and more about the world, but wars continue despite the level of development of our civilization. Other years mean other people and another world.

A comparison of the group of phraseological units has shown and proved a well-known difference between the mentality of Germans and Ukrainians: hope for yourself and hope for someone (something, often fortune). Thus, it can be seen from a phraseological unit «*Der frühe Vogel fängt den Wurm*» (an early bird catches a worm) that the bird catches the worm by itself, no one gives it to it (fangen – to catch) [1, p. 1045]. In Ukrainian linguoculture if a person wakes up and does things in the morning, then someone gives him/her something or he or she is lucky. Thus, in the proverb «*Хто рано встає, тому Бог дає*» (God give to whom who rises early) God or higher power gives to a human. In the

proverb «*Хто не довго спить, тому щастить*» (Who does not sleep long gets luck) luck helps man. A common element in the conceptualization of the category of time is the lexeme «bird»: «Der frühe Vogel fängt den Wurm», «Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють».

A German proverb teaches «Spare in der Zeit, so hast du in der Not» (save time then you will have when you are in need). A Ukrainian proverb says «Бережи час, час за гроші не купиш» (Take care of time. You will not buy time for money). The similarity is that the Germans save time (sparen - save) and Ukrainians бережуть (take care). It means that both nations are eager to use time wisely, not to waste it, because it will not be possible to buy it.

Most of the analyzed German phraseological units have the equivalent in the Ukrainian language. For four different German proverbs, we have not found equivalents in the Ukrainian language: *Schlimme Nachricht kommt stets zu früh, eine gute Nachricht kommt stets gelegen* (Bad news always comes too early, good news always comes in time) [1, p. 667], *Ordnung, Ordnung, liebe sie, sie erspart dir Zeit und Mühe* (Order, order, love it and it will save you time and effort) (a prominent feature of German mentality «Ordnung» shows itself even in the category of time) [1, p. 1116], *Mit der Zeit gewöhnt man sich an alles* (You get used to everything over time) [1, p. 1115], *Heute ist die beste Zeit* (Today is the best time) [1, p. 1115]. It is interesting to compare the translation of German phraseological units and Ukrainian equivalents, for example German. *Eile mit Weile* [1, p. 346] is translated as «hurry up slowly». Ukrainian equivalents are *Зробив наспіх, як насміх* (If you did something quickly, it can be amusingly or badly done), *Поспішити – людей насмішити* (If you hurry up, you make people laugh), *Скорий поспіх – людям насміх* (If you hurry up, people will laugh at you), *Зроблено спішно, тому й смішно* (It is funny because it is done quickly). Representatives of both linguistic cultures are eager to spend time wisely, not to waste it. In German linguistic culture, hours are equated to tides and ebbs: *Zeit, Ebbe und Flut warten auf niemand* (Time, ebbs and flow wait for no one) [1, p. 1115].

Comparison of German phraseological units «*Erst die Arbeit, dann das Vergnügen*» (first job, then pleasure), «*Erst die Arbeit, dann das Spiel*» (first job, then game) and Ukrainian «*Попрацюй уліті (улітку), відпочинеш узимі (узимку)*» (Work in summer, relax in winter), «*Іди в гості сміло, як не жде дома діло*» (Go visit boldly if you do not have any job at home) shows that Germans have games and pleasure after work and Ukrainians love to visit. Thus, we trace the great value of lively communication and visiting friends among Ukrainians. From the proverb «*Попрацюй уліті (улітку), відпочинеш узимі (узимку)*» we understand that Ukrainians have always been farmers and pastoralists. However, it is necessary to work well in spring, summer and autumn to cultivate the land and store food (hay, forage) for cattle and in winter is time to rest.

An interesting opposition is formed by the phraseological units «Die Zeit ist reif» (time has ripened) and «Година впала» (Time has fallen), «Настала година (настав час)». (Time has come). So Germans compare time to a vegetable or a fruit because it ripens (reif – ripe) like a vegetable or a fruit. For Ukrainians time is the personification of something animate. It falls as if it suddenly comes.

Using comparative analysis of paremiological units, it is established that in the conceptualization of the category of time, representatives of German and Ukrainian linguocultures compare time with vegetables. Their main characteristic is ripening and with other gifts of nature for example Germ. *Der Hafer wird vor der Gerste nicht reif* (Oats do not ripen before barley), *All Ding währt seine Zeit* (All things have their time), *Die Zeit ist noch nicht reif* (Time has not ripened yet) [1, p. 500, 1115, 1116] and Ukr. *Прийде*

врем'ячко – достигне яблучко і само відпаде (Time will come and an apple will ripen and fall), *Усякий овоч має свій час (усякому овочеві свій час)* (Every vegetable has its time), *Порою сіно косять* (Sometimes hay is mowed) [2, p. 334], *Тоді дери луб'я, як дереться* (Pull out bast while it can be pulled out), *Минуло літо – не ходи в луг по калину* (When summer has gone, do not go to meadow to have viburnum), *Не тепер по гриби ходити: восени, як будуть родити* (Do not go to gather mushrooms now. Go when it is autumn, as they will be) [7]. A distinctive feature of the German linguistic worldview is the use of lexemes *oats, barley* and Ukrainian linguistic worldview words *apple, hay, mushrooms and bast*. Ukrainians conceptualize time with concepts such as «horse», «ox», «cart» (examples of proverbs with components *horse* and *ox* are above), for example Ukr. *Час, мов віз: з гори чухрає, його не доженеш* (Time is like a cart. It goes down from the mountain, you will not catch it) [2, p. 338].

German punctuality, striving for orderliness is often associated with a hope for getting benefit from rational use of time. Someone who does not come in time receives what remains: Germ. *Wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen/essen/sehen, was übrig bleibt* (If you do not come at the right time, you have to take/eat/see remains) [1, p. 1015]. The value of time postulates by proverb *Die Zeit ist zu kostbar, um sie falsxhen Dingen zu verschwerden* (Time is too precious to be wasted on wrong things) [1, p. 1121].

The concept of «time» is the basis of the temporal organization of human consciousness. It helps to form the mental values of the representatives of different cultures that belong to the everyday sphere of life. The perception of the concept of «time» is the result of the social experience of society, which must be the basis for interpersonal relationships.

So, firstly, time is the basis for the formation of culture. Secondly, as time is a cultural code, it carries the sense of the historical epoch of culture, determines its existence and memory. Thirdly, the presence of a rhythm of culture determines the temporal essence of culture. Fourthly, time and temporality are formative components of culture in general. Moreover, they are in constant and inseparable connection.

So, having studied the concept of «time» in Ukrainian linguoculture and the concept of «Zeit» in German linguoculture on the material of the proverbs of two languages we concluded that the conceptualization of time among the representatives of these cultures has both, common and distinct features. That is connected with peculiarities of the mentality of Ukrainians and Germans. German culture belongs to the monochronic. The evidence of that is paremiological units for the designation of time, which primarily express its limitation (compare, Germ. *Besser zweimal messen, als einmal vergessen* and Ukr. *Сім разів відміряй – один раз відріж*). However, Ukrainian culture is polychronic, so the representatives of our linguistic culture do not pay much attention to the limitation of time and space.

Література

1. *Duden*: das Bedeutungsworterbuch : 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. He rausgegeben von der Dudenredaktion. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich : Dudenverlag, 2010. 1152 p.

2. *Дубенко О. Ю.* Англо-американські прислів’я та приказки : навч. посіб. для ВНЗ. Вінниця : Нова книга, 2004. 416 с.

3. *Карасик В. И.* Лингвокультурная концептология: учеб. пособие. Волгоград : Парадигма, 2009. 116 с.

4. *Колесник І. І.* Українська культура та історіографія: історія ментальностей. *Український історичний журнал*. 2002. № 1. С. 26–37.

5. *Самофалова М.* Категория времени как основа темпоральной организации сознания представителей разных культур. *Альманах современной науки и образования*. № 11. 2015. С. 103–105.

6. *Словник української мови*: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 11. С. 2.

7. *Толстой Н. И.* Язык и народная культура : Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. М. : Индрик, 1995. 512 с.

8. *Цивьян Т. В.* К семантике пространственных и временных показателей в фольклоре. Когнитивные аспекты языковой категоризации. Рязань : Изд-во Рязанск. гос. пед. ин-та, 2000. С. 13–16.

References

1. Duden (2010). Das Bedeutungsworterbuch : 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage / Herausgegeben von der Dudenredaktion. Dudenverlag, Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich, 1152 p.

2. Dubenko, O. Yu. (2004), *Anglo-American proverbs and sayings* [*Anhlo-amerykanski pryslivia ta prykazky*], Nova Knyha, Vinnytsia, 416 p.

3. Karasik, V. I. (2009), *Linguocultural Conceptology* [*Lingvokulturnaya kontseptologiya*]. Paradigma, Volgograd, 116 p.

4. Kolesnyk, I. I. (2002), *Ukrainian culture and historiography: the history of mentalities* [*Ukrainska kultura ta istoriohrafiia: istoriia mentalnostei*]. Ukrainian Historical Journal, No.1, pp. 26–37.

5. Samofalova, M. (2015), *The category of time as the basis of the temporal organization of consciousness of representatives of different cultures* [*Kategoriya vremeni kak osnova temporalnoj organizaczii soznaniya predstavitelej raznykh kultur*]. Almanac of modern science and education, No.11, pp. 103–105.

6. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian language* [*Slovny`k ukrayins`koyi movy`*]. (Vol. 11). Naukova Dumka, Kyiv, 247 p.

7. Tolstoi, N. I. (1995), *Language and folk cultur* [*Yazyk i narodnaya kultura*]. Indrik, Moscow, 512 p.

8. Tsyvian, T. V. (2000), On the semantics of spatial and temporal indicators in folklore [*K semantike prostranstvennykh i vremennykh pokazatelej v folklore*]. Cognitive Aspects of Language Categorization, Riazan State Pedagogical University, Riazan, pp. 13–16.

С. О. Каленюк,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
кафедра загальної та прикладної лінгвістики;

Л. О. Савчук
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
кафедра загальної та прикладної лінгвістики

КОНЦЕПТ «ЧАС» В УКРЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

В статті розглянуто концепт «Zeit» крізь призму української та німецької лінгвокультур, здійснено порівняльний аналіз концептів «час» і «Zeit» в українській і

німецькій національних картинах світу на матеріале паремій. В дослідженні визначено особливості лінгвокультурем щодо категорії часу, виявлено аксіологічний смисл у сприйнятті й усвідомленні часу носіями української та німецької мов, проаналізовано синоніми імен концепту «час / Zeit» та образний складник концепту «час / Zeit».

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, лінгвоконцептологія, порівняльний анализ, національна картина світу.

С. А. Каленюк,
Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского,
кафедра общей и прикладной лингвистики;

Л. А. Савчук
Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского,
кафедра общей и прикладной лингвистики

КОНЦЕПТ «ВРЕМЯ» В УКРАИНСКОЙ И НЕМЕЦКОЙ НАЦИОНАЛЬНЫХ КАРТИНАХ МИРА

В статье рассмотрен концепт «Zeit» сквозь призму украинского и немецкого лингвокультур, осуществлено сопоставительный анализ концептов «время» и «Zeit» в украинском и немецком национальных картинах мира на материале паремий. В исследовании обозначены особенности лингвокультурем по отношению к категории времени, обнаружено аксиологический смысл в восприятии и осознании времени носителями украинского и немецкого языка, осуществлен анализ синонимов имен концепта «время / Zeit» и анализ образной составляющей концепта «время / Zeit».

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, лингвоконцептология, сопоставительный анализ, национальная картина мира.

УДК 81'23
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206510

Т. Ю. Ковалевська,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри української мови;

А. В. Ковалевська,
канд. філол. наук,
Одеський регіональний інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України,
доцент кафедри української та іноземних мов

МОДЕЛІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОНГРУЕНТНОСТІ БРЕНД-ЕРГОНІМА І РЕКЛАМНОГО СЛОГАНУ

У статті доведено базову роль *бренд-ергоніма* в комерційній рекламі, визначено його структурно-семантичні різновиди; встановлено функційні та семантичні типи *рекламного слогана*; уведено поняття *семантичного конектора* як сприйняттєвого ідентифікатора рекламованого товару; на базі експериментальних досліджень сформовано моделі досягнення конгруентності між елементами зазначеної тріади, що максималізує сугестійний ефект рекламного повідомлення в цілому.

Ключові слова: бренд-ергонім, рекламний слоган, семантичний конектор, конгруентність, сугестія.

За М. МакЛюеном, сучасний інформаційний простір тяжіє до всеохоплення, всебічної інтеграції, зокрема зумовленої наявністю засобів масової інформації [23], всі складники якої (телебачення, радіо, преса, комп'ютерна мережа Інтернет) просякає реклама – надзвичайно активізований сьогодні комунікативний феномен. Бурхливий розвиток усього рекламного мегадискурсу, представленого єдністю комерційної, політичної та соціальної реклами [9], відповідно визначається стрімким зростанням кількості компаній – виробників широчезного кола різноманітних товарів, загостренням політичної боротьби, пропагуванням вищих моральних цінностей громадянського суспільства, що в цілому унеобхіднює розробку модерних, креативних технологій оптимізації рекламної комунікації, насамперед пов'язаних з употужненою сугестійністю як її домінантною ознакою (Дж. Брайант, Г. Джовет, В. Зірка, Т. Ковалевська, О. Макєдонова, Е. Пратканіс, Н. Слухай, О. Толкунова та ін.).

Надзвичайно актуальним це завдання виявляється в сегменті комерційної реклами з огляду на її медійні обсяги – вона становить максимальний сегмент сучасного рекламного простору (Ю. Бернадська, В. Капран), функційну специфіку

(О. Олексюк, Л. Хавкіна) та обшир предметного представлення - від задоволення вітальних потреб до рівнів самоідентифікації (А. Маслоу). Зазначені характеристики привернули активну увагу науковців, насамперед – лінгвістів, оскільки, попри креолізований характер комерційної реклами (О. Анисимова, М. Зубкова, Л. Рюмшина), її мовний складник, переконливий і впливовий і гіперструктурний [1, с. 322] виконує стрижневу роль у всій структурі рекламного повідомлення (І. Іванова, Д. Скнарьов). З огляду на це вже доведено наскрізну сугестійність рекламного мегадискурсу в цілому (А. Мельников, В. Різун, Л. Рюмшина, О. Феофанов), здійснено різноаспектний аналіз мовних компонентів комерційної реклами (Дж. Вітале, О. Горячев, О. Медведєва, О. Шейгал), описано комплекс актуальних лінгвосеміотичних засобів увиразнення рекламної сугестії (Є. Анікін, Т. Семенюк, В. Степанов, О. Щербак), виявлено низку застосовуваних стратегій і тактик мовленнєвого та комунікативного впливу (І. Дзялошинський, О. Іссерс, Г. Копніна, В. Музикант), установлено архітектоніку рекламного повідомлення й описано рекламний слоган (**РС**) як його структурно-смисловий концентр (В. Кеворков, І. Морозова, О. Пономарьова, Ю. Шатін), виокремлено ключові слова слоганімікону сучасної комерційної реклами (О. Зелінська, О. Олексюк, Л. Сахарний, М. Славінська) та навіть здійснено їхню психолінгвістичну інтерпретацію (О. Денисевич, Т. Ковалевська, Н. Кутуза). В цих же межах увагу дослідників привернули й онімні елементи рекламного повідомлення (РП) як його невід'ємні складники, оскільки будь-яке РП, крім потенційно активних назв товарних марок і знаків (хоч їх уналежнення до онімів і до сьогодні викликає суперечки науковців (Н. Лиса, Т. Соболева, О. Суперанська, Л. Фещенко), антропонімних, топонімних та інших онімних класів (які найчастіше виконують роль локально-темпоральних чи аксіосистемних маркерів), обов'язково містить пропріальну ідентифікацію рекламованого товару/послуги, що в ономастичному вимірі вивчення РП насамперед стосується його ергонімного складника, вже схарактеризованого в структурно-семантичному та психолінгвістичному аспектах (О. Белей, Н. Кутуза, В. Москович, О. Судомоїна та ін.). Проте ступінь та умови відповідності, семантичної корелятивності між назвою фірми-виробника, тобто ергонімним компонентом (бренд-ергонімом) та власне слоганом і його семантичними конекторами як сприйняттєвими ідентифікаторами рекламованого товару і до сьогодні не встановлено попри те, що, по-перше, саме ці компоненти є константними в структурі РП, а отже, виступають його потужними сугестогенами; по-друге, оскільки будь-який сугестійний ефект зредуковується неузгодженістю (структурною, семантичною, синтаксичною та ін.) його складників та відповідно - употужнюється в разі стратегічного збігу, синтезу його смислових домінінт у цілісний гештальт, то глибинна конгруентність зазначених компонентів РП максималізує його сугестійну потужність як основну функційну ознаку; по-третє, врахування ергонімної специфіки як своєрідної точки відліку, ab ovo РП надасть змогу «узгодити» смислові вектори всього його спектру і створити комфортний для декодування інформаційний сегмент з огляду на те, що «...власні назви відрізняються від загальних серед іншого тим, що їх семантична глибина є необмеженою» [4, с. 194] і саме «...оніми є не матеріалом, а фундаментом...» [3, с. 90] реалізації мисленнєвих структур людини. Рекламні ергоніми у нашій роботі дефінуємо як бренд-ергоніми (БЕ) - тобто як вербалізоване ім'я бренду в безпосередньому зв'язку з репрезентованою ним товарною категорією, маркетинговою специфікою і ринковими статусами, розглядуване в лінгвістичному аспекті. Отже, встановлення відповідних моделей смислової корелятивності в тріаді

бренд-ергонім (БЕ) – семантичний конектор (СК) – рекламний слоган (РС) уможливить узгодження базових конструктів дієвої, сугестійно активної реклами та водночас - чітку кваліфікацію хибних, неефективних зв'зків у зазначеному комплексі, що прислужиться в оптимізації мовного конструювання РП.

Таким чином, **метою** роботи є встановлення моделей структурно-семантичної конгруентності між базовими складниками комерційного рекламного повідомлення - бренд-ергонімом і семантичним конектором в структурі рекламного слогана, для досягнення чого необхідно виконати такі **завдання**: 1) довести базову роль БЕ в слогані комерційної реклами та виокремити його актуальні структурні і семантичні моделі, 2) виявити актуальні структурні та функційні моделі РС, 3) схарактеризувати особливості семантичних конекторів у структурі РС та типи їхньої відповідності базовим БЕ, 4) виокремити актуальні і потенційні семантичні поля як площини експлікованих/імплікованих зв'язків між БЕ та СК, 5) експериментально визначити актуальні механізми зв'язку між БЕ, РС і СК, 6) сформувати актуальні моделі структурно- семантичної конгруентності як основи сугестійної потужності в зазначеній тріаді РП.

Комунікативне повідомлення має два боки: ідеальний і матеріальний. Перший є планом змісту, він містить ту нематеріальну ідею, яку адресант намагається втілити у своєму повідомленні; другий є планом вираження, він є матерільним експлікатором і втіленням ідеї (Ф. Бацевич). Досягнення ж конгруентності, тобто глибинної відповідності між цими двома планами комунікативного повідомлення є одним із найбільш складних етапів його подготовки. В аспекті створення РП як специфічного комунікативного жанра пошуки втілення такої конгруентності ускладнюються тим, що вона має бути наявною не лише між його ідеальним і матеріальним планами, а й між конкретними складниками цих планів. Так, матеріальний план РП складається з візуального/аудіального рядів (поєднання кольорів, графіки, кеглів, шрифтів; звукового супроводу тощо), бренд-ергоніма, рекламного слогана, дефінованого як словосполучення, що повністю виражає маркетингову філософію і самопозиціювання рекламованого товару чи послуги та додаткової інформації (контакти компанії-виробника товарів/послуг). У нашій роботі ми фокусуємо увагу на факторах конгруентності між БЕ, типом РС та специфікою СК у складі останнього, бо саме ці елементи матеріального плану РП є одними з найбільш змістовно навантажених та значущих для вираження його ідеального плану (Р. Мокшанцев, Г. Почепцов) і репрезентують ті елементи рекламної філософії, які забезпечують адекватне сприйняття цілісної текстуальної монади, що і зумовлює актуальність обраної проблематики.

Об'єктом пропонованої статті є контент українськомовної комерційної реклами в єдності її структурно-смислових компонентів, а **предметом** – семантична і функційна конгруентність бренд-ергоніма та семантичного конектора в структурі рекламного слогана у проекції на цілісну сугестійність рекламного повідомлення.

Фактичним матеріалом роботи стали рекламні слогани комерційної реклами (близько 150 300-ти позицій), розміщені на зовнішніх носіях (стенди, сіті-лайти, білборди тощо), оскільки саме цей засіб зовнішньої реклами є найпоширенішим і сугестійно навантаженим серед наявних у сучасній рекламній індустрії (Є. Ромат, В. Шуванов). Зауважимо також, що в зафіксованих слоганах аналізуємо лише бренд-ергоніми у їхніх зв'язках із загальною смисловою стратегією слогана в цілому та його семантичних конекторів зокрема. Інші мовні та семіотичні складники слоганімікону РП не залучаємо до аналізу.

У роботі використано такі **загальнонаукові методи,** як *описовий* для висвітлення особливостей обраного рекламного жанру й отримання загальної дескрипції масиву опрацьованих даних; методи *аналізу та синтезу* для виокремлення специфічних ознак аналізованого фактичного матеріалу й інтеграції їх у єдиний комплекс; *кількісний метод* для встановлення динаміки й обсягу мовних фактів і структурування результатів дослідження; метод *моделювання* залучено для конструювання модельної бази конгруентності в структурно-смисловій рекламній тріаді. Серед **спеціальних лінгвістичних методів** застосовано *контекстуально-інтерпретаційний* та *компонентний аналіз*, за допомогою яких розглянуто семантичне навантаження та функційні особливості бренд-ергонімів і відповідних семантичних конекторів у структурі рекламних слоганів; елементи *метамодельної ідентифікації* нейролінгвістичного програмування (НЛП) – для часткової характеристики сугестійних властивостей аналізованої тріади; у межах експериментальних методів залучено спрямоване опитування й асоціативне прогнозування у кваліфікації потенційних зв'язків між БЕ, РС і відповідними СК.

Наукова новизна дослідження зумовлена нагальними потребами оптимізації рекламної комунікації на рівні її мовних презентацій. Концентром роботи є проблема конгруентності тріади базових складників матеріального плану РП: бренд-ергоніма і рекламного слогана в єдності із семантичним конектором. Кожний із них поокремо (крім уведеного нами поняття СК) вже достатньо висвітлений у дослідженнях Г. Почепцова, Р. Мокшанцева, І. Морозової, Н. Кутузи [9; 10] та інших дослідників. Проте на даній стадії розвитку вітчизняного мовознавства практично не приділено уваги оптимізації взаємодії цих феноменів, на що і скероване наше дослідження, де доведено базову роль БЕ в комерційній рекламі, виявлено його структурно-семантичну специфіку, встановлено основні моделі слогана в структурі РП, визначено стрижневий компонент РС (семантичний конектор), який забезпечує чи ж зредуковує його структурно-семантичну корелятивність із БЕ, схарактеризовано механізми зв'язку між БЕ, типом РС та відповідним СК, запропоновано актуальні моделі оптимальної кореляції цієї структурної тріади РП.

Теоретична цінність статті визначається її певним внеском у подальшу розробку ономастичної проблематики (кваліфікація ергонімікону як константного і статусного складника сучасної комерційної реклами), теорію мовленнєвого і комунікативного впливу (сугестивна лінгвістика, нейролінгвістичне програмування), розширення стратегічної бази рекламної комунікації (комунікативна лінгвістика), поглиблення психолінгвістичної інтерпретації сприйняттєвих процесів (зокрема сприйняття РП як специфічного комунікативного феномену), а також в употужнення наукових підвалин сучасної української мови (лексикологія, синтаксис, стилістика).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у викладанні базових вишівських курсів із сучасної української мови (насамперед лексикології, а в її межах – ономастики та семантики), стилістики, комунікативної та психолінгвістики, риторики, а також у спецкурсах з ономастики, нейролінгвістичного програмування, сугестивної лінгвістики, дискурсології, різновидів рекламного впливу тощо. Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям укладання відповідних навчальних посібників, методичних рекомендацій, словників рекламної лексики, при написанні кваліфікаційних робіт студентів, магістрантів та аспірантів філологічного фаху. Також матеріали роботи можна використати у практичній діяльності фахівців із соціальних комунікацій, прикладної лінгвістики, рекламної та PR-діяльності.

Хоч реклама як феномен впливу існувала ще з прадавніх часів [1], її активне вивчення почалося лише у XX ст. і набирає подальших обертів у різних галузях знання – психології, де вона ототожнюється з. «психологічним програмуванням людей» [11, с. 42)]; соціології, де реклама розглядається як феномен, що «.функціонує, створюючи уявні світи, в яких ніхто не живе, але куди намагаються дістатися всі» [13, с. 130]; менеджменті, де вона становить «будь-яку форму неособистісної пропозиції та просування комерційних ідей, товарів чи послуг коштом чітко визначеного замовника» [2, с. 144] та своєрідну «позитивну розповідь про конкретний об'єкт для конкретної аудиторії і скерована на купівлю» [14, с. 457]. Проте найактивніше рекламу досліджують у лінгвістичній парадигмі, де вона «як соціально-психологічна реальність вагомо впливає на формування суб'єктивного досвіду, певних соціальних орієнтацій, відповідно до яких формуються певні ціннісні уявлення та схеми дій, що є насправді шаблонами, які пропонуються людині для рішення завдань і задовільнення потреб» [8, с. 198]. Таке стрімке зростання наукового інтересу до явища рекламної комунікації зумовлене тим фактом, що «саме в цій площині сконцентровано сенсибілізаційні (підсилювальні) ефекти інформаційного впливу, ідентифікація й аналіз яких становлять одне з найактуальніших завдань» [7, с. 221 – 222] для сучасних дослідників. Такы ефекти продукуються щонайперше мовними елементами, презентованими в структурі **рекламного слогана** - квінтесенції філософії фірми, рекламноъ фрази, «що в стислому вигляді викладає основну рекламну пропозицію і входить в усі повідомлення в межах рекламної кампанії» [12, с. 5], тому саме від майстерного конструювання РС залежить успіх чи провал усієї рекламної кампанії (А. Дейан, Т. Смирнова).

За І. Морозовою, другим принципово важливим для будь-якої реклами компонентом є ім'я бренда – «комерційна, як правило, зареєстрована, назва товарної чи торговельної марки, під якою продукт виводиться на ринок, яку вказано на його упаковці і під якою повинен знати його споживач» [12, с. 17]. З огляду на те, що бренд – це чітко сприйнята покупцями сукупність функційних і емоційних елементів, єдиних із самим товаром і способом його сприйняття, тобто відома та популярна ТМ [20, с. 106-107], яка позначає власне товар або послугу з усіма їхніми параметрами, іміджевими образами, асоціаціативними ореолами, обіцянками [16, с. 244], а ім'я бренду є маркетинговою категорією, у нашій роботі це поняття кваліфікуємо як бренд-ергонім (БЕ), тобто ім'я бренда у безпосепредньому зв'язку з репрезентованою ним товарною категорією, що, у свою чергу, уналежнює його до площини лінгвістичного аналізу.

Спираючись на дефініцію Н. Подольської, український мовознавець М. Торчинський дефінує ергоніми як «власні назви постійних або тимчасових об'єднань людей» [18, с. 93]. Ергонім як специфічний експлікатор класу пропріативної лексики активно досліджується сучасними мовознавцями (Ю Дідур, Н. Лєсовець, В. Серебрякова, М. Торчинський та ін.).. Так, Н. Кутуза розподіляє їх нейтральні і конотовані [10], де перші мають нульовий рівень сугестійності, а другі стають уяскравленими символами (Г. Лукаш, Е. Судомоїна), набуваючи максимальної сугестійності. Останні дослідниця розподіляє на однолексемні (які розмежовано на відонімні (відантропонімні, відтопонімні, відтеонімні), відапелятивні та комбіновані (абревіатурні, цифрові чи індексні)) та дволексемні (метафоричні сполуки, фраземні комплекси, які становлять емоційно увиразнені мікротексти). На основі цього Н. Кутуза виокремлює три основні властивості ергоніма як експлікатора маркетингової інформації: наявність внутрішньої форми, унікальність творення та наявність «мовних особливостей, що вербалізують ментальність» [10, с. 95].

Цю ж думку знаходимо й у інших учених, які вважають, що функційну домінанту ергонімів визначає не те, що вони є суто маркетинговими одиницями, скерованими на формування зацікавлення споживачів у товарі і, як результат, на збільшення обсягів продажу, а те, що вони «віддзеркалюють не тільки суспільні смаки тієї чи іншої епохи, а й характеризують світосприйняття людей, їхні взаємовідносини, ідеологію, суспільні традиції» [17, с. 242], стають «підгрунтям виникнення певних емоційних станів» [10, с. 101], що, у свою чергу, визначає їхню базову роль у створенні потужної сугестійності всього РП. Звичайно, зі стрімкою зміною інтересів і вподобань сучасного суспільства змінюється й ергономікон: «новий ономастичний простір творитиме нову ментальність, нову систему буття» [19, с. 74]. У своєму докторському дослідженні Н. Кутуза теж залучила рекламний ергонімікон і виявила основні асоціативні рівні їхнього сприйняття. Так, перший рівень містить змістові асоціації, де «семантика назви збігається з профілем фірми, а первинний асоціативний фон збігається з ергонімною перспективою» [9, с. 263]; другий, представлений екзотизмами, варваризмами та ін., має уяскравлений емоційний характер й асоціюються з престижною культурою, виступаючи потужним засобом впливу [9, с. 264]; третій, найчастіше представлений відомими антропонімами, топонімами, теонімами та ін., експлікує культурні асоціації, за допомогою яких унаочнюється національно-державна належність й історичні корені фірми або продукції [9, с. 264-265], що у проекції на наш матеріал частково прислужилось у визначенні пріоритетних семантичних різновидів проаналізованих БЕ. Таким чином, при формуванні комплексу «бренд-ергонім – рекламний слоган» перший – це константа, семантичний стрижень, результат т.зв. «брендування», розробленого безпосередньо в межах фірми-виробника товара / послуги, а отже, БЕ виступає своєрідною «точкою відліку» всієї філософії рекламної кампанії в цілому та в конструюванні її слогану – зокрема.

Здійснений нами аналіз зафіксованих у фактичному матеріалі бренд-ергонімів у цілому підтверджує зазначену структурну і семантичну специфіку БЕ як константи рекламного слогана. Так, структура аналізованих БЕ найчастіше виявляється в однолексемних моделях (75%: агенція з торгівлі нерухомістю *«Альянс»*, побутова техніка *«Samsung»*), у межах яких функціонують відонімні (відантропонімні, відтопонімні та ін.), відапелятивні та комбіновані (абревіатурні, цифрові, чи індексні) семантичні конструкти.. Аналіз свідчить, що більшість БЕ належить до відапелятивного класу: горілка *«Арсенал»*, пиво *«Hike»*, цигарки *«Camel»*, косметика *«Oriflame»*; друге за кількісним показником місце посіли відантропонімні БЕ: горілка *«Бондарьов»*, горілка *«Шустов»*, кафе *«McDonald's»*; третє – відтопонімні: цигарки *«Прилуки»*, вино *«Inkerman»*; четверте - абревіатурні комбіновані: автомобілі *«BMW»*, ювелірний завод *«КЮЗ»,* їхньою специфікою є майже повна відсутність відтеонімного класу, який є дуже популярним серед власне ергонімів [9]. На периферії перебувають цифрові, або індексні комбіновані БЕ: мінеральна вода *«925°»*, агенція нерухомості *«7А»*, що пояснюємо складністю їхнього однозначного декодування.

У дволексемних моделях (24%: курка *«Наша Ряба»*, доставка їжі *«Їсти подано»*) пріоритетними є (метафоричні сполуки, фраземні комплекси: ювелірний салон *«Золотий вік»*, ресторан *«Пузата хата»*, супермаркет *«Сузір'я Стрільця».* Трилексемних моделей практично не зафіксовано (ресторан *«1000 і 1 ніч»*).

Таким чином, провідною структурною моделлю виступають однолексемні БЕ, а в їхній семантичній амплітуді найпоширенішими є відапелятивні конструкти

другого і третього асоціативного типу (за Н. Кутузою), що в цілому визначає провідну сугестійну модель рекламних БЕ.

Власне ж слоган є динамічним складником РП, моделювання якого має узгоджуватись із семантикою БЄ, тобто бути внутрішньо конгруентним останньому та корелювати з характерними ознаками рекламованого товара/послуги, що в результаті створюватиме його єдиний «семантичний портрет», який природно й однозначно декодується споживачем. Вимоги до структури РС також у певний спосіб корелюють із мінімальними моделями БЕ (одно- та дволексемні) і визначаються його стислістю, запам'ятовуваністю [24], що уможливлює і досягнення зовнішньої, структурної конгруентності між базовим БЕ і РС.

Відзначимо, що автор терміна «конгруентність», американський психолог, один із засновників гуманістичної психології К. Роджерс, тлумачив його як «стан гармонії між комунікацією, досвідом і розумінням» [15]. Наведене визначення в парадигмі НЛП, наприклад, використовується для ілюстрації узгодженості між вербальною і невербальною поведінкою людини (Р. Бендлер, Д. Гриндер). У межах же нашої роботи пропонуємо розуміти **конгруєнтність** як структурно-семантичну цілісність слогано-бренд-ергонімного комплексу РП та повного узгодження його базових складників, які співіснують у відповідному текстовому просторі, переслідуючи єдину мету – вплив на потенційного споживача товару / послуги.

Сучасні наукові концепції, проте, не містять адекватного опису явища конгруентності між бренд-ергонімом і рекламним слоганом, що визначає необхідність виокремлення актуальних моделей РС та подалі – віднайдення оптимальних зв'язків між їхніми стратегічними цілями та природою БЕ.

І. Морозова пропонує розподіляти РС на емоційні та раціональні [12], ми ж припускаємо, що конгруентність між БЕ та РС залежить від урахування однієї з трьох запропонованих нами моделей його побудови:

функційна модель (далі – Fm) базується на виключній інформативності смислового поля слогану, тобто її головною метою є надання вичерпної й адекватної інформації щодо практичного призначення і диференційних ознак рекламованого товару (активація лівої півкулі головного мозку внаслідок переваги раціональної інформації (Д. Співак), мінімальний сугестійний ефект): *Ессєнціалє Н. Здоров'я вашої печінки; «AQUALIA THERMAL». Довготривале зволоження та зміцнення чутливої шкіри*;

гештальт-модель (від нім. «Gestalt» – «образ») (далі – Gm) базується на виключній імажитивності (образності) вербалізованої інформації, тобто її головною метою є створення «образу-асоціату», що формує у свідомості адресата РП уяскравлений асоціативний зв'язок із рекламованим товаром (активація правої півкулі головного мозку внаслідок переваги емоційної інформації (В. Кандиба), максимальний сугестійний ефект): *«Bounty». Райська насолода*; *«Інтертоп». Комфорт за будь-яких умов;*

комбінована модель (далі – Cm) інтегрує елементи Fm та Gm моделей із пріоритетністю рис однієї з них, де найчастіше домінують елементи Gm моделі*: «Meow Mix». Так смачно, що кицьки знають його назву; Сік «Rich». Життя – хороша річ. Як не крути; «Рондо». Свіжий подих полегшує згоду.*

Для виявлення й оптимізації конгруентних відношень між БЕ та РС пропонуємо ввести поняття семантичних конекторів і подати відповідну класифікацію цих одиниць.

Семантичний конектор (СК) – мовна одиниця (слово чи словосполучення), що належить до певного семантичного поля і вказує на належність до нього маркованого нею потенційно сугестійного тексту (в нашій роботі – РС). Зауважимо,

що відмінність між усталеним у лінгвістиці поняттям ключових слів як найчастотніших, семантично ємних (О. Олексюк, С. Форманова, М. Славінська) та СК насамперед полягає у наявності зв'язків, глибинних відповідностей між семантикою БЄ та задіяними в структурі рекламного слогана СК.

Для адекватної класифікації СК уводимо поняття потенційного й актуального семантичного поля. Семантичне поле дефінують як «сукупність мовних одиниць, що об'єднані спільністю змісту та віддзеркалюють поняттєву, предметну чи функційну схожість означуваних явищ» [5, с. 99]. Зауважимо також, що розуміння семантичного поля у нашій роботі тісно пов'язано з поняттям асоціативного поля – сукупності реакцій-асоціатів на слово-стимул (Н. Бутенко, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, С. Мартінек), оскільки подальше експериментальне дослідження адресатної кваліфікації наявності/відсутності семантичних зв'язків між БЕ та відповідними СК має на меті вияв експлікованих (актуальних) чи ж імплікованих, формально не виявлених смислових перетинів, які активуються у внутрішньому лексиконі (О. Залевська), в асоціативних мережах інформанта при сприйнятті текстової інформації (у нашому випадку – РП)..

Отже, **потенційне семантичне поле (ПСП)**– семантичне поле, до якого, спираючись на зміст СК, можна потенційно уналежнити маркований ним РС; **актуальне семантичне поле (АСП)** – семантичне поле, до якого адресат повідомлення безпосередньо уналежнює маркований певним СК рекламний слоган, спираючись на власні асоціативні зв'язки.

Для кваліфікації й систематизації різновидів СК залучаємо результати експериментального дослідження, проведеного у 2017 році з інформантами - студентами філологічних, медичних, економічних, технічних вишів у кількості 70 осіб. Експеримент, по-перше, мав на меті виявлення ступеня відповідності між БЕ і відповідним йому РС. Інформантам було запропоновано 1) анкети з 30 (кількість обрано через зручність розташування на сторінці одним стовпчиком ліворуч) слоганами комерційної реклами; 2) відповідними їм бренд-ергонімами (розташованими стовпчиком праворуч у довільному порядку); 3) кожен із БЕ був наведений з назвою товарної групи, яку він репрезентує (напр., пиво *«Чорномор»*) . Інформантам було запропоновано уналежнити, об'єднати кожен БЕ в пару з відповідним йому РС, спираючись на власний досвід, логіку, асоціації, причому комплекс із зазделегідь відомих інформантам РС та БЕ було запропоновано відмітити символом "✓" (що повинно було ілюструвати наявність узуального СК в тексті РС). По-друге, у межах третьої позиції інформантам також було запропоновано для кожної з наведених товарних груп вказати ознаку чи властивість, яку вони вважають для неї найважливішою (напр., отримано ***монітор*** **:** плаский (12), безпека / безпечний для очей (11), розмір (5), зручність (3), колір (3), великий (2), ціна (2), якість та ін.; ***вино*** : смак / смачне (20), витримка / витримане (11), солодке (4), аромат(3), колір(3) та ін.), і ці наведені інформантами ознаки ми кваліфікували як природні, адекватні для пересічного сприйняття СК (на відміну від певної кількості зафіксованих у РС) (детальніше див. [7]).

Отримані результати експерименту дали змогу визначити еспліковані/імліковані зв'язки між БЕ та типом РС (власне слоган) і СК (ознака товарної групи БЕ), що ілюстровано наведеними нижче моделями. У прикладах схарактеризовано структуру і семантику БЕ; наведено актуальний для цього БЕ семантичний конектор (СК); за результатами експерименту схарактеризовано його АСП, до якого інформант безпосередньо уналежнює маркований певним СК

рекламний слоган, спираючись на власні асоціативні зв'язки. Якщо такий СК уналежнюється інформантами до декількох РС, то фіксуємо наявність великої кількості потенційних семантичних полів. В останньому рядку визначається обсяг ПСП, тобто можливості використання зазначеного СК в рекламуванні інших товарних груп.

1. **Реальний** СК – СК, АСП і ПСП якого збігаються.

Колір вирішує все.

(фарба *«Тріора»*) – відапелятивний бренд-ергонім

СК – «колір» : експліцитний реальний СК

АСП : фарба «Тріора»

ПСП : фарба «Тріора»

2. **Універсальний** СК – СК, ПСП якого є набагато ширшим за АСП і може містити велику кількість різних АСП (поняття універсального СК співвідносне з т.зв. неспецифічною лексикою й універсальними квантифікаторами як маркерами суб'єктивного й генералізованого сприйняття інформації в НЛП (Bandler, Grinder, 1990; Ковалевська, 2008).

Все в твоїй владі.

(цигарки «Ессе») – однолексемний відапелятивний бренд-ергонім

СК – «все»: універсальний СК (універсальний квантифікатор)

АСП : дуже великий масив ПСП

ПСП : горілка «Мягков», слабкоалкогольний напій «Торсіда», цигарки «Ессе», косметика «С'Ehko», пиво «Hike», мобільний телефон «Samsung» та ін.

3. **Узуальний** СК – СК, ПСП і АСП якого збігаються внаслідок широкого розповсюдження маркованого ним РС та усталеності асоціативного зв'язку між цим РС та БЕ. Доцільним уважаємо виокремлення двох класів узуальних СК: власне узуальний і хибний узуальний СК, де **власне узуальний** СК – СК, ПСП і АСП якого збігаються внаслідок усталеності уналежнення певного СК до відповідного йому семантичного поля:

Я це люблю!

(ресторан швидкого обслуговування «McDonalds'») – однолексемний відантропонімний бренд-ергонім

СК – «це»: власне узуальний слоган (неспецифічна лексика)

АСП : дуже широкий масив ПСП

ПСП : ресторан швидкого обслуговування «McDonalds'»

хибний узуальний СК – СК, ПСП і АСП якого не збігаються внаслідок інтерференції ПСП маркованого конектором рекламного слогана з АСП усталеного (узуального) РС, маркованого відповідним йому реальним узуальним СК (своєрідний збіг конекторів, мотивований їхньою формальною схожістю, що зумовлює неадекватне сприйняття РС):

Джерело здоров'я шкіри.

(косметика «Vichy») – відтопонімний бренд-ергонім

СК – «шкіра»: хибний узуальний СК (оскільки не вказує на диференційну рису саме рекламованої косметики і формально є схожим на РС інших косметичних брендів)

АСП : косметика «Oriflame», «Faberlic», «С'Ehko» та ін.

ПСП : будь-яка косметика.

4. **Хибний** СК – СК, ПСП і АСП якого внаслідок взаємодії низки факторів не збігаються:

Нова межа швидкості.

(монітор «Samsung») – відтопонімний бренд-ергонім

СК – «швидкість»: хибний СК (бо активізує асоціативний зв'язок «швидкість – авто»)

АСП : автомобілі «BMW», «Renault Megane», «Range Rover»

ПСП : будь-яке авто.

Інтерпретуючи результати зазначеного експериментального дослідження, можемо стверджувати, що для функційной моделі слогана (Fm) найбільш характерним є використання реальних СК, оскільки фактографічна інформація потебує вживання конкретної лексики із семантикою констатації / фіксації існування факта, який ілюструє винятковість рекламованого товару (напр., *швидкість, довголіття, здоров'я, техніка, застуда, горло, зуби, волосся, чистота, цифрові технології, колір, стійкість* тощо);

для гештальт-моделі слогана (Gm) найбільш характерним є використання універсальних СК, оскільки емоційна інформація вимагає використання абстрактної (неспецифічної в термінології НЛП) лексики (напр., *бажання, життя, любов, довіра, свіжість, неперевершеність* та ін.) або/чи універсальних квантифікаторів (напр., *завжди, ніколи, все, нічого*);

для комбінованої моделі слогана (Cm), що синтезує Fm і Gm, характерним є використання притаманних Fm реальних та Gm універсальних СК майже в однакових пропорціях (з дещо більшою перевагою універсальних), що дає підстави визначити комплексну природу Cm.

Також проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що Gm та Cm слогани є значно поширенішими, ніж Fm. Це можна пояснити домінуванням у представників української лінгвоментальності емоційного компонента [21], який і наявний у таких слоганах, та значно меншою активністю раціонального – домінантного у Fm слоганах. З огляду на це максимально сугестогенною є Cm модель слоганів, оскільки вона містить як сугестійно активні елементи Gm слоганів (неспецифічну лексику, універсальні квантифікатори), так і чітко конкретизовані ідентифікаційні ознаки Fm слоганів (фактографічна інформація), уяскравлені впливовими маркерами.

Спираючись на виокремлені фактори створення структурно-семантчної конгруентності між БЕ та СК у функційних типах РС, можемо конкретизувати найбільш (сугестійно активні) і найменш (сугестійно пасивні) дієві моделі конструювання РС.

До сугестійно активних уналежнюємо такі, що містять емоційну лексику, чітко номінують саме ті явища / процеси / стани, які хоче отримати споживач, і синтезують у своїй структурі активні елементи двох основних моделей слоганів. Ці моделі можна представити у вигляді двох формульних комплексів:

I. РС : Gm / СК : Ун / БЕ : app.,

де РС пропонується будувати за гештальт-моделлю з використанням універсальних (Ун) СК, а БЕ – за відапелятивною (app.) моделлю, напр., *Освіжи свій день* / «Sprite», *Все в твоїй владі* / «Ecce»);

II. РС : Cm / СК : Р/Ун / БЕ : anthr./topon.,

де РС пропонується будувати за комбінованою моделлю з використанням реальних (Р) чи універсальних (Ун) СК, а БЕ – формувати за відантропонімною (anthr) чи відтопонімною (topon.) моделлю, напр., *М'якість захищено надійно і просто* / «Мягков», *Смак говорить за себе* / «Чорномор»).

До сугестійно пасивних уналежнюємо конструкції, які не містять диференційних ознак товару і лише констатують факт брендингу:

РС : Fm / СК : Р / БЕ : comb.,

де РС будується за функційною моделлю з використанням реальних (Р) СК, а БЕ є комбінованим (неактуальними виявилися цифрові БЕ), напр., *Вживай при застуді* / «ТП-Грип», *Хто встановлює нові стандарти*? / «925º»). Зауважимо також, що ефективність будь-якого слогана значно знижується і майже нівелюється вживанням у ньому хибного СК, напр., *Нова межа швидкості* / монітор «LG»).

Отже, запропонована нами методика встановлення конгруентності між тріадою базових компонентів рекламного повідомлення (БЕ, РС та СК) у подальшому може бути спроєктована на конструювання слоганімікону інших рекламних жанрів, що оптимізуватиме їхній сугестійний ефект.

Література

1. *Іванова І. Б.* Історія української реклами: мовностилістичний аспект: Монографія. Харків: Юрайт, 2016. 372 с.

2. *Іванченко Р. Г.* Реклама: словник термінів. Київ: Патент, 1998. 207 с.

3. *Карпенко Ю. О.* Про онімію роману Ліни Костенко «Берестечко». *Записки з українського мовознавства*. № 11. 2001. С.81 – 91.

4. *Карпенко Ю. О., Мельник М. Р.* Літературна ономастика Ліни Костенко : Монографія. Одеса : Астропринт, 2004. 216 с.

5. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика: Учебник. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.

6.*Ковалевська А. В.* Проблема конгруентності бренд-ергоніма та рекламного слогана. *Записки з ономастики*. № 9, 2005. С. 55-62.

7. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.

8. *Краско Т. И.* Психология рекламы. Харьков: Студцентр, 2002. 216 с.

9. *Кутуза Н. В.* Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 733 с.

10. *Кутуза Н. В.* Структурно-семантичні моделі ергонімів. *Записки з українського мовознавства.* № 13, 2003. С. 91 – 96.

11. *Мокшанцев Р. И.* Психология рекламы: Учеб. пособие. Москва: ИНФРА-М, Новосибирск: Сибирское соглашение, 2000. 230 с.

12. *Морозова И.* Слагая слоганы. Москва: Издательство «РИП-Холдинг», 1996. 172 с.

13. *Почепцов Г. Г.* Имидж: от фараонов до президентов. Киев: Издательство «АДЕФ-Украина», 1997. 328 с.

14. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации. Киев: «Ваклер», 2001. 656 с.

15. *Роджерс К. Р.* Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. 480 с.

16. *Ромат Е.В.* Реклама в системе маркетинга. Киев:: Студцентр, 2008. 496 с.

17. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного. Москва: Наука, 1973. 366 с.

18. *Торчинський М. М.* Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2010. 502 с.

19. *Фаріон І. Д.* Креативна функція антропонімної лексики. *В пространстве филологии*. Донецк: Юго-Восток, 2001. С. 188 – 198.

20. *Шуванов В. И.* Психология рекламы. Ростов-на-Д.: Феникс, 2003. 320 с.

21. *Юрій М. Т.* Етногенез та менталітет українського народу. Київ: Таксон, 1997. 237 с.

22. *Bandler R., Grinder J.* The Structure of Magic. Palo Alto: Science and Behavior Books, Inc., 1989. 225 p.

23. *McLuhan M., Hutchon K., McLuhan E.*City as Classroom: Understanding Language and Media. Agincourt: The Book Society of Canada Limited, 1977. 47 p.

24. *Miller G. A.* The Magical Number Seven, Plus or Minus Two. *The Psychological Review*.No 63. 1956. pp. 81 – 97.

References

1. Ivanova, I. B. (2016), *History of Ukrainian advertising: linguistic and stylistic aspect: Monograph* [*Istoriya ukrayins`koyi reklamy`: movnosty`listy`chny`j aspekt: Monografiya*], Kharkiv: Urayt, 372 p.

2. Ivanchenko, R. G. (1998), *Advertising: a dictionary of terms* [*Reklama: slovny`k terminiv*], Kyiv: Patent, 207 p.

3. Karpenko, Yu. O. (2001), *About the onymia of Lina Kostenko's novel "Berestechko"* [*Pro onimiyu romanu Liny` Kostenko «Berestechko»*], Notes on Ukrainian linguistics, № 11, pp.81 – 91.

4. Karpenko, Yu. O., Melnik, M. R. (2004), *Literary onomastics of Lina Kostenko: Monograph* [*Literaturna onomasty`ka Liny` Kostenko : Monografiya*], Odessa: Astroprint, 216 p.

5. Kobozeva, I. M. (2000), *Linguistic semantics: Textbook* [*Ly`ngvy`sty`cheskaya semanty`ka: Uchebny`k*], Moscow: URSS Editorial, 352 p.

6. Kovalevskaya, A.V (2005),. *The problem of congruence of brand ergonomics and advertising slogan* [*Problema kongruentnosti brend-ergonima ta reklamnogo slogana*], Notes on onomastics, № 9, pp. 55-62.

7. Kovalevska, T. Yu. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming : monograph* [*Komunikatyvni aspekty nejrolinhvistychnoho prohramuvannia : monohrafija*], Astroprynt, Odesa, 324 p.

8. Krasko, T. I. (2002), *Psychology of advertising* [*Psy`xology`ya reklamы*], Kharkiv: Student Center, 216 p.

9. Kutuza, N. V. (2018), *Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect: Monograph* [*Komunikaty`vna sugestiya v reklamnomu dy`skursi: psy`xolingvisty`chny`j aspekt: Monografiya*], Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 733 p.

10. Kutuza, N. V. (2003), *Structural and semantic models of ergonomics* [*Strukturno-semanty`chni modeli ergonimiv*], Notes on Ukrainian linguistics, № 13, pp. 91 – 96.

11. Mokshantsev, R. I. (2000), *Psychology of advertising: Textbook. Allowance* [*Psy`xology`ya reklamы: Ucheb. posoby`e*], Moscow: INFRA-M, Novosibirsk: Siberian Agreement, 230 p.

12. Morozova, I. (1996), *Composing slogans* [*Slagaya sloganы*], Moscow: RIP-Holding Publishing House, 172 p.

13. Pocheptsov, G. G. (1997), *Image: from pharaohs to presidents* [*Y`my`dzh: ot faraonov do prezy`dentov*], Kiev: ADEF-Ukraine Publishing House, 328 p.

14. Pocheptsov, G. G. (2001), *Communication theory* [*Teory`ya kommuny`kacy`y`*], Kiev: "Vakler", 656 p.

15. Rogers, K. R. (1994), *A look at psychotherapy. Becoming a person* [*Vzglyad na psy`xoterapy`yu. Stanovleny`e cheloveka*], Moscow: Progress Publishing Group, Universe, 480 p.

16. Romat, E. V. (2008), *Advertising in the marketing system* [*Reklama v sy`steme markety`nga*], Kiev :: Studcenter, 496 p.

17. Superanskaya, A. V. (1973), *General theory of proper name* [*Obshhaya teory`ya y`meny` sobstvennogo*], Moscow: Science, 366 p.

18. Torchynsky, M. M. (2010), *Structure, typology and functioning of onymic vocabulary of the Ukrainian language*: dis. ... Dr. Philol. Science [*Struktura, ty`pologiya i funkcionuvannya onimnoyi leksy`ky` ukrayins`koyi movy`*: dy`s. ... d-ra filol. nauk], Kiev, 502 p.

19. Farion, I. D. (2001), *Creative function of anthroponymic vocabulary* [*Kreaty`vna funkciya antroponimnoyi leksy`ky`*], In the space of philology, Donetsk: South-East, pp. 188 – 198.

20. Shuvanov, V. I. (2003*), Psychology of advertising* [*Psy`xology`ya reklamы*], Rostov-on-D .: Phoenix, 320 p.

21. Yuri, M. T. (1997), *Ethnogenesis and mentality of the Ukrainian people* [*Etnogenez ta mentalitet ukrayins`kogo narodu*], Kyiv: Taxon, 237 p.

22. Bandler R., Grinder J. *The Structure of Magic*. Palo Alto: Science and Behavior Books, Inc., 1989, 226 p.

23. McLuhan M., Hutchon K., McLuhan E. *City as Classroom: Understanding Language and Media.* Agincourt: The Book Society of Canada Limited, 1977. 47 p.

24. Miller G. A. *The Magical Number Seven, Plus or Minus Two*. The Psychological Review. No 63, 1956, pp. 81 – 97.

Т. Ю. Ковалевская,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка;

А. В. Ковалевская,
Одесский региональный института государственного управления
Национальной академии государственного управления
при Президенте Украины,
кафедра украинского и иностранных языков

МОДЕЛИ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОНГРУЭНТНОСТИ БРЕНД-ЭРГОНИМА И РЕКЛАМНОГО СЛОГАНА

В статье доказана базовая роль *бренд-эргонима* в коммерческой рекламе, определены его структурно-семантический разновидности; установлены функциональные и семантические типы *рекламного слогана*; введено понятие *семантического коннектора* как идентификатора восприятия рекламированного товара; на базе экспериментальных исследований сформированы модели достижения конгруэнтности межу элементами описанной триады, что максималтизирует суггестивный эффект рекламного сообщения в целом.

Ключевые слова: бренд-эргоним, рекламный слоган, семантический коннектор, конгруэнтность, суггестия.

T. Yu. Kovalevska,
Odesa National I. I. Mechnikov University
Ukrainian Language Department Head;

A. V. Kovalevska,
Odesa Regional Institute for Public Administration
of the National Academy for Public Administration
under the President of Ukraine,
Ukrainian and Foreign Languages Department

MODELS OF LINGUISTIC CONGRUENCE OF BRAND-ERGONYM AND ADVERTISEMENT SLOGAN

In order to establish congruence between brand-ergonym (BE) and advertising slogan (AS), three models of AS construction are offered in the work: the Functional model (Fm) is based on the exceptional informativeness of the slogan's semantic field, its main goal is to provide comprehensive and adequate information on practical purpose. and differential features of the advertised product (activation of the left brain hemisphere due to the predominance of rational information, minimal suggestive effect); the Gestalt model (Gm) is based on the exceptional imagery of the verbalized information, thus its main purpose is to create an "associate image", which forms a bright associative connection with the advertised product in the mind of the AS addressee (activation of the right brain hemisphere due to too much emotional information, maximum suggestive effect); the Combined model integrates the elements of the Fm and Gm models with the priority of the features of one of them, where the elements of the Gm model often dominate.

To identify and optimize the congruent relations between BE and AS, the authors introduce **the semantic connectors** (SC) - language units (word or phrase), which belong to a certain semantic field and indicate the affiliation of the potentially suggestive text marked by it; as well as the concepts of **potential semantic field** - the semantic field, to which, based on the content of the SC, one could potentially include to the AS marked by it; **actual semantic field** - a semantic field to which the recipient of the message directly includes the advertising slogan marked by a certain SC, based on their own associative connections.

Basing on the results of the experiment, it was elicited that the functional slogan model (Fm) is usually characterized by the use of real SCs, since factual information requires specific vocabulary with semantics of statement / fixation of the fact that illustrates the uniqueness of the advertised product (eg, *speed, longevity, health, technology, cold, throat, teeth, hair, cleanliness, digital technology, color, stability, etc*.); the Gestalt slogan model (Gm) typically utilizes universal SCs, as emotional information requires the use of abstract (non-specific in NLP terminology) vocabulary (*eg, desire, life, love, trust, freshness, excellence, etc.*) or / or universal quantifiers (*eg, always, never, everything, nothing*); the Combined slogan model (Cm), which synthesizes Fm and Gm, is characterized by the use of the real SCs inherent fir the Fm, and universal SCs found in Gm in almost equal proportions (with a slightly greater advantage of universal ones), which gives grounds to determine the complex nature of Cm.

The method of establishing congruence between the triad of basic components of the advertising message (BE, AS and SC) having been introduced in the work could be further designed to construct slogans of other advertising genres, which would help optimize their suggestive effect.

Key words: brand-ergonym, advertising slogan, semantic connector, congruence, suggestion.

УДК 81’23
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206514

Н. О. Кравченко,
д-р філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови;

К. А.Бондаренко,
канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СПОНУКАННЯ В АНГЛОМОВНИХ ЛЕКЦІЙНОМУ ТА ПРОПОВІДНИЦЬКОМУ ДИСКУРСАХ

Статтю присвячено дослідженню лінгвальних засобів спонукання у двох реалізаціях усного інституційного дискурсу – лекціях та проповідях. Виявлено основні види спонукальних висловлювань, що функціонують у межах проповідницького та лекційного дискурсів та констатована залежність їхнього вживання від композиційної структури текстів проповіді та лекції.

Ключові слова: спонукання, проповідницький/лекційний дискурс, лингвальні засоби.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Інституційна комунікація передбачає не лише обмін інформацією, а й здійснення певного впливу на комуніканта. Виходячи з того, що «спілкування немислиме без спонукання до дії» [2, с.83], варто вважати спонукальність як базову комунікативну ознаку, яка водночас є однією з найяскравіших семантико-прагматичних дискурсивних категорій [8], що відображає зв’язок мови не тільки з мисленням, а й із ситуаціями мовленнєвого спілкування та правилами взаємодії його учасників. Тому вивчення усних спонукальних висловлювань у межах лекційного та проповідницького дискурсів є актуальним, адже визначається потребою виявлення ролі лінгвальних параметрів у реалізації усного інституційного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень. Категорія спонукальності належить до такої понятійної категорії, у якій прагматична функція мови виявляється якнайповніше, адже в основі спонукальних речень лежить віддзеркалення волюнтативних взаємин між мовцем і його співрозмовником.

Аналізу спонукальної модальності присвячено велику кількість досліджень на матеріалі різних мов. Свого часу ще О. О. Потебня, О. О. Шахматов, О. М. Пєшковський, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов звертали увагу на засоби вираження спонукання. Більш системні та детальні дослідження з цього питання з’являються дещо пізніше. В українському мовознавстві такий підхід бачимо, зокрема, у працях В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, П. С. Дудика, О. К. Безпояска, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської, М. Я. Плюща, М. У. Каранської, О. С. Шевчука.

Треба зазначити особливості спонукальних конструкцій дискурсу. Категорія спонукання і впливу включає в себе два основні поняття: волевиявлення та спонукання, які водночас вважаються фактором впливу на адресата, що слухає. Інакше кажучи, спонукальна ситуація містить вказівку на такий її елемент, як умови волевиявлення, що визначають необхідність або можливість реалізації конкретного спонукальний акту. Знання таких презумпцій регулює правила адекватного вживання і прочитання імперативних висловлювань, тобто стратегію їх використання в мовленні.

Щоби мовленнєвий вплив був ефективним, він повинен апелювати до свідомої, і до підсвідомої діяльності психіки, у ньому повинні поєднуватися логічні й емоційні компоненти, підкріплені невербальними засобами впливу. Водночас структурно психіку можна уявити як єдність трьох її складників — свідомості, підсвідомості й моторики. Отже, щоби спонукати співрозмовника до активності, потрібно впливати на його свідомість, порушити підсвідомість (особливо, емоційну сторону) і включити його у відповідну діяльність [9, с.41].

Однією з найбільш валідних щодо позначення соціальних та прагматичних характеристик спонукальних мовленнєвих актів (СМА) є класифікація Є. І. Філатової [7]. Вона запропонувала кілька чинників для визначення типів спонукальних ситуацій, як фактор свободи в адресата (категоричні, некатегоричні СМА), фактор інтересу (чи є дія суттєвою в інтересах мовця, адресата, їх обидвох чи вона є несуттєвою); фактор статусу (статус мовця нижче або вище статусу адресата, або ж статус комунікантів несуттєвий); фактор виконавця (хто виконує дію: адресат, або мовець і адресат, або мовець, адресат та інші особи); фактор нормативності (нормативні СМА, за яких мовець «спирається на норми (моральні, юридичні, інші)», і ненормативні СМА); фактор середовища (суттєвий — тобто мовленнєвий акт вживається в офіційній ситуації — або несуттєвий), фактор зумовленості (реактивні й ініціативні СМА).

У мові існують різні типи засобів, за допомогою яких може бути реалізована комунікативна мета мовленнєвого акту. Реалізацію прагматичних значень у спілкуванні прямим / непрямим або експліцитно / імпліцитним способами треба розглядати як можливі психологічні структури, які лежать в основі мовленнєвої поведінки мовця під час визначення діапазону особистої комунікативної свободи в заданих умовах спілкування. Вибір прямого, непрямого, експліцитного або імпліцитного мовлення пов’язується із суб’єктивною оцінкою мовцем параметрів протікання спілкування. Мовленнєві акти із експліцитно вираженим прагматичним навантаженням містять повну, несуперечливу й релевантну інформацію, що забезпечує адресату однозначний вибір адекватної реакції [4]. Прямий спосіб вираження СМА полягає в тому, що мовець прагне зробити певний іллокутивний вплив на слухача шляхом використання таких мовленнєвих засобів, іллокутивна сила яких легко інтерпретується слухачем [1, с.25]. У таких випадках «мовець, вимовляючи певні речення, має на увазі рівно й буквально те, що він говорить» [6, с.165]. Непрямий спосіб вираження СМА передбачає, що в реченні спостерігається будь-яке відхилення від запропонованої семантичної моделі прямого СМА, виражене якісними і / або кількісними змінами. Видозміна семантичної моделі характеризується повною або частковою трансформацією. У цих випадках роль відсутньої ланки в семантичній моделі належить контексту.

Метою статті є виявлення лексико-синтаксичних засобів спонукання у лекційному та проповідницькому дискурсах. Відповідно до мети сформульовані такі

з**авдання***:* класифікувати спонукальні висловлювання з урахуванням особливостей зазначених дискурсів; схарактеризувати лексико-синтаксичні особливості кожного з видів спонукання; встановити рекурентність вживання спонукальних конструкцій в досліджуваних дискурсах в залежності від композиційної структури лекції та проповіді.

Об'єктом дослідження виступає усний англомовний інституційний дискурс у двох його різновидах – лекційному та проповідницькому. **Предметом** дослідження є лексико-синтаксична організація спонукальних висловлювань у лекційному та проповідницькому дискурсах.

Вивчення спонукальних висловлювань інституційного дискурсу проводилося на **матеріалі** відеозаписів і скриптів текстів усних лекцій і проповідей. Для отримання більш об'ємної картини до корпусу дослідження було залучено традиційні (аудиторні) і дистантні (онлайн) лекції, а також традиційні (храмові) й альтернативні (онлайн) проповіді. Для дослідження спонукальних висловлювань у традиційних лекціях було використано відеозаписи аудиторних лекцій, що проводяться в університеті міста Редінг (Державний університет Редінгу, Беркшир, Англія). Матеріалом для дослідження спонукання в дистантних онлайн лекціях послужили інтернет-записи соціальної програми *Education for everybody*. Для дослідження способів спонукання в релігійному проповідницькому дискурсі використовувалися відеозаписи англіканських проповідей, записаних під час богослужіння, й інтернет-записи ізольованих від богослужіння проповідей сучасних проповідників неопротестантського толку.

Для досягнення поставленої у мети роботі застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні лінгвістичні **методи дослідження**. При написанні статті залучено описовий метод для виявлення комплексу характерних ознак об'єкта дослідження; у межах структурного методу прислужились елементи компонентного аналізу, завдяки яким виявлено семантичні особливості спонукальних конструкцій; елементи конверсаційного аналізу оптимізували процес реконструкції комплексу складників досліджуваної комунікативної сфери в її проекції на екстралінгвальну ситуацію. Лінгвокультурологічний аналіз уможливив висвітлення та пояснення функційної специфіки спонукальних висловлювань в англомовному релігійному й академічному дискурсах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому ***вперше*** систематизовано мовленнєвий матеріал за такими лінгвальними й екстралінгвальними чинниками, що зумовлюють специфічне функціонування спонукальних висловлювань у проповідницькому і лекційному дискурсах: експліцитність / імпліцитність, синтаксична структура, комунікативно-прагматична спрямованість, адресатність спонукання та локалізація спонукального висловлювання в композиційній структурі тексту лекції / проповіді. **Теоретичне значення** роботи полягає в тому, що вона є самостійним внеском у теорію мовленнєвої комунікації. Розгляд особливостей використання спонукальних висловлювань із лінгвістичних позицій просуває подальше вивчення специфічних текстів різних сфер спілкування, доповнюючи його спостереженнями над їхніми особливостями в академічній та релігійній сферах. **Практична цінність** дослідження визначається можливістю використання матеріалів і висновків, що містяться в ньому, у викладанні низки спеціальних курсів, присвячених проблемам комунікативного впливу, вивченню специфіки функціонування англійської мови в різноманітних дискурсах тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Проповідницькому та лекційному дискурсам властиво слідування класичної композиційної структури риторичного твору: вступ – основна частина – висновок. Треба зазначити, що основна частина лекції складається з викладу основного матеріалу й аргументації, у проповіді ж складовими компонентами основної частини є нарація (виклад євангельського сюжету або події, яким присвячена проповідь) і трактування. З огляду на те, що за своїми інтенціональними критеріями і прагматичними настановами ці частини схожі, надалі в дослідженні будемо оперувати об'єднуючими термінами *виклад* і *пояснення* під час номінації компонентів основної частини як проповіді, так і лекції .

У реалізації стратегій лектора і проповідника важливу роль відіграють способи спонукання аудиторії до комунікативних дій, які здійснюються спонукальними конструкціями. Лінгвальні та екстралінгвальні чинники, що зумовлюють функціонування спонукальних висловлювань у проповідницькому й лекційному дискурсах передбачають наступне:

- експліцитність / імпліцитність спонукальних висловлювань;
- синтаксична структура спонукальних конструкцій;
- комунікативно-прагматична спрямованість спонукальних висловлювань;
- адресатність спонукання;
- локалізація спонукальної конструкції в композиційній структурі тексту лекції / проповіді.

Говорячи про *експліцитність / імпліцитність* спонукальних висловлювань, ми слідуємо за диференціацією експліцитних і імпліцитних спонукальних конструкцій, яка представлена в теорії мовленнєвих актів [5]. Відповідно до цієї диференціації, в експліцитних мовленнєвих актах іллокутивна мета мовця безпосередньо маніфестується за допомогою спеціально призначених для цього мовних маркерів — іллокутивних показників. Так, мета спонукання адресата до дії в мовленнєвих актах спонукання прямо виражається або відповідними перформативними лексико-синтаксичними конструкціями, або наказовою формою смислового дієслова. У такий спосіб, експліцитні наказові конструкції являють собою пряме спонукання слухачів до дії.

У досліджуваних нами проповідях і лекціях такого роду спонукання відрізняються надзвичайної рекурентністю:

- лекції: *Look at this! Go back to the top! Name me a country!*
- проповіді: *Now listen to the Gospel! Pay attention to this very Verse! Think about their words!*

Спонукання може бути виражено й імпліцитно, тобто за допомогою показників, призначених для маркування інших іллокутивних цілей: виявлення бажання, щоби щось було зроблено, або питання про майбутні дії адресата або про його здібності виконати дію.

Широке використання непрямих імпліцитних мовленнєвих актів спонукання пояснюється, насамперед, прагненням мовця знизити категоричність висловлювання. Головним мотивом використання непрямих мовленнєвих актів є принцип ввічливості, який часто відіграє вирішальну роль у формуванні висловлювання й у доборі мовних форм вираження комунікативної мети. Імпліцитні спонукальні висловлювання не несуть у собі прямого волевиявлення. Найчастіше задані конструкції мають форму умовних речень, метою яких є порівняно м'яко й непомітно підштовхнути слухача до

тієї або іншої дії. Ці конструкції передають побажання, залишаючи слухачеві свободу вибору:

- лекції: ***If you consult*** *some more books on marketing,* ***you surely will notice*** *the common pattern* (Sessile Basins).
- проповіді: ***If you look*** *at the 19th chapter Luke.* ***If you read*** *the 13th chapter of Jeremiah, you will obviously return to your innocent past* (Pastor John MacArthur).

Аналіз матеріалу дослідження дає змогу констатувати, що основною метою прямих експліцитно спонукальних конструкцій є орієнтація адресата на негайне виконання чітко сформульованої дії, здебільшого — процесуальної (пов'язаної з безпосередньою ситуацією спілкування). Такого роду спонукальні конструкції в дискурсі проповіді й лекції пропонуємо назвати *операційними*, оскільки вони покликані оптимізувати процес викладу / сприйняття інформації. Використовуючи непрямі імпліцитні конструкції, лектор / проповідник знижує категоричність спонукання — подає ідею, мотивує адресата й підштовхує на самостійне усвідомлення необхідності дії. Більшою мірою основною метою пропонованого типу спонукань є бажані посткомунікативні дії адресата.

Варто водночас зазначити, що прямі спонукальні конструкції в дискурсі проповіді переслідують своєю метою не тільки спонукати слухачів до виконання формальних процесуальних дій (операцій), пов'язаних із ситуацією спілкування (розгорніть Біблію на сторінці…, послухайте слова… зверніть увагу на… і т. ін.), а й закликати паству до звершення головної комунікативної й посткомунікативної дії — звернення до Бога:

*Take a look at yourself. See and acknowledge that you have a problem. Ask the Lord for strength to overcome that. Then overcome it, and do better (*Ken Wimer*).*

Синтаксична структура спонукальних висловлювань відрізняється різноманітністю: було зафіксовано всі традиційні синтаксичні способи реалізації спонукання: спонукальні речення (повні, еліптичні), що будуються за правилами наказового способу, розповідні речення в дійсному способі з перформативними дієсловами, питальні речення.

Найуживаніший варіант експлікації спонукання в досліджуваних текстах лекцій і проповідей — це наказові конструкції: дієслово у формі наказового способу (Vim): *Believe me, listen to me.* Для передавання різних експресивних відтінків спонукання, що підсилюють його, дієслово наказового способу може супроводжуватись займенником *you, я*кий зазвичай передує йому, складаючи з ним семантично неподільне поєднання (you + Vim): *you wait for the next life.* При передаванні спонукання важлива роль належить і інфінітиву в різних синтаксично неподільних поєднаннях, зокрема, з емфатичним *do,* що створює емфатичний варіант синтаксеми *(do* Vi): *Do think of the sins you've committed, Do come to our next lecture*. При спонуканні до спільної з оратором дії в досліджуваному матеріалі вживається інфінітив у поєднанні зі службовим дієсловом *let* і займенником *us* (*let us Vi, let's Vi*). Найбільш широко така конструкція вживається в проповідницькому дискурсі:

Let's *say «Halleluia!» together!* (Tony Evans)

Let us *strive to narrow the gap between.Yes,* ***let us*** *feed the hungry, those who lack food — but let us also meet the needs of, a doctor or medicine. Yes,* ***let us*** *work sincerely and even-handedly for justice — the justice that may bring the balm of, peoples and communities (*Archbishop of Canterbury).

Лекційний дискурс також характеризується вживанням даної конструкції:

Let's *take a look at our handouts (*Clare Nukui. The History of English).

У проповідницькому дискурсі зафіксована також спонукальна конструкція, що складається із дієслова *let* у поєднаннях з об'єктними займенниками третьої особи, а також із власними іменами, які номінують Бога *(let Him Vi, let S Vi*):

*Let God of all grace be with you and your elect pastor, and give you a great and long-lasting blessing (*Jonathan Edwards).

Говорячи про *комунікативно-прагматичну спрямованість* досліджуваних спонукальних висловлювань, насамперед акцентуємо увагу на виявленні цільового направлення висловлювання, спричиненого бажанням мовця надати той чи інший вплив на співрозмовника. У цьому сенсі за темпоральною ознакою виділяємо два основні види спонукання: *симультанні й посткомунікативні.* До симультанних належать спонукальні конструкції, що переслідують своєю метою негайне виконання волевиявлення лектора / проповідника:

● лекції: *So **turn to talk to** the person sitting beside you and **say** which of these reasons you think have led to English becoming a global language* (History of the international languages).

● проповіді: ***Let's turn** to the Word of God* (Pastor John MacArthur).

***Pray** with a congregation! Solitary prayer is for the very few* (Pastor Steven Furtick).

Варто зазначити, що такого роду спонукальні конструкції можуть стосуватися спонукання до негайного виконання як фізичної, так і ментальної або душевної (духовної) дії.

Спонукання до посткомунікативних дій у лекційному та проповідницькому дискурсах базуються, передусім, на домінуючій аксіологічній складовій цих дискурсів.

У лекційному дискурсі спостерігаються спонукання до осмислення сказаного під час лекції, до поглиблення розуміння суті викладеної проблеми після закінчення лекції. Наприклад, у лекції про історію англійської мови лектор радить студентам після повернення додому проконсультуватися з історичними мапами й упевнитися в правдивості сказаного:

*If you look at the map, you will see it (*Clare Nukui. The History of English).

У проповідницькому дискурсі такого роду конструкції покликані стимулювати подальше проникнення в суть біблійного постулату або події, викладених в проповіді, з метою, наприклад, застосувати його уроки в повсякденному праведному житті:

The lesson from the literal sense of this story of Bartimaeus is enormous. We are told that there is also a spiritual sense to be perceived, and I think we have already sensed its presence. In closing, let's examine this spiritual lesson (Timothy Flemming).

Чинник *адресатності* спонукальних конструкцій виявився найбільшою релевантною ознакою для диференціації лекційного і проповідницького дискурсивних утворень.

Як у лекціях, так і в проповідях було зафіксовано частотне вживання традиційних, так званих, «ти»-орієнтованих висловлювань, націлених на вчинення впливу на аудиторію / паству, і «ми»-орієнтованих спонукальних висловлювань, які об'єднують лектора / проповідника і їхніх слухачів. У проповідницькому ж дискурсі зафіксовано особливий вид спонукальних висловлювань, адресованих до Бога, який *формально* не є учасником проповідницького дискурсу, але присутність якого незримо відчувається й передбачається апріорі: «В комунікативному акті «релігійна проповідь» поряд із традиційними реальними учасниками комунікації — адресантом (проповідником) й адресатом (слухачами, паствою) наявний прихований («вищий»)

комунікант — Бог, який є також адресантом, й адресатом проповіді. Унаслідок цього в проповіді спостерігається феноменальне «подвоєння» фігур комунікантів: проповідник, будучи формальним адресантом проповіді, одночасно є й адресатом Сло́ва, що надходить від «вищого нададресанта» — Бога. У свою чергу, нададресант (Бог) є й нададресатом повідомлення, з яким звертається до нього адресант (проповідник) від імені реального адресата проповіді (прихожан)» [3, с.30]. Виходячи з комунікативної ситуації проповіді, яка передбачає участь у ній Бога, «Він (Бог)» — орієнтоване спонукальне висловлювання відносимо до особливого виду спонукання, яке властиве тільки проповідям й опосередковано адресоване Богу:

Let God enable you to witness boldly and lovingly to the thousands you encounter every month who are by nature children of wrath, who are walking in darkness, who are without hope, without God in the world (Pastor Robert Madu).

Використання певного набору видів спонукальних конструкцій залежить від композиційної структури текстів лекційного і проповідницького дискурсів. Важливо зазначити, що в певних частинах лекцій і проповідей переважає певний тип спонукання. В основній частині і вступі, зазвичай, переважають операційні спонукальні конструкції, що закликають виконати конкретну команду. Як зазначалося раніше, операційні конструкції здебільшого експліцитні.

*Let's have a look at the survey results (*Andy O'Kain. Globalisation).

Have a minute to discuss the numbers with the partner (Dr Simon Gowan).

У пропонованій категорії спонукальних конструкцій лектор закликає слухачів до виконання дії, безпосередньо пов’язаної з тематикою лекції для кращого її розуміння і включення слухачів (в цьому випадку студентів) у процес комунікації.

У даній проповіді священик так само дає пряму (експліцитну) вказівку до дії. Слухач отримує безпосередню команду до дії. Водночас пряме спонукання до дії проповідник наділяє у форму запрошення.

I would like to invite you to look in your Bibles to 2 John and verses seven through 13 (Ken Wimer).

Спонукання, пов’язані з відволіканням від основної теми проповіді або лекції, також містяться в основній частині тексту. Зазвичай, цей тип спонукальних конструкцій пов’язаний із закликом до розумової діяльності або виконанням додаткових завдань, які спочатку не були заплановані лектором і виникли внаслідок його «відходу» від теми. Наприклад,

*You might go to the Oxford English Dictionary, and you will find the definition… (*Andy O'Kain. Globalisation).

Читаючи проповідь, священик намагається якомога зрозуміліше донести до слухачів своє послання. З цією метою використовується особистісний і емоційний аспекти. Священик наводить приклади з Біблії, захоплюється ними й непомітно переходить до іншої теми. Водночас мовець закликає слухачів уявити себе в схожій ситуації, відчути всі умови й у такий спосіб краще зрозуміти його слова.

*Now Charles Dickens and Ralph Waldo Emerson called this story the greatest story ever written and they were pretty good at some stories, too. …. **Just imagine** yourself living in a Middle Eastern peasant village. …. **Just imagine** yourself in a Middle Eastern peasant village because that is exactly where these people were and what they understood* (Pastor John MacArthur).

Конструкції, які спонукають до посткомунікативних дій, є характерною ознакою підсумкової частині проповіді або лекції. Це пов’язано з основною метою

даної композиційної частини — підбити підсумки й мотивувати слухачів закріпити почутий матеріал уже після завершення лекції / проповіді.

Висновки та перспективи дослідження. Функціювання спонукальних висловлювань у проповідницькому і лекційному дискурсах зумовлено такими лінгвальними й екстралінгвальними чинниками, як експліцитність / імпліцитність спонукальних конструкцій, синтаксична структура спонукальних конструкцій, комунікативно-прагматична спрямованість, адресатність спонукання й локалізація спонукальної конструкції в композиційній структурі тексту лекції / проповіді. Прямі та непрямі експліцитні спонукальні конструкції, націлені на негайне виконання дії процесуального характеру, розглядаємо в роботі як *операційні* спонукальні висловлювання. За комунікативно-прагматичною спрямованістю з урахуванням темпоральної ознаки виділяємо два основні види спонукання: *симультанні* й *посткомунікативні.* Критерій комунікативно-прагматичної спрямованості дав змогу також виокремити конструкції, що мають на меті спонукати до фізичної дії й до ментальної (в лекціях) або душевної / ментальної (в проповідях). Розгляд особливостей локалізації спонукальних висловлювань у тексті виявив певний набір видів спонукальних конструкцій залежно від композиційної структури текстів лекційного і проповідницького дискурсів. Перспектива подальших розробок убачається в дослідженні паравербальних особливостей лекційного та проповідницького дискурсів. Зіставлення лінгвальних, просодичних і кінетичних засобів вираження спонукання може стати вагомим внеском у вивчення категорії спонукальності.

Література

1. *Беляева Е. И.* Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. 168 с.
2. *Вельский А. В.* Побудительная речь. Экспериментальная фонетика и психология речи. Ученые зап. № 1. МГПИИЯ им. М. Тореза. М, 1953. Т. 6. С. 81–147.
3. *Кравченко Н. А.* К вопросу о статусе теолингвистики в современном языкознании. *Записки з романо-германської філології* [ред. І. М. Колегаєва]. Одеса: КП ОМД, 2016. Вип.(2) 34. С. 27–35.
4. *Неустроев К. С.* Способы выражения побуждения и воздействия: на материале современного английского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ростов н/Д, 2008. 22 с.
5. *Остин Дж.* Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. М., 1986. С. 38–94.
6. *Сёрль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. М., 1986. С.140–165.
7. *Филатова Е. А.* Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук. Москва : МГУ, 1997. 253 с.
8. *Франко О. Б.* Спонукальний дискурс (на матеріалі німецькомовних художніх творів XX ст.) : [навч. посіб.], Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2010. 127 с.
9. *Шейгал Е. И., Черватюк И. С.* Власть и речевая коммуникация. *Известия РАН*. 2005. (Серия литературы и языка). Т. 64. № 5. С. 38–45.

References

1. Beljaeva, E. I. (1992), *Grammar and pragmatics of motivation: English* [*Grammatika i pragmatika pobuzhdenija: anglijskij jazyk*], Izd-vo Voronezh. gos. un-ta, Voronezh, 168p.

2. Vel'skij, A. V. (1953), *Imperatives* [*Pobuditel'naja rech'*], Jeksperimental'naja fonetika i psihologija rechi. Uchenye zap. № 1, Moscow Toreza University, Moscow, pp.81–147.

3. Kravchenko, N. A. (2016), *On the status of theolinguistics in modern linguistics* [*K voprosu o statuse teolingvistiki v sovremennom jazykoznanii*], Zapiski z romano-germans'koï filologiï [red. I. M. Kolegaєva], KP OMD, Odesa, Vol.(2) 34, pp. 27–35.

4. Neustroev, K. S. (2008), *Ways of expressing motivation and influence: on the material of modern English* [*Sposoby vyrazhenija pobuzhdenija i vozdejstvija: na materiale sovremennogo anglijskogo jazyka: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk*], Rostov n/D, 22 p.

5. Ostin Dzh.(1986), *Word as action* [*Slovo kak dejstvie*], Novoe v zarubezhnoj lingvistike, Vyp. 17, Moscow, pp. 38–94.

6. Sjorl' Dzh. R. (1986), *Classification of illocutionary acts* [*Klassifikacija illokutivnyh aktov*], Novoe v zarubezhnoj lingvistike, Vyp. 17, Moscow, pp. 140–165.

7. Filatova, E. A. (1997), *Motivational utterances as speech acts in modern Russian* [*Pobuditel'nye vyskazyvanija kak rechevye akty v sovremennom russkom jazyke : dis. ... kand. filol. nauk*], MGU, Moscow, 253 p.

8. Franko, O. B. (2010), *Imperative discourse (on the material of the 20th century artistic works of the twentieth century)* [*Sponukal'nij diskurs (na materiali nimec'komovnih hudozhnih tvoriv XX st.)*], Kyiv, 127 p.

9. Shejgal, E. I. (2005), *Power and speech communication* [*Vlast' i rechevaja kommunikacija*], Izvestija RAN, Serija literatury i jazyka № 5, Moscow, pp. 38–45.

Н. А.Кравченко,
Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова,
кафедра теоретической и прикладной фонетики английского языка;

Е. А.Бондаренко,
Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова,
кафедра теоретической и прикладной фонетики английского языка

ЛИНГВАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ПОБУЖДЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ЛЕКЦИОННОМ И ПРОПОВЕДНИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ

Статья посвящена исследованию лингвальных средств побуждения в двух реализациях устного институционального дискурса – лекциях и проповедях. Выявлены основные виды побудительных высказываний, функционирующих в пределах проповеднического и лекционного дискурсов и констатирована зависимость их употребления от композиционной структуры текстов проповеди и лекции.

Ключевые слова: побуждение, проповеднический / лекционный дискурс, лингвальные средства.

N. O.Kravchenko,
Odesa National I.I.Mechnikov University,
Department of the Theoretical and Applied Phonetics of English Language;

K. A.Bondarenko
Odesa National I.I.Mechnikov University,
Department of the Theoretical and Applied Phonetics of English Language

LINGUISTIC MEANS OF THE IMPERATIVE UTTERENCES IN ENGLISH LECTURE AND SERMON DISCOURSES

The aim of the research is to reveal the peculiarities of the linguistic means of imperative utterances which function in the lecture and sermon discourses. For the purpose of the aim, the following tasks were formulated:http://onlinecorrector.com.ua/%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%83 to categorize imperative utterances in the view of peculiarities of the lecture and sermon discourses; to characterize the lexical-syntactic peculiarities of each type of imperative utterances;

to establish recurrence of each type of imperative utterances depending on the structure of the lecture or sermon.

The object of the research is an oral English-language institutional discourse of two types – academic (lecture) and religious (sermon); the subject of the research is the lexical syntactic arrangement of imperative utterances in the lecture and sermon discourses.

To achieve the aim, both general scientific and special linguistic research methods have been applied.

The functioning of imperative utterances in the preaching and lecture discourse is caused by such linguistic and extralinguistic factors as the expressiveness / implicitness of the imperative constructions, the syntactic structure of the imperative constructions, the communicative-pragmatic orientation, the addressing of the order/ localization of the imperative construction in the compositional text structure. Direct and indirect explicit constructions aimed at the immediate action are considered in the work as operational imperative statements. According to the communicative-pragmatic orientation, taking into account the temporal signs, we distinguish two main types of motivation: simultaneous and post-communicative. The communicative-pragmatic orientation criterion also made it possible to single out constructions intended to induce physical/mental impact (in lectures) and spiritual / mental one (in sermons). The prospect of further investigation is seen in the study of the non-verbal features of lecture and sermon discourses. A comparison of linguistic, prosodic, and kinetic means of expressing motivation can be a significant contribution to the study of the category of imperatives.

Key words: imperatives, sermon / lecture discourse, linguistic means.

УДК 81’33: 659.1 (477)
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206544

Ю. Б. Бабій,
канд. філол. наук, доц.,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНОЇ КОНОТАЦІЇ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

У статті обґрунтовано доцільність використання лексико-стилістичної конотації з метою підвищення ефективності та впливовості рекламних текстів. Розглянуто випадки формування зазначеного типу конотації за допомогою синонімічних елементів мови, термінологічних констант, суспільно-політичної лексики. Описано ефекти, що можна досягти завдяки використанню таких мовних одиниць у структурі рекламного тексту.

Ключові слова: реклама, рекламний текст, синоніми, термін, конотація, суспільно-політична лексика.

Соціальне середовище та суспільні відносини нині зазнають безпосереднього впливу від стрімкого розвитку цифрових технологій, комунікаційних ліній, засобів зв’язку та доступу до багатоманітної інформації. Інформаційні технології сьогодення виконують надзвичайно важливі функції у сучасному суспільстві – вони надають можливість швидко обробляти масивні обсяги інформації, реорганізовують структуру спілкування між людьми, загалом відзначаються функційністю у всіх сферах людського життя.

Враховуючи те, що завдяки інформаційним технологіям процес прийняття та втілення рішень стає значно швидшим, зростає потреба в отриманні нових знань, запит на використання інформаційних послуг вкрай актуальний. Реклама (або рекламна діяльність) виступає однією із таких послуг.

Реклама як феномен комунікації знаходиться в центрі уваги закордонних мовознавців, серед яких В. Аренс, Бернет Дж., К. Бове, А. Менегетті, С. Моріарті, Н. Добробабенко, Т. Дрідзе. О. Гостєв, В. Зазикін, Л. Землянова, Є. Тарасов, О. Ухова. Реклама як комунікативний феномен знаходиться у колі інтересів вітчизняних лінгвістів В. Зірки, Т. Ковалевської, Є. Коваленко, Н. Кутузи, Н. Лисиці, Г. Почепцова та інших. Зусиллями всіх зазначених мовознавців реалізовано спроби системного аналізу реклами як особливого різновиду комунікації, його загальних семантичних та структурних характеристик (К. Бове, Дж. Дайер, О. Зелінська, М. Кохтєв, Г. Кузнєцова, Г. Почепцов, Д. Розенталь); досліджено чинники ефективності рекламного повідомлення (О. Феофанов, висвітлено її прагмалінгвістичні (Ю. Корнєва, Т. Донецька, Т. Лівшиць, Ю. Сильвестров, Е. Тернер), психо-, соціо- й нейролінгвістичні (В. Зірка, Е. Макгрегор, Т. Ковалевська, О. Леонтьєв, Ю. Сорокін, Є. Тарасов) та когнітивні властивості (О. Анопіна, В. Охріменко, О. Ткачук-Мірошниченко). У багатьох дослідженнях розкрито власне лінгвістичну специфіку як українськомовної, так й іншомовної реклами на фонетичному рівні (О. Ксензенко, І. Лисичкіна), лексико-семантичному

(Л. Баркова, І. Гриліхес, Т. Ковалевська, Є. Коваленко, М. Кохтєв, Л. Маєвська, А. Малишенко, В. Олексенко, Ю. Станкевич); морфологічному (О. Зелінська, В. Зірка, Є. Ісакова); синтаксичному та структурному рівнях (С. Гузенко, Н. Коваленко, Н. Кутуза); на рівні текстових категорій (Т. Гулак, А. Ковалевська, Н. Коваленко, Т. Лівшиць) тощо.

Мета реклами полягає в інформуванні, переконуванні у перевагах рекламованих об'єктів, приверненні уваги до цих об'єктів, намаганні вплинути на адресата, чим зумовлюється зміст кожного рекламного повідомлення. Від природи рекламованого об'єкта залежить мета реклами, творча концепція авторів, структура і зміст рекламних текстів. Мета будь-якої реклами – позиціонування предмета реклами максимально вигідному для рекламодавця вигляді, у цьому полягає суть рекламної пропозиції. Основною диференційною ознакою рекламних текстів, яка відрізняє їх від текстів іншого типу, виступає наявність рекламної пропозиції, тобто стабільного, регулярно повторюваного компонента змістової структури повідомлення.

Вибір рекламного тексту, його компонентів зумовлені перш за все необхідністю показати певну характеристику рекламованого об'єкта, виділити його так, щоб на нього звернули увагу, запам'ятали. Наприклад: «*Кандидатів багато – Президент один!*». У системі таких акцентних засобів (структура тексту, модальність, графічна організація тощо) вагоме місце належить й мовним засобам, що забезпечують належність рекламного дискурсу до інформаційно-сугестивного жанру мовлення. Евристичність, відкриття нового, новини, подані за допомогою слова, складають основу рекламної інформації. У дослідницькій літературі доведено, що мова реклами є одним із функціональних різновидів літературної мови, унікальним за рівнем інтенсивності її використання [1; 2; 7].

Рекламне повідомлення створюється в системі взаємопов'язаних та взаємозумовлених лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів, і ця система сприймається як певна лінгвістична єдність, що виконує певну комунікативну функцію (для рекламних текстів – інформування та впливу).

Своєрідністю рекламного тексту є виразно заклично-спонукальна функція висловлювання, а також паралельне вживання мовних та позамовних засобів, що в такій мірі не властиве жодному з функціональних стилів чи стилістичних різновидів літературної мови. Окрім того, характерною рисою, притаманною психологічній моделі рекламного дискурсу, вважається відсутність зворотного зв'язку в межах одиничного акту комунікації, що є вираженням діалектичного протиріччя, закладеного у природі технічних засобів спілкування: масова комунікація перемагає простір і час ціною втрати комунікатором безпосереднього контакту з аудиторією [11, с.9].

Для подолання цього недоліку автори рекламних текстів формують завдяки мовним засобам різноманітні ефекти, на яких будується ілюзія контакту з адресатом: ефект присутності, ефект емоційної співучасті, ефект прямої розмови, ефект. Приміром: «*Ми знаємо, як важко сьогодні долати фінансові перешкоди у звязку зі світовою пандемією короновірусу: неповернені борги! Непомірні збитки! банкрутсво цілої системи! «Приватбанк» поруч з кожним із Вас! Кредити без застави, безвідсоткові пропозиції позик, якісне та швидке обслуговування! «Приватбанк» з Вами! «Приватбанк» поруч!*». Зміст повідомлень масової комунікації охоплює повний спектр психологічного впливу на аудиторію – від інформування й навчання до переконування й навіювання.

Унікальнсть рекламного феномену полягає у формі спілкування, яка має місце в умовах масової комунікації й визначається своєрідністю інформаційно-змістового аспекту рекламного тексту, зумовленою необхідністю швидкого засвоєння інформації, що міститься в тексті (часто текст читається один раз на тлі інших, більш цікавих для адресата матеріалів), компресією цієї інформації, своєрідністю функції переконування, яка санкціонує здійснення впливу та спонукання до передбачуваної дії. Мовні засоби різних мовних рівнів стають інтерпретаторами зазначених категоріальних особливостей рекламного тексту. Як слушно зауважив В. В. Одинцов, завдяки сфері масової комунікації, до якої уналежнюємо рекламу, найчіткіше та найяскравіше виявляються деякі тенденції розвитку літературної мови, саме тут зараз відбуваються головні процеси зміни, розвитку літературної мови» [4, с. 82].

Усі мовні засоби реклами спрямовані на ефективне і цілеспрямоване здійснення мовленнєвого впливу. Рекламі мають бути притаманні ясність, конкретність, простота висловлювання у нерозривному зв'язку з його змістовністю та ефективністю [4, с. 181]. До важливих показників ефективності реклами відносять передусім рівень емоційного впливу, привернення уваги потенційних споживачів, інформаційний зміст, запам'ятовуваність, доступність, здатність змінювати споживацькі звички, традиції, погляди. Ці показники, насамперед, відображаються за допомогою лексичичних засобів мови, що зреалізовуються у чітко окресленому функціональному (стилістичному) контексті та мають чітко виражену прагматичну спрямованість, що репрезентована проаналізованим корпусом рекламних оголошень різної тематики, представлених у засобах масової інформації (Інтернет-видання, зовнішня реклама, телевізійна реклама тощо) протягом 2019-2020 років.

Якість рекламного тексту визначають не художні зображення і аудіальні форми, а точність, яскравість й доступність рекламного образу, різноманітність і спрямованість асоціативних зв'язків, не витончена композиція, а така, що максимально працює на комунікацію. У такому контексті на перше місце виходить вибір лексичного корпусу одиниць, викличе в реципієнта неусвідомленого стимулу щодо модифікації своєї поведінки, рішенні, що він набув тих чи інших знань або дійшов тих чи інших висновків, рішень самостійно, тому й ставлення до такої інформації буде менш критичним.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє визначити цілі групи характерних рекламі лексичних констант, що забезпечують реалізацію мовних настанов рекламного тексту, увиразнюють її специфіку, сприяють реалізації мети реклами. Серед таких мовних одиниць елементи експресивні лексичні елементи, розмовні складники, нейтральні мовні компоненти, термінологічні одиниці, синонімічні ряди тощо. З огляду на свою функціональну природу такі засоби у рекламному тексті одночасно можуть забезпечувати компактність вираження декількох суттєвих ознак в одній мовній одиниці, нейтралізувати набридливість реклами, навіяти необхідність рекламованого та створити його позитивний образ.

Найпомітнішою стилістичною особливістю лексики проаналізованих рекламних звернень є функціонування в них найуживаніших синонімів. «Синонімічна група являє собою мікросистему більшої або меншої складності, усі елементи якої організовані певним чином. Організуючим центром у цій мікросистемі є домінанта або опорне слово» [8, с. 87]. Поняття синонімії внутрішньо передбачає наявність не однієї структурної одиниці, а принаймні двох, що, наприклад, у рекламі, дозволяє репрезентувати одразу декілька ознак рекламованого. Оскільки синонімія виникає тоді, коли декілька назв стосуються одного списку тоді декілька назв і

утворюють синонімічний ряд – мікросистему слів, денотативні значення яких об'єднуються інтегруючою ознакою, а розрізняються диференційними ознаками, які в рекламному тексті відображають переваги рекламованого, його специфіку. Інтегруючі ознаки (денотат, ядро значення) існують як на значеннєвому, так і на понятійному рівнях, саме тому найчастіше первинна домінанта із синонімічного контексту вживається в рекламних зверненнях, наприклад, із синонімічного ряду «вигідний (вигода)», «корисний (користь)», «економний», «рентабельний (рентабельність)», «ощадливий (заощадження)» найдоречнішим у рекламному тексті стане слово «вигідний (вигода)», що зумовлено доступністю розуміння семантики та популярністю лексичного елемента. Поява диференційних (конотативних) лексичних констант у структурі рекламного тексту зумовлене прагненнями конкретизувати зображувальний факт, передати його в певному експресивному аспекті, нав'язати реципієнту найоптимальніший варіант для реалізації виражальних можливостей основного слова.

Цілеспрямований вибір синонімів для рекламних текстів абсолютно вмотивований при наведенні аргументів на рахунок рекламованого продукту. Так, аргументом щодо чистоти води може бути підкреслення того, що вода добувається з глибокої свердловини, стародавнього геологічного пласта: *«Моршинська народжується в екологічно чистому регіоні Прикарпаття і має неперевершений смак чистої джерельної води. Ви відчуваєте, інші бачать».*

Використання синонімів посилює емоційну виразність мови реклами. В цьому випадку говориться про приховане використання синонімів, тому що в самому тексті синоніми вже стилістично опрацьований матеріал, де слова використані у точній відповідності з їх значенням й емоційно-експресивним забарвленням, але за кожним словом мають на увазі синонімічний ряд слів конкурентів, в яких автор вибирає найбільш вдалі: *П.Порошенко зумів вивести країну з економічної кризи! Спромігся створити потужну українську армію! Домислився не здати інтереси держави.*

Отже, синонімічне ядро текстів реклами формують лексеми, тематично марковані, серед яких слова книжні й розмовні, давні й сучасні, власні й запозичені, термінологічні та образні, що дає змогу пов'язати окремі слова в цілісний рекламний текст і виконувати функцію спрямованого впливу на реципієнта.

Не можна сказати, що антонімія посідає значне місце в рекламі, але наявність її безперечна. Вона сприяє увиразненню викладу, більш чіткому окресленню висловлюваної думки, її стилістичному увиразненню. Наприклад, оголошення, що заохочувало взяти участь у виборах, містило пару простих і буденних антонімів: *«Доки інші вагаються, я обираю»*. Рекламний контекст підсилюється словами полярного значення »вагаються – обираю», які виключають непереконливу середину, натякають на максималізм тверджень-заперечень та це ще більше надають вагомості та переконливості реклами. Частотно антонімічний потенціал лексичних констант використано з метою створення яскравої антитези, підкреслення контрасту рекламованого (особливо в зразках політичної реклами, що зумовлено її специфікою), підсилення емоційності *(«Не пасуй! Голосуй!», «Ми – різні! Але ми – однакові в своїх прагненнях миру та добробуту!»).*

Головні риси лексичного складу рекламних повідомлень полягають у використанні поруч з міжстильовою лексикою, специфічних лексичних одиниць, які мають певне стилістичне забарвлення, і легко «читаються» при швидкому сприйнятті тексту. Особливості реклами вимагають ретельного добору мовних одиниць, з урахуванням мети і завдань рекламного впливу. Так, наприклад, перехід до ринкової

економіки віднайшов своє відображення і в мові, поглиблюючи словниковий запас, призначений не тільки для професіоналів, а й для повсякденної комунікації. Коло користувачів економічної термінології розширилося настільки, що ця термінологія стала звичайним явищем і в рекламі, націленій на пересічного споживача. У свою чергу, реклама сприяла адаптації узагальненого споживача до подібної термінології [2, с. 123].

Так, рекламування банківської діяльності, різних установ передбачає використання лексичних одиниць, характерних для їх діяльності. До того ж для фінансової реклами особливе значення має атмосфера довіри, адже фінансові послуги мають відчутний результат тільки з часом. Тому популярними стають такі слова: «гарантія», «репутація», «надійність», «стабільність», а також «фінанси», «кредит», «страхування», «інвестиції» та інші лексичні одиниці, що мають чітко окреслений ефект термінологічності. Наприклад: *«Зберігайте спокій та депозити у ОЩАДБАНКУ»; «Monobank – перший надійний мобільний банк в Україні. Ніяких відділень: всі банківські послуги обробляються лише за допомогою програми.»*

У рекламних текстах, що описують технічні знаряддя, широко використовуються технічні терміни для позначення складових пропонованих об'єктів або їх функціональних характеристик. Наприклад, в оголошенні, що презентує копіювальну техніку, можемо знайти такі терміни: «банерна тканина», «товарна реклама», «регіональний контент», «соціальна ізографіка», «Outdoor (зовнішня реклама)». Конотація рекламного тексту термінологічностю використовується з метою перенесенням «спеціального образу» на інший ґрунт, в інші умови, нетипові для нього. Наприклад, термінологічна лексика, характерна для військової справи, вживається, в переносному, звичайно, значенні для реклами миючого засобу: *«Коли **атакує** головний біль – **завдай удару** у відповідь!»*. При цьому відбувається «стилістична конотація», пов'язана з тим, що термінологічна одиниця, не втрачаючи стильової приналежності, одночасно набуває нових рекламних властивостей. Поряд з власномовними термінологічними одиницями у рекламний текст часто залучають терміни іншомовні. Це цілком природне явище, адже за окремими даними близько 40% галузевих мікросистем посідають слова, запозичені з інших мов [8, с. 163]. Примітно, що в тексті рекламі (як, в принципі і в інших дискурсних сегментах), повинні використовуватись лише ті терміни, без яких неможливо обійтись. Аналіз рекламних текстів, однак, вказує на порушення цих правил. Не торкаючись недоліків, пов'язаних з невдалим використанням термінів, зазначимо, що у більшості випадків це здійснюється навмисне з метою створення конотації іншомовності. Найчастіше використовуються інтернаціоналізми та засвоєні рідною мовою іншомовні терміни: «Гормональні сплески, послаблення ліпоструктури?… Он-Клінік Миколаїв»

Суспільно-політична лексика (*депутат, президент, виборець, мер* тощо) – це частина лексичної системи мови, в якій особливо виразно відображені соціальна структура суспільства, світоглядні погляди носіїв мови, способи організації суспільного життя країни, в якій функціонує мова, а також інших держав. Функціонування та розвиток цієї підсистеми іноді прямо, а частіше опосередковано виражають широкий спектр суспільних процесів. Нестабільний характер, пов'язаний з динамічним характером суспільно-політичного життя, наявність у складі суспільно-політичної лексики загальновживаних, книжних, просторічних слів, елементів «нестандартної мови», здатність до семантичного переосмислення слів і словосполучень спеціальної лексики зумовлюють її наявність в сегментах рекламної комунікації. Переважно константи суспільно-політичної конотації використовуються

в зразках політичного рекламного дискурсу. Наприклад, серед рекламних гасел передвиборчої кампанії партії «Європейська солідарність» знаходимо таку аргументацію авторитету політика: *«Кандидатів багато – Президент один».* Більшість лексичних одиниць суспільно-політичного словника є загальновідомими, загальнозрозумілими, доступними реципієнтам, досить поширеними в повсякденному мовленні, тому динамічно екстраполюються в рекламні тексти неполітичного спрямування («Лобізм цінами на косметику – не наш шлях до успіху»).

Отже, ознакою мови рекламних текстів можна вважати широке використання лексичних одиниць, що належать до різноманітних функціональних стилів. Ці лексичні одиниці можуть зберігати своє пряме значення, а можуть переосмислюватися задля надання рекламі особливого представленння та виразності. Мовні ресурси стилістичної характеристики, використані в рекламі з метою створення експресії, значні. Завдяки переносному й образному використанню в рекламному дискурсі таких лексем та словосполучень створюється більш чи менш гострий експресивний ефект [2, с. 39].

Як зазначає М. В. Бутиріна, «…визначальним чинником при оцінюванні реципієнтом рекламного повідомлення виступає не якість інформації, що міститься у ньому, а якість продуцента інформації, рівень довіри до нього» [2, с. 61]. І саме «авторитетність» описаних лексичних категорій з їх стилістичним навантаженням здатна цей рівень піднімати й утримувати. У комплексі засобів впливу такі засоби мають великий маніпулятивний потенціал. Конотативні потенції лексичних констант доцільно використовувати з метою створення враження, формуванню образу товару як престижного, вартого довіри. Перспективність проблематики вбачаємо у вивченні інших лексичних композитів мови, що можуть створити сталий стилістичний ефект від сприйняття рекламного повідомлення.

Література

1. *Дедюхин А. А.* Модели организации вербальной и визуальной информации в тексте рекламы (на материале английских и русских текстов рекламы автомобилей) : автореф. дисс. … канд. филол. наук. Краснодар, 2012. 20 с.
2. *Коваленко Є. С.* Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. *Лінгвістичні студії*. Київ, 2004. Вип. 19. С. 314-319.
3. *Лисиченко Л. А.* Лексико-семантична система української мови. Харків : Вид-во ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, 1997. 129 с.
4. *Мокшанцев Р. И.* Психология рекламы. Москва : ИНФРА-М, Новосибирск: Сибирское соглашение, 2000. 230 с.
5. *Покровська О. А.* Українська термінологія ринкових відносин : дис. … канд. філол. наук. Харків, 1995. 207 с.
6. *Почепцов Г. Г.* Символы в политической рекламе. Київ : Принт Сервис. 1997. 332 с.
7. *Скорікова Д. В.* Соціально-психологічні особливості сприйняття реклами та її вплив на людину. Різун, В. В. (Ред.). *Наукові записки Інституту журналістики*. Т. 36 (липень-вересень) . Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2008. С. 188-195.
8. Сучасна українська літературна мова: В 5-ти т. / АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1973. Т.4 : *Лексика і фразеологія*. 440 с.

Referenses

1. Dedukhyn, A. A. (2012), *Models for organizing verbal and visual information in an ad text (based on English and Russian car advertising texts): Author's thesis* [*Modeli organizaczii verbalnoj i vizualnoj informaczii v tekste reklamy (na materiale anglijskikh i russkikh tekstov reklamy avtomobilej): dys. ... kand. filil. nauk*], Krasnodar, 20 p.

2. Kovalenko, Ye. S. (2004), *Advertising Discourse: Linguistic Aspects of Study* [*Reklamnyi dyskurs linhvistychni aspekty vyvchennia*], Linhvistychni Studiyi, Kyiv, Vyp. 19, pp. 314-319.

3. Lysychenko, L. A. (1997) *Lexical and semantic system of the Ukrainian language* [*Leksyko-Semantychna Systema Ukrainskoi Movy*], KhDPU, Kharkiv, 129 p.

4. Mokshantsev, R. I. (2000). *Advertising psychology* [*Psykhologiya reklamy*], Moskva, INFRA-M, Novosibirsk, Sibirskoye sohlasheniye, 230 p.

5. Pokrovska, O. A. (1995), *Ukrainian terminology of market relations.* [*Ukrayins`ka terminologiya ry`nkovy`x vidnosy`n : dy`s. ... kand. filol. nauk*]. Kharkiv, 207 p.

6. Pocheptsov, H. H. (1997), *Symbols in political advertising* [*Simvoly v politicheskoj reklame*], Print Servis, Kyiv, 332 p.

7. Skoricova, D. V. (2008), *Socio-psychological features of advertising perception and its impact on people* [*Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti spryiniattia reklamy ta yii vplyv na liudynu*], Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky, KNU, pp. 188-195.

8. (1973) *Modern Ukrainian literary language: V 5-ti t.* [*Suchasna ukrainska literaturna mova*], AN URSR In-t movoznavstva, Naukova dumka, Kyiv, T.4: Leksyka I frazeolohia, 440 p.

Ю. Б. Бабий,

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского,
кафедра общей и прикладной лингвистики

ФОРМИРОВАНИЕ ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ КОННОТАЦИИ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА

В статье обоснована целесообразность использования лексико-стилистической коннотации с целью повышения эффективности и влияния рекламных текстов. Рассмотрены случаи формирования указанного типа коннотации с помощью синонимических элементов языка, терминологических констант, общественно-политической лексики. Описаны эффекты, которых можно достичь благодаря использованию таких языковых единиц в структуре рекламного текста.

Ключевые слова: реклама, рекламный текст, синонимы, термин, коннотация, общественно-политическая лексика.

Y. B. Babii,

Mykolaiv National V. O. Sukhomlynsky University,
Department of General and Applied Linguistics

FORMATION OF LEXICO-STYLISTIC CONNOTATIONS ADVERTISING TEXT

The article describes advertising as a phenomenon of modern communication, identifies its features and the desired effects of its use. The purpose of the work is due to the fact that the originality of the advertising text is clearly a provocative function of

expression, as well as the parallel use of linguistic and extralinguistic means, which is not so inherent in any of the functional styles or stylistic varieties of literary language. The expediency of using lexical and stylistic connotations in order to increase the efficiency and influence of advertising texts is substantiated in the work, its speech potential is characterized. In particular, the role of synonyms in creating an effective adverbial text is determined, the principles of using synonymous series that function in the text of special purpose advertising are described. The functionality of antonymy is outlined, which contributes to the expression of the statement, a clearer delineation of the expressed thought, its stylistic expression. It is established that the main features of the lexical composition of advertising messages are the use along with interstitial vocabulary, specific lexical units that have a certain stylistic color, and are easy to "read" with a quick perception of the text. Features of advertising require careful selection of language units, taking into account the purpose and objectives of advertising influence. It is proved that in the complex of means of influence such means have a great manipulative potential. Connotative potencies of lexical constants should be used in order to create an impression, to form the image of the product as prestigious, trustworthy. Therefore, a detailed analysis of terminological constants and socio-political vocabulary is proposed. The prospects of the research are determined, which are to clarify the role of other lexical categories in the process of forming an effective advertising text.

Key words: advertising, advertising text, synonyms, term, connotation, socio-political vocabulary.

УДК 81’373. 7: 070.41
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206546

І. В. Лакомська,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
старший викладач кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій

ВІЗУАЛЬНІ ПРЕДИКАТИ В СТРУКТУРІ МЕДІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: СУГЕСТІЙНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено з’ясуванню предикатних характеристик (а саме візуальних) у складі фразеологічних одиниць, що вживаються в газетних заголовках. Спираючись на методологічну базу нейролінгвістичного програмування, виокремлено візуальні маркери, встановлено їхні домінантні та периферійні групи з огляду на частиномовну приналежність та продуктивність, а також виявлено сугестійне навантаження цих одиниць.

Ключові слова: газетний заголовок, фразеологізм, репрезентативні системи, візуальний предикат, сугестія.

Більшість дослідників, які працюють у галузі мовної сугестії (О. Климентова, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Л. Мурзін, В. Різун, Н. Слухай, І. Черепанова та ін.), підкреслюють, що загальна мета комунікації полягає не у власне передаванні інформації, а насамперед у здійсненні впливу на співрозмовника, скерованого на корегування його актуальної поведінки. У зв’язку з цим, набуває **актуальності** вивчення феномену сугестії, де «дослідження його гетерогенної природи доцільно

здійснювати, використовуючи релевантні комплексні методики, серед яких на особливу увагу заслуговують технології нейролінгвістичного програмування» [4, с. 173]. У межах цієї науки зокрема зазначається, що при сприйнятті, зберіганні та передачі інформації люди різною мірою використовують візуальну, аудіальну і кінестетичну (до якої зараховують дотикову, нюхову і смакову) репрезентативні (сприйняттєві) системи [2], які зумовлюють специфічну сегментацію отримуваної інформації. Штучна (з боку сугестора) активація цих систем відповідно оптимізує впливовий ефект, оскільки максимально полегшує отримання і переробку побачених / почутих текстів, а також унаочнює концептуальну інформацію. На вербальному рівні зазначена активація відбувається через так звані **предикати** – «сенсорно марковані слова, які вказують на використання тієї чи іншої репрезентативної системи» [4, с. 286] і «формують наші суб'єктивні «переживання» – представлення сприйнятого світу» [7, с. 125]. На думку Д. Гріндера й Р. Бендлера, «наша здібність виражати те, що ми відчуваємо в кожній із наших репрезентативних систем, за допомогою слів є вказівкою на одну з їхніх найкорисніших характеристик: універсальність. Це означає, що, використовуючи мовні репрезентативні системи, ми можемо представити досвід, який сприймаємо через будь-яку з інших репрезентативних систем» [3, с. 285], що активує сприйняття й посилює сугестивну насиченість повідомлення. В цьому аспекті увагу привертає так звана предикатна лексика, впливову потужність якої відзначають дослідники (див. праці І. Вікентьєва, В. Зазикіна, Т. Ковалевської, Г. Почепцова, О. Сичова), наголошуючи на максимальній актуальності цього мовного масиву в конструюванні медійних текстів і насамперед – в структурі *заголовка* як сугестивного стрижня повідомлення (В. Різун).

З метою надати заголовку дієвості щодо читацької уваги та сприйняття все частіше використовують *фразеологічні одиниці,* оскільки, як зазначають дослідники, саме «виразові якості фразеологізмів, афористичність, образність, експресія зумовлюють їхнє використання в заголовній функції» [11, с. 259].

Актуальність виявлення й опису фразеологічних одиниць (ФО) в українських медіавиданнях зумовлюється тим, що такі одиниці ще не достатньо вивчено у впливовому аспекті, тому дослідження фразеологізмів у газетних заголовках надасть можливість простежити їхню сприйняттєву активність та з'ясувати сугестійні властивості таких одиниць.

Ідентифікація та аналіз предикатної маркованості ФО в газетних заголовках уможливили виокремлення трьох основних груп – кінестетичної, візуальної та аудіальної, що виражаються специфічними для них морфологічними категоріями. Найбільш продуктивними виявилися кінестетичні та візуальні предикати, меншою частотністю характеризуються аудіальні предикати. Оскільки у попередніх наших розвідках було детального проаналізовано кінестетичні предикати в межах заголовкових ФО [6], у запропонованому дослідженні здійснюємо огляд візуальних предикатів, відштовхуючись від продуктивності зазначених одиниць.

Отже, **об'єктом** дослідження є заголовки із фразеологізмами в українській пресі, **предметом** – візуальні предикати як активні сугестогени в газетних заголовках.

Мета дослідження полягає у визначенні впливової специфіки візуальних предикатів як складників фразем у медійних заголовках, що передбачає необхідність виконання таких **завдань**: виокремити масив газетних заголовків із візуальними предикатами; визначити основні морфологічні групи візуальних предикатів та з'ясувати їхнє семантичне наповнення; проаналізувати сугестійність таких заголовків.

Джерельною базою дослідження стали заголовки україномовних суспільно-політичних газет «Голос України», «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр» (за 2009 – 2020 роки).

Фактичним матеріалом статті є понад 300 газетних заголовків із фраземним компонентом, дібрані методом суцільної вибірки з проаналізованих газет.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати. Також застосовано методи нейролінгвістичного програмування (предикатні характеристики), що дало змогу виокремити характерні мовні маркери впливу.

Аналіз ФО крізь призму їхньої впливової потужності, інтенсифікацію якої зумовлює репрезентативна маркованість, здійснено в російському мовознавстві В. Бєляніним. Вітчизняні дослідники лише започатковують відповідні розвідки, що зумовлює актуальність розгляду ФО в зазначеному аспекті, а медійний контекст їхнього функціонування увиразнює наукову релевантність такого підходу.

Отже, моделюючи медійний заголовок, автор має враховувати і суто лінгвістичний аспект його організації, і психофізіологічні особливості його сприйняття, що зокрема виявляються в специфіці роботи репрезентативних систем (модальностей), експлікованих візуальними, аудіальними й кінестетичними мовними маркерами-предикатами.

Проаналізовані нами фразеологічні одиниці в газетних заголовках ілюструють актуальність відповідних номенів, серед яких візуальні маркери характеризуються значною частотністю та семантичною розмаїтістю. Зазначимо, що ФО є семантично цілісними одиницями [11, с. 26], але в межах НЛП, враховуючи предикатні характеристики, ми аналізуємо семантику окремих елементів цих комплексів – нейролінгвістичних предикатів, що, не порушуючи загального значення ФО, дає змогу виокремити їхній репрезентативний стрижень.

Виокремлюючи **візуальні предикати**, ми насамперед зважаємо на їхнє первинне, вихідне значення як сприйняттєвий психолінгвальний субстрат. В аспекті предикатної маркованості ми виявили найхарактерніші візуальні предикати в межах проаналізованих ФО, серед яких конкретизували відповідно такі основні морфологічні групи: прикметники, дієслова та іменники. Але з огляду на особливості функціонування таких категорій у межах заголовкових ФО, виокремлюємо дві основні групи: 1) прикметники (64 %) та 2) дієслово+іменник (30 %), 3) іменник (6 %).

За нашими спостереженнями, прикметники мають більшу частотність, ніж інші частини мови, тому аналізуємо за продуктивністю зазначених одиниць. За семантичним наповненням це переважно слова на позначення кольору.

Дослідниця Т. Семашко зазначає, що колір уналежнюють до основних зорових відчуттів, тому безперечним є вплив кольору на організм людини, на її душевний і фізичний стан. Психологічна дія кольору на людину різноманітна: світлі тони – веселі, радісні, оптимістичні, темні – частіше сумні, гнітючі; теплі тони збуджують, надають енергії, холодні – заспокоюють [8]. Вчена також зауважує, що особливість значення і вживання лексем на позначення кольору полягає у тому, що для прикметників як класу ознакових слів характерною є наявність суб'єктивно-оцінювальних значень і відповідних конотацій. У семантиці прикметника співіснують власне семантичний і прагматичний елементи змісту [так само].

1. Прикметники із семантикою кольору, представлені переважно лексемами *чорний* (21 %), *білий* (20 %), *зелений* (17 %), *червоний* (13 %), *золотий* (10%), *рожевий* (7%), *синій* (5 %), *рябий* (3 %), *блакитний* (3 %), *срібний* (1 %). Подальший аналіз цих одиниць проводимо за частотністю в межах заголовкових ФО :

- *чорний* «кольору сажу, вугілля, найтемніший; протилежний *білий*» [9, Т. 11, с. 352]: *«**Чорний** список для «ватників»* (Голос України, 18.01.18), де *чорний список* «який не викликає схвалення, поганий, негативний, ганебний», раніше чорні списки – таємні списки революційно настроєних людей в країнах з реакційним режимом, які складаються для вчинення розправи над цими людьми» [9, Т. 11, с. 352]; *«**Чорний день**: нічия і дві поразки»* (Голос України, 23.02.13), де ФО *чорний день* «скрутний час» [9, Т. 11, с. 352]; *«Копійка на «**чорний** день»* (Голос України, 26.08.11), де ФО *про (на) чорний день* «на випадок крайньої скрути, про запас» » [13, с. 226]; *«**Чорне** золото може стати еквівалентом справжнього»* (Голос України, 26.01.12), *«**Чорне** золото» є. Бракує… вагонів для вивезення»* (Голос України, 12.12.14), *«Ціна «**чорного** золота» знову падає»* (ГУ, 09.04.15), де ФО *чорне золото* означає «нафта; кам'яне вугілля» [13, с. 344];

- *білий* «який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорному» [9, Т. 1, с. 181]: *«На карті району – «**біла** пляма»* (Голос України, 27.12.16), де ФО *біла пляма* «непізнаний, невивчений район, край, необжита місцевість» [13, с. 649]; *«Я – «**біла**» ворона!»* (День, 10.07.19), *«**Біла** ворона» проти генералів»* (Голос України, 29.09.10), *«Нацбанк – **біла** ворона монетарної політики»* (Голос України, 10.06.10), де ФО *біла ворона* «той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших [13, с. 145-146]; *«…серед **білого** дня крадуть метал»* (Голос України, 30.03.13), *«Наркотики рекламують серед **білого** дня»* (Голос України, 14.06.16), де ФО *серед білого дня* «відкрито, неприховано, не соромлячись» [13, с. 252]; «*Сенат викинув **білий** прапор*» (Голос України, 10.06.16), де ФО *викидати білий прапор* «здаватися, припиняти боротьбу, суперечку і т.ін.» [12, с. 143];

- *зелений* «який має колір трави, листя, зелені» [9, Т.3, с. 553]: *«Мільйонерам – **зелена** вулиця»* (Голос України, 26.11.10), *«**Зелена**» вулиця для підпільних провізорів»* (Урядовий кур'єр, 06.05.11), *«**Зелена** вулиця зеленому туризму»* (Голос України, 25.06.14), *«Пільговикам з**елена** вулиця»* (Голос України, 01.07.11), де ФО *зелена вулиця* означає «безперешкодний шлях у досягненні, доланні, у розвитку і т.ін. чого-небудь [13, с. 139], *«**Зелений** змій підганяв»* (Україна молода, 23.04.13), *«Змій **зелений** і «палений»* (Голос України, 14.10.10), *«**Зелений** змій» із позолотою»* (Україна молода, 08.10.09), де ФО *зелений змій* вжито в значенні «горілка» [13, с. 339]. Заголовок *«Побоїще в Київраді: привід – **«зелений змій»,** виконавці – **«зелені** чоловічки»* (Голос України, 23.04.16) ілюструє використання візуальних предикатів (у межах ФО й поза ними) з негативною конотацією.

Вчені у своїх дослідженнях доводять, що для українців зелений колір символізує насамперед свіжість, а також уживається й у переносному значенні – молодість, недосвідченість [5, с. 137], проте, наведені приклади свідчать про ще одне значення (спиртного напою), яке не всіма українцями сприймається позитивно;

- *червоний* «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків» [9, Т. 11, с. 296]: *«**Червоний** півень на обійсті народного обранця»* (Голос України, 13.09.16), *«**Червоний** півень» гуляє торфовищами»* (Голос України, 18.08.10), де ФО *червоний півень* означає «пожежа» [13, с. 629]. Заголовок *«**Червоний** – то любов, а **чорний** – то журба»* (Голос України, 18.05.13), де міститься цитата з відомої української пісні

«Два кольори» (муз. О. Білаша, сл. Д. Павличка); *«Номінація «**красне** письменство»* (Україна молода, 23.03.16), ФО *красне письменство* «художня література» [13, с. 627]; дослідниця Н. Коломієць стверджує, що червоний колір асоціюється зі святами, красою, а також війною, кров'ю, агресією [5, с. 137];

- *золотий* «який своїм кольором нагадує золото» [9, Т. 7, с. 299]: *«Майстер «**золоті** руки»* української нейрохірургії» (Демократична Україна, 21.12.12), де ФО *золоті руки* «майстер своєї справи; вправна, уміла, здібна людина» [13, с. 768]; *«Чи проллється **золотий** дощ інвестицій?»* (Голос України, 14.11.17), ФО *золотий дощ* «великі, несподівані прибутки» [13, с. 268], *«Відзначили **золотий** фонд пошти»* (Голос України, 13.10.15), де ФО *золотий фонд* означає «що-небудь найцінніше, найважливіше, найдорожче, найкраще» [13, с. 918]; *«Рівненська **золота** рибка»* (Урядовий кур'єр, 17.06.15), «*ОТГ – як **золота** рибка, яку засушили на тараньку і з'їли?»* (Голос України, 18.04.18), де ФО *спіймати золоту рибку* «стати везучим, досягти чогось значного» [13, с. 849];

- *рожевий* «світло-червоний» [9, Т. 8, с. 598]: *«ЕСКО: **рожеві** мрії чи реальність? Понад 20 бюджетних установ модернізують»* (Голос України, 27.08.16), *«**Рожева** мрія «вкрилася» прищами і почала «стріляти»* (Голос України, 10.09.10), де ФО *рожеві мрії* «щось бажане, але, як правило, нереальне, нездійсненне» [13, с. 511]; *«Шкідливо сидіти в **рожевих** окулярах і вважати, що ти – найкрутіший»* (Україна молода, 04.10.13), де ФО *дивитися крізь рожеві окуляри* «не помічати вад, недоліків у кого-небудь або в чомусь, бачити в комусь-чомусь тільки позитивне, ідеалізувати когось, щось» [13, с. 236-237];

- *синій* «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між голубим і фіолетовим» [9, Т. 9, с. 182]: *«Навздогін за **синім** птахом»* (Україна молода, 08.04.11); *«**Синя** карта» - не **синій** птах, але…»* (Голос України, 03.08.16), *«**Синій** птах балету»* (Україна молода, 01.04.15), де ФО *синій птах; синя птиця* «символ щастя, ідеалу; те, що втілює для кого-небудь найзаповітніші мрії, прагнення» [13, с. 716];

- інші кольори або поєднання зазначених: *срібний: «У листоноші – **срібне** весілля»* (Голос України, 21.12.17), *блакитний: «Газ – про запас: Україна зменшує імпорт **блакитного** палива»* (Україна молода, 04.01.17), де стійка сполука *блакитне паливо* вживається у значенні «газ»; *рябий:* «*Сон **рябої** кобили… у краю озер і лісів*» (Україна молода, 11.08.09), *«**Чорне** золото» проти «**блакитного**»* (Голос України, 01.03.12), *«Як **сірі** будні стали **чорними**… І про **світло** в кінці тунелю»* (Голос України, 25.02.14), де візуальним маркером є також предикат, виражений іменником; *«**Червоний** півень на **білому** снігу»* (Україна молода, 22.02.11), де ФО *червоний півень* означає «пожежа» [13, с. 629].

Візуальну маркованість ілюструють прикметникові предикати й у таких заголовках, де вжито лексему *чистий* «не забруднений, не замазаний, без пилу, бруду і плям» [9, Т. 11, с. 331]: «*На відпочинок* – із ***чистою** совістю*» (Україна молода, 22.03.11), де ФО *чиста совість* «хто-небудь не винен в чомусь перед кимсь» [13, с. 842] та «*Вивели на **чисту** воду*» (Україна молода, 05.04.11), де вжито ФО *вивести на чисту воду* «викривати чию-небудь непорядність, підступність, нечесність» [307, с. 83]; лексема *брудний* «нечистий, замазаний, забруднений» [9, Т. 1, с. 240]: *«**Брудні** руки» відлякують інвесторів»* (Урядовий кур'єр, 14.03.12), де ФО *брудні руки* «хто-небудь нечесний, непорядний, аморальний» [307, с. 768]; *«**Світла** голова» з глибинки»* (Голос України, 09.0612), де ФО *світла голова* означає «дуже розумна людина» [13, с. 184];

2. Дієслівні та іменникові лексеми, що також становлять певну частину візуальних предикатів, зосереджуються на вербалізації семантики зорового сприйняття. Наприклад: *«Бий «нациків» – МВС **закриє очі»*** (Україна молода, 17.03.10) – *закривати* «затуляти кого-, що-небудь, робити невидимим або недоступним» [9, Т. 3, с. 164]; також у заголовку *«Не все те **золото**, що **блищить»*** (Дзеркало тижня, 14.10.11) – *блищати* «світитися яскравим світлом, сяяти» [9, Т. 1, с. 200]; ***«Подивитися** свіжим **оком»*** (Голос України, 14.02.12), лексема *рябіє* «ставати рябим» [9, Т. 8, с. 920] так реалізується у заголовках: *«Від бульби в **очах рябіє»*** (Голос України,11.10.11) та *«В **очах рябіє** від **різнокольорових»*** (Голос України, 27.01.11), де вжито ФО *[аж] в очах рябіє* «хто-небудь втрачає здатність нормально бачити щось через надмірність яскравих фарб, світла, строкатість і т.ін.» [13, с. 776]. До того ж, у наведеному заголовку поширювач фразеологічної одиниці також є візуальним маркером, що максимально унаочнює інформацію. Привертає увагу й заголовок *«Юрій Володарський: «Не треба **дивитися** на світ крізь **рожеві** окуляри!»* (Дзеркало тижня, 27.08-02.09.16).

3. Іменники: у наступних заголовках стрижневими є лексеми *«око»/»очі»*, наприклад, *«**Око** за **око**?»* (Демократична Україна, 23.03.12), *«На карпатські річки накинули **оком** ділки?»* (Голос України, 15.03.12), де ФО *накинути оком* «дивитися, звертати увагу на кого-, що-небудь, приглядатися до когось, чогось» [13, с. 526]; *«Всевидюще «**Око** Мольфара»* (День, 26.07.16), де ФО *всевидюще око* «хтось має здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати» [13, с. 583].]; *«Стипендії муляють **око** Мінфіну»* (Голос України, 12.08.16), де ФО *муляти око* «перебувати в такому місці, щоб бути видимим» [13, с. 512]. Також предикат «*очі*»: *«Світ за **очі** – на Північ»* (Україна молода, 11.05.11) *пор. ФО світ за очі* «не вибираючи шляху, невідомо куди, куди завгодно» [12, с. 165].

Отже, наведені заголовки ілюструють розмаїтість візуальних предикатів, що максималізує сприйняття й потужніше впливає на читача. Візуальні предикати представлено різними частинами мови, проте можна стверджувати, що найпродуктивнішими є прикметникові компоненти, які на противагу іменниковим та дієслівним яскравіше унаочнюють характеристики повідомлюваного, тим самим активізуючи вплив. Найбільшою частотністю за семантичним наповненням з-поміж візуальних предикатів характеризуються прикметники на позначення кольору, що пояснюється прагматичною властивістю та різною психологічною дією таких одиниць.

Перспективи подальших розвідок убачаємо детальному розгляді інших різновидів предикатів у медійних заголовках, зокрема й в Інтернет-виданнях.

Література

1. *Белянин В. П.* Основы психолингвистической диагностики (Модели мира в литературе). Москва: Тривиола, 2000. 448 с.

2. *Белянин В. П.* Нейро-лингвистическое программирование и обучение иностранным языкам. *Teaching Foreign Languages in the Age of Globalization*: International Conference (Taipei, Taiwan, April 2000). Taipei: R.O.C., 2000. P. 17–36.

3. *Бэндлер Р., Гриндер Д.* Структура магии . СПб. : Белый кролик, 1996. 496 с.

4. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: моногр. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.

5. *Коломієць Н. О.* Позначення кольорів та їх сприйняття в різних культурах. *Мова і культура (Науковий журнал).*Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 12, т. 1 (126). С. 135–141.

6. *Лакомська І. В.* Кінестетичні предикати в структурі фразеологізмів: впливовий аспект. *Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik.* Bd. 2013 / O Novikova, P. Hilkes, U. Schweier. Verlag Otto Sagner. – München; Berlin, 2014. P. 155 – 161. URL:

7. *Олдер Г.* Хэзер Б. НЛП. Вводный курс. Полное практическое руководство. Киев: София, 2000. 224 с.

8. *Семашко Т. Ф.* Особливості семантики та функціонування слів-колоративів в українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. Наук. Київ, 2008 . 19 с.

9. Словник української мови: в 11 т. / Ін-т мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР / голова редкол. І. К. Білодід. Київ: Наук. думка, 1970-1980.

10. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В.М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

11. *Ужченко В. Д, Ужченко Д. В.* Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

12. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* . Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

13. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / уклад. [В. М. Білоноженко та ін.]. Київ: Наук. думка, 1999. 876 с.

References

1. Belyanin, V.P. (2000), *Fundamentals of Psycholinguistic Diagnostics (Models of the World in Literature)* [*Osnovy psikholingvisticheskoy diagnostiki (Modeli mira v literature*], Moscow, Triviola, 448 p.

2. Belyanin, V. P. (2000), *Neuro-linguistic programming and teaching foreign languages* [*Neyro-lingvisticheskoye programmirovaniye i obucheniye inostrannym yazykam*], *Teaching Foreign Languages in the Age of Globalization*: International Conference (Taipei, Taiwan, April 2000). Taipei, R.O.C., pp. 17–36.

3. Bendler, R., Grinder, D. (1996), *Structure of magic*. [*Struktura magii*], Saint Petersburg, Belyj krolik, 496 p.

4. Kovalevska, T.Yu. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming* [*Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia: monohr*.], Odesa, Astroprynt, 324 p.

5. Kolomiiets, N. O. (2009), *The designation of colors and springs in winter cultures* [*Poznachennia koloriv ta yikh spryiniattia v riznykh kulturakh. Mova i kultura (Naukovyi zhurnal)*], Kyiv, Vydav. Dim D. Buraho, 2009. Vyp. 12, t. 1 (126), pp. 135–141.

6. Lakomska, I. V. (2013), *Kinesthetic predicates in the phraseological structure: suggestive aspect* [*Kinestetychni predykaty v strukturi frazeologhizmiv: vplyvovyj aspect*], *Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik.* Bd. / O.Novikova, P. Hilkes, U. Schweier. Verlag Otto Sagner, München; Berlin, 2014, pp. 155 – 161.

7. Alder, G., Heather, B. (2000), *NLP. A complete introduction* [*NLP. Vvodnyy kurs. Polnoye prakticheskoye rukovodstvo*], Kviv: Sofiya, 2000, 224 p.

8. Semashko, T. F. (2008), *Special features of semantics and functions of word-colors in Ukrainian phraseology* [*Osoblyvosti semantyky ta funktsionuvannia sliv-koloratyviv v ukrainskii frazeolohii: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Kyiv, 2008, 19 p.

9. *Dictionary of the Ukrainian language: 11 tons.* (1970-1980) [*Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.*] / In-t movoznavstva im. O. Potebni AN URSR / holova redkol. I. K. Bilodid, Kyiv, Nauk. Dumka.

10. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* (2003), [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*]/ uklad.: V.M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk, V. V. Diatchuk, Kyiv, Nauk. Dumka, 1104 p.

11. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2007), *The phraseology of the modern Ukrainian language* [*Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: navch. posib.*], Kyiv, Znannia, 494 p.

12. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko D. V. (1998), *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*], Kyiv, Osvita, 224 p.

13. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language: 2 books.* (1999), [*Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 2 kn.*] / uklad. [V. M. Bilonozhenko ta in.], Kyiv, Nauk. Dumka, 876 p.

И. В. Лакомская,
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,
кафедра журналистики, рекламы и медиакоммуникаций

СУГГЕСТИВНАЯ СПЕЦИФИКА ВИЗУАЛЬНЫХ ПРЕДИКАТОВ В ПРЕДЕЛАХ ФРАЗЕМ (НА ПРИМЕРЕ ГАЗЕТНЫХ ЗАГОЛОВКОВ)

Статья посвящена изучению предикатных характеристик фразеологических единиц, в частности визуальных, в газетных заголовках. Опираясь на методологическую базу нейролингвистического программирования, выделены визуальные маркеры, установлены их доминантные и периферийные группы, учитывая продуктивность и суггестивные возможности таких единиц.

Ключевые слова: газетный заголовок, фразеологизм, репрезентативные системы, визуальный предикат, суггестия.

I.V. Lakomska,
Odessa I. I. Mechnikov National University
Department of Journalism, Advertising and Media Communication

VISUAL PREDICATES IN THE STRUCTURE OF MEDIA PHRASEOLOGISMS: SUGGESTIVE ASPECT

The article is devoted to the analysis of the predicate descriptions of phraseologisms in newspaper headlines, where phraseological units attract maximum attention and influence the audience. The relevance of application of neurolinguistic programming is accentuated in this aspect. Basing on the provisions of NLP, a suggestive markers array was isolated, which consists of the neuro-linguistic predicates. It was found that the activation of the title suggestion is done through the specific markers (predicates) in the structure of the idiom. Communication between modal marked phraseological units and their suggestive power was detected.

On the bases of methodological framework of neurolinguistic programming visual markers were distinguished in the phraseological units that correlate with the representative

systems stipulating the specific perception of the information received. Using the predicate characteristics of neurolinguistic programming, an analysis of semantics of the individual elements of phraseological units (neurolinguistic predicates) was carried out.

According to morphological categories of visual predicates and their suggestive potential dominant and peripheral groups of these units were established. High productivity of the using of visual predicates was recorded. Identified predicates are implemented in different morphological categories, but more often they are expressed as adjective, with less dynamics – a verb and a noun. By semantic content, these are mostly adjectives to denote color. There are also examples of predicates, that are observed in the structure of the morphological synesthesia, maximizing the impact on the reader. The features to appeal to the reader's emotional sphere of the predicate in the structure of phraseological units, optimizing the suggestive potential of the media messages were analyzed. Such predicates visualize the message as much as possible, as well, and associate the addressee with the actual communicative space.

Prospects for further exploration are in the expansion of the source of the study, namely analysis of the titles of Ukrainian Internet publications.

Key words: phraseological unit, newspaper headline, representative systems, visual predicate, suggestion.

УДК 81’23: 811.161.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206548

І. М. Локота,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри української мови

ОСОБЛИВОСТІ АСОЦІЮВАННЯ У ХВОРИХ НА ПАРАНОЇДНУ ШИЗОФРЕНІЮ

У статті описано результати асоціативного експерименту, проведеного з особами, які мають діагноз «параноїдна шизофренія», та психічно здоровими людьми. Виокремлено і пояснено характерні асоціативні реакції хворих на шизофренію.

Ключові слова: шизофренія, параноїдна шизофренія, асоціації, асоціативний експеримент.

Дослідження порушень мовлення при шизофренії проводилися з моменту виділення шизофренії як самостійного захворювання [13; 15]. Протягом цього часу існували різні підходи щодо природи та особливостей шизофренії: від ототожнення порушень мови та мислення [9; 13; 15] до комплексного аналізу мовлення таких хворих [7]. На важливість цих досліджень указує наявність у сучасних класифікаціях психічних хвороб таких діагностичних критеріїв, як незв'язність мовлення, різкий перехід з однієї теми на іншу, відповіді, які не орієнтовані на співрозмовника [8; 12].

При шизофренії порушення виявляються на всіх рівнях організації мови: фонетичному, семантичному та граматичному. Деякі рівні не тільки можуть слугувати для диференціації психічно хворих і здорових людей, а й дають змогу

відокремити пацієнтів із шизофренією від пацієнтів, які страждають іншими психічними захворюваннями.

Відповідні дослідження мовлення як самостійного виду порушень при ендогенних (викликаних причинами внутрішнього походження) психічних захворюваннях, зокрема, при шизофренії, представлені у вітчизняній і зарубіжній літературі. Історично фокус психопатологічних досліджень зміщувався від опису різних видів симптомів порушення мовлення (роботи класиків психіатрії Е. Крепеліна, Е. Блейлера та ін.) у бік становлення самостійної науки, яка вивчає патологічні відхилення в умовах розпаду особистості, патопсихолінгвістики [1].

Також широко представлений нейропсихологічний напрям, у якому поєднуються нейропсихологічний аналіз, застосування засобів візуалізації діяльності мозку, якісна та кількісна оцінка динамічних і регуляторних параметрів мовненнєвої діяльності (О. Лурія, М. Алфімова, П. Бомов, В. Орлова, Т. Чернігівська, Дж. Демб та ін.).

Необхідно відзначити важливість дослідження асоціативного фону хворих на шизофренію як діагностичного критерію. К. Юнг виявив характерні особливості асоціативного фону хворих – безсистемність, незв'язність асоціацій, пояснюючи їх виникнення дезінтеграцією, розпадом аперцепції, а також глибинними процесами в області несвідомого [10]. Його наставник, відомий психіатр Е. Блейлер, вільні, хаотичні асоціації виділив на рівні з іншими ключовими, на його думку, ознаками шизофренічного процесу – аутизмом чи амбівалентністю [2]. Асоціатвиний експеримент був використанний для аналізу вищої нервової діяльності здорового та хворого мозку дорослих людей та дітей [5]. О. Лурія запропонував свою модифікацію асоціативного експерименту – «зв’язну моторну методику», яка дозволяє враховувати не лише вимовлене слово, але й те, як воно було виявлене. На сьогодні існують лише узагальнені відомості про особливості асоціювання хворих на шизофренію, отже, ця проблема потребує детального опрацювання та є **актуальною.**

Шизофренія – психічний розлад (або група психічних розладів), що характеризується розпадом процесів мислення, емоцій та поведінки [14]. За особливостями клінічних проявів (симптомів та синдромів) виділяють 10 форм шизофренії [11], кожна форма має свої особливості прояву та перебігу захворювання. Найчастіше у всіх країнах світу діагностується параноїдна шизофренія (60-80% усіх випадків шизофренії) [11]. Згідно з Міжнародним класифікатором хвороб, ця форма шизофренії має такі наступні клінічні діагностичні критерії:

1) маячні ідеї переслідування, відношення, значення, величі, тілесних змін і ревнощів.

2) слухові істинні та псевдогалюцинації.

3) нюхові, тактильні та зорові галюцинації [11].

Метою цієї статті є виявлення особливостей асоціативного фону людей, які мають діагноз «параноїдна шизофренія», що реалізується через вирішення таких завдань:

- розробка та проведення асоціативного експерименту серед психічно хворих і здорових людей.
- вставновлення характерних відмінностей між асоціативним фоном психічно здорових та асоціативним фоном шизофреників.

Об’єкт дослідження: мовлення хворих на шизофренію.

Предмет дослідження: особливості асоціювання хворих з діагнозом «парноїдна шизофренія».

У процесі дослідження ми використовували як загальнонаукові, так і спеціальні **методи**. З ряду загальнонаукових – метод спостереження, за допомогою якого було зібрано фактичний матеріал; кількісний метод, який допоміг встановити число випадків, що демонструють; описовий, який ґрунтується на здійсненні загальної характеристики зібраного матеріалу. Із спеціальних – метод асоціативного експерименту, який допоміг простежити динаміку асоціативних зв'язків у свідомості хворої людини.

Матеріал дослідження. До експерименту були залучені 11 жінок з даною формою захворювання (п'ятеро респондентів відмовилися брати участь у тестуванні). Усі респонденти були різного віку, освіти, соціального статусу. Загальна кількість реакцій психічно здорових жінок становить 7246. Контрольна група представлена 50 психічно здоровими, які також мали неоднаковий вік, освіту та соціальний статус. Загальна кількість реакцій психічно хворих жінок – 174.

Наукова новизна – за допомогою отриманих у нашому дослідженні даних можна вийти на вищий рівень узагальнення особливостей хвороби. Установлено асоціативний фон сприйняття певних слів-стимулів хворими на шизофрнію.

Теоретична та практична цінність – висновки, зроблені під час дослідження, можна використати у подальшій розробці цієї теми. Вони можуть стати підґрунтям для поглибленого вивчення особливостей мовлення хворих на шизофренію на різних її етапах, а також результати можуть бути використані для детальнішої розробки теорії патопсихолінгвістики, змінених станів свідомості та ін. Результати можуть допомогти при розробці методик для корекції мовлення психічно хворих людей та при розпізнаванні хвороб на початковому етапі.

У психолінгвістиці існує декілька способів класифікації асоціацій, у нашому дослідженні за основу взято класифікацію за логікою їх сполучення (логічні та периферійні) Л. Засєліної та граматичними ознаками слів-стимулів і слів-реакцій (синтагматичні та парадигматичні) О. Лурії.

Стимульним матеріалом для експерименту послугував такий список слів: *мати* (рос. «иметь»), *говорити*, *любити*, *чоловік*, *жінка*, *дитина*, *небо*, *море*, *молитва*, *червоний* і *зелений*. Був обраний саме такий список слів, оскільки:

1. Слова належать до різних частин мови;

2. Переважно мають емоційно-експресивне забарвлення, що допомагає отримати більше асоціацій та простежети вираження оцінок явищам з точки зору мовця (наприклад: «жінка» або «молитва»). Також такі слова-стимули повязані з особистісним сприйняттям, що може викликати емоційні, пов'язані з деякими подіями, спогади.

3. Ці слова є найчастотнішими у розмовно-побутового стилі сучасної української мови [3].

Експеримент складвася з 3 етапів. На першому етапі був проведний асоціативний експеремент серед психічного здорових жінок, на другому – психічно хворих. Третій етап полягав у аналізі асоціативного фону обох груп та зіставленні результатів.

У нашому дослідженні віддано перевагу усній формі проведення експерименту, яка має певні обмеження в часі та сприяє виявленню спонтанних асоціацій, тоді як при письмовій формі існують фактори, що ускладнюють спонтанне реагування. Попередньо матеріал було зафіксовано на аудіоносії (диктофоні), розшифровано та перероблено у формат, доступний для читання й аналізу.

Після виконання асоціативного експерименту нами послідовно порівнювались між собою пари стимул-реакція за двома категоріями: логічні (центральні та периферійні) та граматичні (синтагматичні та парадигматійні) реакції.

Якщо між словом-стимулом і асоціацією спостерігався логічний зв'язок, то ми заносили помітку до графи «центральна логічна реакція». Таких асоціацій нараховано 6789, що становить 79,89% від загальної кількості у психічно здорових жінок та 29, становить 16,67% у психічно хворих жінок.

Якщо зв'язку між стимулом та реакцією не було виявлено, то пару уналежнювали до графи «периферійна логічна реакція». Таких одиниць – 1457, що у відсотковому співвідношенні дорівнює 20,11% у психічно здорових жінок, та 145, що ставить 83,33% у жінок з діагнозом «параноїдна шизофренія».

Респонденти	**Розподіл логічних зв'язків**	
	центральні	периферійні
Здорові	79,89%	20,11%
Хворі	16,67%	83,33%

Отримані дані показують, що у мисленні психічно здорових жінок переважають центральні логічні реакції. Це вказує на розвинутість розумових процесів, пізнавальної сфери та рівня розвитку мислення переважної більшості респондентів.

У жінок з діагнозом «параноїдна шизофренія» значну частку складають відповіді, що належать до периферійних логічних реакцій, що свідчить про ймовірну ригідність мовленнєво-мисленнєвих процесів.

Респонденти	**Розподіл граматичних зв'язків, %**	
	синтагматичні	парадигматичні
Здорові	68%	32%
Хворі	39,66%	60,34%

За граматичним критерієм до групи, що характеризується синтагматичним зв'язком, увійшло 5050 асоціації психічно здорових жінок. Це означає, що в зафіксованих реакціях спостерігався зв'язок між різними граматичними категоріями слів, а саме: між іменниками і прикметниками, дієсловами та іменниками, іменниками і прислівниками, дієсловами та прислівниками (наприклад: говорити – *слова*, любити – *маму*, небо – *блактине* та ін.). Кількість реакцій за синтагматичним варіантом зв'язку дорівнює 68%. До групи, що характеризується парадигматичним зв'язком, уналежнено 2376 слів-реакцій на запропоновані слова-стимули, що складає 32% від загальної кількості. У даних відповідях виявлено зв'язок у межах однієї граматичної категорії (наприклад: говорити – *сказати*, жінка – *чоловік*, небо – сонце та ін.). Збільшення синтагматичних реакцій свідчить про комплексність мислення, вміння респондента виділяти схожі між собою об'єкти та їхні ознаки. Таке мислення характеризується синкретизмом, комплексністю, тобто предмет або ознака уявляються разом з аксесуарами, що доповнюють їх.

У хворих жінок більшу частину реакцій становлять парадигматичні, ніж синтагматичні, 60,34% (105 реакцій) та 39,66% (69 реакцій) відповідно, що вказує на звуження індивідуальної частини лексики.

Також необхідно відзначити те, що кількість реакцій до слова-стимула у психічно здорових жінок більша, ніж у жінок з діагнозом «параноїдна шизофренія», 6-8 слів та 3-4 слова відповідно, що вказує на зниження вербальної активності хворих.

У кількох випадках було неможливо відстежити ланцюжок логічних переходів хворих, як у наступному прикладі: «Жінка – *пару копійок попросити, яка народила*». Тут ми можемо спостерігати розірваність асоціацій та відсутність логічного звязку.

Нами було помічено, що хворі часто описували предмети навколо себе, після зауваження дослідника називали слова вкрай повільно, ставлячи питання, що не стосуються експерименту, наприклад: «*А ви одружені?».*

Деякі хворі відмовилися брати участь у експерименті, оскільки перебували у стані тривожно-маренневого збудження та не мали бажання контактувати, що є характерними ознаками цієї хвороби

У хворих із діагнозом «параноїдна шизофренія» частіше слова-стимули були пов'язані з негативним досвідом. Так, хвора, яку бив удома чоловік, зі словом «чоловік» новодить реакцію «*бити по голові, кулаки».* Тут ми прослідковуємо розкриття особистих переживань у вільному потоці асоціацій та страх повторення.

Деякі хворі мали незвичну реакція на слова-стимули, що може виявлятися в буркотінні, скаргах, вигуках, проявах вегетативних емоцій, вимовлянні непотрібного чи недоречного слова-реакції тощо, це пояснюється вивами психологічного захисту (за З. Фрейдом, механізм супротиву). Дане явище пов’язано з тим, що слово-стимул асоціативно викликає в них неприємні, пов’язані з певними подіями, спогади.

Все це свідчить про порушення динаміки мислення.

Отже, особливості асоціювання психічно здорових та психічно хворих жінок відрізняються за граматичним критерієм та за логікою (змістом) зв’язку слова-стимула та реакцій. У вільному потоці асоціацій розкриваються особистісні переживання хворих. Так ми можемо прослідкувати за процесом розпаду мислення, а отже, і мовлення хворих такого типу психічних хвороб.

Особливості мовлення при шизофренії є складним та неоднозначним питанням, вивченням якого слід займатися для полегшення діагностування хвороби. Подальші переспективи дослідження пов’язані з аналізом особливостей мовлення та асоціювання при порушенні вищих психічних функцій: хвороба Паркінсона, Альцгеймера тощо.

Література

1. *Белянин В. П.* Психолингвистика: учебник. 4-е изд. Москва : Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2007. 232 с.
2. *Блейлер Е.* Руководство по психиатрии. Москва : Изд-во Независим. психиатр. ассоциации, 1993. 544 с.
3. *Бук С.* 3 000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / Наук. ред. Ф. С. Бацевич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 180 с.
4. *Засєліна Л. В.* Вступ до психолінгвістики. Острог : нац. універ. «Острозька академія», 2002. 168 с.
5. *Иванов-Смоленский А. Г.* Очерки патофизиологии высшей нервной деятельности: (По данным И. П. Павлова и его школы). Москва : Медгиз, 1952. 296 с.
6. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 344 с.

7. *Лурия А. Р.* Основные проблемы нейролингвистики. Изд. 3-е. Москва : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. 256 с.

8. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Санкт-Петербург : Изд. АДИС, 1994. 304 с.

9. *Случевский И.Ф.* Атактическое мышление и шизофазия. Ленинград : Медицина, 1975. 160 с.

10. *Юнг К. Г.* Работы по психиатрии. Санкт-Петербург : Академический проект, 2000. 300 с.

11. *Юрьева Л. Н.* Шизофрения: клиническое руководство для врачей. Днипропетровск : Новая идеология, 2010. 244 с.

12. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edn. American Psychiatric Association, Washington, DC, 2013.

13. *Bleuler E.* Dementia praecox or the group of schizophrenia. New York : International Universities Press, 1911; English translation 1950.

14. Concise Medical Dictionary. Oxford University Press. 2010. 832 p.

15. *Kraepelin E.* Dementia praecox and paraphrenia. New York : Krieger, 1971. 262 p.

References

1. Belyanin, V. P. (2007), *Psycholinguistics: a textbook. genres* [*Psiholingvistika: uchebnik*], 4th ed. Moscow, Flint, Moscow Psychological and Social Institute, 232 p.

2. Bleiler, E. (1993), *A guide to psychiatry* [*Rukovodstvo po psihiatrii*], Moscow, Independent Publishing House. psychiatrist. Association, 544 p.

3. Buk, S. (2006), *3 000 most frequent words of spoken and everyday style of modern Ukrainian language* [*3 000 najchastotnishyh sliv rozmovno-pobutovogo stylju suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy*], Sciences. ed. F. S. Batsevich. Lviv, Ivan Franko National University of Leningrad, 180 p.

4. Zaselina, L.V. (2002), *Introduction to psycholinguistics* [*Vstup do psyholingvistyky*], Ostrog, nat. Univ. Ostroh Academy, 168 p.

5. Ivanov-Smolensky, A. G. (1952), *Essays on the pathophysiology of higher nervous activity: (According to IP Pavlov and his school)* [*Ocherki patofiziologii vysshej nervnoj dejatel'nosti: (Po dannym I. P. Pavlova i ego shkoly)*], Moscow, Medgiz, 296 p.

6. Kovalevs`ka, T. Y. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming* [*Komunikatyvni aspekty nejrolingvistychnogo programuvannja*], Odesa, Astroprint, 2008. 344 p.

7. Luria, A. R. (2009), *The main problems of neurolinguistics* [*Osnovnye problemy nejrolingvistikido psyholingvistyky*], Ed. 3rd. Moscow, Book House LIBROKOM, 256 p.

8. *International Classification of Diseases (10th revision) [Mezhdunarodnaja klassifikacija boleznej (10-j peresmotr)],* (1994), St. Petersburg: Ed. ADIS, 304 p.

9. Slutchevsky, I. F. (1975), *Atactic thinking and schizophasia* [*Atakticheskoe myshlenie i shizofazija*], Leningrad, Medicine, 160 p.

10. Jung, K.G. (2000), *Works on psychiatry.* [*Raboty po psihiatrii*], St. Petersburg, Academic Project, 300 p.

11. Yurieva, L. N. (2010), *Schizophrenia: a clinical guide for physicians* [*Shizofrenija: klinicheskoe rukovodstvo dlja vrachej*], Dnepropetrovsk, New Ideology, 244 p.

12. *American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, (2013), 5th edn. American Psychiatric Association, Washington, DC.

13. Bleuler, E. (1950), *Dementia praecox or the group of schizophrenia*. New York, International Universities Press, 1911, English translation.
14. *Concise Medical Dictionary* (2010), Oxford University Press, 832 p.
15. Kraepelin, E. (1971), *Dementia praecox and paraphrenia*. New York, Krieger, 262 p.

И. Н. Локота,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украиского языка

ОСОБЕННОСТИ АССОЦИИРОВАНИЯ БОЛЬНЫХ ПАРАНОИДАЛЬНОЙ ШИЗОФРЕНИЕЙ

В статье описаны результаты ассоциативного эксперимента, проведенного с лицами, имеющими диагноз «параноидная шизофрения», и психически здоровыми людьми. Выделено и объяснено характерные ассоциативные реакции больных шизофренией.

Ключевые слова: шизофрения, параноидальная шизофрения, ассоциации ассоциативный эксперимент.

I. M. Lokota,
Odesa I. I. Mecnikov National University
Department of Ukrainian Language

CHARACTERISTIC OF ASSOCIATION IN PATIENTS WITH PARANOID SCHIZOPHRENIA

To date, there is only generalized information about the peculiarities of the association of patients with schizophrenia, so this problem requires detailed study and is relevant. The purpose of this article is to identify the features of the associative background of people diagnosed with "paranoid schizophrenia".

The object of research is the speech of patients with schizophrenia. The subject of the study is the characteristic of the association of patients with a diagnosis of "parnoid schizophrenia".

Material of research: 11 women with this form of the disease were involved in the experiment (five respondents refused to participate in testing). All respondents were of different ages, education, social status. The total number of reactions from mentally healthy women is 7246. The control group consisted of 50 mentally healthy women who also had different ages, education and social status. The total number of reactions of mentally ill women is 174.

In the process of research, we used both general and special methods. Several of general scientific - a method of observation, which was used to collect factual material; a quantitative method that helped establish the number of demonstrating cases; descriptive, which is based on the implementation of the general characteristics of the collected material. Among the special ones is the method of associative experiment, which helped to trace the dynamics of associative connections in the mind of a sick person.

The peculiarities of the association of mentally healthy and mentally ill women differ in grammatical criteria and in the logic (content) of the connection between the word-stimulus and reactions. The free flow of associations reveals the personal experiences of

patients. So we can follow the process of disintegration of thinking, and hence the speech of patients with this type of mental illness.

Peculiarities of speech in schizophrenia are a complex and ambiguous issue that should be studied to facilitate the diagnosis of the disease. Further prospects of the study are related to the analysis of the peculiarities of speech and association in disorders of higher mental functions: Parkinson's disease, Alzheimer's disease, etc.

Key words: schizophrenia, paranoid schizophrenia, associations, associative experiment.

УДК 811.111.215'14-28
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206549

А. В. Матієнко-Сільницька,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов №1

СПРИЙМАНІ ІНТОНАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОПОВІДНИЦЬКОГО ТА СУДОВОГО ДИСКУРСІВ)

Статтю присвячено висвітленню результатів аудиторського аналізу текстів усних дискурсів (проповідницького та судового). Виявлено, що провідну роль у створенні переконувального ефекту відіграють темпоральний компонент інтонації та мелодійний контур, тоді як гучність не є провідним інтонаційним параметром, що бере участь у здійсненні переконування.

Ключові слова: проповідницький/судовий дискурс, інтонаційний параметр, переконування.

Постановка проблеми. Усна інституційна публічна промова характеризується застосуванням ораторами не тільки мовних та композиційних засобів, що посилюють впливовий ефект мовлення, а й просодичних засобів впливу. Тому вивчення інтонаційних особливостей текстів усних англомовних проповідей та судових промов представляється актуальним та перспективним для виявлення ролі компонентів інтонації (висоти голосу, гучності та темпу) у реалізації функції переконування інституційного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень. Проповіді та судові промови є одними з найвпливовіших та найбільш експресивно забарвлених реалізацій інституційних видів дискурсу. Підґрунтям для віднесення цих комунікативних актів до інституційних дискурсів є визначення Т. А. ван Дейка, який стверджує, що «інституційний дискурс — це стійка система статусно-рольових відносин, що склалася в комунікативному просторі життєдіяльності певного соціального інституту, в рамках якої здійснюються владні функції символічного примусу у формі нормативного припису та легітимації певних способів світобачення, світовідчуття, векторів ціннісних орієнтацій і моделей поведінки» [5, с. 16].

До конститутивних ознак інституційності дискурсу, на думку В. Карасика, належать рольові характеристики агентів і клієнтів інститутів, типовий хронотоп, символічні дії, трафаретні жанри та мовні кліше. Типологічними ознаками

інституційного дискурсу є тип громадського інституту, який у колективній мовній свідомості позначений особливим ім'ям, зв'язується з певними функціями людей, спорудами, побудованими для виконання таких функцій, громадськими ритуалами і поведінковими стереотипами, міфологемами, а також текстами, виробленими в цьому соціальному утворенні [3, с. 7].

Проповідницький дискурс як об'єкт лінгвістичного дослідження привертає увагу фахівців з соціолінгвістики (Л. Крисін, О. Шмельов, та ін.), комунікативної лінгвістики (В. Карасик, В. Набієва, Н. Пушкарьова, Ю. Романченко), теолінгвістики (Н. Кравченко, Н. Піддубна, В.Постовалова). Поширений інтерес лінгвістів до визначення сутності проповідницького дискурсу призвів до наявності в лінгвістичній літературі безлічі дефініцій цього комунікативного явища. Ми в нашій роботі приєднуємося до визначення проповіді Н. Кравченко: «проповідь — промова, виголошена адресантом перед масовим адресатом із метою здійснення релігійно мотивованого впливу на останнього. Проповідь реалізується, головним чином, усно у формі монологу, пов'язана з певними, доволі жорсткими, релігійними формальностями й особливостями і має певний духовний зміст» [4, с. 61].

Теоретичні та прикладні проблеми юридичної лінгвістики представлено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних фахівців — І. Воропаєва, М. Голєва, Т. Губаєвої, С. Дорди, та ін. Риторичним особливостям судового дискурсу присвячені роботи С. Абрамовича, Л. Введенської, І. Гловацького, Л. Павлової, М. Чикарькової та ін. Аналіз особливостей судового дискурсу з точки зору комунікативної лінгвістики здійснено в працях Т. Дубровської, О. Кобозєвої, В. Куковської, Н. Овчинникової, Л. Пономарьової та ін. Судовий дискурс в більшості робіт розуміють як різновид юридичного дискурсу, що є вербально-знаковим відображенням процесу комунікації в ході судового процесу і розглядається з огляду на характеристики та інтенції учасників спілкування [2, с. 10]. О. Доценко зазначає, що судовий дискурс «чітко регламентований екстралінгвістичними чинниками: процесуальним законодавством, рівнем юридично-комунікаційної підготовки і функціями учасників, високим ступенем емоційної напруги, визначеної зацікавленістю учасників судових слухань результатом розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ тощо» [1, с. 270]. Це визначення підкреслює важливу ознаку дискурсу – регламентованість та ритуальність, що споріднює судовий дискурс з проповідницьким: учасники судового дискурсу виконують чітко визначені соціальні ролі, для яких характерними є відповідні моделі комунікативної поведінки, що підпорядковані інтенції мовців. Вищевикладене дозволяє віднести проповідницький та судовий дискурси до особливого виду інституційного дискурсу переконувального типу.

Формулювання мети та завдань статті. Метою даної статті є виявлення особливостей інтонаційної організації текстів усних англомовних проповідей та судових промов. **Об’єктом** дослідження обрано проповідницький та судовий дискурси як особливий вид інституційного дискурсу переконувального типу. **Предметом** дослідження є особливості інтонаційної організації усних англомовних проповідей та судових промов. **Матеріалом** дослідження слугували відеозаписи 12 англіканських церковних проповідей (транскрипт яких дорівнює 60 сторінкам друкованого тексту формату А4 14 шрифт Times New Roman) та 12 промов прокурора з британських судових засідань *In the courtroom* (транскрипт яких дорівнює 37 сторінкам друкованого тексту формату А4 14 шрифт Times New Roman).

Для досягнення поставленої мети було проведено фонетичне дослідження сприйманих просодичних характеристик мовленнєвих реалізацій проповіді та судової промови, у процесі якого застосовано **метод** наукового *спостереження* (суб'єктивний), що містить аудитивний та аудиторський аналіз відібраних для дослідження об'єктів і застосовується для визначення особливостей їхнього сприйняття та виявлення фонологічного статусу досліджуваних одиниць; *кількісний аналіз* уможливив інтерпретацію даних, отриманих емпіричним шляхом під час аудиторського аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому ***вперше*** здійснено зіставний аналіз сприйманих інтонаційних характеристик двох видів дискурсу – проповідницького та судового та за допомогою аудиторського аналізу виявлено дистинктивні та інтегральні просодичні маркери усних реалізацій досліджуваних дискурсів. **Теоретичне значення** роботи полягає в тому, що вона є внеском у супрасегментну фонетику та теорію мовленнєвої комунікації. Розгляд особливостей інтонаційної організації усних текстів досліджуваних дискурсів сприяє подальшому вивченню специфічних текстів різних сфер спілкування, доповнюючи його спостереженнями над їхніми особливостями в юридичній та релігійній сферах. **Практична цінність** дослідження визначається можливістю використання матеріалів і висновків, що містяться в ньому, у викладанні курсу теоретичної фонетики та спеціальних курсів, присвячених проблемам комунікативного впливу, вивченню специфіки функціонування англійської мови в різноманітних дискурсах тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Розгляд композиційної структури тексту усних англомовних проповідей дав підстави виокремити чотири основні композиційні частини, що вирізняються відносною смисловою й структурною самостійністю: *вступ,* в якому йдеться про те, якій події або якому євангельському віршу присвячується проповідь; *нарація,* в якої переказується євангельський сюжет або розповідається про свято чи подію, якій присвячено богослужіння; *трактування,* в якому представлено міркування проповідника з приводу викладеного у *нарації*; *заключна частина,* в якої робиться висновок, що випливає з трактування.

Судова практика виробила наступну структуру судової промови: *вступна* частина; *фабула справи* (виклад фактичних обставин злочину); *аналіз* і оцінка зібраних у справі доказів (аналіз доказів); *обґрунтування* кваліфікації злочину; *заключна* частина промови. Внаслідок схожості основної частини даних промов за інтенційними критеріями пропонуємо частини *нарація* в проповіді та *фабула справи* у судовій промові позначити об’єднуючим словом *виклад*, а частини *трактування* в проповіді й *аналіз* і *обґрунтування* в судовій промові — об’єднуючим словом *аргументація.*

Здійснений у роботі перцептивний аналіз прислужився для висвітлення характерних функційних особливостей факторів мовлення, адже під час проведення перцептивного аналізу виявляються інтонаційні характеристики мовленнєвих сигналів, що дають змогу слухачеві адекватно інтерпретувати мовленнєві повідомлення мовця.

Аудиторський аналіз, якому передував здійснений автором попередній перцептивний аналіз, складався з двох етапів. На першому етапі аудиторського аналізу аудиторам було запропоновано визначити, до якої композиційної частини промови належать прослухані мовленнєві реалізації. На цьому ж етапі аудитори визначали ступінь участі певних просодичних параметрів (мелодійний контур,

фразовий наголос, гучність, темп, ритм, паузація) у реалізації функції переконування на різних ділянках тексту.

Як показав аналіз відповідей аудиторів щодо визначення належності прослуханих ними відрізків мовлення до тієї чи іншої частини промови, з майже стовідсотковою вірогідністю аудитори розпізнавали *заключну* частину (у середньому — 98.9% у проповіді і 97.4% у судовій промові), і *вступ* (у середньому — 99.2% у проповіді і 98.5% у судовій промові). Несуттєво менший відсоток правильних відповідей зафіксовано під час ідентифікації основної частини проповіді та судової промови, в першу чергу в частині *аргументація* (в середньому — 88% правильних відповідей). У цілому ж аудиторський аналіз на цьому етапі довів правоможність поділу проповіді на вищезазначені смислові частини, й уможливив дійти висновку про наявність певних лінгвальних й екстралінгвальних чинників, які надають змогу з високою вірогідністю ідентифікувати частини промов.

Визначення аудиторами ступеня участі інтонаційних засобів у реалізації функції переконування на різних ділянках тексту дозволяє констатувати, що всі зазначені просодичні параметри певною мірою беруть участь у створенні переконуючого ефекту. Перш за все, це стосується темпорального компоненту інтонації — темпу, ритму, пауз. На думку аудиторів, гучність не є провідним інтонаційним параметром, що бере участь у здійсненні переконування. Пояснюється ця думка, на наш погляд, тим, що досліджувані усні промови належать до публічних виступів, що націлено на велику аудиторію, що передбачає підвищену гучність вимовляння. Мелодійний компонент інтонації, а саме — мелодійний контур, за відповідями аудиторів, є потужним інтонаційним засобом впливу й досягнення переконуючого ефекту.

На другому етапі аудиторського аналізу аудиторам було запропоновано відмітити характерні інтонаційні ознаки досліджуваних текстів: темп, висоту тону, гучність.

Результати сприйняття темпу мовлення в прослуханих аудиторами уривках проповіді наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Сприймані характеристики темпу в тексті проповіді та судової промови (%)

Частина тексту / Темп		Прискорений	Нормальний	Повільний
Вступ	Церковна проповідь	2.1	49.6	48.3
	Судова промова	3.4	45.8	50.8
Виклад	Церковна проповідь	18.2	52.3	29.5
	Судова промова	16.8	58.9	24.3
Аргумен-тація	Церковна проповідь	7.7	56.2	36.1
	Судова промова	5.9	43.7	50.4

Продовження таблиці 1

Заключна частина	Церковна проповідь	1.3	42.7	54
	Судова промова	2.4	33.2	64.4
в середньому	**Церковна проповідь**	**7.5**	**50.6**	**41.9**
	Судова промова	**7.1**	**45.4**	**47.5**

Дані таблиці засвідчують, що в середньому за текстом аудитори сприймають переважно нормальний та уповільнений темп вимови висловлювань в обох видах дискурсу. Тільки в основній частині *виклад* аудиторами зафіксовано відносно високі показники прискореного темпу (18.2% у проповіді та 16.8% у судовій промові). Решті частин в обох реалізаціях дискурсів не характерно вживання прискореного темпу, особливо *заключній* частині. Найбільший відсоток вживання уповільненого темпу зафіксовано у *заключній* частині проповіді (54%) та судової промови (64.4%), що дає підстави вважати характерною ознакою досліджуваних дискурсів використання уповільненого темпу на найбільш вагомих й впливових ділянках тексту.

Наступним за інформативністю компонентом інтонації, згідно з відповідями аудиторів, був мелодійний контур, який передбачає зміну висотного рівня голосу. Результати аналізу відповідей аудиторів щодо ідентифікації висотного рівня висловлювань представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Сприймані характеристики висотного рівня різних частин проповіді та судової промови (%)

Частина тексту / Висотний рівень		Високий	Середній	Низький
Вступ	Церковна проповідь	12.5	72.1	15.4
	Судова промова	17.8	68.3	13.9
Виклад	Церковна проповідь	19.2	68.7	12.1
	Судова промова	23.7	65.9	10.4
Аргументація	Церковна проповідь	13.7	65.3	21
	Судова промова	11.8	67.4	21.8
Заключна частина	Церковна проповідь	27.6	42.3	30.1
	Судова промова	29.4	39.7	30.9
в середньому	**Церковна проповідь**	**18.2**	**62.1**	**19.7**
	Судова промова	**20.6**	**60.2**	**19.2**

Як свідчать показники, представлені у таблиці, аудитори в цілому відзначили переважне вживання ораторами середнього висотного рівня, що є нормою для англійської промови. Тим не менш, відповіді аудиторів уможливили виокремити певну спільну тенденцію вживання високого та низького висотного рівня на різних ділянках тексту. Так, *заключна* частина проповіді та судової промови характеризується помітним відхиленням ораторів від нормального висотного рівня у бік як високого (27.6% та 29.4% відповідно), так і низького (30.1% та 30.9% відповідно) висотного рівня. Таке контрастне мелодичне оформлення семантично важливої частини проповіді та судової промови надає більшої емоційної напруги висловлюванням та, як наслідок, призводить до здійснення переконуючого ефекту. В частині *аргументація* оратори, незважаючи на переважно нормальний висотний рівень вимовляння, нерідко (в середньому у 21% випадків) використовують також низький висотний рівень, що надає вагомості викладеним аргументам.

Як вже згадувалось вище, гучність не вважається аудиторами провідним інтонаційним параметром, що бере участь у здійсненні переконування. Тим не менш, оцінка аудиторами рівня гучності прослуханих ними частин промов дозволяє говорити про наявність певної закономірності. Вона полягає в тому, що низький рівень гучності по тексту в цілому відзначається аудиторами лише відповідно у 5.8% і 6.3% випадків. При цьому рівень «тихо» не зафіксовано у вступній та заключній частинах обох видів дискурсів взагалі. Нормальний рівень гучності здебільшого характерний для частини *виклад* проповіді та судової промови, про що свідчить відносно високий відсоток фраз, що позначено аудиторами як фрази з нормальним рівнем гучності (43.2% та 44.7% відповідно). Гучними, за відповідями аудиторів, можна вважати 79.6% фраз зі *вступу* і 72.7% фраз *заключної* частини. В цілому на підставі аналізу рівня гучності різних частин проповіді та промови на перцептивному рівні можна говорити про перевагу підвищеної гучності в усіх частинах досліджуваних текстів промов, особливо у вступній і заключній.

Висновки та перспективи дослідження. На підставі проведеного аудиторського аналізу можна зробити певні висновки щодо спільної для досліджуваних дискурсів інтонаційної організації. Ідентифікація аудиторами частин досліджуваних проповідей та судових промов довела обґрунтованість їхнього розподілу на перераховані вище композиційні частини та уможливила зробити висновок про наявність певних лінгвальних чинників, що дають змогу з високою вірогідністю ідентифікувати частини тексту. Провідним інтонаційним параметром для посилення переконувального ефекту промов виявився темп. Мелодійний компонент інтонації, а саме — мелодійний контур також виявився потужним інтонаційним засобом впливу й досягнення переконуючого ефекту, тоді як гучність не є важливим інтонаційним параметром, що бере участь у здійсненні переконування. Перспектива убачається в проведенні комплексного інструментально-фонетичного дослідження для верифікації отриманих даних щодо просодичної організації висловлювань переконувального типу в проповідницькому та судовому дискурсах.

Література

1. *Доценко О. Л.* Жанрова специфіка українського судового дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2008. Вип. 24. Ч. 1. С. 269–280.

2. *Дубровская Т. В.* Судебный дискурс: речевое поведение судьи : автореф. дис. … д. філол. наук. Саратов, 2010. 39 с.

3. *Карасик В. И.* О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс* : сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.

4. *Кравченко Н. О.* Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід) : монографія. Одеса : КП ОМД, 2017. 408 с.

5. *Dijk T. A.van.* Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. *Handbook of Discourse Analysis.* Vol. 1. Academic Press, 1985. 18p.

Referenses

1. Dotsenko, O. L. (2008), The genre specifics of Ukrainian trial discourse [*Zhanrova spetsyfika ukrainskogo sudovogo dyskursu*]. Linguistic and conceptional views of the world [*Movni i kontseptualni kartyny svitu*]. Issue 24. Part. 1, pp. 269–280.

2. Dubrovskaya, T. V. (2010), *Trial discourse: verbal behavior of a judge* [*Sudebnyy diskurs: rechevoe povedenie sud`i*]. *avtoref. dys. ... doc. filol. nauk.* Saratov, 39 p.

3. Karasik, V. I. (2000), *On discourses` types* [*O tipakh diskursa*]. Linguistic individual: institutional and personal discourse. Volgograd: Peremena, pp. 5–20.

4. Kravchenko, N. O. (2017), *Synergy of English religious discourse: teolinguistic approach* [*Synergiinist anglomovnogo religiinogo dyskursu (teolingvistychnyi pidhid)*]. Odesa: KP OMD, 408 p.

5. Dijk, T. (1985), A.van. Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. Handbook of Discourse Analysis. Vol. 1. Academic Press, 18 p.

А. В. Матиенко-Сильницкая,
Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
кафедра иностранных языков №1

ВОСПРИНИМАЕМЫЕ ИНТОНАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПУБЛИЧНЫХ РЕЧЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОПОВЕДНИЧЕСКОГО И СУДЕБНОГО ДИСКУРСОВ)

Статья посвящена освещению результатов аудиторского анализа текстов устных дискурсов (проповеднического и судебного). Было выявлено, что ведущую роль в создании убеждающего эффекта играют темпоральный компонент интонации и мелодичный контур, в то время как громкость не является ведущим интонационным параметром, принимая участие в выполнении функции убеждения.

Ключевые слова: проповеднической/судебный дискурс, интонационный параметр, убеждение.

Anna Matiienko-Silnytska,
National University «Odesa Law Academy»,
Department of Foreign Languages №1

PERCEPTED INTONATION FEATURES OF ENGLISH PUBLIC SPEECHES (BASED ON THE MATERIAL OF PREACHING AND TRIAL DISCOURSES)

The article is dedicated to the results of the audit analysis of the texts of oral discourses (preaching and trial). The purpose of this article is to identify the features of the intonation organization of the texts of oral English sermons and court speeches.

The object of study is preaching and trial discourses as a special kind of institutional discourse of persuasive type. The subject of the research is the peculiarities of the intonation organization of oral English sermons and court speeches.

To achieve this goal, a phonetic study of the perceived prosodic characteristics of speech realizations of sermons and court speeches was conducted, in the process of which the method of scientific observation (subjective) was used, which contains audit and audit analysis of selected objects and identification of the phonological status of the studied units; quantitative analysis made it possible to interpret the data obtained empirically during the audit analysis.

On the basis of the conducted audit analysis it is possible to draw certain conclusions concerning the intonation organization common for the researched discourses. The auditors' identification of parts of the researched sermons and court speeches proved the validity of their division into the compositional parts mentioned above and made it possible to conclude that there are certain linguistic factors that allow to identify parts of the text with high probability. The leading intonation parameter to enhance the persuasive effect of speeches was the tempo. The melodic component of intonation, namely the melodic contour, has also proved to be a powerful intonation tool for influencing and achieving a persuasive effect, while volume is not an important intonation parameter involved in persuasion.

The perspective of the research is seen in conducting a comprehensive instrumental-phonetic study to verify the data obtained on the prosodic organization of persuasive statements in preaching and trial discourses.

Key words: Preaching/trial discourse, intonation parameter, persuasion.

УДК 81’42: 811.161.2
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206550

Є. В. Першин,
Одеський національній університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри прикладної лінгвістики

МІСТИЧНИЙ ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС: ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ Й МОВНА СПЕЦИФІКА

Статтю присвячено вивченню містичного художнього дискурсу. Зіставлено поняття «химерна проза» та «містичний художній дискурс». Встановлено жанрові риси та мовна специфіка їхнього відображення містичного художнього дискурсу. Доведено, що містичний художній дискурс має свої жанрово-дискурсивні особливості, які передусім реалізуються на лексичному рівні.

Ключові слова: містичний художній дискурс, химерна проза, жанр, міфонім, онімізація, інтертекстуальність.

Актуальність теми та постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження художнього дискурсу сьогодні набувають популярності, оскільки література є особливою формою комунікації, якій притаманні певні лінгвостилістичні та лінгвопрагматичні риси. Чимало мовознавчих розвідок у цій царині здійснено на ґрунті теорії мовленнєвих жанрів із залученням текстово-дискурсивного підходу.

Мовленнєвий жанр, за М. М. Бахтіним, потрактовуємо як «сталий тип висловлювання» [1, с. 255], при чому, як слушно зауважив Н. М. Лейдерман, жанри художньої літератури, починаючи з XX ст., зазнають значних змін: виникають антижанри, дисоційовані жанри, контаміновані, або гібридні, жанри [14, с. 155–167]. Останні і перебувають у полі уваги сучасників, оскільки є вербальним виявом сучасної моделі світу. Деякі жанри та субжанри досі не мають сталої дефініції та лінгвістичної або літературознавчої дескрипції, зокрема йдеться і про містичну прозу. Саме вербальні особливості містичних прозових творів української літератури кінця XX – початку XIX ст. постали у центрі нашої уваги, оскільки в сучасному мовознавстві наявні лише поодинокі наукові розвідки, присвячені особливостям цього типу художнього дискурсу.

Ступінь дослідження проблеми. Проблема вивчення містичного художнього дискурсу характеризується певною лакунарністю в лінгвістиці. Натомість поодинокі розвідки літературознавчого характеру зосереджено на так званій химерній прозі (одразу зазначимо, що терміни не є тотожними). Так, витлумачення і становлення терміна «химерна проза» представлено в праці В. Т. Чайковської [21]; теоретико-методологійні підвалини дослідження химерної прози знаходимо в роботах Н. І. Бернадської [2], М. М. Ільницького [7], Н. А. Кобилко [8], А. Г. Погрібного [16], В. П. Саєнко [17]; жанрово-стильовий аспект дослідження відбито у статтях О. В. Журавської [6], О. В. Федотенко [19], В. В. Шевченка [22]; спробу компаративної рефлексії химерної прози знаходимо у Т. В. Коноваленко [9]. Зважаючи на це, лінгвістичні параметри містичного художнього дискурсу, який переважно вважають одним із різновидів химерної прози, потребує комплексного дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є містичний художній дискурс, а **предметом** – мовні особливості українського містичного художнього дискурсу.

Матеріалом для аналізу слугували тексти української містичної прози, що представлена творами Л. Дереша, Є. Ліра, І. Павлюка і В. Шевчука.

Метою нашої статті є визначення поняття містичної прози як вербального репрезентанта містичного художнього дискурсу, що зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) схарактеризувати основні ознаки химерної прози; 2) зіставити поняття «химерна проза» та «містичний художній дискурс»; 3) дати визначення та сформулювати основні ознаки містичного художнього дискурсу; 4) виявити мовні особливості містичного художнього дискурсу.

У статті використано такі **загальнонаукові методи**: *описовий*, за допомогою якого виокремлено мовні одиниці в текстах містичних творів, *методи аналізу* і *синтезу,* за допомогою яких систематизовано зібраний матеріал та узагальнено отримані результати. Серед **спеціальних лінгвістичних методів** залучено: *метод контекстуально-інтерпретативного аналізу*, який використано для визначення функціонального навантаження мовних одиниць; елементи *дискурс-аналізу* – для їхньої комунікативно-прагматичної інтерпретації.

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній вперше здійснено дослідження мовних особливостей містичного художнього дискурсу на матеріалі сучасної української літератури.

Теоретична цінність полягає в тому, що стаття становить певний внесок у дослідження художнього дискурсу. Зокрема, сформульовано та обґрунтовано поняття *містичного художнього дискурсу*, схарактеризовано його основні риси та способи

їхньої лексичної репрезентації. Запропонована методика може бути використана під час аналізу інших жанрів художнього дискурсу.

Практична цінність одержаних результатів зумовлена можливістю їхнього використання для створення навчальних і навчально-методичних посібників із лінгвістики художнього тексту, для розроблення навчальних курсів і спецкурсів із художньої комунікації.

Викладення основного матеріалу дослідження. У термінологічному значенні поняття містичної прози не зафіксовано в лінгвістичних словниках та енциклопедіях. Переважно на позначення цього явища літературознавці і мовознавці послуговуються поняттям «химерна проза» (далі – *ХП*). У «Літературознавчому словнику-довіднику» термін «химерна проза» взагалі відсутній, наявне лише посилання на жанр «роман жахів»: «химерний роман є відновленням роману жахів в ХХ ст. на українському ґрунті» **[13**, с. 596**]**, або на магічний реалізм: «в українському химерному романі простежується чимало рис магічного реалізму» **[13**, с. 428**].** Н. І. Бернадська, досліджуючи особливості розвитку жанру роману в українській літературі, визначає химерний роман як популярну форму «осмислення сучасності з позицій вічності, філософської постановки питань людського буття, «народознавчих проблем» [2, с. 12], наголошуючи, що він мав декілька жанрових різновидів: іронічний, історико-легендарний, гротескно-фантастичний, притчовий, алегорично-поетичний, казковий тощо. А. Є. Кравченко визначає ХП як художню структуру, яка «на рівні форми і змісту є естетичним узагальненням життєвих явищ» крізь призму умовності концептуального характеру [10, с. 90–91].

Краще зрозуміти природу химерної прози дозволяють її основні ознаки, що виокремлені та описані в розвідках А. Й. Горнятко-Шумиловича [4], О. В. Журавської [6], Н. А. Кобилко [8], Т. В. Коноваленко [9], А. Г. Погрібного [16], В. В. Шевченка [22] та ін. Узагальнюючи основні підходи до витлумачення химерної прози, виокремимо її основні жанрові характеристики:

1. *Міфологічність.* Т. В. Коноваленко розуміє міфологічність як «повернення літератури до реальності, не до реалізму в зрозумілому нам літературознавчому сенсі, а саме до реальності в первісній, міфологічній її іпостасі» [9, с. 198].

2. *Співіснування побутового й дивовижного*, або реального з фантастичним, або польоту фантазії та реальності.

3. *Ускладненість стиля*, що пов’язана з гібридними жанрами на кшталт історико-легендарної чи гротескно-фантастичної прози.

4. *Філософська спрямованість*, позаяк «ідея автора є своєрідно зашифрованою, закодованою» і читач, доклавши зусиль, має її декодувати [9, с. 201];

5. *Використання елементів народної сміхової культури*: гумор, іронія, гротеск, театральність, бурлеск, фарс, пародіювання тощо.

6. *Наявність «оповідної манери*, де завжди присутній усюдисущий, іронічний, всезнаючий оповідач» [21, с. 80], що зумовлює композиційну розкутість та відкритість хронотопу.

Не всі зазначені риси мають обов’язковий характер: вони можуть варіюватися залежно від авторського задуму та/або індивідуальної манери письма.

Утім, лінгвістичний підхід до вивчення мовленнєвих жанрів передбачає опертя на поняття художнього дискурсу, в межах якого і розглядаємо містичний художній дискурс (далі – *МХД*). ХП та МХД не є тотожними поняттями. По-перше, термін «химерна проза» охоплює лише твори, що хронологічно співвідносяться з другою половиною ХХ ст., у той час як містичний художній дискурс охоплює період з ХХ ст.

до сучасності. По-друге, ХП часто характеризують як таку, у якій переважає фольклорність та народні сміхові елементи. Ядро ж містичних творів становить подія, яку не можна пояснити раціонально, тобто яка знаходиться поза межами логічного тлумачення. Отже, вектор досліджень має бути спрямований на міфологічність, наявність химерних образів, стирання межі між реальним та ірреальним. Іншими словами, поняття МХД є ширшим і може містити ХП.

МХД потрактуємо як частину художнього дискурсу, що охоплює передусім прозові твори, центральною темою яких є химерні події, втілені за допомогою елементів міфологічної поетики. Як правило, ці містичні твори пов'язані зі зміщенням у часопросторі й зовнішніми та/або внутрішніми метаморфозами персонажів.

Вважаємо основними рисами МХД міфологічність, амбівалентність і філософічність. *Міфологічність*, на думку Т. В. Коноваленко, – це «розуміння й осмислення повсякденності крізь призму людської свідомості й чуттєвості, які перетворюють її на щось незвичайне і чудесне, наповнене силами, що діють безвідносно до людських бажань, оживають та набувають реальних обрисів. Це, власне, повернення до первісної міфологічної свідомості» [9, с. 198]. Міфологічність як параметр МХД ґрунтується на використанні міфологем, архетипів та фольклорних елементів. *Амбівалентність* реалізується як на рівні часопростору (міф не має хронотопу, події зміщені в часі та просторі, автором поєднується реальне, буденне з містичним, ірраціональним), так і на рівні рецепції (читач знаходить у тексті як власне містичне пояснення подій, так і логіко-раціональне). *Філософічність* зумовлена актуалізацією інтелектуальних складників у літературі [8, с. 169].

Міфологічність як параметр МХД насамперед репрезентований на мовному рівні, зокрема лексичними одиницями. Насамперед номінаціями істот, що пов'язані з демонологією та міфологією загалом, – міфонімами. За «Словником української ономастичної термінології», міфонім – це «власна назва будь-якого видуманого об'єкта онімного простору; назви богів, духів героїв, надприродних сил, які вживаються в міфах, епопеях, казках, билинах» [18, с. 122]. Відповідно до МХД, міфонім може позначати суб'єкта або об'єкта, предмет чи явище, що функціонує у містичному тексті.

Г. М. Школа пропонує послуговуватися такою поширеною схемою поділу міфічних істот: духи (ангели і демони) «нижчої» міфології; поганські божества «вищої» міфології; люди з надприродними властивостями; персоніфіковані антропоморфні міфологізовані постаті (здебільшого алегоричного типу); міфологічний бестіарій [25, с. 338–339]. Т. П. Вільчинська виділяє такі групи міфонімів: теоніми (власні імена богів); міфоантропоніми (імена людей у міфах, казках); міфоперсоніми (назви фантастичних героїв); міфозооніми (імена міфічних тварин); міфофітоніми (назви рослин, пов'язаних із міфами); міфотопоніми (географічні об'єкти) [3, с. 188]. Спираючись на зазначені класифікації, у проаналізованих нами текстах містичної прози виокремлюємо такі семантичні групи міфонімів: міфоантропоніми, міфотеоніми, міфотопоніми, міфохрононіми, міфозооніми та міфохрематоніми. Міфоантропоніми слугують для номінації персонажів містичних творів, напр.: *Це чоловік на ймення* ***Грон****. Він – один з небагатьох* ***атеріанців****…* (Є. Лір. Степовий бог); ***Хома Брут****. Цей нелюд жив на нашому хуторі…* (І. Павлюк. Білий Попіл).

Міфотеоніми репрезентують номінації божеств, міфологічних або сакральних істот, що мають надприродну силу, напр.*: А для* ***Вія*** *це – як поклик…* (І. Павлюк.

Білий Попіл); *…і жахнувся Созонт, бо в* ***Оранти*** *запалали двома вогнями очі…* (В. Шевчук. Око прірви); *Корій одержимий думкою, що* ***Йог-Сотот*** *наділить його небувалою владою і силою…* (Л. Дереш. Культ); *Може, цього разу мені пощастить зустріти* ***сутінкову діву***? (Є. Лір. Степовий бог).

Міфотопоніми пов'язані з номінаціями вигаданих та уявних міфологічних топосів, напр.: *За переказами, в нас тут зовсім поруч –* ***ворота в пекло****… І ця пилюка – насправді й не пилюка, а попіл, який летить звідти…* (І. Павлюк. Білий Попіл); *Щоночі він знову і знову потрапляв у* ***Вавилонську Бібліотеку***» (Л. Дереш «Культ»); *Раніше Кам'яна Могила була* ***Вежею*** (Є. Лір. Степовий бог).

Міфохрононіми у текстах містичної прози функціонують у якості номінацій сакральних свят, подій та проміжків часу, напр.: *На* ***Святовогню*** *якраз починає відлік один із цих циклів та сягає своєї вершини в ночі. Цей час дуже сприятливий для* ***передбачень*** (Є. Лір. Степовий бог); *Передбачую, що з приходом зими ти будеш проводити* ***Ритуал*** (Л. Дереш. Культ); *– Скільки минуло часу відтоді, коли сталося вбивство? / –* ***Сорок днів*** (І. Павлюк. Білий Попіл).

Міфозооніми зазвичай вживаються як номінації міфічних істот, напр.: *Бо здалося мені, що з'їдає тебе* ***апокаліптичний звір*** (В. Шевчук. У чреві апокаліптичного звіра); *Батько вмів перекидатися на* ***вовка*** (Є. Лір. Степовий бог); ***Ворон*** *же стояв на вході в печеру, звівши перед собою меча, який палав, ніби смолоскип* (В. Шевчук. Око прірви).

Міфохрематоніми репрезентують класи речей, що мають містичний характер, напр.: ***Святе Письмо*** *нас навчає, – сказав і я, – що життя, в якому перебуваємо, – це також сон* (В. Шевчук. Око прірви); *Нащо в нім (помості)* ***чаша для крові****? Це не страта, а* ***жертвоприношення*** *поганському демонові*! (І. Павлюк. Білий Попіл); *Моя дочка лежала на підлозі, біля краю намальованого крейдою кола, в центрі якого стояла катедра – за не Брут читав* ***псалтир*** (І. Павлюк. Білий Попіл); *Руки належить омивати* ***мертвою*** *(водою), а пити – тільки* ***живу****…*» (Ф. Павлюк. Білий Попіл).

Зазначимо, що за походженням міфоніми можуть бути представлені:

- питомою українською лексикою, напр.: *Хіба можна* ***демона*** *застрелити зі пістоля?* (І. Павлюк. Білий Попіл); *В окремих книжках дуже обережно згадуються якісь давно забуті* ***боги*** (Л. Дереш. Культ); *Зрештою, Йоганн давно переконався, що будь-який нещасливий випадок – це підступ* ***диявола*** *чи* ***відьомська*** *дія* (В. Шевчук. У чреві апокаліптичного звіра);
- лексичними фольклоризмами: *Ти і твоя подружка бачили* ***опівденницю*** (Є. Лір. Степовий бог);
- лексемами-екзотизмами, що є запозиченнями з західноєвропейської міфології, напр.: *А демона на ім'я Вій, що відбирає в людей віру в прощення, насправді звати* ***Балорг*** (І. Павлюк. Білий Попіл); *І все на світі є коло…Навіть коли існують такі сили, як* ***атеріанці і хассара*** (Є. Лір. Степовий бог); *Коли так, то розкажи, як усе відбувалося і в який спосіб бавилися ви із* ***інкубом*** (В. Шевчук. У чреві апокаліптичного звіра);
- бібліїзмами: *Саме тому я вважаю, що вранці* ***Бог*** *розмовляє із землею* (В. Шевчук. Око прірви); Ми ж усі на той час вже давно забули про ***Христа*** (І. Павлюк. Білий Попіл).

Особливого значення у МХД набуває явище онімізації, коли абстрактні апелятиви набувають статусу міфонімів, напр.: *Знав, що зможу принести свою внутрішню порожнечу в жертву володарю тієї безодні – у жертву* ***Великому Ніщо***

(Є. Лір. Степ); *... я ж тікав від* ***Ока Прірви****, яке постійно мене супроводило, адже й у дорогу цю рушив, щоб звільнитися від того наваджения* (В. Шевчук. Око прірви).

Амбівалентність як параметр МХД на лексичному рівні перш за все реалізується лексемами-маркерами, що вказують на зміщення у часопросторі. Прикладом може слугувати лексико-тематична група слів «сон»: *Виходить, це вже якесь* ***марення*** (Є. Лір. Степовий бог); *Просто це був склеп із мого* ***сну****…* (І. Павлюк. Білий Попіл). Також цей параметр може реалізуватися лексемами-маркерами, що вказують на перцептивні метаморфози у сприйнятті героями навколишньої реальності, напр.: *Вночі й не таке* ***привидиться*** (Є. Лір. Степовий бог); *Одного разу* ***привиділося*** *навіть священику, що в диякона виросли козячі роги, що погляд у нього вовчий, а на ногах наросли ратички* (В. Шевчук. Око прірви); *…і він* ***почав відчувати****, що тіло в нього прозориться, що він сам не так людина, як тінь, одірвана від справжньої людини й пущена блукати світом*» (В. Шевчук. Око прірви).

Філософічність як параметр МХД актуалізується через текстово-дискурсивну категорію інтертекстуальності. На лексичному рівні це виявляється у використанні прецедентних імен, що відсилають реципієнта до інших містичних та горор-творів або сакральних та апокрифічних текстів. Наприклад, прецедентні імена із «Вія» М. В. Гоголя: Кажуть, сам ***Вій*** прийшов із пекла по ***Хому Брута.*** А ***панночка*** підняла йому вії і вказала на свого вбивцю (І. Павлюк. Білий Попіл); або алюзія на культ Ктулху, створений Г. Лавкрафтом: **Азатот** – піщинка у порівнянні з великим ***Йог-Сототом***! (Л. Дереш «Культ); або біблійний інтертекст: *…коли* ***Господь*** *створив людям оте неподобство, яке ти назвав, і знав, що вони согрішать, то виходить, що це він послав* ***Єві змія-скусителя***? (В. Шевчук. Око прірви).

Висновки і перспективи дослідження. Ґрунтуючись на типовості та повторюваності фрагментів, можемо резюмувати, що МХД має свої жанрово-дискурсивні особливості: міфологічність, амбівалентність, філософічність, які передусім реалізуються на лексичному рівні міфонімами, що номінують містичні істоти та предмети, окремими лексико-семантичними групами або лексемами-маркерами, що пов’язані з часо-просторовими змінами, та містичними інтертекстами. Подальші перспективи дослідження пов’язані з описом природи інших параметрів МХД та їх текстотвірних одиниць на різних мовних рівнях.

Література

1. *Бахтин М. М.* Проблема речевых жанров. *Собрание сочинений*. М. : Русские словари, 1996. Т. 5. С. 159–206.
2. *Бернадська Н. І.* Теорія роману як жанру в українському літературознавстві; автореф. дис. ... д-ра філол. наук. К., 2005. 36 с.
3. *Вільчинська Т. П.* Міфоніми в українській етнокультурі й творчості письменників кінця XIX – початку XX століть. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна.* Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 2019. Вип. 71. Ч. II. С. 186–195.
4. *Горнятко-Шумилович А. Й.* Інтелектуалізм прози Валерія Шевчука : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1999. 20 с.
5. *Дереш Л.* Культ. Харків : Фоліо, 2017. 224 с.
6. *Журавська О. В.* Жанрові аспекти дослідження химерного роману в українському літературознавстві. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2016. Вип. 2 (36). С. 114–116.
7. *Ильницкий М. М.* Схожесть несхожого / Вопросы литературы. М., 1980. №11. С. 36–68.

8. *Кобилко Н. А.* Химерна проза в українській літературі як сфера актуалізації міфопоетичного. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць.* Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 168–171.

9. *Коноваленко Т. В.* Магічно-реалістична та химерна проза. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*, 2016. Вип. 10. С. 196–202.

10. *Кравченко А. Є.* Художня умовність в українській радянській прозі / відп. ред.: І. О. Дзеверін ; АН Української РСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. К. : Наукова думка, 1988. 128 с.

11. *Лір Є.* Степ. Вінниця : Дім Химер, 2019. С. 172–191.

12. *Лір Є.* Степовий бог. Вінниця : Дім Химер, 2019. 208 с.

13. Літературознавчий словник-довідник (за ред. Р. Громяка, Ю. Коваліва, В. Теремка). К. : Академія, 2006. 752 с.

14. *Лейдерман Н. Л.* Проблема жанра в модернизме и авангарде (Испытание жанра или испытание жанром?). *Studi Slavistici*. Firenze University Pres, 2009. № 5(1). С. 147–177.

15. *Павлюк І.* Білий попіл. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 352 с.

16. *Погрібний А. Г.* Мода, новація, закономірність. *Литературное обозрение*, 1980. № 2. С. 24–28.

17. *Саєнко В. П.* Апокаліптичний звір ізсередини. *Українська мова та література*. К., 2004. № 31-32. С. 19–28.

18. Словник української ономастичної термінології (за ред. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова). Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

19. *Федотенко О. В.* Інтерпретація українського химерного роману другої половини ХХ століття в літературознавчому дискурсі: жанрово-стильовий аспект. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки.* Луганськ : Вид-во ЛНУ, 2013. № 4 (263), Ч. ІІ. С. 20–29.

20. Химерна проза. Витоки. Основні риси. Режим доступу : http://sites.znu.edu.ua/bank/public_files/2009/05/218_1242929897_hymerna_proza.pdf

21. *Чайковська В. Т.* Українська химерна проза: історія народження терміна. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2006. № 26. С. 79–82.

22. *Шевченко В. В.* Еволюція жанру «химерної прози» в XXI столітті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Житомир, 2015. Вип. 2. С. 297–301.

23. *Шевчук В.* Око прірви. К. : Український письменник, 1996. 384 с.

24. *Шевчук В.* У чреві апокаліптичного звіра. К. : Український письменник, 1995. 205 с.

25. *Школа Г. М.* Національна специфіка міфонімів (на матеріалі слов'янських мов). *Studia linguistica : збірник наукових праць*. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. Вип. 3. С. 338–341.

References

1. Bakhtin, M. M. (1996), *The problem of speech genres* [*Problema rechevykh zhanrov*], Sobranie sochineniy, Russkie slovari, Moscow, Vol. 5, pp. 159–206.

2. Bernadska, N. I. (2005), *Theory of the novel as a genre in Ukrainian literary criticism : dissertation abstract* [*Teoriia romanu yak zhanru v ukrainskomu literaturoznavstvi : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk*], Kyiv, 36 p.

3. Vilchynska, T. P. (2019), *Mythonyms in the Ukrainian ethnoculture and works of writers of the late XIX – early XX centuries* [*Mifonimy v ukrainskii etnokulturi y tvorchosti pysmennykiv kintsia XIX – pochatku XX stolit*], Visnyk Lvivskoho universytetu, LU, Lviv, Vyp. 71, pp.186–195.

4. Horniatko-Shumylovych, A. Y. (1999), *Intellectualism of Valery Shevchuk's prose: dissertation abstract* [*Intelektualizm prozy Valeriia Shevchuka : avtoref. dys. na zlobuttia nauk. stup. k. filol. nauk*], Lviv, 20 p.

5. Deresh, L. (2017), *Cult* [*Kult*], Folio, Kharkiv, 224 p.

6. Zhuravska, O. V. (2016), *Genre aspects of the study of a bizarre novel in Ukrainian literary criticism* [*Zhanrovi aspekty doslidzhennia khymernoho romanu v ukrainskomu literaturoznavstvi*], Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, Uzhhorod, Vyp. 2, pp. 114-116.

7. Il'nitskiy, M. M. (1980), *The similarity is different* [*Skhozhest' neskhozhogo*], Voprosy literatury, Moscow, Vyp. 11, pp. 36–68.

8. Kobylko, N. A. (2018), *Chimerical prose in Ukrainian literature as a sphere of actualization of the mythopoetic* [*Khymerna proza v ukrainskii literaturi yak sfera aktualizatsii mifopoetychnoho*], Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva : zb. nauk. prats, Uzhhorod, Vyp. 23, pp. 168–171.

9. Konovalenko, T. V. (2016), *Magically realistic and whimsical prose* [*Mahichno-realistychna ta khymerna proza*], BDPU, Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, Berdiansk, Vyp. 10, pp. 196–202.

10. Kravchenko, A. Ye. (1988), *Artistic conventionality in Ukrainian Soviet prose* [*Khudozhnia umovnist v ukrainskii radianskii prozi*], Naukova dumka, Kyiv, 128 p.

11. Lir, Ye. (2019), *Steppe* [*Step*], Dim Khymer, Vinnytsia, pp. 172–191.

12. Lir, Ye. (2019), *Steppe god* [*Stepovyi boh*], Dim Khymer, Vinnytsia, 208 p.

13. *Literary dictionary-reference book (edited by R. Hromiak, Yu. Kovaliv, V. Teremko)* [*Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (za red. R. Hromiaka, Yu. Kovaliva, V. Teremka)*] (2006), Akademiia, Kyiv, 752 p.

14. Leyderman, N. L. (2009), *The problem of the genre is modernism and the vanguard (The test of the genre or the test of the genre?)* [*Problema zhanra v modernizme i avangarde (Ispytanie zhanra ili ispytanie zhanrom?)*], *Studi Slavistici*, Firenze University Pres, Vyp. 5, pp. 147–177.

15. Pavliuk, I. (2018), *White ashes* [*Bilyi popil*], Vydavnytstvo Staroho Leva, Lviv, 352 p.

16. Pohribnyi, A. H. (1980), *Fashion, innovation, regularity* [*Moda, novatsiia, zakonomirnist*], Lyteraturnoe obozrenye, Moscow, Vyp. 2, pp. 24–28.

17. Saienko, V. P. (2004), *Apocalyptic beast from within* [*Apokaliptychnyi zvir izseredyny*], Ukrainska mova ta literatura, Kyiv, Vyp. 31-32. pp. 19–28.

18. *Dictionary of Ukrainian onomastic terminology (edited by D. G Buchko, N. V. Tkachov)* (2012) [*Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii (za red. D. H. Buchko, N. V. Tkachova)*], Ranok-NT, Kharkiv, 256 p.

19. Fedotenko, O. V. (2013), *Interpretation of the Ukrainian bizarre novel of the second half of the twentieth century in literary discourse: genre and style aspect* [I*nterpretatsiia ukrainskoho khymernoho romanu druhoi polovyny XX stolittia v literaturoznavchomu dyskursi: zhanrovo-stylovyi aspekt*], Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, Luhansk, Vyp. 4, pp. 20–29.

20. *Chimerical prose. Sources. Main features [Khymerna proza. Vytoky. Osnovni rysy*].

URL: :http://sites.znu.edu.ua/bank/public_files/2009/05/218_1242929897_hymerna_proza.pdf

21. Chaikovska, V. T. (2006), *Ukrainian whimsical prose: the history of the birth of the term* [*Ukrainska khymerna proza: istoriia narodzhennia termina*], Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, Zhytomyr, Vyp. 26, pp. 79–82.

22. Shevchenko, V. V. (2015), *The evolution of the genre of "whimsical prose" in the XXI century* [*Evoliutsiia zhanru «khymernoi prozy» v XXI stolitti*], Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, Zhytomyr, Vyp. 2, pp297–301.

23. Shevchuk, V. (1996), *The eye of the abyss* [*Oko prirvy*], Ukrainskyi pysmennyk, Kyiv, 384 p.

24. Shevchuk, V. (1995), *In the womb of the apocalyptic beast* [*U chrevi apokaliptychnoho zvira*], Ukrainskyi pysmennyk, Kyiv, 205 p.

25. Shkola, H. M. (2009), *National specifics of mythonyms (based on Slavic languages)* [*Natsionalna spetsyfika mifonimiv (na materiali slovianskykh mov)*], Studia linguistica : zbirnyk naukovykh prats, Kyiv, Vyp. 3. pp. 338–341.

Е. В. Першин,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра прикладной лингвистики

МИСТИЧЕСКИЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ДИСКУРС: ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ЯЗЫКОВАЯ СПЕЦИФИКА

Статья посвящена изучению мистического художественного дискурса. Сопоставлены понятия «химерная проза» и «мистический художественный дискурс». Установлены жанровые черты и языковая специфика их выражения в мистическом художественном дискурсе. Доказано, что мистический художественный дискурс имеет свои жанрово-дискурсивные особенности, которые прежде всего реализуются на лексическом уровне.

Ключевые слова: мистический художественный дискурс, химерная проза, жанр, мифоним, онимизация, интертекстуальность.

Ye. V. Pershyn,
Odesa National I. I. Mechnikov University,
Department of Applied Linguistics

THE MYSTIC LITERARY DISCOURSE: GENRE FEATURES AND LINGUISTIC SPECIFICS

The mystic literary discourse is a relatively new and unexplored phenomenon, and therefore it requires careful study. The main purpose of our research is to define the concept of mystical prose as a verbal representative of mystic literary discourse. The material of the research is mystical works of modern Ukrainian literature.

The object of our research is the mystic literary discourse, and the subject is the linguistic features of Ukrainian mystical literary discourse.

After analyzing the scientific literature, we concluded that the mystic literary discourse will be interpreted as part of the literary discourse, which includes primarily prose

works, the central theme of which are bizarre events embodied through elements of mythological poetics. Typically, these mystical works are associated with a shift in time and space and external and/or internal metamorphoses of the characters.

Also, based on the typicality and frequency of fragments of the mystical text units, we concluded that the main features of mystic literary discourse are mythologycality, ambivalence and philosophical. Lexical units primarily represent mythologycality as a parameter of the mystical artistic discourse. First of all, it is the nominations of beings associated with demonology and mythology in general called mythonyms. Among them mythotheonyms, mythoponyms, mythochrononyms, mythozoonyms, etc.

Ambivalence as a parameter of the mystical literary discourse at the lexical level is primarily realized by the words-markers that indicate the shift in time and space. An example is the lexical-thematic group of words “dream”.

Philosophical as a parameter of the mystical literary discourse is actualized through the text-discursive category of intetextuality. At the lexical level, it is manifested in the use of precedent names that refer the recipient to other mystical and horror works or sacred and apocryphal texts.

Further prospects for the study are related to the description of the nature of other parameters of the mystic literary discourse and its text-forming units at different language levels.

Key words: mystic literary discourse, whimsical prose, genre, mythonym, onimization, intetextuality.

УДК 811.161.2’22/’23:7.097
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206552

О. В. Щербак,
канд. філол. наук,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

КІНОСЛОГАН ЯК РЕКЛАМНИЙ ІНСТРУМЕНТ: АМПЛІТУДА ВПЛИВУ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ РІЗНОВИДІВ

Статтю присвячено проблемі визначення амплітуди впливу лінгвосеміотичних різновидів кінослоганів як рекламних інструментів. Висвітлено зміст поняття «кінослоган», визначено лінгвосеміотичні типи українськомовних кінослоганів (з опертям на класифікацію знаків Ч. Пірса), пояснено специфіку їхнього впливу на адресата кінодискурсу, а також простежено залежність між лінгвосеміотичним типом кінослогану та його впливовими потенціями.

Ключові слова: слоган, кінослоган, кінодискурс, сугестія, маніпулювання, знак-копія, знак-індекс, знак-символ, нейролінгвістичні процеси.

Доволі поширеною в наукових колах є думка про те, що коріння поняття «слоган» сягає еволюційної трансформації повторюваних фраз, яка припадає на 90-ті рр. XIX ст., коли «обмеження на купівлю рекламних площ були практично зняті, і повтор став непопулярним» [15, с. 64]. Тривалий час це поняття фігурувало в професійному лексиконі американських рекламістів (Б. Бернбах, Л. Бернетт,

Дж. Геллап, А. Лейскер, Д. Огілві, А. Осборн, С. Ризор, Р. Рубікейм, К. Хопкінс). Лише наприкінці ХХ ст. поняття «слоган» із західної термінології ввійшло до східноєвропейської, в т. ч. і української, проте протягом довгого періоду «співвідносилося винятково з комерційною рекламною діяльністю» [14, с. 102]. У зв'язку з цим термін «слоган» став операційною одиницею для наукових обсервацій передусім рекламного дискурсу, в результаті чого в термінологічному апараті лінгвістики з'явилося поняття «рекламний слоган», різноаспектним студіюванням якого порівняно з іншими видами слоганів присвячено допоки найбільшу кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених (див. наукові розвідки Н. Білоусової, Н. Вань, А. Годдард, О. Дмитрієва, А. Литвинової, І. Неговорової, Є. Ромата, М. Салтикової, К. Шидо; В. Зірки, Т. Ковалевської, Д. Добровольської, Л. Дядечко, О. Лещенко, О. Макєдонової, Н. Улітіної та ін.). Витіснивши термінолексему «лозунг», термін «слоган» став релевантним і для досліджень політичного дискурсу, хоч відповідних ґрунтовних робіт із використанням поняття «політичний слоган» у лінгвістичних репозиторіях сьогодення налічується до певної міри менше (див. дисертації М. Хусамара; Н. Ложевої, І. Тортунової, О. Філінського; Н. Кондратенко, О. Билінської, А. Ковалевської, Ю. Станкевич та ін.). З активізацією уваги лінгвістів до феномену кінодискурсу, що починає вивчатися з 80-х рр. ХХ ст. (Д. Бордвелл, Н. Каррол, Ф. Касеті, М. Колін; Ю. Лотман, Ю. Тинянов, В. Шкловський), проте дослідницьким пріоритетом стає лише сьогодні (див. дисертації Т. Винникової, Д. Гайданки, А. Казакової, І. Лавріненко), в науковому вжитку з'являється поняття «кінослоган». На відміну від рекламних і політичних слоганів кінослоган є найменш інспектованим лінгвістами явищем, насамперед у вітчизняному науковому просторі, де його студіювання дотепер торкнулися розкриття лише синтаксичних (А. Близнюк, Г. Чуланова), стилістичних (А. Шиліна), функційних (А. Майська) та почасти прагмалінгвістичних (В. Анісімов, С. Баранова) аспектів, причому з опертям винятково на матеріали англійсько- та рідше французькомовних продуктів кінодискурсу. Відсутність у модерній лінгвістиці наукових розвідок, у яких одночасно висвітлювалась би лінгвосеміотична та впливова специфіка кінослоганів, засвідчує актуальність пропонованої статті, що, своєю чергою, увиразнюється і завдяки спробі здійснити відповідне дослідження на матеріалі українськомовних кінослоганів, що також поки не представляли інтерес для наукової спільноти.

Метою статті є встановлення амплітуди впливу лінгвосеміотичних різновидів кінослоганів як рекламних інструментів. Поставлена мета унеобхіднює вирішення таких завдань: 1) висвітлити зміст операційного поняття дослідження – «кінослоган»; 2) визначити лінгвосеміотичні типи українськомовних кінослоганів (з опертям на класифікацію знаків Ч. Пірса) та пояснити специфіку їхнього впливу на адресата кінодискурсу; 3) встановити залежність між лінгвосеміотичним типом кінослогану та його впливовими потенціями.

Об'єктом дослідження є українськомовні кінослогани, а предметом – специфіка їхньої лінгвосеміотичної репрезентації та впливу.

Джерельною базою роботи послужили відеотека, що містить понад 150 відеороликів кіноанонсів і трейлерів, трансльованих в ефірах центральних телеканалів України протягом 2019–2020 рр. і розміщених у відеохостингу YouTube, а також і фототека з відповідною кількістю кіноафіш. У фактажі дослідження також налічується понад 150 кінослоганів.

Мета та завдання дослідження, а також його складність зумовили звернення як до загальнонаукових, так і спеціальних методів. Із масиву методів першої групи в

роботі використовуємо насамперед описовий і метод спостереження, а також методи аналізу, синтезу й узагальнення, що в цілому прислужилися у висвітленні теоретичних положень наукової розвідки, їхній логізації, систематизації зібраного фактичного матеріалу та його кваліфікації. Завдяки методу класифікації виокремлено лінгвосеміотичні типи кінослоганів. Застосування методу кількісного аналізу посприяло з'ясуванню загального обсягу та динаміки функціонування різнотипних кінослоганів. Одним із провідних методів другої групи став метод структурно-семіотичного аналізу, застосування якого уможливило визначення семіотичних функцій об'єкта дослідження. Своєю чергою, його впливовий потенціал стало можливим пояснити за допомогою методу Мілтон-модельної ідентифікації. Релевантним став і метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, що уможливив не лише отримати цілісне уявлення про загальну впливову орієнтацію кінослоганів, а й установити залежність між лінгвосеміотичним типом кінослогану та його впливовими потенціями.

Етимологія поняття «слоган» пов'язана з галльським словом «slaughgairm» («slaugh» – ворог, «gairm» – заклик), що свого часу позначало бойовий клич під час військових конфліктів різних шотландських кланів [6, с. 81]. Як ми вже говорили, набуття цим поняттям статусу лінгвістичного терміна відбулося у XX ст., однак лише на рубежі XX і XXI ст. у науковій думці утверджується термін «кінослоган», що до цього був складником поняття «fictional slogan», уперше представленим, своєю чергою, в лексикографічній праці Н. Різа «Cassels Dictionary of Catchphrases» (1987 р.) і інтерпретованим як єдність слоганів кіно- та відеореклами [17, с. 9]. Вчені-сучасники поняття «кінослоган» уважають само собою зрозумілим і майже завжди пов'язують із семантичним контентом терміна «рекламний слоган». Так, Ю. Пирогова, А. Близнюк і Г. Чуланова наполягають на тому, що як у рекламних, так і в кінослоганах сконцентровано приховані (сугестійні та маніпулятивні) можливості мови, проте в останніх вони «використовуються … для того, щоб нав'язати потенційному глядачеві певне уявлення про кінофільм, ставлення до нього, емоційну реакцію на нього тощо» [1, с. 21]. С. Баранова також дотримується аналогійної позиції, додаючи при цьому, що кінослоган виступає «елементом комерційної реклами, а його метою є формування позитивного ставлення та сприятливої психоемоційної атмосфери» [16, с. 8–9]. Однак наведені тлумачення та пояснення не репрезентують ролі кінослогану в увиразненні іманентних ознак продуктів кінодискурсу, насамперед кінофільмів, до яких Н. Шмідт, М. Кун, а вслід за ними і Д. Гайданка зараховують, зокрема, відсутність домінування між вербальним і візуальним (див. у [18, с. 405; 3, с. 70]). Саме ця ознака, на нашу думку, відрізняє кінодискурс від рекламного дискурсу, адже, за словами Г. Почепцова, в рекламі «власне вербальна інформація … посідає … просторово не головне місце, крім цього психологічно вона відіграє аж ніяк не ключову роль» [8, с. 161]. Проте чимало інших ознак кінодискурсу, а саме наявність декількох наративних структур, поєднаних монтажем; візуально-аудіальний вимір наративної репрезентації; наявність мультимедіального оповідача («комбінованої аудіо-візуально-вербальної інстанції»); наявність колективного автора; часта імпліцитна взаємодія між оповідачем і глядачем за допомогою вербального складника [3, с. 70] є характерними і для рекламного дискурсу. У зв'язку з цим у межах нашої розвідки під кінослоганом як елементом кінодискурсу ми розумітимемо акустично та / або графічно оформлену фразу, що зазвичай репрезентує основну ідею продукту кіновиробництва, має пряму кореляцію

зі стилістикою відеоряду та містить низку вербальних маркерів впливовості, що служать рекламним інструментом для цього кінопродукту.

Існує чимало різновидів слоганів, виокремлених на ґрунті різних класифікаційних параметрів, зокрема за об'єктом, кількістю використаних слів, типом мотиву, психолого-комунікативними функціями, ступенем емоційної інтонації, стратегіями і тактиками впливу тощо (детальніше див. у [15, с. 47–51]). Однак семіотичний статус ключових слів слоганів (про ключові слова та методики їхнього виокремлення детальніше див. у працях О. Арешенкової, Н. Ковтун, Л. М'яснянкіної, О. Олексюк, І. Соколової, Ю. Станкевич, Н. Улітіної, М. Фурдуй, Л. Чернюх та ін.), під якими Т. Ковалевська розуміє «афективно визначальні когнітивні домінанти адресних текстових репрезентацій» [4, с. 196–197], ще не застосувався для їхньої систематики, в т. ч. і для систематики кінослоганів. Із цією метою вбачається доцільним звернутися до класифікації Ч. Пірса, де провідну роль відіграють знаки-копії, або знаки-ікони (ЗК), знаки-індекси (ЗІ) та знаки-символи (ЗС) [7], з огляду на те, що її релевантність для лінгвосеміотичних досліджень кінодискурсу вже є доведеною (див., напр., праці П. Воллена). Презентуємо результати цієї дослідницької операції, представивши в ілюстративному матеріалі ключові слова, що мають високу частоту вживання (понад 3).

1. Кінослогани з ключовими словами у формі ЗК (понад 22 %) містять мовні одиниці, що «наводять на об'єкт, що вони позначають» [7, с. 185]. До цієї групи зараховуємо такі слова, що перебувають насамперед у лексико-семантичному полі візуального сприйняття: «бачити» (*Все, що ти* ***не бачиш****, може тебе знищити* («Людина-невидимка»)), «невидимий» (*Загроза стає* ***невидимою*** («Людина-невидимка»)), «краса» (*Світ* ***краси*** *не завжди привабливий* («Гламурний бізнес»)) тощо. Також цей ряд ключових слів можна продовжити і словом «личити», через те, що його первинне значення – «гармонувати з зовнішністю; бути до лиця» [10, Т. 4, с. 502]: *Смерть їм* ***личить*** («Полароїд»). Крім цього, до ЗК доволі часто науковці уналежнюють не лише те, що пов'язане з візуальним вираженням, а й метафори, звуконаслідування, повтори слів, прийоми звукопису і стилізації мовлення [2, с. 30–31], тому в цій групі цілком можуть бути й кінослогани з іншомовними ключовими словами, серед яких найчастотнішими виявилися такі, як «апгрейд» у знач. «модернізація, оновлення» (*Супергерої отримали* ***апгрейд*** («Бладшот»)) та «гуд» у знач. «добре» (*Мамо, все буде* ***гуд*** («Це школа, Бро!»)). Додамо, що іконічністю відзначаються й кінослогани, в тектоніці яких наявні слова, що позначають жанр кінопродукту, бо між візуально сприйманою інформацією і слоганом встановлюється прямий зв'язок: *Патріотична неполіткоректна* ***комедія*** («Наші котики»).

2. Кінослогани з ключовими словами у формі ЗС (понад 31 %) «відсилають до позначуваного ними об'єкта за законом – зазвичай, асоціації загальних ідей …, щоб змусити нас інтерпретувати символ як посилання на цей об'єкт» [7, с. 186]. Цілком логічно до цієї групи щонайперше зарахувати номени, що позначають явища, характерні для високих рівнів ціннісної ієрархії, оскільки вони надають кінофільму як об'єкту рекламування символічної цінності, напр.: «любов» (*Навіть у Парижі знайти* ***любов*** *складно* («Він і Вона»)), «розум» (*Красива.* ***Розумна****. Заможна* («Емма»)), «правда» (*У пошуках* ***правди*** («Американська мрія»)), «свобода» (*У* ***свободі*** *моя сутність* («Гуцулка Ксеня»), «дружба» (*Справжня* ***дружба*** *не знає перешкод* («Шлях додому»)), «час» (***Час*** *– це ворог* (1917)).

3. Кінослогани з ключовими словами у формі ЗІ (понад 47 %) «відсилають до об'єкта, який вони позначають, на основі того, що на них дійсно впливає цей об'єкт»

[там само, с. 186]. Згідно зі спостереженнями О. Бразговської, ЗІ репрезентують пози, жести людини, її мімічні рухи, а в природній мові до знаків цього типу належать «інтонації, вигуки …, особові, присвійні та вказівні займенники (*я, твій, тому*), прислівники (*вчора*), власні імена …, граматичні показники часу, особи, числа тощо» [2, с. 29], а також цитати й інтертекстуальні посилання [там само, с. 29]. На підставі цього найчастотнішими ключовими словами у формі ЗІ серед проаналізованих кінослоганів виявилися такі: 1) дієслова «вірити», «робити», «шукати» / «знаходити», «летіти», «ходити», виражені у формі наказового способу: *Просто* ***повір*** *у диво* («Щасливого Різдва»); ***Повірте*** *в диво* («Кішки»); ***Зроби*** *щасливе обличчя* («Джокер»); *Ніколи* ***не роби*** *зброю мішенню* («Анна»); ***Шукай*** *брехню поміж правди* («Ідеальна брехня»); ***Знайди*** *зловмисника* («Паразити»); 2) займенник «все» та його похідні: ***Всі****, хто проти терору, встаньте* («Заборонений»); 3) займенник «я» та його похідні: *Що* ***я*** *люблю в Ніколя?* («Шлюбна історія»). До певної міри рідше в кінослоганах вживаються оніми, напр.: антропоніми (зазвичай, на позначення імен головних героїв): *Нерозказана історія* ***Гарета Джонса*** («Ціна правди»), топоніми (на позначення основного місця зображуваних у фільмі подій): *Останній корабель у* ***Криму*** («Черкаси») тощо. Фіксуємо також цитати та інтертекстуальні посилання, напр.: слоган кінофільму «Хто тобі доктор?» *І тебе теж вилікують* є запозиченою реплікою зі знаменитого кінофільму Л. Гайдая «Іван Васильович змінює професію», що надає його генезису індексальності.

Зауважимо, що, за переконанням П. Воллена, в кінодискурсі роль ЗК є важливішою за роль ЗІ [19]. На думку Д. Гайданки, лідерські позиції в кінодискурсі посідають ЗС [3, с. 69]. Однак із представленої нами систематики випливає протилежне: для кінослоганів як рекламних інструментів кінодискурсу характерною є часта наявність у їхній мовній тектоніці ЗІ.

Розглядаючи кінослогани та їхні ключові слова як сенсибілізатори впливових ефектів, помічаємо, що кінослогани з ключовими словами у формі ЗК мають правопівкульну зорієнтованість, тобто чинять більшою мірою сугестійний вплив – «вплив на психічну сферу людини, пов’язаний із зниженням критичності при сприйнятті та реалізації змісту, що навіюється» [13, с. 43]. Це досягається насамперед за допомогою репрезентативно маркованих слів-предикатів, до яких належною є зокрема лексема «дивитися» (*Заплющ очі.* ***Дивись*** *серцем* («Поводир»)), бо, як стверджує Т. Ковалевська, «використання людиною певних сенсорно визначених слів є особистісною характеристикою її провідної репрезентативної системи, й уміння визначити їх через вербаліку та застосувати в комунікативній практиці може оптимізувати, … підсилити впливову результативність спілкування» [4, с. 189]. Додамо, що в межах цієї лінгвосеміотичної групи є також ключові слова, що активують нейролінгвістичний процес упущення, за якого відбувається вилучення з поверхневої репрезентації певних значущих частин глибинної структури [12, с. 7]. В цьому разі йдеться про лексему «краса» (*Її* ***краса*** *не знає меж* («Дикість»)), що належить до «слів із редукованим референтним індексом» [4, с. 202].

Сугестійний вплив реалізується і в групі кінослоганів, ключові слова яких представлені у формі ЗС, оскільки такі номени належать до категорії неспецифічних іменників (та їхніх словотвірних форм, напр.: *Не з тим* ***здружитися*** («Лялька Брамс»)), «семантична специфіка яких уможливлює різновекторність сприйняттєвих тлумачень» [12, с. 7], завдяки чому, як і в попередній групі, запускається нейролінгвістичний процес упущення. Однак ключові слова, виражені ЗС, у певних випадках можуть генерувати й нейролінгвістичні процеси викривлення, що

«представляють собою вербалізацію гіпотетично змодельованого довкілля з неідентифікованими в попередньому досвіді складниками» [4, с. 158–159] і активуються, напр., у контекстах вмонтованих команд – «прихованих наказів, які сприймаються краще, ніж категоричні імперативні форми, яким свідомість дорослої людини чинить опір» [12, с. 8]: ***Не час*** *помирати* («007»).

Двобічну впливову дію на адресата кінодискурсу, тобто глядача, чинять кінослогани, в структурі яких функціонують ключові слова у формі ЗІ. З одного боку, вони скеровані на здійснення сугестійного впливу, що забезпечують насамперед дієслова у формах наказового способу (напр.: ***Лети*** *за межі можливого* («Аеронавти»)) та неспецифічні займенники, що «деконкретизують суб'єкт комунікації й характеризуються семантичною дифузністю» [там само, с. 7] (напр.: *А* ***ти*** *залишишся, коли* ***всі*** *поїдуть?* («2020. Безлюдна країна»)). В цьому разі йдеться про активацію вже згадуваного процесу упущення. З іншого ж боку, кінослогани цієї групи відзначаються тяжінням до здійснення і маніпулятивного впливу, результатом якого практично завжди є «досягнення компромісу й утримання сприйняття реципієнта (досягається за допомогою інформації надлишковості), а також моделювання певної точки зору отримувача на об'єкт. Услід за руйнуванням стереотипних когнітивних моделей, відбувається формування нових моделей (або стереотипів), що супроводжується імпліцитним вираженням базової інформації про об'єкт» [11, с. 121–122]. Щонайперше така впливова орієнтація виявляється в контекстах із хоронімом «Україна» (та семантично пов'язаними з ним словами): *Не забувай, якою ціною наші предки здобували* ***Україну!*** («Крути 1918»), бо в цих випадках може відбуватися маніпулювання «патріотичними відчуттями, гордістю, любов'ю до рідного краю» [5, с. 488], хоч відверта маніпулятивність все ж виявляється нівельованою через апелювання до національної ідентифікації адресата. Аналогійний вектор впливу фіксуємо й серед повних чи фрагментарних цитат та інтертекстуальних посилань, що переважно апелюють до вже відомих бестселерів кінопрокату й тим самим зумовлюють апріорно позитивне / негативне ставлення до нового кінопродукту, змушуючи адресата його переглянути. Напр.: слоган *Свій серед своїх*, що стосується кінофільму «Дулітл», який вийшов на екрани у 2020 р., частково відсилає до назви кінофільму М. Михалкова «Свій серед чужих, чужий серед своїх» 1974 р.

Отже, в лінгвосеміотичній структурі україномовних кінослоганів переважно сконцентровані ключові слова у формі ЗІ, дещо рідше вводяться ЗС та ЗК. Це зумовлено, по-перше, тим, що саме ЗІ функційно корелюють із функціями кінослогану як такого, виконуючи переконувальну функцію, на відміну від ЗК та ЗС, для яких провідними є інформативна та нагадувальна [9, с. 139]. По-друге, ЗІ мають два вектори впливу, оскільки скеровані на вчинення сугестійного та маніпулятивного впливу. Решта лінгвосеміотичних різновидів кінослоганів має винятково сугестійну орієнтацію, хоч і відзначається здатністю активовувати різні нейролінгвістичні процеси, передусім упущення та викривлення. Перспективу подальших досліджень убачаємо в установленні лінгвосеміотичного статусу та впливової специфіки інших продуктів кінодискурсу.

Література

1. *Близнюк А. С., Чуланова Г. В.* Синтаксичні особливості англомовних кінослоганів. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного*

університету імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. № 6, 2016. С. 20–23.

2. *Бразговская Е. Е.* Языки и коды. Введение в семиотику культуры. Пермь : Перм. гос. ин-т искусства и культуры, 2008. 201 с.

3. *Гайданка Д. В.* Оказіональне словотворення у сучасному англомовному кіно дискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-когнітивний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 312 с.

4. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.

5. *Кутуза Н. В.* Сугестивність рекламної мімікрії. *Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків : колект. моногр*. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2014. С. 484–492.

6. *Макєдонова О. Д.* Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 229 с.

7. *Пирс Ч. С.* Избранные философские произведения / Перевод К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. М. : Логос, 2000. 448 с.

8. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации. М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2001. 656 с.

9. *Ромат Е. В.* Реклама. СПб. : Питер, 2002. 544 с.

10. *Словник української мови* : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980.

11. *Соколова О. В.* Дискурсы активного воздействия: теория и типология : дисс. … д-ра филол. наук : 10.02.19. М., 2015. 635 с.

12. *Станкевич Ю. В.* Мовні сугестогени в текстах політичної реклами : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 22 с.

13. *Сугестивні технології маніпулятивного впливу* / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева, Є. Д. Скулиш, О. Д. Бойко, В. В. Остроухов] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с.

14. *Тортунова И. А.* Жанрово-стилистический портрет современного политического лозунга. *Научный диалог*. 2015. № 9 (45). С. 100–111.

15. *Шидо К. В.* Рекламный слоган как особый жанр английских рекламных текстов : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.04. Саратов, 2002. 241 с.

16. *Baranova S. V., Blyzniuk A.* Pragmastylistic and translation peculiarities of taglines to English movies. *«Філологічні трактати»*, Том 11, № 1. 2019. С. 7–14.

17. *Rees N.* Cassels Dictionary of Catchphrases. Cassel reference, 2002. 224 p.

18. *Schmidt N. J., Kuhn M.* Narattion in Film. Ed. by Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier, Wolf Schmid. Berlin : De Gruyter, 2014. 2-ed ed. P. 384–405.

19. *Wollen P.* Signs and Meaning in the Cinema. Bloomington : Indiana University Press, 1976. P. 116–154.

References

1. Blyzniuk, A. S., Chulanova, G. V. (2016), *Syntactic features of English-language movie slogans* [*Syntaksychni osoblyvosti anhlomovnykh kinoslohaniv*], Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series “Philology” (Linguistics). № 6, pp. 20–23.

2. Brazgovskaya, E. E. (2008), *Languages and codes. Introduction to the semiotics of culture* [*Yazyki i kody. Vvedeniye v semiotiku kultury*], Perm State Institute of Arts and Culture, Perm, 201 p.

3. Haydanka, D. V. (2018). *Occasional Word Formation in Modern English Cinematic Discourse from Linguo-Cognitive and Communicative-Cognitive Perspectives : author's thesis* [*Okazionalne slovotvorennya u suchasnomu anhlomovnomu kino dyskursi: linhvokohnityvnyy i komunikatyvno-kohnityvnyy aspekty : dys. ... kand. filol. nauk*], Zaporizhzhya, 312 p.

4. Kovalevska, T. Yu. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming : monograph* [*Komunikatyvni aspekty nejrolinhvistychnoho prohramuvannia : monohrafija*], Astroprynt, Odesa, 324 p.

5. Kutuza, N. V. (2014), *Suggestion of advertising mimicry* [*Suhestyvnist reklamnoyi mimikriyi*], Odeska linhvistychna shkola: koordynaty suchasnykh poshukiv : kolekt. monohr. / za zah. red. Kovalevskoyi T. Yu. Publisher Bukayev Vadim Viktorovich, Odesa, pp. 484–492.

6. Makedonova, O. D. (2017), *Linguistic organization and pragmatic functioning of English advertising discourse* : *author's thesis* [*Linhvostylistychna orhanizatsiya ta prahmatychne funktsionuvannya anhliyskomovnoho reklamnoho dyskursu : dys. ... kand. filol. nauk*]. Zaporizhzhya, 229 p.

7. Pierce, Ch. S. (2000), *Selected philosophical works* [*Izbrannyye filosofskiye proizvedeniya*], Logos, Moscow, 448 p.

8. Pocheptsov, G. G. (2001), *Theory of communication* [*Teoriya kommunikatsii*], "Refl book", Moscow, 656 p.

9. Romat, E. V. (2002), *Advertising* [*Reklama*]. Piter, State Petersburg, 544 p.

10. *Dictionary of Ukrainian Language : 11 t.* / Ed. I. K. Bilodid (1970–1980) [*Slovnyk ukrayinskoyi movy : v 11 t.* / za red. I. K. Bilodida]. Naukova Dumka, Kyiv.

11. Sokolova, O. V. (2015), *Discourses of active influence: theory and typology : author's thesis* [*Diskursy aktivnogo vozdeystviya: teoriya i tipologiya : dys. ... d-ra filol. nauk*], Moscow, 635 p.

12. Stankevich, Yu. V. (2011), *Linguistic proposesthenes in the texts of political advertising: author's abstract* [*Movni suhestoheny v tekstakh politychnoyi reklamy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Odesa, 22 p.

13. Skulish, Ye. D. (2011), *Suggestive technologies of manipulative influence* [*Suhestyvni tekhnolohiyi manipulyatyvnoho vplyvu*], "VIPOL", Kyiv, 248 p.

14. Tortunova, I. A. (2015), *Genre and stylistic portrait of a modern political slogan* [*Zhanrovo-stilisticheskiy portret sovremennogo politicheskogo lozunga*], Scientific dialogue, No. 9 (45), pp. 100–111.

15. Shido, K. V. (2002). *Advertising slogan as a special genre of English advertising texts : author's thesis* [*Reklamnyy slogan kak osobyy zhanr angliyskikh reklamnykh tekstov : diss. ... kand. filol. nauk*], Saratov, 241 p.

16. Baranova, S. V., Blyzniuk, A. (2019), Pragmastylistic and translation peculiarities of taglines to English movies, "*Philological Treatises"*, Vol. 11, № 1, pp. 7–14.

17. Rees, N. (2002), *Cassels Dictionary of Catchphrases*, Cassel reference, 224 p.

18. Schmidt, N. J., Kuhn, M. (2014), *Narattion in Film*, De Gruyter, Berlin, pp. 384–405.

19. Wollen, P. (1976), *Signs and Meaning in the Cinema*. Indiana University Press, Bloomington, pp. 116–154.

Е. В. Щербак,
Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова,
кафедра прикладной лингвистики

КИНОСЛОГАН КАК РЕКЛАМНЫЙ ИНСТРУМЕНТ: АМПЛИТУДА ВОЗДЕЙСТВИЯ ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКИХ РАЗНОВИДНОСТЕЙ

Статья посвящена проблеме определения амплитуды воздействия лингвосемиотических разновидностей кинослоганов как рекламных инструментов. Раскрыто содержание понятия «кинослоган», определены лингвосемиотические типы украиноязычных кинослоганов (с использованием классификации знаков Ч. Пирса), объяснена специфика их воздействия на адресата кинодискурса, а также установлена зависимость между лингвосемиотическим типом кинослогана и его воздействующими потенциями.

Ключевые слова: слоган, кинослоган, кинодискурс, суггестия, манипулирование, знак-копия, знак-индекс, знак-символ, нейролингвистические процессы.

O. V. Shcherbak,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Department of Applied Linguistic

MOVIE SLOGAN AS AN ADVERTISING TOOL: INFLUENCE AMPLITUDE OF LINGUISTIC AND SEMIOTIC VARIETIES

The article is devoted to the problem of determining of the influence amplitude of movie slogans' linguistic and semiotic varieties as advertising tools.

The author of this article makes the following conclusions: 1) the definitions of the concept of "movie slogan" in many sources do not correlate with the main features of the cinema discourse. They more indicate the connection of the movie slogan with the advertising slogan. The discourse of cinema is different from the discourse of advertising: the first has equal rights between the verbal and visual parts, the second does not have equal rights. Therefore, we proposed the following definition: a movie slogan is an acoustically and / or graphically presented phrase that indicates the main idea of the film, has a direct connection with the video style and contains a lot of influence markers that perform an advertising function; 2) for the classification of movie slogans, we used the Ch. Pierce's classification. As a result, we distributed all movie slogans into three large groups depending on the semiotic status of their keywords. The first and smallest group consists of movie slogans in which the key words are copy signs (*see, invisible, beauty*). The second group contains movie slogans in which key words have symbolic signs (*love, mind, happiness, freedom, friendship, truth, time*). The third and largest group contains movie slogans with index signs. We assigned proper names, indexes and pronouns, quotes and intertextual links to index signs; 3) using the methods of suggestive linguistics and neurolinguistic programming, we determined that the movie slogans with copy signs and symbolic signs are instruments of suggestive influence. The movie slogans with index signs can activate suggestive and manipulative effects.

Key words: slogan, movie slogan, movie discourse, suggestion, manipulation, sign-copy, sign-index, sign-symbol, neurolinguistic processes.

УДК 81`42
DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206554

D.V. Dergach,
PhD, associate professor,
Kyiv national Taras Shevchenko university,
associate professor of stylistics and communication department

RESEARCH VARIATIONS OF BLOG ANALYSIS: GENRE OR FORMAT?

The author analyzes the approaches to the professional interpretation of blog as a phenomenon in modern virtual mediasphere. Scientific markers of traditional (linguistic) qualification of blog in the system of media genres are defined and commented on. Attention is also paid to the intermediate – hypergenre – status of blog (in genre discourse). A mediainguistic view on blog communication is offered, first of all taking into account its functional dominants – with an emphasis on the non-genre status of blog, in medialinguistic analysis of which the genre component is peripheral.

Key words: blog, blogosphere, genre, format, communication, media communication.

The modern globalized world motivates the dynamization of the media, that represents various forms of social communication. The media resource determines the actualization of the genre paradigm, which, in turn, reflects the models of social reality in the field of culture, especially in the virtual format.

In virtual communication, according to researchers, the communication deficit is overcome, a wide range of communication is formed, information in the discussed issues increases, psychological experience expands, social competence develops, as ability to exchange situational emotional states and moods or means of protection against gross manipulative influences; both the desire to stand out from the crowd and the desire to join the reference group are realized [6]. In particular, in the ambiguous context of such phenomenon of media virtual communication as blog.

The **task** of the article is to outline and analyze already established scientific tradition to determine the nature of blog and blogosphere. To formulate current research subject of medialinguistics related to the professional understanding of this information source. Thus, to determine the relevance / irrelevance of the genre identification of blog, actualizing the ideas of its medialinguistic interpretation – in connection with the contrast to the subject of social communications science.

Object of investigation is a blog in motivating of media communicative dynamics. **Subject** – criteria of possibility / impossibility, correctness / incorrectness of genre identification of blog in discourse of medialinguistic knowledge.

Author **novelty** focuses on the development of an optimal model of linguistic analysis of the blogosphere, that, in our opinion, can`t be clearly identified and manifested in discourse of media genrology. Therefore, such a discussive issue requires a professional solution, which has not yet been clearly proposed by modern science. This is undoubtedly due to the constant communicative dynamics (especially in the media sphere), functional and genre nature of which reflects the evolution of forms of social interaction. Among them, one of the most relevant is blog, that nowadays is considered as a new form of communication, implemented in a multifunctional communicative paradigm, that is

developing in the format "individual language consciousness – mass language consciousness".

It is well known, that term "weblog" first was used by Yorn Barger in 1997, and the first blog is considered a "mobile" page, that published news, posts and links on Internet pages in cyberspace. When new information appeared, it was stored at the top of the page, and the previous one was arranged in chronological order at the bottom of it. Thus, the blog was initially identified mostly as a source of relatively linear nature, quite chaotic formed by its author – due to the subjective selection of transmitted information, often pre-reproduced on other channels of media communication.

Communication in the blog takes place according to specific rules: there is no real (clearly conditioned) participants in communication, time is not limited, structuring of pauses is impossible. The main principle is to attract the attention of readers and constantly report new information [11, p. 59] in any communicative format. And today bloggers, according to O. Kalmykov, claim a new approach to structuring and managing information and content. After all, they are convinced that the traditional media incorrectly select information, do not pay attention to really current events because they adhere to the social situation [10].

The expansion and evolution of blog communication has led to the actualization of its professional interpretation in the discursive practice of various sciences. Thus, the authoritative American and European lexicographical tradition elaborates on the primary site nature of the blog, without analyzing its modern software equivalents:

1) «a website where an individual person, or people representing an organization, write regularly about recent events or topics that interest them, usually with photos and links to other websites that they find interesting» [4];

2) «a regular record of your thoughts, opinions, or experiences that you put on the internet for other people to read» [1];

3) «a website where someone regularly records their thoughts or experiences or talks about a subject» [2];

4) «a regularly updated website or web page, typically one run by an individual or small group, that is written in an informal or conversational style» [3].

Quite discussive blog is determined in traditional genrology: in antinomic characteristics of hybrid or independent genre. "A blog is a special hybrid genre. Its uniqueness lies in the fact that it has a broad and varied paradigm of possibilities and has such genre-forming categories as the image of the author, the image of the addressee, the image of the past, the image of the future, the communicative goal ... allows us to talk about the gradual transformation of the blog into an independent genre, developing in its own way, due to ... the current linguocultural situation" [9, p. 242].

More logical (but also ambiguous) in this case for us – the view of K. Sedov: "The blog is designed as a hypergenre (ultra-complex genre formation, combining several genres)" [12, p. 33].

In general, blogging is characterized by contamination of oral and written language. We note the diffusion of lexical elements of conversational, artistic, scientific, official and business styles. There are tendencies to atypical (for the media in general) significant influence of artistic style, that motivates the development of individual-author's language of tblogger. M. Yatsymirska, in particular, emphasizes this stylistic eclecticism. Because, in her opinion, “a blog is a site where the author publishes a private diary with his thoughts and comments, as well as provides hyperlinks to other sites. It is a new means of communication in which information is disseminated from the author to his readers. Often

the author of the blog offers to show off his daily life, so that the reader after a while becomes a person close to him” [15].

In Ukrainian medialinguistics it is emphasized that blog summarizes the information identified with a specific author and processed in a virtual mode, taking into account the temporal criterion. It is a "network diary of one or more authors, consisting of records in reverse chronological order" [14, p. 28].

Thus, the blog in the linguistic discourse of modern media genrology appears as a special (often inconsistent) form of communication, a space for the exchange of ideas and information, framed in texts of different nature. And this, in turn, makes it impossible to define it as a genre. The research perspective is to analyze the hypergenre characteristics of the blog, that summarize the extra- and intralinguistic core and periphery of different genres, different styles, implemented in its architectonics. So, blog from the point of view of modern medialinguistics is not just a form of text organization, but, importantly, another, new form of information dissemination. It determines the research attention to the functional and stylistic "transition from blog 1.0 to blog 2.0" [9]. In the language of modern bloggers (equivalent to 2.0 reality) there is an active tendency to the evolution of the functional resource of the media language, that is explained by the democratization of information space. It is manifested, in particular, in the restriction of so-called censorship, and, hence, in the expansion of verbalization of the author's vision of certain events, their interpretation and commentary. Or the ability of recipients to comment on blog information content. The language space of blogs is characterized by active search for new expressive and pictorial means of speech for the appropriate informational (and often manipulative) influence on the language consciousness of recipients, accompanied by a decrease in the distance between oral and written spheres of language functioning, that leads to its full liberalization. regulatory framework.

That is why the medialinguistic specification of the blog analysis, in our opinion, should take into account its functional resource and potential as important for the linguist researcher genre-forming factors. In general, functional basis of the blog is informative. Depending on the purpose, communicative platform and language personality of the author it can be supplemented with analytical, manipulative, entertaining and other components.

O. Voloshchuk identifies the following main functions of the blogosphere:

“1) information (serves to disseminate information or acts as a source of information);

2) integration (unites consumers around the topic they are interested in, the author, which inspires their confidence);

3) motivating (activates the audience, attracts them not only to the consumption of information, but also to the production of consumer content (user generated content);

4) image (gives the author of the blog authority, increases confidence in information);

5) mediaeducational (increases the level of understanding of media consumers, develops their media education skills and competencies” [8].

On the other hand, V. Volokhonsky actualizes the extralinguistic motivation of the analysis of stylistic objects and phenomena, including genres, in the discourse of functionalism. According to the researcher point of view, the blog performs an extended number of such functions [7, p. 123]:

“1) communicative function. Most bloggers make or read blogs to communicate with people of interest to them. Speech in Internet communication is aimed at the implementation of social and information interaction;

2) the function of socio-psychological modeling. Creating own socio-psychological image in communication, the blog participant has the opportunity to present any "I", modeling own image;

3) self-presentation function. An individual space for self-expression is created, personal information with the whole spectrum of emotions and experiences is stored on a personal page;

4) entertainment function. Many people prefer blogging, reading blogs and discussion in the comments as an entertaining pastime ... Blogger can communicate in a convenient mode and with the intensity that he needs;

5) the function of rallying and maintaining social ties. With the help of blogs, we can maintain interrupted social connections in real life and better recognize our acquaintances;

6) the function of memoirs. A blog can carry the function of memoirs, a place for some entries that may be useful in the future, a way not to forget about the details of certain events of your life. A diary is created for yourself; it is a kind of delayed communication with yourself;

7) the function of self-development, or reflection. This feature is related to the fact that the blog provides an opportunity for participants to create an image of a different “I”, possibly the one that the author seeks. The publicity of the diary forces them to continue to keep it, and also forces them to more competently structure their thoughts, that helps them better to understand the experiences;

8) psychotherapeutic function. This function was supposed in advance, or was realized in the process of recording – “throw out emotions”, “state painful”.

Accordingly, each of these functions is determined by a specific genre or group of genres. It, as a result, actualizes the subject matter of the discussion about the genre nature of the blog: it is an independent genre, hypergenre or, to a greater extent, a special form (format, platform) of media communication in its virtual segment.

If we identify the virtual nature of the blog with a column in a newspaper source, we can talk about the thematic dominant of the analysis and the association with the relevant media structure. In general, such blogs raise social, political, cultural and other issues of public life. That is why the informative, analytical functions of language are realized in their multiple genre representations. So, there is an actualization of socio-political terminology, nomenclature names, clichéd constructions, proper names in the primary nomination, variant (simplified and complicated) syntax, minimization of figurative forms remote from the (possible) assessment of objective realities.

In connection with the author's medialinguistic interpretations of the blogosphere, it is possible to make a logical conclusion that blog realizes non-genre status and forms a qualitatively new segment of Internet communication with its plural stylistic features and characteristics.

Due to the fact that the information intentions of the mass audience are diverse, that affects the ability of researchers to analyze blogs of this nature not by genre, but by typological criteria, according to the specifics of information transfer and its functions.

Updating the content analysis of **site blogs**, we can say that most authors use the strategy of "interested information user", and therefore inform (rarely – analyze) about the latest important events, that generally justifies the expectations of the mass audience. Today's news is offered, the information mainstream is adapted to the policy of predicted influence on the linguistic consciousness of the recipients, in the context of their previous experience – permanently to clarify the already known information. Thus, blogs meet the

expectations of recipients who consciously "find" information that can be spread virally – in the most optimal and convenient genre format.

In turn, **(micro)blogs**, presented in the system resource of social networks (Facebook, Twitter, Instagram, etc.), are associated with linguistic personality of their author, who communicates with audience in the well-known and relevant today *one-to-many* format. In general an author's blog is a website or a structural part of a social network or program, the main content of which is formed by entries that are regularly added by the author, contain text, creolized components (images or multimedia), that are generally private. For the most part, bloggers independently choose the topic and functional (and, consequently, genre) tone of communication with their audience, and sometimes they create an informational drive by themselves, often resorting to a strategy of provocation. In this regard, the language of such blogs (as well as content) is functionally focused on the verbalization of individual consciousness with its multi-vector impact on the mass. Both commonly functioned dialect words, epithet, metaphorical forms, evaluative constructions with modal components are used systematically, that enable the reproduction of authorial reactions, often imposed as true and supported by appropriate multimedia sources.

Although, according to I. Shevchenko, the category of the author in blog communication is represented relatively. The researcher considers anonymity as one of the characteristics of the blog. “Despite the fact that sometimes it is possible to obtain some information of a personal nature and a photo of the interlocutor, they are insufficient for a real and complete perception of personality. In addition, it is often possible to observe the concealment or presentation of false information, such as the purposeful formation of a certain image of the author or the implementation of certain communication strategies of the creator of the blog” [13].

In turn, in **specialized author's blogs**, the speaker acts as an expert who, based on his practical experience, verbalizes advice and updates information in such a way that it becomes an auxiliary resource for the mass audience in solving of issues (often household, related to everyday life). There is a systematic use of professional terminology, explained and illustrated in the architectonics of the text, an appeal to celebrities, events and situations, possible previous or similar videos, that builds an information and semantic grid integrated around a particular problem. Stylistically specialized blogs can be analyzed in the context of popular science information. As a result, recipients "get answers on their questions and useful tips… the author of the blog… increases his rating, that is based on links to his blog and the number of visits" [5, p. 72].

Thus, the blogger in the imagination of recipients appears as a kind of "public intellectual" (according to Y. Habermas), who actively influences the cultural consciousness of society through the public sphere, creates demonstrative, model texts of behavior (according to Y. Lotman), verbalized and visualized in blog or vlog architectonics.

In turn, **vlog** as a variant form of blog communication involves a video format of communication in a system of specially shot, (sometimes) edited clips, stories, live broadcasts, streams on social networks or on specialized platforms. Contact (as it possible in a virtual format) communication (in arbitrary genre organization) of the author and recipients is implemented, which is provided by all levels of visualization and reflection. This, of course, dynamizes the flow of information, but, in turn, is complicated by technical nuances.

Splog is a special blog site, created to advertise other sites. As a rule, it is characterized by low-quality, automatically generated or borrowed content, which in

general discredits the originality of such information and the level of trust in it from the point of view of the mass audience.

In general, science has many criteria according to which blogs can be classified: topic, author, scope, communication channel, etc. They, in our conviction, overload research subjectivity with potentially ineffective aspects, remote from the analysis of functional factology. Namely, it harmonizes and logizes the professional analysis of media communication.

Thus, the dynamization of the communicative paradigm of modern media in the context of syncretic polylogism of genre nature permanently actualizes new research tasks and aims. They are connected, first of all, with the delineation of the boundaries of the genres, the core and the periphery of the components and means that determine their functional and stylistic dominants. In this regard, there are discussions that postulate different views on solving current problems, motivated, respectively, by scientific subjectivity. The blogosphere in this case needs a detailed linguistic analysis of its textual reality, that (as a **perspective**) will determine the objective, consistent criteria for stratification of blogs – syncretic in style and genre format of media communication.

Література

1. Blog. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/blog
2. Blog. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/blog
3. Blog. URL: https://www.lexico.com/definition/blog
4. Blog. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/blog_1?q=Blog
5. *Антонова Л. Г., Дьяченко О. Е.* Блог как интернет-журнал (на примере блога Артемия Лебедева). *Актуальные процессы современной социальной и массовой коммуникации. сборник научных трудов*. Ярославль. 2009. С. 66-79.
6. *Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е.* Психологические последствия информатизации. *Психологический журнал*. 1998. Т. 19. № 1. С. 89-100.
7. *Волохонский В. Л.* Психологические механизмы и основания классификации блогов. *Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги: новая реальность*. СПб. 2006. С. 116-130.
8. *Волощук О.* Його величність блог. Що таке блог та для чого він потрібен особисто вам? *Українські мотиви в блогосфері*. URL: http://webdigest.com.ua/blogosfera/vse-pro-blogy/joho-velychnistbloh-scho-take-bloh-ta-dlya-choho-vin-potriben-osobysto-vam.html
9. *Калашникова А. А., Калашников И. А.* От блога 1.0 к блогу 2.0: эволюция жанра. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2013. 6. С. 241-246.
10. *Калмыков А. А.* Интернет-журналистика. М. : ЮНИТИДАНА, 2005. 383 с.
11. *Сафонова Т. В.* Порядок интеракции в сетевых дневниках: альтернативная экономика сообщений. *Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet. Блоги: новая реальность*. СПб. : Издво СПбГУ. 2006. С. 54-74.
12. *Седов К. Ф.* Человек в жанровом пространстве повседневной коммуникации. *Антология речевых жанров: повседневная коммуникация*. М. : Лабиринт. 2008. С. 7-38.
13. *Шевченко И.* Некоторые психологические особенности общения посредством Internet. URL: http://flogiston.ru/articles/netpsy/shevchenko.

14. *Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю.* Медіалінгвістика : словник термінів і понять/ Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2014. 326 с.

15. *Яцимірська М.* Мова інтернет-видань : термінологія, персвазивність. URL: http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/mova-internet-vydan-terminolohiya-persvazyvnist.html

References

1. Blog. Retrieved May 18, 2020 from https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/blog.
2. Blog. Retrieved May 18, 2020 from https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/blog.
3. Blog. Retrieved May 18, 2020 from https://www.lexico.com/definition/blog.
4. Blog. Retrieved May 18, 2020 from https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/blog_1?q=Blog.
5. Antonova, L.G. & Dyachenko, O.E. (2009), *Blog as online magazine (using the example of Artemy Lebedev's blog)* [*Blog kak internet-zhurnal (na primere bloga Artemiya Lebedeva)*], Aktual'nye protsessy sovremennoy sotsial'noy i massovoy kommunikatsii. pp. 66-79.
6. Babaeva, Yu. D. & Voiskunsky, A.E. (1998), *The psychological consequences of informatization* [*Psikhologicheskie posledstviya informatizatsii*]. Psikhologicheskiy zhurnal, 19, 1, pp. 89-100.
7. Volokhonsky, V.L. (2006), *Psychological mechanisms and grounds for the classification of blogs* [*Psikhologicheskie mekhanizmy i osnovaniya klassifikatsii blogov*]. Lichnost' i mezhlichnostnoe vzaimodeystvie v seti Internet. Blogi: novaya real'nost', SPb, pp. 116-130.
8. Voloshchuk, O. *Its Majesty blog. What is this a blog and for which you especially need it?* [*Yoho velychnist bloh. Shcho take bloh ta dlia choho vin potriben osobysto vam?*] Ukrainski motyvy v blohosferi. Retrieved May 16, 2020 from URL: http://webdigest.com.ua/blogosfera/vse-pro-blogy/joho-velychnistbloh-scho-take-bloh-ta-dlya-choho-vin-potriben-osobysto-vam.html
9. Kalashnikova, A.A. & Kalashnikov, I.A. (2013), *From blog 1.0 to blog 2.0: the evolution of the genre* [*Ot bloga 1.0 k blogu 2.0: jevoljucyja zhanra*]. Gumanytarnye, socjal'no-jekonomycheskye y obshhestvennye nauky, 6, pp. 241-246.
10. Kalmykov, A.A. (2005), *Internet journalistics* [*Internet-zhurnalistika*], M. : UNITIDANA.
11. Safonova, T.V. (2006), *Interaction order in online diaries: an alternative message economy* [*Porjadok interakcii v setevyh dnevnikah: al'ternativnaja jekonomika soobshhenij*]. Lichnost' i mezhlichnostnoe vzaimodeystvie v seti Internet. Blogi: novaya real'nost', SPb, pp. 54-74.
12. Sedov, K.F. (2008), *A human in the genre space of everyday communication* [*Chelovek v zhanrovom prostranstve povsednevnoj kommunikacii*]. Antologija rechevyh zhanrov: povsednevnaja kommunikacija, M. : Labyrinth, pp. 7-38.
13. Shevchenko, I. *Some psychological features of communication through the Internet* [*Nekotorye psihologicheskie osobennosti obshhenija posredstvom Internet*]. Retrieved May 10, 2020 from URL: http://flogiston.ru/articles/netpsy/shevchenko.

14. Shevchenko, L.I. & Dergach, D.V. & Syzonov, D.Yu. (2014), *Medialinguistics: a dictionary of terms and concepts* [*Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i poniat*], Kyiv : "Kyiv University".

15. Yatsymirska, M. *Mova Internet-editions: terminology, persuasion* [*Mova internet-vydan : terminolohiia, persvazyvnist*]. Retrieved May 7, 2020 from URL: http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/mova-internet-vydan-terminolohiya-persvazyvnist.html.

Д. В. Дергач,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра стилістики та мовної комунікації

ДОСЛІДНИЦЬКІ ВАРІАЦІЇ ФАХОВОГО АНАЛІЗУ БЛОГУ: ЖАНР ЧИ ФОРМАТ?

У статті аналізуються підходи до фахової інтерпретації блогу як явища сучасної віртуальної медіасфери.

Об‘єкт дослідження – блог у мотивації комунікативної динаміки медіа. Предмет – критерії можливості / неможливості, коректності / некоректності жанрової ідентифікації блогу в дискурсі медіалінгвістичного знання. Завдання статті полягає в окресленні й аналізі вже сформованої в науці традиції щодо визначення природи блогу та блогосфери, у формулюванні дослідницької предметності медіалінгвістики, пов’язаної з фаховим осмисленням цього інформаційного джерела. А отже, у визначенні актуальності / неактуальності жанрової ідентифікації блогу, актуалізувавши ідеї його медіалінгвістичної інтерпретації – у зв‘язку з контрастністю до предметності науки про соціальні комунікації.

Узагальнюється інформація щодо походження блогу – екстралінгвістичний ресурс розуміння комунікативної природи. Наводяться дефінітивні характеристики блогу з авторитетних словникових і монографічних праць американських, європейських (зокрема й українських). А отже, визначаються та коментуються наукові маркери традиційної (лінгвістичної) кваліфікації блогу в системі медійних жанрів. Звертається увага на проміжний – гіпержанровий – статус блогу (в жанрологічному дискурсі).

Пропонується медіалінгвістичний погляд на блогову комунікацію – передусім із урахуванням її функціональних домінант. Він дозволяє ідентифікувати блог як особливий медійний формат із множинними жанровими репрезентаціями та варіаціями. Автор актуалізує погляд щодо позажанрового статусу блогу, в медіалінгвістичному аналізі якого жанровий компонент виявляється периферійним. Акцентується дослідницька увага на формах блогової комунікації, колаборації мовних, аудіо-, відео-, фотокомпонентів, які дозволяють автору в довільно обраному жанрі реалізувати комунікативні інтенції (інформаційну, аналітичну, пізнавальну, розважальну та ін.).

Актуалізується теза, що блогосфера потребує деталізації медіалінгвістичного аналізу її текстової реальності, що в перспективі дозволить визначити об’єктивні, послідовні критерії стратифікації блогів – синкретичного щодо стилю та жанрів формату медійної комунікації.

Ключові слова: блог, блогосфера, жанр, формат, комунікація, медійна комунікація.

Д. В. Дергач,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра стилистики и языковой коммуникации

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ВАРИАЦИИ АНАЛИЗА БЛОГА: ЖАНР ИЛИ ФОРМАТ

В статье анализируются подходы к интерпретации блога как явления современной виртуальной медиасферы. Определяются и комментируются научные маркеры традиционной (лингвистической) квалификации блога в системе медийных жанров. Обращается внимание на промежуточный – гипержанровий – статус блога (в жанрологическом дискурсе). Предлагается медиалингвистичний взгляд на блоговую коммуникацию, прежде всего с учетом ее функциональных доминант – с акцентом на внежанровый статус блога, в медиалингвистическом анализе которого жанровый компонент является периферийным.

Ключевые слова: блог, блогосфера, жанр, формат, коммуникация, медийная коммуникация.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206555

Т. Ю. Ковалевська,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри української мови;

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ:

Краснобаєва-Чорна Ж. Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці : монографія / [за ред. А. Загнітка]. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 172 с.

Поява теоретико-прикладного дослідження ціннісної картини світу (далі ЦКС), яка функціює в межах національно-мовної картини світу та постає джерелом знань про національний характер і менталітет через систему цінностей, є вельми своєчасною важливою подією в українській лінгвістиці. Незаперечну наукову новизну рецензованого студіювання має опрацювання системи кодів культури фраземного рівня ціннісної картини світу. Авторка систематизувала і докладно описала понад 7 тис. фразем-репрезентантів категорії цінності, дібраних методом суцільної вибірки з авторитетних академічних фраземографічних видань української, російської, англійської і німецької мов.

Важливо, що в монографії враховано здобутки вітчизняної та закордонної мовознавчої науки (лінгвокультурології, оцінної семантики, етнофраземіки, фраземної ідеографії, аксіофраземної прагматики, сугестивної лінгвістики тощо), викладені у працях М. Алефіренка, І. Гарбери, І. Голубовської, Д. Гудкова, А. Загнітка, В. Карасика, О. Карпенко, Н. Клименко, М. Ковшової, Т. Ковалевської, Т. Космеди, І. Лакомської, Г. Палмера, С. Скорупки, Я. Сулейманової, М. Торчинського, В. Ужченка, І. Чибор та ін.

Структура монографії може бути повністю схвалена як така, що логічно підпорядковується поставленій меті.

Актуальною вважаємо проблематику першого розділу «Цінність і ціннісна картина світу в лінгвопарадигмі», що охопила широкий спектр питань термінології та методології аксіофраземної прагматики. Тут узагальнено кваліфікаційні ознаки цінності, ціннісної картини світу та коду культури. Підґрунтя методологійної бази монографії становлять метод параметричного аналізу семантичної структури фраземи з акцентуацією оцінного компонента та метод тематичних полів. Асоціативний експеримент дав змогу Жанні Володимирівні визначити зміст цінності в когнітивній свідомості носія української мови і вибудувати асоціативний шар аналізованих цінностей із метою подальшого зіставлення з вторинною знаковою системою фраземного рівня ЦКС українця.

Вагомим здобутком другого розділу праці «Репрезентація кодів культури в ціннісній картині світу» є визначення особливостей кореляції фраземного рівня ціннісної картини світу з кодами культури (антропоморфним, біоморфним,

гастрономічним, духовним, квантитативним, колоративним, онімним, предметним, природним, просторовим, соматичним, часовим) на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов, що уможливило опрацювання вторинних знакових систем усіх чотирьох мов загальним обсягом близько тисячі одиниць. Подальший аналіз отриманих даних дав змогу встановити ядро ЦКС, сформоване складниками соматичного (48,7%), зооморфного (7,7%), духовного (7,7%), просторового (7,7%), природного (7,7%), колоративного (7,7%), квантитативного (5%), часового (2,6%), гастрономічного (2,6%), антропоморфного (2,6%) кодів культури.

Заслуговує на увагу третій розділ «Фраземна семантика та культурне кодування ціннісної картини світу: експериментальний вимір», у якому авторка порушила питання асоціативності фраземної семантики з опертям на вторинні знакові системи (сформовані в попередньому розділі). За допомогою асоціативного експерименту Жанна Володимирівна опрацювала та вичерпно проаналізувала асоціативні поля цінностей і нецінностей в українській мові. Проведений експеримент засвідчив що в асоціативних полях майже всіх цінностей зафіксовано асоціат ‘щастя’, а нецінностей – асоціати ‘нещастя’ і ‘страх’. Наголошено в розділі і на випадках інтерференції асоціативних полів: а) цінностей: свобода – любов; родина – любов, життя, гроші; успіх – гроші, родина, життя, любов; любов – родина; дружба – родина; мир – родина; життя – любов, родина, свобода, здоров’я, краса, успіх, мир; здоров’я – краса, родина; гроші – успіх, свобода, здоров’я; чесність – справедливість, закон, дружба, родина, свобода, успіх; справедливість – чесність, закон, мир; закон – справедливість, чесність, гроші; краса – здоров’я, любов; б) цінностей і нецінностей, що перебувають в опозиції: мир – війна і війна – мир; життя – смерть і смерть – життя; нелюбов – любов; відсутність родини – родина; в) нецінностей і цінностей: війна – родина; нечесність – життя; несправедливість – життя; порушення закону – гроші, життя; г) нецінностей і нецінностей: нелюбов – війна; війна – смерть, несправедливість; смерть – війна; нездоров’я – смерть; відсутність грошей – смерть; нечесність – несправедливість; порушення закону – несправедливість.

Жанна Володимирівна 15 років опрацьовує проблеми сучасної фраземіки (див. [Краснобаєва-Чорна Ж.В. Фразеоідеографічна модель концепту ЖИТТЯ в українській концептуальній картині світу. Лінгвістика : [зб. наук. праць]. Луганськ : Альма-матер, 2005. Вип. 2(5). С. 104-111; Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт *життя* в українській фраземіці: [монографія]. Донецьк: ДонНУ, 2009. 201 с.; Краснобаєва-Чорна Ж.В. Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць : [словник фразеологічних термінів]. Донецьк : ДонНУ, 2012. 168 с.; Краснобаєва-Чорна Ж. В. Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір : [монографія]. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 410 с.; Krasnobaieva-Chorna Zh. Qualifying Bases of Axiophraseme Pragmatics // T. Kosmeda, A. Zahnitko, Zh. Krasnobaieva-Chorna. Delineation of Linguopersonology and Linguoaxiology. Poznań: Wydawnictwo Naukowe. UAM: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019. 254 p.), а рецензована праця містить унікальний досвід осмислення ціннісної картини світу у фраземіці на матеріалі одно- та різносистемних мов. Монографія «Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці» є актуальною й очікуваною, а її результати – затребуваними мовознавчою наукою і практикою.

ЗМІСТ

ФОНЕТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

Дружинець М. Л.
Екологія українського усного мовлення: вимова приголосних звуків 3
Романченко А. П.
Лексичні фразеоваріанти як складники узуальної фразеології 13
Форманова С.В.
Ідеографічні словники як крок до становлення поняття «картина світу» 20
Поліщук С. С.
Лексика птахівництва в говорах Середньонадбузького ареалу 32
Русавська О. О.
Фонетичні особливості мовленнєвої поведінки канадійців українського походження 42
Філіппова Н. М.
Українськомовна прикладна термінографія 50

ОНОМАСТИКА

Вільчинська Т.П.
Теонім *бог* як репрезентант язичницького сценарію (на матеріалі прозових текстів української письменниці ХХ ст. Євдокії Гуменної**)** 58
Кулібаба М. О.
Власні назви циклонів й антициклонів: синтаксичні моделі та функціювання 65
Сеник Г.В.
Зоофорні неофіційні іменування: мотиваційний аспект 72
Чорноус О. В.
Захисні особові імена як антропонімна універсалія 81

СЛОВОТВІР ГРАМАТИКА

Новосілець О. В.
Семантика іменникових атрибутивів у препозиції в англійській мові 82
Тесліцька Г. І.
Особливості функціювання напівпредикативних ад’єктивних компонентів у структурі простого речення 102
Хрустик Н. М.
Сучасні тенденції розвитку українського словотворення: деривацiґя відабревіатурних похідних 109

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

Деркач Л. М.
Прецедентні біблійні одиниці в поезії Ліни Костенко: прагматично-комунікативний аспект 117
Руснак Ю. М.
Порівняння та засоби його вираження у малій прозі Ольги Кобилянської: когнітивний та стилістичний аспекти 127
Садова Г. Ю.
Спорідненість у поетичному дискурсі (на матеріалі творів миколаївських авторів) 136
Строкаль О. М.
Лінгвальний образ сонця як символ початку життя у мові поезії Олексія Довгого 144
Штонь О. П.
Порівняння у мовних портретах Володимира Даниленка 152

СОЦІОЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Матузкова О. П.
Лінгвокультура як синергія мови, культури та свідомості 160
Фаріон І. Д.
Соціальний контекст англоварваризації в українській освіті та науці 173
Брага І. І.
Метакомунікативна рефлексія в “наївному” епістолярії 182
Гайдук Н. А., Кудлай В. О.
Бібліометрія як засіб інформаційного забезпечення управління науковою діяльністю 193
Шевчук-Клюжева О. В.
Соціолінгвістичні особливості формування дитячого мовлення в Україні 202
Kaleniuk S. O., Savchuk L. O.
The Concept of «Time» in Ukrainian and German Linguistic Worldviews 210

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ковалевська Т. Ю., Ковалевська А.В.
Моделі лінгвістичної конгруєнтності бренд-ергоніма і рекламного слогану 220
Кравченко Н. О., Бондаренко К.А.
Лінгвальні засоби спонукання в англомовних лекційному та проповідницькому дискурсах 234

Бабій Ю. Б.
Формування лексико-стилістичної конотації рекламного тексту 244
Лакомська І. В.
Візуальні предикати в структурі медійних
фразеологізмів: сугестійний аспект 251
Локота І. М.
Особливості асоціювання у хворих на параноїдну шизофренію 259
Матієнко-Сільницька А. В.
Сприймані інтонаційні особливості англомовних публічних промов
(на матеріалі проповідницького та судового дискурсів) 266
Першин Є. В.
Містичний художній дискурс: жанрові особливості й мовна специфіка 273
Щербак О. В.
Кінослоган як рекламний інструмент: амплітуда впливу
лінгвосеміотичних різновидів 282
Dergach D.V.
Research variations of blog analysis: genre or format? 291

РЕЦЕНЗІЇ

Ковалевська Т. Ю.
Рецензія на видання: Краснобаєва-Чорна Ж.
Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці :
монографія / [за ред. А. Загнітка].
Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 172 с. 300

CONTENTS

PHONETICS
LEXICOLOGY
DIALECTOLOGY

Druzhynets M. L.
UKRAINIAN ORAL SPEECH ECOLOGY:
PRONUNCIATION OF CONSONANTS 3
Romanchenko A. P.
LEXICAL PHRASEOLOGICAL VARIANTS
AS COMPONENTS OF USUAL PHRASEOLOGY 13
Formanova S. V.
IDEOGRAPHIC DICTIONARIES AS A STEP
TO DEVELOP THE WORLD PICTURE 20
Polishchuk S. S.
POULTRY FARMING VOCABULARY
IN THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS 32
Rusavska O. O.
PHONETIC PECULIARITIES OF CANADIAN UKRAINIANS'
SPEECH BEHAVIOR 42
Filippova N. M.
UKRAINIAN APPLIED TERMINOGRAPHY 50

ONOMASTICS

Vilchynska T.P.
THEONYM *GOD* AS A REPRESENTATIVE OF THE PAGAN SCRIPT
(ON THE MATERIAL OF PROSE TEXTS
OF THE UKRAINIAN WRITER
OF THE XX CENTURY DOKIIA HUMENNA) 58
Kulibaba M. O.
PROPER NAMES OF CYCLONS AND ANTICYCLONS:
SYNTAX MODELS AND FUNCTIONING 65
Senyk H. V.
ZOOPHORE UNOFFICIAL NAMES: MOTIVATIONAL ASPECT 72
Chornous O. V.
PROTECTIVE FIRST NAMES
AS AN ANTHROPONYMIC UNIVERSAL PHENOMENON 81

WORD FORMATION
GRAMMAR

Novosilets O. V.
SEMANTICS OF NOUN ATTRIBUTES IN THE SENTENCE IN ENGLISH 82
Teslitska H. I.
FEATURES OF FUNCTIONING OF SEMIPREDICATIVE
ADJECTIVAL COMPONENTS IN A SIMPLE SENTENCE STRUCTURE 102

Khrustyk N. M.
THE DERIVATION OF DERIVATIVES FROM
THE ABBREVIATIONS AS AN ACTIVE MODERN TREND
DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION 109

LINGUISTICS OF TEXT

Derkach L. M.
PRECEDENT BIBLICAL UNITS IN LINA KOSTENKO'S POETRY:
PRAGMATIC-COMMUNICATIVE ASPECT 117
Rusnak Yu. M.
COMPARISONS AND MEANS OF ITS EXPRESSION
IN OLGA KOBYLYANSKA'S SMALL PROSE:
COGNITIVE AND STYLISTIC ASPECTS 127
Sadova G. Yu.
KINSHIP IN POETIC DISCOURSE
(ON THE MATERIAL OF MYKOLAIV AUTHORS' WORKS) 136
Strokal O. M.
THE LINGUISTIC IMAGE OF THE SUN AS A SYMBOL
OF THE BEGINNING OF LIFE IN OLEKSII DOVHIY'S
LANGUAGE OF POETRY 144
Shton O. P.
COMPARISON IN VERBAL PORTRAIT
OF VOLODYMYR DANYLENKO'S 152

SOCIOLINGUISTICS
LINGUISTIC CULTUROLOGY
COGNITIVE LINGUISTICS

Matuzkova O. P.
LINGUOCULTURE AS SYNERGY OF LANGUAGE,
CULTURE AND MIND 160
Farion I. D.
THE SOCIAL CONTEXT OF ANGLO-BARBARISM
IN THE UKRAINIAN EDUCATION AND SCIENCE 173
Braha I. I.
ETACOMMUNICATIVE REFLECTION
IN THE "NAIVE" EPISTOLARY 182
Gaiduk N. A., Kudlay V. O.
BIBLIOMETRY AS A MEANS OF INFORMATION SUPPORT
FOR SCIENTIFIC MANAGEMENT 193
Shevchuk-Kliuzheva O. V.
SOCIOLINGUISTIC PECULIARITIES
FOR CHILD SPEECH DEVELOPMENT IN UKRAINE 202

Kaleniuk S. O., Savchuk L. O.
THE CONCEPT OF «TIME» IN UKRAINIAN
AND GERMAN LINGISTIC WORLDVIEWS 210

SUGGESTIVE LINGUISTICS
COMMUNICATIVE LINGUISTICS

Kovalevska T. Yu., Kovalevska A. V.
MODELS OF LINGUISTIC CONGRUENCE
OF BRAND-ERGONYM AND ADVERTISEMENT SLOGAN 220
Kravchenko N. O., Bondarenko K. A.
LINGUISTIC MEANS OF THE IMPERATIVE UTTERENCES
IN ENGLISH LECTURE AND SERMON DISCOURSES 234
Babii Y. B.
FORMATION OF LEXICO-STYLISTIC CONNOTATIONS
ADVERTISING TEXT 244
Lakomska I. V.
VISUAL PREDICATES IN THE STRUCTURE
OF MEDIA PHRASEOLOGISMS: SUGGESTIVE ASPECT 251
Lokota I. M.
CHARACTERISTIC OF ASSOCIATION
IN PATIENTS WITH PARANOID SCHIZOPHRENIA 259
Matiienko-Silnytska A. V.
PERCEPTED INTONATION FEATURES
OF ENGLISH PUBLIC SPEECHES
(BASED ON THE MATERIAL OF PREACHING
AND TRIAL DISCOURSES) 266
Pershyn Ye. V.
THE MYSTIC LITERARY DISCOURSE:
GENRE FEATURES AND LINGUISTIC SPECIFICS 273
Shcherbak O. V.
MOVIE SLOGAN AS AN ADVERTISING TOOL:
INFLUENCE AMPLITUDE OF LINGUISTIC
AND SEMIOTIC VARIETIES 282
Dergach D.V.
RESEARCH VARIATIONS OF BLOG ANALYSIS:
GENRE OR FORMAT? 291

REVIEWS

Kovalevska T. Yu.
EDITION REVIEW: KRASNOBAYEVA-CHORNA ZH.
SECONDARY SIGN SYSTEM OF THE VALUE
WORLDVIEW IN PHRASEMICS: MANUSCRIPT /
[EDITED BY A. ZAHNITKO]. VYNNYTSYA :
“TVORY” LLC, 2020. 172 P. 300

З-324

Записки з українського мовознавства: Вип. 27.: Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 27. / Головний ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса : «ПолиПринт», 2020. 308 с.

ББК 81. 031. 4я5
УДК 81. 161. 2 (051)

Наукове видання

ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

ВИПУСК 27

Збірник наукових праць

❁❁❁

Opera
in linguistica ukrainiana

FASCICULLUM 27

Головний редактор **Ж.В. Краснобаєва-Чорна**

Підписано до друку 30.06.2020.
Формат 60х84/16. Папір друкарський.
Гарнітура «Times». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 23,6
Тираж 300 прим. Зам. № 32/08.

Адреса редакції:
Кафедра української мови,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058.
Тел.: (0482) 776-14-80
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

Віддруковано з оригінал-макета у видавництві
«ПолиПринт», г. Одесса, ул. Ак. Королева, 33.
Тел.: (048) 794-64-50
E-mail: info@poliprint.od.ua